تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

ملا متعلم محی الملہ ابو الفضل مولانا محمد عبد الحمید الایوبی

القندھاری العلیا خیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر

مکتبۃ القراءۃ والتجوید

کاسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

Maktaba Tul Ishaat

تمام فنون کے کتب ہمارے ویب سائٹ اور پلے سٹور سے فری ڈاون لوڈ کریں۔ ہم روزانہ کی بنیاد پر اس میں مزید نئے کتب شامل کر رہے ہیں نئے شامل شدہ کتب لیے روزانہ ہمارے پلے سٹور اور ویب سائٹ کو باقاعدگی سے چیک کیا کریں۔

اپنی کتاب کو ہمارے ویب سائٹ پر شائع کرنے کے لیے رابطہ کریں

تفاسیر	خطبات	منطق
احادیث	سیرت	معانی
فقہ	تاریخ	تصوف
سوانح حیات	صرف	تقابل ادیان
درس نظامی	نحو	تجوید
لغت	فلسفہ	نعت
فتاوی	حکمت	تراجم
اصلاحی	بلاغت	تبلیغ ودعوت
آڈیو دروس	مناظرے	تمام فنون

maktaba.tul.ishaatofficial@gmail.com

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنۍ او په افغاني تاریخ کښې بې ساري په زرګونو جدیدو مسئلو باندې مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

أُتْلُ مَآ أُوحِيَ (٢١) ❀❀ وَمَن يَقْنُتْ (٢٢)

تالیف او تصنیف

د علامة العصر ابو الفضل شیخ التفسیر والحدیث فقیه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبد الله الايوبي

الكندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالى

مکتبة القرأة والتجوید
کاسي روډ شالدره کوټه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسير ايوبي پښتو ځوارلسم ټوک

مفسر .... الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الکندهاري السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالی بفضله الوهبي

کمپوزر .... حبيب الحق حقاني

ټايپ .... حقاني کمپيوټر اداره

نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراءت والتجويد کاسي روډ کوټه

د چاپ ځای .... لاهور پاکستان

يو نظر دې خوا

هيڅ يو مسلمان هم په قرآن مجيد، احاديثو يا د فقهي په کتابو کې په قصده سره غلطي نه کوي، زموږ اداره تر خپله وسه پوري د کتابو تر ليکلو وروسته تصحيح ته زياته پاملرنه کوي، چې له دې کبله زموږ کتابونه معياري دي، خو بيا هم بنده بنده دی، يو نه يو ځای څه ناڅه غلطي په املاء کې يا په يوه جمله کې ځنې صادره سي، نو زموږ د ټولو ناظرينو څخه دا خواست دی چې که ستاسي تر نظر داسي غلطي تېره سي لطفاً زموږ سره تماس ونيسئ، تر څو د کتاب د دوهم وار په چاپ کې د هغې تېروتنې اصلاح وسي.

په درناوي ستاسي ورور شمس الحق شمس

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

جميع الحقوق محفوظة

جميع حقوق الملكية الادبية والفنية محفوظة لمكتبة القرائة والتجويد كوئته باكستان

و يحظر طبع أو تصوير أو ترجمة أو إعادة تنضيد الكتاب كاملاً أو مجزأ أو تسجيله على اشرطة كاسيت أو إدخاله على الكمبيوتر أو برمجته على اسطوانات ضوئية إلا بموافقة الناشر خطياً.

Copyright ©
All rights reserved
Tous droits reserves

Exclusive rights by Maktabatul-Qiraat i waltajweed Quetta - Pakistan. No part of this publication may be translated, reproduced distributed in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher.

الطبعة الاولى

١٤٣١ هجري - ٢٠١٠ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد

شارع كانسي كوئته - بلوجستان

رقم الهاتف ٠٣٠٠٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَكَفٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى خَيْرِ الْوَرٰى

وبعد: محترمو لوستونكو! تاسو په دې حقيقت ښه خبر یاست، چې د افضل الانبیاء ﷺ رالیږنه الله تبارک وتعالی د ټولې نړۍ او ټوله عالم لپاره کړې ده.

او نبي کریم ﷺ اخیري نبي او استازی دی، نو دا دین به و مختلفو قومونو، مختلفو ژبو ویونکو، او مختلفو سیمو ته د دنیا څوک رسوي؟ د دې ځواب خپله نبي کریم ﷺ په خپلو مبارکو وینااوو کښې فرمایلي دی، فرمایي: اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ. له انبیاء کرامو څخه په میراث کې سره او سپین زر نه دي پاته سوي، بلکې له هغوی څخه علم په میراث پاته سوی دی.

نو معلومه سوه چې علماء کرام د انبیا کرامو علیهم السلام وارثین دي، او دوی به د آنحضرت ﷺ دا دین و خپلو قومونو ته رسوي، دا خبره هم تر لمر روښانه ده چې هر څوک په خپله مورنۍ ژبه باندې تر نورو ژبو ډېر ژر او په ډېره اسانه طریقه سره پوهېږي، او کوم مقصد او کومه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

موخه چې دی له خپلې ژبې څخه اخستلای سي،
کېدای سي چې دی دې د نورو ژبو له کتابونو
څخه هغه مقصد وانه خلي، نو ځکه مفسر وخت
حضرت العلامة شيخ التفسير والحديث استاذ كل الحاج **مولانا محمد عبيدالله** الايوبي القندهاري صاحب د خپلو هيواد والو مسلمانانو د فائدې لپاره د معتبرو تفاسيرو څخه دا يوه علمي ذخيره په نامه د تفسير ايوبي حنفي. په خپله خوندوره او مورنۍ ژبه پښتو كښې وليكى. چې دادی ځوار لسم ټوک چې پکښې يوويشتمه او دوه ويشتمه پاره ترتيب سوې ده ستاسي په لاسونو کښې دی.

مکتبه القرائت والتجويد په دې وياړ چې د قرآن مجيد ودې ستر خدمت ته يې ملا ترلې ده او د تجويد د کتابونو سره سره يې د علم تفسير، علم فقه او علم عقائد کتابونه هم چاپ ته سپارلي دي.

ستاسي د دعاؤ په هيله چې تر څو د حضرت ايوبي قلم نورهم ګړندی او صحت يې نورهم مخ په وړاندې سي.

والسلام

قاري فضل الحق حقاني
تلميذ حضرت ايوبي رباني مكتبة القرائت والتجويد

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سكين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْاَنْبِيَآءِ وَالْمُرْسَلِيْنَ. وَعَلٰى آلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِيْنَ.

درویش ابو الفضل الایوبي محمد عبید الله الکندهاري وایي چي ورځ د چهار شنبې وخت د ځاښت، (۱۹) د میاشتې د صفر الخیر (۱۴۳۱) هجري قمري وُ چي ما په خپله حجره کي څلور رکعته د ځاښت لمونځ شکرانه د توفیق د خدای ﷻ په شروع د تفسیر د یوویشتم (۲۱) جزء وکړه، په امید د دې چي خدای ﷻ ما عاصي ته توفیق راکړي د تفسیر د (۲۰) جزء د قرآن عظیم هغه زما بادار کریم مهربان دی ما ته به توفیق راکړي د تفسیر د (۲۱) جزء د قرآن بلکې د تفسیر د بقیه اجزاء د قرآن عزیز: اِنَّهٗ تَعَالٰى عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَبِالْاِجَابَةِ جَدِيْرٌ.

فقیر وایي: چي دا زیبا نوم د تفسیر القرآن که څه هم زما عاصي جهول له حال سره لائق نه دی، لکن قادر متعال جلت قدرته وتعالی شانه زما په زړه او دماغ کي دا سودا پیدا کړې وه چي په توکلت علی الله سره دا تفسیر کوه، اهل السنة والجماعة وایي چي خالق د افعالو د بندګانو خدای ﷻ دی، زه په دې تفسیر سره فخر نه کوم، ولي هغه حدیث صحیح ما ته معلوم دی (ان الله قد یؤید هذا الدین بالرجل الفاجر) که رجل فاجر زه نه یم په مسلمانانو کي نو به څوک وي؟

التجاء:

الهی یا الهی یا الهی .... ندارم جز امیدت تکیه گاهی
زکن موجود کردی جمله عالم .... مرا از ذنب خود عذر خواهی
ندارم طاعت مقبول درگاه .... بجز اشک ندامت آه آهی
ندارمت توشه راه قیامت .... بجز شرمندگی و آه آهی
شفیع آورده روی محمد .... کرم کن بر من گم کرده راهی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أُتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتٰبِ

ته يا محمد تلاوت کوه (تلاوت د قرآن عظیم الشان قرائت ته وایي که پر هره طریقه د همېشه توب وي) نو مراد له دې آیت څخه دا دی چي ته یا محمد (ﷺ) قرائت کوه د هغه شي چي تاته یې وحي کړل سوي دي یعني من جانب الله تعالی من الکتاب ای القرآن الکریم لپاره د تقرب و خدای ﷻ ته، او لپاره د تحفظ د عباراتو د قرآن او لپاره د فکر و هلو په معانیو کي د قرآن. علماء کرام وایي چي د سړي چي معاني د قرآن زده وي، نو هر څو واره چي مکرر قرائت وکړي په هر وار کي نوي فائدې ورته کشف کېږي چي په مخه وار نه دي ورته کشف سوي.

او بل د دې لپاره ته تلاوت د قرآن کوه چي د خلکو لپاره به تبلیغ وکړ څي، او بل خلک پر عمل باعثه کوه یعني علی عمل بما في القرآن من الاحکام.

حکایت: د امیر المؤمنین عمر فاروق رضي الله عنه په دور کي د خلافت یوه سړي چي غلا یې کړې وه ورته راوستل سو. حضرت عمر رضي الله عنه د قطع الید امر ورته بیان کړی او دا غل جاهل ؤ په احکامو سره د قرآن. نو هغه غله ورته وویل چي ته زما لاس ولې راپرېکوې؟ عمر رضي الله عنه ورته وویل چي په امر د خدای ﷻ په قرآن کي. هغه سړي ورته وویل چي ته ماته تلاوت د قرآن وکړه؟ یعني هغه ځای چي د غله د قطع الید ذکر پکښې وي، عمر رضي الله عنه وویل: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ: اَلسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا (اَيْ عَذَابًا) مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ. غله ورته وویل چي دا آیت ما تر اوسه نه ؤ اورېدلی، که مي اورېدلی وای نو به مي غلا نه کولای. نو عمر رضي الله عنه د قطع الید حکم پر جاري کړی یعني په جهل یې دی معذور او معاف نه وګرځاوه لان الجهل لیس بعذر مسقط للاحکام الشریعة.

فائده: له حضرت علي کرم الله وجهه څخه روایت دی چي څوک چي تلاوت د قرآن کریم په لمانځه کي په ولاړه سره وکړي په هر حرف سره سل (۱۰۰) نېکی ورته نوشته کېږي، او که یې خارج الصلوة په اوداسه سره قرائت وکړي، نو پر هر حرف پنځه ویشت (۲۵) نېکی ورته نوشته کېږي، او که یې خارج الصلوة بې اوداسه ووایه (یعني بېله مس المصحف، ولې مسه المصحف شریف بېله اوداسه حرام ده، کریمه: لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُوْنَ. نو لس (۱۰) نېکی ورته نوشته کېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ ۖ إِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ۗ

چونکه امر لپاره د وجوب دی، نو مراد له صلوة څخه صلوات مفرضه دي (او معنی د اقامة الصلوة په اتفاق د مفسرینو دوام د لمونځو دی چي په قصد دي فرضي لمونځونه نه قضاء کوي، ولي کبیره ګناه ده بالاجماع) په تحقیق سره لمونځ مصلي منع کوي له زنی څخه او له منکر في الشرع کارو څخه.

پوښتنه: امر د اقم الصلوة خو خطاب و علیه الصلوة والسلام ته دی، او په علیه الصلوة والسلام کي فحشاء او منکر متصور نه دي للعصمة؟

ځواب: سید محمود آلوسي رح وايي چي صلوة مشتمل وه پنځو سرو لمونځو ته چي په جماعت به اداء کېږي، نو امر د علیه الصلوة والسلام په اقامت سره متضمن دی امر لره د امت په اقامت سره، نو تعلیل په ان الصلوة تنهی آه صحیح دی، نو په امت کي خو فحشاء او منکر متصور دي، نو ګویا علیه الصلوة والسلام ته داسي وویل سول: صل بهم ان الصلوة تنهاهم ای الامة عن الفحشاء والمنکر. ولي چي په لمانځه کي قسم عبادات سته من اعمال القلب كالخشوع و حضور القلب واعمال اللسان كالتسبيح والتكبير والقرائة واعمال الجوارح كالركوع والسجود له سبحانه تعالى الدالة على غاية التعظيم (يعني السجدة) والقيام بين يدي الله، نو چي پنځه لمونځونه څوک په دغه ترتیب على الدوام کوي نو هغه به فحشاء او منکر نه کوي.

فائده: دا جمله یعني ان الصلوة تنهی آه، تعلیل دی د امر بالصلوة او فحشاء ماظهر قبحه شرعًا و عقلاً كالزنى واللواطة وغيرهما او منکر هغه کار ته وايي چي په حکم کي د شریعت منهي عنه وي. كذا في الوسيط.

بغوي رح په روایت د حضرت انس رضي الله عنه وايي: چي يو ځوان و له انصارو څخه چي پنځه سره لمونځونه يې د رسول الله ﷺ سره په جماعت کول. او دغه ځوان هيڅ شی له فواحشو څخه نه پرېښو کاوه به يې، يو چا و علیه الصلوة والسلام ته ددي ځوان حال بیان کړی، فقال رسول الله ﷺ ان صلوته تنهاه يومًا (لمونځونه د ده به دی منع کړي له فحواشو څخه يو ورځ) فلم يلبث ان تاب وحسن حاله (د ده ځنو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ونه کړي چي توبه یې له فواحشو څخه وکښل او حال یې ښه سو. او په مسند کې د اسحاق او بزار او ابو یعلی رحمهم الله څخه په روایت له ابو هریره رضي الله عنه چي یو سړی وه نبي کریم ﷺ ته راغلی چي فلانی سړی د شپې تهجد کوي، چي ورځ سي بیا غلا کوي، قال علیه الصلوة والسلام ان صلوته تنهاه (یعني فکان کما قال رسول الله ﷺ) بغوي رحمه الله وایي چي ابن عباس او ابن مسعود رضي الله عنه وایي: في الصلوة منتهی ومزدجر عن المعاصي فمن لم تامره صلاته بالمعروف ولم تنهه عن المنکر لم یزدد صلاته من الله الا بعداً، او بعض مفسرین وایي چي مراد له صلوة څخه قرآن کریم دی کما في قوله تعالی ولاتجهر بصلاتک یعني بالقرآن في الصلوة ولاشک ان القرآن ینهی عن الفحشاء والمنکر، ورته روایات په منع کې د لمونځو د فحشاء او منکر څخه نور هم راغلي دي.

درویش وایي: چي دغه واقعاتي چي تاسي واوریدلي د علیه الصلوة والسلام د لمانځه برکت و. نو چونکه قرن د صحابه کرامو رضي الله عنهم افضل القرون و شاید په دغه عصر او قرن کې به نوري داسي واقعاتي رونما سوي وي چي مصداق د ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر وي، او عصر د تابعینو چي د خیر القرون دویمه برخه ده او د تبع تابعین چي د خیر القرون دریمه برخه ده هم په سبب د قرب الزمان و قرن اول ته هم ورته واقعاتي منځ ته راغلي وي، لکن پوښتنه داده.

پوښتنه: په وروسته زمانو کې داسي خلک ډېر دي چي پنځه وخته لمونځ په جماعت کوي لکن د مرګ تر وخته په کوم بد کار چي دوی مبتلی وي هغه نه پرېږدي، حتی الخواص چي بعض علماء د امت مرحومه په ګناه د ریاء، کبر، بهتان، حب الدنیا، غیبت، بیله جوازه شرعي زکوة اخستل الی غیر ذالک د مرګ تر ساعته په دغه کبیره ګنهو اخته وي، نو ددوی لمونځونو ولي دوی منع نه کړه له فحشاء او منکر څخه؟

خواب: روح البیان وایي چي د دغو کسانو لمونځ حقیقةً لمونځ نه دی، ولي حقیقةً لمونځ هغه دی چي په کامل حضور قلبي او خشیت د خدای جل جلاله ادا کړل سي، او علامه بغدادي رحمه الله ډېر معقول او په زړه پوري جواب ددې اشکال ورکړی دی، دی وایي چي مضمون د آیت کریمه یعني ان الصلوة تنهی عن الفحشاء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والمنكر خو دا دی چې لمونځ سړی منع کوي د فحشاء او منکر څخه لکن نهي خو انتهٰی یعني د سړي نه دی مستلزم نه دی، عرب وايي: نهيت فلانًا فلم ينته، دی وايي چې مبنی د سوال پر توهم ددې چې نهي انتها لره مستلزم دی وهو توهم باطل وتخييل عاطل لايشهد له عقل ولا يؤيده نقل، بل النقل يخالفه ويناقضه، قال الله تعالى ان الله يامر بالعدل والاحسان وايتاء ذی القربٰی وينهٰی عن الفحشاء والمنكر والبغي آه مع ان الناس لاينتهون بمقتضٰی هذه الآية عن الفحشاء والمنكر والبغي او سره ددې چې نهي د لمانځه خو اعلٰی رتبه نه دی تر نهي د باري ﷻ. انتهٰی مع الزيادة قليلة په پښتو ژباړه.

وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ

پوه سه: چې مراد له ذکر الله څخه لمونځ دی والمعنى ان الصلوة اكبر من سائر الطاعات وفي الحديث الصحيح ان الصلوة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين.

پوښتنه: تعبير له لمانځه څخه په ذکر سره د څه حکمت لپاره وکړل سو؟

ځواب: لپاره د تنبه پر دې چې ذکر الله عمدة دی په لمانځه کي لکه په هغه آيت کي د جمعې د لمانځه په باره کي راغلی دی هم له لمانځه څخه په ذکر سره کړی دی يعني فاسعوا الی ذکر الله، ای الی صلوة الجمعة لان ثواب ذکر الله من جانب العبد ذکر الله للعبد کريمه: فاذکروني اذکرکم، تاسي ما يادوئ زه به تاسي يادوم.

الاحاديث الواردة في فضيلة الذكر: احمد رحمه الله روايت کړی دی په کتاب الزهد کي او ابن المنذر د معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه، ده وويل ما عمل آدمي عملاً انجٰی من عذاب الله تعالى من الذكر (نه دی کړی يو انسان يو عمل چې ښه نجات ورکونکی وي له عذاب څخه د خدای جل جلاله تر ذکر) قالوا ولا الجهاد في سبيل الله؟ (يعني جهاد في سبيل الله هم نه دی ورسره برابر؟) قال ولا ان يضرب بسيفه حتى ينقطع لان الله تعالى يقول في كتابه ولذكر الله اكبر، واخرج ابن ابی شيبة وابن جرير عن ابی الدرداء رضي الله عنه، قال الا اخبركم بخير اعمالكم واحبها الی مليككم؟ (معاذ رضي الله عنه وويل چې زه داسي عمل نه در وښيم چې ستاسي تر ټولو عملو خير وي او محبوب وي ستاسي وباداړ ته) واسماها في درجاتكم (او لوړونکی ستاسي په درجو کي) وخير من ان تغزوا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عدو كم فيضربوا رقابكم وتضربوا رقابهم وخير من اعطاء الدنانير والدراهم (او هغه عمل خير وي تر دې چي تاسي غزا كوي د دښمن سره هغه دښمن ستاسي غاړي پرې كوي او تاسي د هغو غاړي پرې كوئ، او خير ويي تر وركړي د دينارو او د درهمو يعني في سبيل الله) قالوا وماهو يا ابا الدرداء؟ (خلكو ورته وويل چي هغه نو كوم عمل دى اى ابو الدرداء) قال ذكر الله ولذكر الله اكبر. يعني دا آيت يې دليل د خپلي مدعٰى وګرځاوه، واخرج ابن جرير عن سلمان الفارسي ؓ چي له ده څخه پوښتنه وكړل سوه اى العمل افضل؟ سلمان ؓ ورته وويل چي تا قرآن نه دى ويلى يعني ولذكر الله اكبر، اخرج سعيد بن منصور وابن ابى شيبة وابن المنذر والحاكم في الكنى والبيهقي في شعب الايمان عن مغيرة ؓ قال قلت لابن عباس ؓ اى العمل افضل؟ قال ذكر الله اكبر، الحديث، وعن ابى سعيد الخدري ؓ عن رسول الله ﷺ چي له رسول الله ﷺ څخه چا پوښتنه وكړه اى العباد افضل وارفع درجة عند الله (كوم يو د بندګانو بهتر دى او په درجه بالا دى په نېز د خداى ﷻ) قال ؑ الذاكرون الله كثيرًا والذاكرات (يعني نر چي د خداى ﷻ ذكر ډېر كوي او هغه ښځي چي د خداى ﷻ ذكر ډېر كوي) چا ورته وويل تر غازي في سبيل الله هم افضل او ارفع درجة دى؟ قال ؑ لو ضرب بسيفه الكفار حتى تنكسر وتخضب دمًا (عليه الصلوة والسلام ورته وويل كه وهي په توره سره خپل كافران حتى چي توره يې ماته سي او په وينو ككړه سي) لكان الذاكرون لله كثيرًا، افضل درجةً منه، رواه احمد والترمذي، او له عبد الله بن بسر ؓ څخه روايت دى چي يو صحرائي وعليه الصلوة والسلام ته راغلى او ده وويل اى الناس خير؟ (كوم يو له خلكو څخه خير دى) عليه الصلوة والسلام ورته وويل) طوبىٰ لمن طال عمره وحسن عمله (خوشحالي ده هغه چا لره چي عمر يې دراز وي او عمل يې ښه وي) قال يا رسول الله ﷺ اى الاعمال افضل؟ قال ؑ ان تفارق الدنيا ولسانك رطب من ذكر الله، رواه احمد والترمذي (چي ته جلا كېږې له دنيا څخه يعني مرې او ستا ژبه لنده وي په ذكر سره د خداى ﷻ) وعن ابى موسىٰ ؓ قال قال رسول الله ﷺ مثل الذي يذكر ربه والذي لايذكر ربه مثل الحي (يعني الذاكر ربه) والميت (يعني الذي لايذكر ربه) بخاري مسلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي امثال د دغو حديثو په باره کي د ذاکرون الله نهايت ډېر دي بعض طويل بعض کثير دي، وفيما اوردناه کفاية لمن اعطاه الله البصيرة في الدين.

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُوْنَ ﴿۴۵﴾

او خدای پاک خبر دی او علم لري چي تاسي يې عمل کوئ يعني نو به جزاء د خير او شر درکړي په ورځ د قيامت، کريمه: فمن يعمل مثقال ذرة خيرًا يره (اى ثوابه) ومن يعمل مثقال ذرة شرًا يره (اى عقابه ان شاء)

وَلَا تُجَادِلُوْٓا اَهْلَ الْكِتٰبِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ ۖ

تاسي خصومت مه کوئ، والمخاطب رسول الله ﷺ والمؤمنون.

بوه سه: چي په تاج المصادر کي وايي المجادلة پيکار سخت کردن بايک ديگر، او راغب اصفهاني وايي المجادلة المفاوضة، يعني بحث کول يو له بل سره د منازعت او مغالبت پر طريقه.

بوه سه: چي دا جمله عطف ده پر اقم الصلوة آه، من عطف الانشاء على الانشاء.

اَهْلَ الْكِتٰبِ: يعني اليهود والنصارى (اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ) مگر نه په هغه خصلت سره (نو ځکه يې التي مؤنث راوړى) چي هغه ښه خصلت وي يعني بالقرآن والدعوة الى الله بآياته والتنبيه على حججه، او يا معنى داده چي هغه احسن د کافرانو تر فعل ورسره کوه مثلاً که هغو په خبرو کي ځيږوالى کاوه تاسي نرمي ورته کوئ، او که يې په غضب خبري کولې تاسي يې نوشوئ چي کظم يې بولي په عربي، او که هغه مشاغبه کوله ناحقه بحث يې کاوه، تاسي نصيحت ورته کوئ. نو پر دې تقدير استثناء منقطع ده لان اللين والكظم والنصح ليس بمجادلة.

اِلَّا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ

مگر نه هغه کسان چي ظلم يې کړى وي له دوى څخه.

درویش وايي: چي سعيد بن جبير ؒ وايي چي اهل الحرب مستثنى دي يعني د هغو سره دي حسن مجادلة نه کوي بلکې قتال بالسيف دي وسره وکړي تر هغو چي دوى اسلام راوړي يا جزيه ورکوي په خپل لاس، نو دا آيت محمول دى پر غلظة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

باللسان والسيف والسنان وعلى هذا حمله صاحب روح البيان، لكن روح المعاني وايي چي دا آيت خو مكي دى لكون هذه السورة مكية او قتال بالسيف او اخذ الجزية من اهل الكتاب خو په مدينه منوره كي بعد الهجرة مشروع سوي ده. نو بناء على هذا روح المعاني او مظهري او بيضاوي ددې آيت داسي ترجمه كوي چي ددې آيت د استثناء معنى داده چي حسن المجادلة چي په دمخه آيت كي راغلې وه، نو د الا الذين څخه مراد هغه كسان دي چي افراط په ظلم او عناد كي كوي او دا وايي چي خداى ﷻ لره ولد سته، اويا وايي ان يد الله مغلولة، اويا وايي چي ان الله فقير ونحن اغنياء لكه يهودانو چي به ويل، نو د آيت معنى داده چي د داسي مفرط اهل كتابو سره حسن مجادله مه كوئ بلكې په دېر غلظت سره خبري ورسره كوئ، نو پر دې تقدير مقاتل او قتاده وايي چي دا آيت منسوخ دى په آية السيف سره چي امر د جهاد دى چي په مدينه منوره كي نازل سوى دى يعني غلظت په بحث كي كافي نه دى د اهل كتابو لپاره بلكې ددوى سره جنګ په توره كوئ چي يا اسلام راوړي او يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون فافهم.

وَقُولُوٓا اٰمَنَّا بِالَّذِيٓ اُنۡزِلَ اِلَيۡنَا وَاُنۡزِلَ اِلَيۡكُمۡ

او تاسي وايا ست ايها المؤمنون، ايمان راوړى دى موږ يعني بالصدق والاخلاص پر هغه كتاب چي نازل سوى دى پر موږ يعني القرآن العزيز او پر هغه كتاب چي نازل سوى دى پر تاسي يعني من التورات والانجيل.

درويش وايي: چي ددې آيت تفسير مفسرين دوه قسمه كوي (١) دا بيان دى د حسن مجادلة (٢) دا چي يهودانو او نصاراوو به د تورات او انجيل بعض آيتونه مسلمانانو ته په عربي ترجمه كول، نو عليه الصلوة والسلام مسلمانانو ته وويل، لاتصدقوا اهل الكتاب، تاسي تصديق مه كوئ د اهل كتاب، يعني فيما تقولوه اليكم بالعربية. ولي اهل كتابو په تورات او انجيل كي بعض آيتونه د خپله خانه درج كړي دي لاغراضهم الفاسدة، يعني هغه آيتونه درته رانقل كړي يې نه وي نو تصديق د هغو خو كفر دى. ولاتكذبوهم. او مه يې تكذيب كوئ، ولي چي شايد دوى به هغه واقعي آيتونه درته رانقل كړي وي، نو بيا خو يې تكذيب كفر دى، بل قولوا آمنا الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: تصديق او تکذيب به نقيضين نه وي، چې ارتفاع د نقيضين خو روا نه ده؟

ځواب: لا! نقيضان نه دي، ولې دواړه مفهومه وجود لري او يو د بل عدم نه دی يعني داسي نه ده چې تصديق عدم التکذيب دی يا تکذيب عدم التصديق دی حتی يکونان نقيضين. ولي واسطه په منځ کي د تصديق او تکذيب سته وهي ان تقولوا امنا آه، يعني دا خو نه تصديق او نه تکذيب دی.

فائده: که داس شی دوی رانقل کړي چې کذب يې يقيني ؤ، بيا تکذيب روا بلکې واجب دی. لکه يهودان چې وايي چې په تورات کي سته چې دين د موسیٰ به ابدي وي يعني نسخ يې نسته. او يا دوی وايي چې موږ عيسیٰ قتل کړی. کريمه: وما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم. او يا نصاری وايي چې عيسی ابن الله دی. او نور ورته خبري کوي چې دد ې خبرو تکذيب لازم دی. او که دوی نه قانع کېدل يا مباهله ورسره وکړئ يا قولوا آمنا بالذي آه. ورته وواياست.

وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَّنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۴۶﴾

زموږ خدای او ستاسي خدای يو دی، او موږ مطيعين يو د خپل خدای خاصة يعني لا لغيره.

درويش وايي: چې روح البيان او روح المعاني او امام رازي او مظهري وايي چې په دې آيت کې تعريض دی پر اهل کتابو كما حكى الله تعالى عنهم في آية اخرى في موضع آخر. اتخذوا احبارهم ورهبانهم اربابا من دون الله الآية. له ابو نملة انصاري رض څخه روايت دی چې زه ناست وم په مجلس کې د رسول الله ﷺ چې يو سړی د يهوانو ورته راغلی په داسي حال کې چې يوه جنازه تېرېدل، نو هغه يهودي ورته وويل يا محمد (ﷺ) انها يتكلم دا جنازه والا مړی خبري کوي. فقال رسول الله ﷺ ماحدثكم اهل الكتاب لا تصدقوهم ولا تكذبوهم، وقولوا آمنا بالله وكتبه ورسله. فان كان باطلاً (يعني دروغ وه) لم تصدقواهم (تاسي يې تصديق ونه کړئ) وان كان حقًا (که رښتيا وه) تاسي يې تکذيب ونه کړئ.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ ؕ

او داغه رنګه لکه چې موږ نازل کړي تر تا د مخه انبياء عليهم السلام باندي کتابونه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني په ذريعه د وحي چي تصديق كونكي دى ستا كتاب د دمخه كتابو لكه په دې
وروسته آيت كي چي به راسي.

فَالَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ ۚ

پس هغه كسان چي موږ وركړى دى دوى ته كتاب.

پوهسه: چي مراد له الذين آه يا مؤمنين د اهل الكتاب دي لكه عبد الله بن سلام رضي الله عنه وامثاله. او يا معنى د آيت داده چي الذين آتيناهم الكتاب، تولو ايمان درلودى پر كتاب د محمد ﷺ لكن د مخه تر بعثت د نبي ﷺ، كريمه: فلما جائهم ما عرفوا كفروا به الآية، له سببه د عناد او لپاره د مراعات د خپل جاه و جلال او د طلب د اموالو د خپلو سفله وو څخه.

فائده: بعض مفسرين وايي چي پر تقدير ددې چي مراد د الذين آتيناهم الكتاب مثل د عبد الله بن سلام رضي الله عنه سي، نو كه څه هم سورت مكي دى لكن دغه آيتونه مدني دي، ولي چي اسلام د عبد الله بن سلام رضي الله عنه خو په مدينه منوره كي ؤ، والله اعلم، او هغه چي بعض كسان وايي چي په مكه مكرمه كي خداى جل جلاله عليه الصلوة والسلام خبر كړى ؤ په دې سره چي په مستقبل كي به پر تا ايمان راوړي اهل كتاب بعيد جداً.

وَمِنْ هٰٓؤُلَآءِ مَنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ ۭ

او بعض ددې كسانو څخه هغه دي چي ايمان به راوړي پر قرآن (نو كلمه د من د تبعيض لپاره ده او مراد له هؤلاء څخه يا اهل مكه دي يا مطلق عرب دي يا هغه كسان دي چي په عصر نبوي كي موجود وه من اهل الكتابين التوراة والانجيل.

وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا الْكٰفِرُوْنَ ۝

او انكار نه كوي له آياتو څخه زموږ يعني آيات القرآن مگر نه هغه كسان چي كافران وي يعني پر كفر مصمم وي او په آياتو كي د قرآن له قلب څخه كار نه اخلي. مراد داده چي هغه كسان چي قرآن نه مني هغه كسان تورات او انجيل هم نه مني، ولي تورات او انجيل تصديق د قرآن كوي، نو تكذيب د قرآن تكذيب دى د تورات او انجيل هم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفريع: څوک چي دعوه د ايمان پر تورات او انجيل کوي او قرآن نه مني، نو دعوه د هغه باطله ده، قتاده رح وايي چي د جحود معنی انکار دی وروسته تر معرفت فعرفوا ان القرآن حق وان محمداً ﷺ رسوله لكن جحدوا.

درويش وايي: چي اهل اللغة وايي چي جحود نفي ما في القلب اثباته (يعني انكار د هغه شي دی چي په زړه کي د هغه شي اثبات وي) او اثبات ما في القلب نفيه (يا په خوله اثبات د يو شي دی چي په زړه کي نفي وي) په مثنوي کي وايي:

هرکرا مشک نصيحت سود نيست .... لاجرم بابوی بد خو گرد نيست

مغزرا خالی کن از انکار يار .... تاکه ريحان يا بد از گلزار يار

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوْا مِنْ قَبْلِهٖ مِنْ كِتٰبٍ وَّلَا تَخُطُّهٗ بِيَمِيْنِكَ

ته وې يا محمد (ﷺ) عطف علی كذالك انزلنا اليك الكتاب آه، من قبله ای قبل انزال الكتاب اليک (من كتاب) يو كتاب له كتابو څخه كلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده، يعني كه آسماني كتاب وي او كه تاريخي وي لكونه نبيًا اميًا (ولا تخطه بيمينک) نه تا ليكلای سوای يو شی په راسته لاس.

پوه سه: چي ذكر د يمين مبني دی پر اغلب او معتاد ولي چي غالب ليكل د خط په راسته لاس سره وي لپاره د احتراز د چپه لاس څخه نه دی يعني چي په چپه لاس دي خط ليكلی سوای، فان الخط بالشمال من ابعد النوادر، او شيعه گان خذلهم الله وايي چي د عليه الصلوة والسلام دمخه تر نبوت خط زده ؤ چي نبي سو بيا خدای نهي كړی له خط ليكلو څخه.

درويش وايي: چي دا قول د شيعه گانو مخالف دی د ظاهر سره د آياتو د قرآن او د ټولو احاديثو مباركه وو او د اجماع سره د امت مرحومه قبل هذه الفرقة الضالة.

اِذًا لَّارْتَابَ الْمُبْطِلُوْنَ ﴿٤٨﴾

كه چيري (يعني كه قاري وای د كتب متقدمه وو او كاتب وای) نو به شک پيدا كړی وای كفارو ته د اهل مكه، ولي دوی به ويلای چي دا چي دی قرآن منزل من عند الله بولي له قسمه څخه د قصص او امثالو دا دي له كتب څخه د تواريخ قديمه وو نقل كوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تنبيه: کفار مکه يې له دې سببه مبطلين وبلل لکفرهم وعنادهم مع وجود المعجزات المتکاثرة، او بعض مفسرين وايي چي د عليه الصلوة والسلام که خط زده واى، نو اهل کتابو ته به شکل پيدا سوى واى چي دى نبي موعود نه دى. ولې چي نبي موعود ددوى په تورات او انجيل کي د امي په وصف موصوف، نو پر دې تقدير له مبطلون څخه اهل کتاب يهود او نصارى مراد دي.

بَلۡ هُوَ ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ

(بل هو) اى القرآن آيتونه دي واضح الدلالة پر صدق ځيل، کريمه: لَوۡ كُنتُمۡ فِي رَيۡبٖ مِّمَّا نَزَّلۡنَا عَلَىٰ عَبۡدِنَا فَأۡتُواْ بِسُورَةٖ مِّن مِّثۡلِهِۦ الآية، حسين کاشفي هروي وايي: درشک افتادندى تبه کاران وکج روان يعنى مشرکان عرب گفتندى کی چون ميخواند وميئويسد، پس قرآن را از کتب پيشينگان التقاط کرده وبر ما مى خواند که اين وحي آسمانى بمن مى آيد ومن رسول خدا ميباشم، يا جهودان درشک افتادند که درکتب خوانده ايم که پيغمبر آخير الزمان امى مى باشد واين کس قارى وکاتب است، انتهى.

فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَۚ

په سينو کي يعني په زړو کي د هغه کسانو چي دوى ته ورکړل سوى دى علم، والمراد بالموصول هغه کسان چي مؤمنان وه او قرآن يې په ياد ؤ چي هيڅ چا ته طاقت د تحريف د قرآن نه ؤ.

درويش وايي: چي دا دويمه معجزه د قرآن مبارک ده چي له تحريف او تغيير بالزيادة والنقصان محفوظ پاته دى، کريمه: وانا له لحافظون. بلکي تر دې سنه (١٤٣١) پوري د قرآن مبارک حافظان ورځ په ورځ ډېرېږي بخلاف الکتب المقدمة فانها لم تکن لها تلک المعجزة اى الحفظ في صدور الذين اوتوا العلم، ځکه علما، د يهودانو د ځيل غرض دنياوي لپاره تحريف د کتاب الله تورات تحريف کاوه، کريمه: يحرفون الکلم عن مواضعها او د متقدمه کتابو تلاوت د مصاحفو څخه کېدى وبس.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيٰتِنَآ اِلَّا الظّٰلِمُوْنَ ﴿٤٩﴾

او انکار نه کوي له آیاتو ځخه زموږ مګر هغه کسان چي ظالمان دي يعني چي متجاوزين وي تر حد في الشر والمكابرة والفساد، ولي چي آيات د قرآن عزيز معجز دي واضح الدلالة دي پر صدق خپل از روى نظم او معنى فمن جحد بها بعد وضوح اعجازها فهو الظالم المكابر للحق.

وَقَالُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيٰتٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ

او وويل دوی ولي نه نازليږي پر محمد (ﷺ) معجزات لکه تر ده د مخه انبياؤ باندي چي نازلي سوي وې لکه ناقه د صالح ؑ او عصا د موسٰى ؑ او مائده د عيسٰى ؑ.

پوه سه: چي ''قالوا'' عطف دی پر قال الذين كفروا للذين آمنوا آه، ضمير د قالوا راجع دی و کفارو ته د قريشو په تعليم د بعض اهل الكتاب، وقيل الضمير راجع الى اهل الكتاب.

پوه سه: چي اکثره اهل كوفه لفظ د آية مفرد وايي او د جمع قرائت د نافع او ابن عامر چي د بصري قاريان دي او حفص.

قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٥٠﴾

يا محمد ﷺ ته ورته ووايه دوی ته نه دي آيات مګر په قدرت کي د خدای ﷻ دي دده په قدرت پوري مربوط دي، زه يې مالک نه يم چي تاسي ته به را تک کوم په هر شي چي تاسي يې طلب کوئ، او زما له شان ځخه نه دی مګر په ښکاره توګه يا ښکاره کول د هغو معجزاتو چي خدای ﷻ ما ته راکړي دي.

پوښتنه: ولي عليه الصلوة والسلام خدای ﷻ ته خواست نه کاوه چي دغه آيات چي دوی يې غواړي نازل کړي؟

ځواب: د دوی ځو مقصود اصل ايمان پر صدق د عليه الصلوة والسلام په دعوی کي د رسالت او پر صدق د قرآن چي من عند الله دی نه ؤ، که وای ځو معجزات د عليه الصلوة والسلام لکه شق القمر او نوري معجزې دده د صدق لپاره په دعوی کي د رسالت کافي وې، او اعجاز د قرآن په صدق کي د قرآن کافي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ؤ. بلکې د دوی مقصد صرف او صرف مکابره وه. که دغه معجزات فرضًا ظاهري سوي هم وای بیا یې د نورو طلب کاوه حتی یتسلسل، فتدبر. ولذا قال الله ﷻ.

اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّاۤ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ؕ

آیا دوی لره کافي نه ده.

پوهسه: چې همزه لپاره د انکار دی او نفي د نفي اثبات دی یعني کافي یې دہ. او واو للحال من فاعل فعل مقدر، تقدیره اتطلبون منک آیة والحال انه لم یکفهم آیة مغنیة عما طلبوه وهي " ان انزلنا علیک الکتب" چې مونږ نازل کړی پر تا قرآن معجز د بلغاؤ د عربو دی چې اتیان دې په مثل سره د ادنٰی سورت وکړي او په عین حال کې دا قرآن جامع دی د علومو شریفه وو او د قصصو د انبیاء متقدمینو او د دوی د امتو د احوالو موافق د کتب الهیه وو قدیمه وو لکه تورات، انجیل وغیرهما او سره د دې چې نبي امي یې.

" یتلی علیهم" چې پر دوی یې تلاوت کړل کیږي ستا د خوا څخه همیشه. مظهري رحمه الله دا دوه بیته راوړي دي:

لم یقترن بزمان وهي تخبرنا .... عن المعاد وعن عاد وارم
دامت لدینا ففاقت کل معجزة .... من النبیین اذ جائت ولم تدم

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَّذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۵۱﴾

په تحقیق په دغه کتاب کې چې معجزه مستمره ده کر الازمان ومر الدهور "لرحمة" یعني نعمت عظیمه لاهل زمانه ؑ او پند، وعظ او نصیحت دی لپاره د هغه قوم چې په طلب کې دا ایمان وي او صرف تعنت یعني بې ځایه مطالبې یې غرض نه وي کمامر من قولهم لولا انزل علیه آیات آه.

درویش وایي: چې ابن جریر او ابن ابی حاتم او دارمي رحمه الله په خپلو مسندو کې او ابو داؤد رحمه الله په خپل مرسلو حدیثو کې په روایت د عمرو بن دینار عن یحیی بن جعدة قال جاء ناس من المسلمین بکتف (یعني د پسه یا د غوایي ولی) چې په هغه کې نوشته وې ځیني هغه خبرې چې له یهودانو څخه دوی اورېدلي وې او علیه الصلوة والسلام ته یې ښکاره کړې، نو علیه الصلوة والسلام وویل کفی بقوم ضلالة ان یرغبوا عما جاء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بهٔ نبیهم الی ما جاء به غیره لغیرهم فنزلت. اولم یکفهم انا انزلنا علیک الکتاب الآیة.
فقیر وایي: چي روح المعاني دا شان نزول چي مظهري راوړی دی رد کړی دی په دې
الفاظو چي سیاق او سباق سره د کافرانو دی او دا آیت اولم یکفهم الخ جواب دی د دې
قول د کافرانو لو لا انزل الخ او راوړونکی د کتف خو مسلمانۍ، نو څرنګه دا آیت په
شان کي د مسلمان نازل سوی بلل کېدای سي؟! والله اعلم.

سهانه فائده: علماء دین وایي چي نقل له تورات یا انجیل څخه و عربي ته یا
فارسي ته الی غیر ذالک من الالسنة ممنوع دی چي دا منع د سیدتنا عائشة رضي الله عنها
څخه منقول ده. چنانچه ابن عساکر د ابن ابی ملیکه څخه روایت کړی دی چي
عبدالله بن عامر بن رکن ودې ته یوه هدیه راواستول. دا چي خبره سوه چي
راوړونکی د هدیې عبدالله بن عامر دی نو هدیه یې بیرته ور رد کړه او علت د رد
یې دا وو ایه چي دغه را استونکی د دې په خیال عبدالله بن عمرو دی تتبع یعني
کرځي او مطالعه کوي د کتب متقدمه یعني تورات او انجیل او د هغه کتابو څخه
په عربي ترجمه کوي او سره د دې چي خدای ﷻ ویلي دي. اولم یکفهم انا انزلنا
علیک الکتاب یتلی علیهم لکه چي د مخه دا آیت سره د ترجمې تېر سوی دی. نو
سیدتنا عائشه رضي الله عنها ته یو چا وویل چي دا استونکی د هدیې هغه ناقل یعني عبدالله
بن عمرو نه دی بلکې عبدالله بن عامر دی. نو سیدتنا عائشه رضي الله عنها هدیه قبوله کړه.
او روح المعاني وایي وجاء في عدة اخبار ما یقتضی المنع (او په څو خبرو کي
راغلې ده منع د نقل څخه د تورات او انجیل) دی وایي اخرج عبدالرزاق في
المصنف والبیهقي في شعب الایمان عن الزهري چي حفصه (بنت عمر رضي الله عنه زوجة
النبي ﷺ) و علیه الصلوة والسلام ته راغله یو کاغذ ورسره ؤ ده قصه د یوسف علیه السلام
نو حفصه رضي الله عنها هغه مکتوب منقول من التورات و علیه الصلوة والسلام ته وایه او
رنګ د علیه الصلوة والسلام تغیر خوړی او حفصه رضي الله عنها ته یې دا سي وویل والذي
نفسي بیده لو اتاکم یوسف وانا بینکم فاتبعتموه وترکتموني ضللتم.

ترجمه: زما دي قسم وي په هغه خدای ﷻ چي زما روح د هغه په قدرت کي
دی که فرضًا یوسف علیه السلام په خپله تاسي ته راغلی وای او زه ستاسي په مابین کي وای
تاسي د هغه متابعت کولای زه مو پرېښولای تاسي به ګمراهان وای. (انا حظکم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من النبيين وانتم حظي من الامم) زه ستاسي برخه يم په انبياؤ ؑ کي او تاسي زما برخه یاست په امتو کي. واخرج عبد الرزاق والبيهقي ايضًا چي عمر بن الخطاب رضی الله عنه پر یو سړي تېر بدی چي هغه یو کتاب وایه (یعني منقول من التورات په عربي ژباړه) نو عمر رضی الله عنه یو ګړی غوږ ورته ونیوی او ښه خوند یې ورکړی. نو عمر رضی الله عنه وهغه سړي ته وویل اکتب لي من هذا الکتاب. هغه سړي ورته وویل نعم. نو هغه سړي يوه توټه څرمن راونیول او هغه يې په لاس کي سره کش کړه یعني د نوشتې قابل يې وګرځول او پر مخ او شا يې هغه کتاب چي ده وایه عمر رضی الله عنه ته نوشته کړی. نو عمر رضی الله عنه هغه مکتوبو راواخستی او علیه الصلوة والسلام ته يې وایه. ده چي دا مکتوب رایه د علیه الصلوة والسلام مخ تغییر کاوه یعني د عمر رضی الله عنه فکر نه ؤ مکتوب ته يې کتل. نو یو سړی له انصارو څخه تېر بدی د علیه الصلوة والسلام مخ مبارک ته چي يې وکتل نو هغه مکتوب يې د عمر رضی الله عنه له لاسه څخه وغورځاوه او عمر رضی الله عنه ته يې داسي وویل. ثکلتک امک یا ابن الخطاب. مور دي درباندي بوره سي ای عمره.

(درویش وایي: چي حقیقت ددې عبارت چي ښرا ده مراد نه دی بلکي د عربو دا عادت دی چي په وخت کي د ملامتیا دیو چا دغه عبارت وایي)

الا تری وجه رسول الله ﷺ منذ الیوم وانت تقرء علیه هذا الکتاب (ته نه وینې مخ مبارک د ورځي په اوږدو کي په داسي حال کي چي ته قرائت ددې کتاب ورته کوې) یعني څو مره يې مخ مبارک تغییر خوري. فقال النبي ﷺ عند ذالک. انما بعثت فاتحًا وخاتمًا واعطیت جوامع الکلم وخواتمه (زه فاتح یم یعني د دین اسلام او خاتم یم د انبیاؤ او ماته راکړی کلم جامعه چي لفظ يې مختصر وي او معنی يې جزیل وي حدیث طویل دی الی اخیر الحدیث به و وایو. په اخیر کي د حدیث داسي راغلي دي فلا یهلکنکم المتهوکون تاسي دي هلاک نه کړي یعني چي دین مو تغییر دورسوي یا مو یهودیت ته مائل کړي یا نصرانیت ته هغه کسان چي پر هره خبره غوږ نسي په بې فکرۍ سره. یا معنی د متهوکون داده چي حیران وي وه ورته خبرو ته. په یوه روایت کي راغلي دي چي کعب بن الاشرف ذالک الخبیث من الیهود وعلیه الصلوة والسلام ته وویل من یشهد انک رسول الله فنزلت هذه الآیة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ شَهِيْدًا ۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ

ته ورته ووایه چي کافي دی خدای ﷻ (کلمه د باء زائده ده په فاعل ولي چي کفٰی په خپله متعدي دی) په منځ کي زما او ستاسي شاهد د صدق زما په دعوی کي د رسالت او خدای ﷻ علم لري پر ما في السموات والارض باندي لایخفٰی علیه شئ فیهما، دا جمله تعلیل ده د کفٰی بالله الخ، او یا معنی د کفٰی بالله آه دا ده چي خدای ﷻ شاهد دی پر ما چي ما انذار او تبلیغ درته کړی دی، او پر تاسي هم شاهد دی چي تاسي زما تکذیب او له نبوت څخه زما مو انکار وکړی، نو خدای ؒ به و هر چا ته جزاء بما یلیق بحاله ورکړي یعني په ورځ د قیامت.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوْا بِاللّٰهِ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝

هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي پر باطل باندي، ابن عباس ؓ وایي ای بغیر الله ﷻ یعني که صنم وي او که ملائکه وي او که عیسٰی ؑ وي، او کفر یې کړی وي په خدای سره چي واحد لاشریک دی دوی شریک ورته وایي دغو کسانو تاوان وکړی په تجارت کي، ولي چي اور یعني دوږخ یې په جنت رانیوی او باطل یې پر حق غوره کړی، وهذه الجملة معطوفة علی کفٰی آه.

پوښتنه: عیسٰی، ملائکه ؑ او داغه رنګه صنم ته څرنګه باطل ویل کېدای سي هغه خو بو د بره ده؟

ځواب: په حقیقت کي باطل د دغو مذکوره انواعو عبادت دی، نو پر دوی یې اطلاق مبالغةً دی، او مقاتل ؒ وایي بعبادة الشیطان د شیطان له نومانو څخه باطل هم دی.

درویش وایي: چي اصل د خسران تاوان دی په تجارت کي او استعمال یې په آیت کي استعاره او مجاز دی.

وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْعَذَابِ ؕ وَلَوْلَآ اَجَلٌ مُّسَمًّى

او دوی ژر غواړي عذاب الهي له تا څخه یا محمد (ﷺ) (دا آیت په شان کي د نضر بن الحارث نازل سوی دی چي ده به ویل ان کان هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء، دا جمله عطف ده علی قوله تعالی لولا انزل الآیة) که نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وائي وخت معين په علم کي د خدای ﷻ. ابن عباس رض وايي چي دا اجل معين هغه دی چي د عليه الصلوة والسلام سره خدای ﷻ وعده کړې ده چي ز ه ستا قوم په عذاب د استيصال نه هلاکوم لکه نور امتونه د انبياء کرامو عليهم السلام بلکي عذاب يې و ورځي ته د قيامت ځنډوم کما قال عز من قائل بل الساعة موعدهم الآية. او ضحاک رح وايي چي مراد اجل مسمٰی مدت د عمر ددوی په دنيا کي لانهم اذا ماتوا صاروا الى العذاب، وفي الحديث من مات فقد قامت قيامته. او بعض مفسرين وايي چي مراد يوم بدر ده.

لَّجَآءَهُمُ الْعَذَابُ ۖ وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

عاجلاً او هرآئينه رابسي عذاب وقيل الاجل. ناببره يعني په دنيا کي لکه ورځ د بدر او په آخرت کي عند نزول الموت بهم، دوی به خبر نه وي په وخت د راتلو سره. دا جمله تاکيد ده معنی د بغتة.

فائده: دوی يعني کفار و د قريشو ځرنګه مطالبه د استعجال د عذاب کوله عذاب خو د مېلې شی نه ؤ؟

ځواب: دا سوال ددوی استهزاءً او تعجيزاً او د انکار پر ه ول ؤ کما قالوا متی هذا الوعد ان کنتم صادقين... سعيد شيرازي رح وايي:

تو غافل در انديشه سود و مال .... که سر مايهٔ عمر شد پا يمال
طريقی بدست آرد وصلحی بجوی .... شفيعی برانگيز وعذری بگوی
که يک لحظه صورت نه بندد امان .... چو پيمانه پر شد بدوری زمان

ولذا قيل: موتوا قبل ان تموتوا ای موتوا بالاختيار قبل ان تموتوا بالاضطرار.

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ

او په تحقيق دوزخ احاطه کونکی دی (يعني عن قريب لان ما هو ات قريب) پر کافرانو. ولهذا قيل ما اقرب ما هو آت وابعد ما هو فات. او يا معنی دا ده چي اور او دوزخ بالفعل پر دوی لان الکفر والمعاصي موجودة فيهم فعلاً وهي اسباب للنار.

فائده: کلمه د لام لپاره د عهد ده او الکافرين من قبيل الظاهر موضع الضمير لپاره د دلالة پر موجب د احاطة جهنم بهم وهو الکفر فلا يرد ان الاولی ان يقال بهم فتدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَوۡمَ يَغۡشٰهُمُ الۡعَذَابُ مِنۡ فَوۡقِهِمۡ وَمِنۡ تَحۡتِ اَرۡجُلِهِمۡ

پوه سه: چي يوم ظرف د لسحيطة دى هغه ورځ چي پټ كړي دوى عذاب يعني اور د دوږخ د لوړي خوا څخه يعني د سر له خوا څخه او لاندي تر پښو ددوى يعني له جوانبو څهارګانه وو څخه، ولي د سر او پښتو پټ والى په اور سره پټ والي لره د جنبو مستلزم دى كما لا يخفى.

وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٥٥﴾

پوه سه: چي نافع او كوفيون (يقول) په يا د غيبت وايي. والضمير اما راجع الى الله او يا بعض الملائكة په امر د خداى ﷻ. او نور قراء يې نقول پر صيغه د متكلم وايي ''ذوقوا'' ليس المراد من الذوق معناه المتعارف اى ذوق الفم بل معناه جربوا او ما كنتم په حذف سره د مضاف اى جزاء ما كنتم تعملون، كلمه د ما يا مصدريه ده اى جزاء عملكم او يا موصوله ده. والعائد محذوف اى جزاء ما كنتم تعملونه من الكفر و المعاصي.

يٰعِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوۡۤا اِنَّ اَرۡضِيۡ وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعۡبُدُوۡنِ ﴿٥٦﴾

اې زما هغو بندګانو چي ايمان يې راوړى وي په تحقيق زما مځكه فراخه ده. يعني كه يو ځاى عبادت د خداى ﷻ لكه لمونځ د كفارو د لاسه يې نسئ كولاى، نو بل ځاى ته هجرت وكړئ چي هوري عبادت د خداى ﷻ په ازاده توګه كولاى سئ، نو هوري خاص زما عبادت كوئ.

الاعراب: پوه سه! چي اياى منصوب دى په فعل مضمر سره چي تفسير يې وروسته شرطيه كوي، والفاء جواب لشرط محذوف تقديره وان لم تستطيعوا ان تعبدوني في الارض التي كنتم فيه فاعبدوني في ارض غيرها. فحذف الشرط او عوض د حذف يې تقديم د مفعول وګرځاوه او ضمير متصل يې منفصل وګرځاوه وافاد تقديمه الاختصاص كما في اياك نعبد. فصار فاياي اعبدوا بيا هغه فعل ناصب چي اعبدوا حذف كړى او بيا يې تفسير وكړى بقوله فاعبدوني ليپاره د افادي د تاكيد كانه قال فاعبدوني فاعبدوني. هذا ما قاله العلامة البغدادي رحمه الله في روح المعاني و المظهري.

پوه سه: چي مقاتل او كلبي رحمه الله وايي چي دا آيت په شان كي د مسلمانانو د ضعفاوٌ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نازل سوی دی چي په مکه مکرمه کي تنګ وه د کفارو د لاسه څخه په اظهار د عبادت يي نسو کولای. نو په دې آيت کي خدای پاک دوی ته امر ورکړی چي هجرت وکړئ و بلي ځای ته لکه مدينه منوره چي هورې بېله خوفه خپل د خدای ﷻ عبادت وکړئ. دا ؤ قول د اکثرو مفسرينو. او بعض مفسرين وايي که څه هم مورد د ايت خاص دی لکن حکم يې عام دی چي هر څوک چي قدرت نه لري پر اداء کولو د امورو د دين کما ينبغي په يوه ځای کي له جهته څخه د ممانعت د کافرانو وغيرهم. نو پر هغه چا هجرت واجب دی و داسي ځای ته چي ازادانه عبادت د خدای ﷻ کولای سي. وروی هذا عن ابن جبير وعطاء ومجاهد ومالک بن انس رحمهم الله. او مطرف بن السخير رح وايي چي دا وعده د خدای ﷻ د فراخۍ د رزق په ټوله ځای کي.

درويش وايي: چي دا تجربه ماته حاصله ده. ولي څه وخت چي روسانو پر افغانستان يرغل وکړی او ټوله افغانستان يې په قبضه کي واخستې په معاونت د حزب الخلق يا حزب پرچم وغيرهم او هورې ګذاره د علماؤ خصوصًا او د تاجرانو ډېره سخته سوه. علماء به بندي کېدل او وژل کېدل، نو ډېرو علماؤ په شمول ما هم وه همسايه ملک پاکستان ته چي د مسلمانانو لپاره ترډېر اوسه يعني (۱۴۳۱) پوري قلعه ده هجرت وکړی. او په افغانستان کي به مي د يو مسجد يا جامع مسجد امامت کاوه په اجر ذليل د زکوة. پاکستان ته چي سره د اهل او عيال راغلم البته يو څو کاله خو مشکلات د هجرت وه. نه مو د اوسېدو سرای درلودی، نو ما او زامنو به مو مزدوري کولې لکن الحمد لله وروسته تر محدودي زمانې خپل ملکي سرای خدای ﷻ راکړی او بيا يو کوچنی مسجد خدای ﷻ راکړی يعني خپل نه د زکوة وغيره په اخستلو سره بيا خدای پاک هغه کوچنی مسجد په جامع مسجد رابدل کړی چي رفته رفته په وروسته هغه کوچنی مسجد مو شهيد کړی دوه منزله پوخ جامع مسجد په سيخ او کانګرېټو مو بناء کړی چي په دواړو يعني لوړ او کښته مسجد کي ښې ښې قيمتي قالين اواري دي. خدای پاک رابدل کړی نه د چا زکوة اخلم نه سرسايه. دا وه تجربه د فقير په هجرت کي.

او سعيد بن جبير رح وايي چي که په يو وطن کي سړی د ګناهو سره دست او ګرېوان ؤ نو د هغه وطن څخه دي هجرت وکړي. کريمه: فان ارضي واسعة. وقال عطاء رح اذا امرتم بالمعاصي في ارض فاهجروا منها فان ارضي واسعة. او بعض

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کسان وايي چي په هغو کسانو کي نازل سوی دی چي له مکې مکرمې څخه به يې هجرت و مدينة المنوره ته نه کاوه او دوی به دا عذر وايه چي موږ بېړېږو له لوږي څخه که هجرت وکړو فانزل الله تعالى هذه الآية، او دا يې د دوی عذر ونه ګڼی په ترک کي د هجرت، مطرف بن عبدالله رح وايي ان ارضي واسعة چي معنا يې داده چي رزقي لکم واسع فاخرجوا، قال رسول الله ﷺ من فر بدينه من ارض الى ارض ولو شبرا استوجب الجنة وکان رفيق ابراهيم ومحمد عليه السلام، رواه الثعلبي عن حديث الحسن مرسلاً ... قال الشاعر:

سفر کن چو جای تو ناخوش بود ..... کزین جای رفتن بدان تنگ نیست
وگر تنگ گردد ترا جایگاه..... خدای جهان را جهان تنگ نیست

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ

هر سړی واجد دی د حرارت د مرګ او د تلخی د زکندن، ولهذا قال سيد نوع البشر ﷺ اللهم للموت سکرات په وخت کي د زکندن لکه د يو شي چي سړی خوند ګوري د ماقبل سره ددې آيت ربط دادی، نو په دار الشرک کي د مرګ له بېري مه اوسېږه بلکې د مرګ لپاره بايد ځان سړی چمتو کړي په عبادت سره.

ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ۝٥٧

وروسته تر مرینې بیا موږ ته راجع کړل کېږي بالبعث بعد الموت، يعني فيجازيكم باعمالكم فهاجروا في سبيل الله چي موږ جزاء او ثواب د هجرت درکړو.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا

او هغه کسان چي ايمان يې راوړی وي او اعمال صالحه يې هم کړي وي هر آئينه به موږ داخل کړو دوی د جنت په بالا خانو کي، د غرفا جمع غرفة ده، يعني چي د ملغلرو او ياقوتو او زبرجد څخه به جوړي وي.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ۝٥٨

چي بهېږي به لاندي تر دغو غرفو ويالې (۱) من الماء الذي لم يتغير طعمه، (۲) والخمر التي لاغول فيها ولاهم ينزفون (۳) واللبن الخالص (۴) والعسل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المصفی، چي همېشه به وي دوی په دا غرفو کي بلا موت ولا مرض ولا تکلیف بالصلوٰة والصیام وغیرهما من العبادات،

پوه سه: چي مخصوص بالمدح د نعم محذوف دی دل علیه ماقبله ای غرف الجنة او اجورهم.

الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾

هغه کسان چي دوی په دنیا کي صبر کړی ؤ پر ازار د مشرکانو والهجرة من الوطن المالوف في سبیل الله وغیر ذالک من التکالیف الشاقة لاجل مرضات الله.

ع:..... براحتی نه رسید آنکه زحمتی نکشید

بیت: تدوم العز ثم تنام لیلاً ...... ومن طلب العلی سهر اللیالي

بقدر الکد تکتسب المعالي ...... یغوص البحر من طلب الآلي

"وعلی ربهم یتوکلون" او پر خدای جل جلاله یې کامل اعتماد وي بان یرزقهم من حیث لم یحتسبوا.

درویش وایي: چي بغوي رح وایي چي نبي ﷺ وه هغو مسلمانانو ته چي په مکه مکرمه کي تر ازار او ربړو د مشرکانو زیر اثر وه په ذریعه د مکتوب یا د قاصد دا سي پیغام واستاوه چي مدینې منورې ته هجرت وکړئ، نو دوی په خپلو کي سره وویل چي موږ څرنګه مدینې ته ولاړ سو نه هوري موږ سرای د اوسېدو لرو او نه مال لرو. نو موږ ته خوراکي مواد څوک راکوي! و موږ ته به او به څوک راکوي. نو دا آیت نازل سو.

وَكَأَيِّن مِّن دَابَّةٍ

پوه سه: چي کاین لپاره د تکثیر دی لکه کم خبریه کاف د تشبیه یې سره د اي مرکب کړی، معنی افرادي د دواړو پاته سوه بلکې مجموع ده لفظ لکه یو مبني علی السکون چي په اخیر کي یې نون ساکنه دی کما في من. او دا نون تنوین تمکن نه دی کما في ضربت زیدًا دلیل یې دادی چي وروسته تر یا نون په خپل صورت نوشته دی، سره ددې چي تنوین تمکن په خط کي صورت نه لري کما في ضربت زیدًا، نو کاین مبتدا ده او جمله ده:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا ۖ اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ ۚ

لاتحمل رزقها يعني د خپل ځان سره رزق نسي وړلای او ذخيره د بلي ورځي لپاره هم برابروي. دا جمله صفت د دابة ده "الله يرزقها واياكم" يې خبر دی، والمعنى ډېر له دوابو څخه چي محتاج و غذا ته دي من البهائم والطيور حتى مېږيانو ته په خپلو بنارو کي خدای ﷻ رزق ورکوي او تاسي ته هم هر ځای چي ياست که په مكة المكرمة کي ياست او که په مدينة المنوره کي ياست، نو تاسي ولي و اياست چي موږ څرنګه هجرت مديني منورې ته وکړو الى اخير ما مر، چي بهائم او دابو ته خدای پاک رزق ورکوي چي هغه تر تاسي ضعيف البنية دي او تاسي قوت د کسب او کار هم لرئ، رازق د ټولو ذو الجلال والاكرام دی، كريمه: وما من دآبة الا على الله رزقها. فلاتخافوا الفقر بالمهاجرة الى دار الغربة.. شعر:

هست ز فيض کرم ذوالجلال .... مشرب ارزاق پر آب زلال
شاه و گدا روزی ازان ميخورند .... مور و ملخ قسمت ازو ميبرند

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝

نو ستاسي هغه ماضي خبري خدای پاک هم اوري چي په باره کي د رزق مو کولې او ستاسي پر زړو خدای پاک علم لري.

حکایت: از ابو سعيد خراز قدس سره نقل است که در شهری بودم نام من در آنجا بسيار مشهور شد چنانچه اگر پوست خربوزه که از دست من بيفتادی مردم بر داشتند وازيک ديگر بصد دينار می خريدند وبر آن هم ميافزردند. باخود گفتم که اين نه جای منست، ولائق روزگار من پس از آنجا هجرت کردم وبجای افتادم که مرا زنديق می گفتند وهر روز دوباره سنگ باران همی کرند همان جای مقام ساختم وآن رنج وبلا می کشيدم وخوش همی بودم زيرا که تانفس مرده وذليل نشود بر فتوح وزنده نخواهد شد.

له ابن عمر رض څخه روايت دی چي زه د رسول الله ﷺ سره داخل سوم يو باغ ته، باغ د انصارو وُ (يعني د خورما باغ وُ) نو رسول الله ﷺ دا لنده خورما شکول او خوړل يې، ما ته يې وويل يا ابن عمر کل (خوره يې) ما ورته وويل زما اشتها نه ورته کېږي، عليه الصلوة والسلام راته وويل چي زما خو اشتها ورته کېږي، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زیاته یې کړه چې دا څلورمه ورځ ده چې ما هيڅ طعام نه دی خوړلی او نه مې پیدا کړی دی، فقلت والله المستعان یعنې د تعجب لپاره مې دا خبره وکړه، علیه الصلوة والسلام راته وویل یا ابن عمر لو سئلت ربي لاعطاني مثل ملک کسری وقیصر اضعافًا مضاعفة ولکن اجوع یومًا واشبع یومًا، وروسته یې راته وویل یا ابن عمر کیف بک یا ابن عمر، که تا ته خدای پاک عمر درکړی او باقي پاته سې په یو قوم کې چې دوی د یوه کال نفقه لري او یقین یې پر خدای د رزق په باره هم لا ضعیف وي، ابن عمر رضی الله عنه وايي چې لږ وروسته دا آیت نازل سو "وکاین من دآبة الآیة" وعن انس رضی الله عنه ان النبي ﷺ کان لایدخر لغد رواه الترمذي، وعن عمر رضی الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ یقول لو انکم تتوکلون علی الله حق توکله لرزقکم ما یرزق الطیر تغدو خماصًا وتروح بطانًا، رواه الترمذي وابن ماجه، ترجمه: که تاسي توکل وکړئ پر خدای ج په کامل توکل سره د خدای یعنې په باره کې د رزق تاسي ته به خدای ﷻ رزق درکولای لکه وه مرغه ته چې سهار له خپل ځای څخه وزي ولاړ سي ما ښام په ډک نس راسي، له ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ لیس من شيئ یقربوکم من الجنة ویباعدکم من النار الا امرتکم به (نسته داسي یعنې له امورو څخه د دین چې تاسي نژدې کوي و جنت ته او لېري کوي مو له اوره یعنې في الآخرة مګر نه ما تاسي په امر کړي یاست په هغه سره) ولیس من شيئ یقربکم من النار ویباعدکم من الجنة الا قد نهیتکم منه (او نسته داسي یو عمل چې تاسي نژدې کوي و اور ته او لېري کوي مو له جنت څخه یعنې من المعاصي، مګر نه ما تاسي له هغه عمل څخه نهي کړي یاست) وان روح القدس نفث في روحي (او په تحقیق سره جبرئیل ع چې پاک روح دی زما په زړه کې را اچولي دي) ان نفسًا لن تموت حتی تستکمل رزقها (نفس نه مري تر هغو چې خپل رزق یعنې په دنیا کې چې د خدای ﷻ له خوا مقدر دی پای ته و نه رسوي) الا فاتقوا الله واجملوا في الطلب (آګاه او سئ له خدای ﷻ څخه وبېرېږئ، یعنې له عذاب څخه د قیامت د ورځي او د هغې ورځ له حساب څخه، تاسي له صبر جمیل څخه کار واخلئ په طلب کې د رزق چې دا وروسته یې بیان دی) ولا یحملنکم استبطاء الرزق ان تطلبوا بمعاصي الله (او تاسي دي باعث نه کړي ځنډېدل د رزق یعنې الحلال پر دې باندې چې په معاصي د خدای ﷻ لکه سود، غلا، کیسه بري،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راهزني وغير ذالک سره طلب د رزق کوئ) فانه لايدرک ما عند الله الا بطاعته (ولې په تحقيق چې نه پيدا کېږي هغه رزق چې په نېز د خداى ﷻ يعني الرزق الحلال مگر نه په طاعت سره د خداى ﷻ. نو دا سوال نه وارديږي چې ډېر خلگ په ذکر سوي معاصيو سره رزقونه تر لاسه کوي. ولې هغه رزق خو ما عند الله نه دي يعني حلال فافهم) رواه البغوي في شرح السنة وذکره في المعالم.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

يعني که ته سوال وکړې له اهل مکه څخه (کلمه د لام جواب د قسم محذوف ده کمامر مرارًا) چې چا پيدا کړي دي اسمانونه او مځکه او مسخر يې کړي دي لمر او سپوږمۍ يعني په خپل شبانه روزي رفتار کې.

پوه سه: چې من خلق آه جمله استفهاميه ده واقع ده په تاويل د مفرد په محل کې د نصب على المصدرية د سألتهم. والتقدير سألتهم هذا السوال يعني من خلق آه.

لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

نو ضرور به دوى وايي چې الله پيدا کړي دي.

پوه سه: چې اسم جليل فاعل دى د فعل محذوف. والتقدير ليقولن خلقهن الله و ليقولن جواب دى د قسم محذوف لفظًا وجواب الشرط معنًى يعني والله لايقولن الا هذا الجواب لما تقرر في العقول السليمة من انها من الممکنات المحتاجة الى ذات واحدة واجب لذاته (فانى يؤفکون) يعني دغه اقرار هم کوي يعني ليقولن الله نو څرنگه مصروف سولاست ايها المشرکون د توحيد د هغه يعني په عبادت سره و شرک ته د بتانو په عبادت سره. والحال انها جمادات لاتضر ولا تنفع.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ۭ

خداى پاک دى چې په قدرت عظيمه رزق فراخه کوي و هغه چاته چې دده ورته اراده سي او تنگوي رزق و هغه چاته چې دده ورته اراده سي (نو ضمير د له راجع و من يشاء ته دى نو ځکه فقير ترجمه داسې وکړه و هغه چاته چې دده ورته اراده سي فتدبر) سعدي شيرازي قدس سره وايي:

اديم زمين سفره عام اوست ...... برين خوان يغما چه دشمن چه دوست

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي مفسرين رح تو له وايي چي دا احتمال شته چي موسع له او مضيق عليه دي يو سړی وي پر سبيل د تعاقب في الزمان، او دا هم احتمال شته چي ضمير د له په ځای کي د من يشاء راوړی وي لکه فقير چي اول هم دا غه ترجمه وکړه، نو لکه من يشاء چي مبهم ؤ ضمير هم مبهم دی.

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾

په تحقيق خدای وسع علمه په هر شي خبر دی يعني په مصالحو د هر چا او په مفاسدو د هر چا چي د بعض مسلمانانو فراخي د رزق داعي و عبادت ته د خدای ج ده او د بعض مسلمانانو لپاره فراخي د رزق يي سبب د فتنې في الدين ګرځي، او تنګي د رزق سبب د صلاح ګرځي وبالعکس، او په بعض مسلمانانو کي کله فراخي کله تنګي سبب د صلاح وي فيفعل مايشاء وهو اعلم بالمصلحين والمفسدين وباسباب الصلاح والفساد کما ورد في الحديث القدسي الذي رواه البغوي رح: قال الله تعالى ان من عبادي المؤمنين لمن يسئلي الباب من العبادة (يعني فتح الباب من العبادة آية عبادة كانت) فاكفه عنه (زه هغه دروازه نه ورخلاصوم) لايدخله عجب فيفسده (که هغه عبادت دروازه ورخلاصه کړم دده ځخه خود بيني او کبر کبري نو هغه عجب دده عبادت ور فاسدوي) وان من عبادي المؤمنين ان لايصلح ايمانه الا الغناء لو افقرته لافسده ذالک (او د بعض زما د بندګانو مؤمنانو لايصلح اصلاح د ايمان دده نه کوي مګر غناء يې کوي که يې فقير کړم دا فقر به دده ايمان فاسد کړي يعني غلا وي به کوي يا راهزني او يا به الفاظ د کفر وايي وغير ذالک من المفاسد المربوطة بالفقر) وان من عبادي المؤمنين لمن لايصلح ايمانه الا الفقر ولو اغنيته لافسده ذالک (او بعض زما د بندګانو مؤمنانو ځخه داسي کسان شته چي د ايمان اصلاح يې نه کوي مګر صحت د بدن، که يې زه ناجوړی کړم فاسد به کړي دده ايمان دغه دين دده مثلاً په صورت جوړ وي پنځه وخته جماعته به کوي او د مسلمانانو جنازې او نور ورته کارونه چي په صحت البدن پوري مربوط دي او چي ناجوړی يې کړم شکايت به د خدای جل جلاله ځخه او بې صبري به کوي. او ناوړه الفاظ به يې تر خوله وځي) وان من عبادي المؤمنين من لايصلح ايمانه الا السقم (بعض زما د بندګانو ځخه ايمان ته يې فائده نه کوي مګر ناجوړي چي خدای جل جلاله ته بدتل عجز او نياز کوي خپل صحت غواړي. او که يې زه په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صورت جوړ کړم ناجائز کارونه به کوي او د هر سروز او فسق په مجلسو کي به کښېني الى غير ذالک من آفات الصحت، اني عليم خبير.

درويش وايي: چي يو شاعر د فقر حال داسي بيان کړی دی.

بر فلک بر تر بود اسرار او .... شيئًا لله شيئًا لله کار او

ولهذا قال سيد نوع البشر ﷺ اجوع يومًا واطعم يومًا کما مر في حديث ابن عمر چي زه د رسول الله ﷺ سره يو باغ ته د انصارو ورغلم. الخ، ومن ههنا قال رسول الله ﷺ الفقر فخري.

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَّنْ نَّزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ؕ

که ته سوال او پوښتنه وکړې له مکې والو څخه (عطف دی پر لئن سئالتم السابق) چي چا نازل کړي دي يعني په بار بار (کما هو مقتضى باب التفعيل له اسمان څخه يا له وريځي څخه. لان کل ما علاک فهو سماء) اوبه يعني د باران په ذريعه.

درويش وايي: چي چونکه په مکه او اطرافو کي بېله بارانه د بل شي اوربښت نه وُ، نو ځکه يې واوره چي ثلج يې بولي نه کره ذکر يا له دې سبب چي ثلج خو هم بالآخره اوبه کرځي، نو يې ژوندی کړه مځکه په هغو سره.

فائده: حيوة د مځکي دا دی چي په نباتاتو سره سرسبزه او شاداب وګرځي لکه مرګ د مځکي چي دا دی د نباتاتو څخه خلاصه سي او سپېره پاته سي وروسته تر مرګ د مځکي، هر آئينه دوی يعني مشرکان د مکې وايي الله دغه کارونه کوي، اذ لاجواب غيره، يعني نسبت د دې کارو دوی هم خپلو بتانو ته نسي کولای لانه خلاف البداهة.

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۶۳﴾

ته ورته ووايه حمد دي وي خدای ج لره، يعني زه ستاسي له ضلالت څخه ساتلی يم (او يا د الحمد لله معنى دا ده چي ستا تصديق او ييرغ د توحيد په دغو شيانو کي دوی هم پورته کړي) بلکې ډېر د دوی نه پوهېږي په قبيح سره او په تناقض سره د اقوالو د دوی چي يو وار نسبت د ممکناتو ذات پاک ته کوي او بيا په عبادت کي بتان ورشريکوي چي هغه پر خلق د هيڅ شي قدرت نه لري ولا تنفع ولا تضر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چې اکثر يې له دې کبله وايه چې بعض ددوی خو پوهېدل لکن تکبرًا او عنادًا د بتانو په شراکت داده وه، له دې آيته دا معلومه سوه چې له کفارو څخه هم خدای ﷻ رزق او اسباب د رزق لکه بارانونه نه سپموي فکيف يقطع ارزاق المؤمنين مع ايمانهم... سعدي شيرازي رح وايي:

ای کريمی که از خزانه غيب ...... گبرو ترسا وظيفه خورداری

دوستان را کجا کنی محروم ...... تو که با دشمنان نظر داری

علماء وايي چې ذات پاک ﷻ له بندګانو څخه نه غواړي مګر توحيد او تقوی، صبر او توکل فان الرزق على الله الكريم، مولى الجامي قدس سره السامي وايي:

در ين خرابه مکش بهر گنج غصه ورنج
چو نقد وقت تو شد فقر خاک بر سر گنج
بقصر عشرت وايوان عيش شاهان بين
که زاغ نغمه سرا گشت وجغد قافيه سنج

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ ؕ

نه دی دغه ژوند ددې دنيا يعني مشاغل او کارونه ددې دنيا.

فائده: اشاره د هذه لپاره د تحقير ده.

پوه سه: چې لهو وهغه کارو ته وايي چې د اصل مقصود څخه سړی لېرې کوي فان الاشتغال بامور الدنيا سړی منع کوي د ما يفيده في الحيوة المؤبدة "ولعب" ساتېری دی يعني عبث کار دی لکه کوچنيان چې په خاورو کې باغونه جوړوي لانها فانية.

پوښتنه: په حيوة الدنيا کې خو مسلمانان لمونځونه کوي، حجونه کوي الى غير ذالک، نو دا هم لهو او لعب دي که څرنګه؟

ځواب: طاعات خو د دنيا شيان نه دي بلکې د آخرت کارونه دي ولې چې مېوه يې په آخرت کې ښکاره کېږي، په کشف الاسرار کې وايي چې دنيا يې ولې لهو او لعب وبلل او سره ددې چې دنيا چې خدای پاک پيدا کړې ده د يو حکمت او مصلحت لپاره يې پيدا کړې ده؟ ددې ځواب دا دی چې خطابات قرآنيه مبني پر اغلب دي ولا يخفى ان غرض اكثر الناس من الدنيا اللهو واللعب، مولنا جلال الدين الرومي رح په مثنوي کې داسي وايي:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چیست دنیا از خدای غافل شدن ..... نی قماش نقره و فرزند زن
مال را کزبهر دین باشی حمول ..... نعم مال صالح خواندش رسول
آب در کشتی هلاک کشتی است ..... آب اندر زیر کشتی پشتی است

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾

او حیوة د ورځي د قیامت حیوة دي وبس لامتناع طریان الموت علیها اویا ذات د ورځي د قیامت یې حیوة وباله مبالغة.

فائده: حیوان مصدر دی په معنی د حیوة اصل یې حییان بالیاءین قلبت الثانية واوًا وهو ابلغ من الحيوة، ولې چې صیغه د حیوان چې وزن یې فعلان دی دلالت پر حرکت کوي چې لازم د حیوة سره دی.

پوهه: چې مفعول د یعلمون محذوف دی یعنې بفناء الدنیا وبقاء الآخرة، او جواب د شرط هم محذوف دی یعنې دوی به نه وای مختاره کړې دنیا پر آخرت باندې، فضیل بن عیاض رحمه الله وایي که د دنیا کورونه د سرو زرو وای او پاني کېدای او د آخرت کورونه د کودرو لکن باقي وای لکان ینبغي لنا ان نختار الخذف علی الذهب لکن الامر بالعکس حقیقة ومع ذالک یختار اهل الدنیا الخذف علی الذهب، والله المستعان.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ

چې دوی سپاره سي په کښتی، کې یعنې کښتی، طوفاني سي او دوی له غرق څخه وبېرېږي، نو دوی خدای جل جلاله ته خواست یعنې نجات من الغرق کوي، په داسي حال کې ځانونه د مخلصینو په ډول وګرځوي یعنې المؤمنین یعنې لایذکرون الا الله ولایدعون اللاة والعزی، ولې چې دوی ته دا یقین دی چې کاشف الضر لیس الا الله.

تاریخ وایي: چې مشرکان چې به په کښتی کې سفر کاوه یو بت به یې د ځان سره اخستی نو چې پر غرق به وبېرېدل هغه بت به یې دریاب ته وغورځاوه او تضرع او زاری به یې خاصةً لله کولې.

فَلَمَّا نَجّٰهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُوْنَ ﴿۶۵﴾

نو هغه وخت چې خداى ﷻ به نجات ورکړى دوى ته وه مخکې ته يعني له درياب څخه به خداى ﷻ سالم را ويستل نابېره يا سمدلاسه به دوى بيرته په پخواني بت پرستي لاس پورې کړي او بتانو ته به يې سجدې او عبادت شروع کړى.

فائده: فقير په ترجمه کې د آيت داسې وويل چې ځانونه بې د مخلصينو پر ډول وګرځول، نو هغه سوال دفع سو چې حقيقت اخلاص د کافر متصور نه دى. ولې چې هغه په ايمان پورې مربوط دى.

لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ

پوهه سه: چې لام په دې ځاى کې او په وروسته کې روح البيان، روح المعاني او مظهري په ګډه سره وايي چې دا لام لام د امر غائب دى.

پوښتنه: خداى ﷻ د څه حکمت لپاره امر د کفر ورکوي؟

ځواب: دا امر تکليف نه دى بلکې لام تهديد او وعيد دى کما في قوله اعملوا ما شئتم اني بما تعملون بصير.

درويش وايي: چې داسې امر د تهديد لپاره په هره ژبه کې سته مثلاً د سړي زوى يو بد کار کوي پلار يې ورته وايي چې ته فلاني کار کوې زه درخبريم، يا يو غائب سړى ياد کړي او دى چې دى دغه بد کار کوي بيا به يې سره ګورو، وامثال ذالک کثيرة. والمعنى دوى يعني د کښتۍ سپاره چې د غرق سره مخامخ سوه او ما ته يې زارى وکړې او ما دوى ته نجات ورکړى، نو دوى دې د نعمت انکار کوي. او ناموري مفسرين وايي دا هم احتمال سته چې دا لام دې په معنى د کى وي، والمعنى يشرکون ليکونوا کافرين بشرکهم نعمت الانجاء من الغرق.

وَلِيَتَمَتَّعُوْا فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿۶۶﴾

په دې لام کې هم هغه دوه احتماله ذکر کړل سوي دي، او دا احتمال هم ذکر کړل سوى دى چې معنى د آيت دې دا وي لا فائدة لهم في الاشراک بعد الانجاء الا الکفر بالله والتمتع بما يستمتعون في الدار العاجلة من غير نصب لهم في الآخرة بخلاف عادة المؤمنين المخلصين فانهم يشکرون نعمت الله اذا انجاهم او دوى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نور هم ازدیاد د طاعت د خدای ﷻ کوي "فسوف يعلمون" ژر دی چي په عاقبت د شرک بعد النجات وغير ذالک من المعاصي يعني يعاقبون بالنار.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا

آيا دوی نه ويني يا علم نه لري؟ (الاستفهام للانكار ونفي النفي اثبات يعني ويني يې او هم علم پر لري (ترديد فقير په دې سبب وکړی چي رؤيت بصري او علمي دواړه کېدای سي فافهم) والواو عطف على المقدر كما هو القانون النحوي لا للعطف على ماقبل الاستفهام، ولي چي صدرات د استفهام ته خلل دی، والتقدير الم يتفكروا ولم ينظروا اهل مكة) "انا جعلنا حرمًا امنًا" موږ ګرځولی دی د مکې حرم يعني محفوظ د تاراک او تجاوز څخه د دښمنانو من العرب والعجم آمن دی، يعني اهل يې په امن کي دي د قتل او له سببي چي شاهد يې سورت الم تر کيف فعل ربک باصحاب الفيل تر اخيره د سورت دی.

وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ

او حمله کړل کېږي پر خلګو د شا له خوا څخه د اهل مکه او په دوی څوک کار نه لري، وايي چي اهل مکه اهل د حرم د خدای ﷻ دي، او په جاهليت کي دا قانون ؤ چي عربو به غير د اهل مکه يعني د شا و خوا خلک بې وژل او ښځي او ځوانان او هلکان به يې په سبي څندي بېول.

أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾

همزه لپاره د انکار دی او کلمه د فاء تفريع ده پر مضمون د ماسبق، والمعنى انعم الله على اهل مكة هذه النعمة العظمٰى او دوی د دغه نعمت سره سره وغيرها چي بېله خالق مقتدر سبحانه تعالى څوک قدرت نه پر لري په باطل سره چي عبارت د بتانو څخه يا د شيطان څخه او داهم احتمال سته چي له باطل څخه دي مراد تول ماسوٰی اللهٔ وي، كما ورد في الحديث الصحيح چي عليه الصلوٰة والسلام وويل احسن القول ما قاله لبيد، چي ديو شاعر نوم دی: الا كل شيئ ما خلى الله باطل.

ترجمه: پر باطل دوی ايمان راوړي او تصديق پر کوي او په نعمت د خدای ج لګه چي تېر سوه دوی کفر کوي يعني شکريې نه وايي کلمه توحيد الله ﷻ داسي يې نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وويل سول يكفرون بنعمة الله للاهتمام بشان النعمة او يا لپاره د اختصاص مبالغة. او بعض مفسرين وايي چي مراد له نعمت الله څخه محمد ﷺ او قرآن عظيم الشان دی.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

او څوک ډېر ظالم دی تر هغه چا چي پر خدای ﷻ دروغ وايي (الاستفهام للانکار ای لا احد اظلم) يعني خدای ﷻ ته شريک وايي، ما تفسير په خاص سره وکړی يعني الافتراء بالشرک. له دې سببه چي د مخه آيتونه ټول د مشرکينو د مکې لپاره وه، ولي مفترين على الله نور هم ډېر سته لکه نصاری چي عيسى ابن الله بولي او يهودان چي عزير ابن الله بولي.

أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

او يا تکذيب د حق کوي چي دوی ته راغلی يعني القرآن ومحمد ﷺ يعني بلا توقف او بېله فکره او تامل سره يې په تکذيب او انکار خوله پوري کړه، آيا نسته ځای د قرار او اقامت الى الابد کافرانو لره بلکې سته.

درويش وايي: چي بعض مفسرين وايي چي همزه لپاره د انکار دی پر حرف نفي داخل سو او نفي د نفي لپاره اثبات دی، او بعض وايي چي استفهام لپاره د تقرير دی. والمآل واحد ای الا يستوجبون الثواء ای القرار في جنهم او حال دا دی چي دوی پر خدای ﷻ دروغ وويل په شرک ويلو سره او تکذيب او انکار يې وکړی له حقه څخه چي رسول او قرآن دي. نو دې دومره جرئة عظيمه ځای نار دی ابد الآبدين. والعجب لمن لا يستطيع الصبر على نار فتيلة الشمع التي هي اضعف النيران سويعة کيف تجرء على عمل يعني الکذب على الله وانکار الحق الذي يستوجب له النار التي وقودها الناس والحجارة.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا

جهاد په عربي کي بذل الوسع والطاقة ته وايي والمعنى هغه کسان چي کوشش او خپل طاقت ته سپموي له جهاده د کافرانو سره او خپل ځانونه يې قرباني ته اماده کړي وي چي دې جهاد ته آنحضرت ﷺ جهاد اصغر ويلی دی. کما جاء في الحديث الصحيح، او يا معنی دا ده چي د نفس د خواهشاتو او هواء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره مقابله او جهاد کوي چي په هغه حدیث کي رسول الله ﷺ جهاد اکبر ویلی دی، وجه یې هم داده چي جهاد د کفارو سره کاهي کاهي پیښیږي او جهاد د نفس او هوای دائمي دی الی وقت الموت ''فینا'' ای في ابتغاء مرضاتنا ونصرة دیننا وامتثال اوامرنا والانتهاء عن مناهینا.

لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

موږ به د دوی ته هدایت وکړو د لارو د رسېدو موږ ته بلا کیف. یا معنی داده چي هدایت د لارو د رسېدلو موږ ته بلا کیف یا معنی داده چي هدایت د لارو او کارو د خیر به ورته وکړو او توفیق د عمل به هم ورکو قال الله تعالی والذین اهتدوا زادهم الهدی، له ابی درداء رضی الله عنه څخه روایت دی چي ده وویل چي معنی د آیت داده الذین جاهدوا فیما علموا لنهدینهم الی مالم یعلموا، او عطاء رحمه الله وایي معنی د آیت داده الذین جاهدوا في رضائنا لنهدینهم سبل ثوابنا، او جنید بغدادي رحمه الله وایي والذین جاهدوا في التوبة لنهدینهم سبل الاخلاص.

درویش وایي: چي په متعلق ددې آیت او ددې د تفاسیرو د علماء الاسلام مناسب یو تاریخي حکایت ته غوږ ونسئ:

تاریخ وایي: د ابراهیم خواص رحمه الله (چي د یو ناموړي ولي الله نوم دی) دا عادت ؤ چي په سفر به یو خوا ته تلی څوک یې نه خبرول او نه یې خپل د سفر جهت چا ته بیاناوه، بلکي خپل داوبو مشکوله به یې ور سره واخستل راهي به سو، حامد رحمه الله وایي (چي د ابراهیم خواص رحمه الله مخلص ؤ) چي موږ یوه ورځ دده سره په مسجد کي ناست ؤ، ابراهیم رحمه الله خپله مشکوله را واخستل راهي سو، حامد وایي چي زه ورو سته د لیري څخه په پسې ووم حتی چي قادسیه ته ورسېدلو، حامد وایي چي ابراهیم رحمه الله ما ته وویل یا حامد الی این؟ (چیري ځې) ما ورته وویل چي زه په تا پسې یا سیدي را ووتم مقصد د سفر مي نه دی را معلوم، ابراهیم رحمه الله راته وویل انا ارید مکة ان شاء الله تعالی، حامد رحمه الله وایي ما ورته وویل چي زه هم اراده د مکې لرم ان شاء الله تعالی، څو ورځي چي مو سفر پر لور د مکې وکړی، یو ځوان را سره ملګری سو، نو زموږ یوه شبانه روز ملګری ؤ چي لمونځ یې نه کاوه، حامد وایي ما ابراهیم رحمه الله ته وویل چي دا ځوان لمونځ نه کوي، نو ابراهیم رحمه الله کښېنستی او ځوان ته یې وویل چي ته چیري ځې؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځوان ورته وویل چي حج ته د بیت الله ځم ان شاء الله تعالی، نو ابراهیم رح ورته وویل یا غلام مالک لاتصلي والصلوة اوجب علیک من الحج. ځوان ورته وویل یا شیخ ما علي صلوة، پر ما لمونځ نه دی فرض، ابراهیم رح ورته وویل چي ته مسلمان نه یې؟ ځوان ورته وویل یا، ابراهیم رح ورته وویل چي ته په کوم دین یې؟ ځوان ورته وویل زه نصراني یم، لکن موږ په دین نصرانیت کي اشارات د توکل علی الله ډېري لیدلي دي، نو ما د خپل ځان سره قرار داد وکړی چي زه به د توکل علی الله ملکه (یعني عادت) په ځان کي پیدا کوم، حامد وایي ابراهیم رح ماته وویل کار مه په لره راسره ملګری دي وي، نو ځوان راسره ملګری دی حتی چي بطن مروته ورسېدلو چي له هغه ځایه احرام تړل کېدی یعني میقات ؤ، نو ابراهیم رح خپل کالي وکښل یعني د سفر کالي چي خیرن سوي وه او په اوبو یې پاک پرېوله، ابراهیم رح کښېنتی او ځوان ته یې وویل چي نوم دي څه شی دی؟ ځوان ورته وویل عبد المسیح، نو ابراهیم رح ورته وویل یا عبد المسیح دا د حرم مکي حدود دي چي په احرام خلک ور داخلېږي او په مثل ستا یعني چي مسلمان نه وي دخول د حرم حرام دی، قال الله تعالی انما المشرکون نجس فلا یقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا.

سوال: په دې آیت کي خو مشرکون ذکر سوي دي، ځوان خو نصراني ؤ، نو دا آیت د منع د ځوان څرنګه کېدای سي؟

ځواب: نصاری که څه هم د بت عبادت نه کوي لکن عیسی ابن الله بولي د هغه عبادت کوي او د صلیب هم عبادت کوي، خیر ابراهیم رح ورته وویل یا عبد المسیح تاچي خپل کشف الحال ماته وکړی چي زه نصراني یم ډېر فهم کوه چي مکې ته داخل نه سې، که په مکه کي ماته ولیدلې موږ پر تا سخت انکار کوو، خیر حامد وایي ځوان مو پرېښو، موږ احرامونه وتړل مکې مکرمې ته ولاړو، حامد وایي چي موږ چي د مکې له اعمالو څخه فارغه سوو عرفات ته ولاړو، موږ په عرفات کي ناست یو هغه زموږ ملګری ځوان محرم دی په خلکو کي شا و خوا ګوري حتی موږ یې ولیدلو پر ابراهیم رح ور نسکور سو سر او لاسونه یې ورمچ کړه ابراهیم رح ورته وویل ما الحال یا عبد المسیح؟ ده ورته وویل هیهات انا الیوم عبد من المسیح عبده (زه نته ورځ عبد المسیح نه یم بلکي بنده د هغه چا یم چي مسیح یې بنده ؤ) ابراهیم رح ورته وویل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي خپله قصه راته وکړه، ځوان ورته وويل چي زه چي تاسي له ځانه جلا کړم يو ځای کښېښستم چي قافله د حاجيانو راغله زه ورولاړ سوم ځان مي دوی ته داسي معرفي کړی چي زه هم مسلمان يم او محرم يم نو زه د دوی سره حرم مکي ته داخل سوم او زما سترګي پر کعبه مبارکي ولګېدلې تو له دينو نه مي له زړه څخه ووتل بېله اسلامه نو مي کلمه مبارکه وويل مسلمان سوم، بيا مي غسل وکړی او احرام مي وتاړه، د حج نيت مي وکړی دا نن ګرده ورځ په تاسي پسي ګرځېدم، حامد وايي چي ابراهيم رحمه الله ماته وکتل او وه يې ويل انظر الى بركة الصدق في النصرانية كيف هداه الى الاسلام، نو ځوان زموږ ملګری سو حتی مات بين الفقراء رحمه الله.

وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

او په تحقيق خدای جل جلاله ملګری دی د محصنانو بالنصر والاعانة في الدنيا والثواب والمغفرة في العقبیٰ.

درويش وايي: چي تفسير د سورت العنكبوت پر يوولس (۱۱) بجې د ورځي د جمعې مبارکي د صفر الخير (۱۴۳۱) هـ ق په توفيق او فضل د خدای جل جلاله پای ته ورسېدی، الحمد لله والمنة والصلوة والسلام على سيد البرية وآله الكملة وصحبه البررة، وروسته تفسير د سورت روم شروع کېږي ان شاء الله تعالى العزيز.

«مناجات»

چهار چيز اورده ام شها كه در گنج تو نيست
عاجزی و مسکينی فقر گناه آور ده ام

الهي عبدک العاصي آتاكا .... مقراً بالذنوب وقد دعاكا
فان ترحم فانت لذاک اهل .... وانوان تطرد فمن يرحم سواكا
حاشا لجودک ان تقنط عاصياً .... الفضل اجزل والمواهب اوسع

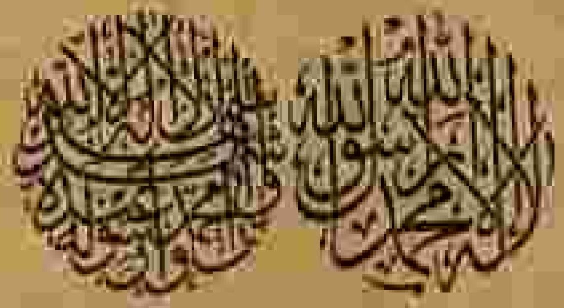

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُوۡرَةُ الرُّوۡمِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ سِتُّوۡنَ اٰيَةً وَسِتَّ رُكُوۡعَاتٍ

سورت روم مکي دی او آیتونه يې شپیته دي، روح البیان وايي پېله فسبحان الله الآية، چي هغه مدني دی، او روح المعاني وايي چي ابن عباس او ابن الزبير ﷺ يې مکي بولي، بلکې ابن عطيه او نور وايي چي په مکي والي کې دد ې سورت اختلاف نشته او هيڅ آيت مدني نشته پکښې، او حسن رح وايي الا قوله تعالى فسبحان الله حين تمسون الآية: رب يسر ولا تعسر وتممه بالخير والعافية وبک نستعين.

الٓمّٓ ① غُلِبَتِ الرُّوۡمُ ②

درويش وايي: چي د حروف مقطعه قرآنيه بيان د سورت بقره په شروع کي تېر سوی دی او اختلافات د مذاهبو هم هلته ذکر سوي دي.

ترجمه: مغلوب کړل سوه روميان چي اهل کتاب وه د فارسيانو له خوا څخه چي بت پرستان وه.

درويش وايي: چي ترمذي او حاکم له ابن عباس رض څخه روايت کړی دی چي د مشرکانو د مکې دا خوښه وه چي په دې جنګ کې د روم او د فارس، فارس کامیابه سي او روميانو ته شکست ورکړي، ولي اهل فارس بت پرستان وه، او د مسلمانانو دا ېرزوينه وه چي روميان کاميابه سي او فارسيانو ته ماته په نصيب سي، ولي روميان که څه هم کافران وه لکن اهل کتاب وه، نو په جنګ کي ابتداء فارسيان کاميابه وه او روميانو ته يې شکست ورکړی، نو دا آيت نازل سو.

روح المعاني وايي چي روم د يوې لويې قبيلې نوم دی چي بعضي مؤرخينو يې نسب داسي بيان کړی دی: من اولاد رومي من يونان بن علجان بن يافث بن نوح[۳]. او بعض اهل تاريخ وايي من ولد يافان بن يافث بن نوح[۴]، او بعض وايي من ولد رعويل بن عيص بن اسحاق بن ابراهيم[۴].

فِيۡۤ اَدۡنَى الۡاَرۡضِ وَهُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُوۡنَ ③

او روميان وروسته تر مغلوبيت (غلب مصدر دی مبني للمفعول) ژر دی چي غلبه به پيدا کړي پر فارس په يو څو کاله کي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فِيْ بِضْعِ سِنِيْنَ ۵

پوهسه: چي لفظ د بضع، بعض اهل لغت وايي چي له (۳) څخه تر (۷) پوري او بعض وايي تر (۹) پوري او بعض وايي چي ما دون تر (۱۰)، جوهري مصنف الصحاح في اللغة کي ويلي دي چي تر شل چي تېر سي لفظ د بضع نه استعماليږي لکن قول دده باطل دی؛ ولي چي په صحيح حديث کي راغلي دي: الايمان بضع وسبعون شعبة.

تفصيل: هذه الآية، کسری يعني پرويز بن هرمذ بن نوشيروان چي د فارس شاه ؤ دروند لښکر يې روم ته واستاوه چي قومندان بر جسته د فوج د شهريزاد په نامه ؤ او قيصر روم د روميانو سلطان خپل لښکر واستاوه چي د قومندان نوم يې يحيس ؤ، نو دا دوه لښکره په اذرعات او بصره کي سره مخامخ سوه چي دا ځای هغه نژدې ځای دی شام ته مخکو ته د عربو، نو اهل فارس غالبه سوه روميانو شکست وخوړی، نو مسلمانانو ته د مکې چي دا خبر د مغلوبيت د روميانو ورسېدی ډېر سخت خوابدي سوه او کفار مکه چي مشرکان وه ډېر خوشحاله او مسلمانانو ته د مکې به يې دا ويل چي تاسي اهل کتاب یاست او نصارى هم اهل کتاب دي، او موږ لکه فارسيان اميون يو، او دا دی زموږ وروڼو اهل فارس خو ستاسي پر وروڼو روميانو غلبه پيدا کړه، نو که تاسي زموږ سره يو وخت جنګ شروع کړی موږ درباندي غالبه کېږو، نو دا آيت نازل سو يعني وهم من غلبتهم سيغلبون الآية، نو ابوبکر ﷛ راووتی مشرکانو ته د مکې يې وويل چي تاسي خو خوشحاله سولاست په غلبه ستاسي د وروڼو فارسيانو، نو قسم په خدای دی چي بيرته به په بل جنګ کي روم پر فارس غلبه پيدا کوي على ما اخبرنا بذالک نبينا ﷺ، نو ابي بن خلف و ابوبکر ﷛ ته وويل کذبت، ابوبکر ﷛ انت کذبت يا عدو الله، ابی ورته وويل چي راسه ما او تا کرو يعني قمار سره کښېږدو (او قمار په هغه وخت کي نه ؤ حرام سوی) چي په پښتو وايي شرط به سره کښېږدو تر معلوم وخت پوري، نو لس لس اوښان يې سره شرط کړه او مده يې درې کاله کښېښوله يعني که په درې کاله کي روم غالبه سو، ابی ورته وويل زه به لس اوښان درکوم او که فارس غالبه سو ته به لس اوښان راکوې، خير دا قرار داد يې سره وکړی او ابوبکر ﷛ رسول الله ﷺ ته يې دا حال بيان کړی، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي ما خو تاته داسي نه وه ويلي، يعني ما خو بضع په منځ کي تر درو پوري نه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وه ذکر کړي، ابوبکر ﷺ ته یې وویل چې ورسره بیرته د ابي سره مده ډېره کښېږده او شرط ترلس ډېر ورسره کښېږده، نو ابوبکر ﷺ بیرته ابي بن خلف ته ورغلی ابي ورته وویل څه کوې پښېمانه سوی خو نه یې. ابوبکر ﷺ ورته وویل یا پښېمانه نه یم لکن شرط به ډېر کړو او مده به هم ډېره کړو، ابي ورته وویل چې ښه دی شرط یې سل سل (۱۰۰) اوښان مده یې نهه (۹) کاله، بیا قرداد و کړل سو. او بعض راویانو وایي مده اووه (۷) کاله سوه، څه وخت چې ابي پر دې وېرېدی چې نباید ابوبکر و نه تښتي له مکې څخه نو ورته راغلی ابوبکر ﷺ ته یې وویل چې زه بېرېږم چې ته به له مکې څخه وتښتې، نو ماته به ضامن راکوې، ابوبکر ﷺ ورته وویل چې زما زوی عبد الرحمن ستا ضامن دی یعني که زه وتښتېدم او تا شرط وګټی زما عبد الرحمن زوی به تا ته سل (۱۰۰) اوښان در کوي، اخیر الامر رسول الله ﷺ او ابوبکر ﷺ مدیني ته هجرت وکړی، نو اووه کاله چې پر پوره کېدو سوه له وخت څخه د قرارداد رومیانو پر فارسیانو غلبه وکړه او خپل آسان یې په مدائن کې د فارسیانو وتړل، په دې دوران کې د احد غزاء منځ ته راغله ابي بن خلف هم په هغه غزاء کې د کفارو په لښکر کې شامل سو جنګ چې جوړ سو د علیه الصلوة والسلام او د ابي بن خلف په مبارزه کې رسول الله ﷺ ابي بن خلف په خپله توره وواهه سخت ټپي سو، نو ابي بن خلف د ټپي کېدلو له سببه بیرته مکې ته راستون سو او په مکه کې مړ سو او شرط ابوبکر ﷺ وګاټه، نو له ورثه څخه د ابي یې سل اوښان واخستل هغه اوښان یې و علیه الصلوة والسلام ته راوستل، علیه الصلوة والسلام ورته وویل تصدق به، خیرات یې کړه. واخرج الترمذي حدیث ابي بکر ﷺ مثله.

مسئله: امام ائمة ابو حنیفه ﷺ وایي چې عقود فاسده لکه ربوا او قمار په دار حرب کې په منځ کې د مسلمانانو او د کافرانو روا دی، دلیل یې قصه د ابوبکر ﷺ او د ابي بن خلف ده کما مر چې په هغه وخت کې مکه مبارکه نه وه فتح سوې او دار حرب وه، او بل دا دلیل دی چې اموال د کافر په دار حرب کې معصوم نه دي یجوز اخذها مالم یکن عذراً بعد الاستیمان، یعني په پاسپورټ ورغلی وي کذا قال المظهري.

درویش وایي: چې په سبب کې د غلبة الروم پر فارس باندې په تواریخو قدیمه وو کې اختلاف دی. په روضة الصفاء کې وایي چې د خسرو پرویز چې د فارس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سلطان ؤ ځلور کاله د سلطنت پر رومیانو تېر سوه غدر یې وکړی د رومیانو د بادشاه سره او بادشاه یې سره د یوه زوی بناطوس قتل کړی او بل زوی یې ؤ خسرو وتښتېدی، نو خسرو دده کومک وکړی او دري لوړ قدره رئیسان یې ورسره کړه سره د لوی لښکره فدخلوا الشام وفلسطین وبیت المقدس او د رومیانو د پر ملایان چي په رومي ژبه ملا ته دوی اسقف وایي بندیان یې کړه او د نصاری ؤ یعني د رومیانو صلیب چي هوري ښخ وه په یوه تابوت کي د سرو زرو هغه یې و خسرو ته ورواستاوه او پر اسکندریه یې حمله وکړه هغه ښاریې هم له رومیانو څخه ونیوی او ښارونه د نوبة یې څندي ونیول حتی تر اطرافو د قسطنطنیه ورسېدل او رومیان یې وهځول چي زوی ته د قیصر تسلیم سول، او رومیانو پر خپلو ځانو بیعت د یو ستر شخصیت چي نوم یې هرقل ؤ وکړی دا یو سلطان عادل ؤ چي له خدایه یې بېریدی چي خرابي د فارسیانو په ښارو کي د روم ولیدلی او قتل د رومیانو او غارت کړي د فارسیانو ولیدل خدای ﷻ ته یې عجز وکړی او ژړل به یې چي خدایه ته په خپل قدرت عظیمه سره رومیان له تسلط څخه د فارسیانو خلاص کړې دعاء یې د وخت سره د اجابت مصادف سوه، څو شپې یې پر له پسې خوب ولیدی چي یو چا ودده ته خسرو راوستی په غاړه کي یې ځنځیر ؤ او په خوب کي چا ودده ته وویل چي تلوار وکړه په محاربه کي د پرویز خسرو، ولي تا ته خدای ﷻ بری درکوي او نصرت درسره کوي، نو هرقل خپل عسکر سره جمع کړه اعتمادًا علی تلک الرؤیاء المتعددة، خسرو پرویز چي خبر سو (۱۲۰۰۰) زره فوج یې سره د ځینو قومندانانو په مشری ورته راوستل جنګ لاس په لاس شروع سو، هرقل د کسری پرویز فوج داسي ماته ورکړه چي نهه زره (۹۰۰) عسکر د پیروز خسرو سره د رئیسانو ورقتل کړه او خوبونه یې خدای ﷻ رشتیا کړه، له قسطنطنیه څخه راوتلی ؤ بیرته خپل پای تخت ته ستانه سوه. وصدق قوله تعالی وهم (ای الروم) بعد غلبهم (وروسته تر مغلوبیت د فارس د فوجو د خوا) سیغلبون (رومیانو بیرته غلبه پیدا کړه پر فارسیانو) او په بعض روایاتو کي راغلي دي چي روم خپل آسان په مدائن کي چي د خسرو د مملکت یو لوی ښار ؤ ودرول؛ روح المعاني وایي چي ما په بعض کتابو کي ولیدل چي سبب د ظهور د رومیانو پر فارسیانو دا ؤ چي کسری یعني د فارس باچا و خپل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امير ته چي شهريار يې نوم وُ چي په جنګ کي د روميانو دی سپه سالار مقرر سوی وُ خط نوشته کړی چي ته خپل ورور فرخان قتل کړه چي فرخان يوه خبره کړې وه چي هغه خبره دا وه چي زه خپل ځان داسي وينم چي پر تخت د کسرئ ناست يم، دا خبره کسره ته رسېدلې وه او ډېر درد ورغلی وُ چي فرخان لکه چي زما د قتل توطيه ترلې ده، نو له دې سببه يې شهريار ته امر ورکړی چي ته خپل ورور فرخان قتل کړه، نو شهريار خپل ورور فرخان قتل نه کړې، کسرئ چي خبر سو چي شهريار خپل ورور فرخان قتل نه کړې. نو بل مکتوب يې صادر کړی چي شهريار زما له خوا معزول دی، او فرخان يې دده پر ځان مقرر کړی. دده خبيث دا خيال وُ چي ددې دوو ورونو تر منځ چاک پيدا کړي يو به بل قتل کړي، فرخان چي په دې حقيقت حال خبر سو ده حکومت ورور شهريار ته ور پرېښو، او شهريار د خپل ورور فرخان په مشوره و قيصر روم ته خط نوشته کړی او دوی د ملک الروم څخه کومک وغوښتی چي زموږ سره کومک وکړه پر قتال د فارس ملک الروم هم هغه اغسي وکړه او فارسيانو ته يې شکست ورکړی او دا خبر مسلمانانو ته ورسېدی، ففرح المسلمون وهو قوله تعالى وهم من بعد غلبهم (او روميان وروسته تر مغلوبيت به پر فارسيانو غلبه پيدا کړي) نو دا غلبه د روميانو پر فارسيانو باندي له آيات بيناتو څخه ده چي شاهد ده پر صدق د نبوت د عليه الصلوٰة والسلام او پر دې چي قرآن مجيد من عند الله دی. ولي دی که اخبار بالغيب دی الذي لايعلمه الا الله العليم الخبير.

فائده مهمه: حضرت علي، ابن عباس، ابن عمر او ابو سعيد الخدري ﷺ دا عبارت قرآني غلبت الروم پر صيغه د معلوم وايي او سيغلبون پر صيغه د مجهول وايي. نو معنی د آيت داسي ګرځي چي روم غلبه پيدا کړه پر اطرافو د شام او دوی به مغلوب کړل سي د مسلمانانو له خوا څخه وقد غزاهم المسلمون في السنة التاسعة من نزول الآية ففتحوا بعض بلاد الروم يعني چي ددوی په قبضه کي وه، مظهري رحمه الله وايي چي دا قرآئت قرائت شاذه دی او اول قرائت متواتره دی، او مظهري ددې قرآئت شاذه توجيه دا کړې ده چي امکان لري چي عليه الصلوٰة والسلام په وحي غير متلو سره دا ويلي وي چي ته ورځ خو غلبه وکړه روميانو پر فارسيانو في ادنی الارض وهم يعني روميان پس له غلبې څخه پر فارسيانو سيغلبوهم المؤمنون فقرء

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذالک الوحي الغير في القرآن بعض القراء على رواه الترمذي عن ابي سعيد الخدري رض بفتح الغين غلبت على البناء للفاعل وسيغلبون على البناء للمفعول.

درویش وايي: چي روح المعاني كوشش كړى دى چي ددې دوو قرائتو تطبيق سره وكړي لكن لم يتيسر له ذالک على وجه يقبله العقول السليمة والله اعلم. او روح البيان خو اول قرائت متواتره راوړى دى او وروسته يې قرائت شاذه راوړى دى د روايت شاذه په بيان كي يې ويلي دي سيغلبون على صيغة المجهول اى يكونوا (اى الروم) مغلوبين في ايدي المسلمين فكان ذالک على يد عمر رض چي ده غلبه وكړه پر بلاد د شام او بيت المقدس يې د روميانو له قبضې څخه وه ايستى په سنه (۱۵- يا ۱۶) كي د هجرت او بيت المقدس په قبضه كي د مسلمانانو ؤ (۴۰۰) څلور سوه كاله. او اووه اوويا (۷۷) كاله وروسته فرنګيانو غلبه پر وكړه د برات په مياشت په سنه (۴۹۲) من الهجرة او ددوى په لاس كي پاته ؤ (۹۱) كاله الى ان فتح الله على يد الناصر صلاح الدين بن يوسف بن ايوب في يوم الجمعة (۱۷) رجب سنه (۵۸۳ هـ) واما بنعمة ربک فحدث.

درویش وايي: چي بيانول ددې آيت غلبت الروم الآية د تواريخو سره برابر او قرائت متواتره او شاذه څېړل د تفسير ايوبي هديه ده. اللهم منک واليک.

لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ ۗ وَيَوْمَئِذٍ يَّفْرَحُ الْمُؤْمِنُوْنَ ۙ﴿۴﴾

خداى ج ته ده قضاء نافذه دمخه تر غلبه د روم پر فارس باندي يعني چي روم مغلوبه ؤ. او وروسته تر غلبې د روم پر فارس باندي كمامر بيانه. او په دغه ورځ د غلبې د روم پر فارس خوشاله وګرځېدل مؤمنان په نصرت د خداى ج يعني چي اهل كتاب يې چي اهل روم وه غالبه وګرځول پر هغو چي كتاب يې نه درلود او مشركان وه چي اهل فارس وه او په دې هم خوشاله سوه چي د مؤمنانو رشتيا والى ثابت سو. السدي رح وايي فرح النبي ﷺ بظهورهم وغلبتهم على المشركين يوم بدر وظهور اهل الكتاب على اهل الشرک.

سوال: په اول كي ددې سورت تېره سوه چي دا سورت مكي دى. نو سدي رح څرنګه وايي چي يوم بدر. د بدر غزاء خو وروسته تر هجرت وه؟

ځواب: جلال الدين المحلي رح وايي فرح المسلمون بذالک وعلموا يوم وقوعه يوم بدر بنزول جبرئيل ؑ بذالک مع فرحهم بنصرهم على المشركين په بدر كي فافهم، او بعض مفسرين وايي چي سبب د خوشالئ د مؤمنانو داؤ چي روم که څه هم اهل کتاب وه خو بيا هم کافران وه لکه فارس، نو خدای ﷻ يو وار فارس پر روم غالبه کړی او بيا يې روم پر فارس غالبه کړی، نو ددې دوو کافرو قومو تر منځ تفارق او تضاد پيدا سو او د هر يوه شوکت او دبدبه کمه سوه، هم دا سبب دی چي په دعاء ماثوره کي داسي راغلي دي: اللهم اشغل الظالمين بالظالمين واخرجنا من بينهم سالمين غانمين.

بِنَصْرِ اللّٰهِ ۭ يَنْصُرُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ۝ۙ

خدای ﷻ نصرت ورکوي هغه چا ته چي اراده يې وسي يعني فينصر هؤلاء تارةً وهؤلاء تارةً اخرىٰ يعني د مثال په توګه فارس او روم "وهو العزيز" خدای غالب دی په خپله اراده کي حتىٰ چي انتقام د دنيا ديو کافر قوم څخه په بل کافر قوم سره اخلي "الرحيم" او خدای مهربان دی چي مرسته وه اهل الحق ته پر اهل الباطل ورکوي.

وَعْدَ اللّٰهِ ۭ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهٗ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۶

روح المعاني وايي چي وعدالله مصدر مؤکد لمضمون الجملة المتقدمة يعني قوله تعالىٰ سيغلبون وقوله سبحانه ويفرح المؤمنون لان ذالک في معنى الوعد فالمعنى وعد الله وعداً، او عامل يې محذوف دی وجوباً کما في سبحانه وقد بين وجه الوجوب في النحو، ودې قسم مصدر ته نحات مصدر مؤکد لنفسه وايي.

"لايخلف الله وعده" خدای ج مخالفت له خپلې وعدې څخه نه کوي که په متعلق د امور دنيويه وي او که د امور اخرويه وي، لامتناع الكذب عليه تعالىٰ.

ليکن ډېر خلک لکه کفار مکه نه پوهېږي په صدق د وعد د خدای ج يا په عدم الشريک له تعالىٰ في المعبودية لجهلهم بشؤن الله ﷻ.

سوال: اسم جليل د الله تعالىٰ خو په وعدالله کي عنقريب تېر سو، نو اظهار د اسم جليل په لايخلف الله کي د څه حکمت لپاره دی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: لپاره د تفخیم او د تعلیل حکمي دی، ولې چې د اسم جلیل معنی داده چې معبود بالحق او متصف په صفاتو د کمال او منزه د ټولو عیبو او نقائصو څخه دی نو تر خلف الوعد لویه نقیصه به څه وي؟.

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غٰفِلُوْنَ ۝٧

دوی پوهیږي په ظاهرو چارو د ژوند ناقص او فاني یعني ده ژوند د دنیا لپاره یا تجارت وکړي یا یې زراعت وکړي یا نور ورته کسبونه وکړي، او دوی له آخرت څخه چې دار البقاء دی غافله دي.

پوه سه: چې دوهمه کلمه د هم اعاده د اول لپاره ده تاکید یا مبتداء د غافلون یې خبر دی او جمله خبر د هم اول ده.

سوال: جمله چې خبر واقع سي عائد وه مبتداء ته پکښي ضروري دی کما تقرر في النحو؟

ځواب: راګرځوا. د لفظ د مبتداء په خبر کي کافي دی د ربط لپاره کما في قوله الحاقة ما الحاقة وعلی التقدیرین دا جمله دلیل کامل د پر کامل غفلت ددوی له آخرت څخه. ضحاک رح په تفسیر کي د یعلمون وایي ظاهرًا الآیة یعلمون بنیان قصورها وتشقیق انهارها وغرس اشجارها، یعني الامور الموافقة لشهواتهم الملائمة لاهوائهم.

فائده: ظاهرًا چې یې نکره راوړی لپاره د تحقیر دی.

سوال: لایعلمون نفي د علم دی یعلمون ظاهرًا اثبات د علم دی، نو تناقض به نه وي؟

جواب: یا ! مورد د نفي العلم بامور الدین والآخرة او مورد د اثبات علم پر امور د دنیا الدنیة الخسیسة.

فائده: په دې آیت کي تشبیه ده د اهل الغفلة عن الآخرة په بهائمو سره چې د هغو نظر مقصود دی پر اکل او شرب وبس، له ابن عباس رض څخه روایت دی یعلمون منافعها ومضارها (دوی پوهیږي په منفعتو د دنیا او په ضررو د دنیا) ومتی یزرعون ومتی یحصدون (چې کله به کښت کوو او کله به یې لو کوو)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وكيف يجمعون وكيف يبنون (او څرنګه به دنيا جمع کړو او څرنګه به کوټې او بنګلې جوړې کړو) يعني ونحو ذالک مما لايکون لهم منه في الآخرة اثر، وروی نحوه عن قتاده وعکرمه.

پوه سه: چې دا جمله يعني وهم عن الآخرة آه تاکيد دی د مضمون د دمخه جملې يعني اکثرهم لايعلمون تشبيهًا بالحيوانات.

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوْا فِيْٓ اَنْفُسِهِمْ

آيا دوی فکر نه وهي په خپلو زړو کې.

پوه سه: چې همزه د استفهام لپاره د توبيخ دی او کلمه د واو لپاره د عطف ده پر محذوف، والتقدير اقصروا نظرهم علی ظاهر من الدنيا کالحيوانات ولم يتفکروا.

پوه سه: چې ''في انفسهم ظرف د تفکروا دی.

سوال: د في انفسهم څه فائده ده، ولې چې تفکر خو نه دی مګر په نفس کې؟

ځواب: دا له قسمه څخه د بسط او تحقيق د قرآن کريم دی نحو قوله يقولون بافواههم مع ان القول لايکون الا بالفم، فافهم، او يا عبارت قرآني محمول دی پر حذف د مضاف والمعنی اولم يتفکروا في امر انفسهم، ولې انفس اقرب دي دوی ته ترغيرها، نو په فکر وهلو په خپل ځان کې يعني په څه شي او رپده کوي او په څه شي ليدل کوي او په څه شي خبرې کوي او په څه تګ کوي، وامثال ذالک، نو چې دا فکر به دوی ته لوی بصارت حاصل کړي لان الانسان انموذج للعالم الکبير الصوري چې دا علم دوی ته حاصل سوی وای، نو دوی به داسې ويلای.

مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُّسَمًّى

چې نه دي پيدا کړي خدای ﷻ اسمانونه او مځکه او هغه شيان چې په مابين کې د اسمانو او مځکې دي چې کائنات الجويه يې بولي، لکه وريځ، باران، واوره، پېلبو، تناوي وغيرها مګر نه متلبس دي په حق سره يعني باطل او عبث نه دي بلکې حکمت بالغه او فوايد کثيره پکښې سته او انذار او بشارت پکښې سته، نو دوی به معرفت ته د خدای ج په توحيد سره لار پيدا کړې وای او بتان به يې په عبادت کې نه ورسره شريکولای لان الجمادات لايليق بما يليق به خالق السموات والسفليات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"واجل مسمى" تر يو اجل معلوم پوري يعني دا اسمانونه او مځکه وما فيها وما عليها يې د خلګو لپاره نه دي پيدا کړي بل لاجل ينتهى اليه وبعد الاجل قيام د قيامت وي او ورځ د حساب او د ثواب او د عقاب به راځي كما قال عز من قائل: افحسبتم انما خلقناكم عبثًا وانكم الينا لا ترجعون، څوک چي په قلب سليم سره فکر وو هي په نظام کي د اسمانو او مځکي وما بينهما هغه به حکم قطعي وکړي چي خالق ددې نظام حکيم دی او حکيم عبث کار نه کوي، ومعظم الحكمة في خلقها معرفة خالقها مع صفاته الجلالية والجمالية من العلم الشامل والقدرة التامة وغيرهما، او که بعث او نشور او ثواب او عقاب نه وای نو د عارف او کافر به څه فرق وای.

وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكَٰفِرُونَ ۝

او ډېر له خلګو څخه يعني اهل مکه په سبب د جهالت وعدم التفكر في خلق السمٰوات والارض بل في خلق انفسهم په ملاقات د جزاء د رب دوی چي دنيا تېره سي هر آئينه کافران دي ددوی ظن باطل لکه حکماء دا وايي چي دا دنيا ابدي ده او نه بعث بعد الموت سته او نه حساب او نه جنت او نه دوږخ سته.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟

آيا دوی سير او سفر نه کوي په مځکه کي او نظر په غور نه کوي.

يوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی او توبيخ وانكار النفي اثبات يعني که دوی سفر وکړي، او واو لپاره د عطف دی پر محذوف، والتقدير الم يخرج اهل مكة من ديارهم ولم يسيروا "في الارض فينظروا" منصوب دی په جواب کي د نفي (مراد نصب محلاً دی)

كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ

چي څه رنګه سو اخير کار د هغو کسانو چي تر دوی دمخه وه په زمانه کي چي هغو هم لکه کفار مکه د بعث بعد الموت څخه انکار کاوه، والمراد الامم الماضية كعاد وثمود وقوم لوط وقوم فرعون وغيرهم.

يوه سه: چي لفظ د کيف په محل کي د نصب دی خبر د کان دی او پر کان دمخه سو ولي دی متضمن معنى لره د استفهام الذي له صدر الكلام، وحاصل الآية چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کفارو د مکې سیر او سفر کړی دی او دوی لیدلي دي آثار د الذین کذبوا الرسل، یعني خرابي ودانې په سبب د تکذیب د رسولانو، نو دوی باید عبرت اخستي وای او تکذیب د رسول محمد ﷺ یې نه کولای... بیت:

پند گیر از مصائب دیگران ...... تا نگیرند دیگران ز تو پند

او کفار مکه تر مرغانو هم جاهلان دي... بیت:

نرود مرغ سوئی دانه فراز ...... چو بیند مرغ دیگر اندر بند

كَانُوٓا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ

وه هغه کفار ماضیه سخت تر کفارو د مکې از روی قوت لکه عاد، ثمود وغیرهم. یعني چې کفار د قرون ماضیه ؤ سخت وه په قوت کې تر اهل مکه او دراز دراز عمرونه یې وه او اثار یې په مځکه کې ډېر وه تر اهل مکه چې بلنده بلنده قلاوي یې درلودې او ښه ښه باغونه یې درلوده.

او دوی مځکه اړول یعني یوې کول یې لپاره د کښت، کذا قال الفراءؒ او بعض مفسرین وایي چې مځکه یې کینله لپاره د اوبو لکه څاهان یې کښله یا لپاره د استخراج د معدنیانو الی غیر ذالک.

فائده: غوایي ته ثور وایي له هم دې سببه چې دی مځکه پرله اړوي یعني یوې کوي یې لپاره د کښت. او محمد بن الحسین بن علي ﷺ ته چې امام باقر وایي لانه شق العلم ودخل فیه مدخلاً بلیغاً.

بوه سه: چې واثاروا الارض سره د ما عطف علیه عطف دی پر کانوا.

وَعَمَرُوهَآ أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا

او امم ماضیه آباده کړې وه مځکه بالا تر هغه چې کفارو د مکې مځکه د مکې آباده کړې ده.

بوه سه: چې اکثر منصوب دی صفت د مصدر محذوف دی، والتقدیر عمروها عمارة (دا مصدر محذوف دی) اکثر تر عماره د اهل مکه ایاها، ولې چې اهل مکه په وادِ غیر ذی ذرع کې ژوند کوي، او دوی تسلط پر بله مځکه نه لري.

فائده: په دې جملو کې تهکم یعني پسخند دی په اهل مکه کافرانو سره، ولې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي دوی فخر په مکې کاوه او په دنیایي ژوند یې کبر او لویې کول، او سره ددې چي دوی اضعف حالاً په نړۍ کې وه او فراخي په مځکه کې نه لري او تسلط پر نورو بندګانو د خدای ج هم نه لري نه خارج المکة عمارات لري، او کډه وال ددوی رحلت په ژمي او دوبي کې یمن او شام دوی به د لوږې مره سوي وای.

وَجَآءَتۡهُمۡ رُسُلُهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظۡلِمَهُمۡ

او راتګ کړی وو امم ماضیه وو ته رسولانو ددوی، او نه ؤ خدای ج چي دوی یې هلاک کړه بالاستیصال چي پر دوی ظلم وکړي.

فائده: د قرآن کریم له فلاغت څخه دادی چي جمله د ماکان الله آه عطف ده پر دوو جملو محذوفو باندي چي هغه عطف علی قوله تعالی وجائهم الآیة. والتقدیر جائتهم رسلهم بالبینات فکذبوهم فدمر الله علیهم في الدنیا (په دنیا کي یې پر دوی هلاک مسلط کړی) فما کان الله لیظلمهم.

فائده: تر لام جاره د مخه ان مقدر دی لان حرف الجر لایدخل علی الفعل بدون التاویل بالاسم. والمعنی ماکان صفة الله ظلمهم (ظلمهم معنی ده د لیظلمهم وروسته تر تقدیر د ان مصدریه او دي لام ته په نحو کي لام جحود للانکار وایي) یعني مایفعل الله الظلم ای التعذیب بغیر جرم وارسال الرسل لینذروهم.

وَلَٰكِن كَانُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ يَظۡلِمُونَ ۝

لکن وه دوی چي پر خپلو ځانو یې ظلم وکړی، ولې چي دوی داسي اعمال کوله چي مقضي ددوی و هلاک ته وګرځېدله.

ثُمَّ كَانَ عَٰقِبَةَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔواْ ٱلسُّوٓأَىٰٓ

وروسته تر تدمیر او هلاک (ثم، عطف دی پر جمله مقدره باندي، یعني فدمرهم الله) سو اخیر کار د هغو کسانو چي دوی عملونه بد کوله.

پوهنه: چي سوآی تانیث د اسوء دی کالحسنی تانیث احسن یعني الخصلة التي تسؤهم او عقوبة هي اسوء العقوبات او هو مصدر کالبشری نعت به مبالغةً. وقیل السوی اسم من اسماء جهنم کما ان الحسنی اسم من اسماء الجنة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهه: چي قراء د اهل کوفې او شام عاقبة په نصب سره وايي چي خبر د کان يې بولي او اسم د کان دا بولي.

أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ⑩

چي دوی تکذيب وکړی د آياتو د خدای ﷻ يعني د آياتو قرآنيه ؤ يا د معجزاتو د انبياء ؑ او په هغو يې پسخند واهه يعني د غه اعمال سيئه ؤ دوی باعثه کړه پر دې چي تکذيب د آياتو د خدای ﷻ يې وکړی او په آياتو د خدای ﷻ يې پسخند واهه.

پوهه: چي ؤ کانوا عطف دی پر کذبوا علت دی داخل دی په علت کي د تعذيب دنيوي او اخروي د دوی.

فائده: په صيغه يې د مضارع راوړی للدلالة على الاستمرار والتجدد.

فائده: قراء د حجاز او بصرې يې په رفع سره وايي چي اسم د کان يې بولي وخبره السوٰء بولي.

اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ⑪

خدای پاک پيدا کوي مخلوق ابتداءً وروسته را گرځوي خلق بالبعث بعد الموت، وروسته تر بعث راجع کېږي و خدای ﷻ ته چي جزاء د اعمالو ورکړي ان خيرًا فخير وان شرًا فشر.

فائده: بعض قراء دا لفظ په يا سره وايي يعني يرجعون، ولي چي ضمير يې و قوم ته راجع دی او د قوم اسم ظاهر غائب دی او اکثره قاريان يې په تا د مخاطب وايي التفاتًا من الغيبة الى الخطاب للمبالغة في المقصود.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ⑫

"ويوم الساعة" ظرف متعلق على "يبلس المجرمون" ومجموع الجملة معطوفة على قوله الله يبدء الخلق الآية، قتاده او کلبي ؒ د يبلس ترجمه په يئسون من کل خير کوي، او مجاهد ؒ وايي چي رسوا به سي وه اهل محشر ته، او فراء ؒ وايي چي قطع به سي کلام د دوی او اعتذار د دوی وعلى کل تقدير فالمراد بالمجرمين الکافرون. او قاموس وايي چي مبلس په حرکاتو سره من لا خير عنده وابلس ويتحر ويئس متحدة في المعنى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَآئِهِمْ شُفَعَٰٓؤُا۟ وَكَانُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٣﴾

يعني د هغو شيانو څخه چي دوی شريک کړي وه د خدای ج سره په عبادت کي پر زعم د دوی انهم يشفعون لنا عند الله فهم د غه بتان "شفعؤا" شفاعت کونکي د دوی نه دي لکونها جمادات لاتنفع ولاتضر، او کافران به له شرکاؤ څخه منکر سي چي دوی يعني کافرانو خو هغه نه وسوه حين يئسوا من شفاعتهم ونفعهم، او بعض مفسران وايي چي دوی په سبب د شرکاؤ د دوی کافران بلل کېدل "ويوم تقوم الساعة" دا ظرف دی متعلق دی په يتفرقون پوري.

وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾

"يومئذ" بدل دی من يوم القيامة يعني "يوم تقوم الساعة" او تاکيد له. والمعنى يوم اذا کانوا مبلسين عن شرکائهم کافرين بالله، نو په دې ورځ به سره جلا سي بعد الحساب فريق في الجنة وفريق في السعير ثم لايجتمعون ابدًا وان کانوا في المحشر مجتمعين ...... شعر:

يکی خندان بصد عشرت .... يکی نالان بصد حسرت
يکی در راحت و صلت .... يکی در شدت هجرت

فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

الفاء للتفصيل هرچه هغه کسان دي چي ايمان يې راوړی وي او اعمال صالحه يې هم کړي وي، نو هغه به په روضه کي وي.

پوه سه: چي روضه هغه ځای ته وايي چي ښې ښې مېوې پکښې وي او قسم قسم ګلان پکښې موجود وي او ويالې پکښې جاري وي، مراد ځني رياض الجنة دی.

"يحبرون" ابن عباس رض وايي يسکنون، او مجاهد او قتاده رح وايي ينعمون او ابو عبيده وايي يسرون والحبرة السرور، وقيل الحبرة کل نعمة حسنة والتحبير التحسين، او په نهايه کي وايي الحبرة بفتح الحاء النعمة وسعة العيش والحبرة بالکسر الجمال والهيئة الحسنة وفي القاموس نحوه.

درويش وايي: چي وهذه المعاني التي ذکروها متلازمة يعني اهل جنت ته دا ټولي معاني حاصل دي په حديث شريف کي راغلي دي چي ابو موسیٰ الاشعري

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

یو وخت قرائت وایه او علیه الصلوة والسلام غوږ ورته نیولی ؤ نو ابو موسٰی چي وروسته خبر سو چي علیه الصلوة والسلام ستا و قرائت ته غوږ نیولی ؤ نو یې داسي وویل لو علمت انک یا رسول الله تسمع لقرائتي لحبرت بها لک تحبیرًا، یعني ما به په ډېر ښه آواز او په ښه لهجه به مي قرائت ویلی وای، او الطبراني او البیهقي عن ابی امامة رض عن النبي ﷺ چي د ده مبارک وویل: ما من عبد یدخل (یعني داره في الجنة) الا عند راسه وعند رجلیه ثنتان من حور العین یغنیان (غزل وایي) باحسن صوت سمعه الانس والجن ولیس بمزمار الشیطان (او نه دی د شیطان رباب چي د فسق او فجور غزلي دی وایي) بلکه بتحمید الله وتقدیسه (یعني د حمد د خدای جل جلاله او د پاکی د خدای ج غزلي وي، مظهري رح وایي چي ضرب بالشعر والغناء في الدنیا لایحصل الا بذکر المحبوب بکلام موذون في صوت حسن موذون ولاشک ان اهل الجنة اذا فازوا برؤیة جمال الله عزوجل الذي لاجمال فوقه فلا محبوب لهم غیره تعالی فیطربون بسماع ذکره تعالی بصوت حسن موذون، وجاء في بعض الاحادیث ان الحور العین یغنیین لازواجهن باصوات ما سمعها احد قط ومما یغنیین نحن الخیرات الحسان، ازواج قوم کرام کذا اخرج الطبراني مرفوعًا والبیهقي وابن ابي الدنیا عن انس رض نحوه.

درویش وایي: چي روح المعاني او روح البیان وخصوصًا المظهري په دې باب کي د بیان د معنی د تجبرون ډېر اقوال او احادیث راوړي دي چي د ټولو راوړه په دروند وګرځي پر متعلمینو د تفسیر ایوبي وفیما ذکرناه کفایة.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾

او هغه کسان چي کفریې کړی وي یعني کفریې مختاره کړی وي او تکذیب یې کړی وي په آیاتو سره او په ملاقات سره د ورځي د قیامت ای البعث بعد الموت نو هغه کسان به په عذاب کي داخل کړل سي چي همیشه به په عذاب کي وي.

پوه سه: چي احضار په عرف کي هغه دی چي په زور سره وي، نو د دوږخ مثال د بندي خاني د دنیا دی چي په زور سره بندي ور وستل کېږي، نو دوږخ سجن الله دی په آخرت کي نو کافران په ځنځیرانو او په غاړو به یې طوقونه وي و دوږخ ته به کشول کېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمۡسُونَ وَحِينَ تُصۡبِحُونَ ﴿١٧﴾

پوه سه: چې سبحان الله مصدر دی د فعل محذوف. والتقدير فسبحوا الله سبحانًا (نو سبحانًا كه څه هم مصدر د مجرد دی لكن دلته اسم مصدر يعني اسم دی په معنی د تسبيحًا چې مصدر دی د سبحوا چې له بابه د تفعيل دی لكه انبته الله نباتًا حسنًا. بيا يې فعل حذف كړی او مصدر يې مضاف كړی و مفعول ته چې لفظ د الله دی لكن بعد الاضافة اظهار د فعل روا نه دی كما في شروح الكافية وشروح سلم العلوم.

نكته: كلمه د فاء لپاره د سببيت ده او تفريع پر د مخه صفاتو د خدای ﷻ من الابداء والاعادة وغيرها. والمراد بالتسبيح في هذا المقام الصلوة كما يدل عليه مابعده.

"حِينَ تُمۡسُونَ" ای تدخلون في المساء يعني په ماښام كې چې دې ته صلوة المغرب[1] وايي. دا لمونځ شكريه د دې ده چې ورځ په خير او سلامت او نعمت سره تېره سول او داخل په ماښام كې سوله لپاره د سكون او استراحت.

نكته: شروع يې د ماښام د لمانځه سره وكړه د دې سببه چې شپه تر ورځې په حساب د هفتې او د مياشتو په اصطلاح د عربو كې پخه ده.

"وَحِينَ تُصۡبِحُونَ" او هغه وخت چې تاسې داخلېږئ په ورځ دا لمونځ شكريه ده د دې چې شپه په خير او عافيت او سلامت او راحت تېره سوه او س ورځ داخله سوه لپاره د كسب د معاش.

سوال: تر ماښام وروسته خو ماخستن دی. نو د صباح د لمونځ څه حكمت دی په راوړلو كې؟

ځواب: حكمت يې مقابلة الصباح بالمساء دی لمانځه ته صلوة الفجر[۲] وايي يا صلوة الصبح وايي.

وَلَهُ ٱلۡحَمۡدُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَعَشِيّٗا وَحِينَ تُظۡهِرُونَ ﴿١٨﴾

ابن عباس رضي الله عنه وايي ای يحمدون الله اهل السموات والارض ويصلونه.

پوه سه: چې دا جمله معترضه ده "عشيًا" ای اخير النهار چې صلوة العصر دی[۳] او صلوة وسطى يې هم بولي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: د مازدیګر لمونځ يې ولې پر ماپښين د مخه راوړی؟

ځواب: لپاره د اهتمام د مازدیګر په لمانځه سره، ولې چي په دې وخت کي خلک د بازارو په کاروبار اخته وي يعني بايد چي مسلمانان احتياط وکړي چي په دنياوي كار سره صلوة العصر به سړی وګرځي مصداق ددې آيت الذين لايلهيهم تجارة ولابيع عن ذكر الله.

"وَحِينَ تُظْهِرُونَ" يعني چي داخل په غرمه كي سي يعني بعد الزوال چي د ماپښين لمونځ دی.

نکته: چونکه ديار د عربو عمومًا ګرم دي، نو شايد په دې ګرمي سره به مو ګرمي د دوږخ درپياد سي او نجات به ځندي وغواړئ.

فائده: حين تمسون و مغرب او عشاء دواړو ته اشاره ده كما اخرج ابن جرير والطبراني والحاكم قول ابن عباس ﷺ ان هذه الآية جامعة للصلوات الخمس وحين تمسون كناية عن المغرب والعشاء جميعًا او محي السنة البغوي رح وايي چي نافع بن الازرق وه ابن عباس رض ته وويل چي پنځه سره لمونځونه په قرآن كريم كي ته پيدا كولای سي؟ ابن عباس ﷺ ورته وويل نعم! وقرء هاتين الآيتين وقال جمعت هذه الآية الصلوات الخمس ومواقيتها انتهى.

فصل: في فضائل التسبيح، قال النبي ﷺ من قال حين يسبح وحين يمسى سبحان الله وبحمده (١٠٠) مرة غفرت له خطاياه، وان كانت مثل زبد البحر (كه څه هم وي ګنهونه ده په مثل د ځګ د درياب كناية عن الكثرة) وروى البخاري في آخير كتابه الصحيح في الحديث (كلمتان خفيفتان على اللسان حبيبتان الى الرحمن ثقيلتان في الميزان: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ) رواه البخاري بسنده عن رسول الله ﷺ، والمعنى: دوې كلمې دي پر ژبه سپكي او محبوبي دي خدای ﷻ ته او درنې دي په ترازوكي په ورځ د قيامت، وعن ابن عباس رض قال قال رسول الله ﷺ من قال حين يصبح سبحان الله حين تمسون وحين تصبحون الى قوله وكذالک تخرجون ادرک مافاته في يومه ذالک (چي له ده څخه فوت سوي وي په دغه ورځ يعني من نوافل العبادات والصلوات چي د هغو ثواب به خدای وركړي) ومن قالهن حين يمسى ادركه مافات في الليلة، رواه ابو داؤد عن ابی هريرة رض قال قال رسول الله ﷺ څوک چي ووايي سبحان الله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وبحمده (١٠٠) مرة لم يأت احد يوم القيامة افضل مما جاء به الا احد قال مثل قال (١٠٠) او زاد عليه، بخاري مسلم، وعن جويرية بنت الحارث رض ان النبي ﷺ خرج ذات غدات (يوه ورځ) من عندها (وكان اسمها برة) فخرج وهي في المسجد فرجع بعد ما تعالى النهار (چي ورځ ډېره تېره سوې وه) وقال مازلت في مجلسک هذا منذ خرجت بعد (ته تر اوسه پورې ناسته يې په ځای کي د ناستي چي داغه دی د هغه وخته چي زه درڅخه ولاړم تر اوسه، دې ورته وويل نعم) فقال رسول الله ﷺ لقد قلت بعدک (يعني بعد خروج عنک) اربع كلمات ثلث مرات (څلور کلمې درې واره) نو وزنت بكلماتک لوزنتهن (که وتلل سي ستا د کلمو سره زما کلمې به پر غالبه سي) (١) سبحان الله وبحمده عدد خلقه (٢) ورضاء نفسه (٣) وزنة عرشه (٤) ومداد كلماته، رواه مسلم.

وعن سمرة بن جندب رض قال قال رسول الله ﷺ افضل الكلام اربع سبحان الله والحمد لله لا اله الا الله والله اكبر. وفي رواية افضل الكلام الى الله اربع سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر لا يضرك بايتهني بدئت (تا ته ضرر نه دي په هره يوه کلمه د دغو څلورو کلمو چي شروع وکړې، رواه مسلم) وعن ابي ذر رض قال سئل رسول الله ﷺ اى الكلام افضل؟ قال ﷺ ما اصطفى لملائكته سبحان الله وبحمده رواه مسلم، وعن جابر قال قال رسول الله ﷺ من قال سبحان الله العظيم وبحمده غرست له نخلة في الجنة رواه الترمذي (دده لپاره به شنه کړل سي يوه درخته د خورما په جنت کي)

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

راباسي ژوندی شی له مړه څخه لکه انسان چي له نطفې څخه پيدا کوي او مرغه له هګۍ څخه پيدا کوي، او خدای راباسي يعني پيدا کوي مړ شی له ژوندي څخه لکه نطفه د انسان څخه او هګۍ له حيوان څخه، او يا معنی داده چي تر حيوات وروسته مرګ پيدا کوي او تر مرګ وروسته ژوند پيدا کوي، وقيل في تفسير الآية يخرج المؤمن من الكافر لکه ابراهيم ﷺ له آذر څخه او کافر پيدا کوي له مؤمن څخه لکه کنعان د نوح ﷺ څخه وقيل العالم من الجاهل والجاهل من العالم، وقيل يخرج المصلح من المفسد ويخرج المفسد من المصلح، دا دي دواړو مثالونه ډېر دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَيُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

او حيات ور کوي مځکي ته چي نباتات دي وروسته تر مرګ په وچ والي د مځکي له نباتاتو څخه لکه په ژمي کي، او داغه رنګه لکه مذکور اخراج تاسي به را ايستل کېږي له قبرو څخه احياء بعد الموت. نو تاسي ولي انکار کوئ د بعث بعد الموت څخه ايها المشرکون او سره ددې چي امثله مذکوره وينئ.

پوه سه: چي دا دليل د ژوند وروسته تر مرګ في يوم القيامة، حاصل ددې دادی چي ابداء او اعاده په قدرت کي د خدای ﷻ سره برابر دي، شيخ سعدي رحمه الله وايي:

بامرش وجود از عدم نقش بست..... که داند جز او کردن از نيست هست

دگر ره بکتم عدم در برد..... و از آنجا بصحرائ محشر برد

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنتُم بَشَرٌ تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾

او له دلائلو څخه د قدرت د خدای ﷻ پر بعث بعد الموت دادی چي تاسي يې پيدا کړي ياست له خاورو څخه يعني په ضمن د خلق د آدم ؑ جدکم الاکبر، يا عبارت په حذف سره د مضاف دی ای خلق اصلکم آدم، او سره ددې چي په خاورو کي هيڅ د ژوند ماده نه وه.

حکمت: چونکه په عناصر اربعه وو کي يعني النار، والماء، والهواء، والارض تر ټولو متواضع عنصر خاوري دي، نو آدم ؑ چي يې له خاورو څخه پيدا کړی بايد انسان ځان متواضع او عاجزه وبولي، او د تکبر خولی له سره وغورځوي، کريمه: منها خلقناكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارةً اخرى.

پوه سه: چي کلمه د اذا لپاره د مفاجات ده (په پښتو وايي ناببره) او کلمه اذا مضاف دی وروسته جملي ته او عامل په معنی د مفاجات ده، والتقدير فاجأتم وقت کونکم بشرًا پاشي په مځکه کي يعني بعد ما کنتم جمادًا بلا حس وحرکة يعني التراب، په مفردات کي وايي چي بشر ظاهر ته د پوست وايي، نو انسان ته چي بشر وايي په دې اعتبار چي ظاهر د پوست يې په وېښتيانو پټ نه دی بخلاف الحيوانات العادية لکه اوښ چي پوست يې په وبر پټ دی، يا پسونه چي پوست يې په صوف پټ دي، يا بوزې چي پوست يې په شعر پټ دی (يعني اوجغونې).

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نکته: ما قيد د عاديه ووايه احتراز دى له ماهي، مار وغيره څخه فافهم،
قيل: .. خلقت من التراب فصرت شخصًا .... بصيرا بالسوال و الجواب
وعدت الى التراب فصرت فيه .... كانک مابرحت من التراب

وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ

''ومن آياته'' اى من دلائل قدرته تعالى على البعث بعد الموت، دادى چي خداى ﷻ ستاسي د نفع لپاره پيدا کړى ستاسي د انسانانو له ځانو څخه لکه ام کبرى حواء د پوښتى څخه د آدم ؑ او نوري ښځي له نطفو څخه د نورو.

پوه سه: چي کلمه د من لپاره د بيان ده يعني ستاسي مانيځ ستاسي له جنس څخه دي يعني انسانان نه له بل جنسه لکه خره يا غوا مثلاً.

اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا

مانيځ چي تاسي ميل او محبت ورسره وکړئ لان الجنسية سبب الالفة والاختلاف في الجنس سبب التنافر او کراهت دى.

وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢١﴾

او ګرځولى دى ستاسي نرو او ښځو تر منځ محبت او مهرباني، بخلاف سائر الحيوانات که نروي او که ښځي، او په تحقيق په دغه ازدواج کي د نر او ښځو دلائل دي د لوى قدرت د خداى ﷻ هغه قوم لره چي فکر لري، نو ددې ازدواج حکم او مصالح به ورته معلوم سي من التناسل وتعمير الارض الى اجل معلوم وغير ذالک.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ ۭ

او له دلائلو څخه د قدرت بلا شرکت دى پيدائښت يعني د خداى ﷻ په قدرت د اسمانو او ځمکي (يعني مع مافي السموات من عجائب قدرة الله تعالى کالشمس والقمر والنجوم وغيرها، او په ځمکه کي من الاشجار المثمرة والنباتات والجواهرات وغيرها.

فائده: متعلقة بالآيات السابقة.

پوښتنه: خداى ﷻ وويل من انفسکم ازواجا چي ترجمه يې د هغه آيت په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تفسير کي تېره سوه. نو سوال دادی چي فقهاء او علماء وايي چي علوق يعني حمل او وطي د جنس سره لازمي نه دی بلکې د جن او انس تر منځ هم ازدواج او حمل کېدای سي کما مر في قصة بلقيس؟

ځواب: دا آيت مبني دی پر عرف غالب يعني چي متزوجين به د يوه جنسه وي وقصة بلقيس من النوادر في الغاية، والامر الغالب کما قال الشاعر:

بجنس خود کند هر جنس آهنگ ..... ندارد هيچکس از جنس خود تنگ

بجنس خويش دارد ميل هر جنس ..... فرشته با فرشته انس با انس

ايضًا: کند همجنس با همجنس پرواز ..... کبوتر با کبوتر و باز با باز

"واختلاف السنتکم" عطف علی قوله خلق السموات آه.

يوه سه: چي السنة جمع د لسان ده يعني جارحه مخصوصه چي په پښتو يې ژبه بولي، دلته مراد څني لغات مختلفه دي يعني هر صنف ته د انسان خدای ﷻ قدرت ورکړی دی د يوه لغت چي په هغه لغت هغه خبري کوي او کيفيات او اصوات د هغو سره جلا دي چي يو لغت او ژبه د بل لغت او ژبي سره پوشيده کېږي کاللغة العربية، وهذه اللغة افضل اللغات لانها لغة القرآن ولغة عليه الصلوة والسلام ولغة اهل الجنة في الجنان، کما ورد في الحديث النبوي الصحيح، وروسته تر عربي الفارسيه الدرية افصح الالسنة، او دا نور لغت سره برابر دي کالعبرية والترکية والهندية والافغانية وغيرها.

يوه سه: چي "والوانکم" عطف علی السنتکم، او په اختلاف ستاسي د رنګو من الحمرة والصفرة والبياض والسواد وغيرها.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّلْعٰلِمِيْنَ ﴿٢٢﴾

په تحقيق په دي خلق السموات والارض او په اختلاف کي د ژبو او لغتو او د رنګو دلائل کثيره دي (يعني پر وجود د صانع وقدرته وتوحيده وجلاله وجماله، لپاره د عالمانو يعني من ذوی العلم منهم لو تفکروا بقلب سليم من الاستکبار والعناد..... سعدي رح:

برګ درختان سبز در نظر هوشيار ..... هر ورقی دفتريست معرفت کردګار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ

او له آياتو ځنې يعني له دلائلو ځنې د خداى ﷻ د وجود او د وحدت دى خوب ستاسي (منام مصدر ميمي دى) د شپې لپاره د استراحت د قوى د روح او د بدن وهو الغالب المعتاد في الناس في كل البلاد، او د ورځي لکه قيلوله في ايام الصيف.

وَابْتِغَآؤُكُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ

او طلب کوي د معاش الدنيا مثل التجارة والاجرة او طلب د امور د آخرت بالصلوة والتعليم والتعلم يعني هم په ورځ کي وهو الاغلب او د شپې، او بعض مفسرين وايي چي مراد خوب دى د شپې او ابتغاء الرزق بالنهار بناءً على عادة اغلب الناس فافهم.

اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٢٣﴾

په تحقيق په دې منام الليل کي او ابتغاء الرزق بالنهار يا دواړه په دواړو کي کمامر دلائل دي د صانع با قدرت بدون المشارکة د هغه قوم لپاره چي آيات قرآنيه په سماع تدبر وتفکر سره اوري لان السماع بدون التدبر کسمع الحيوان حيث يسمعون الحيوانات مجرد الصوت بلافهم معناه فافهم.

وَمِنْ اٰيٰتِهٖ يُرِيْكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَّطَمَعًا

او بعض له دلائلو ځنې د وجود الصانع وقدرته وعلمه بمصالح اهل الارض چي په تاسي وينې (پېلبو)

فائده: يريکم په تقدير د ان المصدرية مبتداء ده او من آياته يې خبر مقدم دى او بېله تقديره د ان هم فعل مضارع مبتداء واقع کېداى سي لکه (تسمع بالمعيدى خير من ان تراه)

درويش وايي: چي په هغه آياتو کي چي په اول کي يې من د جاره واقع وي داسي حکم کېداى سي چي من جاره دي په معنى د بعض مبتداء وي وروسته دې خبر وي کما قال العلامة الثاني سعد الملة والدين التفتازاني رح في تفسير سورة البقرة، ومن الناس من يقول الآية في حاشيته على الكشاف، وفيه بحث وله جواب قد مر في هذا لتفسير هنالک فافهم "خوفًا وطمعًا" له جهته ځنې د بېري د تکي يعني که په سفر کي وي ځوک او له جهته ځنې د طمع د باران که په کورو کي واست.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي طمعًا او خوفًا منصوب دی علت د فعل مذکور دی يعني يريكم آه په حذف د مضاف ای لارائة خوف وطمع، او يا په تاويل د مجرد چي خوفًا و طمعًا دی په مزيد سره ای الاخافة والاطماع لکه يو څوک چي وايي ما فلانی فعل وکړی رغمًا للشيطان ای ارغامًا له.

وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَيُحْيِ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

او خدای ج را اوروي له اسمان څخه اوبه يعني باران، نو ژوندی کوي په هغو اوبو سره مځکه (حيات د مځکي عبارت دی له نباتاتو څخه او موت د مځکي کنايه ده له وچ والي څخه) "بعد موتها" ای يبسها.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

په دغو افعالو کي د خدای ﷻ (يعني د يريكم څخه شروع تر دې ځايه پوري دلائل دي د قدرت د رب العزت، د هغه قوم لپاره چي له عقل څخه کار واخلي او د قادر متعال په قدرت او حکمت ځانو نه پوه کړي.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَن تَقُومَ السَّمَآءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ۚ

او بل له دلائلو څخه د قدرت د خدای ج دادی چي ولاړ دي اسمانونه او مځکه پر خپلو ځايو بيله دې چي نه ميل سته او نه تنبه په قضاء او قدرت د خدای ج، عبر عن الارادة بالامر مبالغة.

ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

وروسته تر هغه په تراخي سره يعني چي ميعاد د يوم القيامة والبعث والنشور ورسيږي او خدای ج تاسي را وبولي يعني ايها الموتٰى اخرجوا.

پوه سه: چي داعي في الحقيقة کي خو اسرافيل ؑ دی چي پر صخره د بيت المقدس ودريږي او صور پوه کړي النفخة الآخيرة، لکن خدای پاک نسبت و ځان ته و کړی له دې سببه چي خدای ﷻ مسبب آمر د نفخ د اسرافيل دی.

فائده: کلمه د ان په ان تقوم کي مصدريه ده، نو معنی يې قيام السماء والارض ده، نو جمله د ثم اذا دعاكم آه عطف ده پر ان تقوم په تاويل د مفرد لانه لايجوز عطف الجملة على المفرد كما في كتب النحو، نو گويا تقدير د عبارت قرآني داسي دی ومن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

آيته قيام السماء والارض، دا معطوف عليه چي په ان مصدريه سره مفرد گرځېدلی ؤ ثم خروجکم من القبور اذا دعاكم دعوة واحدة، دا معطوف دی په تاويل د مفرد كمامر.

فائده: ثم يا د تراخي د زماني ده خروج من القبور ده كمامر في ترجمة الآية او يا لپاره د تراخي د رتبې ده چي په دې ورځ هولناكه امور منځ ته راځي.

فائده: ابن عساکر رح روايت كړی دی له زيد بن جابر رض څخه په تفسير كې د هغه قول د خدای ﷻ واستمع يوم يناد المنادی من مكان قريب، ده ويلي دي چي اسرافيل پر صخره د بيت المقدس چي نژدې د مځكو د واسمان ته او داسي ناره وكړي يا ايها العظام النخرة يعني بوسيده او وراسته والجلود المتمزقة يعني ای پوستكو چي سره جلا سوي ياست ان الله يامركم ان تجتمعوا لفعل الحساب. فاذا هم قيام ينظرون.

فائده: اذا ثانيه ده مفاجات دی كما قلنا سابقًا قائم مقام الفاء دی په جواب كي د اذا اولى چي شرطيه ؤ.

پوښتنه: مناسبت د فاء او د جواب اذا څه شی دی چي كلمه د اذا قائم مقام الجواب وه گرځېدله؟

ځواب: فاء لپاره د تعقيب ده بلا فصل او جواب د اذا شرطي په عقب كي د شرط دی فافهم.

وَلَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ كُلٌّ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ۝

او د الله ج لپاره دي هغه چي په اسمانوا و مځكه كي دي خلقًا و ملكًا.

پوه سه: چي تنوين د كل عوض د مضاف اليه دی ای كل واحد منها خدای پاک لره فرمان برداره دی.

فائده: مراد د من في السموات والارض څخه ملائكه او انس او جن دی، والمعنى ليس لغيره تعالى شركة بوجه من الوجوه كما يدل عليه تقديم له.

سوال: په انس او جن كي خو كافران هم داخل دي، نو څرنگه صحيح كېږي چي ټول له فرمانبرداره دي؟

ځواب: مراد له قنوت څخه فرمان برداري د اراده د خدای ده چي امور تكوينيه يې بولي، لا طاعة الامر بالعبادة او يا مراد شهادت دی د ټولو پر وحدانيت د خدای كما قال الشاعر: وفي كل شيئ له اية ...... تدل على انه واحد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سعدي رحمه الله میگوید:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار ...... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

درویش وایي: چي پر دې تقدیر ضرورت نشته و هغه خبري ته چي کلبي رحمه الله ویلي دي هذا خاص بمن کان مطیعًا منهم آه. البته ابن جبیر رحمه الله چي ترجمه د قانتون یې په مقرون بالعبودیة سره کړې، نو عموم پر خپل ظاهر نه دی، وقال ابن عباس رضي الله عنه کل مطیع له تعالی في الحیوة والموت والبعث ونحو ذالک وان عصوا في العبادة انتهی.

درویش وایي: چي پر دې ترجمه هم معموم پر خپل ظاهر دی کما قلنا سابقًا چي مراد فرمان برداري د ارادې د خدای جل جلاله آه.

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ

او خدای جل جلاله دی چي ابتداء د خلق الملائکة والانس والجن یې کړې ده او وروسته تر اهلاک یې بیرته راګرځوي یعني یوم البعث.

پوښتنه: دمخه خدای جل جلاله وویل وله من في السمٰوات والارض آه، او ترجمه د هغه هم تاسي واورېده، نو دا قول د خدای جل جلاله وهو الذي به تکرار د هغه نه وي او که تکرار د هغه وي، نو فائده د تکرار یې څه ده؟

ځواب: هو تکرار د اول خو دی مګر فایده د تکرار یې دفع د تعجب د کفارو ده من الاحیاء بعد الموت کما اخرج ابن ابی حاتم عن عکرمه رحمه الله.

وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ ط

او دا اعاده اسانه ده وه خدای جل جلاله ته.

پوه سه: چي ضمیر راجع دی و اعادې ته او سبب د تذکیر یې مع ان الاعادة لفظ مؤنث په سبب د تذکیر د خبر دی، او یا اعاده مؤل ده په ان مع الفعل سره چي په حکم کي د مصدر ده او لتأویل الاعادة بالبعث.

پوه سه: چي جمله د وهو اهون علیه حال ده له فاعل څخه د یعید یا عطف ده پر ما سبق.

پوښتنه: پر خدای جل جلاله خو د ایجاد اولًا او اعاده فرق نشته فما معنی اسم تفضیل یعني اهون. ولي د تفضیل څخه خو دا فهمېږي چي ایجاد اولًا ګران او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سخت دی او اعاده تر هغه اسانه ده و خدای ﷻ ته مع انه لیس کذالک لان الابداء والاعادة في سلک واحد من قدرته؟

ځواب: روح المعاني وايي چي افعل لپاره د تفضيل دی ای الاعادة اسهل على الذهن المبدء والاسهلية على طريقة التمثيل بالنسبة الى مايفعله البشر يعني بشر چي يو كار ابتداء وكړي بيا اعاده د هغه كار ورته اسانه وي، او فائده ددې تمثيل تقريب وي د اعاده و افكارو ته د منكرانو من الكفرة له بعث بعد الموت څخه.

درويش وايي: چي دا ځواب حسين كاشفي په تفسير حسيني كي هم راوړی دی، اعاده باعتقاد شما اسان تر است از ابداء پس چون ابداء را اقرار داريد اعاده را چرا منكريد و ابداء واعاده نزد قدرت او يكسان است... چون قدرت او منزه از نقصان است... اوردن خلق وبردنش يكسانست... نسبت بمن وتو هرچه دشوار بود .... درقدرت پركمال او آسانست انتهى.

او دغه ځواب روح البيان او مظهري هم راوړی دی، او ربيع بن الخيثم او الحسن او قتاده رح وايي چي اهون په معنى د هين ويجئ افعل بمعنى الفعيل وهو رواية الدنى عن ابن عباس رض.

وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ

او خاص خدای ﷻ لره لا لغيره تعالى وصف اعلى چي بل چا لره نه هغه صفت سته يعني مساوي د هغه او نه تر هغه لوړ او نه و هغه صفت الهي ته نژدې كالقدرة التامة للخلق وايجاد السموات والارض وغيرها والعلم الشامل لجميع ذرات العالم والحكمة الشاملة، عن ابن عباس رض ليس كمثله شيئ يعني في شيئ من صفات الجمال والجلال، او قتاده رح وايي چي شهادة ان لا اله الا الله.

درويش وايي: چي مراد د قتاده رح شهادة ان لا اله الا الله مع لوازم هذه الكلمة الطيبة فيرجع هذا التفسير الى الاول، او مظهري رح وايي قلت الوصف بالوحدانية.

درويش وايي: چي د مظهري او د قتاده رح د تفسير څه فرق دی چي ده د قلت په ويلو سره علحده تفسير كړځولی دی، او سره ددې چي دمخه مظهري قول د قتاده هم رد كړی دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ

په اسمانو او مځکه کي يا په نطق سره لکه ملائکه او انس او جن يې کوي يا يې د دلالة الحال سره چي غير ناطق شيان کالنجوم في السموٰات والنباتات په مځکه کي... سعدي شيرازي رحمه الله:

برگ درختان سبز درنظر هوشيار...... هر ورقی دفتريست معرفت کردگار

وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٢٧﴾

او خدای ج دی غالب في ملکه وخلقه ونفاذ امره في کل شيئ لايعجزه شيئ من الابداء والاعادة او په هره ذره کي د ذراتو د عالم حکمت لري که په حکمت يې څوک پوهېږي او که نه... بيت:

زهر ذره بدو روی وراهيست........ بر اثبات وجود او گواهيست

درويش وايي: چي يو سړی که قصر، کوټې بنګلې د يو غني سړي ويني چي په ډېرو ښائسته مفروشاتو فرش وي او قسم قسم عطر پاشونکي ګلان پکښې ولاړ وي او رقم رقم نقشونه پر دېوالو ويني او عجائب څراغان رڼا اچونکي هم ويني الى غير ذالک نو د تعجب ګوته په غاښ ونسي او على الدوام و نورو خلکو ته د دغه قصر او بنګلې بيانونه کوي او دغه سړی په انفس او افاقو کي بيوت مزينه باسمائه وصفاته واثاره ويني، او هم دغه په مشاهده کي د دغو اثارو او بيوتو روند وي، ولې چي ادراک د عجائب د قدرت د خدای جل جلاله په زړه سره کېږي او د زړه مړ دی او د غني د قصر او بنګلې عجائب په سترګو معلومېده سترګي دده ژوندۍ وي.... بيت:

اعميت عيني من الدنيا وزينتها .... فانت والروح شيئ غير مفترق

بوه سه: چي طبراني له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چي مشرکانو په وخت کي د شروع بالحج او العمرة داسي تلبيه ويله، اللهم لبيک لاشريک لک الا شريکا هو لک تملکه وما ملکت فنزلت هذه الآية.

ضَرَبَ لَكُمْ مَّثَلًا مِّنْ اَنْفُسِكُمْ ؕ هَلْ لَّكُمْ مِّنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ

الله تعالى بيان کړي دي تاسي ته ايها المشرکون، يو مثال چي منتزع دی ستاسي له ځانو څخه چي تاسي ته تر ټولو شيانو د رنژدې دی، آيا تاسي لره سته د هغو مريانو څخه چي ستا په ملک يمين کي دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مِّنْ شُرَكَآءَ فِيْ مَا رَزَقْنٰكُمْ فَاَنْتُمْ فِيْهِ سَوَآءٌ

له شریکانو څخه ستاسي د مالو په هغه شیانو کي چي په ملک د رکړي موږ تاسي ته من الاموال والضیاع، او تاسي او ستاسي مریان په تصرف کي د هغو مالو سره برابر یاست یعني لکه تاسي چي تصرف په هغو مالو کي کوی من البیع والهبة وغیرهما ستاسي مریان هغو سره تصرف پکښي کولای سي.

تَخَافُوْنَهُمْ كَخِيْفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ

چي تاسي د هغو مریانو څخه بیربیږئ که تصرف په خپل مال کي وکړی پیله حضور د مریانو لکه چي بیربیږئ له خپلو ځانو څخه.

پوه سه: چي مراد له انفسکم څخه نور امثال د دوی دي په حریت کي یعني لکه چي د نورو احرارو څخه چي بیربیږي.

كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ

داغه رنګه ای تفصیلاً مثل ذالک التفصیل، موږ تفصیل او توضیح د معقول په محسوس سره کوو فان التمثیل یوضح المعقول ویقربه الی اذهان المنکرین للعقول، د هغه قوم لپاره چي له عقله کار اخلي په فکر وهلو په امثالو کي.

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَهْوَآءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ

بلکي متابعت کړی دی هغه کسانو چي ظلم یې کړی دی پر خپلو ځانو بالاشراک بالله، د خپلو خواهشاتو زائغه في الاشتراک بالله.

پوه سه: چي کلمه د بل اضراب او اعراض دی له مخاطبه څخه د کفارو یعني چي خدای ﷻ دوی ته ارشاد وکړی وحق ته بضرب المثل کما مر، او تفصیل د آیاتو ورته وکړي او مقدمات حقه او معقوله ورته بیان کړي کانه قیل لم یتبعوا شیئاً من الآیات المفصلة بل اتبع اه.

پوښتنه: د الذین ظلموا په ځای کي چي یې ضمیر راوړی وایي یعني بل تبعوا عبارت په اخصر نه وای؟

ځواب: په دي وضع کي د موصول په ځای کي د ضمیر نکته داده چي دوی په داغه اتباع د هوی ظالمان دي پر خپلو ځانو بتعریضها للعذاب المخلد، یا معنی داده چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وضع د شيئ بې ځايه وکړه يعني نو دوی بايد اتباع د آياتو بيناتو کړې وای لکن دوی د خواهشاتو نفسيه وو وکړه وهو معنى الظلم "بغير علم" دا حال دی له فاعل څخه د بل اتبع يعني متلبسين بغير علم ای جاهلين بمايجب عليه من اتباع الحق المبين.

فَمَنْ يَّهْدِيْ مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ

کلمه د فا لپاره د سببيت ده والاستفهام للانکار، والمعنى اذا اتبعوا اهوائهم ولم يقبلوا هدى الله فمن يقدر على هدايتهم يعني لا احد يقدر على ذالک.

درويش وايي: چې معنى د اضلال د خدای خلق الضلالة فيهم بعد اختيارهم الضلالة بکسب موجبات الضلال لان خالق افعال العباد هو الله، والعباد کاسبون للافعال کما هو مذهب اهل السنة والجماعة خلافًا للمعتزلة والفرق بين الخلق والکسب دقيق چې تفصيل به يې د متعلمانو د تفسير ايوبي د حال مناسب نه وي، او بيان د دې فرق علامه ثاني سعد الدين التفتازاني رحمه الله په شرح العقائد وشرح المقاصد کې کړی دی، او سيد جرجاني رح په شرح کې د مواقف هم کړی دی، او محب الله البهاري رح په مسلم الثبوت کې هم کړی دی.

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ۝

نشته دوی لره، ای من اضل الله لره، مرسته کونکی چې له عذابه د خدای رح دوی خلاص کړي.

پوه سه: چې ضمير د جمع راجع دی و من ته په اعتبار د معنى، ناصرين يې جمع راوړه على معنى انه ليس لاحد منهم ناصر واحد کما يقتضيه مقابلة الجمع بالجمع کما في قولهم لبثوا ثيابهم ورکبوا دوابهم يعني هريوه واغوستل کالي خپل او سپور سو پر خپله دابه.

شيخ سعدي رح درباب هوای نفساني چه خوش گفته:

غبار هوی چشم عقلت بدوخت ..... سموم هوس کشت عمرت بسوخت
وجود تو شهريست برنيک وبد ..... تو سلطان دستور دانا خرد
هوا و هوس را نماند ستيز ..... چو بيند سرپنجه عقل تيز

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَأَقِمۡ وَجۡهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفٗاۚ

پوهه: چي کلمه د فاء د سببيت ده يعني داخل پر شرط ده، والتقدير لما ثبت وحدانيته تعالى وظهر لک ان المشركين انما اتبعوا اهوائهم فاقم انت يامحمد ﷺ ته ثابت اوسه پر خپل مخ سره و دين ته د اسلام، حنيفًا مائل و دين ته د اسلام مستقيمًا عليه غير ملتفت الى غيره.

فائده: حنيفًا منصوب دى على الحالية من ضمير اقم اى حالكونک مائلا الى دين الاسلام عن سائر الاديان مستقيمًا عليه.

درويش وايي: چي په دې کې که څه هم مخاطب عليه الصلوٰة والسلام دى لکن تنبيه ده امت لره د استقامت پر دين اسلام، وعدم الالتفات الى غيره من الاديان.

فِطۡرَتَ ٱللَّهِ

پوهه: چي د فطرة الله اصل ترجمه خلقة الله ده، والمراد به دينه يعني الاسلام او نصب د فطرة الله على الاغراء دى (يعني باعثه كول پر يو شي) كذا قال ابن عباس رضي الله عنه وجماعة من المفسرين، نو معنى د آيت داده الزموا فطرة الله فالآية خطاب للنبي ﷺ ولامته بتبيعته، نو دا آيت گويا تاكيد دى د ماقبل يعني فاقم آه، او كه اضمار د اسماء الافعال رواسي نو عليكم اسم فعل ور سره مقدر دى او مفسر مكي وايي چي فطرة الله منصوب دى په اضمار د فعل اى اتبع فطرة الله ودل عليه قوله تعالى فاقم وجهک لان معناه اتبع الدين واختاره الطيبي رحمه الله. او طيبي رحمه الله ويلي دي چي دا تقدير اقرب دى ونظم ته د آيت يعني قوله تعالى بل اتبع الذين ظلموا اهوائهم آه، او دا هم روا ده چي منصوب په اضمار د اعني دي وي، والتقدير اعني فطرة الله آه، او روح المعاني دا احتمال هم راوړى دى چي فطرة الله دي مفعول مطلق وي د فعل محذوف چي دلالت ورو سته فعل پر كوي يعني التي فطر الناس عليها.

سوال: د تقدير څه ضرورت دى، ولې چي مفعول مطلق د فعل مذكور نه دى يعني التي فطر الناس عليها؟

ځواب: مخکښې عامل نسي کېدای، ولې التي فطر الناس خو صفت د فطرة الله دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ

چي خدای پیدا کړي دي خلګ مستعد د هغه او قادر پر ادراک د هغه دین د حقیت. او بعض مفسرین وایي چي مراد د فطرة الله څخه هغه عهد ماخوذ د آدم ؑ له ذریت څخه دی بقوله الست بربکم قالوا بلی. وفي الحدیث الصحیح کل مولود یولد علی فطرة الاسلام. فابواه یهودانه او ینصرانیه او یمجسانه. الحدیث. رواه ابو هریرة ؓ الحدیث بطوله. متفق علیه.

درویش وایي: چي په ''لاتبدیل آه'' کي لاء نفي دی جمله خبریه ده په معنی د نهي ده. والمعنی لا تتبدلوا دین الله (وهو الاسلام) بکفر. او مجاهد ؒ او ابراهیم نخعي ؒ وایي: الزموا دین الله (دا معنی د فطرة الله) ولا تتبدلوا التوحید بالشرک (دا معنی د لاتبدیل لخلق الله) او بعض مفسرین وایي چي دا جمله پر خپل خبریت پاته ده او معنی یې په هغه حدیث کوي: کل مولود یولد علی فطرة الاسلام الحدیث کما مر عنقریب. او د هغه حدیث داسي ترجمه کوي کل مولود یولد علی الفطرة ای خلقت التي جبل علیها في علم الله من الشقاوة وکل منهم صائر الی ما فطر الله علیها. نو معنی د لاتبدیل لخلق الله داسي کوي لاتبدیل لما جبل علیه الانسان من السعادة والشقاوة یعني شقي في علم الله سعید نه سي کېدای او نه سعید في علم الله شقي ګرځي. جف التعلم بما هو کائن الی الابد.

درویش وایي: چي ددې معنی د لاتبدیل لخلق الله هغه حدیث کوي چي بخاري او مسلم یې د عبدالله بن مسعود ؓ څخه روایت کړی دی قال حدثنا رسول الله ﷺ وهو الصادق المصدوق (چي دی صادق دی او خدای ﷻ یې هم تصدیق کړی دی) ان خلق احدکم یجمع في بطن امه (پیدائښت د یوه ستاسي جمع کېږي په نس کي د مور یعني في رحمها) اربعین یومًا نطفة (څلوېښت ورځي نطفه وي یعني د مور او پلار په رحم کي د مور یعني د قدرت تصرف پر جاري وي) ثم یکون علقة مثل ذالک (بیا یوه توټه وینه سي په مثل د هغه یعني څلوېښت ورځي یعني د قدرت الهي تصرف پر جاري وي) ثم یکون مضغة مثل ذالک (بیا لکه ژوولي غوښه وګرځي په مثل د هغه یعني څلوېښت ورځي) بیا خدای ﷻ یوه ملکه ورته را استوي، نو هغه یې عمل نوشته کړي، او اجل یې نوشته کړي او رزق یې نوشته کړي او سعید یا شقي یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نوشته کړي، يعني په خپل اختيار سره بعد ان يبلغ البلوغ بدون الجبر من الله تعالى كما مر، وهو مذهب الجبرية الملعونة. وروسته تر نوشتې ددې څلورو خبرو چې ذکر سوې روح پکښې پوه کړل سي، يعني ژوندی انسان وګرځي. وروسته عليه الصلوٰة والسلام په ذات جليل داسې قسم واخستی فو الذي لا اله غيره چې يو ستاسي عمل کوي په عمل د اهل الجنة ما يكون بينه وبينها الا ذراع (چې نه وي او په منځ کې دده او د جنت يعني الموت على دين الاسلام مکر يو ګز، كناية عن قلة زمان موته لکن چونکه په وخت کې د کتاب د ملکي شقي نوشته سوی وي فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل النار فيدخلها يعني وراندې والې پرده کتاب مذکور نو عمل وکړی په عمل د اهل يعني الكفر، نو اور ته داخل سي يعني پر کفر مړ سي چې عاقبت يې اور دی. او عليه الصلوٰة والسلام زياته کړه: ان احدكم يعمل بعمل اهل النار (يعني الكفر) حتى لا يكون بينه وبينها (يعني النار چې مؤنث سماعي دی) الا ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل الجنة يعني الاسلام والطاعة فيدخلها يعني پر اسلام مړ سي چې عاقبت يې جنت دی. او احمد رح له ابي الدرداء رض څخه روايت کړی دی بينما نحن عند رسول الله ﷺ نتذاكر ما يكون (يعني موږ بحث کاوه چې آينده حال به څرنګه وي؟) نو رسول الله ﷺ راته وويل چې که تاسې واورېدل چې يو غر له خپله ځايه را ايسته سوی دی) فتصدقوه (نو د راوي تصديق وکړئ يعني چې احتمال يې سته محاله خبره نه ده) واذا سمعتم رجل تغير عن خلقه (يعني چې يو سړی تغير وکړی د ما خلق عليه من الشقاوة والسعادة في علم الله تعالى) فلا تصدقوه فانه يصير الى ما جبل عليه (تصديق يې مه کوئ يعني که څه هم په ظاهر کې خلاف د ما جبل عليه وي)...... شعر:

مشکل آيد خلق را تغيير خلق ..... آنکه بالذات است کی زائل شود
اصل طبعست و همه اخلاق فرع ..... فرع لابد اصل را مائل شود

ولذا ورد في الحديث الصحيح السعيد سعيد في بطن امه. والشقي شقي في بطن امه.

درويش وايي: چې صحبت لره لوی تاثير سته كما قال عليه الصلوٰة والسلام حكايةً عن رب العزة چې حديث قدسي يې بولي: كل عبادي خلقت حنفاء (تول زما بندګان ما پيدا کړي دي حنيف يعني مائل ودين اسلام ته، نو مفعول د خلقت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محذوف دی ای خلقتهم) فاجتالهم الشیاطین عن دینهم و امروهم ان یشرکوا بی غیری (نو دوی بوزي شیطانانو د خپل دین څخه چي حنیف ؤ او دوی یې امر کړي چي شریک ونسي دما سره غیر زما) ....شعر:

برسلامت زاید ازمادر پسر ....آن شقاوت راپذیرد از پدر

صدق محض است این که گفتم شاهدش ......درخبر وارد شد ازخیر البشر

دا شاعر اشاره وکړه و هغه حدیث ته چي دمخه تېر سو، کل مولود یولد علی فطرة الاسلام فابواه یهودانه الحدیث.... شعر:

بابدان یار گشت همسر لوط .... خاندان نبوتش گم شد

سگ اصحاب کهف روزی چند .... پی نیکان گرفت و مردم شد

کمامر قصة في تفسیر سورة الکهف.. شعر:

نفس از همنفس بگیرد خوی .... پرحذر باش از لقای خبیث

باد چون بر فضای بد گذرد .... بوی بد گیرد از هوائی خبیث

پوښتنه: د خلګو په زړو کي یوه وسوسه پیدا کېږي چي کل مولود یولد علی فطرة الاسلام الی اخیر الحدیث استغراق او کلیه به یې څرنګه صحیح سي او حال دادی چي په حدیث صحیح کي راغلي دي الغلام الذي قتله الخضر ؑ طبع علی الکفر یعني پر کفر پیدا کړه سوی ؤ؟

ځواب: محمود آلوسي رح په روح المعاني کي دد ې سوال په ځواب کي داسي ویلي دي بان معنی ذالک انه قدر انه لو عاش یصیر کافرًا باضلال غیره له او بآفة من الآفات البشریة و ذالک لاینافي الفطرة علی دین الاسلام بمعنی خلقه میتهئًا له و مستعدًا القبوله انتهی.

پوښتنه: ایوبي ستا خو حواله ویو تفسیر ته عادت نه وه په دې ځواب کي دي څرنګه حواله و تفسیر روح المعاني ته ورکړه؟

ځواب: نعم! لکن چونکه دا ځواب ډېر دقیق ؤ او د حاسدانو تر فهم لوړ ؤ او حاسدان په خزه کي د ښکار د روېښ ناست دي که ما حواله نه وای کړې روح المعاني ته د ستي حاسدانو په غشي د حسد ویشتلم یعني ایوبي دروغ وویله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ ۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٠﴾

"ذالک" اشاره ده و دين مأمور بالاقامة في قوله تعالى فاقم وجهک يا وه فطرة ته في قوله تعالى فطر الناس عليها، دا سم برابر دين دى چي هيڅ کږ وږچ پکښې نشته، خو ډېر خلک نه پوهېږي (مراد ځنې کفار د مکې دي) په استقامت ددې دين لعدم تدبرهم في حقيته.

فائده: اصل د قيم چي صيغه د مبالغې ده قيوم على وزن فعيل، په زړادي کي (د علم صرف يو ابتدائي کتاب دی) وايي في مثل ذالک اللفظ واو و يا، بهم آمدند نخستين ايشان ساکن بود واو را بيا بدل کردند و يا را دريا ادغام نمودند، نو قيم ځنې جوړ سو.

مُنِيْبِيْنَ اِلَيْهِ

معناه راجعين اليه تعالى بالاخلاص مرة بعد اخرى کما هو معنى اناب، او بعض مفسرين وايي منقطين اليهﷺ من غيره.

فائده: منيبين منصوب دی په فعل مقدر سره ای کونوا بقرينة عطف لاتکونوا عليه او يا حال دی من الضمير في الزموا، او يا ملتزمين چي ناصب مقدر دی په فطرة الله کي او يا په اقم کي لان الخطاب فيه للرسولﷺ وامته.

درويش وايي: چي اولاً په اقم وجهک کي مخاطب يوازي عليه الصلوة والسلام ؤ او تبعًا امت هم ورسره داخل لتعظيم شانهﷺ او په دې ځای کي عليه الصلوة والسلام او امت يې ټوله مخاطب کړه.

وَاتَّقُوْهُ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُوْنُوْا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٣١﴾

او د خدای ج څخه وېرېږئ، او لمونځ په خپل وخت کي کوئ على الدوام مع مراعات الفرائض والواجبات والسنن وتعديل الارکان کما هو معنى اقامة الصلوة، او مه ګرځئ له مشرکانو څخه چي تبديل د فطرة الله وکړئ، وهذه الآية تاکيد ومبالغة في قباحة الشرک.

سوال: انابة اليه تعالى خو مستلزم دی تقوی لره، نو په ذکر کي ئې حکمت ؤ؟

ځواب: حکمت يې تعظيم د امر د تقوی.

فائده: درويش وايي چي په تفسير تيسير کي چي يو قديم تفسير دی په فارسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ژبه داسي نقل راغلی دی از شیخ محمد اسلم طوسي رح نقل میکند که حدیثی بمن رسیده که علیه الصلوة والسلام فرموده که هرچه از من روایت کنند عرض کنید بر کتاب الله تعالی اگر موافقی بود قبول کنید، من این حدیث را که من ترک الصلوة متعمدًا فقد کفر، خواستم که از قرآن کریم موافق او پیدا کنم، دپرش کاله مي په دې فکر کې تېر سوه تا این آیت یافتم واقیموا الصلوة ولاتکونوا من المشرکین. انتهی.

درویش وایي: چې دا حدیث که په سند صحیح وي محمول دی پر ترک د لمانځه انکارًا او یا محمول پر زجر کما في حدیث لاصلوة لجار المسجد الا في المسجد. محمول دی پر زجر د تارک الجماعة، یا دا حدیث من لازکوة له فلا صلوة له. محمول دی پر زجر د مانع الزکوة والا فمذهب اهل السنة والجماعة دادی چې په کور کې لمونځ صحیح دی او داسي نه ده چې څوک د زکوة مانع وي سره د تصدیق پر فرضیت د لمانځه لمونځ یې قبلیږي البته ترک د جماعت مع القدرة ګناه کبیره ده بالاجماع او دغه رنګه منع د زکوة ګناه کبیره ده، نو ددې آیت معنی داده چې لمونځ کوي د مشرکانو سره ځان مه مشابه کوه چې هغه لمونځ نه کوي.

درویش وایي: چې دا نقل محمد اسلم طوسي رح د هغه حدیث څخه هم مخالف دی چې علیه الصلوة والسلام وایي اوتیت القرآن ومثله معه. او کما قال والله اعلم بالصواب وعنده علم الکتاب. درویش وایي چې وروسته آیت قرینه ده پر ما قالنا باندې.

مِنَ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا شِيَعًا ط

دا موصول بدل دی له المشرکین څخه یا عادة النجار وبالفارسیة: میباشید آنانکه جدا کرده اند دین را وپراګنده کردند دین خود را بقبول بعض احکام وانکار بعضها، کالیهود والنصاری چې د تورات هغه آیاتونه چې ایمان به پر نبي اخیر الزمان راوړئ چې نوم به یې محمد وي فلانی بې نښانې وي، نو دوی منکره سوه. نو دا خو صراحةً کفر دی په کتاب التوراة سره چې د محمد ﷺ د نبوت تائید یې کاوه او نور تورات یې منی "وکانوا شیعًا" وګرځېدل دوی ډله ډله بعض مفسرین وایي چې مراد له دې ډلو څخه اهل بدعت ددې امت دي کالمعتزلة والخوارج والشیعة، والقدریة والجبریة والکرامیة وغیرها من فرق الضلالة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: من الذین فرقوا دینهم آه. خو بیان د حال د مشرکانو دی او اهل بدع خو مشرکان نه دي که څه هم په دوی کي بعض فرق کغلاث الرافض کافران دي؟

ځواب: د مشرکانو اطلاق پر دي فرقو په سبب ددې سو چي دوی دین حق پرېښو او متابعت د هوا انفساني یې شروع کړی فکانوا من الذین اتخذوا الهه هواه. له عبد الله بن عمرو ﷺ څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ ستفترق امتي (۷۳) فرقة کلهم في النار الا واحدة منهم قیل من هي یا رسول الله ﷺ قال ما انا علیه واصحابي چي زه پر هغه ملت یم او زما اصحاب دي دوی هم پر هغه ملت وي، رواه الترمذي.

درویش وایي: چي هغو ته اهل السنة والجماعة وایي.

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝

یعني د دغو ډلو څخه چي په نېز ددې شي وي من العقائد، خوشحالي کوي ددوی دا زعم دی چي حق هم دا زمونږ عقائد دي، نوري ډلې پر ضلال دي ... ابیات:

هر کسی درخور مقدار خویش ..... هست نوعی خوشدلی در کار خویش

میکند اثبات ونفي غیر او ...... چه امام صومعه چه پیر دیر

پوهه: چي ان الدین عند الله الاسلام من لدن آدم ﷺ الی یومنا هذا، البته شرائع او احکام یعني په فروعو کي د دین به اختلافات وي په اعتبار د امتو او د زمانو لکن په اصولو کي د دین یعني په معتقداتو کي اختلاف نه سره لري ثم صاروا فرقا مختلفة کالیهود والنصاری والمجوس، او عبادت کوونکي د بتانو یا د ملکو یا د ستورو ونحو ذالک، وقد روی ان ملة ابراهیم صاروا بعده بزمان (۷۰) فرقة کلهم في النار الا واحدة او هغه ډله ده چي دوی په اصولو او فرعو کي د ابراهیم ؑ پر مسلک وه، او امت د موسیٰ ﷺ وروسته تر ده په مرور د زمانو (۷۱) فرقي سوې کلهم في النار الا واحدة چي هغه پر اعتقاد د موسیٰ ؑ او پر عمل ده ثابت قدمه وه. او امت د عیسیٰ ﷺ وروسته تر ده پر زمانې (۷۲) ډلې سوې چي ټول یې په اور کي دي الا واحدة وافقت عیسیٰ ؑ في الاعتقاد والعمل، وان امة محمد ﷺ صاروا بعد حین (۷۳) فرقة کلهم في النار الا فرقة واحدة چي دا ډله هغه کسان دي چي پر اعتقاد او عمل د علیه الصلوة والسلام او د اصحابو ﷺ دده باقي پاته دي وهم الناجیة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا دروا ووېا (۷۳) ډلې خو کلیات د ډلو دي، او جزئیات د ډلو یې ډېر دي لاتعد ولاتحصیٰ، چناچنه بعض علماء وايي چي ما په ولایت کي د فارس سل (۱۰۰) مذهبه ولیدل چي د دې درې اوویا (۷۳) ډلو سره یې هیڅ تعلق نه وُ، نو دا د یوه ولایت حال دی! نو په عالم دنیا کي په امت محمدیه کي به څو مره ډلې وي؟ انتهی.

درویش وايي: چي مجوسیان چي د اور عبادت کوي او عبدة الاوثان چي د بتانو عبادت کوي کمشرکی مکة والهند، یا د ستورو عبادت کوي یا د ملکو عبادت وغیرها، دا ټولې ډلې په دې درې اوویا (۷۳) پوري اړه نه لري، دا که څه هم امت دعوت دي لکن دا (۷۳) ډلې په امت اجابت کي دي والله المستعان.

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ

او چي ورسېږي وه انسان ته یو ضرر (لکه فقر، ناجوړي، قحط د باران الی غیر ذالک) دوی خواست د دفع د هغه ضرر کوي ورب ته خپل یعني د یاربي نعرې وهي په داسي حال کي چي دوی راجعین و خدای ﷻ ته وي د دعاء او خواست سته د بتانو، ولي چي دوی په دې پوهېږي چي کاشف الضر فقط خدای ﷻ دی لا الاصنام، ولي چي په صحیح روایت کي راغلي دي چي مشرکان د مکې چي به په سفر د دریاب تله نو په کښتی کي چي به سپرېدل خپل یو معبود یعني بت به یې له ځانه سره اخستی، لکن چي کښتی به طوفاني سوه او د دوی په زړو کي به د غرق ېېره پیدا سوه، بت به یې و دریاب ته وغورځاوه او د یا ربنا نعرې به یې شروع کړې.

درویش وايي: چي لفظ د انسان که څه هم عام دی، لکن عموم مفسرین یې تفسیر په اهل مکه مشرکینو سره کړی دی.

ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُم مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾

وروسته هغه وخت چي دوی به وڅکي یعني دوی ته به ورسېدی د خدای ﷻ له خوا څخه رحمت یعني هغه ضُر به په قدرت د خدای ﷻ دفع سو.

یوه سه: چي کلمه د اذا لپاره د مفاجات ده چي په پښتو وايي ناببره، والتقدير بالعربیة فاجأ فرقی منهم، یوه ډله د دوی په هغه رب سره چي دوی یې له شدت او ضرر څخه خلاص کړه شریک نسي، یعني نسبت د عافیت او دفع الضرر و بتانو ته کوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: فریق منهم تخصیص یې و کړی له دې سببه چې بله ډله بیا داغسې نه کوي کما جاء في قوله تعالی: فلما نجاهم الی البر فمنهم مقتصد ه آه، یعني ثابت قدم وي پر دې عقیده چې کاشف الضر رب تبارک وتعالی ؤ کما هو حال المؤمنین بالله بلکې بعض میانه رو مشرکان چې له ضر څخه خلاص سي د یا ربنا یا ربنا په ناړو سره بیا هم نسبت د کشف الضر و خدای ﷻ ته کوي و نتانو ته یې نه کوي. والله اعلم بمراده في کتابه، وما علی الفقیر الا بذل الوسع والطاقة.

درویش وایي: چې د دې آیت سره موافق بخاري او مسلم د زید بن خالد څخه روایت کړی دی قال قال رسول الله ﷺ په هغه سهار چې موږ په حدیبیه کې ؤ (حدیبیه د یو مقام نوم دی قریب و مکې ته چې علیه الصلوة والسلام سره د (۱۵۰۰ یا ۱۶۰۰) اصحابو ﷺ په نیت د عمرې له مدینې څخه راغلي وه او مشرکان د مکې یې د عمرې کولو مانع وګرځېدل، نو علیه الصلوة والسلام سره د اصحابو په حدیبیه کې اقامت پذیر سوه خیر قصه اوږده ده، اخیر د علیه الصلوة والسلام او د قریشو د مکې تر منځ صلح وسوه د راتلونکي کال پر راتګ د عمرې لپاره) د شپې باران وسو علیه الصلوة والسلام چې د سهار جماعت وکړی پر خلګو یې مخ راوړاوه او داسې یې وویل: هل تدرون ماذا قال ربکم؟ قالوا الله ورسوله اعلم، قال ﷺ قال ﷻ اصبح من عبادي مؤمن وکافر (تاسې خبر یاست چې خدای پاک څه وویل؟ دوی ورته وویل چې خدای او رسول خبر دي، نو علیه الصلوة والسلام وویل چې خدای ﷻ وویل: باران چې وسو بعض بندګان مؤمن دي بعض یې کافر دي) فاما من قال مطرنا بفضل الله ورحمته فذالک مؤمن بي وکافر بالکواکب (هغه چا چې داسې وویل چې پر موږ باران وسو په فضل د خدای ﷻ او رحمت د خدای ج د هغه چا پر ما ایمان دی یعني چې اورونکی د باران خدای ج دی او کافر دی په ستوري سره یعني نسبت د باران و ستورو ته کوي یعني چې فلانی ستوری راوختی نو دا باران وسو) ومن قال مطرنا بنوء کذا فذالک کافر بي ومؤمن بالکواکب (او که چا داسې وویل چې پر موږ باران وسو د فلانې ستوري په سبب هغه سړی کافر دی په ما سره چې زما د صنع او خلق څخه منکر سو او ایمان یې پر کوکب دی چې د باران نسبت یې و ستوري ته وکړی)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ

پوه سه: چي دې لام ته لام عاقبت وايي يعني لام غرض نه دی.

فائده: د عاقبت معنی اخير کار ده، نو مفهوم يې تراخي ده. ځکه دې لام ته لام امهال هم وايي او لام مآل يې هم بولي، او بعض مفسرين وايي چي دا لام لپاره د امر او نهي دی لکن امر لپاره د تهديد دی لکه يو سړی چي په حال کي د غضب زوي ته ووايي اعصنی ما استطعت.

فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝

تاسي تمتع او فائده يعني بنعم الدنيا فيه التفات من الغيبة الى الخطاب.

پوه سه: چي سوف لپاره د استقبال بعيد دی، والمعنی ژر دی چي تاسي په عاقبت د خپل تمتع پوه سئ اى يوم القيامة.

أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا

پوه سه: چي کلمه د ام منقطعه ده په معنی د بل ده چي لپاره د انتقال دی او د همزه چي لپاره د انکار دی، عطف ده دا جمله پر کل حزب بما لديهم فرحون باندي، او داسي هم روا ده چي منفصله سي عطف پر مقدر وي، والتقدير ايشرکون بلا حجة (وهذا هو معطوف عليه المقدر) ام آتيناهم سلطانا، ابن عباس رض وايي چي مراد له سلطان څخه عذر دی. قتاده رح وايي چي مراد ځني کتاب دی، او بعض مفسرين مضاف محذوف بولي يعني ذو سلطان، والمراد ملکا مع برهان على صحة شرککم يا رسول الله مؤيد بالمعجزات. ومعنى الانکار على هذا التقدير انه ليس شيئ من ذالک موجود.

فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ۝

چي هغه سلطان خبري کوي په لسان قال سره يا په دلالة الحال سره، کلمه د ما يا مصدريه ده اى باشراکهم وصحته، او يا موصوله ده والعائد محذوف اى بالامر الذي بسببه يشرکون به وبالوهيته.

پوه سه: چي استفهام په ام کي يا لپاره د تقرير دی يعني حمل المخاطب على الاقرار على ان شرکهم بلا حجة ولا برهان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي دا بیت مناسب دی له حال سره د مشرکانو:

ترسم نه رسي بکعبه ای اعرابی ..... کین راه که تو میروی بترکستان است

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةً فَرِحُواْ بِهَاۖ

هغه وخت چي موږ و څکو (لیس من ذوق الفم بلکه مراد اذا اصبنا النّاس) رحمةً یعني صحت او عافیت او فراخه رزق) دوی خوشاله سي په هغه رحمت سره.

سوال: خوشالي په رحمت سره بالمعنی المذکور خو امر طبعي دی نو دا خو د انسان د ذم خبره نه ده مع ان المقام ههنا مقام الذم؟

ځواب: لیس المراد ههنا الفرح الطبعي بلکي مراد خوشالي د بطر یعني د کبر مع ان اللازم علیه الشکر.

وَإِن تُصِبۡهُمۡ سَيِّئَةُۢ بِمَا قَدَّمَتۡ أَيۡدِيهِمۡ إِذَا هُمۡ يَقۡنَطُونَ ﴿٣٦﴾

او که دوی ته ورسېږي یو سختي لکه مسکنت او مریضي په هغه سبب چي ددوی تر لاسو تېر سوی ؤ دمخه یعني من المعاصي، نابېره دوی د خدای ﷻ له رحمت څخه نا امیده سي.

سوال: ټوله معاصي خو په سبب د لاسو نه کېږي. مثلاً شرک د زړه کار دی او بعض گنهونه په ژبه سره کېږي لکه غیبت او بهتان، او بعض په فرج الی غیرها من الاعضاء؟

ځواب: چونکه لاسونه د ډېرو کارو واسطه ده، نو ځکه نسبت د ټولو گنهو و لاسونو ته کېږي. په پښتو کي هم ورته خبره پښتانه کوي. یو مصیبت چي چا ته پیښ سي بل سړی ورته و وایي د خپله لاسه د ړیبنه سوه.

درویش وایي: چي دا دواړه خویونه د مؤمن خویونه دي. بلکي مؤمن د نعمت په وخت کي شکر د خدای ﷻ وایي او امید و خدای ﷻ ته لري په وخت کي د شدت یعني د کشف الضر والشدة، او صبر کوي او خدای ﷻ ته امید د ثواب لري په صبر کي عند المصیبة.

أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبۡسُطُ ٱلرِّزۡقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقۡدِرُۚ

آیا دوی یعني انسانان چي مراد ځندي کافران وه فکر نه وهي؟ (نو مراد رؤیت علمي دی لا البصري)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی یعني دوی باید دا دوه کاره چي ذکر سول نه کولای، او واو لپاره د عطف دی پر مقدر باندي کما مر مرارًا، والتقدير الم يتفكروا (هذا هو الفعل المقدر) ولم يعلموا (هذا هو معنى لم يروا)

"ان الله يبسط الرزق آه" بیشکه خدای ج فراخه کوي رزق د هغه چا لپاره چي اراده د فراخی یې ورته وسي او تنګوي رزق یعني لمن يشآء، والحاصل چي څه سبب دی کافرانو لره چي د فراخی د رزق په وخت کي کبر او لويي کوي او شکر د نعمت نه وايي، او د تنګی په وخت کي ولي نا امیده کېږي او رجوع و خدای جلّ جلاله ته نه کوي بالندم والتوبة وترك المعصية او صبر نه کوي لکه مؤمنانو چي دا دوه کاره کول.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۳۷

په تحقیق په دې قبض او بسط کي په تاويل د مذکور ډېر دلائل د قدرت او حکمت الهي هغه چالره چي ايمان پر خدای ج لري (نو مضارع په معنی د حال ده)

سوال: آيات يې جمع راوړه او سره ددې چي قبض او بسط خو دوه دي؟

ځواب: قبض او بسط په اعتبار د کثرت د کافرانو ډېر آيات دي، او لان المراد بالجمع الجمع اللغوي، والاول هو الابلغ فافهم، هداك الله تعالى.

فائده: شقيق بلخي رحمه الله وايي: اې بنده! لکه ته چي په خپل ژوند کي بالابود نسي راوستلای، داغه رنګه ته په خپل رزق کي بالابود نسې راوستلای. نو په طلب کي د رزق ځان مه سرګردانه کوه...... بيت:

رزق گر بر آدمی عاشق نمی باشد چرا .. از زمین گندم گریبان چاک می آید چرا

او ابراهيم بن ادهم رحمه الله وايي: طلبنا الفقر (موږ طلب کاوه د فقر) فاستقبلنا الغنى (غنى مخ راباندي راواړاوه) نو پر عاقل سړي دا واجب ده چي سکون او اطمنان د زړه حاصل کړي او غنى د قلب مد نظر وګرځوي او دا يې ايمان وي چي خدای پاک جلّ جلاله يفعل مايريد على وفق علمه وحكمته.

دقيقه: که يو مؤمن له فقره په دې سببه بېرېږي چي آفات په دين کي پيدا نسي نو دا هم د ايمان له سببه څخه دی.

نکته: تاريخ وايي چي معروف کرخي قدس سره په يو امام پسي لمونځ په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جماعت وکړی، وروسته تر سلام امام پوښتنه څنډي وکړه او داسي يې ورته وويل من أين تأكل يا معروف؟ معروف ورته وويل چي ته صبر وکړه اې امامه چي زه راوګرځوم هغه لمونځ چي په تا پسي مي وکړی. بيا به ځواب درکړم فان الشاک في الرازق شاک في الخالق ولا يجوز اقتداء المؤمن الموقن بالمتزلزل المتردد، قال الله تعالى: لآيات لقوم يؤمنون، ابوبکر محمد بن سابق داسي خواږه بيتونه په دي باره کي يعني مطابق د تفسير سره ددې آيت ان الله يبسط الرزق الآية ويلي دي.

فكم قوى قوى فى تقلبه..... مهذب الراى عنه الرزق ينحرف

كم ضعيف ضعيف فى تقلبه..... كانه من ثبج البحر يغترف

هذا دليل على ان الآله له..... فى الخلق سر خفى ليس ينكشف

حکايت: د بعض علماؤ څخه چا پوښتنه وکړه: ما الدليل على ان للعالم صانع واحد؟ هغه عالم ورته وويل دري شيان ددې مسئلي جواب او دليل دي (١) ذل اللبيب د هر دانشمند او په هره خبره پوه سړي ذلت دی (٢) فقر الاديب: د ډېر عقل دانا سړي مسکنت دی (٣) وسقم الطبيب: ناجوړي د طبيب.

درويش وايي: چي عربي عبارت ددې ځواب ډېر ښايسته او په زړه پوري دی يعني: ذل اللبيب، وفقر الاديب، وسقم الطبيب.

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ

کلمه د فا لپاره د سببيت جزاء د شرط محذوف ده، والتقدير اذا عرفت ان قبض الرزق وبسطه من جانب الله تعالى، نو ورکوه (ذا القربى) قربي مصدر دی په معنی د قرابت دی (حقه) من البر والنفقة الواجبة.

پوه سه: چي مخاطب په نېز د بعض مفسرينو عليه الصلوة والسلام دی اصالةً وامته تبعًا، او بعض مفسرين وايي چي مخاطب كل من بسط له الرزق.

پوه سه: چي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله په دغه آيت سره دليل وايي پر وجوب د نفقې د ذوى الارحام (يعني خاوندان د قرابت المحارم چي د سړي محرم وي په وخت د احتياج د هغو يعني چي سپين ږيری يا سپين سرې وي چي کسب د نفقي نسي کولای، يا ګوډ يا ړوند الى غير ذالک.

درويش وايي: چي د سورة البقرة په تفسير کي تفصيل د نفقة المحارم تېر سوی دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ

يعني مسكين چي بېګانه وي او مسافر چي في الحالة دده مال نه وي که څه هم دی مال په وطن کي لري ددوی حقوق له مال څخه دي اغنيا، ورکوي لپاره د رضئ د خدای ﷻ او د اميد د فضل د خدای ﷻ في الدنيا و الآخرة.

فائده: په کشف الاسرار کي وايي: قرابت دو قسم است قرابت دين و قرابت نسب مجرد، و قرابت دين سزا وارتر است بمواسات از قرابت نسب مجرد انتهی.

ذٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ ۫ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿٣٨﴾

دغه ورکړه د مال و ذی القربٰی الخ ته (يعني ذالک اشاره ده و مصدر ته د "فآت") خير: بهتره ده تر خاصولو د خپلو ځانو په لذاتو او مشتهياتو سره، د هغو کسانو لپاره چي اراده لري د رضٰی د خدای ﷻ، يعني قصد يې په انفاق سره رضا د خدای ﷻ وي او ثواب د خدای ﷻ (نو لفظ د وجه کنايه ده د رضاء د خدای ﷻ

پوه سه: چي مفضل عليه د خير محذوف دی په قرينه د ماقبل يعني من الايتآء رياءً وسمعةً) او هم دغه کسان فلاح مندونکي دي.

پوه سه: چي هم ضمير فصل دی لپاره د حصر يعني په دوی کي فلاح او خلاصون له عذابه د خدای ﷻ حصر دی، دون غيرهم يعني چي ددوی پر صفت نه وي. ولي چي هغو کسانو چي په ايتاء کي يې قصد وجه الله وه رايه نيول په دنيا فاني سره ثوابونه د عقبٰی چي باقي او بالعکس دی حال د رياکارانو او د سمعت د طرفدارانو.

وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ رِّبًا

او هغه مال چي تاسي يې ورکوئ و سود خور ته له کښې څخه يعني زيادة محرمة في الشرع چي لس درهمه ورکوي په عوض کي د سلو روپو پور مثلاً، يا په نورو ربويه مالو. کالحنطة والشعير وغير ذالک، يعني ګټه مشروطوي في عقد المعاملة يا عطية مباحة يعني هديه يا هبة لپاره د مکافات.

سوال: هبه يا هديه خو سود نه دي، ولي چي مشروط في العقد نه دی. نو دې ته ربا ولي وويل سو؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: مقصود چي په دې هبه يا هديه کي زيادت ؤ، نو په نامه د مشروط في العقد ربې ورته وويل.

بوه سه: چي ابن کثير د قراء سبعه ؤ څخه د دواړه ځايه اتيتم په قصر سره وايي چي معنى يې ماجئتم به من اعطاء زيادة محرمة او عطيه مباحة ده، او د جمهورو قراؤ قرائت په مد د الف دی کما في المصاحف المطبوعة.

لِّيَرْبُوَاْ فِيٓ أَمْوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرْبُواْ عِندَ ٱللَّهِ

"ليربوا" اى ليزيد في اموالهم، په مالو کي د خلکو، نو هغه ورکړه ګټه نه لري په نيز د خدای ﷻ يعني ثواب يې نسته. محي السنة بغوي رحمه الله وايي چي د دې آيت په معنى کي اختلاف دی. سعيد بن جبير، مجاهد، طاؤس، قتاده او اکثر مفسرين رحمهم الله وايي چي دا آيت په شان کي د هغه نازل سوی دی چي يو سړی بل سړي ته يوه عطيه او يا هديه ورکړي د دې لپاره چي هغه به د غيرت د لاري ماته د ېر عوض راکړي، نو داسي کار څه هم سود نه دی بلکي مباح دی لکن ثواب يې په ورځ د قيامت و ده ته نه ورکوي، وهذا معنى قوله تعالى فلايربوا عند الله. لکن آنحضرت ﷺ داسي ورکړه حرامه وبلل، کريمه: ولاتمنن تستكثر، او ضحاک رحمه الله وايي چي دا آيت په باره کي د هغه سړي دی چي خپل قريب يا اشنای ته مال ورکړي لپاره د ډېر والي د مال د هغه سړي يعني قريب يا اشنای رضاء د خدای ﷻ يې منظور نه وي، نو دې سړي ته هم خدای ﷻ ثواب نه ورکوي. ولي چي وجه الله د ده مقصود نه ؤ وهذا معنى قوله فلايربوا عند الله. او شعبي رحمه الله وايي چي دا په شان کي د هغه چا نازل سوی دی چي يو سړی د بل سړي سره په سفر کي ځان ملګری کړي او خدمت يې کوي، نو هغه مخدوم و دې خادم ته څه ګټه د تجارت ورکړي په سبب د کومک او خدمت د خادم لا لوجه الله. نو په دې ورکړه کي هم ثواب نسته لانه لايريد وجه الله وهذا معنى قوله تعالى فلايربوا عند الله. رواه البخاري في اول کتابه الصحيح. انما الاعمال بالنيات (اى ثواب الاعمال بالنيات لاوجودها) وانما لکل امرء ما نوى فمن کان هجرته الى الله ورسوله (اى الهجرة من مكة الى المدينة، په نيت د ثواب من الله او د عليه الصلوة والسلام د رضى او محبت لپاره) فهجرته الى الله ورسوله. يعني خدای ﷻ ثواب ورکوي او عليه الصلوة والسلام ځندي راضي کېږي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي پر دغه ترجمه چي ما وکړه د حديث مذکور هغه سوال نه وارديږي چي په حديث مذکور کي خو من شرطي ؤ يعني متضمن معنى لره د شرط، نو څرنګه جمله شرطيه يې په جزاء کي راوړل سوه او دا په نحو کي ممتنع ده چي شرط او جزاء دي يو شي وي، وحاصل الدفع په مختصره توګه دا دی چي دا جمله په شرط کي مقيد ده په قصد او اراده سره او په جزاء کي په ثواب سره فافهم جدًا) ومن کان هجرته الى الدنيا يصيبها (يعني چي انصار د مديني د مهاجرينو سره د مکې مالي مرسته کوي) او امرئة ينکحها (يا يوه ښځه به هوري په مدينه کي په نکاح کړم لکه مهاجر د ام قيس چي د دغه غرض لپاره يې هجرت مديني ته کړی ؤ) فهجرته الى ماهاجر اليه (يعني ثواب د هجرت عند الله نه لري لعدم نيته ذالک بلکي ثواب يې هغه دنيا ده يا د هغې ښځي سره نکاح ده)

پوښتنه: چي دا حديث مسلم هم راوړی دی دوارو په روايت د عمر بن الخطاب رضی الله عنه څخه.

درویش وايي: چي دا حديث ډېر مشهور دی حتی چي بعض محدثين يې متواتر بولي وهو اصل عظيم في امور الآخرة وتصحيح النية في اعمال الشريعة.

وَمَآ اٰتَيۡتُمۡ مِّنۡ زَكٰوةٍ

هغه مال چي تاسي يې ورکړئ.

درویش وايي: چي روح المعاني تفسير د زکوة په صدقه سره کړی دی، او روح البيان يې تفسير داسي کړی دی ای مفروضة چي زکوة مصطلح دی او صدقه (ای نافله) او مظهري رحمه الله يې هم په دواړو سره تفسير کړی دی.

پوښتنه: صدقه نافله ته ولي زکوة وايي؟

ځواب: صدقه نافله هم سبب د نما او زيادت د مال ده لکه زکوة فرضي چي هم په دغه سبب زکوة بولي.

تُرِيۡدُوۡنَ وَجۡهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الۡمُضۡعِفُوۡنَ﴿۳۹﴾

"تريدون وجه الله" ای ذاته او ثوابه او رضاه، نو دغه کسان چي فرضي زکوة يا نفلي صدقه لوجه الله ورکړه د دوی دي چي ثواب مضاعف ورکول کېږي يو په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لس بيا تر اووه سوه مثله پوري الى ماشاء الله تعالى، والتفاوت بتفاوت النيات والاخلاص، وتفاوت المعطي له في القرابة والجوار او في الفقر والمسكنة، وايضًا مضاعف کېږي مالونه ددوى په دنيا کي ببركة الزكوة والصدقة.

پوښتنه: مضعفون خو صيغه د اسم فاعل ده، نو به صيغه د اسم مفعول چي معنى بې دا واى چي مضاعف ثواب ورکول کېږي به اولى نه واى، كما في قرائة ابي؟

ځواب: صيغه د اسم فاعل دلته په معنى د صار ذا ضعف چي باب د اضعف چي د افعال باب دى په معنى د صار ذا ضعف راغلى دى. لكه اقوى په معنى د صار ذا قوة وايسر اى صار ذا يسار وغنى، د علم صرف په كتابو کي وايي چي باب د افعال کاهي لپاره د صيرورة د فاعل ذا اصله اى مجرده كما في الامثلة المذكورة، او بل ځواب دادى چي همزه د باب د افعال دى لپاره د متعدي والي وي كما هو الاكثر في الباب المذكور او مفعول دي محذوف وي، والمعنى الذين (دا يي مفعول محذوف دى) اى اخذوا تلك الاضعاف ببركة الزكوة ويؤيد هذا الوجه قرائة ابي على صيغة المضعفون بفتح العين على صيغة المفعول من باب الافعال فافهم.

پوښتنه: مناسب د ماقبل آيت سره يعني فلا يربوا عند الله داسي عبارت نه ؤ فهو يربوا عند الله كما يقتضيه المقابلة؟

ځواب: ددې كسانو د حال په بيانولو کي خداى ﷻ تغيير راوستى، ولي چي په دمخه کي يې جمله فعليه راوړه يعني فلا يربوا عند الله، او دلته يې جمله اسميه راوړه يعني فاؤلئک هم المضعفون، او مصدر يې اسم اشاره سره وګرځول يعني فاؤلئک، او ضمير فصل يې هم ورسره راوړى چي لفظ د هم دى دا ټول تغييرات او زيادت لپاره د مبالغې دى په حال د فريق ثاني (۱) دوى ته يې مضاعفة ثابت کړى چي هغه ابلغ تر مطلق زيادت دى لكه په اول کي (۲) على طريق الجملة الاسمية (۳) والضمير الفصل (۴) وحصر ذالک بالاستحقاق (۵) مع في الاشارة يعني باؤلئک من التعظيم لدلالته على علو مرتبتهم (۶) والالتفات عن الخطاب حيث قال فاؤلئک دون فانتم للتعظيم كانه سبحانه تعالى خاطب بذالک الملائكة وخواص الخلق تعريفًا لحالهم الى غير ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ یُمِیْتُكُمْ ثُمَّ یُحْیِیْكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَآىِٕكُمْ مَّنْ یَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ شَیْءٍ سُبْحٰنَهٗ وَ تَعٰلٰى عَمَّا یُشْرِكُوْنَ ﴿۴۰﴾

لفظ الله مبتداء ده وروسته تول له خبر دی. یعني خدای ﷻ هغه ذات مقتدر دی چي تاسي يې پيدا کړي یاست ايها المشركون (تخصيص د مشرکانو چي فقير وکړی له دې کبله چي خطاب د دوی سره کمايدل عليه مابعده) مراد د خلق څخه خلق په رحم د مور دی نطفة اولاً علقة ثانيًا مضغة ثالثًا ثم کسوة العظام لحمًا رابعًا ثم نفخ الروح خامسًا. ثم اخراجکم من بطن الام وروسته زرق درکوي مدة حياتکم، بيا مو وژني عند الاجل الموعود (ثم يحييکم يې ذکر کړی وان کان المشركين لايعترفون بذالک)

آیا سته له شریکانو څخه ستاسي يعني تاسي د خدای ﷻ شریکان بولي، يعني الاصنام وغيرها چي تاسي يې عبادت کوئ لکه ستوري، يا جن يا ملکي والاستفهام للانکار ای ليس شيئ منها چي فعل دي وکړي د دغو مذکوره شيانو څخه د يو شي فضلاً عن الجميع.

پوه سه: چي تر دې ځايه خدای ﷻ ذکر کړه لوازم د معبوديت او تول يې ځان ته ثابت کړه او له غير څخه يې نفي وکړې مؤكدًا بالانكار كما يدل عليه الاستفهام الانکاري، وهذا يوافق البرهان والعيان. وروسته يې په نتيجه کي داسي وويل: پاک دی خدای ﷻ او عالي دی د مايشرکون څخه.

درويش وايي: چي په حديث قدسي کي راغلي دي: انا اغنى الشركاء عن الشرک (زه ډېر غني يم د هغه عمل څخه د بنده چي زما سره په عمل کي شريک وګرځوي بل شی، نو اسم تفضيل يعني اغنى لپاره د مطلق زيادت دی يعني که څه هم په مضاف اليه کي هيڅ خير نه وي کما في عبادة الصنم) من عمل عملاً اشرک فيه معي غيري ترکته وشرکه.

پوه سه: چي شرک په فتح د کاف دی په معنی د شريک دی.

پوه سه: چي علماء وايي چي شرک في العبادة (۱) شريک خدای ﷻ له ويل دی په ذات کي لکه مجوسيان چي وايي چي عالم لره دوه واجب الوجود خدايان دي، يو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خالق الامور النافعة دی، دوی وايي چي د هغه نوم يزدان دی، او بل خالق دی د مضر اشياء لکه مار، لړم، ځوزان وغيرها، دوی وايي چي د هغه نوم اهرمن دی (۲) شريک دی په افعالو کي د بنده لکه معتزله چي وايي چي خالق د افعالو د بندګانو خپله بندګان او اهل السنة والجماعة وايي چي خالق د ذات د بندګانو او د افعالو ددوی خدای ﷻ دی کريمه: والله خلقکم وما تعملون، تفصيل او دلائل او واجباتو ددې مسئلې په علم الکلام کي دی (۳) شريک په عبادت کي چي رياء يې بولي، تفصيل الرياء شيخ ابو حامد محمد الغزالي رح وايي وان کان مع الرياء قصد الثواب راجحًا. يعني ډېر جانب د عبادت قصد د ثواب وُ لکن رياء لږ ورسره وه، دی وايي چي زما ظن دا دی والله اعلم چي اصل ثواب د دغه عبادت منفي نه دی لکن مضاعفة يې نسته، نو هغه حديث چي ذکر سو محمول دی پر دې چي قصد د ثواب او رياء سره برابر وي يا قصد د رياء يې راجح وي، وقال الشيخ الکلاآبادي رح صح نيته في اوله لم يضره فساده بعده يعني الرياء، په وروسته کي ولايحبطه شيئ دون الشرک الجلي لان الرياء ما يفعل العبد من اوله ليرائي الناس ويکون ذالک قصده ومراده عند اهل السنة والجماعة کذا في شرح المشارق لابن الملک په فتاوی الاشباه والنظائر نقلاً عن التاتارخانية وايي لو افتتح الصلوة خالصًا لله تعالى ثم دخل في قلبه الرياء فهو على افتتح يعني رياء تاوان نه ورته کوي.

درويش وايي: چي فقهاء رحمهم الله وايي چي د فرضي لمانځه په اصل کي رياء ځای نه لري، البته په هيئت کي يې رياء سته يعني چي يوازي لمونځ کوي تعديل الارکان او خشوع نه وي پکښې او چي په حضور کي د خلګو فرضي لمونځ کوي په ښه تعديل الارکان او خشوع سره يې کوي، نو په دې صورت کي د اصل لمانځه غاړي يې خلاصي دي او د تعديل الارکان وغيره ثواب يې نسته او د نفلي لمانځه په اصل او هيئت دواړو کي رياء ځای لري، مثلاً چي څوک نه وي نفلونه نه کوي او يا چابک چابک يې کوي، او د خلګو په مخ کي نفلي لمونځونه کوي او په ښه هيئت سره يې کوي.

حکايت: يو رياکاره شيخ وُ چي مريدان يې هم درلوده، يو ډېر مالدار سړی په سبب دده د ظاهري کار ليدلو څخه د هغه شيخ مريد سوی وُ، نو رفته رفته رفت او آمد شروع سو، يوه ورځ مالدار مريد ورته وويل چي ننه شپه زما لمبه يې سره د صاحب زاده يعني زوی، شيخ دعوت قبول کړی او سرمايه داره مريد ډېر فوق العادة خواړه په کور کي پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خپل کور و الا باندې زېرمه کړې وه چې ته شپه پير صاحب زمونږ مېلمه دی باید بند خواړه تيار کړئ، خير ما بنام چې پير صاحب او زوی راغله او سترخوان هوار سو رقم رقم خواړه پر کښېښول سوه، پير صاحب يو څو ګولې د يو قسم خوړو څخه و خوړلې او داغه رنګه د بل قسم خوړو څخه يعني په محدود ډول يې و خوړلې، نو پير صاحب تر شا سو ډوډۍ يې بس کړه، سرمايه دار مريد ورته وويل چې صاحب ډوډۍ دې ولې بس کړه؟ پير صاحب ورته وويل چې ډېره ډوډۍ خوړل سړي ته ډېر خوب وروليا و د شپې زمونږ د وظائفو مانع ګرځي، هر څه تېنګار چې سرمايه داره مريد وکړی پير صاحب انکار کاوه، او د پير صاحب زوی په ماړه نس ډوډۍ و خوړل، سترخوان چې ټول سو مريد ورته وويل چې تبرګا به د ماخستن لمونځ مونږ ته په دې مهمان خانه کې په جماعت راکوې، پير صاحب د مخه سو جماعت پسې محدود نفر ودرېدل، سرمايه دار او د هغه مزدوران او د پير صاحب زوی پسې ودرېدل، پير صاحب په ډېره خشوع او په نهايت تعديل الارکان لمونځ وکړی او يوازې دوه رکعته سنت يې وکړه و تر يې و تهجد ته پرېښول، خير پير صاحب د خپل سرمايه دار مريد څخه رخصت واخستی دی او زوی يې کور ته راهي سوه، پير صاحب چې کور ته ورغلی ماينې ته يې وويل چې سترخوان را واخله ډېر وږی يم، ماينې يې ورته وويل چې د مهمانۍ څخه څرنګه وږی راغلې هورې په دې ځان ښه موړ کړی وای، پير صاحب پر ماينې منت وکړی چې څرنګه ناپوه يې، که ما هورې ځان موړ کړی وای د سرمايه داره مريد زما څخه عقيده اوښته چې دا څرنګه خېټور پير دی، خير ماينې يې وچه ډوډۍ را واخستل، پير صاحب داو بو په کومک ځان تر يزې په موړ کړی، زوی ورته ګوري، پير صاحب چې له ډوډۍ څخه فارغه سو، زوی يې ورته وويل چې بابا لمونځ دې هم را وګرځوه، ولې تا خو کور داسې لمونځ نه کاوه لکه د سرمايه داره په کور کې چې دې وکړی.

درويش وايي: چې دا وه د حکايت پښتو ژباړه، او دا د رياء في هيئت الصلوة.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

ښکاره سو فساد په صحراء کې او په درياب کې.

درويش وايي: چې مفسرين رحمهم الله په متفقه قول سره وايي چې مراد له فساد څخه دير (۱) کاختي د بارانو چې خشک سالي يې بولي (۲) ډېر مرې يا په خدايي مرګ او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یا د انسانانو یو د بل سره وژل (لکه په موجوده کلو کي په افغانستان کي امریکایانو او د هغو د نېټو اتلیو الان لکه انګرېزان، کاناډایان او نور چي پر افغانستان یې یرغل وکړی او ټوله دیار که ښاورونه دي که صحراوي دي تر قبضې لاندي یې راوستلي او پر بېچاره مسلمانانو یې د بمبار طیارو بمان غورځول چي اووه کاله کېږي چي دا سلسله جاري ده یعني تر اوسنی سنې (۱۴۳۱ هـ ق) لکن چونکه د افغانستان غیور قوم دی د بېګانه یعني کافرانو حکومت پر ځان نه قبلوي، نو بېچاره او بې وسه او بې سلاح اقوام د دې ظالمانو په مقاومت او په جهاد بوخت دي چي تر اوسه پوري په زرهاؤ مسلمانان بلکې امریکایان او د دوی همکاران هم یکښي وژل کېږي والله اعلم الی ای وقت تجري هذه السلسلة یعني کشت و خون په افغانستان کي به جاري وي. اللهم نصرًا للمؤمنین بحرمة النبي علیه الصلوة و السلام علی اعدائک نصرًا عزیزًا عاجلاً وصبرًا علی البلایا الواردة من جانب اعدائک واعداء الدین علی اولیائک من المؤمنین، دا وُ تفسیر د موتان د مثال په توګه.

(۳) کثرة الحرق والغرق، د اور سوځنه د دې مثال هم په موجوده زمانه کي افغانستان دی چي ټانګان او بمباري طیارې د امریکایانو اورونه پاشي د افغانستان پر وګړو او زراعتي مځکو او پر قریو (۴) جنګونه به ډېر وي د دې مثال په نړۍ کي افغانستان دی (۵) والجدال: نحقه بحثونه به جاري وي (۶) برکتونه د مځکو او د باغو او د تجاراتو به قطع سي (۷) ظلمونه به ډېر سي (۸) یو بل ته ضرر رسول به ډېر سي (۹) امراض به ډېر سي چي پر زرو هسپتالونه او پر ډاکټرانو به واري نه کېږي (۱۰) مفسد بادونه به پر دریابو مسلط سي چي د دریابو پر حیواناتو په ضرر تمامېږي چي یو له هغو څخه اصداف دي.

درویش وایي: چي صدف د یو حیوان ژوندي شي نوم دی چي داسي کاسه لري چي په خپل اختیار یې خلاصوي او پر ځان بنده وي او چي کاسه بنده کړي یو څاڅکی اوبه و داخل ته نه ورځي په هر صورت مثال د صدف کشف دی پر مځکه چي هغه دوې کاسې لري او خلاصول او بندول یې دده په اختیار کي دي، نو د پسرلي د دوهمي میاشتي اتلس (۱۸) تاریخ د شمسي حساب دغه اصداف ټول له پر مخ د اوبو چي دریاب په څپوسي یعني بحر الهند والفارس او ټول له مخ د اوبو ونسي او کاسي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خلاصي کړې چې کاسې بېخي سپيني دي، نو مخ د اوبو د دوی د کاسو څخه معلومېږي لکه ملغلري چې پر پاشلي وي او د رب العزة په قدرت پر دغه دريابو يوه وريخ پيدا سي او غټ غټ څاڅکي باران شروع سي او دې کوچني حيوانانو خولې خلاصي ورته نيولي وي، په بعضو کې يو څاڅکي باران وسي په بعضو کې دوه څاڅکي او په بعض کي درې وهکذا الی مأة، وروسته اصداف خپلي کاسې بندي کړي او د درياب پای ته ولاړ سي، هورې چې ورسېده هغه حيوان سمدلاسه مړ سي، او هغه څاڅکی د دې حيوان په نس کي کرار کرار ملغلره کېږي، که يو څاڅکی وُ يوه ملغلره پيدا کېږي او که دوه څاڅکي وه دوې ملغلري پيدا کېږي وهکذا، نو هغه صدف چې يو څاڅکی يې په خوله کي واقع سوی وُ د خدای ﷻ په قدرت دومره لويه ملغلره سي چې کاسه ټوله په ډکه سي چې دې ملغلري ته دريتيمه وايي او فريده يې هم بولي، يتيمه يې په دې بولي چې مثل يې نسته، او فريده يې په دې بولي چې په صدف کي يوازې ده، او په فارسي يې دريکتا بولي، او په پښتو يې بې ساري ملغلره بولي، چې د دې ملغلري په لکو روپۍ قيمت دی، ثم وثم چې څاڅکي ډېرېږي ملغلري ډېرېږي او کوچنۍ کېږي او قيمت يې هم کمېږي، وروسته غواصان د دريابو په دريابو کي غوټې وي هر شی چې يې په مخه ورغلی وه يې کاږي او بغل ځولی چې په غاړه کي يې وي و هغه ته يې واچوي، خوش قسمت تر ټولو خو ته خوړونکی هغه دی چې دريتيمه صدف په لاس ورسي ثم وثم.

درويش وايي: چې بارانونه نه وي د درياب اصداف ناکامه د درياب پای ته ولاړ سي تر بله کاله پوري او د ملغلرو کاروبار هم قطع سي، وهذه مصيبة عظيمة في البحر کما لايخفی.

درويش وايي: چې په تفسير کي د بر او بحر اختلاف دی، بغوي ؒ وايي چې له بر څخه مراد دښتونه او صحراوې دي چې مالدار خلگ چې پونده يې بولي گزاره پر کوي، نو چې بارانونه نه وي دښتونه او بيابانونه له وښو څخه خالي وي، نو د پوندوو او د دوی د اوښانو او مېږو او بزو به څه چاره وي، او هم بغوي ؒ وايي چې له بحر څخه مراد هغه ښارونه او قريې دي چې د جاري رودو او ويالو پر غاړه پراته وي، نو چې خشک سالي وي او د رودو او به خشکي سي، نو دوی د باغو د انگورو او انارو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او د سبزیجاتو به څه حال وي، او عطیه رحمه الله وايي چې مراد له بر څخه د مځکې مخ دی که صحرا یعني دښتونه وي او که قریې او ښارونه وي، او له بحر څخه مراد معنای معروف د بحر ده چې رودونه یا لوی لوی ویالې دي، او ابن عباس او مجاهد رضي الله عنهما وايي چې له فساد څخه د بر مراد قتل دی د هابیل ابن آدم علیه السلام د خپل ورور قابیل د خوا چې قصه یې مشهوره ده، او له فساد څخه د بحر مراد ظلم دی د ملک عمان چې جلندي یې نوم ؤ، چې آیت کریمه یې شاهد دی: یأخذ کل سفینة غصبًا: کما في قصة موسٰی والخضر علیهما السلام، روح المعاني وايي چې قتل د هابیل یا غصب د جلندي د کښتیو پر طریقه د مثال دي د فساد في الارض، یعني فساد في الارض په دغه کې حصر نه دی.

درویش وايي: چې روح المعاني او مظهري او روح البیان د الضحاک رحمه الله څخه داسې روایت په تفسیر کې د ظهر الفساد آه کړی دی چې په زمانه کې د آدم علیه السلام تو له مځکه سرسبزه او شادابه وه حتی چې هرې درختې ته به بني آدم ودرېدی په هغې درختې پورې به یوه خوراکي مېوه ځړېدل هغه به بني آدم په مزه وخوړل او د بحر محیط اوبه خوږې وې، او په ځنګلو او غرو کې به زمري په بقرة الوحش کار نه درلودی چې ښکار یې کړي او نه لېوه په پسو کار درلودی حتی چې قابیل چې د آدم علیه السلام زوی ؤ خپل ورور هابیل قتل کړی یعني ناحقه قتل چې فساد ددوی منځ ته راغلی، مځکې خپل سرسبزي د لاسه ورکړه او ځنګلي او غرني درختو د مېوو پر ځای ځوزان راویستل او د بحر محیط اوبه ترخې سوې، او د حیواناتو لکه زمري او بقرة الوحش او د لېوه او د پسو تر منځ عداوت پیدا سو کما نراه الآن.

بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ

په سبب د کسب د لاسو د خلکو ای بشوم معاصیهم مثلاً په مکه مکرمه کې کاختې او خشک سالي چې له اطرافو څخه به دوی ته خوراکي مواد راوړل کېدل یعني د تجارو له خوا څخه هغه هم قطع سوه، ولې چې د لارې په اوږدو کې اوبه نه وې.

درویش وايي: چې دا هغه وخت ؤ چې کفارو د مکې علاوه پر شرک د علیه الصلوة والسلام په ربړولو او ازار لاس پورې کړی او علیه الصلوة والسلام داسې خدای جل جلاله ته خواست وکړی: رب اعني علیهم بسبع کسبع یوسف، حتی تر دې اندازې ورسېدل چې هډوکي به یې په اوبو کې وه ایشول څه غوري چې به پیدا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوه هغه به يې وه څينبل او مردار شيان يې هم خوړل... شاعر وايي:

چون عمل نیکو بود گلها دمد .... چونکه زشت آید بروید خارزار

گر بد و گر نیک باشد کار تو .... هرچه کار بد روی انجام کار

از خدا خواهم توفیق ادب .... بې ادب محروم گشت از فضل رب

لِيُذِيقَهُم بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

چي په دوی و څکي يعني دوی ته ورسوي بعض جزاء د هغو كارو چي دوی يې عمل كاوه (فالعبارة بحذف المضاف اى لفظ الجزاء) بعض يې له دې سببه وو ايه چي تمام او كامل جزاء خو په قيامت كي ده، كلمه د لام لپاره د بيان د علت ده او يا لام عاقبت دی "لعلهم يرجعون" يعني لكى يرجعوا عن اعمالهم الخبيثة. لعل متعلق دی په ليذيقهم پوري، قال قتادة رح چي مكه ټوله د ظلم او ظلالت څخه ډكه وه قبل مبعث النبي ﷺ او دی مبارک چي خدای ﷻ راواستاوه رجع راجعون من الناس يعني له شرک او معاصيو څخه.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلُ ۚ

ته ووايه كفارو ته د مكې چي تاسي سفر وكړئ په مځكه كي، نو وګورئ چي څرنګه سوی دی اخير كار د هغو كسانو چي تر تاسي د مخه وه.

پوه سه: چي قبل مبني پر ضمه دی، په سبب د حذف مضاف اليه اى قبلكم، چي فقير په ترجمه كي د آيت اشاره ورته وكړه، والحاصل چي په دغو سفرو كي به تاسي ووينئ كورونه د ظالمانو خالي او خراب كمنازل قوم لوط و قوم ثمود.

كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾

وه اكثره "الذين من قبل" مشركان.

پوه سه: چي جمله د كان حال ده په تقدير د قد كما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً، او يا جمله مستأنفه ده لپاره د دلالت پر دې چي سوء عاقبت د دوی په سبب د ظهور د شرک وغلبته فيهم (نو لفظ د اكثر يې په اعتبار د غلبه وو ايه) او يا معنی د آيت دا ده چي شرک خو په اكثر كي د دوی ؤ په نورو خلګو كي خو شرک نه ؤ، لكن نور معاصي وه، نو ټوله هلاک سوه ما دون الشرک په سبب د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوء الجوار او یا معنی داده چي غیر مشرکینو و مشرکانو ته امر بالمعروف نه کاوه او نهي عن المنکر، نو دوی هم ورسره هلاک سوه. وفي المثنوي:

بارها پوشد پی اظهار فضل .... باز گیرد ازپی اظهار عدل
تا پشیمان میشوی از کاربد .... تا حیا داری ز الله الصمد

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ

(الفاء للسببية ای اذا کان الامر کذالک ای ماسبق من قوله تعالی ظهر الفساد آه کمامر تفصیله) نو ثابت او دائم وګرځوه یا محمد (ﷺ) خپل مخ (کنایة عن تمام التوجه) هغه دین ته چي کامل الاستقامة دی چي هیڅ کج او پیچ نسته پکښي وهو دین الاسلام، که څه هم مخاطب علیه الصلوة والسلام دی لکن امت یې تبعًا ورسره دی.

مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾

د مخه تر دي چي راځي هغه ورځ چي هیڅ څوک یې د رد طاقت نه لري (من الله) یا متعلق دی په یأتي پوري یعني چي راتګ له جانبه د خدای ﷻ دی یا متعلق دی په مرد پوري چي مصدر دی یعني خدای ﷻ یې هم نه ردوي چي اراده یې تعلق پوري ونسي والظاهر ان المراد به یوم القیامة.

پوه سه: چي اصل د ”یصدعون“ یتصدعون ؤ، والمعنی خلق فرق وګرځي فریق في الجنة وفریق في السعیر، او که مراد ورځ د قیامت نه وي، نو معنی د آیت فریق یعذب في الدنیا کما في یوم بدر، وفریق في الآخرة.

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾

که څوک کفر اختیار کړي نو پر هغه وبال د کفر دی في الدنیا والآخرة او که څوک عمل صالح وکړي، نو د خپلو ځانو لپاره منازل جوړوي په جنت کي.

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ

یعني لیجزي الله متعلق په یمهدون پوري دی، چي ورکړي هغه کسانو ته چي ایمان یې راوړی وي او عمل صالح یې کړي وي له خپل فضله څخه، یعني پر خدای ﷻ وجوب نسته بلکي دا فضل د خدای ﷻ دی، قال ابن عباس ؓ چي تر عملو بالابود شی لان الحسنة بعشر امثالها الی سبع مأة الی ماشاء الله تعالی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: خدای ﷻ یوازي اثابه د مؤمنانو بیانوي، د کریم اصل اراده ده الامن ابی باختیاره وقبل النار لاجل کفرهم کما یدل علیه قوله.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٥﴾

په تحقیق خدای ﷻ محبت نه کوي له کافرانو سره یعني یبغضهم لان لا واسطة بین حب الله وبغضه.

فائده: قوله من فضله دال علی ان الاصابة تفضل محض لانه لایجب علی الله شئ ولان الاعمال الصالحة من العباد لایکاد یکافي ما انعم الله علیهم في الدنیا فبقی الثواب في الآخرة فضل محض، جلال الدین رح وایي چي په یصدعون پري متعلق دی لیجزي او دی وایي چي خدای ﷻ جزاء د دواړو ډلو یعني المؤمنین والکافرین ذکر کړي ده، اما المؤمنون فبقوله لیجزي الذین آمنوا الی قوله من فضله، واما الکافرون فبقوله انه لایحب الکافرین لان معناه یبغضهم فیما قبهم لانه لیس الواسطة بین حب الله وبغضه، کما في العباد لانه قد یحب العبد شخصاً وقد بغض شخصاً آخر وقد لایحب شخصاً ولا بغضه کما في صورة ان لایکون الشخص الآخر لاولیاء له ولا عدواً.

فائده: والدلیل علی ان الاثابة یعني ثواب ورکول په جنت سره صرف او صرف تفضل د خدای ﷻ دی هغه حدیث د احمد رح دی له ابو الحارث رض څخه چي خدای پاک وحي وکړي و داؤد ع چي ویېروه زما صالح بندګان چي دوی دي په خپلو اعمالو صالحه وو سره عجب نه کوي، ولي که زه یو بنده زما له بندګانو څخه (یعني که څه هم صالح وي في الغایة) د حساب و ځای ته ودروم (یعني خپل نعم دنو په پر حساب کړم او دده اعمال صالحه هم حساب کړم) او پر ده باندي وځنډوم فضل خپل (یعني تفضل ځنډي منع کړم) الاعذبته دی به خامخا په عذاب وم (ولي دده حسنات به خلاص سي زما ډېر نعمتونه د دنیا به بې شکره او بې عبادته پاته سي، فالعدل في مثل ذالک العذاب) او په بل روایت کي راغلي دي وقل لاهل معصیتي من امتک چي دوی نا امیدي نه کوي زما له رحمت څخه فاني اغفر الذنوب ولا ابالي، کریمه: لاتیئسوا من روح الله، او طبراني رح له واثلة بن الاسقع رض څخه روایت کړی دی چي: یبعث الله یوم القیامة عبداً لا ذنب له، نو خدای ﷻ دي بنده ته ووایي ای الامرین احب الیک ان اجزیک بعملک او بنعمتي علیک (له دې ددو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خبرو څخه ستاسو کومه خبره خوښه ده چي تاته جزاء درکړم یعني جنت درکړم ستا په عمل سره او یا زما په نعمت او فضل سره پر تا جنت درکړم) دا بنده ورته ووایي انت اعلم اني لم اعصیک (یعني ته ښه خبر یې چي ما خو ستا عصیان نه دی کړی (د بنده په دې ویلو کي اشاره ودې ته ده چي زما په عمل جنت راکړه، ولي چي ما هیڅ عصیان نه دی کړی) نو خدای ﷻ د حساب ملائکو ته ووایي: خذوا عبدي بنعمة من نعمي (یعني ددې بنده سره حساب وکړئ د یوه نعمت زما پر ده، او دده حسنات په هغه نعمت کي ځندي حسابئ مثلاً د سترګو د لیدلو. د غوږو د اوریدلو یا د پښو د تللو یا د نورو اعضاؤ داخله ؤ) ملکي چي حساب شروع کړي ددې بنده ټولي حسناتي په هغه یوه نعمت کي د خدای ﷻ ختم سي، نو بنده په ډېر عجز خدای ﷻ ته ووایي بنعمتک ورحمتک (یعني ماته ثواب او جنت راکړه ستا په احسان سره او ستا په رحمت سره یعني نه په مکافات د اعمالو حسنه وو زما)

پوښتنه: ددې احادیثو په رڼا کي مؤمنانو ته دا سوال په زړه کي ورګرځي انه لایبقی حینئذ فائدة في الطاعة وترک المعصیة فان الله تعالی لولم یتفضل عذب اهل الطاعة ولو تفضل غفرله المعصیة وادخله الجنة؟

ځواب: طاعت د خدای ﷻ مقتضي دی د محبت د خدای ﷻ قال رسول الله ﷺ حکایة عن الله سبحانه تعالی (چي ورته حدیث ته حدیث قدسي وایي په عرف کي د اهل الحدیث) مایزال عبدي (همېشه زما بنده) یتقرب الي بالنوافل (یعني ماته نژدې کېږي یعني قربًا معنویًا لاقربًا مکانیًا په نفلي عباداتو سره یعني من الصلوة الی الصیام والصدقات) حتی احبته (چي زما محبت ورسره پیدا سي) رواه البخاري عن ابی هریرة رض في حدیث طویل.

والمحبة یقتضي تفضل والاحسان للمحبوب والتفضل سبب لجلب کل خیر ومنه الثواب والجنة ودفع کل ضرر ومنه دخول النار.

درویش وایي: چي له دې کبله په دعاء مأثوره کي راغلي دي اللهم ارزقني حبک وحب حبیبک وحب عمل یقربني الی حبک، ولي بنده چي د خدای ﷻ محب سي، خدای ﷻ هم د بنده محب ګرځي لان الحب نسبة متکررة من الجانبین.

سوال: د دمځه آحادیثو مبارکه وو څخه دا معلومه سوه چي د خول د جنت فضل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من الله ﷻ نو دا به معارض د هغه آيت نه وي (ادخلوا الجنة بما كنتم تعملون) ولي چي له دې آيت څخه خو دا ظاهره ده چي دخول د جنت په عمل سره دی؟

ځواب: په جنتو كي ډېري متفاوتي درجې سته پر اندازه د تفاوت د اعمالو. نو په آيت مذكوره كي مراد دخول د درجاتو د جنت دی چي متفاوت په سبب د عملو د بندګانو. واما نفس دخول الجنة والخلود فيها فبفضل الله ورحمته، او ددې جواب تائيد كوي هغه حديث د هناد عن ابن مسعود ؓ قال رسول الله ﷺ تجوزون الصراط بعفو الله وتدخلون الجنة برحمة الله وتقسمون المنازل باعمالكم والله اعلم.

وَمِنۡ اٰيٰتِهٖۤ اَنۡ يُّرۡسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرٰتٍ

"ومن آياته" اى من دلائل قدرته تعالى چي خداى ﷻ را استوي يعني پيدا كوي بادونه. مظهري ؒ وايي من المشرق الى المغرب بالعكس ومن الشمال الى الجنوب وبالعكس آه.

درويش وايي: چي دا سي تفسير عام د وروسته سره منافي دی يعني "مبشرات" حال دی د رياح يعني زېرى كونكى په باران سره وجه المنافات د بورباد يعني له مغرب څخه و مشرق ته، چي په پښتو يې د كښتې باد بولي، زېرى كونكى په باران نه دی بلكې دا باد د عذاب دی كما يدل عليه قوله ﷺ نصرت بالصبا (يعني د پاسه باد) واهلكت عاد بالدبور (د كښتې باد) په روح المعاني كي وايي چي دبور باد لپاره د بلا دی هغه كمه بلا يې داده چي په سترګو كي د خلكو خاشې او خاوري پاشي، او په روح البيان كي وايي چي د بور ريح العذاب دی. او په حديث شريف كي راغلي دي چي باد به را والوتی عليه الصلوة والسلام به ويل اللهم اجعلها رياحًا (اشاره ودې آيت ته ده يعني وه يې ګرځوي مبشرات) ولايجعلها ريحًا (اشاره و هغه آيت ته ده) وارسلنا عليهم ريحًا صرصرًا الآية.

وَّلِيُذِيۡقَكُمۡ مِّنۡ رَّحۡمَتِهٖ

چي په تاسي وخوري د خوړلو شيان له دانو څخه لكه غنم وغيره او له مېوو څخه لكه انګور وغيره.

بوه سه: چي دا جمله عطف ده پر مبشرات.

سوال: دا خو جمله ده او مبشرات خو مفرد يعني جمله نه وه فكيف يصح العطف؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواب: مبشرات په تاویل لیبشرکم دی، او مظهري رح وایي یا معطوف دی پر مقدر، تقدیره یرسل الریاح لیذهب عنکم الحر ولیذیقکم آه روح المعاني. وقیل الواو زائدة ولیس بوجه "من رحمته" متعلق دی په لیذیقکم پوري. مراد رزق له بادو ځخه پیدا کیږي. یعني چي بادونه وریځ پیدا کړي او وریځ اوربښت وکړي.

وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ

چي چلیږي کښتی، په دغو بادو سره په دریاب کي په اراده د خدای جل جلاله، ددې قید فائده داده چي ارسال الریاح یو ظاهري او عادي سبب د خدای جل جلاله دی اصل جریان الفلک په اراده سره د خدای جل جلاله دی..

فائده: لفظ د فلک هم مفرد راځي او جمع مستعملیږي فرق د مفرد او جمع یې اعتباري دی که مفرد وي ضمه د فاء لکه ضمه د قفل چي مفرد دی، او که جمع وي ضمه ده، نو ضمه د فاء یې لکه د أسد چي جمع د اسد ده.

سوال: د جمع او مفرد به ځوک فرق څرنګه کوي؟

خواب: فرق یې په دې سره کیږي که فعل مسند ؤ فلک ته یا ضمیر راجع ؤ وه فلک مذکر ؤ. نو لفظ د فلک مفرد دی او که فعل مسند یا ضمیر راجع و فلک مؤنث ته ؤ نو فلک جمع ده په تأویل د جماعت فعل مسند یا ضمیر راجع یې مؤنث راغلی، لکه په دې آیت کي چي د لتجري اسناد وه فلک ته سوی دی، ولي چي تجري خو مؤنث دی.

وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۴۶﴾

چي تاسي په ذریعه د کښتیو طلب د فضل یعني د رزق د خدای جل جلاله بالتجارة في رکوب البحر یعني في السفائن.

فائده: له دې آیت ځخه دا معلومه سوه چي رکوب البحر للتجارة روا دی. بیت:

سود دریا نیک بودی گر نبودی بیم موج
صحبت گل خوش بودی گر نیستی تشویش خار

شیخ عطار رح وایي:

بدریا در منافع بیشمار است ..... اگر خواهی سلامت درکنار است

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"ولعلكم تشكرون" اى لكى تشكرون چي تاسي شكر د نعمتو د خداى ﷻ
وو اياست فتؤمنون وتوحدون الله ﷻ.

پوه سه: چي جمله د من آياته متصل ده په هغه قول پوري د خداى ﷻ الذي خلقكم.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ

(لام موطئه د قسم دى يعني جواب د قسم محذوف دى يعني والله قد ارسلنا) موږ استولي دي رسولان تر تا دمخه يا محمد (ﷺ) و خپلو قومو ته.

سوال: رسلاً خو جمع وه د قوم يې ولي مفرد رواړى يعني داسي يې نه وويل الى اقوامهم؟

ځواب: په لفظ كي د قوم مفرد او جمع برابر دي فافهم.

فَجَاءُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

هغو رسولانو راتګ وكړى هر يوه و خپل قوم ته په دلائل او معجزاتو ظاهراتو سره چي دلالت يې كاوه د رسولانو پر صدق په دعوى كي د رسالت نو ايمان راوړى پر هغو رسولانو بعض خلكو او نورو كفر اختيار كړى.

سوال: دا خبره له كومه ځايه فهمېږي چي بعض د قوم ايمان راوړى؟

ځواب: دا وروسته قول د الله ﷻ.

فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمُوا ۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾

موږ انتقام واخستى د هغه كسانو څخه چي جرم يې كاوه يعني كفر ته يې دوام وركاوه، يعني عذاب مو پر نازل كړى (د فهم وجه يې داده كه ټوله پر كفر پاته واى نو خو اخصر داوه چي فانتقمنا منهم، نو خداى ﷻ چي قيد د ممن الذين ووايه نو معلومه دا سوه چي بعض د قوم مؤمنان وه نو هغه حق د عذاب نه لري)

او حق دى پر موږ باندي مرسته (كومك) د مؤمنانو.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر جمله محذوفه باندي ونصرنا الذين آمنوا وكان حقا علينا نصر المؤمنين.

فائده: په دي آيت كي اشاره ده چي انتقام له كافرانو څخه لپاره د نصرت د مؤمنانو دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: له حقًا څخه دا فهمېږي چي دا نصرت پر خداى ﷻ واجب دى مع انهم قالوا لا وجوب لشئ على الله؟

ځواب: مراد دا دى چي حق دى پر خداى ﷻ بمقتضٰى وعده و بسبب تفضله تعالى ويرد عليه چي حق سي پر خداى ﷻ نصرت د مؤمنانو له هره سببه څخه چي وي، نو بايد هيڅ وخت مؤمنان نه مغلوبه کېداى مع انه ليس کک الا ترى الى غزوة احد چي مؤمنان مغلوبه سوه او اوويا (۷۰) شهيدان يې له لاسه ورکړه، او بل جواب دا دى چي اضافت د نصر و مؤمنانو ته او لام د لفظ د المؤمنين لپاره د عهد دى چي مراد هغه مؤمنان دي چي په جهاد د کفارو سره اخته وي خالصًا لاعلاء كلمة الله. او د رسول ﷺ له امر څخه سرغړونه ونه کړي لکه په احد کي چي هغه کسانو چي مرکزيې پرېښو چي په مشرى د عبدالله بن جبير ﷺ پر هغه مرکز کمارل سوي وه د رسول الله ﷺ له خوا څخه چي تعداد يې پنځوس (۵۰) کسه وه په طلب د غنيمت کمامر في تفصيل قصة احد. نو له دې سببه د رب جل وعلا نصرت يې په نصيب نه سو والا فلا يخلف الله وعده، او بل ځواب دا دى چي موعود د خداى ﷻ له خوا څخه نصرت د مؤمنانو دى ولو بعد حين وقد انجز الله وعده حين فتح مكة على المؤمنين، والله اعلم بما في كتابه.

اَللّٰهُ الَّذِىْ يُرْسِلُ الرِّيٰحَ فَتُثِيْرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهٗ

لفظ الله مبتدا، ده موصول سره د صله يې خبر دى، والمعنى خداى ﷻ هغه مقتدر خداى دى چي را استوي بادونه يعني د رحمت لکه باد صبا يعني شرقي بادونه بيا خداى ﷻ ورخوي دا وريځ متصل واحد يعني ګاهي.

فِى السَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهٗ كِسَفًا

په اسمان کي يعني في جهة السماء څرنګه چي د خداى ﷻ اراده سي.

يو ه سه: چي كيف يشاء حال دى له مفعول څخه د يبسطه چي وريځي ته راجع ؤ اى واقعًا مطبقًا او غير مطبق من جانب دون جانب.

يو ه سه: چي كسفًا جمع د كسفة ده په معنى د ټوټې يعني ګاهي دا وريځ ټوټې وي متصل واحد نه وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلٰلِهٖ

نو ته وينې (ايها المخاطب الغير المعين) چې د باران څاڅکي راوځي له منځ څخه د وريځې، يعني في الحالين چې وريځ که متصل واحد وي او که ټوټه ټوټه وي.

فَاِذَآ اَصَابَ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿٤٨﴾

نو هغه وخت چې ورسوي خداى ج دغه باران وه هغه چا ته يعني ځمکو او قريو ته چې د خداى ج اراده ورته وي، پس ناببره دوى خوشالي کوي چې کښتونه او باغونه يې او به سوه او بشه کلي جوړه سوه چې په عربي يې خصب بولي.

وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِّنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِيْنَ ﴿٤٩﴾

پوه سه: چې ان مخفف دى د مثقل څخه او اسم يې محذوف دى او خبر يې كانوا دى. والتقدير وانهم (هم اسم د ان دى) وه دوى د مخه تر دې چې پر دوى اوربنت د باران کېدى د مخه تر هغه هر آئينه نا اميده له باران څخه، ولې چې له ډېره وخته باران نه وسو، نو دوى نا اميده وه.

سوال: لفظ قبل خو نژدې تېر سو، نو د وروسته من قبله ته څه ضرورت ؤ او په راوړلو کې يې د خداى ﷻ څه حکمت ؤ؟

ځواب: تکرير د قبل لپاره د تاکيد دى او فائده او حکمت يې دا دى چې دلالت وکړي پر تطاول د عهد هم بالمطر او استحکام د دوى د نا امېدى.

پوه سه: چې په قرائت کې د ابن مسعود رض د وهم من قبله نسته فلا حاجة الى توجيهه بما مر على هذه القرائة.

فائده: کلمه د لام په لمبلسين کې فارقة په مابين کې د ان مخفف له مثقل څخه او د ان نافيه ده، او دا احتمال هم مظهري راوړى دى چې ان دې نافيه وي او لام دې په معنى د الا وي، والتقدير وما کانوا (دا معنى د ان نافيه ده) من قبله الا (دا معنى د لام ده) آيسين نا اميده.

درويش وايي: چې د دويمه توجيه د مظهري بعيده ده، او د فقير د تلاش سره سره چې د تفاسيرو يې کړى دى دا توجيه يې په بل تفسير کې نه ده ليدلې، والله اعلم بالصواب.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

وګوره اې مخاطب غير معينه و آثارو ته يعني فوائدو ته د رحمت د خداى ﷻ (چې مراد ځنې باران دى چې آثار يې نباتات دي او د درختو مېوې او د ارتزاقي موادو دانې لكه غنم، ورجې، جوار وغيره، او مېوې لكه انګور، انار، سېب وغيرها دي، نو هم د ډېر والي په سبب يې اثار په لفظ د جمع راوړى) څرنګه ژوندى كړه خداى ﷻ مځكه په نباتاتو سره وروسته تر مرګ ددې يعني چې له نباتاتو څخه خالي وه او سپېره وه.

دروېش وايي: چې ددې تو له بيان مقصود بيان دى د فساد د رايي د مشركانو چې دوى بعث بعد الموت نه مانه او وايي كيف يحي العظام وهي رميم، او سره ددې چې دوى ويني مثل د احياء الموتى چې نباتات د مځكې دي پر عقب د يبس څخه د مځكې، نو خداى پاك وايي:

اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝

په تحقيق دغه ذات مقتدر پر احياء د مځكې بعد موتها، ژوندى كونكى دى د مړو دى په ورځ د قيامت، او خداى ﷻ پر هر شي قدرت لري، ولې چې نسبت د قدرت د خداى ﷻ و ټولو ممكناتو ته برابر دى... بيت:

تعالى الله زهى قيوم ودانا .... توانايي ده هر ناتوانا

شيخ مغربي رحمه الله چه خوش گفته است: يعني در گلشن چه رنگارنگ گلها و هرچه بويهاى قسم قسم از گلهاى گلشن ميوزرد رنگ و بوى قدرت ايزد متعال هستند.

وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيْحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوْا مِنْۢ بَعْدِهٖ يَكْفُرُوْنَ ۝

(لام موطئه د قسم دى) كه چېرې مونږ راواستوو باد (يعني چې سبب د وچوالي د نباتاتو د مځكې و كرخي چې د كښتې وچ باد دى) نو وويني كافران دا باد يعني اثر ددې باد چې شنه نباتات او كښتونه يې مراوي كړه.

بوه سه: چې جمله د لظلوا جواب د لام موطئه د قسم دى چې پر حرف شرط داخل ؤ، نو قائمقام د جواب د شرط هم دى، له دې سببه د ظلوا صيغه كه څه هم ماضي ده ترجمه يې په استقبال سره كېږي، ولې حرف شرط ماضي په جواب كي په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مستقبل سره اړه وي اى يظلوا. او ضمير د بعده و اصفرار ته راجع دى چي د ريحًا له لفظ څخه و فهمېدى كمامر، دوى كفر كوي بلا مهلته.

وحاصل معنى الآية ان الكفار لا اعتماد لهم على ربهم له دې سببه چي دوى خير او خصب او نعمت د خداى ج وويني د خداى ج شكر نه وايي، او نه هم اطاعت د رب جل وعلا كوي بالايمان او د نعمت په خوشالۍ كي غرق وي او له خالق څخه د نعمت غافله وي او كه يو اډنى ضرر وويني في الفرع (د الفرع معنى غولانځ د مواشي ده او د الذرع معنى كښت ده) او الزرع جزع او بيقراري او بې صبري كوي او له سابق نعمتو څخه غافله سي او په وخت كي د ضرر استغفار او انابت د خداى ج ته نه كوي، او د مؤمن حال داغسي نه دى فانه يشكر عند النعمة ويصبر عند المحنة والنقمة، او نه نا اميد كېږي له رحمت څخه د خداى باعادة النعمة ويلتجئ بالطاعة والاستغفار تاچي جلب نعمت د ذو الجلال بالليل والنهار، مولنا جلال الدين الرومي قدس سره په مثنوي كي وايي:

چون فرود آيد بلا بى دافعى .... چون نباشد از تضرع شافعى
جز خضوع و بندگى و اضطرار .... اندرين حضرت ندارد اعتبار
چون تو غم بينى تو استغفار كن .... غم بامر خالق آمد كار كن

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ

دا دليل دى د هغه قول چي: ماقبل څخه و فهمېدى، يعني د كفارو خداى ﷻ بيان كړى چي دوى چي هر څه اثار د رجعت د خداى ﷻ وليدل بيا يې هم ايمان نه راوړى، ګوياو عليه الصلوة والسلام ته وويل سول چي ته مه غمجن كېږه په دې سره چي دوى هدايت نه كړى پيدا ستا په لار ښوونه سره فانك لاتسمع الموتى آه، ډېر مفسران وايي چي مثال دى د دې چي كفار و خپل حواس كالسمع و البصر و الاذن د حق له اورېدلو څخه يا د معجزاتو د ليدلو څخه غوږونه يې د حق له اورېدو څخه بند كړي دي، نو څكه ستا د تبليغ او د قرآن د اورېدلو سره او د معجزاتو د ليدو سره ايمان نه راوړي، په تحقيق ته نه سې اورېدلاى په مړو (چي كفار دي) خبري د وعظ ستا يعني په سمع د قبول.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي دا خو ترجمه وه د آيت پر ظاهر او پر مراد لکن تحقيق د سماع الموتی، يوه ډېره پيچيده مسئله ده او علماء د مذهب او د صحابه کرامو رضي الله عنهم هم پکښي اختلاف دی.

نو وا وره: ابن الهمام په فتح القدير کي وايي: اکثر مشائخنا رحمهم الله على ان الميت لايسمع، او دليل هم په دغه آيت سره وايي يعني: انک لاتسمع الموتى آه: او دغه رنگه په هغه آيت چي په بل ځای کي د قرآن ذکر سوی دی يعني "وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ" دليل وايي، نو ځکه دغه مشائخ په تلقين د مړي چي په قبر کي يې کښېږدي نه دي قائل، او دوی وايي چي که سړي قسم واخستی چي زه د فلاني سره خبري نه کوم او وروسته تر مرګ يې خبري ورسره وکړې په قسم کي نه دی حانث. ولي چي د حالف مقصود خو دا وُ چي دا سي خبري نه ورسره کوم چي دی يې واوري، او سفاريني رحمه الله وايي چي سيدتنا ام المؤمنين عائشه رضي الله عنها له سماع الموتى څخه منکره وه، ووافقها طائفة من العلماء على ذالک، دليل يې هم دغه آيت دی فانک لاتسمع الموتى، او بعض طائفي د اهل علم د سماع الموتى قائل دي. ابن عبدالبر رحمه الله وايي چي اکثر د علماؤ د سماع الموتى قائل دي وهو اختيار ابن الجرير والطبري، وکذا ابن قتيبة وغيره رحمه الله. بقول روح المعاني، دا علماء دليل په هغه حديث د بخاري او مسلم وايي چي په اصطلاح متفق عليه حديث يې بولي او بخاري و مسلم ته شيخان وايي. چي عليه الصلوة والسلام چي غلبه وکړه په ورځ د بدر پر مشرکانو د مکې، او اوويا (۷۰) کسه يې څندي ووژل له رئيسانو څخه د قريشو. او ټوله دا مړي په يو بېکاره او بې اوبو ځاه کي اصحابو رضي الله عنهم په امر د نبي کريم ﷺ وغور ځول، نو عليه الصلوة والسلام د ځاه پر غاړه ورته ودرېدی او ورناري يې کړې يا اباجهل بن هشام يا امية بن خلف يا عتبه بن ربيعه وهکذا اليس قد وجدتم ما وعدکم ربکم حقًا، فاني قد وجدت ما وعدني ربي حقًا (يعني النصر عليکم) فقال عمر رضي الله عنه يا رسول الله ﷺ ما تکلم من اجساد لا ارواح لها (ته څرنګه خبري کوې د هغو اجسامو سره چي ارواحان نسته پکښي، دا قول د عمر رضي الله عنه استفهامًا وُ لا انکارًا. عليه الصلوة والسلام ورته وويل والذي نفس بيده ما انتم باسمع لما اقول منهم زاد في رواية لمسلم، عن انس رضي الله عنه ولکنهم لايقدرون ان يجيبوا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او بل دليل د دغې ډلې د علماؤ چې په سماع الموتى قائل دي، دا دى چې يوه ښځه وه په مدينه کې چې ام محجن يې نوم و چې همېشه به يې مسجد نبوي جارو کاوه، نو دا چې مړه سوه اصحابو ﷺ عليه الصلوة والسلام ته کړې په خبر او دفن يې کړه، نو عليه الصلوة والسلام د جنت البقيع په مقبره کې تېرېدى، نو دا نوى قبر يې وليدى نو يې وويل چې دا قبر دا چا دى، هغو ورته وويل دا ام محجن رض، عليه الصلوة والسلام ورته وويل هغه ښځه چې مسجد به يې جارو کاوه؟ خلکو ورته وويل نعم! فصف الناس فصلى عليها (دا تکرار د صلوة الجنازه له خواصو څخه دد عليه الصلوة والسلام دى) فقال رسول الله ﷺ اى عمل وجدت افضل (دا خطاب دى وام محجن ته) صحابه کرامو رض ورته وويل يا رسول الله ﷺ اتسمع؟ قال عليه الصلوة والسلام ما انتم باسمع منها فذكر عليه الصلوة والسلام (يعني واصحابو رض ته) انها اجابته قم المسجد يعني جارو كول، او داغه رنګه د دغه طائفې د علماؤ دليل دى چې البيهقي او الحاكم يې روايت كړې دى، او نور محدثين هم له ابى هريره رض څخه چې عليه الصلوة والسلام چې له احد څخه رجوع وكړه وقبر ته د مصعب بن عمير رض او اصحاب دده، ودرېدى وقال اشهد انكم احياء عند الله تعالى وقال لاصحابه تاسي د دغو شهداؤ د قبرو زيارت کوئ او سلام وراچوئ، فو الذي نفسي بيده لايسلم عليهم احد الا ردوا عليه السلام الى يوم القيامة. دا حديث حاكم په مستدرک کې صحيح بللى دى، او په حديث د ابن عبد البر چې عبد الحق الاشبيلي يې اسناد صحيح بللى دى عن ابن عباس رض مرفوعًا الى رسول الله ﷺ دغه طائفه دليل وايي چې عليه الصلوة والسلام وويل ما من احد يمر بقبر اخيه المؤمن كان يعرفه في الدنيا يسلم عليه الا عرفه ورد عليه (يعني سلام مه)، او داغه رنګه هغه حديث د بخاري او د مسلم ددې طائفې دليل دى چې عليه الصلوة والسلام وويل ان العبد اذا وضع في قبره وتولى عنه اصحابه يعني اقارب دده وغيرهم ځندې را ايسته سي) انه يسمع قرع نعالهم الى اخير الحديث.

مظهري رح وايي چې كه چېرې د عليه الصلوة والسلام په صحيح نقل سره ثابته سي چې مړى د ژوندو خبرې اوري، نو ددې آيت معنى داده انک لاتسمع بقدرتک واختيارک كما انت تسمع الحي على ما جرى به عادة العبد لكنّ الله يسمع الموتى كلام الاحياء اذا شاء، او انک لا تسمع الموتى سماعًا تترتب عليه الفائدة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي دا دوه جوابه روح المعاني هم راوړي دي، او روح المعاني دا مبحث د سماع الصوتى او عدم سماع هم نهايت اوږد کړی دی تخميناً درې صفحې يې په نيولي دي، او مظهري بالعکس ډېر کوتاه تفسير د دې آيت کړی دی.

وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ

ته نشې اورېدلای يا محمد (ﷺ) په کېنيانو (نو صم جمع د اصم ده) بلنه، هغه وخت چي دوی راهي سي او شا دروګرځوي.

فائده: عدم اسماع د صم يې مقيد کړه اذا ولوا مدبرين سره لبيان استحالة الاسماع في حال ادبارهم، ولي چي صم چي شا نه وګرځوي که څه هم خبره خو نه اوري ګاهي له حرکت څخه د شونډانو د داعي يا نورو قرائنو څخه څه و فهموي. نو کفار مکه وو به هم په وخت کي د وعظ او تبليغ د عليه الصلوة والسلام به يې ده مبارک ته شا کړه او راهي به سوه، نو په دې سره خدای پاک اميد د عليه الصلوة والسلام قطع کړی د دوی له ايمان راوړلو څخه في الحالة الظاهرة الحاضرة.

وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِ الْعُمْيِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ

او نه يې ته هدايت کوونکی يعني و مقصد ته رسېدونکی د ړندیانو (نو عمی جمع د اعمٰی ده) يعني الکفار چي معجزاتو ته د آنحضرت ﷺ نه ګوري په نظر د عبرت د دوی له ګمراهی څخه يعني چي شاهراه د حق ښندي ورکه ده، نو ته يې پر لار نشې برابرولای، کريمه: انک لاتهتدي من احببت ولکن الله يهدي من يشآء الآية.

إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ

ته نشې اورېدلای يعني په سماع سره د قبول مګر نه هغه څوک چي ايمان لري پر آياتو زموږ، نو هغوی اسلام قبلونکي دي، ولي چي ايمان د دوی پر آياتو زموږ دوی باعثه کوي پر اورېدلو د تبليغاتو او د امر نهي د عليه الصلوة والسلام، او بعض مفسرين وايي چي مراد د من يؤمن څخه مشارف يعني نژدې و ايمان ته دی او بعض وايي چي مراد ښندي هغه څوک دی چي د خدای ﷻ په علم ازلي کي ده ته هدايت منظور وي يعني چي دی به ايمان راوړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ مِّنْ ضُعْفٍ

خدای پیدا کړي یاست تاسي له ضعف څخه.

پوه سه: چي ضعف په ضم سره یعني په پېښ سره او په فتح سره مقابل ته د قوة ته وایي فرق یې دادی چي بالفتح قرائة د بني تمیم و اختاره عاصم و حمزة من القرآء السبع بالفتح في المواضع الثلاثة هـ والضم لغة قریش و اختاره الباقون من القراء او په هر صورت ضعف مصدر دی ویأول باسم الفاعل ای الضعیف فمعنی الآیة من اصل ضعیف وهو التراب في خلق آدم، ولي چي خاوري په عناصر اربعه ضعیف عنصر چي نه حرکت لري او نه تکبر لکه اور او هواء او یا نطفه ده په اولاد کي د آدم کما ورد في موضع آخر من ماء مهین ای ضعیف وهي النطفة للوالدین.

ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ ضُعْفٍ قُوَّةً

ثم لپاره د تراخي دی او جعل په معنی د خلق دی لتعدیته الی مفعول واحد او مراد له قوت څخه د طفولیت قوت دی چي طفل ته حاصل سي بالحرکة واستدعاء اللبن بالبکاء "قُوَّةً" ای قوة اخری بعد البلوغ وهي قوة الشباب.

قانون نحوي: النکرة اذا اعیدت نکرة کان الثانیة غیر الاولی کما ههنا والنکرة: او المعرفة اذا اعیدت معرفة کان الثاني عین الاول کما في قوله تعالی اني مع العسر یسرا ان مع العسر یسرا، فالعسر واحد وقبله یسر وبعده یسر، ولهذا قال ابن عباس رضی الله عنه حیث قال لن یغلب العسر یسرین. هکذا حققه الامام الراغب الاصفهاني وتبعه اجلاء المفسرین.

ثُمَّ جَعَلَ مِنْۢ بَعْدِ قُوَّةٍ ضُعْفًا وَّشَیْبَةً

بیا یې پیدا کړی دی وروسته تر قوت ضعف.

پوه سه: چي ابتداء د دې ضعف له څلویښت کاله څخه کېږي، او بعض حکماء وایي د (۳۵) کاله څخه لکن لږ لږ محسوس کېږي چي دې ضعف ته ضعف د شیخوخه او کبر سن وایي "وشیبة" او شیبه ضعف دی تر مرګ پوري.

فائده: دا درجاتې چي بیان سوې په اختلاف سره د امزجه ؤ او ابدانو د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

انسانانو مختلف کيږي، چنانچه فقير اوس اوس و سن ته د (۹۶) کالو داخل دی ومعهذا قوت او ديد د سترګو او د غوږو او د پښو او د لاسو بفضله تعالى معتدل دی ځوب او خوراک مي پر ځای دی الی غيرها من النعم الالهية، وذالک فضل الله يؤتيه من يشاء، لکن بقي في ذمة الفقير شکر المنعم الحقيقي جلت قدرته. کريمه: وقليل من عبادي الشکور. اللهم اجعلني من الشاکرين لنعمک المتوالية على هذا العبد الفقير العاصي... سعدي رح:

عطا ئيست هر موی بر بر تنم...... چګونه بهر موی شکری کنم

يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ۝

خدای پيدا کوي هغه شی چي اراده يي وسي من الضعف والقوة والشباب والشيب "وهو العليم" يعني بتدبير خلقه حسب حکمته وارادته، وهو القدير على کل شيئ.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ ۙ

پوښته: چي يوم منصوب دی على الظرفية لقوله يقسم. او مراد له ساعت څخه ورځ د قيامت ده.

نکته: قيامت ولي ساعت بولي؟ اما لانها تقوم في اخير ساعة من ساعات الدنيا، واما لانها تقوم بغتة يعني نابيره په پښتو، او اچانک په اردو. لکن ساعة علم بالغلبة دی لپاره د ورځي د قيامت کالکوکب للزهرة والنجم للثريا.

"يقسم المجرمون" قسم اخلي مجرمان يعني المشرکين المنکرين للساعة.

مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ ۚ

نه وو درنګ نه دی کړی په دنيا کي او په قبورو کي، غير ساعة من الزمان. والمراد الساعة الزمانية.

پوښتنه: مشرکانو خو په سوو بلکي په زرو کلونه په دنيا او قبرو کي تېر کړي وه، نو دوی ولي ويل ما لبثوا آه؟

ځواب: دا لپاره دي چي دوی بيان کړی بالنسبة الى عذابهم في الآخرة يا نسيانًا لفرط اهوال يوم القيامة، او يا له دې سببه چي ما مضى کان لم يکن بلل کيږي. کلبي او مقاتل رح وايي: مالبثوا في القبور يعين ما اقاموا في القبور بعد الموت الا ساعة ای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مالبثوا بعد فناء الدنيا والبعث وهو قطعة قليلة من الزمان، او بعض مفسرین وايي ما لبثوا بعد فناء الدنيا والبعث وهو قطعة قليلة من الزمان، او هغه چي روايت له قتاده رح څخه دپرو راویانو کړی دی چي ددوی مابين النفختين، او هغه چي روايت له قتاده رح څخه دپرو راویانو کړی دی چي ددوی مراد لبث دی په دنیا کي غير ساعة آه، فقول غير مقبول، روح المعاني وجه د عدم قبول دا بیان کړي ده چي لبث ددوی خو مغیا په یوم البعث سره دی کما سيأتي ان شاء الله تعالی، او لبث ددوی په دنیا کي خو غاية يې يوم البعث نه ده کما لايخفى.

لکن درویش وايي: چي قتاده رحمه الله چونکه لوی مفسر دی، نو مناسبه دا ده چي دده د قول تأويل وکړل سي چي مراد له بعث څخه في الدنيا حال قبرهم دی، ولي قبور خو د دنیا جزء دي وحينئذ لاريب ان البث في الدنيا مع اللبث في القبور غايته يوم البعث ده. والله اعلم.

كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾

دغسي لکه چي دوی مصروف کړئي (یعني په دې قول کي ما لبثوا غیر ساعة چي له حقه خلاف خبره وه) كانوا: یعني في الدنيا، دوی دروغ ویل او له حق څخه مصروف وه چي دوی خدای جل جلاله لره شرکاء ویل او دا يې هم ویل لابعث بعد الموت. الحاصل چي د دروغو پای تمام دی مشرکان په دنیا کي هم دروغ ویل چي بعث بعد الموت نسته چي هغه يې دروغ سوه په حشر د يوم القيامة سره او تر حشر وروسته هم دروغ وايي یعني ما لبثوا غير ساعة، حافظ شیرازي رح وايي:

بصدق کوش که خورشید آید از نفست
که از دروغ سیه روئ گشت صبح نخست[1]

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ

پوه سه: چي دا جمله عطف ده پر يقسم المجرمون باندي او تعبیر په ماضي سره یعني قال که څه هم دا قول ددوی خو په مستقبل بعید کي دی، له دې سببه وسو چي دا موعود د خدای جل جلاله دی وما وعده الرب تبارک وتعالی فهو متيقن الوقوع کما في الماضي، او مراد له اوتوا العلم والايمان څخه ملائکه او انبياء او مؤمنان دي ردًا لقول الكفار ما لبثوا غير ساعة.

---

(1) یعني صبح کاذب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَقَدۡ لَبِثۡتُمۡ فِیۡ کِتٰبِ اللّٰهِ

يعني لبثتم زمانًا كتبه الله لكم يعني غير ساعة كما قلتم، في كتاب الله يعني اللوح المحفوظ او صحف الملائكة الموكلين بالارحام كما قال رسول الله ﷺ ان خلق احدكم يجمع في بطن امه اربعين يومًا نطفة ثم يكون علقة مثل ذالک يعني (۴۰) يومًا، ثم يكون مضغة مثل ذالک (۴۰) ثم يبعث الله ملكًا باربع كلمات فيكتب عمله واجله الى اخير الحديث.

او يا مراد له کتاب څخه قرآن کريم دی يعني قوله تعالى ومن ورآئهم برزخ الى يوم يبعثون.

اِلٰی یَوۡمِ الۡبَعۡثِ فَهٰذَا یَوۡمُ الۡبَعۡثِ

تر يوم بعث پوري، دا متعلق دی په لبثتم پوري، دغه ورځ د بعث بعد الموت ده چي تاسي په دنيا کي انکار ځندي کاوه.

پوهه: چي جمله د فهذا يوم البعث ځواب د شرط محذوف ده، والتقدير ان كنتم تنكرون البعث فهذا يوم البعث يعني، نو تاسي په دنيا کي پر باطله عقيده واست چي بعث بعد الموت ممکن نه دی او تاسي ته اوس ښکاره سو بطلان د قول ستاسي بالمشاهدة.

وَلٰکِنَّکُمۡ کُنۡتُمۡ لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۵۶﴾

لکن واست تاسي په دنيا کي نه پوهېدلاست په بطلان د خپل قول چي انکار و له بعث څخه، ولي تاسي دقيق نظر په قدرت کي د خدای ﷻ نه کاوه، يعني تاسي ته به معلومه سوې وای چي هغه ځوک چي قادر دی پر ابتداء د خلق پر اعاده يې قادر دی بالطريق الاولى.

فَیَوۡمَئِذٍ لَّا یَنۡفَعُ الَّذِیۡنَ ظَلَمُوۡا مَعۡذِرَتُهُمۡ وَلَا هُمۡ یُسۡتَعۡتَبُوۡنَ ﴿۵۷﴾

نو په دغه ورځ د قيامت فائده نه کوي و هغو کسانو ته چي ظلم يې کړی يعني په دنيا کي عذر ددوی (معذرت مصدر ميمي دی) مراد له الذين ظلموا څخه کافران دي، يا مطلق ګناه کاران دي چي بې توبې مره وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي قراء د کوفې لاينفع په ياسره وايي که څه هم فاعل په معذرتهم لکن هغه مؤنث غير حقيقي دی تانيث د فعل مسند يې نه دی لازم، او بلکې مفصول يعني په منځ کي د مسند چي ينفع دی او دده فاعل چي معذرتهم فصل دی په الذين ظلموا سره او نور قراء يې په تاء التانيث سره وايي لتانيث الفاعل اعني معذرتهم مع کون التانيث غير حقيقي او مفصول هم دی، او نه له دوی څخه طلب د عتبی يعني د رضاء د خدای ج کذا في القاموس يعني لايطلب منهم موجبات رضاء الله من الايمان والتوبة عن المعاصي والطاعة كما كان يطلب منهم ذالک في الدنيا. قال الشيخ السعدي قدس سره:

کنوانت که چشم است اشکی بیار ..... زبان در دهانست عذری بیار
کنون بایدت عذر تقصیر گفت ..... نه چون نفس ناطق زگفتن بخفت
بشهر قیامت مرو تنگدست ...... که وجهی ندارد بحسرت نشست

شيخ عطار په الهي نامه کي وايي چي دده تصنيف دی:

مگر یک روز در بازار بغداد ...... بغایت آتشی سوزنده افتاد
فغان برخاست از مردم بیکبار ...... وزان آتش قیامت شد بدیدار
بره بر پیر زالی مبتلایی ...... عصا در دست می آمد زجای
یکی گفتا مگر دیوانهٔ تو ...... که افتاد آتش اندر خانهٔ تو
زنش گفتا توئی دیوانهٔ نه من ...... که حق هرگز نسوزد خانه من
باخر چو دید عالم جهانی ...... نبود آن زال را ز آتش نشانی
بدو گفتند هان ای زال دمساز ...... بگو کز چه بدانستی تو این راز
چنین گفت آنگهی زال فروتن ...... که یا خانه بسوزد یا دل من
چو سوخت از غم دل دیوانه را ...... نخواهد سوخت آخر خانه را

وفي الحديث: الدنيا ساعة فاجعلها طاعة.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ ۚ

په تحقيق موږ بيان کړي دي خلګو ته په دې قرآن کي، له هر مثل څخه يعني انواع د حکاياتو غريبه وو چي په غرابت کي لکه مثلونه دي لکه مثل د صفت د کفار بعد البعث يعني يوم القيامة، او هغه حال چي دوی څه وايي او دوی ته څه ويل کيږي، او دا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی لره په عذر ویلو کي کومه فایده نسي ترلاسه کولای، او طلب د عتبٰی هم نه ځني کېږي، او دوی ته په قرآن کریم کي په ښائسته ښائسته آیاتو مبارکه وو په کراتو مراتو دلائلو د توحید او د بعث بعد الموت او د صدق د رسولانو بیان کړل سوی دی.

وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾

لام موطئه د قسم محذوف دی او کلمه د ان شرطیه ده، او مراد له آیاتو څخه یا آیات قرآنیه دي یا معجزات باهره متکاثره دي "لیقولن آه" ځواب د قسم محذوف دی او قائم مقام د جواب د ان شرطیه دی، هر آئینه وایي به هغه کسان چي کفر کوي له ډېره غباوت او خرګرۍ څخه او له غایته سنګدلۍ څخه او له نهایته بې حیایۍ څخه. تاسي نه یاست مګر باطلي خبرې کوئ.

كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾

یعني مثل د طبع او مهر چي موږ لګولی دی پر زړو د کفارو د مکې الذین قالوا ان انتم الا مبطلون، موږ مهر او طبع لګوو پر زړو د هغو کسانو چي علم نه لري، پر توحید د خدای ج یا معنی داده چي دوی طلب د توحید د خدای نه کوي، بلکې د آباء او اجداد د جهل مرکب وړ غندی یې په غاړه دی او ورته د هغو کارونه کوي.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

ته صبر وکړه په تحقیق د الله وعده په نصرت سره او په اظهار د دین ستا پر ټولو ادیانو ثابت پر ځای ده، اذ لا خلف لوعده لانه نقص وعیب والله تعالی منزه عن النقائص والعیوب، او تا دي پر سپکوالي او اضطراب باعث نه کړي هغه کسان چي ستا پر نبوت یقین نه لري بلکې صراحةً نسبت د کذب درته کوي، بلکې پرته له دې دي لا نور هم ازاروي.

پوه سه: چي استخفاف کنایه ده له بې صبرۍ څخه یعني ته صبر وکړه د خدای پاک وعده پر ځای ده استعجال مه کوه.

درویش وایي: چي په ورځ د پنجشنبي د ماپښین پر څلور بجې ۳ ماه ربیع الثاني (۱۴۳۱) هجري تفسیر د سورت روم په خیر او عافیت سره پای ته ورسېدی، په زړو وارونه دي حمد خدای جل جلاله لره وي لانه الموفق. اللهم منک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واليک او په سوو وارونه دي صلات او سلام وي پر سيد البشر او دده پر آل او اصحابو ﷺ، تر دې وروسته تفسير د سورة لقمان شروع کېږي ان شاء الله تعالى په ډېر عجز او نياز د خدای ﷻ له جناب څخه غواړم چي د سورت لقمان د تفسير توفيق را کړي، او په ښه صحت او عافيت سره مي په تفسير کي د سورة لقمان په ښه وجه کامياب وګرځوي وما ذالک على الله بعزيز.

پاکه خدايه په ډېر شوق او محبت د تفسير پر خوا را روان يم، لکن د لاري له ډېرو څخه ډېر بېرېږم يعني الموانع، نو ته خدايه په فضل او کرم سره موانع د تفسير له عاصي څخه دفع لره، د حافظ شيرازي په دې بيت ډېر خوشحاله يم:

دلا در عاشقی ثابت قدم باش ..... که در اين راه نباشد کار بی اجر

شعر: تروم العز ثم تنام ليلاً ..... يغوص البحر من طلب اللآلي

بقدر الكد تكتسب المعالى ...... ومن طلب العلى سهر الليالي

درويش وايي: چي شپې به بيداره کړم او په درياب کي د فکر به غوټې ووهم او کد تکليف به حتى الوسع وکړم، لکن دا مي ايمان دی چي بېله توفيقه د خدای ﷻ به هيڅ په لاس را نسي، فاقول:

حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا

سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ

٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ لُقْمٰنَ مَكِّيَّةٌ وَّهِيَ اَرْبَعٌ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ وَّثَلٰثُوْنَ اٰيَةً وَّاَرْبَعُ رُكُوْعَاتٍ

سورة لقمان مكية وهي اربع وثلاثون آية كذا في المظهري وروح البيان.

درويش وايي: چي روح المعاني وايي اخرج ابن الفريس وابن مردوية والبيهقي في الدلائل له ابن عباس رضي الله عنهما څخه چي ده وويل چي سورت لقمان په مكه مكرمه كي نازل سوى دى، په دي روايت كي استثناء د بعض آيتو نسته يعني چي هغه دي مدني وي، او نحاس په خپل تاريخ كي له ابن عباس رضي الله عنه څخه داسي روايت كړى دى چي درې آيتونه په سورة لقمان كي مدني دي يعني ''ولو ان ما فى الارض من شجرة اقلام الى اخير الثلاث فانها نزلت بالمدينة'' قصه دا وه چي رسول الله ﷺ چي هجرت وكړى مديني ته، نو احبار يعني ملايان د يهودانو ورته راغله چي موږ ته رسېدلي چي ته وايي يعني ستا په كتاب كي سته (وما اوتيتم من العلم الا قليلا) په دي آيت ستا خپل قوم قريش غرض دي يا موږ يهودان؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل كلا عنيت (دواړه مي قصد دي) دوى ورته وويل چي تا ته معلومه ده چي موږ ته تورات راكړل سوى دى وفيها بيان كل شيئ؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هغه د تورات علوم په علم كي د خداى ﷻ لږ دي، فانزل الله تعالى الآيات.

او علامه داني رحمه الله نقل كړى دى له عطاء او ابو حيان او هغو له قتاده رضي الله عنه څخه چي دوى وويل چي سورت لقمان مكي دى الا آيتين هما (ولو ان ما فى الارض اقلام الى اخير الآيتين) هغه په مدينه كي نازل سوي دي يعني څه وخت چي احبار د يهودو و عليه الصلوة والسلام ته راغله كما مر فى الرواية السابقة.

الٓمٓ ۚ﴿۱﴾ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ۙ﴿۲﴾

درويش وايي: چي په اول كي د سورة بقره تحقيق د مقطعات قرآنيه وو سوى دى فارجع، والمذهب الصحيح عند الحنيفية، الله اعلم بمراده بذالك.

بوه سه: چي اشاره په تلك سره و آياتو ته د دي سورت ده او اشاره د بعيد چي تلك دى لپاره د تعظيم د آياتو ده، او له كتاب څخه مراد قرآن كريم دى، او اضافت د آياتو و كتاب ته په معنى د من دى او د حكيم معنى و حكمة بالغة او المحكم من التغيير والتبديل كالتورات والانجيل، نو پر دي تقدير توصيف د كتاب په حكيم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره حقیقةً ده، او بعض مفسرین وایي چي وصف د کتاب په صفت سره د خدایﷻ
وکړی على الاسناد المجازي كما قالوا في الاسلوب الحكيم اى الحكيم صاحبه.

هُدًى وَّرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳﴾

فائده: دا دوه لفظه حمزه؆ په رفع سره وایي چي خبر بعد الخبر د تلک یا خبر د مبتدا، محذوفي يې بولي اى هي هدًى ورحمة (يعني دا آيت لاربنوونه ده او رحمت دی) او حمل پر آیاتو يې مبالغةً دی لکه زید عدل، او یا په حذف سره د مضاف دی اى ذات هدًى، او نور قاریان يې په نصب سره وایي چي حال يې بولي له آیاتو څخه او عامل يې معنی د اشاره بولي په تلک کي كما في قوله هذا بعلي شيخًا.

تنبيه: پر تقدیر د حالیت هم هغه د مخه توجيهاتو ته ضرورت سته لان الحال يجب حمله على ذى الحال، او له محسنين څخه مراد عاملين للحسنات دي، مفسرين؆ وایي چي محسن لايطلق الا مدحًا للمؤمنين، او خدایﷻ چي تخصيص د خپل کتاب وکړی په هدایت د محسنینو يې اشاره ودې ته وکړه چي د غیر محسنین لپاره يعني المؤمنين هدايت نه دی په معنی د دلالة موصله وان كان هدايت القرآن بمعنى ارائة الطريق عامة ولهذا ورد في القرآن هدى للناس فافهم هداک الله تعالى.

الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ ﴿۴﴾

هغه کسان دي چي اقامة الصلوة (يعني الصلوة الخمس المفروضة) کوي.

پوه سه: چي اقامة الصلوة پر ځای کول دي د لمانځه پر وجه المشروع چي مشتمل وي پر فرائضو او واجباتو لکه تعديل الاركان والسنن وغيرها، او مراد له زکوة څخه فرضي زکوة دی که نقود وي لکه ذهب او فضة او که د سوائمو وي لکه پسونه وغيرها.

فائده: الذين يا مجرور محلاً دی صفت كاشفة د محسنين دی، او يا بدل يا عطف بيان د ما قبل دی، او دوی پر ورځ د آخرت يعني قيامت يقين لري.

۱ **درویش وایي:** چي تخصيص ددې درو صفتو چي يې وکړی لانه ورد في الحديث النبويﷺ الصلوة عماد الدين، والزكوة قنطرة الاسلام، واما الايمان بيوم القيامة فهو الداعي الى فعل جميع الطاعات وترک جميع المنهيات.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وتوكيد الضمير يعني هم للتوكيد في الايمان بالآخرة كمامر آنفا، وروسته خدای پاک بیان کړی حال د د دغو کسانو.

أُولَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

دغه کسان دي پره هدایت عظیمة (نو تنوین او تنکیر د هدی لپاره د تعظیم دی) له جانبه څخه د خدای او هم دوی دي خلاصون پیدا کونکي له عذاب څخه د خدای في الدنيا والآخرة، ولي چي ددې کسانو هم عقیده محکمه ده او هم یې عمل صالح دی.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ

پوهسه: چي من الناس په تأویل د بعض الناس مبتداء او من یشتری آه یې خبر دی كما ذهب العلامة التفتازاني رح في تفسير قوله تعالى من السورة البقرة ومن الناس من يقول آمنا الآية.

فائده: دا جمله معطوف ده پر ماقبل باندې، عطف القصة على القصة.

فائده: لهو الحديث على ما روى عن الحسن رح كل ما شغلك عن عبادة الله تعالى لکه سمر یعني د شپې نقلونه لکه په پخوا زمانه کي په پښتو کي هم رواج و، او اضاحیک یعني د خندا ټوکي، ټاکي، مسخرې او خرافات یعني بې معنی او بې فائدې خبرې یا سروز وغیرها.

فائده: اشتراء دلته استعاره د استبدال څخه ده یعني یختارون لهو الحدیث على القرآن كالمشترى بشيئ وفي رواية ذكرها البيهقي في السنن عن ابن مسعود رض هو رجل اشترى (وهو النضر بن الحارث) كما جاء في رواية عن ابن عباس رض ان النضر بن الحارث قنية (مینځه سروز کونکې) نو چي ده به واورېدل چي څوک اراده د اسلام راوړلو لري، نو هغه به یې وروستی خپلي قنیه ته، نو مینځي ته به یې وویل دوه دی، ورکړه شراب ورکړه او غزل ورته ووایه هغې به داغسي وکړه، نو نضر به هغه سړي ته چي اراده د اسلام به یې درلوده وویل هذا خير مما يدعوك اليه محمد ﷺ من الصلوة والصيام وان تقاتل بين يديه، فانزلت هذه الآية.

روح البیان وایي چي اکثر اهل التفسیر پر دې شان نزول دي، دا چي آیت نازل دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په نضر بن حارث بن كلدة كي چي سخت خصومت يې د عليه الصلوة والسلام سره درلودې چي دا كافر د بدر په غزاء كي ژوندى گرفتار سو او عليه الصلوة والسلام په خپل مبارك لاس قتل كړى (وفي الحديث: لعنة الله على من قتل نبيًا او قتله نبي) دا نضر بن الحارث بن كلده فارس ته په تجارت تللى ؤ او هورې يې كليلة او دمنة چي دوه كتابونه وه كه څه هم په فارسي ژبه وه لكن په عربي ترجمه سوي وه هغه يې رانيول چي په هغو دوو كتابو كي اخبار د رستم او اسفنديار وه، او د فارس د بادشاهانو د جنگو قصې هم پكښې وې، نو ده به دا قصې د قريشو په مجلسو كي كولې او دا به يې ويل ان محمدًا يحدثكم عن عاد د ثمود وانا احدثكم بحديث رستم و اسفنديار، نو قريشو به ډېر خوند پر اخستى او استماع د قرآن يې پرېښول، نو پر دې تقدير اشتراء پر خپل حقيقت يعني يشتري بماله كتبًا فيها لهو الحديث وباطل الكلام.

پوښتنه: د مخه تا د ابن مسعود او د ابن عباس رض روايتونه رانقل كړه چي نضر بن الحارث يوه مينځه رانيولې وه چي هغې به قريشو ته غزلي ويلې الخ، او دلته دې دا روايت راوړى چي كليلة او دمنة يې رانيولي وه، فكيف الجمع بين هذه الرواية وما قبلها؟

ځواب: څه مانع دى چي نضر بن الحارث لپاره د غايت بغض د آنحضرت ﷺ دې دواړه كاره كړي وي، فتدبر هداك الله تعالى.

المسئلة الشرعية في الغناء: بغوي رح له ابى سلمة رض څخه روايت كړى دى لايحل تعليم المغنيات واثمانهن حرام، او دا آيت يې تلاوت كړى ومن الناس من يشترى لهو الحديث الآية، او عليه الصلوة والسلام زياته كړه مامن رجل يرفع صوته بالغناء الا بعث الله اليه شيطانين احدهما على هذا المنكب والآخر على هذا المنكب يعني پر يوه او بله اوږه، ولا يزالان يضربان بارجلهما حتى يكون هو الذي سكت.

درويش وايي: چي دا حال د نرو د غناء دى، نو د ښځو د غناء چي په ودو كي بدلي وايي او دباندي تر كورو په كوڅو كي هم اورېدل كېږي څه به وي؟! اللهم نصرًا.

تنبيه: درويش وايي چي څه وخت چي تفسير د قرآن عزيز تر دې ځايه پوري رسيدلى ؤ تخمينًا دوې مياشتي تفسير معطل ؤ له دې سببه چي فقير سره د خپل زويه عبد الهادي حسب العادة د عمرې په مقدماتو اخته وُ حتى ويزه د وسعودي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

له خوا تر لاسه کړه، يوه مياشت مو په حرمينو شريفينو کې تېره کړه وروسته چې کوټې ته را ستانه سوو، بيا د مېلمنو آمد ورفت شروع وُ، نو نن ورځ د سه شنبې پر ځلور بجې مې په توفيق د خدای ﷻ شروع وکړه اللهم وفقني لتفسير هذا الجزء من القرآن الكريم يعني ۲۱ بالخير والعافية والصحة والسلامة.

لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

يوه سه: چې مفعول د ليضل محذوف دی ای الناس.

چې گمراهان کړي خلک له لاري څخه د خدای ﷻ. قيل عن دينه وقيل عن ذكره وقيل عن قرائة كتابه.

تحقيق حال الغناء: اخرج ابن ابی الدنيا والبيهقي في شعبه عن ابن مسعود رضي الله عنه انه قال لعن الله تعالى المغنى والمغنى له وفي السنن عن ابن مسعود رضي الله عنه الغناء ينبت النفاق في القلب كما ينبت الماء البقل، وقال الضحاک رحمه الله الغناء مفندة للمال مسخطة للرب مفسدة للقلب، وفي رواية الغناء داعية الزنى، واخرج سعيد بن منصور واحمد والترمذي وابن ماجه وابن جرير وابن المنذر وابن ابی حاطم والطبراني وغيرهم، عن رسول الله ﷺ قال لا تبيعوا المغنيات ولاتشروهن ولا تعلمونهن الغناء ولا خير في تجارة فيهن وثمنهن حرام، وفي مثل هذا نزلت هذه الآية ومن الناس من يشتري لهو الحديث، وفي رواية عن ابن ابی الدنيا وابن مردوية عن عائشة رضي الله عنها قال رسول الله ﷺ ان الله تعالى حرم القينة وبيعها وثمنها وتعليمها والاستماع اليها ثم قرء ومن الناس من يشترى لهو الحديث.

درويش وايي: چې واختلف العلماء في حكم الغنى فحكى تحريمه عن ابی حنيفة رحمه الله والقاضي ابو الطيب والقرطبي والماوردي والقاضي العياض وفي التاتار خانية، اعلم: التغنى حرام في جميع الاديان، حكى عن ظهير الدين المرغيناني من قال لقارئ زماننا (اى الذي يقرء القرآن على نهج الموسقي والتغني عند قرائته احسنت كفر) وصاحب الهداية والذخيرة سمياه كبيرة اى التغني، ويدخل فيه صوفية زماننا في المساجد بالاشعار والاذكار مع اختلاط اهل الاهواء والمرد (بې ږيرې ښائسته هلکان) بل هذا اشد من كل تغن لانه حرام مع اعتقاد العبادة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: واما التغني وحده بالاشعار لدفع الوحشة او في الاعياد والاعراس فاختلفوا فيه. قال صاحب روح المعاني الصواب النهي منه مطلقًا في هذا الزمان، وفي الدر المختار التغني لنفسه لدفع الوحشة لا بأس به عند العامة على ما في العناية وصححه البدر العيني، قال ولو كان وعظ وحكمة فجائز اتفاقًا ومنهم من اجاز التغني في العرس كما جاز ضرب الدف فيه، وفي البحر والمذهب حرمة التغني مطلقًا بل ظاهر الهداية انه كبيرة ولو لنفسه، وقال لاتقبل شهادة من يسمع الغنى او يجلس مجلسه انتهى كلام الدر، او امام طرسوسي رح په خپل كتاب كي په تحريم كي د سماع الغنى وايي چي امام ابو حنيفة رح يكره الغنى ويجعله من الذنوب، وكذالک مذهب اهل الكوفة، سفيان الثوري وحماد وابراهيم والشعبي وغيرهم رحمهم الله لا اختلاف بينهم في ذالک. روح المعاني وايي ولا نعلم خلافًا بين اهل البصرة في ذالک اى كراهة الغنى والمنع منه انتهى.

فائده: والمتقدمون من اهل المذهب كثيرًا ماتريدون بالمكروه الحرام، كما في قوله تعالى: كل ذالک كان سيؤه مكروهًا، او امام طرسوسي رح د امام مالک رح څخه هم نقل كړى دى چي هغه هم نهي له غنى څخه كولې او له اوريدلو څخه د سماع و نقل عنه اذا اشترى جارية فوجدها مغنية فله ان يردها بالعيب ونقل الطرسوسي رح تحريم الغنى عن جمع من الحنابلة على ما نقله شارح المقنع الحنبلي وغيره، او امام السلفيه والوهابية ابن تيميه په خپل كتاب كي چي نوم يې البلغة دى وايي چي اكثر اصحاب ددوى پر تحريم د غناء دي، او د عبدالله بن الامام احمد صاحب المذهب روايت دى، ده وويل ما سوال وكړى له پلار څخه په باره كي د غناء، فقال: الغناء ينبت النفاق في القلب ثم ذكر قول مالک رح انما يفعل الغناء عندنا الفساق، وقال المحاسبي في رسالة الانشاء: الغناء حرام كاكل الميتة، وذكر الطرسوسي رح ايضاً: في كتاب ادب القضاء ان الشافعي رح قال ان الغناء لهو مكروه، يشبه الباطل والمحال ومن استكثره منه فهو سفيه ترد شهادته، وفي الكتاب المذكور ان صرح العارفون بمذهب الشافعي رح قائلون بتحريم الغناء، او انكار كړى دى پوهان د مذهب د شافعي رح پر هغه چا چي نسبت د حل د غناء و امام شافعي رح ته كوي، لكه قاضي ابى الطيب والطبري، والشيخ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ابی اسحاق في التنبیهه، وذکر بعض تلامذة البغوي رح في کتابه الذي سماه التقریب ان الغناء حرام فعله وسماعه، وقال ابن الصلاح في فتاواه بعد کلام طویل فاذن هذا السماع حرام باجماع اهل الحل والعقد من المسلمین انتهی.

درویش وايي: چي اول به تر بیان د حل او حرمت د غناء مور مفهوم د غناء بیان کړو: نو پوه سه! که د غزلو سره ډولک یا طبله یا رباب یا سارنګی هم موجود وه دا خو بلا خلاف غناء محرم ده، او که دا شیان نه وه موجود لکن ابیات د موسقی پر طرز ویل کېدل او خلک پر جمع وه دا هم غناء محرم ده، او که یو سړی یوازې ناست ؤ د خپل زړه د دفع د وحشت لپاره یې بعض ابیات ویله نه پر وزن د موسیقی فهو جائز لابأس به. او که ابیات د دعاء وه مثل: الهی یا الهی یا الهی ..... ندارم جز امیدت تکیه گاهی الی اخیر الابیات لکه چي درویش څو ځایه دغه ابیات پوره راوړي دي فهو لا بأس به لانه لا فرق بین الشعر والنثر في الدعاء، او که چېري شعرونه د علم په باره کي وه لکه پنج کتاب، یا د تصوف په باره کي وه لکه مثنوي معنوي، دیوان بیدل وغیرهما د هغو اشعارو په ویلو کي هیڅ حرج نسته، لانها من امور الدین لا من اللهو واللعب کما لایخفی.

درویش وايي: چي آنحضرت ﷺ چي مدینې ته هجرت وکړی اول یې په بني نجار کي واړول، نو د بني النجار نجونو دغه بیت مکرر وایه او علیه الصلوة والسلام انکار هم پر و کړی ... بیت:

نحن جوار من بنی نجار .... یا حبذا محمدًا من جار

او بیهقي له سیدتنا عائشه رضي الله عنها څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام چي مدینې منورې ته راغلی جعل النساء والولائد والصبیان یقولون:

طلع البدر علینا من ثنیات الوداع ... وجب الشکر علینا ما دعی الله داع

ایها المبعوث فینا بالامر المطاع.

او علیه الصلوة والسلام انکار نه پر وکړی چي د لهو په صورت کي نه وه بلکې د شکر نعمت په صورت کي وه، او امام احمد له انس رض څخه روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام چي مدینې منورې ته راغلی حشبه و په خپلو نیزه بازیو د علیه الصلوة والسلام استقبال او خشو آمدید ښکاره کړی او امام ابو حامد محمد الغزالي قدس

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سره په احياء العلوم کي وايي السماع مباح في اوقات السرور تهيجًا له يعني د پاره پر جوش راوستو د خوشالی. ان کان ذالک السرور مباحًا کالغناء في ايام العيد و في قدوم الغائب وفي الوليمة والعقيقة وعند ولادة الولد وعند حفظ القرآن المجيد.

درويش وايي: چي په هامش کي د مکتوبات د امام رباني قدس سره السامي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام يوه ورځ د يو اعرابي څخه واورېدل:

لسعت حية الهوى کبدی .... فلا طبيب لها ولا راقی

الا الحبيب الذی شغفت به .... فعنده رقيتي وترياقی

فامره عليه الصلوة والسلام بتکراره.

سوال: روح المعاني خو پر دې سخت انکار کړی دی؟

ځواب: روح المعاني پر نفس سماع د دغو دوو بيتو او امر د قائل بالتکرار نه دی کړی بلکې د دې دوو بيتو سره راوايانو د پر ملحقات او کاذب اخبار راوړي دي، روح المعاني پر هغو سخت انکار کړی دی او کذب بحث يې بللي دي فارجع الى روح المعاني جز ۲۱. وفي الذخيرة منهم من قال لابأس بالدف في الاعياد. روی ان رسول اللهﷺ کان جالسًا في بيته يوم العيد وجاريتان تغنيان بالدف في دهليز بيته فجاء ابوبکرؓ وقال اتغنيان لهوا اتغنيان في دهليز رسول اللهﷺ، فقال رسول اللهﷺ دعهما فهذا اليوم يوم عيد.

درويش وايي: چي اشعار ويل لپاره د دفع له حريم څخه د اسلام او د عليه الصلوة والسلام فلا بأس به بل هو مندوب کما يدل يدل الاحاديث الشريفة ان النبيﷺ يضع لحسان بن ثابت الشاعر منبرًا في المسجد النبوي ويقول اهجوهم ای الکفار ويقول اللهم ايده بروح القدس وفي رواية فان جبرئيل معک.

درويش وايي: چي مظهري په خپل تفسير کي داسي احاديث راوړي دي چي پر اباحة د غناء دلالت کوي بل على اباحة ضرب الدف (دريه).

(۱) حديث د ربيع بنت معوذ بن عفراء (چي د يوې ښځي نوم دی) دا وايي چي عليه الصلوة والسلام راغلی هغه وخت چي زما د واده ورځ وه نو زما پر ځای (يعني نژدې ماته کښېنستی) کمجلسک مني نو نجونو درې وهلې او هغه غزلې يې ويلې چي زما د نيکه ګانو په باره کي ويل سوي وې په ورځ د بدر، په دې دوران

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کي يوې نجلۍ داسي بیت وایي؛ وفينا نبي يعلم ما في الغد، عليه الصلوة والسلام ورته وویل دا مه وایه هغه دمخه بدلي وایه، رواه البخاري، وروى ابن ماجه نحوه وفيه اما فلا تقولوه لما في لانه لايعلم ما في غد الا الله.

(۲) له حضرت عائشه ﷺ څخه روایت دی چي یوه ښځه د انصاروؓ یوه سړي ته ور واده سوه، نو عليه الصلوة والسلام وویل ما كان معكم لهو (يعني يوه بدله مو نه ورسره وویل) فان الانصارؓ خوند ورکوي بدلي، رواه البخاري.

(۳) انكحت عائشة ذات قرابة لها الى رجل من الانصار، فجاء رسول الله ﷺ فقال اهديتم الفتاة (ناوې مو ور واده کړه) عليه الصلوة والسلام راته وویل چي داسي ښځي درسره وې چي بدلي يې ویلې، ما ورته وویل یا، عليه الصلوة والسلام راته وویل چي د انصارو د واده په وخت کي بدلي خوښي دي، فلو بعثتم معها من يقول اتيناكم اتيناكم، فحيانا وحياكم، رواه ابن ماجه.

(۴) عن عامر بن سعد قال دخلت على قرض بن كعب وابی مسعود الانصاريؓ في عرس (په یو واده کي) خو نجوني وې چي بدلي يې ویلې فقلت اى صاحبي، رسول الله ﷺ واهل بدر يفعل هذا عندكم (يعني ستاسي په حضور کي بدلي ويل کېږي) دوی راته وویل اجلس ان شئت فاستمع معنا وان شئت فاذهب فانه قد رخص لنا في اللهو عند العرس.

(۵) یوه ښځه راغله چي ما نذر کړی دی یا رسول الله ﷺ چي زه به ستا پر سر دریه وهم عليه الصلوة والسلام ورته وویل اوفی بنذرک (نذر دي پر ځای کړه يعني دريه ووهه) رواه ابو داؤد، مع ان رسول الله ﷺ قال لا وفاء بنذر في معصية الله رواه مسلم، نو دا معلومه سوه چي دریه وهل معصيت نه دی، له دې سببه چي عليه الصلوة والسلام اجازه د وفاء بالنذر المذكور ورکړه.

(۶) د محمد بن حاطب الجمعي؄ څخه روایت دی عن النبي ﷺ قال فصل ما بين الحلال (اى النكاح) والحرام (اى الزنى) الصوت (بدلي) والدف (دریه وهل يعني په حلال کي چي نکاح کي نه په حرام کي زنی ده)

درويش وايي؛ چي مظهري د صوفيه قول رانقل کړی دی او داسي يې ويلي دي اذا كان ذي قلب مطمئن بذكر الله فارغًا عن غيره لا يلتفت الى ماسوى الله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولايكون المغني محلاً للشهوة وكان المجلس خاليًا (اى عن غير الصوفية) ولايكون وقت الصلوة وغيرها من العبادات جاز له السماع الى اخيره، وقال في منهيه تفسيره بل جاز الرقص والتواجد آه.

درويش وايي: چي دا شرطونه چي مظهري له اهل تصوف څخه رانقل کړي دي په مرور د زمان کالتعليق بالمحال دي او د اهل زمان حاضر چي ځانونه صوفيان بولي لار خلاصول دي چي دوی په خپلو مجلسو کي رقص وکړي لکه موږ يې وينو د دې زمانو په پيرانو کي ورته کارونه يعني رقص او شلي کوي، که څوک د علماؤ څخه دوی منع کړي نو دوی په استدلال په قول د مظهري کوي .... مصرع:

وللناس فيما يعشقون مذاهب.... مقوله:

من نه اينکار ميکنم (يعني في ازمنة ظهور الفسق في بعض المشائخ) ونه انکار ميکنم (يعني علماء اهل التصوف في الزمان القديم يعني چي دغه شرائط چي مظهري راوړي دي پکښې امکان پذيره وه)

درويش وايي: چي نه له نبي کريم ﷺ او نه له صحابه کرامو ﷺ څخه دا په ثبوت رسيدلي ده دوی استماع د غناء تقربًا الى الله تعالى کوله، او هم له دې سببه مشائخ د طريقت عليه نقشبنديه دا کار کوي چي په غناء سره تقرب الى الله ﷻ غواړي او نه پر نورو مشائخو چي دا کار کوي انکار کوي، والله اعلم بالصواب، دا وُ تحقيق د فقير په باره کي د غناء حسب الوسع والطاقة ونرجع الى تفسير القرآن العزيز.

بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ

متعلق بقوله ليضل الناس آه، والمعنى چي دوی علم نه لري په حال ما يشتر به من اللهو، او بالتجارة حيث استبدل اللهو تجارة القرآن قتادهؒ وايي بحسب المرء من الضلالة ان يختار الحديث الباطل على الحديث الحق والمآل واحد "ويتخذها" او وګرځوي آيات الله "هزوًا" چونکه هزوا مصدر دی نو دلته په معنى د مهذوا به دی ليصح حملها على آيات الله.

فائده: يتخذها منصوب دی معطوف پر ليضل چي منصوب په ان مقدرة سره بعد اللام ولي حرف جر پر فعل نه داخليږي بې تقدير د ان مصدري، او اکثره قراء يې په رفع سره وايي، عطف يې پر يشتري بولي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝

او دغو کسانو لره دی عذاب د اهانت او سپکاوي.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا

پوه سه: چي ضمير د عليه راجع دی و من ته في قوله تعالى من يشترى چي تلاوت وکړل سي پر ده د آياتو زموږ (چي آيات قرآنيه دي)

وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا

دی اعراض وکړي يعني توجه نه ورته کوي په داسي حال کي چي طالب د کبر وي يا په معنى د متکبر يعني سين د طلب زائد دی، پوه سه! چي جمله شرطيه عطف ده پر يشترى.

"كان لم يسمعها" يعني ځان داسي وګرځوي لکه ده چي آيات نه دي اورېدلي (كان حال دی له ضمير د ولى)

كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْرًا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝

ګويا دده په غوږ کي ثقل او کڼوالی دی. نو زېری ورکړه ده ته يا محمد (ﷺ) او يا کل يصلح الخطاب په عذاب سره چي درد ورکونکی دی چي عذاب د اور دی.

سوال: بشارة خو خبر سار ته وايي، عذاب اليم خو خبر سار نه دی؟

ځواب: اصل معنى خو داده اخبره تعبير بالبشارة تهکمًا يې وکړی.

پوښتنه: لفظ د اليم خو فعيل د مجرد باب دی، تا يې ترجمه په درد ورکونکي سره وکړه چي معنى د مولم د باب د افعال؟

ځواب: په خواص الابواب کي راغلي دي چي ګاهي فعيل په معنى د مفعل راځي كما قول الشاعر: امن ريحانة الداعی السميع يورقنی آه، دا سميع په معنى د مسمع دی كذا في شرح الجامي، ولهذا الشعر قصة طويلة، كما ذكرناها في بعض مواضع.

درويش وايي: چي عادت الهي په قرآن عزيز کي په دې سره جاري دی عمومًا چي وروسته تر عذاب بيانولو د حال د کافرانو لکه په دې ځای کي ومن الناس من يشترى لهو الحديث الآية حال د مؤمنانو بيانوي ليكون القرآن الكريم نذيرًا وبشيرًا ولهذا قال.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ۝٨

په تحقيق هغه كسان چي ايمان يې راوړی وي (يعني بما يجب الايمان به لكه چي آمنت بالله و ملائكته آه پر هغو عقائدو مشتمله ده) او عملونه د خصلاتو صالحاتو من العبادات البدنية والعبادات المالية والمركبة منهما من الفرائض والواجبات والسنن "لهم" ددوی لپاره (اللام للاختصاص الاصل نعيم الجنات لكن عكس التعبير للمبالغة)

خَالِدِينَ فِيهَا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٩

همېشه به وي دوی په هغه جنتو کي.

پوه سه: چي دا عبارت حال مقدره دی ای مقدراً خلودهم فيها اذا دخلوها.

"وعد الله" ای وعد الله وعداً.

درويش وايي: چي په علم نحو کي وايي چي دا حال مؤكد لنفسه دی ولي چي د ماقبل تر ده يعني لهم جنات النعيم آه مفهوم عين وعده ده "حقًا" مفعول مطلق دی د فعل محذوف ای حق ذالک الوعد حقًا.

پوه سه: چي دي ته مصدر مؤكد لغيره وايي په علم النحو کي لان كون الوعد حقًا مفهومه مغائر لنفس الوعد فافهم.

"وهو العزيز الحكيم" او خدای ﷻ غالب دی څوک يې نسي منع کولای د پوره کولو څخه د خپل موعود که ثواب وي او که عقاب، لان العجز على الله محال "الحكيم" يعني لايفعل الا مافيه حمكت باهرة.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

پيدا کړي دي خدای ﷻ اسمانونه.

پوه سه: چي دا جمله صفت ده د الحكيم بحذف الموصول ای الذي خلق آه وهو تكلف مستغنى عنه، يا حال ده په تقدير د قد كما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً من الضمير المستتر في الحكيم "بغير عمد ترونها" بيله ميلانو او تمبو چي تاسي يې وينئ.

فائده: جمله د ترونها صفت دی د عمد والضمير المؤنث راجع الى عمد، والنفي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

متوجه الى القيد والمقيد يعني نه ستني (تمبې) سته او نه يې تاسي وينئ، يا مراد دادی چې تاسي يې نه وينئ که څه هم تمبې سته، والمراد على هذا التقدير العمد المعنوية وهي عمد القدرة الالهية كما في روح المعاني، وروح البيان.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

او خدای ﷻ اچولي دي پر مځکه غرونه محکمه پر ځای ولاړ "ان تميدبكم" بحذف المضاف ای کراهةان تميد بكم يعني چې مځکه حرکت ونه کړي متلبس په تاسي سره، او خدای ﷻ منتشر کړي دي په مځکه کي هرقسم دواب، الدابة مايدب على الارض چې حرکت کوي پر مځکه، والاستغراق في كل دابة په سبب د غاية كثرت د انواعو د دواب الارض في الجنس والنوع والهيئة والصغر والكبر الى غيرها من احوالها ، كريمه: ولا يعلم جنود ربک الا هو.

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

او موږ راتوی کړي له اسمانه اوبه يعني باران، مراد د اسمان څخه يا حقيقت اسمان او يا وريځ ده لان كل ماعلاک فهو سماء.

پوه سه: چې مراد اغلب د ما ينزل من السماء يعني که څه هم اوربښت د واوري او ژليو هم له سماء څخه دی.

فائده: في قوله تعالى وانزلنا التفات من الغيبة الى التكلم.

درويش وايي: چې التفات په خپلو شپږو قسمو د محسناتو څخه د عربيه كما ثبت في علم البديع.

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ۝١٠

نو موږ شنه کړي دي په مځکه کي د هر قسم نباتاتو څخه چې حسن المنظر او كثير المنفعة دي يا د خورک لپاره يا د تداوي لپاره الى غير ذالک من الحكم المودعة فيها.

درويش وايي: چې په دې آيتو کي خدای ﷻ خپل کمال قدرت او حکمت او علم يې بيان کړی او د وحدانيت خپل اساس يې کښېښنو او نفي د شرک يې وکړې، نو په دې آيت کي اشاره و دغه ته ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُوْنِیْ مَاذَا خَلَقَ الَّذِیْنَ مِنْ دُوْنِهٖ

په تأويل د ماذكر خلق د خداى دي، نو تاسي بيان كړئ ايها المشركون چي څه شي پيدا كړي هغه بتانو چي ماسوئ د خداى ﷻ دي او تاسي يې عبادت كوئ او د خداى ﷻ شركا يې بولئ.

فائده: پوه سه! چي ما ذا منصوب دى په خلق او كلمه ما لپاره د استفهام انكاري ده او مبتداء ده او كلمه د ذا په معنى د الذي سره د صله يې خبر دى.

سوال: كلمه د ما چي استفهاميه سي، نو ''اروني'' څرنګه عمل پكښي كوي آيا و صدارت ته د استفهام په ضرر نه وي؟

ځواب: مفسرين وايي چي اروني بند دى له عمل څخه ههنا فتدبر.

بَلِ الظّٰلِمُوْنَ فِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ۝۱۱

پوه سه: چي بل لپاره د انتقال دى له تبكيت څخه د مشركانو و حكم ته د ضلال پر دوى.

پوښتنه: ځاى خو د ضمير ؤ يعني بل هم نو اسم ظاهر يې ولي راوړى؟

ځواب: لپاره د حكم پر دوى چي دوى ظالمان دي كما لايخفى.

وَلَقَدْ اٰتَیْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ

په تحقيق موږ وركړى ؤ لقمان ته.

تاريخ قديم وايي چي قصه د لقمان حكيم او وصايا دده په نيز د يهودانو يې ډېر شهرت درلودى، او عرب په يو مهم كي يعني يهودانو دوى ته رجوع كول: از حكمتهاى لقمان براى ايشان ضرب مثل بودندى، حق سبحانه وتعالى از حال وى خبرداد وفرمود ولقد آتينا لقمان آه.

دروش وايي: چي په نسب او احوالو كي د لقمان لوى اختلاف دى، محمد اسحق صاحب المغازي وايي چي لقمان بن باعور بن ياخور بن تارخ وهو آزر ابو ابراهيم الخليل ﷺ بود، او زر كاله ژوندى ؤ چي زمانې ته د داؤد ﷺ ورسېدى او هغه څخه بعض علوم دينيه زده كړه او دمخه تر بعثت د داؤد ﷺ لقمان خلكو ته فتواوي وركولې، چي داؤد ﷺ مبعوث سو لقمان بيا چاته فتوى نه وركول، او چا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي به له ده څخه پوښتنه وکړه چي ته ولي اوس فتوئ نه ورکوې؟ ده به ويل الا اكتفى اذا كفيت، او بعض اهل تاريخ وايي چي دده نسب دا ؤ: لقمان بن عنقا بن سرون وكان عبدًا نو بيا يعني من اهل نوبة اسود اللون ولاضي فيه فان الله لايصطفى عباده اصطفا نبوة او ولاية وحكمة على الحسن والجمال الظاهري، وانما يعطيهم على ما يعلم من غائب امرهم، ونعم ما قال الجامي قدس سره:

چه غم و منفعت صورة اهل معنى را ... چو جان ازروم بود گوتن حبش ميباش

بغوي رح وايي چي وهب بن منبه رح وايي چي لقمان د ايوب عليه السلام د خور زوی ؤ، او مقاتل رح وايي د ايوب عليه السلام د خاله زوی ؤ، او واقدي وايي چي لقمان قاضي ؤ په بني اسرائيلو کي، او په درمنثور کي وايي چي ابن ابی شيبة او احمد په کتاب الزهد او ابن ابی الدنيا په کتاب المملوكين کي له ابن عباس رض څخه نقل کړی دی چي لقمان حبشي مريی ؤ او نجار ؤ، او بغوي رح د خالد الربعي څخه وقال قال مجاهد كان عبدًا اسود لوی شونډان يې وه چاودلي پښې يې وې، او سعيد بن المسيب وايي چي لقمان خياط ؤ، او بعض وايي شپانه ؤ، او بعض وايي مريی ؤ هره ورځ به يې بادار ته يوه پلنډه بوټي راوړل.

درويش وايي: چي روح المعاني په خپل تفسير کي دا قولونه ټول له رانقل کړي دي، لکن په اخير کي يې ويلي دي: ولا وثوق لي بشيئ من هذه الاخبار.

سوال: نو ولي دي رانقل کول!؟

ځواب: روح المعاني داسي ځواب ورکړی دی وانما نقلها تاسيًا (ای اقتدا) بمن نقله من المفسرين الاخيار، ده خپله رايه داسي بيان کړې ده چي لقمان يو صالح سړی ؤ حکيمًا ولم يكن نبيًا انتهى (روح المعاني جز ۲۱)

"الحكمة" درويش وايي: چي په قاموس کي وايي چي حکمت العدل او علم او حلم او نبوة والقرآن والانجيل ته وايي لکن مظهري وايي وكل من هذه المعاني يحتمل المقام، فقير وايي چي د انجيل او قرآن څرنګه احتمال سته که څه هم مراد ځني علم الانجيل وعلم القرآن وي، ولي چي لقمان حکيم خو د پر مقدم ؤ تر انجيل او قرآن فافهم.

يوه سه: چي په يو حديث صحيح کي راغلي دي قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان من الشعر لحكمة، مراد په دغه حديث کي له حکمت څخه علم دی يعني بعض اشعار مشتمل پر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علم دي لکه پنج کتاب مثلاً او مثنوي وغيرذالک في الزمان الحاضر، او يا هغه اشعار چي په زمانه کي د آنحضرت ﷺ په مدحه کي دده مبارک او يا په بيان کي د قرآن عزيز د حقيت ويل سوي وه، او په هغه حديث کي چي رسول الله ﷺ وايي: الا و في رأسه حکمة، مراد ځني عقل دی. او بغوي رح وايي اتفق العلماء على ان لقمان كان حكيمًا اى عالمًا فقيهًا ولم يكن نبيًا، مګر عکرمه رض وايي چي لقمان نبي و، لکن دا قول ضعيف دی غاية الضعف لما اخرج ابن ابى حاتم عن وهب بن منبه انه سئل اكان لقمان نبيًا قال لا لم يوح اليه وكان رجلاً حكيمًا، وكذا اخرج ابن جرير عن مجاهد.

اخرج ابن مردوية عن ابن عباس رض چي حکمت علم او عقل و افطنة (يعني ځيرک والي ته وايي) او اصابة في القول ته وايي، وقال الراغب الاصفهاني رح چي حکمت معرفة الموجودات على ماهي عليه في الواقع وفعل الخيرات ته وايي.

او امام رازي رح په تفسير کبير کي وايي: چي حکمت عبارت دی د توفيق ځخه عمل بالعلم.

درويش وايي: چي نور هم تفاسير د حکمت د لقمان رح په کتابو کي کړل سوي دي وبيان كلها مع مالها وما عليها يقضى الى التطويل الممل للمتعلمين لهذا التفسير.

بعض علماء وايي چي اختيار ورکړل سو يعني د خدای ﷻ له خوا و لقمان ته په منځ کي د حکمت او نبوت فاختار الحكمة، قال البغوي رح وروی چي لقمان بيده و په غرمه کي نو ږغ پر وکړل سو يا لقمان هل لک (يعني تا ته رغبت سته چي خدای دي خليفه وګرځوي په محکمه کي فتحكم بين الناس بالحق) لقمان جواب ورکړی که ماته اختيار راکوي خدای ﷻ قبلت العافية (يعني چي زه له دې منصب ځخه ځان ساتنه غواړم او که د امر د خدای ﷻ پر ما باندي د قبول د دغه منصب وي فسمعًا وطاعةً، ولي چي زه په دې پوهېږم چي په صورت ثاني خدای ﷻ زما مرسته کوي او د خطاء او ګمراهی ځخه مي ساتي، نو ملکو وده ته وويل چي ده نه ليدلي لم يا لقمان (ولي ای دا منصب د تحکيم بين الناس په خپله خوښه نه قبلوې؟) لقمان جواب ورکړی چي حکم بين الناس سخت ترين د منازلو دی چي ظلم له هري خوا ځخه ورته راځغلي، نو که زه په حکم حق ته ورسېږم، نو اقلاً داده چي زه به نجات پيدا کړم له عتاب ځخه او که خطا وځم په حکم کي، نو لار د جنت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مي خطا کړه او زياته يې کړه چې سړی چې په دنيا کې ذليل وي بهتره ده تر دې چې په دنيا کې رئيس او حاکم او شريف وي.... بيت:

بر فلک برتر بود اسرار او .... شيئًا لله شيئًا لله کار او

او زياته يې کړه من يختار الدنيا على الآخرة تفته الدنيا (ځندي فوت به سي دنيا لانها فانية) ولا يصيب الآخرة (ولي ده يې طلب نه دی کړی) فعجبت الملائكة من حسن جوابه وكلامه. فنام نومة فاعطى الحكمة. نو دی راويښ سو خبري يې تولي حکمت وې. او پر داؤد ﷺ هم ورته ږغ وکړل سو وروسته تر لقمان. داؤد ﷺ يې قبول وکړی ولم يشترط ما شرط لقمان، نو څو ځايه په تحکيم کې خطا ورپېښه سوه کما جاء في القرآن العزيز كل ذالک يعفو الله عنه. نو لقمان لکه وزير مشاور د داؤد ﷺ و. وفي الحديث النبوي الصحيح كما رواه البخاري وغيره قال رسول الله ﷺ لي وزيران في الارض ابوبکر و عمر ﷺ الى اخير الحديث. په روح البيان کې وايي لقمان مردی حکيم بود از نيک مردان بني اسرائيل لکن سبط او ۱۲ سبط بني اسرائيل معلوم نيست، خلق را پند دادی وسخن حکمت گفتی ولم يکن نبيا. وفي الکتب: لقمان هزار پيغمبر را شاگردی کرده بود و هزار پيغمبر را او وزير مشاور بودی، درسخنهای حکمت راوی گفت که از هزار پيغمبر هرچه شنيده ايم هشت کلام اختيار نموده ام (۱) ان کنت في صلوة فاحفظ قلبک. يعني د امور بېهوده او د امور دنياويه قلبک مشغول نګردانيد (۲) وان کنت في الطعام فاحفظ حلقک: ته ستونی ساته چې دومره ګوله اخله چې تر ستوني په آسانی تېرېږي (۳) وان کنت في بيت الغير فاحفظ عينيک: ستر ګې دې ساته يعني د ده د کور په شيانو کې کاته مه کوه (۴) وان کنت بين الناس فاحفظ لسانک: يعني ناڅيا خبره او چې د اهل مجلس ناخوښه وي پر خوله او ژبه مه راوړه (۵) واذکر اثنين، او دوه شيان په ياد کړه يعني الله ﷻ والموت (۶) دوه شيان هېروه يعني احسانک في حق غيرک واسائة الغير في حقک، روايت دی چې يو چا لقمان ته وويل: ما اقبح وجهک؟ ده ورته وويل التعيب على النقش ام على النقاش. يعني زما خود اقبح الوجه په اختيار نه ده نو پر ما څه عيب وايې، او نقاش چې پروردګار دی پر هغه عيب ويل حق نه دی لانه يفعل ما يشاء.

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

روایت دی چي داؤد علیه السلام اول واضع د زغرو د جوړېدلو دی. لقمان به ورته ناست ؤ چي داؤد علیه السلام به الغې سره جار ایستلې او مېخونه به یې پر وه ویشتل د لقمان به ګاهي اراده سوه چي پوښتنه ځندي وکړي چي ته دا څه شی جوړوې، بیرته به یې فکر وواهه چي ان من الحکمة الصمت، یعني پټه خوله حکمت دی، وایي چي داؤد علیه السلام چي دا شی پوره کړي په خپله به یې حکمت بیان کړي او داغسي هم وسوه چي داؤد علیه السلام چي زغره تکمیل کړه او وایې غوستل دا سي یې وویل: نعم اداة الحرب یعني د جنګ په وخت کي په اسانی سره تو ره دا زغره نسي پرې کولای. رواه الحاکم والبیهقي في شعب الایمان.

له لقمان رحمه الله څخه روایت دی چي له ده څخه چا پوښتنه وکړه: ای الناس شر؟ فاجاب الذي لایبالي ان رأه الناس علی العصیان من الله. او ابن ابی شیبة او احمد او ابن جریر له خالد ربعي څخه روایت کړی دی چي لقمان عبد حبشي ؤ، نو دده بادار ورته وویل چي یو پسه حلال کړه او ماته غوښې ځندي راوړه. هغه ډېري پاکي او خوږې دوې ټوټې غوښه راوړه چي زه یې وخورم، ده هم دغسي وکړه ژبه او زړه یې ورته راوړه، څو زمانه وروسته بیا د لقمان سید ورته وویل چي یو پسه حلال کړه او ماته هغه ډېري خبیثي دوې ټوټې غوښې راته راوړه، لقمان داغسي وکړه اما دا وار یې هم ژبه او زړه ورته راوړی، سید یې پوښتنه ځندي وکړه چي ولي دا طیب او اخبث په دواړو سرو کي دي ژبه او زړه راوړی؟ لقمان وویل: هما اطیب شئ اذا طابا، واخبث شئ اذا خبثا. یعني چي پر ژبه د خدای جل جلاله ذکر جاري وي او رشتیا وایي او فضول خبره نه کوي، نو دا ژبه طیب شی ده. او که په ژبه دروا غ، بهتان، غیبت، فوج او فحش وایي نو اخبث شی ده. او داغه رنګه زړه په خلقت د اسمانو او مځکي و مافیها کي فکروهي قائلاً ربنا ما خلقت هذا باطلاً، او داغه رنګه په وعد و وعید کي د خدای جل جلاله فکر وهي یعني الوعد بالجنة في الایمان وعمل الصالحات. او دوږخ د کفر په صورت کي او ایتان بالمعاصي په صورت کي، نو داسي زړه اطیب شی دی، او که یې په زړه کي حب الدنیا وحب المعاصي وي نو دا زړه اخبث شی دی.

اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ

الظاهر ان تقدیر الکلام وقلنا له ان اشکر لله علی ما اعطاک من الحکمة اذ اتاک الله ایاها وانت نائم غافل عنها جاهل بها، او ظاهره ده چي داسي نعمت

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

عظيمه چي بلا طلب و بلا تعب بنده ته حاصله سي موجب د عظيم شکر دی.

ومن حکمة لقمان ان داؤد عليه السلام قال له يومًا کيف اصبحت؟ قال اصبحت بيد غيري زمامه فتفکر داؤد ؑ فيه فصعق يعنی نعره زد وبيهوش شد. ومراد لقمان قبضة فضل الهی وقبضه عدل الهي يعنی اگر خداوند متعال فضل کند حالم خوب خواهد بود که معاصی من برما شمرده نه شد واگر عدل کند که مثقال ذرة شر ما بر من بشمرد حال من خراب خواهد بود. ومن حکمتها قال ضرب الوالد ولده يعنی للتأديب لکه کښت ته چي انبار څوک ورکړي، نو ښه نما او حاصل کوي. دغه زوی په وهلو د پلار صالح صالح او عبد الرحمن جوړيږي. په صحيح حديث کي راغلي دي عليه الصلوٰة والسلام وويل: حقًا اقول لم يکن لقمان نبيًا ولکن کان عبدًا کثير التفکر حسن التقين احب الله فاحبه فمن عليه بالحکمة وهي اصابة الحق باللسان واصابة الفکر بالجنان (په زړه سره) واصابة الحرکة بالارکان ان تکلم تکلم بالحکمة وهذا اصابة الحق باللسان وان تفکر تفکر بالحکمة (يعني هر فکر چي به دده وو اهغه به حق وُ واصابة الحرکة بالارکان (يعني حرکات د اعضاؤ يې پر حق لار برابر وه) وان تکلم تکلم بالحکمة (او خبري چي به يې کولې د حق د لاري سره برابري وې) وقال الامام الراغب الاصفهاني رح الحکمة اصابة الحق بالعلم والفعل. فالحکمة من الله تعالی معرفة الاشياء وايجادها علی غاية الاحکام، کريمه: ان الله عليم حکيم، ومن الانسان کما في قوله تعالی لقمان الحکمة معرفة الموجودات علی ماهي عليه في نفس الامر وفعل الخيرات بجميع ما کلف به.

درويش وايي: چي حسين الهروي الکاشفي رح وايي: حق سبحانه وتعالی اورا پسنديد وحکمت بر او اضافه کرد، بمثانه که ده هزار کلمه حکمت ازو منقول است، که کلمه بعالمی ارزد آه، فانظر الی قابليته وحسن استعداده لحسن حاله مع الله، مقوله: کن لله کان الله لک.

درويش وايي: چي روح المعاني په خپل تفسير کي بطريقهٔ مشت نمونه از خروار از نصائح لقمان حکيم به پسر خود بسياری از مقالات ونصائح او اورده که ميدان تنگ تفسير ايوبی گنجائش آن ندارد ..... بيت:

تا طبع شريفت نه پذيرد ملالتی ... آن به که به تفسير قرآن باز بگرديم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ

(ومن يشكر) اى لله (فانما يشكر لنفسه) اى لنفع نفسه، ولي چي فائده د شكر د خداى ﷻ وه ده ته راجع دى. مقوله: الشكر قيد للموجود وصيد للمفقود. كريمه: لئن شكرتم لازيدنكم. والشكر تقرب العبد الى الرب المعبود وثواب دار الخلود.

وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿۱۲﴾

(ومن كفر) اى نعمت الله. غني حميد يعني غنى عن شكره لايحتاج الى شكره او خداى بل الله ﷻ حقيق بالحمد وان لم يحمده احد بلسان المقال فانه؂ يحمده جميع مخلوقاته بلسان الحال.

وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ

پوه سه: چي اذ معمول دى د اذكر مقدر، يعني ياد كړه هغه وخت چي وويل لقمان و خپل زوى ته. طبري وايي چي د زوى نوم يې تاران ؤ. او بعض مؤرخين وايي چي د زوى نوم يې ماثان ؤ بالثاء المثلثة. او بعض وايي انعم ؤ. او بعض وايي اشكم ؤ وكلاهما على وزن افعل. او بعض وايي چي مِشكم بدل الهمزة.

"وهو يعظه" جملة حالية من لقمان.

پوه سه: چي وعظ په قول د راغب؂ خبر مقترن بتخويف. او خليل؂ وايي چي وعظ پند وركول دي چاته په خير سره چي پر زړه يې رقت او تاثير راولي.

يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ

"يابني" تصغير د اشفاق دى نه د تحقير، قال الشاعر:

واذا ما حب شيئ توليت به .... احرف التصغير من شدة الوجد

وقال آخر:

ما قلت حبيبي[1] من التحقير .... بل يعذب اسم الشيئ بالتصغير

"لاتشرك بالله" ته شرک مه کوه په خداى؂ سره يعني خداى ﷻ ته شريک مه وايه لا في ذاته ولا في صفاته ولا في افعاله. په بعض روايا تو كي راغلي دي چي د لقمان

---

[1] بضم الحاء وفتح الحاء على لفظ التصغير

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زوی کافرؤ، نو همېشه به لقمان نصيحت ورته کاوه حتی اسلم، وعلی تقدير کون ابنه غير مشرک. المراد بالنهی الدوام علی عدم الاشراک فيما بقی من الاوقات.

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿۱۳﴾

په تحقيق شرک لوی ظلم دی، دا علت دی د نهي عن الشرک. وتحقيق ذالک ان الظلم هو وضع الشيئ في غير موضعه، او دا ښکاره خبره ده چي معبوديت چي خاصه مختصه د خدای ﷻ ده په بتانو کي ايښول لوی ظلم دی فافهم... بيت:

الحمد لله لا شريک له......... ومن اباها فنفسه ظلما

هر که در دريا وحدت غرقه باشد جان او
جوهر فرد حقيقت يافت از جانان او

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ

امر کړی دی موږ هر انسان ته چي د مور او پلار سره احسان کوئ (فاللام للجنس او الاستغراق لان ما لهما واحد کما ثبت في محله) او شکريې وباسئ او اطاعت يې کوئ (يعني في ماسوی الشرک والمعاصي لانه لا طاعة للمخلوق في معصية الخالق.

بوه سه: چي دا جمله معترضه ده په قصه کي د لقمان.

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ

دی په حمل کي وړی دی مور.

فائده: دا جمله معترضه په معترضه کي ده تاکيد د وصيت په حق کي د مور.

وفي الحديث المتفق عليه عن ابی هريرة ﷺ ده وويل ده وويل چي يو سړي وويل و آنحضرت ﷺ ته يا رسول الله څوک ډېر حقدار ه دی په ښه صحبت چي زه يې ورسره وکړم؟ قال ﷺ امک قال الرجل ثم من؟ قال امک ثم امک ثم اباک.

فائده: د دي حديث له نکته نکاه ښکاره معلومه سوه چي د مور دري حقه د حسن صحبت دي او د پلار يو، دليل يې دادی چي مور اولاً زوی نهه (۹) مياشتي علی الاغلب په خپله ښېټه کي ساتلی دی چي ډېر مشقت و پر مور، وروسته په وخت کي د زېږېدلو او په جلاوالي کي د حمل پر دي ډېر تکليف تېرېږي، بيا وروسته د رضاع په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وخت کي د عيال او دده کالي او مرداري ورپرېول او د شپې او ورځې دده خدمت کول. بلکې وروسته تر فطام هم تر ډېري زماني پوري کما هو من اجلى البديهيات.

وَهۡنًا عَلٰى وَهۡنٍ وَّفِصٰلُهٗ فِىۡ عَامَيۡنِ

پوه سه: چي وهن ضعف ته وايي مصدر دی ای ذات وهن ای وهنا کائنا على وهن. ولي چي ځونه حمل د دوی په رحم کي لويږي ددې ضعف ډېرېږي الى ان تضع حملها.

فائده: ښځه په خلق يعني په بدن کي او په خُلق بضم الخاء يعني په اخلاقو کي ضعيفه ده لانه عليه الصلوة والسلام سماهن ناقصات عقل و دين.

"وفصاله في عامين" او له شيدو ځخه د پرېکولو په دوه کال کي کېږي.

پوه سه: چي دا بل حق دی د خدمت د مور پر ولد باندي.

درويش وايي: چي مسئله د رضاع په بسط سره په فقه کي مذکوره ده على الاختلاف بين ائمة المذاهب.

درويش وايي: چي په مرور د زمان اوس اوضاع د عيال او د مور او پلار بالعکس روانه ده.... بيت:

دختران را همه جنگ است با مادر ..... پسران را همه بدخواه پدر مى بينم

مسئله: علماء وايي چي د مور خدمت او شفقت پر اولاد لازم دی او د پلار احترام او عزت پر اولاد لازم دی والفرق بينهما ظاهر فتدبر.

تاريخ قديم د الحسن البصري رحمه الله په احوالو کي وايي چي دی سره د علميت خداداده او د طريقت د لاري د پوره شهرت خاوند ؤ لکن دده پلار وختي وفات سوی ؤ او موريې ژوندی وه، دی چي به د ماخستن د لمانځه ځخه راغلی په سرای کي د مور خونه يې په مخ کي وه، نو اول به يې د مور احوال پرسي وکړه او يو ګړی به يې مجلس ورسره وکړی، اخير به يې مور ورته وويل چي زه بيد يږم ولاړه سه خپل عيال ته، نو ده به ورته وويل چي راکه چي زه دي پښې مچ کړم، نو د مور پښې به يې مچ کړې او د خپل عيال خواته به ولاړی، دده په دې کي مقصد دا ؤ چي که زه بې پرسه او بې پرسانه د مور د عيال و خواته ولاړ سم نبايد چي ددې به ګله او خيره په زړه کي پيدا سي چي دا سي بې پرواه تر ما تېر سو. خير دده خو دا عادت همېشه ؤ، يوه شپه په سبب د يو شغل دی ماخستن په مسجد کي ځنډېدلی ؤ، کورته چي راغلی موريې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بیده سوې وه، نو حیران سو چي که اوس زه د مور پښې مچ کړم له خوبه به ووځي او که د عیال وخوا ته تېر بېږم زما د ائمي احترام د موربه پاته سي، نو بالآخریې کرار داسي وکړه چي بیره یې د مور د پښو په خاوره پوري مښل چي موریې نسوه وپښه کورته ولاړی، او دده دا عادت وُ چي د سهار تر لمانځه وروسته د اشراق د لمانځه تر وختهدی او دده مریدان په ذکر او وظیفه مشغول وه، د اشراق دوه رکعته لمونځ چي به یې وکړی، نو پر مریدانو به یې مخ راوړه چي د شپې چا خوب لیدلی دی، که به چا خوب لیدلی وُ ده د هغه د خوب تعبیر بیان کړی وبالجملة همېشه دده دا معمول وُ، نو په دغه شپه چي ده د مور د پښو په خاوره پوري بیره مښلې وه خوب ولیدی. د سهار تر لمانځه وروسته چي ده د مریدانو د خوب لیدلو بازخواست وکړی حسب المعمول یو مرید وویل چي ما ته د شپې په خوب لیدلې چي د ږیري تول وپښتان دي د ملغلرو ډک وه، حسن البصري رح وویل چي دا خوب لیدل د برایي شپې زما د خدمت او احترام د موریوه واقعه ده، نو حال یې پوره و مریدانو ته بیان کړی او دا یې زیاته کړه چي زه ډېر خوشبخت یم چي د مور د پښو خاوره مې په دربار کې د باري تعالی په ملغلرو منظور سوه، انتهی قصة الحسن رح.

درویش وایي: چي ما د مور د وضع الحمل تکلیف بیان کړی، یو ستر عالم په کتاب کې خپل ودې تکلیف ته په وخت کې د وضع الحمل د مور تشبیهًا اشاره کړې ده او داسي وایي..... بیت:

رنجی کشیدم مدتی چون رنجهائی درد زه
تا من برائیدم چنین تحفهٔ نصائح نا بور

ترجمه: رنج او تکلیف مي یوه ږی څه موده لکه تکلیفونه د درد د زِه (یعني وضع الحمل لنګوالي ترڅو چي ما وزېږول یعني تصنیف مي کړه داسي تحفه نصائح نامور یعني نامداره ده.

یوه سه: چي تحفه نصائح نوم د کتاب فارسي مشهور دی په بیتو سره چي په هغه کي ټوله عقائد او عملیات او نوري فوائدي تر پایه پوري مصنف په فارسي شعرو بیان کړی دی، او د تعجب ور خبره داده چي قافیه د ټوله کتاب د بیتو پر را ، مهمله ده.

درویش وایي: چي زما د تعلم اول په وخت کي ملایانو په درس وایه تحفة النصائح

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي علاوه تر بيان د امور دينيه ؤ د فارسي ژبې د ژدکړي لپاره لو سرمايه وه.

فائده علميه: پوه سه! چي په دې بيت کي د تحفه نصائح استعاره تمثيليه ده وهي في اصطلاح علم البيان ان لايكون في شيئ من مفردات المشبه والمشبه به مجاز بل يشبه الهيئة المنتزعة من المشبه بالهيئة المنتزعة من المشبه به فالتشبيه بين الهيئتين كما في قولهم للشخص المتفكر في امر من الامور، رئيتك تقدم رجلاً وتؤخر اخرى فافهم.

اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ ۭ اِلَيَّ الْمَصِيْرُ

دا چي زما شکر وو ايه په طاعت او عبادت کولو سره او په ژبه هم (مثلاً الحمد لله رب العالمين على ما هدانا الى الاسلام، وجعلنا من امة محمد ﷺ (ان مفسره دى تفسير دى د وصينا آه) او د مور او پلار شکر وايه په خدمت او حسن عشرت او امتثال امرهما موافقًا للاسلام، سفيان بن عيينة وايي په تفسير کي ددې من صلى الصلوات الخمس (يعني بجميع اركانها و واجباتها و سننها وغير ذالک) فقد شکر الله ومن دعى لوالديه في ادبار الصلوة الخمس مثلاً اللهم اغفر لوالدي كما ربياني صغيراً فقد شكر لوالديه "الي المصير" ماته ستاسي مرجع ده په ورځ د قيامت.

پوه سه: چي جمله هم وعد ده او هم وعيد يعني اجازيک على الشکر بالجنة ونعيمها وكفرک بالنار ...

فائده: حق د استاذ او د معلم الدين فوق دى تر حق د والدينو، تاريخ وايي چي د اسکند ځخه چا پوښتنه وکړه مالک تعظيم مؤدبک يعني استاذک اشد من تعظيمک لابيک؟ ده ورته وويل: ان ابى حطني من السماء الى الارض، ومعلمي رفعني من الارض الى السماء، قال الحافظ الشيرازي رح:

من فلک بودم وفردوس برين جايم بود
يعني روحى آدم آورد درين خراب آبادم

حکايت: بزرجمهر ته چا وويل چي څه سبب دى چي ته تعظيم د معلم ډېر کوې تر تعظيم د پلار؟ ده ورته وويل لان والدي سبب لحيواتي الفانية (يعني چي مده د عمر ده) ومعلمي سبب حياتي الباقية.

درويش وايي: چي ددې زماني شاګردان د استاذانو په ازار کي تر اميانو ډېره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

برخه اخلي، مثلاً که مقتدی د مسجد چي دی يعني شاګرد يې امام ؤ هغه مقتدی د شاګرد د استاذ په عداوت کي ؤ، شاګرد هم د خپل استاذ په عداوت کي لپاره د مراعات د مقتدي چي ته ده تنخوا يا زکوة مثلاً ورکوي سرګرم کوشان وي.

مسئله: په حديث شريف کي راغلي دي چي که د چا مور او پلار مړه وه په داسي حال کي چي د هغه سړي څخه ازاروه او دی ژوندی ؤ فليستغفر لهما ويتصدق لهما (يعني طلب د بخښي دي کوي د مور او پلار لپاره او خيرات دي پسې کوي) حتى يکتب بارًا لوالديه، ومن زار قبر ابويه او احدهما في كل جمعة او احدهما كان بارًا (يعني اذا كان يمكن للولد زيارتهما في كل جمعة)

وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا

او که کوشش وکړی او طلب وکړی له تا څخه مور او پلار تا چي ته شريک کړه ايها المؤمن يعني په عبادت کي هغه شی چي عبارت له بتانو څخه دی وغير ذالک من الملائكة والشمس والقمر چي تا لره نسته ای مؤمنه په شرک د هغو د خدای ﷻ سره علم، نو په دې باره کي د مور او پلار په خوله مه کوه، ولي حق د خدای ﷻ غالب دی پر حق د هر چا، كما ورد في الحديث قال رسول الله ﷺ لاطاعة للمخلوق في معصية الخالق، رواه احمد والحاكم في المستدرک عن عمران والحكم بن عمرو الغفاري او په بخاري او مسلم او په سنن ابی داؤد والنسائي عن علي رضی الله عنه نحوه.

والحاصل: ته ای مؤمنه څرنګه به د مور او پلار په خوله کوې په هغه شي کي يعني الشرک چي تا ته يې بطلان په دلائلو قاطعه وو سره ثابت دی.

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

او ته ای مؤمنه ژوند کوه او ګذاره کوه د دغه مور او پلار سره چي دوی تا ته دعوت د شرک درکوي په دنيا کي هغه چي معروف په شرع کي وي يعني شرع او عقل سليم يې قبلوي.

مسئله: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي پر مؤمن واجب ده نفقه د مور او پلار چي فقيران وي که څه هم کافران وي، وجاء في حديث اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنهما چي زما مور مدينې ته راغله او دا مشرکه وه په هغه زمانه کي چي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مکې او مدينې ترمنځ تګ او راتګ په صلح کې د حديبيې په منځ کې د عليه الصلوة والسلام او د قريشو سوی ؤ، نو اسماء ﷺ وايي چې ما د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه چې زما مور ماته راغلې ده وهي راغبة عن الاسلام، آيا صله رحمي ورسره وکړم يعني د طعام او خرڅ د لارې په باره کې؟ نو عليه الصلوة والسلام راته وويل هو! ورسره وه يې کړه، بخاري مسلم.

مسئله: که مور او پلار وه زوی مؤمن ته وويل چې مور، تربت خانې ورسوه په خوله دې نه کوي، ولې چې معصيت او شرک ته ځي، او که پلار او مور بت خانې ته پر خپلو پښو تللي وه او زوی ته يې وويل چې مور، تر کوره پورې بوزه، پر زوی واجب دی ددوی بېول، فتدبر في حق الوالدين المؤمنين ايها المؤمن.

درويش وايي: چې دا يو څو بيته په حق کې د مور او پلار او په زيات والي کې د حق د مور کما مر في الحديث النبوي ﷺ امک ثم امک ثم امک ثم اباک. دا بيتونه له بعضې عربو څخه مروي دي چې مور يې حج ته په شا راوستلې وه او دا بيتونه يې ويله:

احمل امي وهي الحمالة ..... ترضعنی الدرة والعلالة

ولله در القائل في حق الام

لامک الحق لو علمت کبير ...... کثيرک يا هذا لديه يسير

فکم ليلة باتت بثقلک مشتکی ...... لها من جراها انة وزفير

دا خو په وخت کې د حمل د مور حال ؤ

وفي الوضع لو تدری عليها مشقة ...... فمن غصص لها الفواد يطير

دا خو حال د لنګېدلو د مور ؤ

وکم غسلت عنک الاذی بيمنها ..... وماحجرها الا لديک سرير

وَّاتَّبِعۡ سَبِيۡلَ مَنۡ اَنَابَ اِلَیَّ

او ته متابعت کوه يا مؤمن د لارې د هغه چا چې رجوع يې ماته وي، يعني اطاعتي وهو النبي ﷺ واصحابه ؓ، ابن عباس ؓ وايي: چې مراد له اناب څخه ابوبکر ؓ دی وذالک حين اسلم يعني ابوبکر ؓ راغله ده ته عثمان بن عفان وطلحة والزبير وسعد بن ابی وقاص وعبد الرحمن بن عوف ؓ دوی ابوبکر ؓ ته وويل قد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صدقت هذا الرجل يعنون النبي ﷺ وآمنت به؟ قال نعم هو صادق يعني في دعوى الرسالة فآمنوا به، نو تاسي هم ایمان راوړئ، نو هغوی د ابوبکر ؓ متابعت وکړی، نو ابوبکر ؓ دوی رسول الله ﷺ ته وروستل او هغوی ټولو ایمان راوړی.

درویش وایي: چي دغه کسان صحابه کرام ؓ متقدمین د اسلام دي.

مسئله شرعیه: نه دی روا اطاعت د والدینو چي زوی امر کړي په پرېښولو د یو فرضي کار او یا په کولو د مکروه تحریمي کار، ولي چي زوی د مور او پلار په قول عمل ونه کړي، خو امتثال د امر د خدای ﷻ یې وکړی، او که یې په خوله وکړی امتثال د امر د غیر الله یې وکړی وهو شرک في الحقیقة، وقد قال رسول الله ﷺ لاطاعة للمخلوق في معصية الخالق.

مسئله: د مور او پلار اطاعت واجب دی پر زوی که یې په امر مباح سره امر کړی یعني چي نه ممنوع شرعًا ؤ او نه عقلاً.

مسئله: که مور یا پلار زوی امر کړی چي ډېر ذکر د خدای ﷻ مه کوه مثلاً، یا ډېري نفلي روژې مه نسه، یا په تبلیغي جماعت کي مه داخلېږه، او یا ډېر حرص د دنیا مه کوه، ونحو ذالک. ففیه اختلاف. بعض علماء وایي چي امتثال یې واجب دی، بعض علماء وایي چي نه دی واجب، امام مظهري ؒ وایي چي ظاهره داده چي نه دی واجب، اول دلیل یې دادی چي خدای ﷻ په دې آیت کي "واتبع سبیل من اناب" امر کړی دی په اتباع د سبیل د من اناب ولاشک ان اکثار النوافل لکه ډېر ذکر کول یا ډېري روژې نیول یا ترک د حرص د دنیا سبیل المنبیین الی الله ده، الا تری چي صحابه کرامو ؓ ترکوا الاوطان وهاجروا الی الحبشة والی المدینة وبذلوا انفسهم واموالهم في سبیل الله علی خلاف مرضات ابائهم وامهاتهم، او خدای ﷻ په دې باره کي دا آیت نازل کړی دی " قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ۝

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو څرنګه به روا وي پرېښول د مجاهدې في سبيل الله مع النفس والشيطان التي سماه رسول الله ﷺ الجهاد الاكبر، لپاره د ارضاء د مور او پلار، دوهم دليل دادى چي حاكم د عامر بن عبدالله بن الزبير رض څخه روايت كړى دى عن ابيه چي ابو قحافه چي د ابوبكر رض پلار ؤ، څه وخت چي ابوبكر رض بلال حبشي رض ازاد كړى بلال او عامر بن فهيره وام عميس وزبيرة او نور ازاد كړه، ابو قحافه ده ابوبكر رض ته وويل چي زه تا وينم چي ته ضعاف افراد ازادوې، نو كاشكي تا په ځاى كي د ضعاف مريانو او مينځيانو اقوئ مريان ازاد كړي واى چي ستا په بنه به درغلي واى، او پر دښمن به ستا كومكيان واى، نو ابوبكر رض ورته وويل يا ابت انما اريد ما عندالله فنزلت وسيجنبها الاتقى الذى يؤتى ماله يتزكى، يعني في عتق هؤلاء المذكورين من العبيد والاماء. او هجرت وكړى ابوبكر رض مع رسول الله ﷺ الى المدينة واخذ معه اربعة آلاف درهم ولم يترك لاهله شيئًا على خلاف مرضات ابيه ابى قحافة. او دا قصه په تفصيل سره په قصه كي د هجرت د عليه الصلوة والسلام مع ابى بكر رض الى المدينة في تفسير سورة التوبة بيان كړل سوې ده فراجع.

ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ۝

وروسته يعني په ورځ د قيامت رجوع ده ستاسي (نو مرجع مصدر ميمي دى او ضمير د جمع راجع دى وزوى، مور او پلار ته) نو زه به تاسي خبر كړم په هغو عملو چي تاسي په دنيا كي كول يعني جزاء به دركړم. زوى تا ته پر اسلام او مور او پلار ته پر كفر.

فائده: ترجمه د ما كنتم تعلمون چي فقير وكړه پر تقدير ددې وه چي ما موصوله سي وحينئذ فالعائد الى الموصول محذوف اى تعملونه او باعمالكم كه مصدريه سي.

پوهه: چي دا دوه ايته معترض دي په بيان كي د وصيت د لقمان وزوى ته.

تتمه حقوق الوالدين: په صحيح حديث كي راغلي دي چي يو سړى و عليه الصلوة والسلام ته راغلى او داسي يې ورته وويل چي يا رسول الله ﷺ زما مور نهايته سپين سرې او ضعيفه ده چي زه يې په خوله كي ډوډۍ وركړم او په خوله كي يې اوبه وركوم او زه اودس ورتازه كوم او هر ځاى ته يې په شا وړم، نو آيا ددې حق پر ځاى دى او كه څرنګه؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل لا ولا واحدًا من مأة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه سرې ورته وویل: لم یا رسول اللهﷺ؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل: دې چې ستا خدمت کاوه هغ په نهایت وخت کې د ضعف ستاؤ ددې اراده وه چې خدای ؒ تا ورلوی کړي یعني ستا د ژوند غم یې کاوه او ته چې یې خدمت کوې ددې د مرګ په طلب کې یې. لکن بیا هم احسنت والله یثیبک علی القلیل کثیرًا، وفي الحدیث الصحیح طوبی لمن بر بوالدیه، وویل لمن عقهما او د عطاء بن یسار ؓ څخه روایت دی چې یو قوم چې په سفر روان وه فنزلوا بریة (په یوه صحراء کې یې واړول چې ټوله شپه یې د خره نارې اورېدلې چې دوی یې له خوبه هم وه ایستل چې سهار سو دوی شاوخوا وکتل یوه خېمه د بزې د وجغونه څخه جوړه یې ولیدل چې په خېمه کې یوه سپین سرې ښځه ناسته وه، نو دوی ورته وویل چې موږ ستا د چاپېرې له خوا څخه د خره نارې اورېدلې تر سهاره پورې، او ستا سره خر هم نسته؟ هغې ورته وویل ذالک ابنی کان یقول لي یا حمارة فدعوت له ان یصیر الله حمارًا، نو دی چې مړ سو په دا نژدې مقبرې کې مو دفن کړی. نو داغه دی چې تر سهاره د خره نارې وهي، له وهب بن منبه څخه روایت دی چې نوح ؑ له کښتی څخه راووتی له ډېرې بد خوابی له سببه څخه بیده سو، نو د خوب په حالت کې یې عورت ښکاره سوی ؤ، او ده زوی حام ناست ؤ پر خندل یې او عورت یې نه کړی وریټ، فسمع سام و یافث نو راغله د نوح ؑ پر عورت یې یوه کپړه جامه ورواچول او عورت یې وریټ کړی، نوح ؑ چې ددې ماجرلی څخه خبر سو، نو حام زوی ته یې په دغو الفاظو ښېرا وکړه غیر الله لونک فصار لونه اسود فالسودان من نسل حام فصار السواد والذل لاولاده الی یوم القیامة... سعدي ؒ:

جواني سر از رای ما درتباقت دل درمندش بآزر بتافت

چو بیچارشد پیششش آورد مهد ... که ای هست مهر و فراموش عهد
نه گریان و درمانده بودی و خرد ... که شهباز دستش خوابم نبرد
نه در مهد نیروی حالت نبود ... مگس راندن از خود مجالت نبود
تو آنی که از یک مگس رنجهٔ ... که امروز سالار سرپنجهٔ
بحالی شوی باز درقعر گور ... که نتوانی از خویشتن دفع مور

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يٰبُنَيَّ اِنَّهَآ اِنۡ تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٍ مِّنۡ خَرۡدَلٍ

(يا بني) على صيغة التصغير (انها) اى الخصلة من الاسائة او الاحسان، وقال قتادة رحمه الله الضمير راجع الى الخطيئة وذالک لان ابن لقمان قال لابيه يا ابت ان عملت خطيئة حيث لايراني احد كيف يعلمها الله فقال لقمان.

فائده: مرجع الضمير مذكور حكمًا في قول ابنه السائل فافهم هداک الله. تفسير معترض آخر لقوله تعالى: فانبئكم بما كنتم تعملون، اخرج ابو يعلى والطبراني وابن مردوية وابن عساكر عن ابى عثمان النهدي ان سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه قال: چي دا آيت وان جاهداک الآية په ما کي نازل سوی دی، دی وايي چي زه د مور ډېر خدمت گار وم. نو چي اسلام مي راوړی مور مي راته وويل: يا سعد ما هذا الذی اراک قد احدثت؟ (دا څه نوی کار تا وکړی تعنى الدخول في الاسلام) نو يا به ته دا دين پرېږدې او يا زه نه خواړه خورم نه اوبه څيښم حتى اموت نو خلک به تاته پېغور درکوي او درته وايي به يا قاتل امه، په اردو کي وايي (بھوک ہڑتال کرنا) په پښتو يې (د نه خوړلو احتساب کول) بولي، نو سعد رضي الله عنه وايي ما ورته وويل: موري دا کار مه کوه ولي چي زه دا دين نه پرېږدم لشيئ ابدًا، نو مور مي يوه شبانه روز خوړک نه وکړی او اوبه يې ونه څيښلې نو ډېره ضعيفه سوه، نو دې بل شبانه روز هم خوراک او څيښاک ونه کړی فقد اشتد جهدها (يعني ضعف يې نهايت ته ورسېدی) سعد رضي الله عنه وايي ما چي د مور دا حالت وڅليدی نو مي په غوږ کي ورته وويل: يا امه ته پوه سه چي زه د اسلام دين نه پرېږدم او زما قسم په خدای جل جلاله دی چي که ته سل روحه ولرې او يو يو روح در څخه خېژي ما ترکت ديني فان شئت کلي وان شئت لا تاکلي، مور چي زما دا خبره واورېدل په خوراک يې پيل وکړی، فنزلت هذه الآية، انتهى، والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي اوس بيرته د تفسير پر خوا.

«اِنۡ تَكُ مِثۡقَالَ حَبَّةٍ مِّنۡ خَرۡدَلٍ» که وي دا خصلت په کوچنيوالي کي.

پوه سه: چي اصل د تک تكون ؤ چونکه حرکت د نون په ان شرطيه حذف سو نو التقاء د ساکنين راغله په واو او نون کي، بيا يې نون هم حذف کړی تشبيهًا بحرف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العلة في امتداد الصوت او بالواو في الغنة فصارتک، او بعض مفسرین وایي چي نون يې حذف کړی تخفیفًا لکثرة الاستعمال، ولي چي لم یصن چي اصل يې یصون ؤ نون نه دی حذف سوی، والمثقال ههنا بمعنی الوزن، والحبة بالفارسية دانه والخردل معناه اسپند بالفارسيه، او سپلنی په پښتو.

بوه سه: چي اسم د تک مستتر دی رجع دی و خصلت ته چي دا نها ضمیر هم ورته راجع ؤ او مثقال په نصب سره يې خبر دی، او نافع رح مثقال په رفع سره وایي چي مثقال يې اسم سي او تک تامة دی ای توجد.

پوښتنه: مثقال خو مذکر دی، نو تک يې مؤنث ولي راوړی؟

ځواب: تانیث په اعتبار د تانیث د مضاف الیه د مثقال یعني حبة لاتحادهما لکن ضمیر د انها پر دغه قرائت ضمیر القصة دی.

فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمٰوٰتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ

نو وي دغه حبة په منځ کي د یوې لوی ډبري چي من کل الوجوه خفي او پټ ځای دی، یا په اعلی ځای کي د اسمانو چي د چا دست رست نه ورته کېږي، او یا په ډېر کښته ځای کي لکه منځ د مځکي، مولی جامي او صاحب البحر رح وایي چي صخره اصلب المرکبات واشدها منعًا لاستخراج ما فیها چي په پښتو يې ګاره بولي، چي ګاهي دومره سخته وي چي د اوس زماني چاه عمیق او په بل نامه برمه ورته وایي چي دغه مخ ته راسي نو آلات د برې چي د مشین او بجلی په زور چلېږي له ماتولو څخه يې عاجزه سي کما دل علیه التجربة في هذا الزمان، روح البیان وایي چي مراد له صخرة څخه مطلق صخرة ایة صخرة کانت کمایدل علیه ایرادها بلفظ النکرة.

درویش وایي: چي مظهري او روح البیان له ابن عباس رض څخه نقل کړی دی، کما اخرج ابن مردویة عن ابن عباس رض: چي مځکه د ماهي پر شا ده او ماهی پر دریاب پروت دی او دریاب پر صخرة خضراء دی او صخره پر ښکر د غوايي ده او دا غوایی پر الثری ولاړ دی، ولایعلم ماتحت الثری الا الله تعالی انتهی، ابن عطیه وایي وکل ذالک ضعیف لایثبت سنده انما معنی الکلام المبالغة في التفهیم ای قدرته ﷻ تنال مایکون في تضاعیف صخرة ومایکون في السماء ومایکون في الارض انتهی، روح المعاني وایي الاقوی عندی وضع هذه الاخبار ونحوها انتهی قول روح المعاني، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روح المعاني زیاته کړې ده چي ظاهره داده چي مخکه په غبرګ کي د ابو ده یعني الارض المکشوف لسکونة البشر والحیوانات والنباتات، او لیست الماء الا في جوف بالهواء وهکذا ینتهي امر الهواء الی سماء الدنیا ثم وثم الی عرش الرحمن والکل في کف قدرة الله ﷻ انتهی مع زیادة توضیح کلامه المجمل والله اعلم بالصواب وعنده ام الکتاب وعنده علم ما انزل في الکتاب العزیز والقرآن الکریم.

درویش وایي: چي دا ؤ بیان هذا المقام الوعر حسب طاقة بالنقل عن التفاسیر المعتمدة.

يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾

هغه خصلت به حاضرېږي یعني په ورځ د قیامت او حساب پر کړه کېږي، بیشکه الله تعالی باریک بین دی چي رسېږي یې علم و هر خفي او دقیق ته، په حقیقت د هر شي خبر دی، دا هم قول د لقمان دی و خپل زوی ته، او قتاده رح وایي لطیف باستخراجها خبیر بمسترها.

درویش وایي: چي وروسته تر دې چي لقمان خپل زوی امر کړی په توحید سره الذي هو اول مایجب علی المکلف في ضمن النهي او ده ته تنبیه وکړه پر کمال قدرت د خدای ﷻ او پر کمال د علم د عزوجل امره بالصلوة التي هي اکمل العبادة لپاره د تکمیل من حیث العمل بعد تکمیله من حیث الاعتقاد فقال.

يَابُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ

او وه یې ویل یا بني اذا جاء وقت الصلوة فلا تؤخرها لشيئ واسترح منها فانها دین (پور دی د پوره باید سړی ځان ترې خلاص کړي) وصل في جماعة، او امر کوه خلګو ته په معروف في الشرع ونهي کوه د منکر في الشرع کي لپاره د تکمیل د غیر.

درویش وایي: چي ظاهره داده چي مراد له معروف او منکره معنیین معروفین دي مطلقا، او هغه روایت چي ابن ابی حاتم له ابن جبیر څخه کړی دی چي له معروف څخه مراد توحید دی، او له منکر څخه مراد شرک دی فذکر افضل انواع الامر بالمعروف والنهی والمنکر، ومع ذالک التعمیم اولی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ

او ته صبر کوه پر هغو شدائدو چي تاته رسيږي خصوصًا فيما امرت به من اقامة الصلوٰة والامر بالمعروف والنهي عن المنكر.

پوهه: چي احتياج د امر بالمعروف والنهي عن المنكر الى الصبر ظاهر كما لايخفٰى.

اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ﴿۱۷﴾

په تحقيق دغه صبر يا جميع ما امر لقمان ابنه بذالک هر آئينه له معزومات څخه د امور د خداى جل جلاله دى يعني حكم ايجاب کړى په دغو سره نو عزم مصدر دى چي معنى يې عقد القلب ده په معنى د مفعول دى.

درويش وايي: چي روح البيان په دې ځاى کي يوه اوږده قصه د لقمان او د ده د زوى په فارسي ژبه راوړې ده والله اعلم بصحتها. نو ما نقل نه کړه لطولها ولعدم الاعتماد على صحتها، او فقير چي هر څه تلاش وکړى ندې په عربي او نه يې په فارسي تفاسيرو کي پيدا کړه، والعذر عند كرام الناس مقبول.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ

ته روى ګرداني مه کوه، والمعنى لاتمل عنهم (نو کلمه د لام په معنى د عن ده) يعني د خلګو سره چي خبري کوې مخ مه ځني پېچه، وهذا كناية عن التكبر كما قال ابن عباس رضي الله عنه يقول لقمان لابنه لاتتكبر فتحقر الناس وتعرض عنهم بوجهك اذا كلموک.

درويش وايي: چي دا عادت د متکبرانو خلګو دى چي مخ په مخ د سړي سره خبري نه کوي بلکې بارخو ورګرځوي او مخ بلي خواته واړوي.

وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ﴿۱۸﴾

او ته تګ مه کوه په مځکه کي په خيال او فرح، په تحقيق د خداى ج خوښ نه دى هر سړى چي په خيال روان وي په تګ کي او فخر کوي على الناس.

پوهه: چي مرحًا مفعول له دى اى لاجل المرح والفخر.

درويش وايي: چي مظهري نقلاً عن الزمخشري صاحب الكشاف، وايي چي ان الله آه تعليل دى د ماقبل يعني ولا تصعر آه ولاتمش آه پر طريقه د لف او نشر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

غير مرتب حيث قال صاحب الكشاف المختال مقابل للمشي مرحًا، والفخور تعليل ومقابل للمصعر وجهک تکبرًا انتهی بحاصله، او اختيار د لف و نشر غير مرتب لپاره د مراعات د فواصلو د آيتو دی يعني اواخر د آيتو في قوله تعالی ان ذالک لمن عزم الامور وقوله الله ان الله الآية فافهم، او روح المعاني وايي چې لف او نشر مرتب هم کېدای سي، فان الاختيال يناسب الکبر والعجب، المراد بقوله ولاتصعر آه، وکذالک الفخر يناسب المشي مرحًا آه.

فائده: چونکه لفظ د کل تر نفي وروسته دی نو دې ته په منطقو کې رفع د ايجاب کل يوايي لکن مقصود ځندي سلب کلي دي کما هو المناسب لمقام وعظ لقمان لابنه فافهم.

پوښتنه: د لقمان ژبه عربي نه وه، دا فوائد او خواص چې بيان سول دا خو عربي عبارت وُ؟

ځواب: د لقمان ژبه که عربي نه وه لکن دا فوائد حکايت د قرآن کريم دي عن تبليغ لقمان الحکيم.

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ

او ميانه روبي کوي په تګ يعني مه ډېر کرار ځه لانه دليل الخيلاء والمتکبرين يعني که عذر نه وُ يعني لکه د سړي چې زنګنونه درد کوي وغير ذالک چې داسي تګ ته په عربي دبيب وايي او ډېر چابک ځغله لانه مشي السفهاء او د سړي وهيبت ته تاوان دی، قال رسول الله ﷺ سرعة المشي مذهب بها المؤمن (ای هيبة وجماله وحقارته في اعيون الناس) اخرجه ابن عدي وابو نعيم في الحلية من حديث ابی هريرة رضي الله عنه.

پوه سه: چې د اسراع منهي عنه څخه مراد مايکون بجد فوق مشيه الطبعي واما الاسراع دون الخبب (يعني ډبلک) فمحمود يعني ښه کار دی.

پوښتنه: په حديث شريف کې چې روايت د يزيد بن الغنوي څخه کړی دی چې عليه الصلوة والسلام چې به پر لاري راهي سو داسي به چابک وُ چې تر ده وروسته سړي به اوږي ښورولې چې هروله يې په عربي بولي نه سوای پسي رسېدلای، نو اسراع څرنګه منهي عنه ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: دا طبعي تګ د عليه الصلوٰة والسلام ؤ داسې نه ؤ چې ځان ته يې تكليف وركاوه، والمنهي عنه هو الاسراع الذي معه التكليف على اعضاء المشئ بدليل ماروى الطبراني والبيهقي عن ابى موسىٰ رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ السكينة عليكم بالقصد في المشئ بجنائزكم وعن ابى مسعود رضي الله عنه انهم كانوا ينهون عن خبب اليهود ودبيب النصارى ولكن مشيًا.

درويش وايي: چې دبيب تګ په مسلمانانو كې عادت دى د زهادو ريا كارو.

مسئله: كه امام په لمانځه كې ؤ او په ركوع بل سړى چې راغلى لپاره د ادراك الركعة، نو يې ورميدان كړه ركوع يې ونيوله، ففي الفقه الشريف انه خلاف المندوب، وقد ورد النهي عن ذالک في حديث مرفوع صحيح.

وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

ته كښته كړه (صوت) آواز خپل (نو كلمه د من زائده ده لان الفعل المذكور ههنا متعد بنفسه) يعني ډېر په لوړ اواز نارې مه وهه او خبرې مه كوه (كما هو عادة الاعراب واهل البادية) په تحقيق سره او وحش او دهشت ناكه اواز د خرو دى چې اوريدونكى يې په نظر د كراهت او نفرت يې اوري، نو بايد ستا اواز لكه اواز د خرو نه وي چې خلک نفرت ځندي وكړي ستا د نارو څخه لكه د خرو د اوازو څخه چې اول يې زفير بولي او اخير ته شهيق وايي، او دا آوازونه په دوږخ كې د دوږخيانو اوازونه دي، راويان وايي چې لقمان رحمه الله دوولس زره (۱۲۰۰۰) بابه د حكمت وزوى ته بيان كړه، چې د خلكو ټوله حالات په دغو حكمتو كې دده درج دي، والحكمة في غض الصوت المامور به انه اوفر للمتكلم (يعني متكلم چې په غض الصوت خبرې كوي ډېرې خبرې كولاى سي بخلاف التكلم بالصوت الشديد) والبسط لنفس السامع وفهمه (او په غض الصوت خبري فراخه كوي نفس د السامع او فهم د هغه) او صاحب البحر وايي چې "انكر" افعل دى په معنى د مفعول، لكن د مفعول په معنى ده. افعل صيغه شاذه ده.

فائده: اهل جاهليت به فخر كاوه بجهارة الصوت وتمدح به كما قال قائلهم:

جهير الكلام جهير العطاس ...... جهير الرواء جهير النعم

مسئله: وفي الخلاصة: لايجهر الامام فوق حاجة الناس والافهو مسئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي افسوس دى ددې زمانې پر امامانو چي که لس کسه پسي ولاړ وي هم دى قرائت په ګويا کي وايي چي په عمومي کوټې کي سرترپايه اوريدل کيږي.

مسئله: که لويه عيدګاه او يا بله لويه مجموعه وه د لمانځه چي تکبيرات د امام به نه ور رسيدل، نو نورو مؤذنانو به په پخوا زمانه کي تکبيرونه ويل لما فيه من النفع بخلاف ما اذا بلغهم صوت الامام فان التبليغ حينئذ بدعة منكرة باتفاق الائمة الاربعة رحمهم الله، واى پر حال د امامانو او خطيبانو چي قرائة القرآن في الصلوة که يې څه هم دده په اواز اوري خو بيا هم دى لمونځ او قرائت په لاوډ سپيکر کي وايي دا خلاف دى د ائمة اربعه رحمهم الله له مذهب څخه، البته وعظ او تبليغ او اذان په ګويا کي بدعت نه دى لاعلام الغائبين والمستورات في الدور فتدبر.

درويش وايي: چي وروسته تر قصې د لقمان بيرته خداى عزوجل رجوع کوي و ماقبل ته من خطاب المشركين من اهل مكة. او توبيخ ددوى پر اصرار پر كفر مع مشاهدتهم لدلائل التوحيد، كما يقول الله عزوجل.

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

تاسي نه ګورئ ايها المشركون چي خداى جل جلاله مسخره ګرځولي دي لپاره ستاسي يعني لپاره د نفع ستاسي، هغه څه چي په اسمانو کي دي من الشمس والقمر والنجوم.

پوه سه: چي تسخير اماده کول د شي دي الى الغرض المختص به قهرًا كما قال الراغب رحمه الله وفي ارشاد العقل السليم، المراد بالتسخير دادى چي المسخر (پر صيغه د اسم مفعول) داسي ډول پيدا کړي چي مسخر له نفع پر اخلي عام تر دې چي منقاد دده وى يتصرف فيه مايشاء ويستعمله كيف يريد كعامة ما في الارض من الاشياء المسخرة للانسان چي انسان يې في وقت الحاجة استعمالوي من الجمادات والحيوانات والنباتات، او لايكون كذالك بل يكون مسببًا لحصول مراد الانسان من غير ان يكون له دخل في استعماله كجميع ما في السموٰت من الشمس والقمر والنجوم بل الملائكة چي په هغو سماويه شيانو سره منوط دي مصالح د عبادو ومعاشًا ومعادًا (يا د دنيا په عيش کي يا د آخرت په عيش کي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: که منافع د بندګانو چي په سماویه اشیاؤ سره خدای ﷻ منوط ګرځولي دي تفصیلاً بیان کړم، نو د دېرو اوراقو د زیات والي سبب به وګرځي لکن مشت نمونه خروار، نو یوازي د لمر بعض خواص به بیان کړو: په لمر سره پرته له نوره څلور فصله پیدا کېږي (۱) ربیع درې میاشتي (۲) صیف درې میاشتي (۳) خریف درې میاشتي (۴) شتی درې میاشتي، چي په دې څلورو فصلو پوري منافع کثیره د عبادو مربوط دي، او د بعث بعد الموت دلائل هم پکښي موجود دي. او بارانونه چي له اسمانو څخه اوري د هغو په فائدو لوی او کوچنی ټوله پوهېږي، او رنګانګ مېوې په دغو فصلو کي په قدرت د خدای ﷻ ښکاره کېږي، او په ستورو علاوه تر دې چي په بر او بحر کي په دوی سره اهتداء حاصلېږي، د مېوو په رنګو او خوند کي هم دوی پوره ونډه لري، او ملائکه هم بعض پر باد او باران مسلطي دي، او بعضي پر انبیاؤ پر وحي راوړلو ګمارل سوي وي، او بعض ملائکه کرام کاتبین دي، او بعض لپاره د محافظت د انسان دي مابین یدیه وما خلفه.

"وَمَا فِي الْأَرْضِ" او په مځکه کي لکه معدنیا د غرو او خزانې د مځکي حتی الذهب والفضة والزیبق والکبریت الی غیر ذالک والنباتات والحیوانات چي پر دې ټولو خدای ﷻ قدرت ورکړی وانسانانو ته چي نفع پر واخلي بالذات او بالواسطة.

درویش وايي: ولایمکن احصاء منافع مافي الارض بطوق البشر بل هي في علم الله خالق القوی والقدر.

وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً

او پوره او کامل درکړي خدای ﷻ نعمتونه خپل ښکاره او پټ.

پوه سه: چي ظاهرة او پرده معطوف حال دی له نعمت څخه. والنعم الظاهرة هي المحسوسة لکه حسن صورت، وتسویة الاعضاء، کریمه: ولقد خلقنا الانسان فی احسن التقویم، والرزق والعافیة والاهل والعیال وغیرها من النعماء الدنیویة والاسلام والرسول والقرآن من نعماء الدنیا والآخرة وتخفیف الشرائع وتوفیق اتباع الرسول وظهور الاسلام والنصر علی الاعداء وغیر ذالک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"وباطنة" يعني چي له حواسو څخه پټ وي لکه زړه او عقل، او حواس باطنه حس مشترک، خيال، وهم وغير ذالک. وحسن الاخلاق (يعني بالنسبة الى الحيوانات والامداد بالملائكة في الغزوات كما في غزوة البدر والالهام يا الاعتقاد الموافق للقرآن والسنة وستر الذنوب في الدنيا لا كتابتها على الباب كما لليهود وعدم التعجيل بالعقوبة بالذنوب، ونور معرفة الله في بعض الناس كالمؤمنين ورسوله وشفاعة رسوله يعني للمؤمنين اذا ماتوا بلا توبة وجعل الندم على الذنب توبة منه وغير ذالک.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ

او ځيني له خلکو څخه هغه دي چي جګړه کوي.

پوه سه: هذا عطف على البعيد اى قوله ومن الناس من يشترى لهو الحديث، ومابين المعطوفين كلها معترضات "في الله" اى في توحيده وصفاته "بغير علم" بله علمه چي مستفاد له دليل څخه وي، بغوي رح وايي چي دا آيت نازل سوى دى په نضر بن الحارث وابى بن خلف وامثالهما من المشركين الى يوم القيامة. ولي چي خصوص د مورد منافي د عموم سره د حکم نه دى کما تقرر في الاصول.

وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۝

چي دا خبره دي راجع وه يوه نبي ته وي او نه يو کتاب ته چي منزل من عند الله دي وي، بل بالتقليد البحت للآباء كما قال الله تعالى.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ

چي دوى ته به وويل سول د رسول الله ﷺ او د مؤمنانو له خوا څخه چي تاسي متابعت وکړئ د ما انزل الله يعني القرآن العزيز.

قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا

دوى به وويل بلكي موږ متابعت کوو د هغه دين چي وه پر هغه دين زموږ پلرونه يعني الشرک.

پوه سه: چي معطوف عليه د بل محذوف دى يعني لا نتبع ما انزل الله تعالى.

فائده: لفظ آباء و اجدادو ته هم شامل دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چې تقليد په اصولو کي د دين يعني المعتقدات ناجائز دی، قال الله تعالی:

أَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَٰنُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾

(همزه د استفهام داخل دی پر محذوف ولفظ قل محذوف ای قل ايتبعون ابائهم) که څه هم وي شيطان بولي دوی (الوو للحال، ضمير د هم راجع دی و آباؤ ته) وعذاب ته د اور لان الدعوة الى الشرک دعوة الى عذاب النار.

فائدة مهمة: مظهري رح وايي چي دا آيت دليل دی له منع څخه د تقليد په اصول کي د دين او روح المعاني وايي وهذا ظاهر في منع التقليد في اصول الدين، او روح البيان وايي والآية دليل صريح في منع التقليد في الاصول ای اصول الدين من التوحيد والصفات آه.

پوه سه: چي تقليد وضع الشيئ في العنق محيطا به ومنه القلادة (غاړکۍ) ثم استعمل في تفويض الامر الى غيره كانه بعنقه، واصطلاحا قبول قول الغير ای غير الله ورسوله بلا حجة، والتقليد جائز في الفروع والعمليات بالاجماع.

لکن مسئله د منع د تقليد في الاصول ففي روح المعاني هذه المسئلة خلافية دی وايي فالذي ذهب اليه الاكثرون ورجحه الامام الرازي رح والقاضي الآمدي رح انه لايجوز التقليد في الاصول بل يجب النظر يعني په مصنوعاتو کي د خدای ﷻ له اسمانو څخه رانيولې تر مځکي پوري تر حيواناتو تر نباتاتو وغيره پوري په نظام کلي کي فکر وکړي چي نظام خو په خپله نه پيدا کېږي خامخا خالق او صانع لري، نو پر صانع اعظم ج به يې علم يقين پيدا سي ... سعدي شيرازي رح وايي:

برگ درختان سبز درنظر هوشيار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار

له يو صحرائي څخه چا پوښتنه وکړه چي د خالق العالم پر وجود څه دليل لرې؟ صحرائي اعرابي ورته وويل: البعرة تدل على البعير (يعني د اوښ پچه چي سړی ويني دلالت کوي پر اوښ يعني چي اوښ دلته تېر سوی دی) واثار الاقدام تدل على المسير (يعني چي څوک د انسانانو پلونه پر مځکه ويني دلالت کوي تګ د انسانانو پر دغه مځکه) فكيف لايدل هذا العالم الكبير على الصانع الخبير (نو څرنګه به دلالت نه کوي دا عالم کبير پر صانع خبير باندي)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: ولله دره ما احسن استدلاله على وجود الصانع العالم الخبير. بيا دي سړی فکر و کړي چي په يوه مملکت کي چي دوه يا دري بادشاهان وي هغه ملک د خراب سره مخامخ کيږي، کريمه: لوكان فيهما آلهتان الا الله لفسدتا. نو به سړی پوه سي چي صانع العالم يو دی.

دا وه طريقه او دليل پر توحيد د صانع العالم وهكذا الدليل على قدرته وعلمه وصائر صفاته الجمالية والجلالية اجمالاً ثم نرجع الى تحقيق المسئلة الاختلافية فنقول والذي ذهب اليه عبيدالله بن الحسن رح وجماعة جواز التقليد في الاصول وروى عن بعضهم ان تقليد عقائد المحق صحيح وان كان اثمًا بترك النظر على القول الاول.

درويش وايي: چي د امام ابو الحسن الاشعري رح څخه چا نقل کړی دی چي ايمان د مقلد في الاصول نه دی صحيح وقال الاستاذ ابو القاسم القشيري رح هذا مكذوب عليه (دا پر امام اشعري رح چا درواغ ويلي دي) ولي پر دي طريقه لازميږي حکم د کفر کولو پر عوام الناس وهم غالب المؤمنين.

درويش وايي: چي مزيد تحقيق په روح المعاني او تفسير كبير كي مطالعه کړئ، والله اعلم بالصواب.

وَمَنْ يُّسْلِمْ وَجْهَهٗٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ

څوک چي واړوي خپل مخ د خدای رح پر خوا.

پوه سه: چي له مخ څخه مراد ذات دی، والمعنى من يسلم نفسه الى الله. لکه تسليم د مأمور و خپل آمر ته بان فوض امره اليه واقبل بكلية عليه.

فائده: کلمه د من شرطيه ده فقد استمسک جزاء ده، والواو للحال في وهو محسن اى والحال انه محسن مخلص في علمه او عمل يې پر وجه لائق لجنابه تعالى دی کما جاء في الحديث الطويل الذي رواه البخاري ومسلم عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه الاحسان ان تعبد الله كانک تراه فان لم يكن تراه فانه يراک يعني يعلم حالک في الاخلاص والرياء والغفلة، والمراد الحضور التام.

فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى

نو په تحقيق ده لاس ټينګ کړی په دستګي محکم سره.

پوه سه: چي په دي آيت تمثيل لطيف دی د متوکل على الله بحسن الاخلاص

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واليقين الذي هو امر معقول بالامر المحسوس يعني لاس ټينګونکی په محکم لاستي سره د کوزي يا ګلوي چي احتمال د قطع يې نه وي يعني عمل بالاحسان هم هيڅ احتمال د قطع نه لري، والحاصل ان ثواب الله ﷻ على العمل بالاحسان متيقن في الدارين.

وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾

او خاص خدای ﷻ ته دی اخير کار د ټولو مخلوقاتو اذ الكل صائر اليه.

وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ ۚ

او که څوک کفر وکړي يعني لم يسلم وجهه الى الله.

پوه سه: چي اصل جزاء د من شرطيه محذوفه ده يعني فقد اضر نفسه خپل ځان ته يې ضرر ورساوه، تا ته هيڅ ضرر نسي رسولای لا في الدنيا ولا في الآخرة. نو څرنګه عدم الضرر وه عليه الصلوة والسلام ته علت دٔ د عدم حزن په کفر د کافر اقيم مقام اصل الجزاء فافهم.

إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾

ومونږ ته رجوع ده د خلکو خاصة (نو مرجع مصدر ميمي دی، في الدنيا والآخرة لان العبد لايستقل في شيئ) نو زه به دوی خبر کړم په هغه شي چي دوی يې عمل کړی وي من الكفر والمعاصي يعني بالتعذيب عليها.

په تحقيق خدای ﷻ خبر دی په هغه شي چي د خلکو په سينو کي يعني په زړو کي دي من الاعتقادات الحقة والباطلة والشكوك والشبهات والخطرات الشيطانية فضلاً عن الاعمال الظاهرة فيجازی کلا حسب اعتقاده وعمله ان خيراً فخير فان كان شراً فشر.

نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

نو تمتع او مهلت ورکوو (تمتيعاً قليلاً که مفعول مطلق وي، او زماناً قليلاً که ظرف وي، يعني في الدنيا مدة عمرهم فيها ثم) مونږ دوی مجبوره کوو په آخرت کي ودې ثقيل عذاب ته وهو عذاب النار.

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ۚ

که پوښتنه وکړي د دوی يعني د مشرکانو څخه چي چا پيدا کړي دي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسمانونه او مځکه؟ دوی درته وايي چي الله پیدا کړي دي، ولي چي بل څواب دوی نه لري مثلاً چي استناد د خلق و خپلو بتانو ته وکړي.

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

ته ورته ووايه چي حمد دي وي خدای ﷻ لره (چي په دې اقرار سره ستاسي اشراک د بتانو په عبادت کي د خدایؒ سره د بېخه څخه ولاړی) بلکې اکثره د دوی په دې نه پوهېږي چي په دې اقرار کي مور ملامت سوو، ولي چي د دوی سره مرض د جهل مرکب همراه دي:

آن کس که نداند وبداند که بداند ..... درجهل مرکب ابد الدهر بماند

وانما قيل اكثرهم لان بعضهم يعلمون لكن انكروه عنادًا وتكبرًا، کاشکي دوی په خپل جهل سره اعتراف کړی وای، نو د مرض شرک علاج یې ممکن ؤ:

آن کس که نداند وبداند که نداند .... او اسپ خود از گنبد فیروزه جهاند

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ

خدایؒ لره دي یعني خدای ﷻ خالق او مالک دی د هغو شیانو چي په اسمانو کي دي من الشمس والقمر والكواكب والملائكة.

درویش وايي: چي له هم دې کبله یې کلمه د ما راوړه چي پر مذهب تحقیق د نحاتو وذوی العقول او غیر ذوی العقول ته شامله ده، او هغه شیان چي په مځکه کي پر ظاهر د مځکي دي لکه انس او جن، والحيوانات العجم والنباتات والثمار وغيرها که په باطن کي د مځکي وي من الخزائن والدفائن والجواهرات في اعماق جبال الارض وغيرها مما لا يعلمه الا الله تعالى.

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾

په تحقیق خدای ﷻ غني دی له حمد څخه د حامدينو او له عبادت څخه د عابدينو، مستحق د حمد دی که یې څوک حمد وايي او که نه... بیت:

ای غنی در ذات خود از ما سوی خـویشتن
خود تو میگوئی بحمد خود ثنایی خویشتن

وفي الاربعين الادريسية: ياحميد الفعال ذا المن على جميع خلقه بلطفه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

شيخ سهروردي رحمه الله وايي كه څوك دوام وكړي پر دغه ذكر يحصل له من الاموال ما لايمكن ضبته، له دې آيت مبارک څخه دا معلومه سوه چي تفويض د كار و خداى جل جلاله ته او توكل پر خداى جل جلاله او اخلاص د مقصد او اعراض د ما سوى الله څخه او اقبال على الله بالتوحيد يعني لا اله الا الله و طاعة الله من موجبات حسن العاقبة وهي الجنة و القربة الى الله عزوجل و الوصل بلا فصل:

درين دنيا كه بگذشت عمر عزيز .... بخواهد گذشت اين دمى چند نيز
كنون وقت تخمست اگر پرورى .... گر اميد دارى كه خرمن برى

سعدى شيرازى قدس سره السامى فى كتابه البستان:

شنديم كه نا بالغى روزه داشت .... بصد محنت آورد روزى بچاشت
پدر ديده بوسيده هم و مادرش .... فشاندند بادام و زر بر سرش
چو بر وى گذر كرد يک نيمه روز .... فتاد اندر زاتش معده سوز
بدل گفت اگر لقمهٔ چند خورم .... چه داند پدر غيب يا مادرم
چو روئ پسر در پدر بود و قوم .... نهان خورد و پيدا بسر برد صوم
پس اين پير ازان طفل نادان ترست .... كه از بهر مردم بطاعت دراست

يعنى شيخ و پير رياء كار.

ابن اسحاق صاحب المغازي د عطاء بن يسار رحمه الله څخه و كذا البغوي الشافعي المذهب انه قال نزلت بمكة، وما اوتيتم من العلم الا قليلاً. نو عليه الصلوة والسلام په مدينه كي چي د يهودو ملايان ورته راغله، دوى ورته وويل چي موږ ته دا خبره رسېدلې ده چي ستا په كتاب قرآن كي دا آيت سته وما اوتيتم من العلم الا قليلاً. آيا ستا په دغه آيت مراد خپل قوم دى، كه موږ دي مراد يو؟ فقال صلى الله عليه وسلم كلا عنيت خپل قوم او تاسي دواړه مي مراد دي، دوى ورته وويل آيا ستا په قرآن كي دا نسته ”انا اوتينا التورات و فيها تبيان كل شيئ؟“ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم چي تول ما في التورات نسبت و علم ته د خداى جل جلاله قليل دى، فانزل الله تعالى هذه الآية.

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ

بوه سه: چي لو حرف شرط دى د خوليې پر ان چي حرف تحقيق دى، په علم النحو كي روا نه دى، نو له دې سببه تر لو وروسته ثبت مقدر دى، والتقدير لو ثبت ان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: شجرة يې مفرد راوړه اشجار يې نه وو ايه مع انه اشمل، له دې سببه چې له شجرة څخه مراد جنس دی فيشمل جميع الاشجار، والاقلام جمع قلم وهو مايكتب به.

ترجمه: كه چيري دا ثابته سي چي په ځمكه كي جنس درختي يعني د دوی ښاخونه پر اندازه د قلم پري سي.

وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ

"والبحر" اى البحر المحيط بالارض "يمده" اى ينصب ويزيداه "من بعده" اى من خلفه، اووه دريابه نور يعني دا دريابونه د دغو قلمانو مداد سي يعني سياهي او رنگ يعني قلمان په لندوي او خط په كاږي.

فائده: مراد له سبعه څخه عدد مخصوصه نه دی، بلكې ليپاره د مجرد تكثير دی د مداد فيشمل المائة والالف وتخصيص السبعة لما ان ايام الاسبوع سبعة والكواكب السيارة سبعة.

مَا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٧﴾

نه بسي تمام كلمات د خدای ج چي مراد څندي معلومات دي، يعني بتلك الاقلام وبذالك المداد ولا بالاكثر من ذالك بالغا مابلغ، ولي چي معلومات د خدای ج غير متناهي دي لايمكن نفادها، او دغه رنگه قلمان او دغه مداد متناهي دي وقد قالوا لايمكن احاطة المتناهي بغير التناهي.

فائده: كلمات يې جمع قلت راوړه ليپاره د تنبيه پر دې چي دغه اقلام او مداد پر قليل د معلوماتو د خدای جل جلاله احاطه نسي كولای فكيف بالكثير منها كما لايخفى.

"اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ" خدای ج غالب دی چي هيڅ شی يې نسي مغلوب كولای، او د حكمت څښتن دی لايخرج عن علمه وحكمته شيئ فكل ما يخلقه الله ففيه حكمته عرفها الناس او لا تعرفوها.

فائده: اهل التجربة اولياء الله وايي: چي خاصيت د اسم جليل يعني يا عزيز وجود الغنى والعز، نو څوك چي دا اسم عزيز څلوښت (۴۰) واره في كل يوم څلوښت ورځي ورد وگرځوي اغناه الله تعالى واعزه ولم يحوجه الى احد، او شرط دا چي د ذكر په وخت كي همت د خلكو له خوا څخه د خدای جل جلاله وخوا ته فقط مبذول گرځوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: خاصیت د اسم جلیل عارفانو دا بیان کړی دی چې خدای ج به دفع د بلاؤ ځندي وکړي او دروازې د حکمت به ورته خلاصې کړي من اکثر ذکره صرف عنه مایخشاه من الدواهي و الآفات وفتح له باب الحکمة وقطع العلائق مع الخلائق والتوکل علی الله وتفویض الامر الیه تعالی شرط قوی فی ذالک.

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ

نه دي پيدا کول ستاسي ايها الناس اجمعين او نه بعث بعد الموت ستاسي ټولو مګر نه لکه خلق او بعث د يوه سړي. ولې خدای پاک يو کار د بل کار کولو څخه نه مشغوله کوي ويکفی بوجود الکل تعلق ارادته مع قدرته الذاتية. نو نه دي ګران و خدای جل جلاله ته خلق الکل لکه چې نه دی ګران خلق د نفس واحدة انما امره اذا اراد شيئًا ان يقول له کن فيکون.

په تحقيق خدای جل جلاله اوري بل لا بآلة السمع فمعناه يعلم کل مسموع ليدونکی د هرشي لا بآلة البصر والعين فمعناه يعلم کل مبصر، حسين کاشفي رح ميګويد يعني حق تعالی درخلق اشياء ودربعث از قبور بآلات وادوات احتياج ندارد بلکه اسرافيل راګويد برخيز وبګو برخيز ازګورها بيک دعوت او همه خلائق از ګورها بيرون آيند انتهی، ومثاله في الدنيا ان السلطان عند الرحيل يضرب نقارة الرحيل فيتهيأ الکل من الفوج في ساعة واحدة.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

آيا ته وينې (الاستفهام للانکار ونفي النفي اثبات) يعني ته وينې ايها المخاطب چې خدای ج داخلوي ساعات د شپې په ورځ کي (يعني شپه کوتاه کړي او ورځ اوږده کوي لکه په دوبي کي) او داخلوي ساعتونه د ورځي په شپه کي يعني ورځ کوتاه کړي او شپه اوږده کړي لکه په ژمي کي.

كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى

او مسخر يې کړ ځولي دي لمر او سپوږمی. (کلٌ: التنوين عوض عن المضاف اليه ای کل واحد من النيرين) روان دي په خپل اسمان کي تر يو وخت معين پورې وهو يوم القيامة.

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

فائده: په تسخير كي يې شمس د مخه كړی تر سپوږمی. لان الشمس اعظم جرمها وتسخيرها اعجب من تسخير القمر لصغر جرمه اي القمر بكثير من جرم الشمس كما ثبت في كتب الهيئة.

فائده: وروسته تر قيامت به ضوء د شمس او قمر د له منځه ولاړ سي او دوی دواړه به دوږخ ته وغورځول سي لا للتعذيب بلكې لپاره د رد پر هغو كسانو چي د لمر او سپوږمۍ عبادت يې كاوه لكه بتان د مشركانو هم سره د دوی د عابدينو دوږخ ته اچول كيږي لانهم ظنوا في الدنيا ان هؤلاء الاصنام شفعائنا عندالله.

وَ اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿۲۹﴾

او په تحقيق خدای ﷻ ستاسي په عملو خبر دی، عطف على الم تر ان يولج.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَ اَنَّ مَا يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الْبَاطِلُ

دغه چي بيان كړل سوه له فراخۍ ځخه د علم د خدای وشمول قدرته وعجائب وصفه "بان" ای بسبب ان چي خدای حق او واجب الوجود دی وثابت جميع كمالاته وصفاته والثابت استحقاقه للعبادة. او هغه شيان چي مشركان يې عبادت كوي ای الاصنام باطل د دوی چي دعوی الوهيت د هغو كوي.

وَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيْرُ ﴿۳۰﴾

او دا چي خدای ﷻ پورته دی پر هر شي او مسلط دی پر كار من الايجاد والاعدام وسائر امور العباد او صاحب د كبرياء ظاهر دی وكلما كان كذالك يكون علمه وقدرته شاملاً لجميع الاشياء.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِيْ فِي الْبَحْرِ

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انكاري داخل سو پر حرف نفي او نفي د اثبات دی او، رؤية كه بصري وي نو ان مجموع مفعول دی او كه رؤيت علمي دي نو ان الفلك يې قائم مقام المفعولين دی، والمعنى آيا ته وينې ايها المخاطب يا ته علم نه لرې چي كښتياني رواني دي په درياب كي.

فائده: فقير ترجمه د فلك په جمع سره وكړه له دې سببه چي علماء وايي چي لفظ د فلك مشترك دی په منځ كي د مفرد او جمعي فرق د مفرد او د جمعي تقديري دی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

یعني که فلک مفرد وي، نو ضمه د فاء لکه ضمه د قفل ده چې مفرد وي او که جمع وي نو ضمه یې لکه ضمه د اسد چې جمع د اسد ده، والتمیز بین المفرد والجمع یا په صفت سره کیږي یا په ضمیر راجع سره، یعني که یې صفت مذکر وُ نو فلک مفرد دی او که یې صفت مؤنث وُ نو لفظ د فلک جمع دی وهکذا الضمیر في التذکیر والتانیث، نو په دې آیت کې چونکه صفت یې تجري دی په فعل مؤنث، نو لفظ د فلک جمع دی حیث لم یقل یجري بالیًا، فاحفظ هذه الفائدة في لفظ الفلک في جمیع القرآن.

پوهه: چې دا آیت متصل دې بقوله تعالی الم تر ان الله یولج آه.

بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِّنْ اٰيٰتِهٖ

په احسان د خدای ﷻ چې دونه ثقیل شی لکه کښتی، چې هم دپر خلک پکښې ناست دي او هم تجارتي اموال ورسره دی د اوبو پر مخ روانه ده په امان کې غالبًا.

پوهه: چې دا بل دلیل دی پر عظیم قدرت د ایزد متعال وشمول انعامه للمؤمنین والکفرة کما لایخفی "لیریکم الله آه" چې په تاسي وویني بعض د قدرت خیل من عجائب البحر في سفرکم.

پوهه: چې په دریاب کې قسم قسم حیوانات لیدل کیږي، د مثال په توګه داسي ماهی به هم ولیدل سي چې سرې وسرته ولاړوي لکی به یې نه ویني، او هم دومره ماهی چې تام الخلق هم وي او تقریبًا په سترګو نه معلومیږي الی غیر ذالک.

اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝

په تحقیق سره په دې سفر کې د کښتی دلائل د قدرت د ایزد متعال دی هغه چا لره چې کثیر الصبر پر مشاق او سختیو د سفر مذکور (نو صیغه د صبار د مبالغې ده) وهکذا صیغة الشکور چې کثیر الشکر وي د خدای په امن او عدم الغرق کې، نو عاقل لره لازمه ده چې تفکر په انفس او افاقو کې وکړی او نعمتونه د خدای ﷻ وپېژني او شکریې ووایي او یا مراد دادی چې د مؤمنانو لپاره دي، کما ورد في الحدیث النبوي الصحیح الذي رواه البیهقي في شعب الایمان عن انس ؓ قال رسول الله ﷺ الایمان نصفان فنصف في الصبر ونصف في الشکر یعني یشکر في السراء ویصبر في الضراء ولا یخلو مؤمن عن احدی هاتین الحالتین.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَّوْجٌ

چي پټ کړي دغه راکبان د کښتۍ. (ضمير د جمع راجع و راکبينو ته د کښتۍ دی) څپې د درياب يعني څپې تر دې لوړې سي.

فائده: کلمه ده اذا چي په ده کي معنی د شرط سته متعلق په دعوا الله پوري يعني هغه يې جزاء ده وهذه الجملة معطوف علی تجري في البحر خبر بعد الخبر لان ضمير هم في غشيهم فاصل بين الاسم والخبر كذا قال المظهري رحمه الله وروح المعاني وغيرهما.

كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ

("كالظلل" جمع د ظلة ده، قال مقاتل كالجبال، قال الكلبي كالصحاب يعني يو تر بل پر له سي، دا څپې د درياب لکه سائبانو نه پر دوی تېرېږي) نو دوی په ښه اخلاص دعاء کوي و خدای ﷻ ته يعني بتان وغيره نه ورسره شريکوي که څه هم راکبان مشرکان وي، ولي د دوی دا يقين دی چي كاشف الضر بيله يزدان متعال بل څوک نسته، او د دوی يعني د مشرکانو له زړو څخه تقليد د آباؤ او د هوا او کبر ووځي لشدة الخوف من الغرق.

فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ ۚ

نو هغه وخت چي خدای ﷻ نجات ورکړی دوی ته د غرق او وه يې رسوي مځکي ته يعني خوف زائل سي الی البر په نجاهم پوري متعلق دی او جمله د فلما آه معطوف پر اذا غشهم ده.

بوه سه: چي "فمنهم مقتصد" جواب د فلما دی، ومعنی المقتصد المقيم علی الطريق وهو التوحيد وهذا حال المؤمن او متوسط في الكفر لانزجار الجملة يعني د شدة څخه د شرک نرم سوي وي، او بعض مفسرين وايي چي په ورځ د فتح د مکې چي وسوه آمان ورکړی رسول الله ﷺ ټولو کافرانو ته د مکې، لکن څلورو کسانو ته يې د هغو په باره کي ووېل اقتلوهم ولو متعلقين باستار الكعبة، عكرمه بن جهل وعبد الله بن خطل ومقيس بن سيهة وعبد الله بن سعد بن ابی سرح، عکرمه چي دا واورېدل وتښتېدی د درياب پر خوا په کښتۍ کي سپور سو، پر کښتۍ د پر تند باد راولوتی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو اهل سفينه وويل اخلصوا دينكم يعني خالص و خداى ﷻ ته زارى كوئ، ولي ستاسي خدايان تاسي ته فائده د هيڅ شي نسي رسولاى، نو عكرمه وويل: لئن لم ينجي في البحر الا الاخلاص فما ينجئ في البر ايضًا الا الاخلاص اللهم ان لک علي عهدًا ان انت عافيتنى مما انا فيه اتيت محمدًا حتى اضع يدي على يده، يعنى بيعت د اسلام به ورسره كوم فسكنت الريح فرجع الى مكة فاسلم وحسن اسلامه يعني له نفاق څخه خالي ؤ، دا خو مقتصد وه او بل فريق چي هنوز يعني بعد الخروج من البحر پر خپل شرک مصر وه هغه له وروسته آيتو څخه فهمېږي.

درويش وايي: چي مظهري وايي فمنهم مقتصد جواب د لما نه دى بلكې جواب محذوف دى او دا دليل د جواب دى. تقديره فلما نجاهم الى البر فاختلفوا فمنهم شاكر لنعمة الله وهو المؤمن ومنهم كافر مقتصد يعني د غايت سرسختي په كفر كي لږ نرم سو لا ترجاء بما رئ.

درويش وايي: چي قرآن كريم بېله تقديراتو صحيح دى، نو تقديراتو ته څه ضرورت سته او دو مره تقدير چي تر مذكور في القرآن هم ډېر طويل دى. او روح المعاني هم د روح البيان رايه خوښه كړې ده او له تقديراتو څخه يې ډډه كړې ده، وقال والظاهر ان المقابل لقسم المقتصد دل عليه قوله تعالى.

وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

او انكار نه كوي له آياتو څخه زموږ مگر ختار، مشتق دى له ختر څخه وهو اشد الغدر. "كفور" ډېر ناشكره د نعمت د خداى ج دي (كفور، صفت دى د ختار)

فائده: دا آيت دليل دى د ابن مالک رح ومن وافقه چي دخول د فاء په جواب كي د لما روا دى، ومن لم يجوز قال جواب لما محذوف اى فلما نجاهم اقسموا قسمين فمنهم مقتصد ومنهم جاحد، ولعل المظهري رح اختار هذا المذهب لكن قد اطال في التقدير فوق الحاجة ولا ينبغي ذالک فافهم هداک الله تعالى، قال عمر بن معديكرب:... وانک لو رئيت ابا عمير ..... ملأ يديک من غد روختر

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ

اى خلكو وبېرېږي له خداى ﷻ څخه يعني له عذاب څخه د خداى، او بېرېږئ

له حساب څخه د هغې ورځي چي ورځ د قيامت ده، چي فائده نسي رسولای (لايجزي، صفت د يومًا دی) پلار و زوی ته.

پوه سه: چي د لايجزي سره د عائد محذوف دی لپاره د ربط د موصوف چي يومًا دی والتقدير فيه. او مراد د والد څخه مؤمن دی او د ولد څخه کافر دی، مثلاً نوح عليه السلام سره د درجې د نبوت فائده کافر زوی کنعان ته نسي رسولای چي دفع د عذاب ور څخه وکړي او شفاعت يې هم نسي کولای.

وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا

او نه زوی يعني چي مؤمن وي (عطف على والد، هو جاز صفت) د خپل پلار يعني چي کافر وي، لکه ابراهيم[ع] چي سره د دې چي خليل الرحمن ؤ، وه خپل پلار کافر ته چي آذر يې لقب ؤ او تارخ يې نوم ؤ هيڅ فائده نه رسېږي او دفع د عذاب نسي ځندي کولای او نه يې هم شفاعت کولای سي.

فائده: په دواړه ځايه کي موړ وويل چي د ولد څخه مراد کافر دی او په بل ځای کي مو وويل چي د والد څخه کافر مراد دی. لان المؤمن ولدًا کان او مولودًا او غيرهما من الاقارب يشفع للمؤمن وان کان في غاية البعد في النسب بل يشفع المؤمن للمؤمن وان اجنبيا عنه بمجرد المعرفة، قال الله تعالى والذين آمنوا واتبعهم ذريتهم بايمان يعني الحقنابهم ذريتهم چي مؤمنان وي بسبب شفاعتهم اى الذين آمنوا لهم. وقال الله تعالى جنات عدن يدخلونها اى الاولاد المؤمنين الصالحين، ومن صلح اى آمن من آبائهم وازواجهم وذرياتهم.

پوه سه: چي شيئًا يا مفعول مطلق دی اى شيئًا من الاجزاء.

فائده: د مؤمن مولود چي والد قريب ته فائده نه رسېږي چي کافر وي. نو جد وهکذا جد الجد ته په طريق اولى فائده نه رسېږي، وهکذا الوالد چي دده څخه زو کړي ته چي کافر وي فائده نه رسېږي نو لمسي يا کړوسي ثم وثم چي کافران وي په طريقه اولى فائده نه رسېږي.

فائده: په دې آيت کي قطع د طمع د مؤمنانو د عصر نبوي[ع] ده چي د اکثرو پلرونه پر کفر مړه سوي وه او ددوی دا اميد ؤ چي موږ به يې شفاعت وکړو او له عذاب الهي څخه به يې خلاص کړو، او په عين حال کي رد دی پر يهودانو چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دوی به هره ګناه کوله په دې به دلاوره وه چې زموږ اباء و اجداد انبیاء ته ږ سوي دي حتمًا به زموږ شفاعت کوي.....ع: این خیال است و محال است و جنون.

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا

په تحقیق سره د خدای ﷻ وعده حق ده، یعني بالبعث بعد الموت والعقاب والثواب. لایمکن تخلفه، نو تاسي دې نه خطاباسي زینت او جاه وجلال، مال و منال د دې ژوند ناقص چې فاني دی.

پوه سه: چې کلمه د فاء لپاره د سببیت د ماقبل ده یعني ان وعدالله حق مابعد لره یعني لاتغرنکم آه.

وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ

او تاسي نه خطاباسي د خدای ﷻ د حلم په سبب او د امهال په سبب "الغرور" غولونکی چې د اسماؤ څخه د شیطان دی یعني یا درته وایي لابعث ولا نشور یا درته وایي چې خدای غفور او رحیم دی، یا درته وایي چې ستاسي اباء انبیاء وه یا ستاسي اولاد صلحاء وه هغه به ستاسي شفاعت کوي او له عذابه د خدای حسب اعمالکم السیئة والکفر به مو خلاصوي.... مقوله:

ان السفینة لاتجری علی الیبس

کار امروز کن بفردا نگذاری زنهار .... روز چون یافته کار کن وعذر میار

موعظت در حاصل این آیت:

برد مرد هوشیار دنیا خس است .... که هر مدتی جای دیگر کس است

منه برجهان دل که بیگانه ایست .... چو مطرب که هر روز درخانه ایست

نه لائق بود عشق با دلبری ..... که هر بامدادش بود شوهری

مکن تکیه بر ملک وجاه وحشم .... که پیش از تو بودست وبعد از توهم

همه تخت ملک پذیرد زوال .... بجز ملک فرمانده لایزال

غم وشادمانی نماند ولیک .... جزای عمل ماند ونام نیک

عروس بود نوبت ماتمت .... اگر نیک روزی بود خاتمت

خدایا بحق بنی فاطمه ؓ .... که بر قول ایمان کنم خاتمه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي ابن جرير او ابن حاتم له مجاهد رحمه الله څخه مرسل روايت (يعني د صحابي نوم يې نه دی ذکر کړی) چي يو سړی راغلی له صحراء نشيانو څخه، چي بغوي رحمه الله نوم حارث بن عمرو بن الحارث بن محارب بن حصفة ښوولی دی، نو دې سړي له عليه الصلوة والسلام څخه دا پوښتنې وکړې (١) عن القيامة اى وقتها؟ (٢) زما ماينه اميدواره ده ته ماته ووايه چي زوی به راوړي او که لور؟ (٣) زمونږ پر وطن بارانونه نه دي سوي، ته راته ووايه چي کله به اوربښت پر دوی کېږي؟ (۴) ماته خو دا معلومه ده چي په کوم وطن کي زه زو کړی يم، ته راته ووايه چي مرګ به مې په کوم وطن کي وي؟ فانزل الله تعالى هذه الآية.

إِنَّ اللَّهَ عِندَهُۥ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ

په تحقيق په نيز د خدای ج دی فقط علم د قيام القيامة، يعني نه ملک مقرب په خبر دی او نه نبي مرسل په خبر دی، او خدای ج اوروي باران هر وخت چي يې اراده سوه لايعلم وقت نزولها الاهو، او خدای ج خبر دی چي په رحمو کي د ښځو څه شی دي، نر دی او که ښځه، تام الاعضاء او که بعض اجزاء ناقص دي الى غير ذالک لايعلمها غيره تعالى.

وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۖ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ ۚ

او نه دی خبر هيڅ سړی چي سبا به زه څه کسب کوم، او نه دی خبر هيڅ سړی چي په کومه ځمکه کي به زه مرم، وفي الحديث الصحيح الذي رواه ابن عمر رضي الله عنه ان رسول الله ﷺ قال چي خزائن د غيب پنځه دي لايعلمها الى الله (١) لايعلم احد مايكون في غد الا الله (چي سبا ورځ به څه پېښېږي بيله خدايه (٢) لايعلم ما في الارحام الا الله (کمامر بيانه عنقريب.

(٣) لايعلم احد متى تقوم الساعة الا الله (۴) ولا تدري نفس بأى ارض تموت الا الله (۵) لا يعلم احد متى يجيئ المطر الا الله، رواه احمد و البخاري.

ابن ابی شيبه رحمه الله په خپل کتاب کي روايت کړی دی له خيثمه رحمه الله څخه چي يوه ورځ ملک الموت يعني عزرائيل عليه السلام د سليمان عليه السلام مجلس ته راغلی، نو ده د سليمان ع په مجلس کي يوه سړي ته دوه درې واره وکتل، نو ملک الملک چي ولاړی هغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سړي سليمان ؑ ته وويل چي دا څوک ؤ چي ماته يې دوه دري واره وکتل؟ سليمان ؑ ورته وويل چي دا ملک الموت ؤ، دې سړي ورته وويل چي زما خيال دی چي دی زما د قبض روح لپاره راغلی ؤ، ته باد ته امر وکړه چي ما له شام څخه يوسي په هندوستان کي مي ايله کړي، نو سليمان ؑ هم دغسي وکړه، ملک الموت چي بيا د سليمان ؑ مجلس ته راغلی، نو سليمان ؑ پوښتنه څنډي وکړه چي ته ولي هغه سړي ته تېز تېز کتل؟ عزرائيل ؑ ورته وويل چي ما ده ته د تعجب له لاري کتل، له دې سببه چي پر ما امر الهي سوی ؤ چي د دې سړي روح په هند کي قبض کړه او دی ستا په مجلس کي په شام کي ناست ؤ، والله اعلم کذا في المظهري.

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

يعني پر ټولو شيانو کامل علم لري او په بواطنو د امورو داسي خبر دی لکه په ظواهرو د هغو.

حکايت: منصور چي د مسلمانانو خليفه ؤ، يوه شپه يې عزرائيل ؑ په خوب ليدی، ده ورته وويل چي زما عمر څونده پاته دی؟ عزرائيل ؑ په پنځو ګوتو اشاره ورته وکړه، نو سهار ده معبران د خوبو راجمعه کړه چي په هغو کي سراج الامة ابو حنيفه رحمه الله هم ؤ، چا ورته وويل چي پنځه کاله اشاره ده چا ورته وويل چي د پنځو مياشتو اشاره ده چا ورته وويل چي د پنځو ورځو اشاره ده. به هر حال د منصور رنګ زېړ سو او وار خطا سو، نو د امام ابو حنيفه رح څخه يې پوښتنه وکړه، ده ورته وويل چي عزرائيل ؑ چي تا ته په ګوتو اشاره وکړه غرض يې دا ؤ چي دا مدة العمر په پنځو غيبو شيانو کي دی چي لا يعلمها الا الله، نو د منصور رنګ پر ځای سو، او د امام اعظم فوق العادة احترام يې وکړی.

درويش وايي: چي بحمد لله وحسن توفيقه تفسير د سورة لقمان پر پنځه نيمي بجي د پنجشنبې د ورځي د جمادی الاخير تخميناً پر (٢٥) نېټه سنه (١٤٣١ هـ) پای ته ورسېدی، فاقول الحمد لله والمنة والصلوة والسلام على سيد البرية وعلى آله وصحبه الكملة البررة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فقیر وایي: دا تفسیر که خدای ﷻ پوره کړی زما د عمر به سرمایه وي
او د آخرت به مي توښه وي
بل ارمان د عبید په زړه کي نسته
چي تفسیر یې خدای ج پوره کړي
مرګ یقین دی چي راځي که یې څه وخت معلوم نه دی
خدای ج قادر دی چي تفسیر تر مرګ دمخه را پوره کړي
نور نعمتونه مناسب زما د حال یې دي راکړي
ما ذلیل ته ذو الجلال
د تفسیر پوره کېده به د فقیر د سر شال وي
که دا شال پر سر راواچاوه ایزد متعال
زما د مرګ ماتم به لوی اختر وي
که تفسیر پوره زه ووینم راهي سم
زما په مرګ دي هیڅ څوک شور او ماتم نه کړي
په تمامه معنی ژوندی یم چي تفسیر خدای ج را پورته کړي

التجاء:

الهی یا الهی یا الهی.......... ندارم جز امیدت تکیه گاهی
زکن موجود کردی جمله عالم.......... مرا از ذنب خود عذر خواهی
ندارم طاعت مقبول درگاه.......... بجز اشک ندامت آه آهی
ندارمت توشه راه قیامت.......... بجز شرمندگی و آه آهی
شفیع آورده روی محمد.......... کرم کن بر من گم کرده راهی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ السَّجْدَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ ثَلٰثُونَ ايٰةً وَّثَلٰثُ رُكُوْعٰتٍ

تاريخ شروع تفسير سورة السجدة ٢٥ جمادى الثاني روز جمعه
ساعت لس بجي (١٤٣١ هـ)

و ايضًا تسمى هذه سورة المضاجع كما في تفسير الاتقان.

بوه سه: چي اخبار د مفسرينو متفق دي پر مكيت ددې سورت تر اخيره پورې، روى عن ابن عباس رضي الله عنهما انها مكية، وايضًا روى بسند صحيح عن عبد الله بن الزبير رضي الله عنه انها مكية بتمامها، وروى النحاس عن حبر الامة رضي الله عنه ان سورة السجدة نزلت بمكة سوى ثلاث آيات. افمن كان مؤمنًا الى اخير ثلث آيات فانهما نزلت بالمدينة. والله اعلم.

الٓمٓ ۝ تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝

قد سبق تحقيق الايات المقطعة القرآنية في اول سورة البقرة، والصواب في تفسيرها الله اعلم بمراده بذالك كما ذهب اليه امام الائمة ابو حنيفة رحمه الله.

بوه سه: چي مفسرين ددې آيت "تنزيل آه" په اعراب كي قسم قسم بيان كړى دى، والاوجد الانسب بما بعده داده چي تنزيل الكتاب مبتداء ده، ومعناه بالفارسية فرو فرستادن قرآن بتدريج، كما هو معنى التنزيل من باب التفعيل او لاريب فيه. حال من الكتاب اى حال كونه لاشک فيه عند اهل الانصاف، والنظر الدقيق اى لا المعاندين والمتكبرين والمقلدين للآباء كاهل مكة. من رب العالمين خبر المبتداء المذكور لان العلماء قالوا ان محط الفائدة في الجملة الاسمية هو الخبر وهو كونه من رب العالمين لان كفار مكة انكروا ذالک كما يدل عليه مابعده.

درويش وايي: چي دليل ددې چي قرآن مجيد من عند رب العالمين دى دادى كه قرآن كلام البشر واى يعني محمدًا صلى الله عليه وسلم كما قال كفار مكة لأتوا بمثله بل بمثل عشر سور مفتريات بل بمثل سورة منه. كريمه: لو كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فأتوا بمثل سورة من مثله، وقد عجز بلغاء عدنان وفصحاء قحطان عن الاتيان بمثله بل عن الاتيان بما يدانيه.

درويش وايي: چي قرآن مجيد معجزه باقيه ده كر الازمان ومر الدهور.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰىهُ

پوه سه: چي ام منقطعه دی په معنی د بل، کلمه د بل لپاره د انتقال ده له مضمون څخه د جمله اولی چي پر حقیقت د قرآن مبارک يې دلالت کاوه و بلې جملې ته او همزه لپاره د انکار دی پر کولو د دې وروسته خبري، نه پر وقوع ددې خبري، ولي دوی خو دا خبره کوله يعني دوی خو وايي چي محمدﷺ دا قرآن له ځانه جوړوي او پر خدای دروغ وايي نعوذ بالله من هذا القول القبيح المتن، فهذا القول منكر متعجب منه لغاية ظهور بطلانه.

بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ

کلمه د بل لپاره د اضراب ده ددوی د قول څخه، والمعنی داغسي نه دی لکه دوی چي وايي بلکې قرآن حق دی منزل له جانبه څخه د خدای ج دی كما يدعيه محمد ﷺ انظر ايها المخاطب و لطف او بلاغت ته د قرآن کريم، اولاً خدای پاک اشاره وکړه واعجاز ته د قرآن کريم بقوله، الم كما بينه القاضي بيضاوي بكلام طويل لايناسب نقله بحال المتعلمين للتفسير الايوبي، ثم رتب عليه ان تنزيله من رب العالمين، وروسته يې ددې خبري تائيد وکړی بنفي الريب عنه، وروسته يې اضراب او انتقال وکړی د مشرکانو وه خبرو ته علی خلاف ذالک انکارًا له وتعجبًا منه، ولي دمخه تېره سوه چي ام منقطعه دی په معنی د بل آه دی والهمزة للانكار ثم انتقل بقوله بل هو الحق آه وبين حكمة تنزيله بقوله كذا قال البيضاوي رح ونقله المظهري رح.

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّا اَتٰىهُمْ مِّنْ نَّذِيْرٍ مِّنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ۝

چي ته وېروې يعني په قرآن سره هغه قوم چي دوی ته نهٔ راغلی يو بېرونکی (کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده) تر تا دمخه چي مراد ځني کفار د قريشو دي، لعل په معنی د لام کی دی ای لکی يهتدون بانذارک اياهم.

پوه سه: چي کفار د قريشو له زماني څخه د فترت دي بين عيسی د محمد عليهما السلام.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي جمله د ما آتاهم صفت دى د قومًا. وفي الحديث الصحيح ليس بيني وبينه (اى عيسى) نبي.

سوال: اسماعيل عليه السلام څو نبي وُ او په قوم د عربو وُ؟

ځواب: اسماعيل عليه السلام نبي وُ د مخه تر عيسى عليه السلام او نبوت د ده په موت د ده ختم سو.

پوه سه: چي مقصود له بعث څخه د انبياء عليهم السلام بيان طريق الحق وكل يهتدي بقدر استعداده وبعض الناس لايكون فيهم استعداد قبول الحق بلكي استعداد نظري يې هم په سبب د اصرار پر كفر د لاسه وركړي وي ... بيت:

توان پاک کردن ز زنگ آینه .... ولیکن نیاید ز سنگ آینه

حكايت: راوي وايي چي شيخ نجم الدين الاصفهاني قدس سره د يوې جنازې سره تللى وُ يعني من صالحي اهل مكة كان الميت، نو ميت يې دفن كړى يو عالم يې و قبر ته كښېنستى تلقين يې ميت ته كاوه يعني داسي يې ورته وويل چي كه نكير ونكر ملكي درته راغلې او تاته يې وويل من ربك ومن نبيك وما دينك (لكه د هر مړي څخه چي دا سوال كېږي) ته ورتهووايه ربي الله جل جلاله ونبي محمد صلى الله عليه وسلم وديني الاسلام، شيخ نجم الدين رحمه الله كرار وخندل او دده عادت دا وُ چي هيڅ كله به يې نه خندل، نو بعضې شاګردانو يا مريدانو له ده څخه د ضحك سبب وپوښتى، شيخ رحمه الله زجر او خشكه ورته وكړه، وروسته چي له جنازې څخه فارغ سو خپل ځاى ته راغلى بيا بعض اصحابو له ده څخه پوښتنه د سبب د ضحك وكړه، ده ورته وويل چي ما پر دې وخندل چي ملقن چي قبر ته كښېنستى او تلقين يې شروع كړى صاحب القبر وويل: الا تعجبون من ميت يلقن حيًا. صائب اصفهاني رحمه الله وايي:

زبی دردان علاج درد خود جستن بدان ماند
که خار از پا برون ارد کسی با نیش گژدمها

وقال العارف الجامي قدس سره

بناخلفان زمانه غره شو هرگز .... مرو چو سامری از ره ببانگ گوساله

درويش وايي: چي مراد د جامي رحمه الله د ناخلفانو د زماني نن پيران دي د وخت چي لافي د بزرګۍ ومريدانو ته وهي، دى وايي چي ددوى په لافو مه غولېږئ لكه سامري د موسى عليه السلام د زماني چي د لارې د حق چي دين د موسى رحمه الله وُ د ګيلګي چي د ده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جوړ کړی ؤ په اواز پسي روان وه، ددې بيت معنى داده چي جامي " شکايت د ټکانو پيرانو څخه کوي فافهم.. وقال الحافظ قدس سره:

درراه عشق وسوسه اهرمن بست..... هش دار وگوش دل به پيام سروش كن

اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ

لفظ الله مبتداء ده جمله يې خبر ده، خدای ﷻ هغه ذات مقتدر دی چي پيدا کړي يې دي اسمانونه يعني سره د مافيها من الكواكب والشمس والقمر والملائكة والارض او مځکه يعني سره د ما عليها من الانس والجن والحيوانات والنباتات ومافيها من الكنوز في جبالها والخزائن والدفائن وغيرها "وما بينهما" من الرياح والسحاب وغيرها، په شپږو ورځو کي چي اوله ورځ يې يکشنبه وه او اخيره ورځ يې جمعه وه.

ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ

بيا يې غلبه وکړه پر پيدا ايښت د عرش چي اعظم د مخلوقاتو دی، دا تفسير د متأخرينو دی، والمتقدمون يقولون هذا الآية من المتشابهات ويقولون استواء يليق به وقد مر تفسير استوائه على العرش في سورة يونس وسورة الفرقان.

مَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا شَفِيْعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ④

نسته تاسي لره ماسوا له خدای ﷻ څخه يو ولي، کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده يعني چي تاسي تر مرضات د خدای " تېر سئ، نو بيا تاسي لره کومک کونکی نسته په هغه ځايو کي چي تاسي و نصرت ته محتاج ياست، او د شفيع معنى د ناصر ده مجازًا.

يوه سه: چي جمله مالكم يا استينافيه ده يا حال ده له فاعل څخه د استوى.

" افلا تتذكرون " آيا تاسي فكر نه وهئ او عبرت نه اخلئ چي ايمان بالتوحيد راوړئ.

بوه سه: چي همزه لپاره د انكار دی پر عدم تذكر او فاء عطف ده مقدر كما هو القانون في الحروف الواقعة بعد همز الاستفهام وقد مر مرارًا هذا القانون في هذا التفسير والتقدير ههنا الا تتفكرون فلا تتذكرون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ

تدبیر د امورو د دنیا کوئ، دا جمله یا مستأنفه ده یا حال ده له فاعل څخه د استولی یا خبر بعد الخبر ده له لفظ الله څخه في قوله الله الذي آه ''من السماء'' یعني په امور سماویه سره لکه ملائکه او بارانونه چي د اسمان له خوا راځي، او دا توهم مه کوه چي خدای ﷻ په اسمانو کي دی او تدبیر د دنیا کوي، ولي چي خدای لره مکان محال دی، کما ثبت في کتب العقائد بالدلائل.

پوه سه: چي اصل تدبیر فکر وهل دي په اخیر د کار چي اخیر او عاقبت دده کار به څه وي، که بفارسي میگوید (اندیشه کردن درعاقبت کار) او نسبت و خدای ج ته معنی یې تقدیر او تهیه د اسبابو ده، او خدای پاک لره مدبرات سماویه سته، کریمه: فالمدبرات امرًا، فجبرئیل ؑ مقرر دی بنزول الوحي الی الانبیاء ؑ وایضًا بالریاح والجنود (لښکرو) ومیکائیل ؑ پر بارانو او پر نباتاتو وغیرها، وملک الموت علی قبض الارواح، او اسرافیل ؑ دوی ته امور د خدای ج له خوا راوړي.

پوه سه: چي عروج لوړ تګ ته وایي او ضمیر د الیه راجع و خدای ﷻ ته دی نه په دې معنی چي خدای ﷻ په اسمان کي دی لانه محال بلکې په معنی دده چي امر په علم کي د خدای ﷻ مثبت کړځي موجود بالفعل یعني کما انه علم تعالی ذالک الامر في الازل چي په فلاني وخت کي وجود بالفعل ته راوځي، فالعروج الیه تعالی حکمي باعتبار الرتبة. حسین کاشفي رح وایي: میسازد کار دنیا را یعنی حکم میکند بدان ومیفرستد ملکی را که موکلست بدان امر از آسمان بسوی زمین پس ملک می آید وآن کار را بجای میارد، پس ملک عروج میکند بسوی آسمان.

فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝

درروزی که هست اندازه او هزار سال از آنچه شمار میکنید سالی را دوازده ماه وماهی را سی روز یعنی فرشته فرود می آید از اسمان وبالا میرود درمدتی که اگر آدمی رود وآید، جز هزار سال میسر نشود زیراکه از آسمان تا زمین پانصد ساله راه هست بسیر آدمی پس مقدار نزول وعروج هزار سال بود.

فائده: مراد له یوم څخه پر دې تقدیر مطلق وخت دی لا الیوم المتعارف لان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نزول الملائكة وصعودها غير مختص باليوم المتعارف (يعني ورځ) لكن الله تعالى بكمال قدرته قد جعل نزول الملك وعروجه في طرفة عين، او روح المعاني ددې آيت في يوم كان الخ تفسير داسي كړی ای في برهة (په يوه برخه كي) متطاولة من الزمان او دی وايي فليس المراد حقيقة العدد (يعني زر كاله) بيا روح المعاني ددې سوال په ځواب كي چي د مدة متطاولة څخه تعبير په الف سنه سره ولی وكړی، جواب يې داسي وركړی دی لانها (يعني مدة زر كاله) منتهی د مراتب د عدد ده يعني څوک چي حساب كوي تر زرو چي ورسېږي بيا داسي وايي يو زر دوه زره درې ثم وثم چي بيا زر ته ورسېږي، وايي، دوه زره ثم وثم.

پوښتنه: په سورة المعارج كي داسي راغلي دي (تعرج الملائكة والروح اليه في يوم كان مقداره خمسين الف سنة) نو ددې دوو آيتو تر منځ به توافق څرنګه كوو؟

ځواب: بغوي رحمه الله وايي چي په اول آيت كي مراد عروج دی د ملكو من السماء الى الارض ونزولها، او په مذكوره آيت كي بيان مدت د مسافة من الارض الى سدرة المنتهٰى چي هغه ځای دی د جبرئيل (ع) او دده سره ورسره ملكو دی، نو معنی د مذكوره آيت داده چي جبرئيل ومن معه من في مقامه يعني سدرة المنتهٰى چي مسافت يې د پنځو زرو كلو دی يعني په سير د بشر او انسان لكن جبرئيل (ع) دا مسافت قطع كوي په يوه ورځ كي د ايام يعني برهة قليلة من الزمان، وهذا كله قول مجاهد او الضحاك رح انتهى قول البغوي رح.

درويش وايي: چي د معراج په شپه چي جبرئيل (ع) د عليه الصلوة والسلام سره تر سدرة المنتهٰى پوري ورسېدی، نو جبرئيل (ع) و آنحضرت ﷺ ته عذر وكړی چي زه تر دې ځايه لوړ طاقت د پرواز نه لرم، چي شيخ سعدي رح دا موضوع داسي بيان كړې ده:

چنان گرم درتيه قربت براند .... كه درسدره جبرئيل از وباز ماند
بدو گفت سالار بيت الحرام .... كه ای حامل وحی برتر خرام
بگفتا فراتر مجالم نماند .... بماندم كه نيروی بالم نماند
اگر يک موی برتر پرم .... فروغ تجلی بسوزد پرم

دا د قدرت الهي او شرافت نبوي حال دی چي ملكه مقربه له تګ او پرواز څخه عاجزه سو او آدم زاد سيد نوع البشر ﷺ په پنځوس زره د نور په حجابو كي پورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولاړې، د جامي رحمه الله د معراج د شپې يو بيت واورئ:

شد از سبو حيان گردون صدا ده ..... كه سبحان الذى اسرى بعبده

فائده: د بغوي رحمه الله پر توجيه د خمسين الف سنة ضمير د اليه راجع دی و مکان ته د ملکي يعني جبرئيل عليه السلام يعني المكان الذى امره الله تعالى ان يسرح اليه.

درويش وايي: چي روح البيان توجيه د الف سنة او د خمسين الف سنة لکه بغوي رحمه الله کړې ده، ده هم بيان کړې ده، وروسته يې ويلي دي يقول الفقير قد اختلف العلماء في تفسير هذه الآية على وجوه شتى وسكت بعضهم تفويضًا لعلمها الى الله تعالى حيث ان في كل ما ذكروا فيها اى في تفسيرها نوعًا من الجرح ويشعر بشيئ من القصور فالتفويض اليه تعالي اسلم من جميع ما ذكروه انتهى بعبارته.

او مظهري رحمه الله او روح المعاني ددې دوو آيتو په تفسير کي ډېر طويل طويل بيانونه کړي دي لايناسب نقلها لمتعلمي التفسير الايوبي، فتدبر.

تنبيه لتائيد قول روح البيان: اخرج عبد الرزاق وسعيد بن المنصور وابن المنذر وابن ابى حاتم وابن الانباري في المصاحف والحاكم وصححه عن عبد الله بن ابى مليكة، قال دخلت على ابن عباس رضي الله عنه انا وعبد الله بن فيروز مولى عثمان بن عفان رضي الله عنه، نو عبد الله بن فيروز له ابن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه ددې قول د خدای يدبر الامر من السماء الى الارض ثم يعرج اليه في يوم كان مقداره الف سنة ابن عباس رضي الله عنه ورته وويل چي ما يوم مقداره خمسين الف سنة يعني چي دا آيت به څه په کوم چي پنځوس زره کاله پکښې ذکر سوي دي، هغه سړي ورته وويل چي ته به تفسير د دواړو راته وکړې، فقال عثمان ابن عفان رضي الله عنه دا دوې ورځې دي چي خدای پاک په خپل کتاب ذکر کړي دي الله تعالى اعلم بهما واکره او زه مکروه بولم ان اقول في كتاب الله تعالى ما لا اعلم انتهى.

درويش وايي: چي ددې حديث مفاد دادی چي تفويض د علم ددې دوو ورځو و خدای تعالى وکړل سي بهتره ده، ولې زه علم نه پر لرم، راوي وايي چي بيا موږ عبد الله بن المسيب ته ورغلو، نو د هغه څخه اتفاقًا يوه سړي پوښتنه وکړه ددې دوو ورځو په باره کي ابن المسيب هيڅ نه ورته وويل، راوي وايي چي ما ابن المسيب ته قول د ابن عباس رضي الله عنه بيان کړی، فقال ابن المسيب هذا ابن عباس رضي الله عنه چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

منع يې وکړه له بيان څخه ددې دوو ورځو وهو اعلم مني، نو زه به څه بيان درته وکړم انتهى. والحاصل ان حبر الامة سيد المفسرين ابن عباس رضي الله عنه ددې دوو ورځو له تفسير څخه ډډه وکړه او تفويض د علم يې و خداى جل جلاله ته وکړى او ابن المسيب هم د ابن عباس رضي الله عنه رايه اختيار کړه، نو دا معلومه سوه چې تفويض د علم الى الله اسلم وجوه البيان لهذين الآيتين فافهم.

والفقير بعد بيان ماقالوا في تفسير اليومين المذکورين يختار طريق التفويض الى الله عزوجل.... مصرع: وللناس فيما يعشقون مذهب.

ذٰلِكَ عٰلِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيْزُ الرَّحِيْمُ ﴿٦﴾

دغه مدبر د اسمانو او د مځکي ومابينهما دا مبتداء ده خبره (عالم الغيب) چي خبر دى په پټو شيانو يعني له خلکو څخه والا فلا غيب عن الله عزوجل، (والشهادة) چي حاضر وي و خلکو ته فيدبر الامور کلها على حسب حکمته (العزيز) چي غالب دى يعني چي مانع د ارادې دده څوک نسي کېداى (الرحيم) مهربان دى پر بنده ګانو په تدبير کي خپل تفضلاً واحسانًا حتى پر مؤمنانو او کافرانو په دنياوي تدبير کي .... بيت:

اى کـريـمـى که از خـزانه .... ګبر و ترسا وظيفه خور دارى
دوستان را کجا کنى محروم .... تـو که با دشمنان نـظر دارى

فائده: دا دوه لفظه يا صفتان دي د عالم الغيب والشهادة يا خبر ثان او ثالث لذالک.

اَلَّذِيْٓ اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ

يوه سه: چي موصول سره د صله يا صفت دى بعد الصفتين المذکورتين يا خبر رابع دى يعني چي ښه يې ورکړى دى هر شى چي خداى ج پيدا کړي دي.

بل سه: چي خلقه پر صيغه د ماضي صفت دى د شيئ. والمعنى بالفارسية نيکو کرد هر چيزى را که بيا فريد، يعني بيار است بروجه نيکو بمقتضاى حکمت، او په پښتو يې معنى داده چي هر شى چي خداى ج پيدا کړى دى و هغه ته يې ښه صورت ورکړى دى موافق دده د ښيه سره، مثلاً د بهائمو او د مراغانو پښې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوږدې دي او غاړي یې هم اوږدې دي تاچې دوی ته مشکل نسي پیدا د خپل قوت او غزاء په باره کې وکذالک کل عضو من اعضاء الانسان مقدر لما یصلح له معاشه که څه هم متفاوت دي اشکال د بهائمو او مرغانو او انسانانو په حسن او خلقت کې کما قال الله تعالی: لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ، ولې انسان که هر څو بدرنګه وي لکن خپل صورت په صورت د خره یا بیزو نه بدلوي.... شعر:

کرد آنچه در جهان شاید .... کرده آنچنانکه می آید
از تو رونق گرفت کار همه .... که توئی آفرید گار همه
نقش دنیا بلوح خاک ازتست .... دل دانا وجان پاک ازتست

درویش وایي: چې مخاطب په دې ابیاتو کې خدای ﷻ دی، فافهم.

وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ۝

او شروع کړې ده د خلق د انسان (والمراد به ابو البشر آدم ﷺ) له خټو څخه.

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ۝

وروسته یې ګرځولی دی نسل او اولاد دده (من سلالة) ای نطفة، له اوبو ضعیفو څخه چې په پښتو یې مني بولي.

فائده: نطفې ته سلاله وایي له دې سببه چې له انسانه رابهیږي.

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ

بیا یې برابر کړی انسان مذکور دی چې اعضاء یې ورکړه علی ماینبغي، بیا یې داخل کړی په انسان مذکور کې.

پوه سه: چې ضمیر د روحه یا راجع انسان ته دی او یا راجع دی الذی احسن آه ته یعني خدای ج څښتن مراد و واضافة الروح الیه تعالی تشریف المضاف کما یقال للکعبة المبارکة بیت الله.

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ

او پیدا کړي دي خدای ج (التفات من الغیبت الی الخطاب) ستاسي د نفع لپاره (فاللام للفائد) اوریدل، او سترګي او زړونه، جمع د فؤاد ده، چې تاسي په سمع شی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واوري او په سترګو شی ووینئ او په زړو تاسي ادراک د شي وکړئ، وهذا دليل باهر على عظيم قدرته تعالى حيث كان الانسان نطفة بغير سمع وبصرة وتعقل.

تنبيه: فقير په ترجمه کي د آيت داسي وويل چي ثم سواه اى الانسان المذكور يا د نفخ فيه په ترجمه کي هم وويل اى الانسان المذكور په دې دواړه ځايه د فقير د انسان مذکور څخه آدم ﷺ ؤ يعني دواړه ځايه يې ضمير و آدم ﷺ ته راجع کړی، لکن ځرنګه چي د آدم ذکر بعيد دی او وروسته دا عبارت هم راغلی دی ثم جعل نسله آه واقع سو، نو اولی داده چي ضمير د سواه ونفخ فيه ونسل ته راجع سي، نو د آيت معنى داسي ده ثم سواه اى نسل د آدم يعني في رحم امه يعني د مور په رحم کي يې اعضاء وربرابر کړه من العظام وغير تلک العظام ثم نفخ فيه يعني د مور په رحم کي روح پکښي داخل کړی چي ژوندی انسان وګرځېدی، نو پر دې تقدير د من روحه ضمير راجع دی و انسان ته في رحم امه، او يا راجع دی و الذي احسن ته آه، کمامر او پر دې تقدير هم اضافت لپاره د تشريف د مضاف د هذا تقرير هذا المقام بعونه تعالى والله اعلم.

پوښتنه: د سمع لفظ يې مفرد راوړی، اود ابصار لفظ يې جمع راوړی، والافئدة ايضًا فرق يې څه دی؟

ځواب: لفظ د سمع مصدر دی په معنى د قوة سامعه يا عضو مخصوص (يعني غوږ) نه دی راغلی او په مصدر کي مفرد، تثنيه او جمع برابر دي، او د بصر لفظ که څه هم مصدر دی (يعني په معنى د ليدلو) لکن ډېر استعمال يې په قوة سامعه کي دی، نو ځکه يې جمع راوړی، او فؤاد خو زړه ته وايي هغه عضو مخصوص دی نو ځکه هغه يې جمع راوړی فتدبر.

قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

ژباړه: چي ما زائد دی لپاره د تاکيد د قلت دی او قليلاً يا مفعول مطلق دی اى شكرًا قليلاً يا ظرف زمان دی اى زمانًا قليلاً تشكرون، يعنی شکر د معطي د غو جليله ؤ واياست يعني فتوحدونه وتعبدونه.

فائده: روح المعاني او روح البيان وايي چي قلت په معنى د عدم دی والمخاطب بهذه الآية الكفار وهو بيان لكفرهم بتلك النعم وربها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالُوٓا۟ أَءِذَا ضَلَلْنَا فِى ٱلْأَرْضِ أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍۭ

(وقالوا) اى المشركين المنكرين للبعث بعد الموت وفيه التفات من الخطاب، في قوله قليلاً ماتشكرون الى الغيبة.

درويش وايي: چي والالتفات مطلقًا من محاسن اللسان العربي وله ستة اقسام متبينة مع الامثلة في علم البيان.

"أاذا ضللنا في الارض" آيا چي موږ ورک سوو په مځکه کي اى بعد الدفن فيها او زموږ غوښي او هډوکي په مرور د زماني خاوري سي او په نورو خاورو د مځکي ګډي سي، اى نبعث ونجدد خلقًا، قائل ددي قول که څه هم ابی بن خلف ولکن اسناد يې ټولو ته وکړی لرضائهم بذالک القول نحو بنوا فلان قتلوا والقاتل واحد منهم، والاستفهام لانكار البعث بعد الموت.

بَلْ هُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ كَـٰفِرُونَ ۝١٠

اى بما بعد الموت من الجزاء كافران دي، نو مراد له لقاء څخه ټوله امور د آخرت دي نه لقاء بالمعنى المتعارف.

فائده: اضراب په بل سره لپاره د مبالغې دی يعني يوازي دوی د بعث بعد الموت څخه نه دی منکر بلکې د ټولو امورو څخه د آخرت من دخول الجنة او النار او منکر دي.

قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ

ووايه دوی ته (يامحمد ﷺ) چي ستاسي روحان كامل اخلي بحيث لايبقى منهما شيئ او يا معنى داده چي ستاسي د ټولو روحان به قبض کوي عزرائيل؈، بغوي؇ له عکرمه؇ څخه روايت کړی دی، عن ابن عباس؄ قال قال رسول الله ﷺ الامراض والاوجاع كلها بريد الموت ورسوله عطف تفسير دى (اى قاصده) فاذا حان الاجل (چي وخت ورسيږي د اجل اتى ملک الموت، نو ملک الموت وبنده ته وايي چي اى بنده څونه دېر خبر بعد الخبر او رسول بعد الرسول راغله، او تا عبرت نه اخستى او نه دي ما بعد البعث تيارى نيوله او شيطان دي په زړه طول الامل راسخ کړی، اوعزرائيل؈ ورته وايي: انا خبر ليس بعدى خبر وانا الرسول ليس بعدى رسول اجب ابک طائعًا او مکرهًا يعني که په خوښه وي او که په زوره.... مثنوي:

بس رجال از نقل عالم شادمان ..... وزبقايش شادمان اين کودکان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فاذا اقبض روحه، نو قربان بغاري کړي، عزرائيل ع ورته وايي چي پر چا ژاړئ والله ما ظلمت له اجلاً (يعني چي تر اجل مسمیٰ دمخه ما دده روح نه دی قبض کړی) ولا اكلت له رزقًا (نه ما خوړلی دی دده رزق بلکي رزق موعود يي ختم سو) بل دعا ربه (خدای ج وغوښتی) فليبك الباكي على نفسه (هر څوک چي ژاړي پر خپل ځان دي ژاړي) فوالله لي عودات وعودات حتى لا ابقى فيكم احدًا (قسم په خدای ج دي چي زه بيا راځم بيا راځم تر هغه وخته پوري چي يو ستاسي به ژوندي نه پرېږدم)

يوه سه: چي ملك جسم لطيف دی نوراني يتشكل باشكال مختلفة. وفي الصحاح توفى ه الله اى قبض روحه والوفات الموت.

الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ

چي مقرر دی د خدای ﷻ له خوا څخه پر تاسي باندي يعني پر قبض د روحانو.

فائده: ملك الموت لايعلم بوقت وفات احد مالم يؤمر به، روايت کړی دی ابن الدنيا له ابن جريج څخه بلغنا انه يقال (اى من جانب الله) لملك الموت اقبض فلانًا في وقت كذا في يوم كذا، وروى احمد وابن ابى الدنيا عن معمر بلغنا ان ملك الموت لايعلم متى يحضر اجل الانسان حتى يؤمر بقبض روحه.

ترجمه: هغه ملك الموت چي ګمارل سوی دی له جانبه د خدای ج په قبض سره د ارواحو ستاسي، وله اعوان من الملائكة.

فائده: ملك الموت يظهر للمؤمن باحسن صورة وللكافر باقبح صورة تفسير مظهري ح وايي اخرج ابن ابى الدنيا عن ابن مسعود وابن عباس رض.

درويش وايي: چي ابن ابى الدنيا او د ابن مسعود او ابن عباس رض تر منځ ډېري واسطې سته چي مظهري نه دي ذکر کړي، نو فقير يې د صحت ضمانت نسي کولای والله اعلم. مظهري ح وايي په روايت د ابن مسعود او د ابن عباس رض چي ابراهيم ؑ ته خدای پاک د خليل الله منصب ورکړی، نو ملك الموت دا سوال له خدای ج څخه وکړی چي ماته اجازه راکړه چي ابراهيم ته زېری د منصب د خليليت ورسوم او خدای پاک اجازه هم ورکړه، نو ملك الموت ابراهيم ته راغلی او زېری يې پر وکړی فقال ابراهيم الحمدلله بيا ابراهيم ع ملك الموت ته وويل چي ته به ما ووينه چي ته څرنګه قبض کوې روحان د کافرانو، ملك الموت ورته وويل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاتطيق رؤية ذالک يعني ته يې طاقت د ليدلو نه لرې، ابراهيم ؑ ورته وويل طاقت يې لرم، نو ملک الملک ورته وويل چې مخ يوې خواته واړوه، وروسته چې ابراهيم ؑ وکتل يو تور سړی ولاړ دی چې سر يې تر اسمانه رسېږي او تر خوله يې لمبې د اور راوځي او هر وېښته پر بدن دده په صورت د سړي دی چې د هغو تر خوله هم لمبې د اور وځي، نو ابراهيم ؑ چې دا سانحه وليدل بېهوشه سو، ثم افاق ملک الموت يې په صورت اولی کې وليدی، نو ابراهيم ؑ ملک الموت ته وويل يا ملک الموت لو لم يلق الکافر من البلاء والحزن غير صورتک لکفاه يعني دا صورت ليدل دده د عذاب لپاره کافي دی، بيا ابراهيم ؑ ورته وويل کيف تقبض ارواح المؤمنين؟ ملک الموت ورته وويل چې ته يوه خواته مخ واړوه، ابراهيم ؑ چې مخ واړاوه که ګوري يو سړی يې وليدی بنه ځوان احسن الناس وجهًا واطيبهم ريحًا في ثياب بيض، نو ابراهيم ؑ عزرائيل ملک الموت ته وويل لو لم ير المؤمن عند الموت من قرة عين والکرامة الاصورتک هذه يکفيه انتهی رواية المظهري.

درويش وايي: چې ما ډېر تلاش وکړی په هيڅ تفسير کې مې دا قصه په مذکوره الفاظو ونه ليدل فالله اعلم، وقصاری مابينه المفسرون في قبض روح المؤمن يکون ملک الموت باحسن صورة وفي قبض روح الکافر باقبح صورة وانتنها وهذا القدر صحيح نقله جمع کثير من المفسرين رح، حسين کاشفي رح وايي عجب از آدمی که باوجود چنين حريفی (يعني عزرائيل ؑ) درکمين چګونه لاف آسايش تواند زد .... بيت:

آسودګی مجوی که از صداست اجل .... کس زن انداده اند برات سلمی
يک لحظه صورت نه بندد امان .... چو پيمانه پرشد بدور زمان

يعني چې د عمر پيمانه ډکه او اجل ورسېږي، بعض علماء وايي چې غفلت د زړو د خلګو نه وايي، خدای ج په نه وای حواله کړی قبض د ارواحو ددوی ملک الموت ته، خير سباح قدس سره چې يو له عارفانو د رب العزت ؤ ناجوړی ؤ، ملک الموت غوښتل چې دده روح قبض کړي، دی په ځان پوه سو چې وخت د قبض دي ورسېدی په دغه وخت کې يې وويل يا ملک الموت ته يو ګړی صبر وکړه چې زه د ماښام فريضه اداء کړم، ولې چې د فرمان الهي زمانه له لاسه وځي، وفرمان تو که روح بردن است از دست نمی رود چون نماز اداء نمود سر بسجده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نهاد گفت الهی آن روز که این ودیعت برمن نهادی (یعنی لمونځ) زحمت ملک الموت درمیان نبود چه باشد که امروز بی زحمت او روح من بستانی این بگفت وجان بداد (یعنی تولی قبض روح او بقدرت خود کرد.

درویش میگوید که این حال محبان و عاشقان خدا است انکار ازان نباید کرد، واین حال منافی آیت کریمه نیست، اذا جآء اجلهم لایستأخرون ساعة ولایستقدمون. مصرع: با کریمان کارها دشوار نیست.

فائده: في موت سوی الادمین. روایت کړی دی ابو الشیخ والعقیلي في الصفاء والدیلمي عن انس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم آجال البهائم وخشاش الارض کلها في التسبیح فاذا انقضی تسبیحهه قبض الله ارواحها ولیس لملک الموت في ذالک شيئ. او دا حدیث بل روایت هم لري چي خطیب د ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت کړی دی. مظهري رحمه الله وایي وکل ملک الموت واعوانه بقبض ارواح للانسان اکرامًا للمؤمنین واهانة وتعذیبًا للکافرین.

درویش وایي: چي ددې اکرام د مؤمنانو او تعذیب د کافرانو د مخه تېر سو.

فائده: خطیب بغدادي رحمه الله په خپل تفسیر کي له ضحاک رحمه الله او هغه له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کړی دی چي قبض د روحانو د ذوی الروح څلور ملکي دي (۱) پر قبض د روحانو د بني آدم مسلطه ده (۲) وملک في الجن (۳) علی الشیاطین (۴) وملک علی قبض ارواح الوحش والطیر والسباع والحیتان حتی النمل. فهم اربعة.

فائده: الملائکة یموتون في الصعقة الاولی یعني په اول نفخه کي او ملک الموت یې قبض د ارواحو کوي ثم یقبض الله روح ملک الموت.

درویش وایي: چي مظهري دا حدیث رانقل کړی دی او بیا یې ویلي دي چي ددې حدیث په سند کي جوېر راوي سته چي ضعیف دی جدًا او حدیث د ضحاک له ابن عباس رضی الله عنهما په منځ کي د اسنادو راویان نه دي راوړل سوي.

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

وروسته تر قبض الروح ستاسي رجوع و خدای جل جلاله ته ده، معنی داده چي هغه ځای ته چي خدای جل جلاله معین کړی ؤ ملکو ته چي اعوان د ملک الموت وه چنانچه د مؤمنانو روحان ملکي د رحمت وړي د اسمانو پر خوا چي اووم اسمان ته ورسېږي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هغه د مؤمنانو د روحانو قرارگاه ده، او د کافرانو روحان ملکي د عذاب ورې د اسمان پر خوا او اول اسمان ته چې یې ورسوي دروازې د اسمان ورته بندي کړي فلا یفتح لهم، نو یې مخکې ته راوغورځوي. او معنی د آیت داده چې ترجعون بعد الحشر ژوندي وځای ته د حساب نو هر چا ته من المؤمن والکافر والمطیع والعاصي جزاء ددوی د عملو ورکړل کېږي.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا۟ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ

که ته ووینې یا محمد (ﷺ) چې مجرمان ای المشرکین چې دوی به په دنیا کې ویله (اذا ضلنا في الارض ائنا لفي خلق جدید) چې ځړولي به یې وي له خجالته خپل سرونه د خپل رب په وړاندې له پښېماني. او حسرت څخه.

پوښتنه: چې بعض مفسرین وایي چې "لو" شرطي دی او جزاء یې محذوفه ده بعد تمام الکلام تقدیره لرئیت امرًا فضیعًا (یعني خوفناکه حالت) او بعض د مفسرینو وایي چې کلمه د لو لپاره د تمنی ده یعني کاشکې چې ته ووینې.

پوښتنه: کلمه د "لو" او د اذ خو لپاره د ماضي دي او دا مذکوره امور په آیت کې مستقبل دي في یوم القیامة؟

ځواب: هغه چې متحقق وي په علم کې د خدای ج که څه هم مستقبل وي لکه ماضي متحقق الوقوع دی لامحالة.

رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾

دوی وایي (دا جمله حال ده له فاعل څخه د ناکسوا یا حال مرادف دی د ناکسوا یا جمله استینافیه بیانیه ده په جواب کې ددې سوال مایقولون (ربنا ابصرنا) بتقدیر النداء ای خدایه مونږ ولیدلې په سترګو حشر بعد الموت چې په دنیا کې مونږ ځني منکر ؤ (وسمعنا) او مونږ واورېدی له تا څخه تصدیق د رسول خپل چې مونږ یې په دنیا کې تکذیب کاوه (فارجعنا) مونږ بیرته رد کړه دنیا ته مونږ به عمل صالح کوو لکه چې ستا رسول مونږ ته ویل، زمونږ اوس یقین دی پر هغه شي چې مونږ پکښې شک کاوه بلکې منکر وو یعني البعث بعد الموت.

پوښتنه: چې مفعول د تری محذوف دی دل علیه ناکسوا رؤسهم والتقدیر لو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ترې نکوس رؤسهم، يو محقق شاعر شايد سعدي رح به وي ددې حال د مشرکانو دا خواږه ابيات ويلي دي:

سر از جيب غفلت براور کنون .... که فردا نماند بخجلت نگون
کنونت که چشمت اشکی ببار .... زبان در دهانست عذری بيار
نه همـوار باشد روان دربدن .... نه هموار گردد زبان در دهن

وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي

که زموږ اراده وای (لآتينا کل نفس) ای العاقلة من الجن والانس "هداها" يعني هدايت د هغه نفس (لکن حق القول مني) ای ثبت وتحقق قولي وسبقت کلمتي چې ما وويل وابليس ته چې ده وويل لاغوينهم اجمعين الاعبادک منهم المخلصين فالحق والحق اقول لاملئن جهنم منک ومن تبعک اجمعين.

بوه سه: چې مفعول د شئنا محذوف دی چې جواب د لو دلالت پر کوي. والتقدير لوشئنا ان نؤتی کل نفس هداها ای مايهتدی به الی الايمان والعمل الصالح وخلق الانقياد لرسوله قلبًا وقالبًا.

لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾

زه به ضرور ډکوم جهنم له جن او انس ټوله.

فائده: تقديم د الجنة يې تر ناس وکړی ولې په خطاب کې د ابليس مقدم جن ؤ تر انس او هورې چې يې جن مقدم کړی لانه الاوفق لمقام تحقير ذالک المخاطب عليه اللعنة، او بعض مفسرين وايي چې تقديم د جن دواړه ځايه لپاره ده چې اهل جهنم له جن څخه اکثر دی تر اهل جهنم من الانس، هر آئينه او په تحقيق زه هرو مرو ډکوم دوږخ د جنياتو او د انسانانو څخه.

بوه سه: چې لام په الجنة والناس کې لپاره د عهد دی، والمراد المجرمون والکافرون من الفريقين الذين مرذکرهم (اجمعين) لپاره د تاکيد دی او دا معنی د هغه حديث صحيح چې مسلم يې روايت کړی دی عن عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله ﷺ ان الله خلق للجنة اهلاً خلقهم لها وهم في اصلاب آبائهم وخلق للنار اهلاً خلقهم لها وهم في اصلاب آبائهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي لام د لاملئن جواب د قسم محذوف دی، له شبلي نعماني رح څخه روایت دی چي دده څخه چا ددې آیت پوښتنه وکړه، ده وویل یا رب املأ نارک من الشبلي واعف عن عبيدک.

درویش وایي: چي اهل الله د خدای رح رضا غوارې د جنت او دوږخ غم نسته ورسره، د سلطان العارفین بایزید بسطامي قدس سره السامي څخه منقوله ده چي ده په یو مناجات کي داسي وویل چي: خدایه که بایزید په دوږخ کي وي او ته څندي راضي یې، بایزید ته به هغه دوږخ جنت معلومېږي. او که بایزید په جنت کي وي او ته څندي ناراضه یې، بایزید ته به هغه جنت دوږخ ایسي، ددې وینا ژوندی مثال په موږ انسانانو کي دادی چي یو سړی د چا کور ته مېلمه ورسي او هغه صاحب البیت ساده بنوروا مېلمه ته راوړي او په ډېر ورین تندي او خوش طبعي ډوډی د مېلمه سره وخوري، نو شک نسته چي مهمان ته دا ساده بنوروا لکه ورجي وغوښي، سالن، پېرني وغیره ده، او که د چا کره مېلمه ورسي او ښه ډول ډول خواره یې پخ کړي وي او صاحب البیت په ډېر تریو تندي ور ووځي او د مېلمه دمخه زوی په چپلاخه ووهي او نور کارونه ددې قسم څخه وکړي، نو هغه مېلمه ته دا ډوډی لکه زهر داسي ایسي.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

"فذوقوا" ليس من ذوق الفم بل بمعنى جربوا والفاء للسببية يعنى لما حق القول منى كمامر، نو ملکي چي خازنان د دوږخ دي دوی ته ووایي وروسته تر دخول د دوږخ ذوقوا یعني عذاب جهنم "بما نسيتم" کلمه د باء سببیه ده او کلمه د ما مصدریه ده ای بسبب نسیانکم، ملاقات ددې ورځي یعني البعث والرجوع الى الله اى الى موقف حسابه تعالى، هذا صفت دی د یومکم.

إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

موږ تاسي هېر کړلاست یعني پرې مو ښولاست (چونکه حقیقت نسیان پر خدای رح محاله ده، نو معنی نسيناكم تركناكم من الرحمة العامة او يا تركناكم في العذاب) او ورئ عذاب د همېشه والي په دوږخ په سبب د هغه چي تاسي عمل کاوه په دنیا کي من الكفر والمعاصي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا آيت چي يې مکرر کړی لپاره د مزيد تا اکيدی، ددوی له خلاصون څخه د اور، او بله فائده يې داده چي تصريح يې په مفعول سره وکړه يعني عذاب الخلد چي په اول ذوقوا سره مقدر ؤ، او بله فائده يې داده چي بيان د علت د ذوقوا بيان کړی يعني الکفر و المعاصي لکه د مخه چي يې تعليل په بما نسيتم آه سره بيان کړی.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا

ايمان نه راوړي په آياتو سره مګر هغه کسان چي دوی ته پند او وعظ ورکړل سي په آياتو سره، دوی ولوېږي پر مخانو له خوفه د عذاب د خدای ج سجدًا حال دی ای ساجدين.

وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿۱۵﴾ السجدة

"وسبحوا" ای نزهوا الله عما لايليق به تعالی کالعجز عن البعث بعد الموت يعني متلبسين بحمده تعالی يعني حامدين له شکرًا علی ما وفقهم الاسلام يعني يقولون سبحان الله وبحمده، او دوی کبر نه کوي له ايمان او طاعت څخه د خدای ج دا آيت د سجدې دی.

تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿۱۶﴾

"تتجافی" حال دی من فاعل سبحوا پورته وي يعني لپاره د تهجد د لمانځه، جنوبهم ای بغلونه ددوی د هغه ځايه چي دوی پر بيده وه، دوی عبادت کوي د خدای ﷻ حال من من الضمير المجرور في جنوبهم وهو الفاعل في الحقيقة تتجافی "خوفًا" له سببه د عذاب د خدای ج او له غضب څخه د خدای ج وطمعًا او طمع يې هم وي د ثواب او د رحمت د خدای ج.

فائده: ځای د سجدې دی وهم لايستکبرون بالاتفاق، کاشفي ج وايي: اين سجده نهم است بقول امام اعظم ج، او امام شافعي ج وايي چي دا لسمه سجده ده من سجود القرآن، حضرت شيخ اکبر قدس سره وايي: که اين را سجده تذکر وساجد بايد که متذکر گردد آن چيزی را که ازان غافل شده بود وتصديق کند دلالات وجود وحدانيت خدا را که دلالتها درهمه اشيا موجود است.. سعدی ج:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

برگ درختان سبز درنظر هوشیار ..... هر ورقی دفتریست معرفت کردگار
وقال محقق آخر:
همهٔ ذرات از مهٔ تا بماهی ..... بوحدانیتش داد گواهی
همه اجزای کون از مغز تا پوست ..... چو واپینی دلیل وحدت اوست
فائده: ینبغی ان یدعوا الساجد في سجدة هذه الآیة بما یلیق بآیاتها ففي هذه الآیة یقول اللهم اجعلني من الساجدین لوجهک المسبحین بحمدک واعوذبک من ان اکون من المستکبرین عن امرک.
پوه سه: چي کلمه د من په مما کي لپاره د تبعیض ده، او مراد له انفاق څخه صدقه ده که فرضي وي که نفلي، فائده د من تبعیضي داده چي ټوله مال دي سړی نه صرفوي ولي که دی ټوله مال صرف کړي په لاره کي د خیر، نو چي مسکین سي پر صرف المال کله به پښېمانه وي او پر فقر به بې صبري ځني کېږي.
درویش وایي: وهذا یختلف باختلاف الاشخاص، ولي ابوبکر ﷺ ټوله مال په غزاء کي د تبوک علیه الصلوة والسلام ته راوړی علیه الصلوة والسلام رد نه کړی.
درویش وایي: چي هناد له اسماء بنت زید ؓ څخه روایت کړی دی قال قال رسول اللهﷺ سره جمع به کړي خدای پاک د قیامت په ورځ خلگ په یوه ځمکه کي چي د نعره کونکي اواز اوري او په سترګو ټوله د ټولیو معلومېږي، یعني ملکه ولاړه سي او ناري کړي چېري دي هغه کسان چي حمد د خدای ج یې وایه في السرأ والضراء فیقمون وهم قلیل فیدخلون الجنة بغیر حساب، بیا هغه منادی ناره کړي این الذین کانت تتجافی جنوبهم عن المضاجع فیقیمون وهم قلیل فیدخلون الجنة بغیر حساب ثم یقوم سائر الخلائق یعني ماسوی د فوق الذکر دوو ډلو څخه، نو د هغو سره حساب شروع سي.
وعن ابی الاشعري ؓ قال قال رسول اللهﷺ ان في الجنة غرفًا (جمع د غرفه ده بالاخانې) چي ظاهر یې له باطنه څخه معلومېږي او باطن یې له ظاهره څخه، خدای ج اراسته کړي دي د هغو کسانو لپاره چي خبري په نرمی کوي او مېلمه ته ډوډۍ ورکوي، او همېشه نفلي روژې نسي او د شپې لمونځ کوي، والناس ینام رواه البیهقي في شعب الایمان او ترمذي هم ورته روایت کړی دی، له ابو هریره ؓ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

څخه روایت دی چي مسلم راوړی دی قال قال رسول اللهﷺ افضل الصیام بعد رمضان (یعني بعد صیام شهر رمضان) شهر الله المحرم (یعني روژې دي د محرم د میاشتي چي پښتانه یې د حسن حسین میاشت بولي) وافضل الصلوات بعد الفریضة صلوة اللیل (یعني في جوف اللیل چي مراد څنډي د تهجد لمونځ دی) وعن ابن مسعودؓ قال قال رسول اللهﷺ عجب ربنا عن رجلین، یعني د دوو کسانو څخه خدای پاک تعجب کوي.

پوه سه: چي تعجب په معنی اصلي چي ادراک د امر عجیب دی پر خدایﷻ محال دی، نو مراد څنډي اظهار د رضی او محبت دی.

(۱) رجل ثار عن فراشه و وطائه ولحافه (چي ولاړ سي د خپلي نالی یا کوربچې څخه او له هغه ځایه چي دی پر پروت ؤ او د خپل تلتک څخه) من بین حبه واهله (او له منځه د خپل محبوب او اهل چي عبارت له زوجې څخه دی) الی صلوته یعني صلوة التهجد، فیقول الله لملائکته انظروا الی عبیدي ثار عن فراشه ووطائه بین حبه واهل رغبة فیما عندي وشفقة مما عندي (یعني دده رغبت او محبت دی د هغه ثواب چي زما سره سته یعني الجنة، او دی بېربېږي د هغه څه څخه چي زما په قدرت کي سته من العذاب والنار)

(۲) او بل هغه سړی چي في سبیل الله یعني په غزاء کي وي، نو دی او ملګري یې وله شکست وخوري یعني له کافرانو څخه، نو دا سړی چي فکر وکړي پر ماخونده عذاب وي په شکست او تېښته کي او ما لره به خونده ثواب وي چي بیرته پر دښمن حمله وکړي، فرجع حتی اهریق دمه (نو رجوع وکړي چي وینه یې توی سي یعني شهید سي، فیقول اللهﷻ لملائکته انظروا الی عبدي رجع فیما عندي وشفقة مما عندي حتی اهریق دمه انتهی.

درویش وایي: چي عبد الله بن رواحة الخزرجيؓ په مدح کي د رسول اللهﷺ دا بیت ویلی دی، عن ما رواه البغويؒ عن ابی هریرةؓ:

وفینا رسول الله یتلو کتابه .... اذا انشق معروف من الفجر ساطع

یعني چي سپیدې راوچوي د سهار په لمانځه کي، د معروف معنی مشهور: دی

ارانا الهدی بعد العمی فقلوبنا .... به موقنات ان ما قال واقع

موږ یې راوښتولو حق لاري ته چي اسلام دی، وروسته تر ړندوالي چي کفر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دی، او هغه خبري چي دی یې کوي من نصر الدین القویم والبعث بعد الموت وغیر ذالک واقع کیږي.

یبیت یجافی جنبه عن فراشه ..... اذا استثلقت بالکافرین مضاجع

عن فراشه یعني لصلوة التهجد.

وروی احمد والترمذی وصححه، والنسائي وابن ماجه ومحمد بن نصر في کتاب الصلوة وابن جریر وابن ابی حاتم والحاکم وصححه، وابن مردویه والبیهقي في شعب الایمان عن معاذ بن جبل رضی الله عنه، ده وویل چي زه د رسول اللهﷺ سره په یوه سفر کي یوه ورځ وده مبارک ته نژدي روان وم، ما ورته وویل یا نبي الله ماته خبر راکړه په هغه عمل سره چي زه یې وکړم ما به جنت ته داخل کړي او له اوره به مي لېري کړي؟ علیه الصلوة والسلام وفرمایل: لقد سئلت عن عظیم، یعني د لوی کار پوښتنه دي راځخه وکړه "وانه یسیر" او په حقیقت کي دا کار اسانه دی "علی من یسره الله علیه، تعبد الله ولا تشرک به شیئًا وتقیم الصلوة (ای الصلوات الخمسة المفروضة مع مراعات ارکانها وواجباتها وسننها وغیر ذالک کما هو معنی اقامة الصلوة، وتؤتی الزکوة وتصوم رمضان وتحج البیت (یعني که زکوة درباندي فرض ؤ او حج د بیت الله ان استطعت الیه سبیلاً) ثم قال الا ادلک علی ابواب الخیر، الصوم جنة (سپر دی له ګنهو ځخه) والصدقة تطفی الخطیئة (او صدقه که فرضي وي او که نفلي ګناه رژوي) وصلوة الرجل في جوف اللیل ثم قرء تتجافی جنوبهم عن المضاجع حتی بلغ یعملون الی اخیر الحدیث.

او ابو الدرداء او قتاده او ضحاک رح وایي چي مصداق ددې آیت هغه کسان دي چي د ماخستن او د سهار لمونځ په جماعت وکړي، او حسن رح وایي چي دا هغه خلک دي چي د ماخستن د لمانځه د مخه نه بدیږي او عبدالله ابن احمد په زواهد کي او ابن عدي او ابن مردویه له مالک بن دینار ځخه روایت کوي چي ده وویل سئلت انس بن مالک رضی الله عنه عن هذه الآیة تتجافی جنوبهم عن المضاجع. قال کان قوم من اصحاب رسول اللهﷺ من المهاجرین الاولین یصلون المغرب ویصلون بعدها الی العشاء فنزلت هذه الآیة فیهم، او قتاده او عکرمه رح هم دغه قبلي شان نزول تائید کړی دی، واخرج ابن جریر عن ابن عباس رضی الله عنه چي ده ددې آیت معنی داسي بیان کړه یعني تتجافی

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جنوبهم آه، چي دوی همېشه د شپې ذکر د خدای ج کوي يا په لمانځه کي يعني التهجد يا په قيام کي يعني چي له ځايه ولاړ سي، او قعودًا او على جنوبهم يعني لايزالون يذكرون الله لكن مع هذا كله من الروايات، روح المعاني وايي چي جمهور د علماء ددې آيت حمل پر هغه مشهور روايت کوي يعني صلوة التهجد، او په فضيلت کي د تهجد ما لايخفى اخبار راغلي، او جمهور د علماؤ رحمهم الله وايي چي افضل د نوافلو د تهجد لمونځ دی. والله اعلم بالصواب.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ

هيڅ سړی او څوک خبر نه دی که نبي مرسل وي او که ملک مقرب (وهذا السلب الكلي مستفاد من وقوع النكرة اعنى نفس فى سياق النفي) چي دوی ته پټ په علم کي د خدای ج ساتل سوي دي له هغو نعمتو څخه چي د سړي سترګي په خونکي کېږي من منازل الجنة وحوراتها وغلمانها يعني چي دوی يې وويني، قال الكاشفي رح في تفسيره الفارسي: از روشناهي چشمها يعني چيزی که بديدن او چشمها روشن گردد آه.

پوه سه: چي قرة اعين کنايه ده له غايت خوشالۍ څخه په عربو کي، په پښتنو کي وايي سترګي دي روښانه.

پوه سه: چي د من بيان دی د ما، وهذا اول مما قال المظهري كلمة من زائدة، وقد جاء في الحديث الصحيح يقول الله تعالى اعددت لعبادي الصالحين ما لا عين رئت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر اقرؤا ان شئتم فلا تعلم نفس ما اخفى لهم آه رواه بخاري ومسلم.

درويش وايي: چي والله اعلم مراد د عباد الصالحين څخه د خدای ج په دې حديث کي ما مر نعوتهم واعمالهم في هذه الآية تتجافى جنوبهم عن المضاجع الى اخيرها، قال السعدي الشيرازي قدس سره:

بدو نيک وابذل کن سيم وزر .... که اين کسب خير است وآن دفع شر
ازآن کس که خيری بماند روان[1] .... دمادم رسد رحمتش بر روان[2]

---

[1] يعنى صدقه جاريه كالمساجد وتعليم العلوم الدينية وتصانيف في الامور الاسلامية.
[2] يعنى روح ته د هغه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

دا د ما اخفي لهم جزاء او ثواب دی د هغو عملو چې دوی په دنیا کې کول من اعمال الخير.

فائده: جزاء يا منصوب دی مفعول مطلق د فعل محذوف دی یعني يجزون جزاءً يا منصوب على كونه علت لما سبق، والتقدير اخفي للجزاء فافهم. ذكر البغوي رحمه الله واخرج الواحدي وابن عساكر من طريق سعيد بن جبير عن ابن عباس رضي الله عنه چې په منځ کې د علي بن ابی طالب والوليد بن عقبة بن ابی معیت تنازع وكلام في امر شيئ فقال الوليد لعلي رضي الله عنه اسكت فانک صبي وانا والله ابسط منک لسانًا واشجع منک جبانًا واملاء منک حشوًا في الكتيبة. فقال علي رضي الله عنه اسكت فانک فاسق فاجر فانزل الله تعالى:

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا ۚ لَّا يَسْتَوُۥنَ ﴿١٨﴾

آیا کېدای سي هغه څوک چې مؤمن وي (کعلي رضي الله عنه ههنا) لکه هغه څوک چې فاسق وي (كوليد بن عقبة ههنا) والاستفهام للانكار یعني داسي نسي کېدای، نه دي سره برابر.

پوښتنه: په اول کې د آیت کې په سبب د استفهام انکاري نفي د مشابهت وکړل سوې پر ابلغ وجه، نو د لایستون فائده به څه وي؟

ځواب: فائده يې زيادة التاكيد ده او وروسته تفصیل هم پر بناء کوي.

فائده: جمع په لایستون کې په اعتبار د معنی د من ده، ولي چې لفظ د من اول عام دی هر مؤمن ته شامل دی او لفظ د من ثاني هم عام دی هر کافر ته شامل دی والافراد فيما سبق یعني في لفظ كان في الموضعين مبني على افراد لفظ من كما لايخفى.

درویش وايي: چې استواء چونکه مجمل وه تفصيل د استواء خدای تعالیٰ په دې آیت کې وکړې.

أَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَلَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْمَأْوَىٰ

هر چي هغه کسان دي چي ایمان يې راوړی وي او عملونه د خصلاتو صالحاتو کوي من الفرائض والواجبات والسنن والمستحبات من الاعمال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

البدنية والمالية والمركب منهما كالحج والعمرة وغير ذالک، نو دوی لره جنتونه دي د اوسېدو لپاره.

پوه سه: چي ځای د اقامت حقيقي جنتونه دي وبس، ولي دنيا د کوچ وبار ځای دی، نو ځکه مؤمنان به په مأوٰی حقيقي کي وي او کافران چي په خپل اختيار سره يې مأوٰی حقيقي پرېښول او په مأوٰی مجازي پوري يې لاسونه ټينګ کړي دي.

نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ⑲

پوه سه: چي نزل هغه شي ته وايي چي د مهمان لپاره يې څوک مرتب کړي، نزلاً حال دی له جنات څخه وهو في المعنى فاعل للظرف يعني فلهم، تدبر "يعملون" يعني بسبب اعمالهم الحسنة في الدنيا، نو کلمه د ما مصدريه ده او کلمه د باء سببيه ده او که کلمه د ما موصوله سي نو عائد يې محذوف دی والتقدير بما كانوا يعملونه.

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ

ای کفروا بای نوع من الكفر كالشرک واليهودية والنصرانية والمجوسية والدهرية، نو ځای د اوسېدلو ددوی اور دی چي دا اور دوی په خپل اختيار سره د جنت المأوٰی په ځای کي مختار کړی.

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا

هر وخت چي دوی اراده وکړي د وتلو له اور څخه راوبه ګرځول سي يعني د ملکو له خوا څخه بېرته اور ته دا شاره و خلود ته ددوی ده په دوږخ کي.

وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ⑳

او وويل سي دوی ته چي تاسي برداشتوئ (يعني ليس المراد ذوق الفم) عذاب د اور چي تاسي واست يعني په دنيا کي د دغه عذاب النار تکذيب مو کاوه، ولي تاسي د بعث بعد الموت څخه منکر واست.

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ

"ولنذيقنهم" عطف دی على مأهم النار، زه به دوی ته ور رسوم، يعني نژدې عذاب په دنيا کي ابی بن کعب او ضحاک او حسن او ابراهيم رح وايي چي مراد له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عذاب ادنی څخه مصائب د دنیا او ناجوړی په دنیا کي، وفیه ان هذه المصائب مشترکة بین المؤمن والکافر، وقال عکرمه رح اراد بها الحدود وفیه ان هذه ایضًا مشترکة بین المؤمن والکافر، وقال مقاتل رح الجوع سبع سنین بدعاء النبي ﷺ قال اللهم اعني علیهم بسبع کسبع یوسف ؑ دا عذاب په مکه کي پر دوی مسلط سو حتی اکلوا الجیف والعظام والکلاب.

پوښتنه: په دې عذاب کي مسلمانان د مکې هم ورسره شریک وه؟

ځواب: مسلمانان د مکې په ذکر د خدای ﷻ د لوږي څخه مستغني وه له اکل څخه د جیف والکلاب والعظام وغیرها، دلیل یې دادی چي صوفیه کرام په خپلو اربعیناتو کي یعني څلوېښت ورځي چي به یې تېرولې صرف ماښام به یې روژه په یوه غړپ اوبو سره ماته کړه لپاره د دفع د کراهت د روژې د شپې په دا څلوېښت شپې کي بل هیڅ شی نه خوړی بلکې ذکر اللهي قائم مقام الغذاء ؤ، وهذا ثابت منهم بالتجربة الصادقة، وقال ابن مسعود رض هو القتل بالسیف یوم بدر وهو قول قتادة والسدي رح.

دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

ماسوی د لوی عذابه، ای قبل العذاب الاکبر وهو عذاب الآخرة، شاید چي دوی به رجوع وکړي و ایمان ته یعني من بقی بعد القحط وبعد البدر.

درویش وایي: چي د من بقی په لفظ سره بعض توهمات دفع سوه کما لایخفی فافهم.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا

او څوک ډېر ظالم دی (کلمه د من لپاره د استفهام انکاري دی ای لا احد اظلم) تر هغه چي ده ته ذکر کړل سي آیات د خدای ج لپاره د ایمان بالله وروسته دی روی ګرداني وکړي له هغو آیاتو څخه یعني فکر نه پکښي ووهي او ایمان نه راوړي.

بوه سه: چي کلمه د ثم لپاره د استبعاد د روی ګرداني له مثل څخه د دغو آیاتو مع فرط وضوحها وارشادها الی سعادة الایمان في الدارین.

إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

په تحقیق موږ له مجرمانو څخه انتقام اخلو یعني بالعذاب في یوم القیامة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ

لام موطئه د قسم محذوف دی یعني جواب د قسم محذوف دی موږ ورکړی ؤ موسیٰ ؑ ته کتاب یعني التورات، یعني لکه موږ چي تا ته قرآن کریم درکړی دی تر تا دمخه مو موسیٰ ؑ ته کتاب چي تورات دی ورکړی ؤ.

فائده: لقد آتینا موسیٰ سره د معطوفاتو جمل معترضه دی په منځ کي دد ې قول د خدای پاک: انا من المجرمین منتقمون، وبین قوله تعالی ان ربک هو یفصل آه.

فَلَا تَكُنْ فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْ لِّقَآئِهٖ

نو ته یا محمد (ﷺ) مه ګرځه په شک کي د لقاء څخه د قرآن.

پوهسه: چي اضافت د لقاء اضافت دی د مصدر و مفعول ته او فاعل یې محذوف دی ای ان لقیت الکتاب ای القرآن، ولي چي د کتاب ورکړه یو نوی کار نه دی چي دمخه دي نه وي پیښ سوی، ولي موسیٰ ؑ ته تر تا دمخه کتاب تورات موږ ورکړی ؤ.

سوال: د نهي د علیه الصلوٰة والسلام د ارتیاب څخه په قرآن کي یعني په نزول کي د قرآن څه فائده ده او سره دد ې چي په علیه الصلوٰة والسلام کي شک او مریه هیڅ امکان نه لري؟

ځواب: په د ې کي تعریض دی پر مشرکانو د مکې چي دوی په شک بلکې په انکار کي وه له نزول څخه د قرآن پر علیه الصلوٰة والسلام، وجه الرد: چي نزول القرآن کوم نوی کار نه دی، ولي چي تر محمد ﷺ دمخه پر موسیٰ ؑ کتاب یعني تورات نازل سوی ؤ، او طبراني له ابن عباس رض څخه روایت کړی دی عن النبي ﷺ في قوله تعالی فلا تکن في مریة من لقائه، قال ﷺ لقاء موسیٰ ربه ای الکلام معه في الطور، او بعض مفسرین وایي اراد بذالک لقائه ﷺ مع موسیٰ ؑ في لیلة المعراج کما ذکر في الصحیحین وغیرهما.

سوال: دا آیت خو تر معراج النبي ؑ دمخه نازل سوی دی فما معنی ملاقات النبي ﷺ مع موسیٰ ؑ؟

ځواب: روح المعاني وایي چي دا آیت وعده ده د خدای ﷻ له خوا څخه د نبي ؑ سره چي ته به د موسیٰ ؑ سره ملاقات وکړې یو وخت وذالک الموعود وقع لیلة الاسراء فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَجَعَلْنٰهُ هُدًى لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ﴿۲۳﴾

او مونږ وګرځاوه (بعض مفسرين وايي چي ضمير راجع دی و هغه کتاب ته چي پر موسیٰ ؑ نازل سوی ؤ، او قتادهؒ وايي چي په خپله موسیٰ ؑ ته ضمير راجع دی، كذا روى الطبراني عن ابن عباس ؓ عن النبي ﷺ حيث قال جعل موسىٰ هدىً لبني اسرائيل) لارښوود د اولاد د اسرائيل چي مراد ځني يعقوب ؑ دی.

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً

او مونږ ګرځولي وه د بني اسرائيلو څخه امامان. امام و هغه چاته وايي چي نور خلک اقتداء پسي کوي په امورو کي د خير ومنه امام المسجد، لكن دلته مراد ځني انبياء دي چي په بني اسرائيلو کي يو په بل پسي راتله، حتى قيل ان الانبياء من بني اسرائيل (۴۰۰۰) وكلهم على دين موسىٰ ؑ وكتابهم التورات، او قتاده وايي چي مراد له ائمه څخه اتباع د انبياء دي، والرائ الاول مقبول ومنقول عن كثير من الرواة.

يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوْا ۗ وَكَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يُوْقِنُوْنَ ﴿۲۴﴾

(يهدون) والمفعول محذوف اى الناس چي دوی لارښوونه کول خلکو ته (بامرنا) يعني مونږ دوی امر کړي وه په هدايت د خلکو د احکام د تورات، او بعضي مفسرينو د امر معنى په توفيق سره کړې ده اى بتوفيقنا اياهم (لما صبروا) هغه وخت چي دوی صبر وکړی پر خپل دين او پر بلاؤ د دښمنانو له خوا څخه. او وه دوی چي زمونږ پر آياتو يې يقين درلودی.

فائده: په دې آيت کي دليل دی چي صبر يورث الامامة.

درويش وايي: چي مظهريؒ وايي من عدوهم بمصر يعني فرعون آه، دا تفسير صحيح نه دی ولي چي صبر پر دښمن په مصر کي خو يوازي موسیٰ او هارون ؑ کړی ؤ او فرعون سره د قوم خو غرق سوه او د مصر سلطنت د بني اسرائيلو لاس ته ورغلی، نو په نورو انبياؤ کي خو عداوت د فرعون نه ؤ، نو اول تفسير اولى او احرى بالقبول دی. ولي مطلق دښمنان خو په هره زمانه کي د انبياء عليهم السلام موجود وه.

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

په تحقيق سره رب ستا به فيصله وکړي په منځ کي د دوی په ورځ د قيامت او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محق او مبطل به سره جلا کړي.

پوه سه: چي دا آیت متصل دی بقوله تعالی: انا من المجرمین منتقمون، او قصه د موسیٰ ؑ تر له جمل معترضه وې په منځ کي کمامر سابقًا، لکن په دې آیت کي التفات د تکلم څخه په آیت سابقه کي یعني انا ده و غیبت ته في قوله ان ربک آه فافهم.

فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۲۵﴾

په هغه امر کي د دین چي د کفار مکه وو او مؤمنانو پکښي اختلاف ؤ. فیصله د خدای ﷻ په هغه ورځ داده چي مؤمنان به جنت ته واستوي او کفار مکه به په اهانت دوږخ ته تېله کړي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا

آیا هدایت نه دی کړی خدای ﷻ ودوی ته یعني کفار مکه ته، یعني بیان یې نه دی کړی.

پوه سه: چي همزه لپاره د انکار دی او کلمه د واو عطف ده پر مقدر باندي. والتقدیر الم یعتبروا بمن سبقهم ولم یهد لهم الله.

(کلمه د کم خبریه ده مفید د کثرت ده) څومره ډېر مونږ هلاک کړي دي.

مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ

(کلمه د من بیان د کم ده) تر دوی د مخه یعني تر اهل مکه د قرون یعني اهل قرون ماضیه بسبب کفرهم.

پوه سه: چي قرن پر صحیح روایت سل کاله ته وایي "یمشون" چي تګ کوي اهل مکه په خپلو سفرو کي "في مسکنهم" چي کفار ماضیه پکښي اوسېدل.

فائده: له دې آیت څخه مطلب دادی چي کفار د مکې باید له هغو څخه عبرت اخستی وای ... بیت:

پند گیر از مصائب دیگران ..... تا نگیرند دیگران زتو پند

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿۲۶﴾

په تحقیق په دې اهلاک کي د امم ماضیه ؤ دلائل دي پر قبح د ما فعلوا من الکفر و المعاصي وعلی قدرتنا من الانتقام منهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهنه: چي همزه لپاره د انکار دی او کلمه د فاء عطف ده پر مقدر باندې تقديره ايعرضون عن آياتنا فلا يسمعونها سماع تدبر وقبول الوعظ.... ابيات:

کسی را که پندار (کبر) سر بود .... پندار هرگز که حق بشنود

زعلمش ملال آيد از وعظ ننگ .... شقائق بباران نرويد زسنگ

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ

آيا دوی علم نه لري بلکې لري يې. فالهمزة للانكار والواو للعطف على مقدر والتقدير الم يتفكروا (هذا هو المعطوف عليه المقدر) ولم يروا اى لم يعلموا بل علموا وهذا هو معنى الانكار) موږ روانوو اوبه يعني د باران وهغه مځکي ته چي نباتات يې قطع سوي وي دا معنی د الجرز ده.

فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

نو موږ راباسو په هغو اوبو سره کښت چي خوړک کوي له هغه کښت څخه د دوی چارپايان يعني بلکونه او پروريږي او د دوی ځانونه چي غنم، اوريشي، جواري او ميوې د درختو، آيا دوی يې نهويني، کلمه لپاره د انکار ده يعني دوی يې ويني. والفاء للعطف على مقدر الا يلقون ابصارهم فلا يبصرون ما ذكرنا حتى چي دوی به دا صنع عجيب دليل ګرځولي وای پر کمال قدرت زموږ او پر کمال احسان زموږ د بندګانو سره او د دوی د انعامو سره او هم دا به يې دليل ګرځولی وای پر قدرت زموږ پر بعث بعد الموت، بغوي رح وايي په روايت له قتاده رض څخه چي اصحابو کرامو رض مشرکانو ته وويل چي موږ يوه ورځ لرو چي موږ به له جنجاله څخه ستاسي په استراحت سو او خوش وقت به سو او خدای ﷻ به فيصله وکړي زموږ او ستاسي تر منځ چي مراد له دې ورځ د قيامت ورځ ده چي خدای رح حکم کوي په منځ کي د بندګانو فريق في الجنة وفريق السعير، او کلبي رح وايي چي مراد له دې ورځي څخه ورځ د فتح د مکې ده، او سدي رح وايي مراد ځندي ورځ د بدر ده، ولي چي مسلمانانو به دوی ته ويل الله ناصرنا ومظهرنا عليكم، په هر صورت کفارو د مکې به د پسخند ورته ويل:

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾

دوی به استهزاء ويله، کله به وي دا فتح او فيصله ستاسي د استراحت لپاره که تاسي رښتيا وايأست.

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

فائده: ويقولون معطوف دی پر مضمون د افلا يبصرون ولي چي نفي د ابصار آياتو د قدرت انکار د آيات د قدرت. فالتقدير اينكرون القدرة الالهية ويقولون استهزاءً متى آه.

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۲۹﴾

(”قل“ دا جمله مستأنفه ده في جواب ما ذا قول لهم حين قالوا ذالك اى متى هذا الفتح آه) ورته ووايه چي ورځ د فتح فائده نه كوي و هغو كسانو ته چي كافران وه ايمان د دوی. او نه دوی ته مهلت وركول كيږي چي بيرته دي دنيا ته رد سي.

درويش وايي: چي دا عبارت صريح دی په دې كي چي مراد د يوم الفتح څخه ورځ د قيامت ده، ولي په ورځ د قيامت ايمان پر وحدانيت د خدای ج او پر بعث بعد الموت او ايمان پر جنت او دوږخ فائده نه كوي، ولي چي مشركان په دار التكليف دنيا كي خو له دې شيانو څخه منكر وه، او قيامت دار التكليف نه دی، نو كلبي رح چي ويلي وه چي مراد د يوم الفتح څخه فتح د مكې ده، او يا سدي رح چي ويلي وه مراد ورځ د بدر ده، څرنگه به دا آيت توجيه سي يوم الفتح لاينفع الآية، ولي په ورځ د فتح مكه يا د بدر خو ډېر كسان كافران وه او بيا يې ايمان راوړی ايمان يې قبول دی اجماعًا بلا خلاف، وغاية التوجيه لقول الكلبي والسدي رح بمراعات علو كعبهم في التفاسير ان المراد لاينفع الذين كفروا و قتلوا في حال الكفر او ماتوا على الكفر ايمانهم رد والعذاب بعد موتهم.

پوښتنه: كافرانو چي دا سوال وكړی متى هذا الفتح آه، او خدای پاك په جواب كي ددوی وويل: قل يوم الفتح لاينفع الذين الى اخير الآية، څرنگه ددوی سوال په دفع كيږي؟

ځواب: توجيه د تطبيق د سوال او جواب داده چي سوال ددوی چي متى هذا الفتح آه طلب ؤ د تلوار ددوی ويوم الفتح ته على وجه التكذيب والاستهزاء، نو دوی ته جواب وركړل سو مطابق د غرض څخه ددوی په سوال، نو گويا په جواب كي يې داسي ورته وويل چي تاسي تلوار مه كوئ د يوم الفتح په باره كي او مه پسخند وهئ، ولي مو‌ړ او تاسي به يوم الفتح وينو او تاسي به ايمان راوړئ لكن ايمان به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده درته ونه کړي، او تاسي به مهلت وغواړئ او مهلت به هم درنه کړل سي.

درويش وايي: وهذا غاية التوجيه في حل هذه الآيات واستظهرت في ايراد هذا التوجيه بروح المعاني وروح البيان والمظهري وتفسير الرازي والبيضاوي والله الموفق.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

ته روی ګرداني وکړه يا محمد (ﷺ) له دوی څخه (وكلمة الفاء جواب لشرط محذوف ای اذا عرفت حالهم وامرهم فاعرض عنهم، او باک مه کوه په تکذيب ددوی، ابن عباس رضي الله عنه وايي چي دا آيت منسوخ دی په آيت السيف سره يعني چي عليه الصلوة والسلام ته امر د جهاد وکړل سو) ته انتظار وکړه زموږ و فتح او ظفر ته پر دوی، دوی منتظر دي چي پر تا به حوادث د زماني راسي او ته به مړ سې او دوی به ستا څخه مستريح سي.

درويش وايي: چي خدای ﷻ خپله وعده د عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو سره پوره کړه فنصر عبده وفتح للمؤمنين على اعدائهم .... بيت:

شکر خدا که هرچه طلب کردم از خدا ..... بر منتهای همت خود کامران شدم
هـــر کرا اقبال باشد رهـــمنون .... دشمنش گـــردد بزودی سرنگون

له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ عادت مبارکه دا وُ چي د سهار په لمانځه کي د جمعې په ورځ ده مبارک به په اول رکعت کي د الم تنزيل الخ سوره وايه، او په دوهم رکعت کي يې هل اتى على الانسان آه سوره وايه، او له جابر رضي الله عنه څخه روايت دی چي نبي ﷺ تر هغو چي الم تنزيل سوره او تبارک الذي نه وايي قرائت کړې نه بيد پدی، رواه احمد والترمذي، وقال هذا حديث حسن صحيح، او له خالد بن سعدان رضي الله عنه څخه روايت دی چي ماته دا خبره رسېدلې ده في الم تنزيل ومثله في تبارک الذي ان رجلاً کان يقرءهما مايقرئ شيئاً غيرهما او دا سړی ډېر ګناه کار وُ، نو په ورځ د قيامت نشرت يعني کل واحدة من السورتين په مثال د مرغه د وزر خپل او داسي به ووايي رب اغفر له فانه ليكثر قرائتي، خدای پاک به يې شفاعت قبول کړي، وقال رب العزة وملکو ته: اکتبوا له بکل خطيئته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

حسنة وارفعوا له درجة، وقال[٤] ايضًا انها اى كل واحدة من السورتين عن صاحبها اى قارئها في القبر انها تكون كالطير تجعل جناحها عليه فتشفع له فتمنعه من عذاب القبر فقال يعني رسول الله ﷺ چي ددې دوو سورتونو تفضيل ور کړل سوی دی پر هر سورت د قرآن په شپيته حسنه سره، رواه الدارمي. او له ابن عباس رضي څخه روايت دی که چا قرائت کړل الم تنزيل او تبارک الذي اعطى له من الاجر كانما احى ليلة القدر رواه الثعلبي وابن مردوية، لكن سيوطي رح وايي چي دا حديث موضوعي دی والله اعلم.

درويش وايي: چي لله الحمد والمنة وعلى سيد رسله الصلوة والتحية، وعلى آله واصحابه الكملة، چي په ورځ د دوشنبې پر درې بجې څخه بالا په اول د رجب زه فارغ سوم د تفسير څخه د سورة الم السجدة سنه (١٤٣١) هجري قمري في كوټه وقت الهجرة، وروسته ان شاء الله تعالى تفسير د سورة الاحزاب شروع کېږي.

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا
سکين او pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ
٠٧٤٩٨٤٩٥٦٩

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَوْمَ الْآخِرَةِ يَدَّهُ وَسَهْمِي **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ** وَيَبُونَ وَثَلَاثُ وَسَبْعُونَ

اخرج البيهقي في الدلائل وغيره عن ابن عباس رضي الله عنهما انه قال نزلت سورة الاحزاب بالمدينة وعن ابن مردوية عن ابى الزبير رضي الله عنه مثله وهي (٧٣) آية. الطبرسي وايي بالاجماع واخرج عبدالرزاق في المصنف والطيالسي وسعيد بن منصور وعبدالله بن احمد والنسائي والحاكم وصححه والضياء في المختارة وآخرون عن زربن حبيش رحمه الله، دى وايي ماته ووىل ابى بن كعب رضي الله عنه چي تاسي سورة احزاب څو آيته بولئ؟ ما ورته ووىل: درې اوويا آيته، ابى بن كعب رضي الله عنه راته ووىل: ما سورة احزاب ليدلى دى او ويلى مي دى چي دى برابر دى د سورة البقرة او په دغه سورت كي دا آيت موږ ويلى دى. الشيخ والشيخة (يعني محصن او محصنة) اذا زنيا (چي زنا وكړي) فارجموهما، البتة نكالاً من الله.

درويش وايي: چي ددې آيت كه څه هم قرائت منسوخ دى لكن نص حكم يې باقي دى بالاجماع والاحديث الصحيحة، والله عزيز حكيم فرفع فيما رفع هغه نور آيتونه منسوخ سوه فقط (٧٣) پاته سوه.

درويش وايي:

په اميد د ښه صحت او عافيت
اوس شروع كړم په تفسير ددې سورت
دا كاروان د تفسير په مشيت د خداى روان دى
خلك هر څه چي دوى وايي دوى دې وايي

پوه سه: چي جوير له ضحاك رحمه الله څخه او هغه له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي اهل مكه منهم الوليد بن المغيرة وشيبة بن ربيعة دعوت وركړى و نبي ﷺ چي تر خپل قول تېر سه يعني لآ اله الا الله موږ به تاته نيمى د خپلو مالو دركړو او بيا چي عليه الصلوة والسلام هجرت وكړى د مديني منورې يهودانو ده ته ووىل چي ته بيرته مكې ته ولاړ سه موږ به د لارې خرڅ دركړو او په ډېر اكرام به دې رخصت كړو، او كه نسې ولاړ موږ دې وژنو، نو دا آيت نازل سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ

فائده: نداء يې عليه الصلوة والسلام ته په لفظ د نبي وكړه ولم يقل يامحمد تعظيمًا لشانهﷺ وامره بالتقوى من الله تعظيمًا لشان التقوى، وقال البغوي رحمه الله چې دا آيت نازل سوى دى په شان کې د ابى سفيان بن الحرب وعكرمة بن ابى جهل وبى ابى الاعور عمرو بن سفيان السلمي، موضوع داسي وه چې دغه كسان وروسته تر غزاء د احد مديني ته راغله او د رئيس المنافقين عبد الله بن ابى پر كوريې واړول او د عليه الصلوة والسلام څخه يې امان وغوښتى چې موږ ستا سره څه خبري كوو، نو د هغې ډلي اهل مكه چې عليه الصلوة والسلام وركړى عبد الله بن ابى سعد او طعيمه بن ابيرق يعني من يهود المدينة هم ملګري سوه، او په دې دوران کې عمر بن الخطاب رضي الله عنه د عليه الصلوة والسلام سره ناست ؤ، نو دې مكي والو و عليه الصلوة والسلام ته وويل چې ته پرېږده ذكر زموږ د خدايانو اللات والعزى ومناة په بدنامه يعني چې دا بتان جمادات دي لاتضر ولاتنفع او دا ووايه چې ددى آلهه ؤ د شفاعت سته لمن عبدها او موږ تا او ستا خداىﷻ سره پرېږدو، نو پر عليه الصلوة والسلام ډېره درنه پرېوتل دا مطالبه ددوى، فقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه ماته اجازه راكړه چې راغلي ټوله خلک قتل كړم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې ما دوى ته د خبرو لپاره امان وركړى دى، نو عليه الصلوة والسلام وويل اخرجوا في لعنة الله وغضبه وامر النبيﷺ ان يخرجوهم من المدينة فانزل هذه الآية، وقيل الخطاب للنبيﷺ وامره بالتقوى لكن المراد امته آه، وليس بشيئ ولاوجه للعدل عن الظاهر، قال صاحب روح المعاني وظاهر سياق مابعد ان الامر بالتقوى للنبيﷺ والمقصود الدوام والثبات عليها وقيل المقصود الازدياد من التقوى، ولي چې تقوى لره باب واسع دى وعرضًا عريضًا لايعلم .... الا علام الغيوب.

درويش وايي: چې د سياق د مابعد وهو النهي بقوله ولا تطع الكافرين دا توجيه برابره ده، ولي چې دا نهي خو بالاجماع خاص په عليه الصلوة والسلام پوري دي كما يدل عليه شان نزول الآية على ما ذكره البغوي رحمه الله وقد مر آنفًا، نو امر د تقوى هم ورده ته دى خاصة لينظم السياق فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

﴿وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝﴾

او نه متابعت د کافرانو مه کوه یعني من اهل مکة یعني اباسفیان و عکرمة بن ابی جهل وابو الاعور، او د منافقانو په خوله هم مه کوه یعني من اهل مدینة چي عبدالله بن ابی رئیس المنافقین وعبدالله بن سعد وطعمة بن ابیرق دي کما مر شان نزول الآیة "ان الله کان علیمًا" په تحقیق خدای ج بنه خبر دی په خپل مخلوق سره او په مصالح او مفاسدو سره ددوی.

فائده: په عربي ژبه کي داسي عبارت راسي چي کان زید غنیًا معنی یې داده چي زید دمخه غني وُ یعني اوس فقیر دی، د خدای ج په وصف کي چي داسي عبارت واقع سي کما في هذه الآیة معنی یې هغه ډول نه ده، بلکي معنی یې داده چي علیم وُ او علیم دی او علیم به وي، فافهم هذه الفائدة في جمیع القرآن "حکیمًا" په هر فعل کي حکمت لري یعني عبث او بې فائدې کار نه کوي، البته د خدای ج په حکمت به بعض خلک نه پوهېږي.

﴿وَّاتَّبِعْ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ۝﴾

او نه متابعت کوه چي تاته یې وحي کړل سوي دي له جانبه څخه د رب ستا، یعني من التوحید والاخلاص لله تعالی یعني علی اتم وجه ودُم علی ذالک.

(پوره سه: چي دا جمله یعني واتبع آه پر منزله د تاکید ده د امر بالتقوی والنهي عن متابعت الکافرین) په تحقیق خدای ج په ماتعملون سره خبر دی.

فائده: له قراء سبعه وو څخه ابو عمر رح یعملون په یا غیبت سره وایي، نو ضمیر د یعملون راجع دی و کافرانو او منافقانو ته، یعني خدای ﷻ خبر دی ستاسي په چمو سره چي د اسلام او د مسلمانانو او د نبي ﷺ سره یې کوئ یعني د هغه جزاء به درکړي، او نور قاریان یې په تاء د خطاب وایي یعني تعملون خطابًا للنبي ﷺ واصحابه رض، ولي چي امر بالتقوی که څه هم په صیغه د مفرد راغلی وُ لکن المراد هو ع وامته، نو پر دې تقدیر دا جمله تاکید د امتثال د امر الهي طمعًا في حسن الثواب وخوفًا عن قبح الجزاء.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝

او ته اعتماد او تکیه پر خدای ﷻ وکړه، او کافي دی خدای ﷻ وکیلاً. یعني ټوله امور د مسلمانانو و خدای ﷻ ته وسپاره لکونه قدیرًا قدرة کاملة ورحیمًا غایة الرحمة وعلیمًا بمصالح العباد ومفاسدهم علمًا تامًا، فائده: کلمه د با زائده ده في الفاعل.

پوښتنه: وکفی بالله وکیلاً خو جمله خبریه ده، نو عطف یې پر توکل چې امر دی او جمله انشائیه ده څرنګه صحیح کېدای سي؟

ځواب: زجاج رح نحوي وایي چې کفی بالله که څه هم خبریه ده لفظًا لکن په معنی د انشاء ده ای اکتف بوکالته ولاتفوض امورک الی غیره تعالی لانه سفه.

پوه سه: چې وکیلاً تمییز له نسبت څخه د کفی وخدای رح ته.

پوه سه: چې بغوي رح موافق دی د هغه سره چې روایت یې ابن ابی حاتم کړی دی له سعد او نجیع کړی دی له مجاهد رح څخه. وایي چې ابی معمر جمیل بن معمر الفهري چې ډېر فهیم او لبیب او بلیغ او حافظ سړی ؤ په کافرانو کي، نو قریشو به ویل چې دا دومره فهم او حفظ چې ده لره دی سبب یې دادی چې ده لره دوه زړونه دي او ده به هم ویل چې زه په سینه کي دوه زړونه لرم چې په هر زړه سره زیات فهم تر محمد ﷺ لرم. نو په ورځ د بدر چې کفارو شکست وکړی او په تېښته د مکې پر خوا روان سوه په دوی کي ابو معمر هم ؤ، نو ابو سفیان چې په حالت کي د تېښتي ؤ ابو معمر یې ولیدی چې یوه چوته یې په لاس کي ده او یوه چوته یې په پښه ده، نو ابو سفیان ورته وویل چې ابو معمره څه حال دی د خلکو؟ ابو معمر ورته وویل چې په حال کي د شکست دي، ابو سفیان ورته وویل چې ستا ولي یوه چوته په لاس او بله دي په پښه ده؟ ابو معمر ورته وویل چې زه علم نه لرم زما خو دا خیال ؤ چې دواړي چوتي مي په پښو دي، نو په دغه ورځ خلک وپوهېدل چې که د ابو معمر دوه زړونه وای، نو ولي یې چوتي هېرېدلې. یعني یوه په لاس کي او بله په پښو.

او له ابن عباس رض څخه روایت دی چې منافقانو به ویل د محمد (ﷺ) دوه زړونه دي، یو زړه یې د موږ سره دی او یو زړه یې د خپلو اصحابو سره، فاکذبهم الله تعالی في هذه الآیة، او بعض مفسرین وایي چې په متعددو روایاتو کي راغلي دي چې یو سړی ؤ په عربو کي چې خلکو به ذو القلبین باله، او ده به ویل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چې زما یو قلب ما امر کوي په یو شي سره او بل مې نهي کوي له یو کار څخه.

فائده: په آیت کې که څه هم لفظ د رجل راغلی دی هغه په سبب د شان نزول کمامر لکن خصوص د رجل نه دی مقصود، والمعنی ماخلق لاحد من الرجال والنساء والصبیان بل لذی قلب من الحیوان مطلقًا من قلبین.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهٖ

بوه سه: چې جعل په معنی د خلق دی، یو مفعول غواړي چې هغه قلبین دی او کلمه د من زائده ده لاستغراق النفي، او مراد له جوف څخه بطن د سړي دی چې ځیګر ته هم شامل سي، فلایرد انهم قالوا القلب لحم صنوبري مرکوز في وسط الصدر مائل رأسه الی الجانب الایسر فافهم.

تنبیه: توجیه ده د سوال بناء پر دې ده چې جوف په اصطلاح د پښتنو نس ته وايي او زړه خو په نس کې نه دی بلکې په ځیګر کې دی.

فائده: في جوفه یا ظرف لغو دی متعلق په جعل سره دی او یا صفت دی د قلبین یعني کائنین في جوفه.

بوه سه: چې قلب معدن دی د روح حیواني او منبع د ټولو قوی حیوانیه دی.

فائده: دلیل عقلي د نفي د دوو زړو دادی کما ذکره المفسرون چې که فرضًا که سړی دوه زړونه لري، فاما ان یفعل بکل واحد منهما شیئًا واحدًا من افعال القلوب فاحدهما فضلة لاحاجة الیه او یفعل بکل واحد منهما غیر ما یفعل بالآخر فح یلزم التعارض والتمانع والتناقض.

فائده: یو روح انساني دی چې په هغه سره ادراک او علم او فهم مربوط دی نو هغه په هغه آیت کې مراد دی: ویسئلونک عن الروح قل الروح من امر ربی وما اوتیتم من العلم الا قلیلاً: معنی یې داده چې د ماهیت او حقیقت د روح انساني د خدای ج سره دی او تاسي ته لږ علم ورکړل سوی دی پر روح یعني چې یا دا وواياست چې روح انساني یو مخلوق د خدای ﷻ دی، او یا داسي وواياست چې روح انساني هغه دی هر سړی په انا ارید ان افعل کذا وفلان یرید ان یفعل کذا او انت ترید ان تفعل کذا و هغه روح انساني ته اشاره کوي، وهذا الروح مفقود في الحیوانات العجم فافهم، هداک الله تعالی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوه سه: چي د مخه تېره سوه چي قريشو به ويل چي ابو معمر دوه زړونه لري او دوه به هم ويل چي زما په سينه کي دوه زړونه دي، د مثال په توګه دوې شرعي مسئلې خداى ﷻ بيانوي چي هغه د امتناع د دوو زړو په سينه کي د يوه سړي دلالت کوي چي يوه مسئله د ظهار ده چي بيان به يې راسي، ماينه د مظاهر خو حقيقت مور د مظاهر نه ده، ولي ددې دوو نسبتو جمع ممتنع ده چي هم دې د سړي چي مظاهر دى هم مور وي او هم دې ماينه وي، او بله مسئله د متبنّٰى ده چي يو سړى د بل چا زوى په بنوت سره معرفي کړي چي په پښتنو کي دا ډېر پېښېږي چي سړى عقيم وي يعني عيال يې نسي کېداى د بل سړي زوى ځان ته منسوب کړي يعني په زوى ګلوي يې ونسي، نو دلته خو هم دا اجتماع ممتنع ده چي هلک دي هم د خپل پلار زوى وي او هم دي ددې بل سړي زوى وي حقيقةً، ولي دوه نسبه خو يوه لره نه وي. فقال الله تعالى.

وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓـِٔيْ تُظٰهِرُوْنَ مِنْهُنَّ اُمَّهٰتِكُمْ

نه دي ګرځولي يعني خداى پاک ستاسي مايني هغه مايني چي تاسي د ظهار لفظ ورته استعمال کړي ودوى ته، ستاسي ميندي په تحريم ابدي سره، چي په جاهليت کي دا لفظ و مايني ته ويل طلاق قطعي وُ، او په شرع کي را نقل سوو حرمت ته چي په کفاره ورکولو سره پاى ته رسېږي.

درويش وايي: چي د ظهار ټولي مسئلې خو په کتابو کي د فقهه شريفي بيان کړل سوې دي لکن لپاره د فهم د آيت څو خبري ضروري بيان کړل کېږي لانهم قالوا ما لايدرک کله لايترک کله، اول صورت د ظهار دادى على المشهور في الجاهلية وبعد الاسلام ايضًا چي سړى خپلي مايني ته ووايي انت عليّ كظهر امي، بيضاوي وايي چي ذکر د ظهر په ظهار کي کنايه ده له بطن څخه، صريح لفظ د بطن چي يې نه ووايه له دې سببه چي نس فرج ته نژدې دى او ذکر د فرج د ادب خلاف دى په قرآن کريم کي، او يا لپاره د تغليظ، ولي اهل جاهليت حرام باله وطي د مايني ولو في الفرج چي شا د مايني دې د اسمان وخواته واى، په اسلام کي خو داسي فعل روا دى چي ځاى د دخول فرج وي يعني دبره د ښځي نه وي فانه حرام وهو لواطة صغرىٰ كما بين في الفقه، ابن الهمام په فتح القدير شرح الهداية کي وايي لايظهر ما هو الصارف عن الحقيقة آه، يعني د مور پر لخه شا خو هم د زوى پر بوا ته حرام دي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: امهات جمع د ام ده په جمع کلمه د ها ورزیاته کړه تحسینًا للفظ في الجمع فافهم.

فائده: کفاره د ظهار یا ازادول د مینځي یا د مریي ده، فان عجز فصیام شهرین متتابعین لیس فیها رمضان ولاشيئ من الایام المنهیة، چي دوې ورځي د اختر دي، و ایام التشریق، که له دې څخه هم عاجز ؤ بیا د سپیتو (۶۰) مسکینانو ډوډۍ نصف صاع لکل مسکین او قیمة ذالک علی مابین في الفقه، او دمخه تر اداد کفارې ماینه سړي ته حرامه ده، هدایه.

وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

یعني تاسي زوی وبولئ چي په عربي یې تبنی بولي: یعني حقیقت ستاسي زامن نه دي، نو په تبنی سره هیڅ شی د احکامو د شرع نه ثابتیږي لکه میراث وحرمة النکاح.

درویش وایي: چي په دې آیت کي رد دی د جاهلیت پر عربو چي ماینه د مظاهر ورته حرامه وه لکه مور، او متبنی حقیقة لکه زوی دی چي میراث وړي او دوی به ویل یحرم من التبنی ما یحرم بالنسب.

پوه سه: چي تبنی په شرع کي روا ده، ولي چي رسول اللهﷺ زید بن حارثهؓ چي دده مریی ؤ ازاد کړی وتبناه قبل الوحي واخا بینه وبین حمزة بن عبد المطلب، نو زینب بنت جحش چي د زید ماینه وه او هغه طلاقه کړه وروسته تر عده علیه الصلوة والسلام په نکاح کړه، منافقانو به ویل تزوج محمد زوجة ابنه وهو ینهی عن ذالک فانزل الله تعالی وما جعل ادعیاکم آه.

فائده: ادعیا جمع ده د دعي علی الشذوذ، قیاس یې دعوی یعني د جمع قیاس یې لکه جرحي جمع د جریح ده لانه (یعني دعي) فعیل په معنی د مفعول دی، وغایة التوجیه انه شبه فعیل بمعنی المفعول بفعیل بمعنی فاعل فجمع جمعه کتقي واتقیاء وسخي واسخیاء وشقي واشقیاء، کذا في روح المعاني وروح البیان والمظهري والبیضاوي وغیرها.

ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ

"ذالک" اشارة الی کل ماذکر، دا تولد ستاسي د خولې خبري دي، یعني هیڅ حقیقت نه لري لکه سړی چي مسخرې کوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: افواه جمع د فم ده اصل د فم فوه ؤ مثل د اثواب حذف الهاء پر خلاف د قياس، بيا يې واو حذف کړی چي حرف علت في الآخير ؤ بيا يې په عوض د واو محذوفه ميم راوړی په دې مناسبت چي دواړه حرف شفوي دی فصار فم.

فائده: راغب اصفهاني رح وايي چي په هر ځای کي د قرآن چي خدای ج معلق کړي حکم د قول په فم سره اشاره وكذب ته دده، يعني د اعتقاد سره نه ده برابره.

وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ۝٤

او خدای جَلَّ جَلَالُهُ هغه خبره کوي چي د واقع سره برابره وي، او خدای ج هدايت ولاړي ته د حق.

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ

تاسي د متبنى نسبت کوئ و خپلو پلروته يعني له نطفې څخه د هغه پيدا سوي وي يعني دا نسبت کول و خپلو پلروته اقسط دی عند الله.

پوه سه: چي اقسط اسم تفضيل مراد ځندي زيادت مطلقًا دی مشتق د قسط چي په معنى د عدل دی ومعنى الاقسط البالغ في الصدق.

درويش وايي: چي بخاري او مسلم چي په اصطلاح د اهل حديث يې شيخان بولي، والترمذي والنسائي وغيرهم عن ابن عمر رض ان زيد بن حارثه چي ازاد شده مريی د عليه الصلوة والسلام ؤ، او عليه الصلوة والسلام خپل زوی گرځولی ؤ، چي په عربو کي دا رواج ؤ او دې فعل ته يې تبنی ويله، موږ په دې نامه باله زيد بن محمد (ﷺ) حتى نزل القرآن اعوهم لابائهم فقال رسول الله ﷺ انت زيد بن حارثه بن شراحيل.

درويش وايي: چي اصل قصه د زيد بن حارثه رض على ما اخرج ابن مردوية عن ابن عباس رض چي زيد بن حارثه رض د خپلو ماماګانو په کور کي ؤ چي بني معن من بني ثعل د طي د قبيلې وه نو دا زيد په يوه جنګ کي د طي له قبيلې څخه ونيول سو او د خرڅولو لپاره بازار ته د عکاز راوستل سو، او حکيم بن حزام بن خويلد عکاز ته تللی ؤ او ده ته دده عمه خديجې ويلي وه چي ماته يو ښه هوښيار مريی رانسه چي عرب وي که چېري درباندي پېښ سو، نو حکيم زيد رانيوی نو خديجې ته يې راوستی. او خديجې ته يې وويل چي داسي هوښيار عربي مريی مي درلره پيدا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کړي، نو که دي خوښه وي خو ته يې واخله او که دي خوښه نه وي ماته يې راپرېږده ولې چې زما هم خوښ دی، خديجې چې وليدی د هغې هم خوښ سو، نو خديجې واخستي، نو څه وخت چې خديجه ﷺ عليه الصلوة والسلام په نکاح کړه او زيد ددې سره ؤ، نو عليه الصلوة والسلام ته دده هوښياري او پوهي ډېر خوند ورکړي، خديجې ﷺ ته يې وويل چې دا مريی ماته راوبخښه، خديجې ﷺ ورته وويل چې په دې شرط يې دربخښم که تا ازاداوه ميراث به يې زما وي، عليه الصلوة والسلام د ميراث شرط نه ومانه، نو خديجه ﷺ تر هغه تېره سوه او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چې ما دربخښلی دی که يې ازادوي او که يې د ځان سره پرېږدي، نو زيد بن حارثه په کور کي د عليه الصلوة والسلام ځوان سو، وروسته زيد مذکور د ابو طالب د اوښانو په قافله کي شام ته روان ؤ، نو زيد خپل د قوم پر وطن تېرېدی د زيد اکا دی وپېژندی، نو ورولاړ سو او ورته وه يې ويل: من انت يا غلام؟ قال غلام من اهل مكة، اکا يې ورته وويل په نسب د اهل مکه يې؟ زيد ورته وويل يا، اکا يې ورته وويل حر يې که مريی؟ زيد ورته وويل چې مريی يم، اکا يې ورته وويل د چا؟ زيد ورته وويل د محمد بن عبد الله بن عبد المطلب، اکا يې ورته وويل اعربي انت ام عجمي؟ زيد ورته وويل عربي، اکا يې ورته وويل چې ستا اصل د کومي قبيلې دی؟ زيد وويل من كلب، اکا يې ورته وويل: من ای كلب؟ قال من بني عبدود، اکا يې ورته وويل چې چېري ونيول سوې؟ زيد ورته وويل د ماماګانو په کلي کي، اکا يې ورته وويل من اخوالک؟ زيد ورته وويل د طي قبيله، اکا يې ورته وويل د مور نوم دي څه شی دی؟ زيد ورته وويل سعدی، اکا يې را ولاړ سو په غېږ پوري يې ټينګ ونيوی او ده ته يې وويل چې ابن حارثه؟ زيد ورته وويل نعم، نو اکا يې پلار راوغوښتی قال يا حارثة هذا ابنک، حارثه چې راغلی هغه وپېژندی، نو حارثه زيد ته وويل چې ستا بادار يعني محمد بن عبد الله د تاسره څرنګه کړه وړه کوي؟ زيد ورته وويل چې تر خپلو قريبانو او اولادو زه پر ګران يم، نو بيا چې کله زيد مکې ته بېرته راتلی، نو پلار او اکا يې هم ورسره وه حتى چې مکې ته راغله او د رسول الله ﷺ سره يې ملاقات وکړی، نو حارثه ورته وويل يا محمد انتم اهل حرم الله وجيرانه (يعني همسايه ګان د حرم)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وعند بيته تعالى يعني كعبة تفكون العاني وتطعمون الاسير، ابني زيد عندك، زموږ سره احسان وکړه او دی موږ ته په لاس راکړه بېله فديې يعني روپې مه راڅخه غواړه. فانک ابن سيد قومه (ددوی مراد عبدالمطلب ؤ، ولې چې د عليه الصلوة والسلام پلار په وخت کې د حمل دده مبارک وفات سوی ؤ) او که احسان نه راسره کوې هر څومره فديه چې غواړې موږ ورته تيار يو، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې تر ټولو خير معامله به زه ستاسي سره وکړم، قالوا وماهو؟ عليه الصلوة والسلام وويل چې زه به زيد ته اختيار ورکړم که يې ستاسي تک خوښ ؤ نو بېله فديه يې بوزئ، او که يې زه مختاره کړم نو به کار نه په لرئ، دوی ورته وويل جزاک الله خيرًا فقد احسنت، نو عليه الصلوة والسلام زيد راوغوښتی او ورته وه يې ويل يا زيد اتعرف هؤلاء؟ قال زيد نعم هذا ابی وهذا عمی واخي، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چې ښکه چې ودې پېژندل، که دې خوښه وي نو ددوی سره ولاړ سه او که دې زه خوښ يم زما حال خو درمعلوم دی، قال زيد رض ما انا بمختار عليک احدًا ابدًا، ته زما لپاره لکه پلار او اکا يې، پلار او اکا يې ورته وويل يا زيد اتختار العبودية، يعنې مريی توب دې تر حريت خوښ دی؟ قال زيد ما انا بمفارق هذا الرجل، نو عليه الصلوة والسلام چې د زيد رض حرص وليدی پر عدم مفارقت له ده څخه، قال ؑ اشهدوا تاسي يعني پلار او اکا ته يې وويل چې زيد زما له خوا ازاد دی، نو پلار او اکا يې په ډېره خوشحالی زيد د عليه الصلوة والسلام سره پرېښو، او دی يې زيد بن محمد وباله، نو د جاهليت په زمانه کې ټولو خلکو زيد بن محمد باله، حتى چې دا آيت نازل سو ادعوهم آه.

فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ فَإِخْوَٰنُكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمْ ۚ

او که تاسي ته نه وه معلوم پلرونه ددوی چې نسبت يې وکړئ، نو دوی خو ستاسي ديني ورونه دي او ستاسي ازاد شده ګان مريان، نو که چا پوښتنه ترې وکړه چې دا سړی ستا څه دی ورته ووايه چې ديني ورور مې دی او مولى مې دی.

وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم بِهِۦ

او نسته پر تاسي ګناه په هغه وېناوو کې چې خطا وزئ او تېی مو هيري وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او یا مو سهوًا پر خوله درسي یعني چي نسبت د متبنی وه متبنی ته وکړئ لقوله ؑ رفع عن امتي الخطاء والنسیان.

وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ

لکن ګناه په هغه صورت کي سته چي په قصد د زړه یعني چي درمعلومه وي ته یې نسبت متبنی ته وکړئ، عن سعید بن ابی وقاص وابی بکرة ؓ قالا قال رسول اللهﷺ من ادعی الی غیر ابیه وهو یعلم (یعني پر دې یې علم درلودی چي زما پلار نه دی) فالجنة علیه حرام (ای بالدخول الاولی) رواه الشیخان في الصحیحین، وابو داؤد وابن ماجه.

فائده: مراد له نسبت څخه وغیر ته د پلار عام دی که پلار بدل کي او که نیکه وهلم جرا. یا قوم بدل کړي، په پښتنو کي دا رواج سته چي یو سړی د یو رزیل قوم څخه وي مثلاً جت وي یا پښ یا پارسیبان وي یا مصلي وي چي دا قومونه د پښتنو په رواج کي رزیل دي که څه هم چي مؤمن صالح وي ودغو اقوامو ته عندالله رزیل نه وایي لکن د رواج له سببه یو سړی چي د دغو نامورو قومو څخه وي شرمیږي، نو ګاهي وایي چي زه سید یم ګاهي وایي بارکزی یم ګاهي وایي پوپلزی یا محمد زی یم الی غیر من الاقوام المعتبرة في العرف، نو داسي سړی په دې حدیث کي داخل دی. ولي چي ده خو هم په سلسلة النسب چي دده ؤ یو نیکه یې په سید بدل کړی وغیر ذالک... مصرع:

په قیامت نسته داسي پوښتنه...... چي د چا زوی یې له کوم وطنه

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

او دی خدای ﷻ بلیغ المغفرة والرحمة یغفر للخاطئ ویرحم.

فائده: امیر المؤمنین عمر بن الخطاب ؓ د چا څخه واورېدل چي داسي یې ویل اللهم اغفر خطایای، عمر ؓ ورته وویل یا ابن آدم استغفر لما تعمدت من الذنوب، واما الخطایا فقد تجاوز الله عنها.

مسئله: که یو مجهول النسب سړي ته چا وویل چي دا زما زوی دی، نو که مجهول النسب سړی دومره کشر ؤ چي له قائل څخه یې زیږېدل ممکن وه، نو نسب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې له قائل څخه ثابتېږي، او که دده مريی ؤ پر ازادېږي، لقوله عليه الصلوة والسلام من ملک ذا رحم منه عتق عليه، او که داسي ؤ چي دا سړی له قائل څخه يې زېږېدل ممکن نه وه يا پر مشر ؤ يا مساوي العمر ؤ يا لږ کشر ؤ، نو نسب يې نه ثابتېږي لعدم الامکان، او که يې مريی ؤ دا قول د مالک مجاز دی له عتق څخه په نېز د ابو حنيفه او په نېز د يارانو دده يعني د شاګردانو دده يعني ابو يوسف ومحمد، مجاز له عتق څخه هم نسي کېدای لان حمل کلامه على الحقيقة محال والمجاز يستدعى امکان الحقيقة عندهما فيلغوا هذا الکلام عندهما لاعنده، ولي په نېز دده امکان د حقيقت في الواقع د مجاز شرط نه دی بلکې امکان التکلم به من حيث العربية، ولا شک ان عربية قوله للاکبر سنًا صحيح من حيث العربية لانه مبتدأ او خبر دی لکن قرينه د اکبر والي سته چي مانع د حکم سول اى النسب فلذا ينتقل کلامه الى المجاز وهو العتق وهذه المسئلة مبسوطة في الفقه الحنيفي.

بغوي وايي چي رسول الله ﷺ خلک رابلل يعني وجهاد في سبيل الله ته، هغو به ورته وويل چي زه به د مور او پلار سره مصلحت وکړم، نو دا ايت نازل سو.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِيْنَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ

نبي ﷺ احرى او اليق دی، والحاصل چي نبي ﷺ احرى واجدر دی د مؤمنانو لپاره تر خپلو ځانو في کل امر من امور الدين والدنيا (لقوله تعالى حکاية عن يوسف الصديق ﷺ :ان النفس لامارة بالسؤ: والنبي ﷺ نه بولي خلک مگر وه هغه کار ته چي په هغه کار کي نجات او فوز د مؤمنانو په دارينو کي نغښتي وي فلا يجوز اطاعة الاباء والامهات في مخالة امر النبي ﷺ في جميع الامور التي منها الجهاد في سبيل الله دی، را وړان د حديث وايي چي دا ايت په غزوة تبوک کي نازل سو چي عليه الصوة والسلام امر عام وکړی ومؤمنانو ته د خروج الى غزوة تبوک، يعني غير المعذورين کالاعمى والاشل، والمريض صاحب الفراش وغير ذالک، په حديث کي د بخاري او مسلم د انس ﷺ څخه لايؤمن احدکم (اى ايمانا کاملاً) حتى اکون احب اليه من والده وولده والناس اجمعين.

پوه سه: چي معنى د حديث دا ده چي في الامور الاختيارية لان الامور الطبعية خارجة عن الامکان ولايکلف الله نفسًا الا وسعها، يعني چي د ده په اختيار کي وي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وعن ابي هريرةؓ ان رسول اللهﷺ قال مامن مؤمن الا وانا اولى به في الدنيا والاخرة اقرئوا ان شئتم (يعني الدليل على ذالک) النبي اولى بالمؤمنين من انفسهم عليه الصلوة والسلام زياته کړه هر مؤمن چي مړ سي وترک مالاً فليرثه عصبته من كانوا (يعني ميراث خواره د ده كه ذوي الفروض او كه عصبه وي وغير ذالک نو د عصباتو څه مراد عصبات مصطلح د علم ميراث نه دي بلكه عام تر هغو مطلق وارث دی) عليه الصلوة والسلام زياته کړه ومن ترک او كه پر ميت پور باندي ؤ او ضياعا يعني كشنی اولاد يې پاته ؤ چي پر نفقه قادر نه ؤ نو دي ماته راسي فانا مولاه يعني چي پور يې هم ادا کړم او ضائع عيال ته به يې نفقه برابروم.

وَأَزْوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمْ

او د عليه الصلوة والسلام مطهرات زوجات د ټولو مسلمانانو ميندي دي يعني په تعظيم کي د حق ددوی او په حرمت کي د نكاح ددوی لكل واحد من المؤمنين ابدًا لا في النظر اليهن بلا حجاب او يوازي ددوی سره په خلوت کي ناسته فانه حرام في حقهن كما في حق الاجنبيات كما قال واذا سئلتموهن متاعًا فسئلوهن من وراء الحجاب، او ددوی ولوڼو ته لكه خديجة الكبرٰی لوڼي اخوات المؤمنين نه ويل کېږي، او نه يې مؤمن ته نكاح حرامه ده لكه د خديجة الكبرٰیؓ دوې لوڼي يوه وروسته تر بلې د حضرت عثمانؓ په نكاح کي وي او فاطمة الزهراءؓ د عليؓ په نكاح کي وه، او ددوی ورونه ماماګان د مؤمنانو بلل کېږي، او نه ددوی خويندي خالات د مؤمنانو بلل کېږي، دليل يې دادی چي اسماء د ابی بکرؓ لور وه د زبيرؓ په نكاح کي وه، نو خلكو به ويل چي د ام المؤمنين عائشةؓ خور د زبير بن عوام په نكاح کي ده، داسي يې نه ويل چي خالة المؤمنين يې په نكاح کي ده، بغويؒ وايي چي يوې ښځي و عائشيؓ ته وويل يا امه يا امي، نو دې ورته وويل چي زه ستا مور نه يم بلكې ام رجالكم، ولي ته هم ښځه يې زه هم، نو ستا سره خو د نكاح بند وبست نه دی ممكن چي ستا مور سم، او بل دا چي ستا سره خو زه بې حجابه خبري كوم، كذا اخرجه البيهقي في سننه انتهى مع زيادة، نو ددې روايت څخه دا معلومه سوه چي مراد په آيت کي تحريم النكاح دی، او په قرائت کي د ابی بن كعبؓ داسي راغلي دي امهاتكم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

پوه سه: چي اولو جمع د ذو ده خلاف القياس، او مراد د اولوية څخه اولويت في التورات دی، والمعنی خاوندان د قراباتو که له ذوی الفروض څخه وي او که د عصباتو څخه وغير ذالک، بعض د دوی اولی په بل سره په تورات تر نورو لکه چي بيان به يې راسي په کتاب کي د خدای ج يا معنی في حکم الله، يا معنی په لوح محفوظ کي يا په قرآن وهو هذه الآية يا آيت المواريث، ولذالک قال رسول الله ﷺ کما مر عنقريب، فايما مؤمن وترک مالاً فليرثه عصبة من کانوا.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ

پوه سه: چي صله د لفظ د اولی ده يعني چي دا اولی الارحام ده د مؤمنانو څخه او که د مهاجرينو څخه وي.

فائده: دا آيت ناسخه دی. ولي چي په ابتداء کي د اسلام التورات بالهجرة والموالات في الدين والمواخات سره ؤ هغه ټوله منسوخ سوه.

إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا

مګر نه که تاسي ورکاوه و دوستانو ته يعني من المؤمنين والمهاجرين معروف في الشرع يعني وصية.

پوښتنه: که سړی عند الموت وصيت وکړی چي زما ټوله مال د مؤمنانو دی يا د مهاجرينو دی، نو ددې په رڼا کي بايد اولی سي دغه موصی لهم تر ټولو ورثه ؤ؟

ځواب: دا آيت عام خو دی لکه سائل چي وويل لکن خص منه بعض المال بالحديث المشهور واجماع الامة يعني دا موصی له اولی دی تر ورثه ؤ په ثلث المال کي دون کله.

كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝

"کان ذالک" ای ما ذکر من الاحکام "في الکتاب" ای اللوح المحفوظ او القرآن مثبت او ليکل سوی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي چا تفسير د کتاب په تورات سره کړی دی ليس بشيئ لانه يخالف السباق والسياق.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ

بوه سه: چي عامل د اذ اذکر دی والخطاب لنبي ﷺ، ذکر کړه هغه وخت.

بوه سه: چي له ذکر څخه د وخت مراد ذکر دی د ماوقع في الوقت وهو الميثاق ههنا، چي موږ واخستی له انبياء عليهم السلام څخه يعني له ټولو څخه ټينګه وعده، دا ميثاق هغه وخت و چي د ملا څخه د آدم دوی راوه ايستل سوه في ضمن جميع ذرية آدم، وعده ددې وه چي تاسي به عبادت د خدای ج کوئ او خلک و عبادت ته د خدای ج رابولئ او خپلو خپلو قوموته به نصيحت کوئ او يو د بله سره به کومک کوئ ولو بالوصية يعني قوم ته به وايياست کډ تر ما وروسته يو نبي راغلی چي تائيد يې په معجزاتو سره کړل سوی و تاسي به يې متابعت کوئ.

وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

او له تا څخه يا محمد (ﷺ) او د نوح او د ابراهيم او د موسیٰ او د عيسیٰ زوی د مريم صلوات الله تعالیٰ وسلامه عليهم اجمعين.

سوال: دغه مذکورين انبياء کرام خو په من النبيين کي داخل وه، نو د بيا ذکر کولو څه حکمت دی؟

ځواب: تنبيه ده پر فضيلت ددوی پر نورو انبياؤ ع لکونهم اصحاب الشرائع الجديدة والکتب النازلة عليهم وکونهم اولوا العزم من الرسل.

فائده: رسول کريم ﷺ يې په ذکر کي په دې آيت کي دمخه کړی که څه هم په زمانه کي تر ټولو وروسته دی، له دې سببه چي په حديث شريف کي چي روايت يې سعد له قتاده رض څخه کړی دی حيث قال ع کنت اول الناس في الخلق (ای من صلب آدم) وآخرهم في البعث (ای الرسالة الی لناس)

وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ۝

او واخستی موږ له دوی څخه يعني الانبياء عليهم السلام وعده يعني چي تاسي به وفا کوئ په ماعهدوا سره ډېره سخته وعده عظيم الشانه يا ټينګه وعده په قسمو سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: اخذ الميثاق له انبياء⁴ څخه خو دمخه ذکر سو، نو په اعاده کي يې څه فائده ده؟

ځواب: تکرار يې لپاره د دغه وصف چي غليظًا دی.

لِّيَسْـَٔلَ الصّٰدِقِيْنَ عَنْ صِدْقِهِمْ

دا جمله علت ده د ماقبل لپاره چي اخذ الميثاق ؤ، والمعنى فعلنا ذالک ليسأل الله تعالى يوم القيامة الانبياء الذين صدقوا عهودهم يعني دوی پر ځای کړي وې خپلي وعدې چي خپلو اقوامو ته يې تبليغ کړی ؤ.

پوهه: چي ليسئال آه بيان د غاية او د غرض اخذ الميثاق.

فائده: په دې سوال کي د انبياء⁴ څخه مع ان الله ﷻ اعلم بحالهم تبکيت او الزام دی پر الذين کفروا و اثبات الحجة عليهم، قال القرطبي رح في تفسيره اذا کان الانبياء يسئلون فکيف بغيرهم.. سعدی شيرازی قدس سره په تائيد د قول د قرطبي وايي:

دران روز کزفعل پسند و قول..... اولو العزم راتن بلرزد زهول
بجای که دهشت خورد انبياء..... تو عذر گناه را چه داری بيا

او يا معنى د آيت داده چي سوال به وکړل سي له هغو کسانو څخه چي تصديق د انبياء⁴ يې کړی د دوی د تصديق.

سوال: په آيت کي لفظ د صدق راغلی دی او دوی خو تصديق کړی ؤ وشتان بينهما؟

ځواب: مصدق د صادق هم صادق دی فافهم.

وَاَعَدَّ لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا اَلِيْمًا

او خدای ﷻ اراسته کړی کفارو لره عذاب درد ورکونکی.

پوهه: چي دا جمله عطف ده على مادل عليه قوله ليسأل الصادقين کانه قال فاثاب المؤمنين واعد للکافرين آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ

ای هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی در یاد کړئ نعمت د خدای ج پر تاسي باندي (مراد له ذکر څخه نعمت هر ځای چي په قرآن کریم کي راسي شکر د نعمت دی)

"اذا جآءتکم" ظرف دی د نعمت "جنود" لښکرونه چي کفار د قریش وه او غطفان وه، بني مرة وبني اشجع وبني سلیم وبني اسد ویهود قریضه والنضیر چي مجموع پر صحیح روایت دوولس زره (۱۲۰۰۰) کسه وه.

درویش وایي: چي دا غزا په نامه د غزوة الخندق هم یادیږي او په نامه د غزوة الاحزاب هم وایي، تاریخ وایي: چي دا واقعه د شوال په میاشت په سنه (۴) د هجرت کي واقع سوې ده کذا في المواهب اللدنیة، وروسته تر اتو میاشتو د شړلو او جلا وطن کولو د بني نضیر.

فائده: قصه د اجلاء د بني النضیر داسي وه، تاریخ وایي چي علیه الصلوة والسلام چي مدینې منورې ته راغلی، نو د بني قریضه د قوم او د بني نضیر د قوم سره چي د یهودانو د مدینې دوه قومه صلح وکړه چي تاسي به نه دښمن ته زما کومک ورکوئ پر ما باندي او نه ماته پر دښمن زما، نو بني النضیر چي یهودان د خیبر وه اصلاً او مدینې ته نژدې په یوه قریه کي چي نوم یې زهره ؤ اوسېدل، قرار داد او صلح یې ماته کړه چي علیه الصلوة والسلام سره خلفاء اربعهؓ ابوبکر، عمر، عثمان، علي ﷺ ددوی کلي ته ورغلی ؤ د یوه کار لپاره، نو بني النضیر دوی کښېنول د لوی دېواله د یو بام سره، نو ددوی طمع داوه چي علیه الصلوة والسلام سره د خلفاؤ رض هم کړئ، نو یو سړی یې پر بام دمخه خېژولی ؤ او لویه ډبره یې هم ورسره پورته کړې وه چي پر علیه الصلوة والسلام او خلفاؤ رض یې راشوه کړې چي تېوله مړه سي، جبرئیل ؑ خبر راوړی چي چابک ولاړسئ چي له بامه ډبره راغور ځول کېږي، علیه الصلوة والسلام سره د اصحابو چسف ولاړ سول، ډبره چي یې رایله کړه دوی ځندي خلاص سول، نو دا میثاق چي دوی مات کړی نو علیه الصلوة والسلام محمد بن مسلمة رض وروستاوه چي زما له ښاره ووزئ یعني د قریب وه مدینې ته کلی چي د زهره یې نوم، نو دوی منع وکړه له جلا وطنی څخه په سبب د عناد د رئیس ددوی چي حیی بن اخطب ؤ چي په عناد کي د رسول الله ﷺ مشابه د ابوجهل سره په قریشو کي،

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نو عليه الصلوة والسلام فوج كشي پر وكړه، نو ديو محاصره وه شپږ ورځي، او ددوى په زړو كي خداى ج رعب او بيره پيدا كړه، نو عليه الصلوة والسلام ته يې خال واستاوه چي موږ فرار كېږو زموږ وينه مه تويوه، عليه الصلوة والسلام ومنل نو دوى خالي لاس له خپلي قريې څخه ووتل او ددوى مالونه، كورونو په غنيمت مسلمانانو ته پاته سوه، نو بعض ددوى اذرعات چي شام ته نژدې د يو ځاى نوم دى او بعض يې خيبر ته ولاړه، او ددوى رئيس حيى بن اخطب سره د بعض مشرانو مكې ته ولاړه، او قريشو ته يې وويل چي موږ ستاسي ملګري يو پر جنګ د مسلمانانو، قريشو هم په سبب د شدت بغض د عليه الصلوة والسلام ددوى سره موافقت وكړى.

تاريخ وايي: چي د راغلو كسانو څخه مكې ته نامورړي كسان د يهودانو دغه كسان وه سلام بن ابى الحقيق حيى بن اخطب كنانة بن الربيع وهودة بن قيس وابو عامر الوالبي ونضر من بني النضير ونضر من بني واهل، نو قريشو ته يې وويل موږ ستاسي ملګري يو ترهغو چي د مسلمانانو ريښې مو نه وي كښلي.

درويش وايي: چي قريشو ورته وويل چي تاسي اهل د كتاب اول ياست يعني تورات، دا راته وواياست چي زموږ او د محمد چي اختلاف دى موږ پر حق يو او كه محمد، او زموږ دين خير دى او كه د محمد؟ دوى ورته وويل بل دينكم خير من دينه وانتم اولى بالحق منه دا چي دې يهودانو قريشو ته وويل دوى ډېر خوشاله سوه، او د يهودانو دعوت ته يې پر حرب رسول الله ﷺ مرحبا وويل، او ابو سفيان بن حرب مرحبابكم احب الرجال عندنا من عاهدنا على حرب وعداوة محمد (ﷺ) نو دې يهودانو چي د بني نضير او بني وائل د قبيلو چي تعداد يې شل كسه وه، ابو سفيان ته يې وويل چي ته پنځوس كسه د مختلفو قبائلو څخه د قريشو مختار كړه او ته به هم پكښې شامل يې چي موږ او دا پنځوس كسه تر پوښ د كعبې لاندي سو، او ځيګرونه په كعبه پوري يعني په دېوالو پوري د كعبې جوت كړو، بيا به يوه خوله ووايو چي والله بالله چي موږ ټوله متفق يو پر حرب د محمد، او موږ به دده سره جنګ كوو بابقى منا رجل واحد، ففعلوا ذالک، وقد حكى الله ذالک الصنيع من اليهود بقوله في موضع آخر: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ (يعني يهود المدينة چي كتاب تورات دوى ته وركړل سوى دى) الى قوله وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا. وروسته دا كسان د يهودانو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي د قريشو سره يې معاهد وکړه د غطفان قبيلې ته ولاړه او هغه يې هم باعثه کړه پر قتال د نبي ﷺ، نو دې يهودانو د غطفان د قبيلې سره وعده وکړه چي موږ به د يوه کال ټوله خورما د خيبر تاسي ته درکوو، نو د دوی سره يې معاهده وکړه په دغه شرط مذکور، او بيا عيينه و خلفاؤ ته نوشته کړه من بني اسد، قال البغوي رح چي قريش د مکې ووتل د مدينې پر خوا چي قائد يې ابو سفيان بن حرب ؤ او د غطفان قبيلې چي قائد يې عيينة بن حصن الفزاري ؤ، راوي وايي چي ابو سفيان څلور زره عسکر جمع کړه او بيرغ يې و عثمان بن ابی طلحة ته ورکړې، او په عسکرو کي د ابو سفيان درې سوه (۳۰۰) آسان وه او زر (۱۰۰۰) اوښان وه چي د مکې څخه ووتل ونزلوا بمر الظهران او هورې د اسلم قبيله او د اشجع قبيله او د بنو مرة قبيله او د بنو کنانة قبيله او د فزارة قبيله او د غطفان قبيله ورسره يو ځای سوې، بعض رواة وايي چي مجموع لښکرونه لس زره (۱۰۰۰۰) کسه وه، او صحيح داده چي دوولس زره (۱۲۰۰۰) کسه وه، نو ټول د مدينې پر خوا روان وه، نو له دې کبله ودې غزا ته غزوة الاحزاب وايي، راويان د دې قصې وايي چي قريشو چي دا آمادګي وکړه فوراً يو جماعت د خزاعة د قبيلې چي حليفان د رسول اللهﷺ وه په مکه کي، په څلورو ورځو کي يې ځانونه مدينې ته ورسول او ټوله قصه و عليه الصلوة والسلام ته وکړه، راويان د قصې وايي چي عليه الصلوة والسلام دا خبره د اجتماع د اقوام مختلفه وو کمامر لپاره د حرب خپل واورېده، اوله خبره يې دا وکړه حسبنا الله ونعم الوكيل، نو ده مبارک په قرار د پيغام الهي: وشاورهم فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله، اصحاب رایٔ د مهاجرينو او انصاروﷺ يې د مشورې لپاره راغونډ کړه، سلمان فارسي رض چي د مخه مريی او بيا ازاد کړل سوی ؤ او دا يې اول وار ؤ چي په غزاء کي شامل سوی ؤ، نو سلمان فارسي رض دا مشوره ورکړه چي موږ چي به په فارس کي د داسي مشکل سره مخامخ سوو يعني چي د دښمنانو عدد به نهايته ډېر ؤ او مقابله بالمشافهة به مو په وس نه وه پوره، نو پر ځان به مو خندق راوګرځاوه د يوه کاره غره په لمن کي او ښاد لښکر به د غره وخوا ته وه او مخ ته به يې خندق ؤ چي دومره به يې عرض ؤ چي آس نه سوای تر غور ځېدلای اوښن لا څه کوي، او دومره به يې عمق چي نه آس نه سړی ور کښته کېدای ـ راي.

درويش وايي: چي په هغه زمانه کي جنګ يا د توري ؤ يا د غشي، نو د خندق په سبب نه تورو د دښمن او نه غشي د دوی پر مسلمانانو تاثير کولای سوای، نو د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علیه الصلوة والسلام د سلمان فارسي ﷺ دا رایه خوښه سوه، نو یو غر چې په نامه سره د جبل سلع یادېدی پر دغه نقشه برابر یې پیدا کړی، نو علیه الصلوة والسلام پر مدینه منوره عبدالله بن ام مکتوم ﷺ مقرر کړی، او ښځې یې ټولې و محفوظو قلعو ته د مسلمانانو چې د مدینې منورې دباندې وې واستولې او محافظ دربان به ورسره ؤ، نو علیه الصلوة والسلام د غزاء په نیت له مدینې څخه د جبل سلع پر خوا سره د مهاجرینو او انصارو ﷺ راهي سول، بیرغ د مهاجرینو یې زید بن حارثه ته ورکړی او بیرغ د انصارو یې سعد بن عبادة رضی الله عنه ته ورکړی، او درې زره (۳۰۰۰) مهاجرین او انصار ورسره وه او (۳۶) آسان ورسره وه، چونکه د وتلو په وخت کې هلکان هم ورسره راوتلي وه چې یا به بلوغ ته رسېدلي وه یا نه، نو هغه کوچنیان چې بلوغ ته به نه وه رسېدلي هغه یې بیرته مدینې ته رد کړه، یعنې چې تر پنځلس کاله کم ؤ او چې د پنځلسو کالو به ؤ هغه ته به یې اجازه ورکړه یعنې عبدالله بن عمر، زید بن ثابت، ابو سعید الخدري، براء بن عازب.

د خندق نقشه په خپله علیه الصلوة والسلام معلومه کړه، او هرو لسو کسانو څلوېښت گزه مځکه غارول او خاوري یې څنې ایستلې پر طرف د عسکرو تاچې خزه غوندې سي، لکن په سلمان فارسي رضی الله عنه کې چې ډېر قوي سړی ؤ د مهاجرینو او انصارو اختلاف پیدا سو، هري ډلې به ویل چې سلمان فارسي رضی الله عنه زموږ د ډلې دی. رسول الله ﷺ وویل چې سلمان منا اهل الله.

درویش وایي: چې دا نسبت د سلمان رضی الله عنه لوی ځای د فخر او خوشالۍ ؤ یعنې علیه الصلوة والسلام و ځان ته منسوب کړی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واقعه: عمر بن عوف رض وايي چې زه وم، سلمان فارسي، حذيفه، نعمان بن مقرن المزني او شپږ کسه نور د انصارو وو چې خندق مو غاراوه، ناببره د خندق په منځ کې يوه سخته لويه ډبره چې په پښتو يې ګاره بولي پيدا سوه چې زمونږ د اوسپني آلاتو هيڅ تاثير نه پر کاوه، بلکې بعض کلنګان پکښې مات سوه، نو عمر بن عوف رض وايي چې ما سلمان فارسي ته وويل چې ته له خندقه ور ووځه او صورت حال د دې ګاره و عليه الصلوة والسلام ته بيان کړه، که يې وويل چې ګاره پر ځای پرېږدئ خو پرې به يې بږدو، ولې مونږ پر خپل سر د عليه الصلوة والسلام له نقشې څخه نه سو تېرېدای، سلمان فارسي چې ورغلی عليه الصلوة والسلام په يوه ترکۍ خېمه کې تشريف فرما ؤ، سلمان چې صورت حال و عليه الصلوة والسلام ته ووايه، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل انا نازل ان شاء الله تعالى، آنحضرت ﷺ چې راغلی مارتول يې د سلمان د لاسه واخستی په اوله ضربه دريمه حصه د ګاري جلا سوه او يو برق غوندي رڼا تر ډبري راووتل لکه څراغ چې سړی په توره شپه کې ولګوي، عليه الصلوة والسلام الله اکبر ووايه او مسلمانانو هم الله اکبر ووايه، بيا دويم وار عليه الصلوة والسلام په سوټک ووهل دوه ځايه سول او يوه لويه رڼا تر راووتل چې اطراف د مدينې يې ټول روښانه کړل، لکان مصباحًا في جوف بيت مظلم فکبر رسول الله ﷺ تکبير فتح وکبر المسلمون، نو عليه الصلوة والسلام سلمان تر لاس ونيوی چې له خندقه وتی، سلمان رض و عليه الصلوة والسلام ته وويل بابی انت يا رسول الله لقت رئيت شيئًا ما رئيت مثله قط؟ عليه الصلوة والسلام پر نورو خلګو مخ راواړاوه او ورته وه يې ويل چې تاسي هم لکه سلمان چې وايي کوم شی وليدی؟ قالوا نعم، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل ضربت ضربتی الاولی فبرقت الذی رئيتم اضائت لی قصور الحيرة ومدائن کسرٰی کانها انياب کلاب واخبرنی جبرئيل ؑ ان امتی ظاهرة عليها، يعني حيرة او مدائن ښارونه د کسرٰی به فتح کړي، دوهم وار چې ما ووهل، نو هغه برق چې تاسي وليدی په هغه برق ماته ښکاره سوی کوښې، الحمرة من الروم لکه غاښونه د سپو فاخبرني جبرئيل ؑ ان امتک ظاهرة عليها، نو مسلمانان ډېر خوشحاله سول او دې ويل الحمد لله الذي موعده صدق وعدنا النصر بعد الحصر، منافقانو به ويل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعجب دی وه محمد ته چي تاسي ته تمنّی او وعدې بالباطل درکوي او وايي چي زه د مديني څخه قصور د حيرة او مدائن د کسری وينم او دا ځايونه ټول له تاسي ته فتح سي او دی د بيري پر ځان خندق راګرځوي او ميدان ته د جنګ نه سي ورتلای فانزل الله حالهم في القرآن : وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ (ای نفاق) مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ۞ چي موږ صرف په دې وعدو خطا باسي.

درويش وايي: چي راويان د قصې وايي چي عليه الصلوٰة والسلام سره ده مسلمانانو خاوري د خندق پر خپل شا وو مبارکو چلولې او دا کال ډېره لوږه او سختي پر مسلمانانو مسلطه وه رسول الله ﷺ چي حال زار د مسلمانانو وليدی داسي وويل:

اللهم لا عيش الا عيش الاخرة .... فارحم الانصار والمهاجرة

مسلمانانو په جواب کي داسي ورته وويل:

نحن الذين بايعوا محمدا .... على الجهاد ما بقينا ابدًا

راوي وايي چي قريشو او بني قريضه اراده وکړه چي پر مدينه حمله وکړي، نو عليه الصلوٰة والسلام دري سوه (۳۰۰) کسه مديني ته واستول چي مدينه د احتمالي يرغل څخه وساتي په حديث صحيح کي د البراء بن عازب رضی الله عنه څخه روايت دی چي ما وليدی عليه الصلوٰة والسلام چي خاوري د خندق ئي پر خپله شا مبارکه اچولې حتی چي ګرد او غبار د خندق د ده د نس مبارک وبېښتيان پټ کړي وه او دا بيتونه د ابن رواحه رضی الله عنه د ځان سره په جهر ويله:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا ..... ولا تصدقنا ولا صلينا

فانزلن سكينة علينا ..... وثبت الاقدام ان لاقينا

ان الاولى قد بغوا علينا ..... اذا ارادوا فتنة ابينا

په اخير کي به يې اواز ته ډېر مد ورکړی.

فائده: د سلمان فارسي رضی الله عنه په مدح کي يو شاعر وايي:

لقد رقى سلمان بعد رقه .... منزلة شامخة البنيان

وكيف لا والمصطفى قد عده .... من اهل بيته عظيم الشان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كما مر بيانه تفصيلاً، حسين الكاشفي رح ميگويد: بعد از شش روز كه مهم خندق سمت اتمام يافت، اقبلت قريش ومن معهم، خندق راديدند گفتند اين كار عرب را نيست ونبوده، نو دوى په يوه شپله كي واړول، راوي وايي چي عليه الصلوة والسلام ومن معه د خندق په محاصره كي قريب يوه مياشت تېره كړه وهو اثبت الاقوال.

درويش وايي: چي په سبب د حفر الخندق دې غزاء ته غزوة الخندق وايي. په دې دوران كي اكثر حال د كفارو بې فائدې غشي ويشتل او ډبري ويشتل وه، راوي وايي چي نوفل بن عبدالله راغلى او آس يې په غمچينه وواهه چي تر خندق يې ابلي خواته واړوي، نوفل سره د آسه په خندق كي ولوېدى فنزل اليه علي رض فضربه بالسيف دوه ځايه يې كړى. په دې دوران كي يو ډېر مشهور جنګيالى پهلوان چي نوم يې عبدود ؤ (باضافة عبد الى ود چي ديو بت نوم ؤ) چي عمر يې په دغه وخت كي نيوي (۹۰) كاله ؤ، شاوخوا ګرځېدى يو ځاى يې پيدا كړى د خندق چي تنګ ؤ پر آس يې ړغ وكړى آس تر خندق واوښتى، نو عبدود نعره وكړه يا محمد يو څوك راواستوه چي زه يې جنت ته واستوم (دا خبره ده د پسخنده وكړه په دين د اسلام) رسول الله ﷺ پر خپلو ملګرو ړغ وكړى چي څوك مقابلې ته د عبدود ورځي چا ړغ ونه كړى علي رضي الله عنه وويل چي زه ورځم، نو عليه الصلوة والسلام خپله توره ذوالفقار ورده ته وركړه او دعاء د نصرت يې ورته وكړه، راوي وايي چي د عبدود دا مشهوره خبره وه چي كه څوك زما څخه درې غوښتنې وكړي پر يوه ځاى زه يې حتماً يوه منم. نو علي رضي الله عنه ورغلى له عبدود څخه يې پوښتنه وكړه چي دا ستا څخه منقوله خبره رشتيا ده؟ عبدود ورته وويل هو! نو علي رض ورته وويل چي زما اول خواست له تا څخه دادى چي ايمان راوړه، عبدود وخندل چي دا خو محال ده. علي رض ورته وويل چي دويم خواست مي دادى چي ته بيرته ولاړ سه د كومه خوا چي راغلى يې، عبدود ورته وويل چي زه په څه خوارى، او د ځان د خطره راغلى يم بيرته به خالي لاس ځم؟ دا خو زما د نيوي كالو د شجاعت بدنامي ده. علي رض ورته وويل چي دريم خواست مي دادى چي زما سره جنګ وكړه، عبدود وخندل چي ما په ټوله عمر كي داسي څوك نه دى ليدلى چي ماته دي ووايي چي زما سره جنګ وكړه، د علي رض غرض دا ؤ چي دى دا ونه وايي چي محمد ﷺ دي خپله جنګ ته راسي، نو چونكه علي رض پياده ؤ نو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبدود هم خپل د آس پښې پرې کړې ځان يې پياده کړی، او علي ؓ ته يې وويل چې واری کوې که يې زه وکړم علي ؓ ورته وويل چې وه يې کړه، عبدود په خپل ټول طاقت سره په توره وواهه، علي ؓ توري ته سپر ونياوه ځان يې خلاص کړی، دوهم وار علي ؓ چې پر عبدود واری وکړی عبدود هم توري ته سپر ونيوی، القصه درېيم وار چې د علي كرم الله هاشمي رنګونه په جوش راغله داسي د توري ګذار يې پر عبدود وکړی چې سپر يې پرې کړی او د عبدود نيمه حصه د اوږې ورسره پرې سوه عبدود پر مځکه غځار سو علي ؓ يې سر ځنډي پرېکړی، په مسلمانانو کي د الله اکبر ناري پورته سوې، د الله اکبر ناري چې عليه الصلوة والسلام په خپله خېمه کي واورېدې په دې پوه سو چې علي ؓ عبدود قتل کړی، نو يې داسي وويل: لافتى الا علي ولا سيف الا ذو الفقار، په کشف الاسرار کي وايي چې د کفارو درې مشهوره کسان ووژل سول او د اصحابو څخه د عليه الصلوة والسلام يو هم نه دی شهيد سوی.

فائده: له ډېر شغل څخه د کيندلو د خندق د عليه الصلوة والسلام يو د عصر (مازديګر) لمونځ قضا سو، ولذالک قال رسول اللهﷺ شغلونا عن الصلوة الوسطى صلوة العصر ملأ الله قبورهم وبيوتهم نارا، جابر بن عبد اللهﷺ وايي چې رسول اللهﷺ په نس پوري ډبري تړلي وې د لوږي له کبله، دی وايي چې درې ورځي کېدې چې موږ شي خوند نه وُ څکلی، نو جابر ؓ وايي ما وويل چې ماته اجازه راکړئ چې زه يو وار کورته ولاړ سم، عليه الصلوة والسلام اجازه راکړه زه کورته ولاړم ماينې ته مي وويل چې ما عليه الصلوة والسلام په داسي حال کي وليدی چې د لوږي يې په نس پوري ډبري تړلي وې نو هيڅ صبر مي نه کېدی نو کورته څه شی سته؟ هغې يوه بني راواېستل چې په هغې کي يوه کاسه وربشي وې او ما کورته يو وری درلودی هغه مي ذبح کړی او ماينې مي وربشي وه ميچن ته واچولې اوړه کولې يې، چې زه د وري د ټوک ټوک کېدو څخه خلاص بدم ماينه مي د ميچنې څخه فارغه سوه، خير غوښې ما کټو يا دېګ ته واچولې او باندي مي کړې، او وړه هم خمير سوه يعني قابل د پخېدلو سوه ماينې مي په تناره کي اوربل کړی چې پټيري پر ووهي، زه د رسول اللهﷺ پر خوا راهي کېدلو په حال کي وم چې ماينه مي راته وويل چې ډېر فهم کوه چې د عليه الصلوة والسلام سره د ډېرو صحابه وو په راوستلو مو رسوا نه کړې، ولي ورځ يو دی او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پېښري هم لږ دي، جابر رضي الله عنه وايي چي زه خندق ته ورغلم او عليه الصلوة والسلام ته مي پټ وويل، چي طعيمة په صيغه د تصغير يعني يو لږ طعام ما پخ کړی دی، نو يو ته دوه يا درې کسان نور راسره ولاړ سئ، عليه الصلوة والسلام راته وويل وکم هو يعني څومره اندازه طعام دي برابر کړی دی، خو مايي بيان ورته وکړی، عليه الصلوة والسلام وويل کثير طيب، او ماته يې وويل چي ورسه مايني ته دي ووايه چي دېګ له اوره کښته نه کړي او پر تناره ډوډی ونه وهي تر څو چي زه نه يم دررسېدلی، وروسته په لوړ اواز عليه الصلوة والسلام ناره وکړه يا اهل الخندق ان جابرًا قد صنع سورًا (يعني مهماني) فحي هلا، ځان آراسته کړئ او ژر کوئ، جابر رضي الله عنه وايي زه کور ته راغلم او مايني ته مي وويل ويحک (دا کلمه د ترحم ده) جاء النبي ﷺ بالمهاجرين والانصار، فقالت وبک وبک کنايه ده له ښېرا څخه ای فعلی الله بک کذا وکذا، مايني مي راته وويل آيا ستا څخه يې د طعام پوښتنه وکړه؟ ما ورته وويل نعم، مايني مي راته وويل الله ورسوله اعلم، نو عليه الصلوة والسلام اول سړی ؤ چي کور ته راغلی او ورسره کسانو ته يې وويل چي ازدحام مه کوئ دا وايي چي ما د خميرو ورو کاسه ورته رواخستل، آنحضرت ﷺ پکښې توه کړه او بيا دېګ ته ورغلی او په هغه کي يې هم توه کړه او دعاء د برکت يې وکړه، بيا جابر رضي الله عنه وايي ماته عليه الصلوة والسلام وويل چي ته يوه بله ښځه د همسايه ګانو پيدا کړه چي ستا د مايني سره ډوډی پر تناره ووهي، او ماته يې وويل چي لسو کسو ته اجازه ورکړه چي راسي، جابر رضي الله عنه وايي چي عليه الصلوة والسلام ډوډی ميدوله چي ددې لسو کسو بسېدله او په مړيدل به، او لس برخي د غوښي به يې پر اېښوولې، دا برخي او ډوډۍ به يې ځني را ايستلې او د دېګ او تناره سر به يې پټ کړی، جابر رضي الله عنه وايي چي دا موضوع او تقسيم د ډوډی او د غوښو د عليه الصلوة والسلام په مبارک لاس شروع ؤ چي لسو کسو به ډوډی وخوړل هغه به بيرته خندق ته رهي کېدل ثم وثم حتی چي زرو (۱۰۰۰) کسانو دا ډوډی او غوښي وخوړلې او ولاړه خندق ته، جابر رضي الله عنه وايي چي زما دي قسم په الله وي چي هم ډوډی او هم غوښي پاته سوې او زموږ دېګ د غوښو ډک ؤ او تنور د ډوډی ډک ؤ، بيا په اخير کي عليه الصلوة والسلام، ما او زما مايني ډوډی او غوښي وخوړلې، بيا عليه الصلوة والسلام زما کور والا ته وويل: کلي واهدی، ته يې وخوره

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

او د همسایه ګانو کورو ته یې واستوه، فان الناس اصابتهم مجاعة.

درویش وایي: چې دا قصه چې تاسي واورېدل معجزه باهره وه د رسول اللهﷺ او زه د رسول اللهﷺ دغه کارنامې داسي بیانوم:

بر فلک برتر بود اسرار او ...... فقر و جوع سنګ بستن کار او

درویش وایي: چې یوه میاشت چې پر پوره کېدلو سوه د نصرت الهي نښه ورسېدل، کما قال الله تعالی:

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا

ای علی جنود احزاب الکفرة من الطوائف المختلفة کمامر تفصیله "ریحًا" یعنی شرقي باد چې باد صبا یې بولي، قال علیه الصلوة والسلام نصرت بالصبا واهلکت عاد بالدبور یعني د کښېي غربي باد، راویان د قصې وایي چې دا باد صبا ډېر یخ وُ په شپه کي ذات شتاء او د کفارو پر عسکرو وُ فقط خاوري د خندق یې پر پاشلې، مورچې د خېمو یې ورو کښېل او تناوونه د خېمو د دوی یې پرې کړه او رونه یې مړه سوه او کټوي یې چپه سوې او د کفارو په زړو کي خدای ﷻ رعب پیدا کړی.

وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا

او لښکرونه چې تاسي نه لیدل چې ملکي وې چې تعداد یې (۱۰۰۰) وُ چې هغو ملکو خو جنګ نه کاوه صرف د الله اکبر نارې یې وهلې چې د کفارو خیال دا سو چې مسلمانان راګډ سوه لا یې رعب ډېر سو او د هر قوم سردار او رئیس خپل قوم ته نارې وهلې یا بني هلموا الي (ای زامنو زما ماته راسئ) چې هغه به راجمع سوه د قوم رئیس به ورته وویل: النجاء النجاء الاسراع الاسراع (ځانونه ساتئ ځانونه ساتئ چابک کوئ چابک کوئ) فانهزموا من غیر قتال وارتحلوا لیلاً، او درانه شیان یې ټوله پرېښوول، او طلحة بن خویلد الاسدي علیه اللعنة وویل اما محمد فقد بدأتکم بالسحر فالنجاء النجاء.

او الشیخ عماد الدین وایي په خپل تفسیر کي چې کله علیه الصلوة والسلام رحمة للعالمین نه وای ما ترکت الریح احد من الکفار الا جعله کالرمیم کما جعلت عاد الریح العقیم، وفي روایة من حدیث حذیفةؓ چې زه چې د کفارو د عسکرو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راجع سوم او د دوی وارخطايي او تېښته مي وليدل الی رسول الله ﷺ په لار کي
شل نفره پر آسانو سپاره وه سپيني لنګوټې يې وې ماته يې وويل: قل لصاحبک
ان الله سبحانه دفع شر اعدائک حتی چي ابو سفيان چي عمومي سپه سالار وو
خلګو ته وويل ارتحلوا فاني مرتحل اوبس ته وروولاړ سو چي د هغه يوه پښه تړلې
وه پر سپور سو په غمجنه يې وواهه هغه پر درو پښو ولاړسو حتی په ولاړي بند
زنګون ور خلاص کړی يعني دونه وارخطا ؤ.

وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ۝

او وو خدای په هغه عمل چي تاسي کاوه (ايها المؤمنون من حفر الخندق
والتهيئ للقتال ليدونکی دی)

إِذْ جَاءُوكُم مِّن فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ

(اذ جاؤكم) بدل دی د من اذ جائتکم: من فوقکم يعني د اعلی څخه د شېلې من
قبل المشرق وهم بنو اسد وغطفان چي د بنو اسد مشر مالک بن عوف ؤ او د غطفان د
قبيلې مشر عيينة بن حصن الفزاري ؤ (من اسفل منکم) او د کښتې د خوا څخه ستاسي
يعني من بطن الوادي من المغرب وهم کنانة وقريش چي قوماندان يې ابو سفيان بن
حرب ؤ في قريش ومن تبعهم وابو اعور عمرو بن سفيان السلمي من قبل الخندق.

بوه سه: چي (اذ زاغت الابصار) عطف دی پر ماقبل داخل يې حکم کي تذکير
يعني دا هم در وبښ وايي: چي پياد کړئ چي د ډېره خوف او دهشته څخه مو
سترګي د خپل حال څخه واوښتې چي مستوي کاته دي په پښتو کي وايې چي د
بلاني د ډېري ډېري څخه سترګي رډې وډرېدلې.

وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ

بوه سه: چي حناجر جمع د حنجرة ده چي منتهی د سږي غاړي دي چي طعام او
شراب پکښې ځي.

بوه سه: چي روح المعاني وايي چي دا کلام محمول دی پر مبالغه له ډېره خوفه
څخه دای خافت القلوب خوفا شديدا وفزعت فزعا عظيما لا انها تحرکت عن
مواضعها وتوجهت الی الحناجر لتخرج. اخرج ابن ابی شيبة عن عکرمة رح انه قال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

في الآية ان القلوب لو تحركت وزالت عن واضعها خرجت نفسه لكن انما هو الفزع فالكلام محمول على المبالغة.

درويش وايي: چي ورته خبره پښتانه په وخت كي د شدت غضب هم كوي دوى وايي زړه دي خولې ته راوستى زما په نېز حمل پر مبالغه په شدت خوف كي اولى او انسب دى من حمله على الحقيقة، او روح البيان پر حقيقت حمل كړى دى، وايي چي "رئة" چي په فارسي يې شش بولي او په پښتو يې سږى بولي وپړسېږي له ډېره غمه او يا له ډېري بېري، نو دده په پړسېدلو سره زړه راپورته سي وه حنجره ته وهو مشاهد في مرض الخفقان، انتهى او دا احتمال روح المعاني په قيل سره راوړى دى او حقيقت ته يې قتادة رح ته تللى دى، او مظهري رح هم پر حقيقت حمل كړى دى، والله اعلم بمراده في كتابه.

وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

او تاسي گمان كوئ پر خداى ﷻ رقم رقم گمانونه، چي په دې غزاء كي به د محمد (ﷺ) او د اصحابو بېخ كندن وسي يعني ټول به قتل سي، او د مؤمنانو يقين وُ د نصر او ظفر وُ پر احزابو، ولي چي نبي ﷺ ته وعده د اعلاء د دين دده پر ټولو اديانو وركړل سوې وه، او ضعيف القلب مؤمنان د تزلزل په درياب كي غرق وه، گاهي چنين گاهي چنان.

پوه سه: چي ابوبكر رض او اهل مدينه په اثبات د الف وايي وصلاً ووقفاً، ولي د الف په مصاحفو كي مثبت دى، او نور قراء يې په الف وايي په وقف كي، لموافقة رؤس الآيات واتباع الخط او بغير الف يې وايي په وصل كي.

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

په دغه غزاء كي د احزابو امتحان وكړل سو د مؤمنانو چي مخلص له منافق څخه جلا سي او ثابت على الدين د متزلزل څخه جلا سي.

او دوى وښورول سوه په سخت ښورېدلو سره، هم د مذكوره امتحان لپاره لكه يو درخته چي سري سخته وښوروي چي رښيې محكمه دي او كه سستي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ

په یاد کړه چې ویل به منافقانو (لکه معقب بن قشیر او عبدالله بن ابی و اصحابه چې تعداد یې درې سوو ته بالغ ؤ) او هغه کسانو چې په زړو کې یې مرض ؤ یعني ضعف اعتقاد ؤ که څه هم منافق خو به نه ؤ لکن ایمان راسخ یې نه درلودی.

مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ⑫

زمونږ سره نه کول خدای او رسول د خدای وعده چې تاسې ته به قصور د شام او فارس فتح سي. او سره ددې چې یو زمونږ له خپله کوره نسي وتلای د بیرې، وهذا والله الغرور یعني غولېده وه زمونږ. دا قول د منافقانو ؤ.

وَإِذْ قَالَت طَّائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ

او په یاد کړه هغه وخت چې وویل یوې ډلې د منافقانو (چې اوس بن قبطي واصحابه وه) ای د یثرب او سېدونکو (یثرب د مدینې منورې پخوانی نوم ؤ د جاهلیت په وخت کې، او ابو عبیده وایي چې یثرب د نهو (۹) مځکو نوم دی چې مدینة رسول الله ﷺ یې په یوه ناحیه کې د هغې مځکې واقع ده، بغوي رح وایي چې رسول الله ﷺ نهي کړې دې چې مدینې ته څوک یثرب ووایي لشوم هذا اللفظ لانه مشتق من ثربه یثربه، ملامت یې کړی او پیغور یې ورکړی په ګناه د هغه. او الثرب قلیل العطاء یعني بخیل ته هم وایي کذا في القاموس.

لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا

نسته ځای ستاسې لپاره (پر صیغه د ظرف ځای د او سېدو) او نسته تاسې لره په جنګ کې د احزابو، نو خپلو کورو ته ولاړ سئ د جنګ له ځای څخه او رفاقت د محمد (ﷺ) پرېږدئ. او یا معنی داده لا مقام لکم علی دین محمد ؑ فارجعوا الی الشرک. یعني ځانونه و اهل شرک ته تسلیم کړئ. فتسلموا. نو به تاسې سالم پاته سئ. او ابو سفیان او د هغه ډله په تاسې کار نه لري.

وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ ۛ

او اجازت غوارې یوه ډله ددوی د نبي ﷺ څخه (چې بنو حارثه او بنو سلمه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وه) او دوی وايي (يقولون حال ده له فاعل څخه د يستأذنون) زموږ کورونه محکم نه دي هم د دښمن ورتلای سي او هم سارق، خدای ﷻ يې تکذيب وکړی.

وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

د دوی کورونه نه دي لکه دوی چي وايي بلکې محکمي کلاوي لري، دوی اراده نه لري په دې قول کاذب کې مګر تېښته له جنګ څخه.

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ

او که داخل کړل سي يعني مدينې ته د غه احزاب، پر دوی يا په مدينه او يا د دوی په کورو کې، له اطرافو څخه د مدينه يا د دوی د کورو، بيا د دوی څخه غوښتنه وسي يعني د احزابو له خوا څخه د فتنه يعني الشرک يا د مسلمانانو سره د جنګ.

لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾

دوی به دا فتنه قبوله کړي له احزابو څخه دوی به درنګ ونه کړي په ورکړه کې د فتنې وقبولها، مګر لږ زمانه چي زمانه د سوال او ځواب ده يعني خدای ﷻ به يې هلاک کړي وهذا رأی اکثر المفسرين، وقيل معناه ما اقاموا بالمدينة بعد اعطاء الکفر الا زمانًا قليلاً، ولې چي خدای ﷻ خو عليه الصلوة والسلام او مؤمنانو غلبه پر احزابو ورکوي کمامر، نو دوی بيرته مدينې ته راسي د غه کسان چي شرک قبول کړي تو له به قتل کړي.

تنبيه: راويان وايي چي د مخه تر غزوة الاحزاب چي بني النضير من اليهود بغاوت اليهود وکړی او عليه الصلوة والسلام حمله پر وکړه او د دوی په زړو کې رعب واچاوه، نو عليه الصلوة والسلام ته يې دا پيش نهاد وکړی چي زموږ تر وينه تېر سه يعني وژنه مو مه، موږ به جلا وطنه سو او کورونه او باغونه او ټولي شتمنی به تاسي ته پرېږدو. نو عليه الصلوة والسلام د دوی دا خبره ومنله. او د دوی مشر حيی بن اخطب ؤ، نو ځرنګه چي د احزاب د جنګ تياري کېدل، نو د بني نضير ستر مشران لکه سلام بن ابی الحقيق وحيی بن اخطب وکنانه بن الربيع وهوذه بن قبيس او ابو عامر الوالبی کمامر، ټوله مکې ته تللي وه او د قريشو سره يې معاهده د جنګ د مسلمانانو

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

کړي وه، وقد مر لکن بني قريضه چي هم يهود وه د عليه الصلوة و السلام سره چي يې
معاهده کړې وه يعني چي زموږ د دما او اموال به محفوظ وي، نه موږ ستا د دښمنانو
سره په وخت کي جنګ ستاسي او د دوی تر منځ شامليږو چي ستا سره به جنګ وکړو،
او نه ستا په فوج کي داخليږو چي ستا د دښمن سره به جنګ کوو، پر هغه معاهده ولاړ
وه يعني د احزابو په لښکر کي نه سوه داخل. لکن حيی ابن اخطب چي د بني النضير د
قوم مشري يې پر غاړه درلوده، دا خنزير حيی بن اخطب ورغلی و کعب بن الاسد ته
چي د قريضه وو مشرؤ او د عليه الصلوة و السلام سره يې معاهده د امن لاس ليک
کړې وه. کعب بن الاسد چي واورېده چي بن اخطب ستا سره د ملاقات لپاره راغلی، د
قلا دروازه يې پر مخ بنده کړه حيی اجازه د دخول وغوښتله کعب بن الاسد منع وکړه نو
حيی له دباندي څخه ورناري کړې يا کعب افتح لي. کعب ورته وويل يا حيی امرأ شوم.
يعني تا په مخه راخستی دی يو کار چي شوم دی يعني چي په مخالفت کي د محمد
(ﷺ) مو دروې او په احزابو کي مو داخلوې، کعب ورته وويل ما معاهده کړې ده د
محمد سره زه هغه عهد هرګز نه ماتوم، او ما تر اوسه په محمد کي نه دي ليدي الا
الصدق و الوفا، چي رښتيا وايي او د عهد وفادار دی، حيی وويل ويحک افتح
اکلمک، کعب ورته وويل چي زه ستا سره خبري نه کوم او نه هم دروازه درخلاصوم.
حيی خبيث ورته وويل چي ته چي دروازه نه خلاصوې له دې څخه بيريږې چي زه ستا
څخه مهماني غواړم، نو کعب ته پر دې پيغور د دوه دی، درد ورغلی دروازه يې
ورخلاصه کړه، نو حيی ورته وويل يا کعب زه تا ته راغلی يم لپاره د عزت ساتلو تر تولنه
زمانه، جئتک بقريش علی قادتها و سادتها يعني قوماندانان او سرداران ور سره دي
چي په مجتمع الاسيال د اومه نازل دی، او قوم غطفان علی سادتها و قادتها چي
وطرف ته د احد نازل دی و هکذا انور احزاب مي راوستلي دي، نو تاسي زما سره
معاهده او تړون وکړئ چي تر هغه وخته به جنګيږو چي د محمد و من معه استيصال مو
نه وي کړی. کعب بن اسد ورته وويل چي تا ماته راتګ کړی په ذلت سره تر تولنه زمانه
فدعني و محمداً وما انا عليه فاني لم ار من محمد الا صدقاً و وفاء، نو حيی بن اخطب
خپلي شيطاني خبري ورته وکړې او داو عده حيی ورسره وکړه چي که چيري قريش
ماته وخوري او په محمد هيڅ ونه کړي زه به راځم ستا سره به ستا په قلا کي يم حتی زه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

به ستا سره ځان ووژنم، يعني که محمد حمله راباندې وکړي، اخير الامر کعب بن الاسد اعلان د نقض العهد وکړی او بېزاره سو د هغه عهد څخه چې په منځ کي دده او د محمد ﷺ ؤ، نو عليه الصلوة والسلام په موضوع د نقض العهد د قريضه ؤ خبر سو.
نو عليه الصلوة والسلام د معلومات لپاره دغه کسان ورواستول، سعد بن معاذ چي د بني الاشهل د قبيلې ؤ او په موجوده وخت کي سيد د اوس د قبيلې ؤ، او سعد بن عباده چي د بني ساعده د قبيلې ؤ لکن په موجوده وخت کي سيد د خزرج د قبيلې ؤ او ددې دوو کسانو سره عبدالله بن رواحة چي د بني الحارث بن الخزرج د قبيلې، او خوات بن جبير چي د بني عمرو بن عوف د قبيلې ؤ هم واستول او دوی ته يې وويل چي تاسي ورسئ وګورئ چي نقض د قريضه حق دی که چېري حق ؤ ماته به کنايي الفاظو خبر راکړئ چي بل څوک نسي پوه، او که قريضه پر خپل عهد باقي وه بيننا وبينهم، نو په رسوا راته وواياست چي ټول خلک يې واوري. نو دا لېږلي کسان چي ورغله، نو بنو قريضه پر اخبث د مابلغهم يې وليدل او قريضه ودوی ته وويل لاعهد بيننا وبين محمد، نو دوی چي بېرته عليه الصلوة والسلام په کنايه يې عليه الصلوة والسلام ته وويل عضل چي معنی يې منع او شدة ده، خير خو ډېره نوره ډېره سوه، راوي وايي چي کعب چي د نقض العهد اعلان وکړی، بعض د قوم د کعب چي زبيري بن بلطا ؤ او نباء بن قيس ؤ او عقبه بن قيس ؤ او عقبه بن زيد ؤ وغيرهم، نو کعب ته يې ډېره په کلکه ملامتيا ورکړه او کعب هم پښېمانه سو پر دغه نقض عهد لکن فائده يې ونه کړه چي واګي د اختيار د کعب د لاسه وتلي وې.
درويش وايي: چي وکان ذالک ما اراد الله من اهلاک قريضة کما سيئاتي مفصلا، راويان د قصې وايي چي ام سلمه رضي الله عنها په غزوة د خندق د عليه الصلوة والسلام سره ملګرې وه، دا وايي چي عليه الصلوة والسلام په خپل ذات پاک سره د شپې له خوا د خندق پهېره کوله چي څوک د کفارو يرغل ونه کړي، د شپې يوه شپه عليه الصلوة والسلام په خپل خېمه کي لمونځ کاوه بيا د خېمې څخه ووتی د پهرې لپاره د اسانو اوازيې تر غوږ سو، د ځان سره يې وويل چي دا آس سپاره د مشرکانو دي چي تر خندق راتېر سي او نابېره حمله وکړي، نو عباده ته يې ناره وکړه، عباده ورته وويل لبيک يا رسول الله، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي نور څوک در سره سته، عباده ورته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وویل نعم رجال من قومي چي پر تا پهيره کوي عليه الصلوة والسلام ورته وويل اذهب برجال قومک فان رجالا من المشرکين حول الخندق يريدون ان يبتوا (چي د شپې حمله وکړي) نو عباد بن بشر رضی الله عنه خپل قومي ملګري ورسره راهي کړه، که څه کوري ابوسفيان او نور ملګري پر تنګ ځای د خندق اراده د تېرېدو ولري، نور مسلمانان چي هورې وه هغه يې په ډبرو او غشو ولي. عباد رضی الله عنه وايي چي زه هم سره د ملګرو وروړسېدم فرميتهم مع المؤمنين حتى انهزموا اى المشرکين فرجعت الى رسول الله ﷺ وهو يصلى فلما فرغ من الصلوة اخبرته الخبر ام سلمة رضی الله عنها وايي چي عليه الصلوة والسلام سمدلاسه بيده ؤ حتى چي ما يې خرکى واورېدى او تر هغو بيده ؤ چي بلال د سهار اذان کاوه، ام سلمه رضی الله عنها به ويل اللهم ارحم عباد بن بشير رضی الله عنه. اخيري زيرى خداى ﷻ چي په خپل قدرت احزاب ته شکست ورکړى او وه تبنېتېدل، عليه الصلوة والسلام داسي وويل: الآن نغزوهم ولا يغزوننا نحن نسير اليهم يعنى مونږ د دوى يعني د کافرانو په غزا پسي روان يو، دوى بيا وروسته تر دې زمونږ په جنګ پسي نسي روانېدلاى.

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ ۚ

(من قبل، اى قبل غزوة الخندق) کلمه د لام جواب د قسم محذوف دى. او په تحقيق وعده کړي وه خداى سره.

پوهسه: چي عهد متضمن معنى لره د قسم دى، ځکه لايؤتون الادبار پر صيغه غائب راوړي. نظر و معنى ته د قسم کما في قول القائل اقسم فلان لايفعل کذا، ولي که مراد حکايت د قول د دوى وايي، نو ترکيب بايد داسي واى، لا نولي الادبار فافهم.

درويش وايي: چي په مرجع کي د ضمير د عاهدوا اختلاف دى. بعض مفسرين وايي چي مرجع د ضمير هغه کسان دي چي د عليه الصلوة والسلام څخه يې اجازه غوښتل چي مونږ به خپلو قوموته ولاړ سو چي په مدينه کي دي چي هغه بنو حارثه او بنو سلمه وه، او بعض مفسرين وايي چي په ورځ د احد يې شکست کړى ؤ او بيا يې توبه وکښل چي په بله غزاء کي مونږ داسي نه کوو. او بعض مفسرين وايي چي دا هغه کسان دي چي په غزاء کي د بدر غائب وه، بيا چي دوى وليدى ما اعطاه الله من الکرامة لاهل بدر، نو دوى وويل که چېري بل قتال او غزا پېښه سي فلنقاتلن قتالاً شديداً.

پوهسه: چي تولى الادبار کنايه د انهزام او شکست څخه ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْئُوْلًا ﴿۱۵﴾

او ده وعده د خدای ﷻ سره چي سوال يې کېږي په ورځ د قيامت ويجازى عليه، حافظ شيرازي رح وايي:

وفا وعهد نکو باشد اربيا موزى ...... وگرنه هرکه توبيني ستمگرى داند

وقال في حق وفاء العشاق:

ازدم صبح ازل تا اخير شام ابد ...... ومهر بريک عهد ويک ميثاق بود

قُلْ لَّنْ يَّنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ

ته ودوی ته ووايه ای محمد (ﷺ) هرګز فائده نه کوي تاسي ته تېښته که تاسي وتښتېدلاست له قتل څخه يا له خدايي مرګ څخه، ولي د چا چي اجل معلوم او مقدر عند الله وي لابد له من ان يموت سواء كان بالقتل او حتف انفه ومتى لم يحضرا لاجل لايموت قطعًا که څه اسباب د قتل يا د موت يې تو له مهيا.

وَاِذًا لَّا تُمَتَّعُوْنَ اِلَّا قَلِيْلًا ﴿۱۶﴾

که تاسي هم وتښتېدلاست تاسي تمتع د دنيا د ژوند نسي اخستلای مګر لږ وخت، زمانًا قليلاً که ظرف وي او تمتيعًا قليلاً که مفعول مطلق وي، او بعض مفسرين وايي چي که تاسي فرار نفع وهم کړي فرضًا فمتعتم بالتاخير لايکون ذالک التمتيع الا قليلاً لکون الدنيا بمجموعها فانية لا محالة.... بيت:

الموت کأس وکل الناس شاربه .... والموت باب وکل الناس داخله

قُلْ مَنْ ذَا الَّذِيْ يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللّٰهِ

ته ورته ووايه څوک دی هغه سړی چي تاسي دي وساتي له خدای ح څخه يعني من عذابه.

اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوْٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً ؕ

که خدای اراده وکړي ستاسي د عذاب اذ لامرد لقضائه، يا اراده وکړي د احسان او نعمت او صحت د عافيت يعني څوک چي تاسي ته سوء ورسوي چي د خدای ﷻ اراده د رحمت وي، نو په دوهم شق کي يې اختصار في الکلام وکړی، فتدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾

او دوی نه سي پيدا کولای د ځان لپاره ولي يعني قريب چې دوی ته نفع ورسوي، او نه کومکي چې له دوی څخه ضرر دفع کړي.

اشاره: له موت څخه چاره نسته، ولي عمر که هر څو دراز وي، چون مرگ روی نمود از آن درازی چه سود، نوح عليه السلام هزار سال در جهان بسر برد امروز پنج هزار سال سیری شده که زیر خاک است، نو عاقل سړی باید دوه واره ونه ژاړي، یک شاعر گفته:

ياد داری زروز زادن تو ..... خلق خندان بودند وتو گريان

همچنان زی که روز مردن تو خلق گریان باشند وتو خندان.

چې پيدا سوې تا ژړل خلکو خندا کړه

هسې مړ سې چې ته خاندې خلک ژاړي

د بيت ترجمه: ستا په ياد دي چې هغه ورځ چې ته له موره پيدا سوې، خلکو يا قريبانو مور او پلار دي خندل له خوشحالی څخه چې خدای ج زوی راکړی، او تا ژړل چې د مور د رحم څخه دي علاقه قطع سوه، نو بايد داسې ژوند وکړې چې په ورځ د مرگ خلک ژاړي چې زوی مې مړ سو يا نور قريبان، او ته خاندې يعني خوشحاله يې، چې د دار الهموم څخه وتلم ځم دار السرور ته..... مثنوی:

بس رجال از نقل عالم شادمان .... از بقائش شادمان این کودکان (يعني جاهلان)

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ

په تحقيق خدای ج خبر دی او علم لري (کلمه د قد لپاره د تحقيق او تاکيد د علم ده) په هغو کسانو چې خلک منع کوي له ملازمت څخه د نبي عليه السلام.

بوه سه: چې تعويق پر وزن د تصريف دی چې معنی يې منع ده، وهم المنافقون.

وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۖ

او دوی وايي خپلو ورڼو ته، يعني په نسب کې ای اهل المدينة، راسئ ځان نه نژدې کړئ موږ ته، يعني محمد ﷺ پر پرېږدئ. او په جنگو کې د ده سره مه ورځئ. ولي موږ ستاسې پر هلاک يې پرېږو، قتاده رح وايي هؤلاء وناس من المنافقين چې انصار د رسول الله ﷺ او دوی خپل اخوان ته ويل چې محمد واصحابه اکلة رأس،

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

دوی به وخوري ابو سفیان و اصحابه، فدعوا لرجل یعني محمداً فانه هالک.

وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۱۸﴾

او نه ورځي منافقین و جنګ ته ای اتیاناً قلیلاً، نو مفعول مطلق دی، او یا زماناً قلیلاً نو ظرف دی، ولې چې اکثرو عذرونه ویل او نور مسلمانان یې هم له جنګه منع کول، او یا معنی د آیت دا ده چې دوی به د مسلمانانو سره جنګ ته وتل لکن جنګ یې نه کاوه مګر لږ، ریاءً وسمعةً تاچې د مسلمانانو بد ګماني له ځانه دفع کړي او که د غه قلیل جنګ خاصةً لله وای هم به ډېر وای.

أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ

(اشحة) جمیع د شحیح ده، حال دی له ضمیر څخه د یأتون چې په معنی د بخیل دی) "علیکم" پر تاسي مسلمانانو (یعني پر تاسي مسلمانانو یې بخل کاوه بالمعاونة یا په نفقه في سبیل الله یا په ظفر او غنیمت سره) هغه چې دوی یعني منافقینو ته راغلی یو خبر د بېرې یعني د خروج في سبیل الله للغزو دوی به کتل و تاته.

تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ

سترګې به یې په خپلو ځایو کې سره ګرځېدې د بېرې له سببه، لکه پر هغه سړي چې بېهوشي راغله د مرګ له سببه، نو سترګو به یې حرکت کاوه په خپلو ځایو کې.

فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ

نو چې د بېرې وخت به تېر سو او غنیمت به پیدا سو، دوی به ستاسي سره خبرې کولې په ژبو چې تېزې به وې یعني په وخت کې د قسمت د غنیمت به ډېرې تېرې خبرې کولې، یقولون اعطونا قد شهدنا معکم القتال، راکړئ موږ ته یعني غنیمت پوره برخه، ولې چې موږ ستاسي سره په جنګ کې حاضر وُ، نو تاسي احق بالغنیمة نه یاست تر موږ.

فائده: په قاموس کې وایي سلقه بالکلام آذاه، او په تاج المصادر کې وایي السلق بزبان آزردن ومنه سلقلوکم انتهی. یعني تاسي ته درشت او سختې خبرې کوي چې تاسي په ازاروي، او ابن عباس رض په معنی کې د سلقوکم وایي یعني نقصوکم وتناولوکم بالنقص والغیبة، او اول قول تفسیر د قتاده رح وُ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهه: چي راغب رح وايي چي شح په معنی د حرص هم راغلی دی، نو دلته یې معنی داده چي دوی حریص دي پر خیر یعني مال، نو دا اشحة تکرار د اول نه دی، ولې هر یو په جلا قید سره مقید دی د مخه اشحة علیکم ؤ چي معنی یې بخل وه، او دلته اشحة علی الخیر چي معنی یې حرص علی المال ده، فافهم هداک الله تعالی.

أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾

دغه کسان چي صفات او احوال یې ذکر سول ایمان یې نه دی راوړی (یعني بقلوبهم بلکې ایمان یې صرف په ژبه سره دی لحفظ دمائهم واموالهم من المؤمنین) نو خدای ﷻ باطل کړه عملونه ددوی که یې لمونځونه د علیه الصلوٰة والسلام سره کړي وي او که شمول په بعض غزواتو کي (یعني ددوی د اعمالو د خیر ثواب نسته عند الله لعدم الاخلاص وقد جاء في الحدیث المشهور الذي رواه البخاري وغیره، انما الاعمال بالنیات، الی اخیر الحدیث) او دغه احباط د عمل ددوی و خدای ﷻ ته اسانه ده لانه لاراد لما اراد.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۖ

ددوی دا خیال دی له جهته د نهایتي بذدلي ددوی چي احزاب نه دي تللي، نو خکه دوی داخل ته د مدینې ولاړه.

وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ

او که چېري راسي دغه احزاب مرة ثانیة "یودوا" ددوی خوښ ده او تمنی یې ده، چي دوی په بادیه او صحراء کي اوسېدلای.

پوهه: چي في الاعراب خبر بعد الخبر دی د ان ای کائنون په صحراء نشینانو کي.

يَسْأَلُونَ عَنْ أَنْبَائِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

چي دوی پوښتنه کولای له هر سري څخه چي له مدینې څخه به راتلای، ستاسي د خبرو، یعني احزاب او مسلمانانو څه سره وکړه (جمله د یسئلون خبر بعد الخبر ده) او که وای (هؤلاء المنافقون) په تاسي کي، یعني په دوهمه کرة د احزابو نه وای ستاسي څخه تښتېدلي او جنګ جوړ سوی وای، نو جنګونه به نه وای کړي دوی مګر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لږ جنګ، يعني يا د رياء لپاره يا د خلکو د پيغور لپاره كذا قال مقاتل رح.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

په تحقيق تاسي لره ايها المؤمنون (لام موطئه د قسم محذوفي دی).

پوه سه: چي اسوة معنی قدوة ای ما يقتدی به، والمراد ههنا ان لكم في شان رسول الله ﷺ خصلة حسنة من حقها ان يوسی بها كالثبات في الحرب ومقاسات الشدائد. ابن عباس رض وايي چي حضرت عمر فاروق رض حجر اسود په مينه مينه مچ کړی، او داسي يې وويل چي زه پوهېږم چي ته يوه ډبره يې، او که ما نه وای ليدلی زما حبيب ﷺ چي ته يې مسح کړې او مچ يې کړې. ما به نه وای مسح کړې او نه به مي هم مچ کړې وای. ثم قرء عمر رض لقد كان لكم في رسول الله اسوة حسنة.

وحاصل الآية: چي تاسي بايد اقتداء وکړئ په رسول الله ﷺ پسي، يعني د خدای ج د دين مرسته وکړئ لکه ده چي کول، او صبر وکړئ على ما اصيبكم لکه ده چي صبر کړی وُ چي د احد په غزاء کي د مخ د غاښو مبارکو څخه يو مات سو او مخ مبارک يې ټپي سو او اکا يې حمزة بن عبد المطلب په ناوړه قتل شهيد کړل سو او ډول ډول ازار د کفارو د لاسه په مکه کي ده مبارک ته رسېدلی، او ده مبارک ستاسي څخه په غزواتو کي ځان نه دی سپمولی. نو تاسي بايد داغسي وکړئ. واستنوا بسنته.

لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

هغه چا لره چي اميد لري د ثواب ته د خدای ج ولقائه، او د نعمتو د ورځي د آخرت او د جنت (قال مقاتل رح په تفسير کي د دي آيت ای يخشى الله ويخشى يوم البعث الذي فيه جزاء الاعمال يعني رجاء په دې آيت کي په معنی د ېرې دی) او ذکر کوي د خدای ج ډېر. يعني في السراء والضراء.

پوه سه: چي لمن كان آه صله د حسنة ده او يا صفت دی د حسنة.

فائده: د رجاء سره يې كثرة الذكر هم راوړی تاچي مفضي و دوام ته د طاعت سي، ولي اقتداء کونکی په رسول سره بايد دائم الطاعة وي، والله الموفق.

سعدي شيرازي قدس سره وايي:

درين بحر جز مرد ساعی نرفت ..... گم آن شد که دنبال راعی نرفت

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کسانیکه کزین راه پر گشته اند ..... برفتند بسیار و سر گشته اند
خلاف پیمبر کسی راه گزید ..... که هر گز بمنزل نخواهد رسید
مجالست سعدی که راه صفا ..... توان رفت جز در پی مصطفی[۴]

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُوْنَ الْاَحْزَابَ قَالُوْا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ

او هغه چې ولیدل مؤمنانو احزاب د کافرانو دوی وویل چې دا هغه احزاب دي چې وعده یې کړې زموږ سره خدای ﷻ او رسول د خدای، اشارة الی قوله تعالی في سورة البقرة: اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَاْتِكُمْ مَّثَلُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ الی قوله تعالی: اَلَآ اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيْبٌ. ولې چې له دې آیت څخه داسې فهمیږي چې مؤمنانو ته به مثل د بلا د احزابو متوجه کیږي. مظهري وايي چې شاید رسول الله ﷺ دې دوی په واقعه د احزابو خبر کړي وه، او روح البیان صریح حدیث رانقل کړی دی وهو هذا: سیشتد الامر باجتماع الاحزاب علیکم والعاقبة لکم علیهم.

وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ ۡ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّآ اِيْمَانًا وَّتَسْلِيْمًا ﴿۲۲﴾

او رښتیا وایي خدای او رسول د خدای په ما اخبروا به او نه کوي زیات والی د احزابو دوی ته، مګر ایمان ای تصدیقا بما جاء به رسول الله ﷺ. وتسلیما لامره وقدره.

مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ۚ

ځینې له مؤمنانو څخه (رجال مبتدا، ده متاخر په سبب د تنکیر او من المؤمنین یې خبر دی) هغه رجال دي چې رښتیا کړې یې ده خبره چې دوی وعده کړې وه د خدای سره پر هغه خبره، یعني ثبات پر قتال چې دوی یې وعده کړې وه د رسول الله ﷺ سره یعني چې میدان د جنګ د کفارو سره به نه پرېږدم.
محاوره: صدقني فلان چې تاته به یې رښتیا وویل، ولې معاهده چې وفاء په عهد سره وکړي فقد صدق في العهد.

فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضٰى نَحْبَهٗ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوْا تَبْدِيْلًا ﴿۲۳﴾

بعض د دوی هغه کسان وه چې خپل نذر یې پر ځای کړی و، في عهده فلم یبق في زمته شيئ (والنحب في اللغة الموت یعنی مات علی الوفاء یعني مثل حمزة بن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبد المطلب واشباهه في غزوة احد حيث قتلوا ولم يفروا) او بعض ددوی منتظر دي
چي خان له نذره فارغه کړي (وېرجوا ان يموت على الوفاء) او عهد يې نه بدل کړي
(شيئًا مفعول مطلق د بدلوا دی يعني شيئًا من التبديل) بخاري، مسلم، ترمذي، ابن
ابي شيبة، طيالسي، ابن سعد او البغوي رح روايت کړی دی چي انس بن النضر چي د
انس بن مالک اکا ؤ د بدر په غزاء کي غائب ؤ، نو دا پر ده ډېره درنه پرېوته او داسي يې
وويل چي په اول مشهد کي يعني په غزاء کي د رسول الله ﷺ زه غائبوم، که خدای ج زه
حاضر کړم په بل قتال کي د مشرکانو خدای ج به ووینی چي زه به څه وکړم، نو غزوة احد
چي منځ ته راغله او مسلمانانو شکست وکړی، انس بن نضر داسي وويل: اللهم اني
اعتذر بما صنع هؤلاء (زه عذر درته کوم له فعل څخه چي دې کسانو وکړی يعني
مسلمانانو چي د جنګ ميدان يې خالي کړی) وابرء اليک مما صنع هؤلاء يعني
المشركين (يعني چي مسلمانان يې يو په بل پر له پسي په شهادت ورسول له دې فعل
څخه زه بېزاره يم) نو انس بن النضر چي پر ډله د مهاجرينو او انصارو ورغلی چي
سلاح يې پر مځکه ايښې وه او ورته ناست وه داسي يې ورته وويل، ما يجلسكم؟ پر
څه سبب دلته ناست ياست، دوی ورته وويل قتل رسول الله ﷺ.

درويش وايي: چي يوه غلطه او زه چي څه وخت چي عبد الله بن قميه عليه الصلوة
والسلام له نژدې څخه وليدی په ډېره يې وويشتی چي سر مبارک يې ټپي سو او يو د
رباعي غاښو څخه يې مات سو او پر مخ مبارک يې سېلاب د وينو راروان سو، عبد الله
بن قميه لويه ناره وکړه الا ان محمد قد قتل، او بعض راويان وايي چي شيطان دا ناره
وکړه، او مسلمانان چي په حادثه کي نه وه حاضر او ټيک وپرک وه په ډګر کي د جنګ
هغو دا ناره واورېدل او اسلحه يې پر مځکه ايښې وه او ورته ناست وه، هغه ؤ چي انس
بن نضر پر ورغلی او ورته وه يې ويل ما تصنعون بعده چي تاسي نو ژوند څه کوئ
وروسته تر دې يعني تر شهادت د عليه الصلوة والسلام درولاړ سئ موتوا على ما
مات رسول الله ﷺ، بيا انس بن النضر پر خلکو مخ راواړاوه، نو دده سره سعد بن معاذ
يو ځای سو نژدې واحد ته، سعد وده ته وويل چي زه هم ستا ملګری يم، انس بن النضر
د کفارو پر يوه سر حمله وکړه سعد بن معاذ وايي چي زما دومره د طاقته نه وه پوره
يعني لکه د انس رض، انس بڼغ پر وکړی ها (دا کلمه اسم فعل دده معنی يې داده راسه)
لريح الجنة ورب النضر اني لاجد) زما تر پزه کېږي بوی د جنت نژدې د احد و غږه ته)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تقاتل جنګ يې شروع کړی د کفارو په دننه صفو کي حتی قتل، نو مسلمانانو چي دی مقتول پیدا کړی ده پر جسد اتیا (۸۰) څه بالا ټپونه وه یا د تورو یا د نېزو وهل یا په غشي ویشتل، لکن مشرکانو نامردانو مثلت وده ته ورکړی یعني سترګي يې ختی کښلي غوږونه يې ختی پرې کول مذاکریې هم ختی پرې کړه، نس يې هم ور څیرلی ؤ زړه يې ختی کښلي ؤ الی غیر ذالک چي دا مړی هیڅ چا نه پېژندی چي څوک دی. ختی خور دده د ګوتو پر سرو وپېژندی، مفسرین وايي چي غالب ګمان دادی چي دغه آیت ومنهم من ینتظروا آه په دغه انس بن النضر رضوان الله تعالی علیه واشباهه کي نازل سوی دی، او ترمذي له جابر بن عبد الله څخه روایت کړی دی چي رسول اللهﷺ و طلحة بن عبید اللهؓ ته وکتل نو يې وویل: من احب ان ینظر الی رجل علی وجه الارض وقد قضی نحبه فلینظر الی هذا یعنی طلحة بن عبید اللهؓ.

بخاري له قیس بن حازم څخه روایت کړی دی چي ما ولیدی لاس د طلحهؓ چي شل ؤ چي ده به وارونه د تورو چي پر علیه الصلوٰة والسلام به کفارو کول طلحهؓ د تورو مخ ته خپل لاس سپر کاوه، نو علیه الصلوٰة والسلام دده په باره کي داسي وویل: اوجب طلحة (یعني طلحه ځان ته جنت واجب کړی) رواه الترمذي وابن حبان والحاکم وغیرهم مرفوعًا.

وسماه علیه الصلوٰة والسلام یومئذ طلحة الخیر ویوم حنین طلحة الجود ویوم غزوة ذات العشیرة طلحة الفیاض وقتل شهیدًا یوم الجمل ... یو شاعر وايي:

عاقلان از مرګ مهلت خواستند .... عاشقان ګفتند نی نی زود باد

لِّيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ

چي خدای ﷻ جزاء او ثواب ورکړي و هغو کسانو ته چي صادق وختل په خپلو وعدو کي یا معنی داده بسبب صدقهم چي وفاء بالعهد يې وکړه یا معنی داده چي جزاء د صدق وکړي.

وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ

او په عذاب کړي منافقان که د خدای ﷻ اراده وي یعني چي پر کفر او نفاق يې مړه کړي نو به عذاب ورکړي، او یا به يې توبه قبوله کړي که دوی له نفاقه توبه وکښل، وخلصوا دینهم لله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: جزاء د صادقانو هم په دنيا کي ورکوي چي کومک دی پر دښمنانو او اعلاء د بيرغ ددوی ده، او هم په آخرت کي بجميل الثواب والخلود في النعيم المقيم کي چي جنت دی، او تعظيم او تکريم دی پر امثال ددوی کذا في کشف الاسرار.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٤﴾

په تحقيق خدای ﷻ بخښونکی د ګناه او مهربان دی پر من تاب من معصية کانت حتی من النفاق.

وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا

خدای رد کړه يعني شکست يې ورکړی هغه کسانو ته چي کافران وه من قريش وغطفان وغيرهم، د رد معنی داده چي د کومي خوا چي راغلي وه پر هغه خوا ستانه سوه "بغيظهم" ای کائنين بغيظهم يعنی د غصې او د غمه ډک ولاړه، ولي چي مراد ددوی چي استيصال د رسول الله ﷺ او د اصحابو ﷺ نصيب نه سوه.

پوه سه: چي "خيرًا" چي نکره دی په سياق کي د نفي چي لم دی لپاره د استغراق ده. يعني هيڅ خير په لاس نه ورغلی نه بري پر مؤمنانو او نه اموال د مؤمنانو او نه ښځي او زراري د مؤمنانو. لم ينالوا حال بعد حال دی.

وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾

او کفايت وکړی خدای د مؤمنانو له خوا د جنګ چي باد يې پر مسلط کړی او ملائکه د تکبير ويلو لپاره په لښکر کي د کافرانو، او دی خدای ﷻ قوي يعني درلوونکی د لوی قدرت په خپل ما يشاء کي يحدث ما شاء واراد، او غالب دی په انتقام کي له دښمنه چي هيڅ مانع يې څوک نسي کېدای.

وَأَنزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن صَيَاصِيهِمْ

او راکښته کړه هغه کسان چي د احزابو سره يې مرسته کړې د اهل کتابو څخه چي بنو قريظة د يهودانو وه کما مر قصتهم باغواء حيی بن اخطب، د خپلو محکمو کلاوو څخه.

پوه سه: چي صياصي جمع د صيصة ده، هغه شي ته وايي چي سري يا حيوان خان په ساتي له دښمن څخه که محکمه کلا وي، او که د غوايي ښکروي او که د

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

چرک د پښې خاروي چې لکه تېره مېخ داسي شی دی چې چرک جنګ په کوي.

وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾

او واچول خدای پاک د دوی په زړو کي بېره، چي یوه ډله یې موږ وو ژل چي لوی نر وه، نه ښځي او نه نابالغه هلکان. (ابن اسحاق وایي چي دغه نران شپږ سوه (۶۰۰) کسه وه، بعض مفسرین وایي اووه سوه او بعض وایي څلور سوه کسه وه، ابن اسحاق رح وایي چي بعض رواة وایي چي نهه سوه (۹۰۰) کسه وه، والله اعلم)

او بندیانول مو بله ډله چي ښځي او ذراری وه، بعض مفسرین وایي چي بندیان اووه نیم سوه (۷۵۰) کسه وه او بعض وایي نهه سوه (۹۰۰)، او په سبیل الرشاد کي وایي چي سبایا زر (۱۰۰۰) کسه وه، من النساء والصبیان.

وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطَئُوهَا ۚ

او تاسي ته په میراث پاته سوه کښتونه د دوی او کورونه او کلاوي د دوی، او مالونه یعني مواشي د دوی لکه پسونه، غوایي، اوښان او نور، او داغه رنګه نقود د دوی من الذهب والفضة، او نوره مځکه چي تاسي تر اوسه تر پښو نه ده لاندي کړې. مقاتل او ابن زید رح وایي چي مراد ځني خیبر دی وهو المناسب لهذا المقام، او قتاده رح وایي چي مراد ځنی مکه ده، او الحسن رح وایي چي فارس او روم دی، او عکرمه رح وایي چي مراد ټولي مځکي دي چي مفتوحه د اسلام وګرځي الی یوم القیامة.

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

او دی خدای ج پر هر شي تام القدرة چي اراده یې وکړي لامانع لحکمه ولاراد لقضائه.

درویش وایي: چي اوس نوبت دی د بیان د بني قریضه وو د غزاء چي نقض العهد یې کړی ؤ او په احزابو کي داخل سوي وه چي حیی بن اخطب د دوی غولولی وه کمامر بیانه، راویان د قصې وایي په صحیح اسناد و سره چي مشرکان یعني ابوسفیان او ملګري د دا او غطفان او ملګري د ده او نور ناکامه سوه په قدرت د خدای جل جلاله کمامر بیانه، تو بنو قریضه ډېري بېري واخستل، ډېرو راویانو داسي روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ او ملګري چي له خندق څخه ډېر ستړي ستومانه را وګرځېدل او سلاح یې کښېښوول، او علیه الصلوة والسلام حجرې ته د عائشي رض ننوتی او غوښتل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يې چي سر مبارک له ګرد او غبار څخه د خندق پرې منځي، او بغوي رح وايي چي په حجره کي د زينب بنت جحش يې سر مبارک پرېولی، والاول اشهر، نيم سر د عليه الصلوة والسلام عائشي رضي الله عنها پرېولی ؤ، نو يو سړي سلام وواييه او داسي يې وويل: غديرک (منصوب على الاغراء) يعني ورځه جنګ ته د هغه چا چي ستا سره غدر کړی ؤ يعني نقض العهد يې کړی ؤ چي عبارت له بني قريضه څخه دی، فقام رسول الله ﷺ فزعًا (په ډېر خوف) نو داسي چټک ورولاړ سو، عائشه رض وايي چي ما تر چوله د دروازې ورته کتل. زما په خيال هغه سړی د حية الكلبي راغلی، او هغه سړي له سره ګرد و غبار څنډی او لنګوته يې مول کړې وه، او داسي يې وويل: ما اسرع ما حللتم غديرک من محارب عفا الله عنک؟ تاسي سلاح بيا کښېښول وما وضعت الملائکة مذ نزل بک العدو (اى الاحزاب) او دې سړي وويل چي موږ ملکي تر هغه پوري په احزابو پسي ؤ حتى چي حمراء الاسد ته مو ورسول (چي د يو ځای نوم دی چي له مديني څخه ډېر لېري دی) ان الله يأمرک بقتال بني قريضة، او زه اوس سره د ملګرو ملکو روان يم بنو قريضه ته چي د دوی کلاوي ور وښوورم، دې سړي وويل چي فاخرج بالناس، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي زما اصحاب د خندق په غزاء ډېر ستړي ستومانه سوي دي چي يو څو ورځي مو دې جنګ ته د بني قريضه مهلت ورکړی وای. هغه سړي ورته وويل در راهي سه سره د اصحابو بني قريضه ور ته فوالله بني قريضه به داسي وټکول سي لکه هګۍ پر ډبره. عائشه رض وايي عليه الصلوة والسلام چي کور ته راغلی، ما ورته وويل چي دا سړی څوک ؤ چي ستا سره يې خبري کولې؟ عليه الصلوة والسلام راته وويل تا وليدی؟ ما ورته وويل نعم، ده راته وويل چي د چا سره مشابه ؤ؟ ما ورته وويل د د حية الكلبي سره، عليه الصلوة والسلام راته وويل چي دا سړی جبرئيل ؑ ؤ او زه يې امر کړم چي د بني قريضه غزاء ته ووځه. راوي وايي چي جبرئيل ومن معه من الملائکة د قريضه پر خوا راهي سوه چي په کوڅو کي د بني غنم د انصارو دوړي پورته کېدلې. نو عليه الصلوة والسلام يو سړی امر کړی چي داسي نعره وکړه يا خيل الله اركبي (اى لښکره د خدای سپاره سئ) او بلال رض ته يې وويل چي اعلان وکړه چي من كان سامعًا مطيعًا فلا يصلين العصر الا في بني قريضة، په روايت کي د مسلم صلوة الظهر راغلی دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي شايد دا به سهوه د كاتب وي، د بخاري په روايت كي او د مسلم په بل روايت كي او د نورو كښ شمېر په رواياتو صلوة العصر راغلى دى، بلكې ظاهره داده چي صلوة الظهر عليه الصلوة والسلام په اذان د بلال لمونځ په جماعت كړى دى، لكه روح البيان چي وايي صلى الظهر آه، په هر صورت عليه الصلوة والسلام خو د څو كسانو سره پر طرف د بني قريضه وو راهي سو، پر وروسته كسانو د صلوة العصر وخت داخل، نو ځيني كسانو وويل چي صلوة العصر نه كذارو چي بني قريضه ته ونه رسېږو، ولي د عليه الصلوة والسلام له خوا پر تاكيداً او عزماً دا حكم وُ چي صلوة العصر به په قريضه كي كزارئ، خير هغه كسان خو راهي سوه، او بعد غروب الشمس يې لمونځ د عصر قضاءً په بنو قريضة كي اداء كړى، او بعض كسانو د مازديگر لمونځ پر خپل وخت پر لاري وكړى، او د عليه الصلوة والسلام د قول توجيه يې دا وكړه چي دده مقصد دا وُ چي پر لاري وقفه مه كوئ بلكې په تلوار ځانونه و بني قريضه ته ورسوئ دا يې مقصد نه وُ چي صلوة العصر كه څه هم وخت په لار كي درباندي راسي مه يې كوئ.

درويش وايي: چي مظهري يو وجه د جمعي راوړې ده يعني د حديث د ظهر او د عصر چي سرى په تعجب كي اچوي، والله اعلم.

تفريع: دا موضع چي عليه الصلوة والسلام يعني په بعض كسانو صلوة العصر په خپل وخت كي، او بعض كسانو چي بني قريضه وُ تهٔ د مغرب د لمانځه سره وكړى، ته پيش سوه پر يوې دلې يې منت نه وكړى، دا حديث پر دې دلالت كوي چي مجتهد لا اثم عليه ان اخطاء، ولي عليه الصلوة والسلام لم يصنف احداً من الفريقين يعنى من صلى في الطريق ومن لم يصل، په زاد المعاد كي وايي چي حاصل يې دادى چي دواړو فريقينو ته خداى ﷻ اجر وركوي په اعتبار د نيت د هغه هو من صلى في الطريق دوه ثوابه يې حاصل كړه امتثال الامر النبوي في الاسراع في المشي الى بني قريضة، ولي چي دا ظاهره خبره ده چي د عليه الصلوة والسلام مقصود د لايصلوا الا في بني قريضة، مبالغه وه په اسراع كي مجازاً، او بل فضيلت دې دلې دا حاصل كړى چي لمونځ د عصر يې په خپل وخت كي وكړى بخلاف الفريق الاخر چي د مازديگر لمونځ يې په خپل وخت كي نه وكړى بلكې او د مغرب سره يې چي بني قريضة ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورسېدل وه يې کړی هغه که څه هم فضیلت د اسراع في المشي حاصل کړی لکن فضیلت د صلوة العصر في الوقت يې د لاسه ورکړی، خير وروسته علیه الصلوة والسلام علي بن ابی طالب رضی الله عنه راوغوښتی او بيرغ يې په لاس ورکړی.

فائده: بیرغ اسلامي پر هغه حال باقي ؤ چي په خندق کي ؤ خلاص کړی يې نه ؤ، نو خلک تړوله په علي رضی الله عنه پسي روان سوه او پر مدينه منوره يې ابن ام مکتوم رضی الله عنه مقرر کړی چي په ستر ګو هم ړوند ؤ.

درویش وايي: چي دا موضوع د غزوة بني قریضه ؤ داسي وخت منځ ته راغله چي اووه ورځي د ذو القعدة الحرام پاته وې، بغوي رحمه الله وايي چي غزوة د قريضه په سنه پينځه (۵) کي د هجرت رونما سوه، نو علیه الصلوة والسلام خپل سلاح واغوستل او زغره يې هم واغوستل او مغفري يې پر سر کښېښنو يعني جنګي خولی او پر خپل آس چي لحيف يې باله سپور سو، او اصحاب کرام رضی الله عنهم چار چاپېره پر راوګرځېدل او هغو هم سلاح په غاړه کي واچول، او شپږ دېرش (۳۶) آسان وه چي علیه الصلوة والسلام يې په منځ کي روان ؤ، او ابن سعد رحمه الله وايي چي دده سره ورسره کسان دري زره (۳۰۰۰) کسه وه.

پوښتنه: ذو القعدة خو د اشهر حروم څخه وه او شرعًا په قول د علیه الصلوة والسلام ابتداء د قتال په اشهر حرم کي ناجائز ده؟

ځواب: روح المعاني، مظهري او نورو مفسرينو ددې سوال ځواب داسي ورکړی دی، اول حرمت د ابتداء د قتال په اشهر حرم کي علیه الصلوة والسلام په کال د حجة الوداع اعلان کړی او غزوة د بني قريضه تر حجة الوداع دمخه وه، دويم لکه چي خدای پاک په فتح د مکې يو ساعت د ورځي اجازه د جنګ ورکړه په کال کي د فتح د مکې او سره ددې قتال د حرم محترم حرام وه او داغه رنګه دي اجازه علیه الصلوة والسلام ته د جنګ په شهر حرام کي ورکړې وي لمنفعة قطع عداوة اليهود بالمرة، درېيم دا خو بدايه د قتال د رسول الله ﷺ له خوا نه وه بلکې بدايه د قتال خو بني قريضه وو وکړه چي په احزابو کي داخل سوي وه، او د علیه الصلوة والسلام سره يې جنګ کاوه، له ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت دی چي علیه الصلوة والسلام چي بني قريضه ته ورسېدی پر خره سپور ؤ پر لځه شا چي دا خره يې يعفور باله، او په صحيح حديث کي راغلي دي چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

علیه الصلوة والسلام په لار کي د بني النجار د صوربين په مقام کي چي په هغو نفرو کي حارثه بن النعمان هم موجود ؤ او هغو ټولو سلاح اغوستي وه علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي دلته څوک تېر سو تېر؟ دوی ورته وویل چي دحیة بن خلیفة الکلبي تېر سو پر غاطره سپور ؤ او پر څېن استبرق (چي یو ورېښمین ټوکر دی) دده سامان ؤ، او موږ ته یې وویل چي خپل سلاح را واخلئ موږ هم خپله سلاح را واخستل صف زده ولاړ یو، او دحیة الکلبي رضی الله عنه راته وویل چي اوس به علیه الصلوة والسلام هم راورسېږي، حارثة بن النعمان وایي چي دوه صفه ولاړ ؤ، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي دحیة الکلبي نه ؤ جبرئیل ؤ چي بني قریضه ته راهي ؤ چي د دوی کلاوي پر زلزله راولي او د دوی په زړو کي رعب واچوي، راوي وایي چي علي بن ابی طالب رضی الله عنه سره د څو نفرو د مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم روان ؤ، بني قریضه وو چي علي او مهاجرین او انصار رضی الله عنهم ولیدل، نو د شر یعني د جنګ یقین یې سو، او علي رضی الله عنه د اسلام بیرغ ورپاوه په نېږد د بني قریضه وو د کلا د بېخ، نو بني قریضه د کلا د خوا ناري وهلې او بنکنځل یې و علیه الصلوة والسلام او ازواج مطهراتو ته کول، ابو قتاده رضی الله عنه وایي چي موږ ساکت ؤ یعني بنکنځل مو نه کول او دا قدر مو ویل السیف بیننا و بینکم، یعني توره به زموږ او ستاسي تر منځ فیصله وکړي، په دې دوران کي رسول الله ﷺ راورسېدی او قریب د دوی وحصن کلا ته د بني قریضه وو نازل سو په حره کي د بني قریضه (یعني په شګلنه مځکه کي د دوی) علي رضی الله عنه چي علیه الصلوة والسلام ته ور روان سو، ابو قتاده رضی الله عنه وایي چي علي رضی الله عنه ما ته وویل چي ته بیرغ سنبال کړه، نو علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي د دې خبیثانو کلا ته نژدې مه ورځه، د علي رضی الله عنه غرض دا ؤ چي علیه الصلوة والسلام د دغو خبیثانو پوچ فحش وانه وري، علیه الصلوة والسلام ورته وویل ته ما امر کوې په رجوع، ای علي تا لکه چي د دوی څخه بنکنځل و ماته اورېدلي دي؟ علي رضی الله عنه ورته وویل نعم، علیه الصلوة والسلام وویل دوی چي ما ووینې هیڅ بنکنځل نسي کولای، نو علیه الصلوة والسلام د کلا و خوا ته راهي سو او د علیه الصلوة والسلام په مخه اسید بن حضیر ؤ هغه ناره پر و کړه یا اعداء الله موږ ستاسي د حصونو څخه نه خوځو تر څو چي تاسي لا لوږې څخه مړه نسئ تاسي اوس لکه ګیدړ چي غاړ بندي سئ، دوی ورته وویل یا ابن الحضیر موږ خو ستاسي معاهدین یو دون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الخزرج، اسید بن حفیر ورته وویل لا عهد بیننا و بینکم او نه قرابت او علیه الصلوٰة والسلام ښه ورقریب سو، ابن الحفیر وایي چي موږ د علیه الصلوٰة والسلام پرسر سپرو نه نیولي وه، نو علیه الصلوٰة والسلام په بلند اواز ورناري کړې د دوی و اشرافو ته حتی چي ناره یې په دوی واوریدل، هغو ورغ نه کاوه، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل ځواب راکړئ یا اخوة القردة والخنازیر و عبدة الطاغوت هل اخزاکم الله (کلمه د هل په معنی د قد ده نحو هل اتی علی الانسان آه) یعني په تحقیق خدای ج تاسي رسوا کړلاست، او نازل کړی خدای ج عذاب پر تاسي، تاسي زما په غیاب کي ماته ښکنځل کول، دوی په قسم ورته وویل چي موږ ښکنځل نه دي کړي او دا یې ورته وویل ما کنت فاحشًا؟ یعني تا ولي موږ ته وویل: یا اخوة القردة والخنازیر، دا خو فحش وه او تا خو فحش نه ویل؟ چي ماخستن سو مسلمانان راجمع سوه و رسول الله ﷺ ته او سعد بن عباده رض څو باره د خورما راوړه و رسول الله ﷺ ته نو د غه یې خوراکه سوه، او علیه الصلوٰة والسلام وویل نعم الطعام التمر، نو چي سهار سو رسول الله ﷺ او غشي ویشتونکي مسلمانان سره راغونډ سوه، د بني قریضه پر کلا شا وخوا یې احاطه وکړه، نو مسلمانانو په غشو او ډبرو دوی ویشتل او یهودانو له حصون څخه ډبري او غشي راغورځول حتی تر مانښامه پوري او مسلمانان په نوبت سره راتله تېر اندازي یې کول، نو علیه الصلوٰة والسلام و تېر اندازی ته دوام ورکړی حتی چي یهودان پر هلاک وبېریدل، نو یهودانو خپله تیر اندازي بنده کړه او علیه الصلوٰة والسلام ته یې د خبرو کولو پیشنهاد وکړی، علیه الصلوٰة والسلام د دوی دي پیشنهاد ته نعم وو ایه، نو دوی نباش بن قیس راواستاوه، نو هغه علیه الصلوٰة والسلام ته وویل چي زموږ سره هغه معامله وکړه چي تا د بني نضیر سره کړې وه یعني موږ خپل ټولي کلاوي او اموال دربرېږدو او موږ له خپل وطن څخه وځو. ښځي او اولادونه چي ذریه یې بولي او یو اوښ بار چي زموږ زړه غواړي راسره وړو یې الا الحلقة، فابی رسول الله ﷺ ذالک، یا نباش ورته وویل چي زموږ وینه دي محفوظه وي او زموږ ښځي او ذریه او د اوښ تر بار درتېریو، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل: لا اصرف قلا بندي به خلاصوي او حکم ته به غاړه ایږدئ، نباش چي قوم ته ورغلی او د علیه الصلوٰة والسلام اخیري خبره یې ورته وکړه، نو کعب بن اسد چي د قریضه رئیس ؤ کماسر وویل یا معشر بني قریضه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والله قد نزل بکم ما ترون، او کعب بن اسد وویل چي زه تاسي ته دري پيشنهاده کوم هر
يو چي ستاسي خوښ وي زه به هغسي وکړم قالوا وماهي؟ کعب وویل اول پيشنهاد
داده چي راځي ټول ددغسي سړي بيعت وکړو او تصديق يې وکړو او ايمان پر
راوړو، ده وویل والله قد تبين لکم (تاسي ته دا ښکاره سوې ده چي دا رجل نبي مرسل
دی او دا هغه سړی دی چي ستاسي په کتاب تورات کي يې نعت موجود دی) نو که
داسي موږ وکړو هم زموږ وينه او ښځي او ذريه او مالونه او قلاوي ټول محفوظ موږ
ته پاته سي، کعب ورته زياته کړه والله انکم تعلمون ان محمداً نبي وما منعنا من
الايمان به الا الحسد للعرب، ولي چي دی نبي د بني اسرائيلو د قوم نه دی، او کعب
ورته زياته کړه چي ما خو عهد د امن د عليه الصلوة والسلام نه ماتاوه پر موږ بلا او
شوم ددغسي سړي د لاسه نازل سو اشاره يې وحيی بن اخطب ته وکړه چي هغه په
مجلس کي موجود ؤ، ولي حيی چي بني قريضه وغولول داسي يې ورته ويلي وه چي
که څه هم قريش او غطفان ولاړ سي زه به ستاسي سره يم، نو د کعب بن اسد سره يې هغه
وينا وفا کړه، نو يهودانو د بني قريضه وکعب بن اسد ته وويل لانفارق حکم التورات
ابداً ولا نستبدل به غيره، کعب بن اسد ورته وويل (۲) زما پيشنهاد دادی راسئ چي
خپلي ښځي او عيالونه ټول قتل کړو ثم نخرج الی محمد بالسيوف، نو موږ که هلاک
او قتل سو داسي به ارمان نه وي چي ښځي او کوچنيان به مو څرنګه سوي وي، او که
موږ غالب سوو پر محمد باندي قلعمري نوري ښځي او زامن به پيدا کړو، دوی په
ځواب کي کعب بن اسد ته وويل لانقتل هؤلاء المساکين، نو څه خير په ژوند کي ستهٔ،
وروسته تر قتل ددوی، (۳) پيشنهاد که دا هم نه کوئ، نو نن شپه د سبت ده يعني د
شنبي شپه شايد محمد (ﷺ) او اصحاب دده به غافل وي په دې سبب چي د يهودانو
د سبت د ورځي احترام کوي، حمله به پر وکړو، نو په دې غفلت کي ددوی چي موږ
حمله پر وکړو نو موږ به ئ ميابه سو، دوی ورته وويل چي موږ د سبت احترام د لاسه نه
ورکوو، ولي که موږ داغسي وکړو موږ ته به هغه عذاب راسي لکه تاته چي معلوم دی
مسخ به سو يعني سرکوزان او بيزوګان به را څخه جوړ سي.

درويش وايي: چي په دې کي ددوی اشاره و هغه مسخ ته وه چي په زمانه کي د
داؤد عليه السلام په ايله کي پېښه سوه چي د درياب پر غاړه پراته وه او د شنبي په ورځ يې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د ماهیانو بنکار کاوه، کما بیناه في موضع آخر من القرآن مفصلاً)

او کعب بن اسد ورته وویل چي آیا ستاسي پیاد ده هغه خبره چي جواس چي ستاسي امیر ؤ کړې وه، دوی ورته وویل چي هغه کومه خبره وه؟ کعب بن اسد ورته وویل چي هغه دا خبره کړې وه چي په دې قریه یعني مدینه کي به یو نبي راسي، نو جواس وویل که دا نبي پیدا سو او زه ژوندی وم زه ایمان پر راوړم او کومک ورسره کوم، او که زما تر مرګ وروسته پیدا سو تاسي به یې متابعت کوئ او انصار او اولیاء دده به ګرځئ او ستاسي به نصیب سي ایمان پر دواړو کتابو الاول یعني تورات والآخر یعني القرآن النازل علی ذالک النبي، او هغه نبي ته زما د خوا خبر ورکړئ چي زه مصدق یم.

درویش وایي: چي کعب بن اسد هغه اول پیشنهاد ورته تکرار کړی، خو دوی بیا ورته وویل لانفارق حکم التورات ولانستبدل به غیره، وروسته ثعلبه او اسید ابنا سعیة او اسد بن عبید چي هغه د هذیل د قبیلې وه چي نه بني قریضه وه او نه بني نضیر وه بلکي ددوی نسب تر دوی لوړ ؤ په دوی ګډېدی، ګویا د قریضه او د نضیر اکاګان وه، هغو ورته وویل یا معشر بنو قریضه! والله انکم لتعلمون انه رسول الله وان صفته عندنا حدثنا بها علمائنا وعلماء بني النضیر او موړ ته خیر بن الهیان چي اصدق الناس ؤ عندنا هو اخبر بصفته عند موته. قالوا لانفاق حکم التوراة نو نامور کسانو چي اباء د قریضه د ایمان څخه ورته معلوم سوه، نو ددغي شپې په سهار کي ورغله علیه الصلوة والسلام ته، نو بیعت یې ورسره وکړی او ایمان یې راوړی. نو علیه الصلوة والسلام ددوی ځانونه او ددوی اهل او اموالو ته امان ورکړی، او یو بل ناصح عمرو بن سعد وویل چي تاسي ای بنو قریضه وو هغه عهد چي ستاسي او محمد تر منځ ؤ مات کړی، او ما ستاسي سره شراکت نه دی کړی په غدر کي ستاسي، نو پر یهودیت ثابت وسئ و محمد (ﷺ) ته د جزیه پیشنهاد وکړی زه پوهېږم چي دی به یې ستاسي څخه قبول کړي او که نه. قریضه ورته وویل چي موږ خبر یو چي خراج یې بولي، دا و عربو ته نسو ورکولای هذا عار لنا ابدًا والقتل خیر من ذالک.

اهل تاریخ المغازي وایي: چي بني قریضه څو کوره استول و علیه الصلوة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والسلام ته چي ابو لبابه چي د عمر بن عوف د قبيلې ؤ چي حلفاء د اوس بن الخزرج وه مونږ ته را واستوه چي مونږ د هغه سره مشوره وکړو خپل په کار کې، عليه الصلوة والسلام ابو لبابه بن عبد المنذر ته وويل ورسه، ابو لبابه چي راغلی قريضه ټوله ورته ولاړ سوه، او ښځو او کوچنيانو يې دده په مخ کې ږغاري کړې، د ابو لبابه زړه پر وسو، نو دوی يعني بني قريضه ورته وويل چي ستا دا خوښه ده چي مونږ پر حکم د محمد ځانونه تسليم کړو؟ هغه په خوله ورته وويل نعم او په لاس يې اشاره و حلق ته وکړه يعني محمد ﷺ مو ذبح کوي، ابو لبابه وايې چي زه د ځايه نه وم ولاړ سوی چي په ځان پوه سوم چي دا خو دي خيانت وکړی راوي وايې چي ابو لبابه پر خپل مخ ولاړی عليه الصلوة والسلام ته نه ورغلی حتی چي ځان يې په تنبه پوري د مسجد نبوي ﷺ و تاړه.

درويش وايي: چي د تنبه پر لوړه غاړه تر اوسه پوري نوشته دي عمود التوبة، او ابو لبابه زايي چي زه به د غه تنبه پوري تړلی يم چي يا مرم او يا يتوب الله علی يعني علی خيانتي مع رسول الله ﷺ او دا مي د خدای سره وعده وکړه چي زه به پر مځکه د بني قريضه وو پل کښېږدم ابدًا او زه به نه وليدل سم په هغه ځای کې چي ما خيانت د خدای او رسول سره وکړی يعني بلد بني قريضه، ابو لبابه وايي زما ټوله احوال و عليه السلام ته چا بيان کړي وه نو عليه الصلوة والسلام دعوه حتی يحدث الله فيه ما شاء، او که دی اولاً ماته راغلی وای او حال د خپل خيانت يې بيان کړی وای ما بخښه ورته کول وانزل الله تعالی هذه الاية في ابي لبابه وان کان حکمه عامًا :يا ايها الذين آمنوا لا تخونوا الله والرسول: الی آخير الآية، ابو لبابه وايي چي توبه زما پر رسول الله ﷺ نازل سوه چي دی په کور کي وو ام سلمة ؓ دا وايي چي ما عليه الصلوة والسلام وليدی چي وي خندل ما پوښتنه خندي وکړه چي پر څه شي دي وخندل اضحک الله سنک.

درويش وايي : چي دا د عربو رواجي دعاء ده، عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي د ابو لبابه توبه قبوله سوه ام سلمة ؓ وايي چي ما عليه الصلوة والسلام ته وويل چي زيری پر ونه کړم عليه الصلوة والسلام وويل بلی يعني پر وي کړه ان شئت نو زه د حجرې په دروازه کې ودرېدم (دا د مخه تر حجاب وه) فقلت يا ابا لبابة ابشر (زيری مي درباندي) فقد تاب الله عليک د مسجد حاضر خلک را

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وغوښتېده چې ما خلاص کړي ابو لبابه ما ورته وويل لا حتى يكون رسول الله ﷺ هو الذي يطلقني بيده نو عليه الصلوة والسلام چې د سهار ولمانځه ته را ووتی ابولبابه يې له قيد څخه خلاص کړی ابو لبابه رضي الله عنه وايي چې زما يو خوب په ياد سو چې مونږ مسلمانان بني قريضه محاصره کړي وي او زه په يو تورو ختو کې چې ډېرې بد بويه هم دي ښخ يم بندي دي چې په خوب کې زما دا خيال سو چې له بدبويي څخه د ختو به زه مړ سم. بيا مي يوه جاري وياله وليدل چې په هغې ويالې کې مي ځان پاک پرېولی او تنده مي هم ماته سوه او ډېره خوشبويي تر پزې پورې راغله. نو ما دا خوب ابوبکر رضي الله عنه ته ووايه. نو هغه يې تعبير داسي راته وکړی چې ته به په لوی غم اخته سې او بيرته به فرج ځندي پيدا کړې (يعني له هغه غمه به خلاص سې) حتى ما ځان تړلی ؤ هغه خوب به مي را پياد سو اميد به مي پيدا سو چې خدای ج به زما توبه نازله کړي، ابن هشام وايي چې ابو لبابه شپږ ورځي ځان تړلی ؤ. او ابن عقبه وايي چې راويان وايي چې قريب شل ورځي يې ځان تړلی ؤ. په بدايه کې وايي چې دا قول اشبه د قولو دی، راوي وايي چې د لمانځه، يا د قضا حاجت يا د اودسه وخت به سو په يوه روايت کې ماينه به يې راغله خلاص به يې کړی او په بل روايت لور به يې راغله خلاص به يې کړی، ددې دوو روايتو منافات نسته، ولې کاهي به يې ماينه راغله او کاهي به يې لور راغله. او چې ابو لبابه به د خپلو کارو څخه فارغه سو بيرته به ماينې يا لور وتاړه، وانزل الله تعالى في توبة ابو لبابة رضي الله عنه هذه الآية: وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۱۰۲) (التوبة) بيا عليه الصلوة والسلام وبني قريضه ته وويل چې زما پر حکم راکښته کېږئ؟ دوی ورته وويل يا، ولې چې ابو لبابه ابن المنذر دوی ته په اشاره ويلي وه چې عليه الصلوة والسلام مو قتل کوي کما مر. فقال عليه الصلوة والسلام چې پر حکم د سعد بن معاذ سيد الاوس تسلمېږئ؟ دوی ورته وويل نعم. او دا يې ټينګه معاهده وکړه چې د سعد بن معاذ له حکمه سر غړونه نه کوو، نو عليه الصلوة والسلام په سعد بن معاذ پسې يو نفر راهي کړی چې هغه په مدينه کې ؤ او د خندق په غزا کې پر لاس سخت ټپي سوی ؤ يعني د لاس پر لوی رګ ويشتل سوی ؤ، او ده خدای ج ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خواست کړی ؤ چې تر هغو ما مه وژنې چې په بني قریضه وو مې زړه سوړ سوی نه وي، نو سعد بن معاذ پر خره سپور راغلی وکان رجلاً جسیمًا، فقال علیه الصلوٰة والسلام قوموا الی سید کم، فقام الانصار فانزلوه.

ویو محترم سړي ته د احترام په توګه ولاړېدل روا دي په حکم د دغه حدیث، ددې حکم څخه مخالف یعني غیر مقلدین وایي چې دا حکم نبوي دده د احترام لپاره نه ؤ بلکې ددې لپاره ؤ چې دی جسیم سړی ؤ چې له خره څخه یې راکښته کړی، نو مونږ اهل سنت وایو چې لفظ د سید کم دلالت پر دې کوي چې ولاړه ددوی د احترام د سعد بن معاذ لپاره وه، او بل داده چې دده د راکښته کولو لپاره یو نفر کافي ؤ نو عمومي حکم ته د قوموا څه ضرورت ؤ.

فائده: رسول الله ﷺ چې سعد بن معاذ په خېمه کې د یوې ښځې چې رفیده خلګو بلل او د اسلم د قبیلې وه چې په مسجد نبوي کې وه او ددې ښځې وظیفه دا وه چې د ټپیانو تداوي به یې کوله، او دې د ثواب لپاره د یو ضائع کښتني او مریض خدمت هم کاوه ساتلی ؤ او د هغې څخه یې راوستی سعد بن معاذ وویل چې زما حکم دا دی چې د جنګ نران یعني چې بالغ وي ټول ده دي ووژل سي او اموال دې تقسیم سي او ښځې او ذراري دې سبي سي یعني مریان منځیاني علیه الصلوٰة والسلام الله اکبر ووایه وقال لقد حکمت فیهم بحکم الله فوق ارقعة یعني السموات، نو علیه الصلوٰة والسلام دوی نران ټول له بندیان کړه په سرای کې د اسامة بن زید رضی چې تعداد یې (۶۰۰) مقاتل وو. او ذریة او ښځې چې تعداد یې (۷۰۰) وو په سرای کې د ابنة الحارث النجار لان تلک الدار کانت سروة لنزول الوفود من العرب د بني قریضه اموال د غنیمت د کورو څخه دوی (۱۵۰۰) توري (۳۰۰) زغري او (۲۰۰۰) نیزې او (۵۰۰) سپرونه او ډېر لوښي او اوښان او نور بې حسابه مواشي او د دوی مځکې او کورونه یې مهاجرینو ته ور کړه انصارو ته یې نه کړه ور، ولې هغو باغونه او سرایونه درلوده په دې تقسیم انصار ټول له وه قال الله تعالی في حق الانصار رضی ویؤثرون علی انفسهم ولو کان بهم خصاصة بیا علیه الصلوٰة والسلام بازار ته د مدینې راغلی او امر یې وکړی چې خندقان په مځکه کې جوړ کړي نو بندیان یې را واېستل د خندق پر غاړه بې دراوه سر بې په توره څنډي بې کاوه خندق ته بې ټېله کوی چې ګرده یې مړه کړه خندقانو ته یې وغورځول نو یې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خاوري پر را واړولې فاعل د قتل د دوی علي ﷺ او الزبير ﷺ وُ، او د ښځو څخه يې څوک نه دی وژلی مګر بنانة قصاصًا چي د دغي ښځي پر خلاد بن سويد ﷺ باندي چي تحت الحصن ناست وُ د ميچني چي رجی يې بولي پر را وغورځاوه د کلا څخه هغه شهيد سو، او بيله خلاده بل څوک نه دی شهيد سوی عليه الصلوة والسلام په حق کي دده وويل (له اجر شهيدين) راويان د غزة القريضة وايي چي رسول الله ﷺ سعد بن زيد الانصاري امر کړی چي سبايا د قريضه بوزه نجد ته نو هغه هوري خرڅ کړه، نو د مسلمانانو لپاره آسان او سلاح په رانيسه.

فائده: رسول الله ﷺ امر وکړی چي مور او ولد به نه سره جلا کوي يعني چي موري يې يو ځای خرڅه کړي او ولد يې بل ځای تر څو چي غلام بلوغ ته نه وي رسېدلی يا مينځه حيض ته نه وي رسېدلې، او عليه الصلوة والسلام د ځان لپاره ريحانه بنت نويد بن عمر بن حذافة د بني نضير له قومه څخه وه او په قريضه وو کي واده وه مختاره کړه او هغي اسلام قبول کړی او عليه الصلوة والسلام ازاده کړه او په نکاح يې کړه، او دده مبارک سره وه چي عليه الصلوة والسلام د حجة الوداع څخه راغلی په (۱۰) کي ريحانه وفات سوه فدفنها بالبقيع.

درويش وايي: چي د مخه موږ وويل چي سعد بن معاذ چي لاس يې د پر سخت ټپي وُ دا دعاء کړې وه چي خدای ﷻ دي تر هغو ما نه وژني چي زړه مي په بني قريضه وو سوړ نه سي، نو چون دده په حکم د قريضه خاتمه وسوه کمامر، هغه زخم د لاس د سعد بن معاذ ﷺ وينه ايله کړه حتی مات شهيدًا وقد استبشرت الملائکة بروحه واهتز (حرکت وکړی) عرش د خدای ﷻ په موت د سعد بن معاذ ﷺ، يو سړي د انصارو دده په باره کي دا شعر ويلی دی:

وما اهتز عرش الله من موت هالک ...... سمعنا به الا لسعد ابی عمرو

درويش وايي: چي دا قصه چي فقير وکړه د دغو تفاسيرو څخه مأخوذ ده: (۱) التفسير الکبير (۲) التفسير الخازن (۳) تفسير روح المعاني (۴) تفسير روح البيان (۵) تفسير المظهري. يعني بعض ځايو نه له يوه تفسير څخه بعض له بل تفسير څخه وهکذا. لکن روح المعاني نوري زائدي خبري کړي دي، او مظهري پر مسائلو د فقهه زور اچولی، نو که زه فقير ددې دوو تفسيرو ټول له بيانات راوړم د پري صفحې به

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نوري په بر کي ونسي او مطالعه کونکي به ډېر خوابدي سي ..... بيت:
تاطبع نازکت نه پزيرد ملالتی .... آن به که تفسير را دوام دهم

يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِيْنَتَهَا

ای نبي ووايه و زوجاتو ته خپل که تاسي ياست چي اراده لرئ د ژوند ناقص او د زينت ددې ژوند ، او فراخي د رزق.

فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيْلًا ﴿٢٨﴾

بوه سه: چي اصل معنی د تعالين داده چي يو سړی په لوړ مکان کي وي او کښته مکان والاته ووايي چي تعالي يعني لوړ ځای ته راسه، وروسته يې استعمال ډېر سو حتی استوت في استعماله الامکنة کلها، فالمعنی اقبل الي.

توجمه: راسئ په خپل اختيار سره لپاره د طلب د طلاق، زه به متعه د طلاق درکړم يعني يو جوت کالي، زه به تاسي طلاقي کړم په ښه طلاق سره يعني چي بيرته قصد د رجوع نه لرم چي پر تاسي عده اوږده کړم کما کان يفعله اهل الجاهلية ولي چي ددوی به د مابيني ښځه بد راتله طلاق رجعي به يې ورکړی چي د هغې عده به تېرېدو ته نژدې سوه په قول به يې رجوع ورته وکړه او دستي به يې بيرته طلاقه کړه ثم وثم حتی تطول عليها العدة.

وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ

او که چېري ياست تاسي اراده لرئ يعني مراتب د قرب و خدای ته او رضی د خدای او قرب او رضی د رسول د خدای او نعمتونه د آخرت د ورځي يعني الجنة.

فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنٰتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٢٩﴾

نو په تحقيق خدای اراسته کړي د محسناتو لپاره ستاسي يعني چي طالبات د رضوان الله او د رسول د خدای او د دار الآخرة يعني دوی مخلصات وي لان الاحسان ان تعبدوا الله کانک تراه الی اخير الحديث الطويل الذي رواه الشيخان "اجرا عظيما" ثوابونه ډېر تر نورو ښځو مؤمناتو په سبب د ازدواج د رسول الله ﷺ.

بوه سه: چي احمد، مسلم، نسائي او ابن مردويه من طريق له جابر ؓ ښځه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ په کور کي ؤ او خلک يعني صحابه کرام رضي الله عنهم به په مسجد کي وه فلم يؤذن لاحد ثم اذن لابي بکر و عمر رضي الله عنهما او رسول الله ﷺ ناست ؤ ساکت ؤ او زوجات مطهرات پر راټولي وې، چونکه عليه الصلوة و السلام ډېر مهموم ؤ نو عمر رضي الله عنه فکر وکړی چي يو داسي خبره دي کړم وای شايد رسول الله ﷺ به خندلي وای، نو عمر رضي الله عنه وويل يا رسول الله لو رئيت ابنت زيد يعني خپله ماينه يې يادول ﷺ زما ښځه يې د بنې نفقې غوښتنه وکړه زه ور وغورځېدم تر غاړه مي ونيول يعني خپه مي کړه فضحک النبي ﷺ قال هن حولي سألتني النفقة، فقام ابوبکر رضي الله عنه الى عائشة رضي الله عنها ليضربها وقام عمر الى حفصة رضي الله عنها چي د عمر رضي الله عنه لور وه، دواړو وويل تسئلان رسول الله ﷺ ماليس عنده، نو عليه الصلوة و السلام دوی منع کړه، نو ازواجو مطهراتو وويل والله لانسئل رسول الله ﷺ بعد هذا المجلس ماليس عنده. روح المعاني وايي: و انزل الله الخيار.

درويش وايي: چي دا موضوع د مخه نه وه آيت په دې کي نه دی نازل هغه بله موضوع ده، بلکې موضوع د نزول د آيت هغه ده چي بغوي رحمه الله بيان کړې ده: ان ازواج النبي ﷺ سئالته من عرض الدنيا و زيادة في النفقة او عليه الصلوة و السلام به دوی زهير اوه چي فلانی درباني ګرانه ده او زه نه يم دربانډي ګرانه الى غير ذالک، نو عليه الصلوة و السلام د دوی څخه هجرت وکړی او په يوه بالا خانه کي چي مشربه يې بلل چي د لرګي پر زينه به ورختی، او يوه مياشت يې قسم اختستی ؤ چي زه به زوجاتو ته نه ورځم، او صرف لمانځه ته به راکښته کېدی د چا سره يې خبري نه کولې، نو خلګو دا شائع کړه چي عليه الصلوة و السلام خپل زوجاتي طلاقي کړي دي، نو عمر رضي الله عنه وويل چي زه به دد دې خبري تحقيق وکړم، نو زه مشربې ته ورغلم او عليه الصلوة و السلام ته مي وويل اطلقت نسائک؟ قال لا لکن آليت منهن شهراً لا ادخل عليهن، عمر رضي الله عنه وايي ما ورته وويل يا رسول الله ﷺ زه چي مسجد ته ورغلم مسلمانانو ټولو دا ويل چي عليه الصلوة و السلام طلق نسائه، نو زه به دوی ته خبر ورکړم چي رسول الله ﷺ خپلي ښځي نه دي طلاقي کړي، قال نعم ان شئت فقمت على باب المسجد، نو مي لوړ په ناره وکړه لم يطلق رسول الله ﷺ نسائه، ونزلت هذه الآية: وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُولِي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ. عمر رض وايي فكنت استنبط ذالك الامر، وروسته چي يوه مياشت ايلاء د قسم د عليه الصلوة والسلام پوره سوه دا آيت مذكوره نازل سو چي د آيت التخيير په نامه مشهور دى.

درويش وايي: چي شان نزول د آيت التخيير په بخاري كي ډېر طويل راغلى دى ان شئت فارجع اليه، بغوي رح وايي چي په دغه وخت كي د نزول د آية التخيير د عليه الصلوة والسلام نهه زوجاتي وې. پنځه د قريشو ښځه (١) عائشه بنت ابى بكر رض (٢) حفصة بنت عمر رض (٣) ام حبيبة بن ابى سفيان رض (۴) ام سلمة بنت امية رض (۵) سودة بنت زمعة رض، او څلور د غير قريشو ښځه وي (١) زينب بنت جحش الاسدية رض (٢) ميمونة بن الحارث الهلالية رض (٣) صفية بنت حيى بن اخطب الخيبرية (۴) جويرية بنت الحارث المصطلقيه، ولما نزلت آية التخيير، نو عليه الصلوة والسلام ابتداء له عائشي رض څخه وكړه، او داسي ورته وويل: چي يو شى وتاته وايم او دا مي خوښه ده چي ته په تلوار جواب رانه كړې تر هغو چي مشوره دي د مور او پلار سره نه وي كړې (د عليه الصلوة والسلام غرض دا وُ چي دا خو ښځه ده يو وار ونه وايي چي زه طلاق غوارم او مور او پلار خو دا نه امر كوي په فراق د رسول الله ﷺ)، نو عائشه رض وايي چي عليه الصلوة والسلام آية التخيير راته ووايه، نو عائشي رض ورته وويل: افيك استشير ابوى بل اختار الله ورسوله والدار الآخرة، عائشي رض ورته وويل چي زه ستا څخه سوال كوم چي زما حال به نورو ازواجو ته نه وايه. تعني كه نورو زوجاتو درته وويل چي عائشي څخه ځواب در كړى، زما حال مه ورته وايه (ددي غرض دا وُ چي گوندي بعضي ضرات (بني) ځان مختاره كړي نو زوجات به لږ سي) عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي هري ښځي چي زما څخه سوال وكړى ستا د حال، زه حتمًا ورته وايم چي عائشي رض زه مختاره كړم طلب د طلاق يې نه وكړى. لم يبعثنى الله جحودًا (چي حق به نه وايم) ولا مفتنًا (او يا څوك په فتنه كي اچونكى) بل بعثنى الله مبشرًا معلمًا. خير اخيرًا ټولو زوجاتو رض عليه الصلوة والسلام مختاره كړى، او يوې هم طلب د طلاق نه وكړى، راوي وايي دوى ټولو چي خداى اورسول د خداى او دار الآخرة مختاره كړى، د عليه الصلوة والسلام په مباركه چهره كي اثار د خوشحالي وبرېښېدل. قتاده رض وايي دوى چي خداى او رسول او دار

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الآخرة مختاره کړی، نو خدای ﷻ د دوی د خوشحالی لپاره نوري نکاح پر علیه الصلوة والسلام بندي کړې، فقال عزوجل: لایحل لک النساء من بعد، ولا ان تبدل بن من ازواج یعني چي یوه طلاقه کړې په عوض کي بله وکړې.

يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَنْ يَّأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ

ای زوجاتو د نبي که څوک له تاسي څخه راتګ وکړي په فاحشه سره.

یوه سه: چي له فاحشه مراد زنی ده، بلکې ابن عباس رضي الله عنه وایي چي مراد ځني نشوز نافرماني ده چي ښکاره وي د علیه الصلوة والسلام سره او سوء الخلق دی.

يُّضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ

خدای ﷻ به مضاعف یعني دوه چنده عذاب ورکړي یعني لکه د بل چا مایه چي نشوز او سوء الخلق د مېړه سره وکړي لان النقمة بقدر النعمة، یعني زوجیت د علیه الصلوة والسلام یو لوی نعمت نو پر نشوز او سوء الخلق لوی عذاب هم مرتب کېږي ''ضعفین'' دوه مثله د عذاب د نورو ښځو چي فاحشه وکړي.

سوال: له یضاعف څخه خو دوچندي وفهمېده، نو ضعفین ته څه ضرورت ؤ؟

ځواب: مضاعفه حد معین نه لري، نو په ضعف سره یې عدد معلوم سو، یعني دوه مثله.

وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ۝

او دی دا مضاعفت د عذاب و خدای ﷻ ته اسانه.

سوال: تا د مخه وویل چي په سبایاوو کي د بني قریضه علیه الصلوة والسلام د ځان لپاره رېحانه بنت زید بن عمرو بن حذافه مختاره کړه او هغې اسلام قبول کړی، او علیه الصلوة والسلام ازاده کړه او په نکاح یې کړه. او په تعداد کي د زوجاتو د علیه الصلوة والسلام نه راوړل سوه، نو د دې سره خو لس کېدلې؟

ځواب: هغه روایت د تزوج د علیه الصلوة والسلام د رېحانه، سره روایت ؤ د روح البیان په صفحه (۱۶۳) کي لکن مظهري هغه روایت رد کړی دی، او مظهري وایي چي علیه الصلوة والسلام ډېر حریص ؤ چي په نکاح یې کړي او لکه پر نورو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ازواجو چي حجاب لازم دی دا به هم په حجاب کي ګرځي، فقالت یا رسول الله هل تترکني في ملکک، یعني زه به دي مینځه یم فهو اخف علي یعني له دې سببه چي حجاب به پر ما لازم نه وي، و علیک او پر تا به هم سپک وي، ولي چي د زوجیت په صورت کي پر تا قسم او نوبت لازم ګرځي او په صورت کي د ملک هر وخت چي دي زړه وغواړي زما سره ملاقات کولای سې، او زما څخه نفع اخستلای سې، فترکها علی ملک الیمین، مظهري جزء اتل ما اوحي الیک سورة الاحزاب ص۳۲۹.

درویش وایي: چي لله الحمد و المنة و الصلوة و السلام علی سید البریة، و علی آله و صحبه البررة، تفسیر د جزء ۲۱ پر څلور بجې د ماپښین په ورځ د یک شنبې پنځلس د رجب الخیر سنه (۱۴۳۱) هـ ق فارغ سوم، وروسته ان شاء الله تعالی تفسیر د ۲۲ جزء شروع کېږي، او په خیر او عافیت او صحت تامه خدای ﷻ دي توفیق راکړي چي دوه ویشتمه پاره هم پایه تکمیل ته ورسېږي، وما ذالک علی الله المتعال بعزیز ......ع:

با کریمان کارها دشوار نیست.

تفسیر ایوبی حنفی د نصیراحمد احمدی لخوا سکین سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

الجزء الثاني والعشرون

ومن يقنت ٢٢

تفسير الأيوبي حقي

حضرة مولانا الشيخ عبيد الله الأيوبي

الحنفي النقشبندي القندهاري

مكتبة القراءة والتجويد

كاسي روڈ كوئٹه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

بسم الله الرحمن الرحيم

رَبِّ سَهِّلْ وَلَا تُعَسِّرْ وَمِنْكَ التَّوْفِيْق

وَمَنْ يَّقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا

پوهنه: چي قنوت طاعت ته وايي والمراد من يدم على الطاعة بقرينة ان الخطاب مع الازواج المطهرات رضي الله عنهن.

ترجمه: او هغه څوک چي طاعت کوي له تاسي څخه ايها الازواج (للنبي الكريم ﷺ) يعني دوام وکړي پر طاعت د خداى ﷻ او پر فرمانبرداري د رسول د خداى او عمل وکړي صالح من الفرائض والواجبات وغيرها.

فائده: صالحًا يا منصوب دى چي مفعول مطلق د تعمل دى اى عملاً صالحًا يا مفعول به دى.

نُّؤْتِهَآ اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ

مونږ به ورکړو ثواب دوى ته دوه مثله د ثواب د نورو ښځو چي هغه هم ورته کارونه وکړي مرة على نفس الطاعة چي هغه د دوى او نورو ښځو سره شريک دى ومرة على طلبهن رضى الله تعالى والنبي ﷺ وحسن المعاشرة معه ؑ چي په دې کي نوري ښځي د دوى سره نه دي شريکي.

وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيْمًا ﴿۳۱﴾

او اراسته کړى دى مونږ د دوى لپاره ښه رزق وهو مراتب الضرب الى الله تعالى والدرجات العلى في الجنة لان المرء مع من احب حديث صحيح.

درويش وايي: چي ابن ابى حاتم د ربيع بن انس څخه روايت کړى دى په حاصل د معنى د دغو دوو آيتو چي څوک چي عصيان وکړي له تاسي څخه، نو پر هغې باندي ضعف دى د عذاب د نورو ښځو د منافقانو نساء، او که څوک عمل صالح له تاسي څخه وکړي هغې ته ضعف د ثواب د نساء المؤمنين ورکول کېږي، مثلاً که د مسلمانانو د نساء حسنه په لس مثله سره وه، د ازواج مطهراتو حسنه به په شل مثله سره وي، او که د نورو ښځو حسنه په شل مثله وه، د ازواج مطهراتو

حسنه به په څلوېښت مثله سره وي وعلى هذا فقس.

نكته: خداى ﷻ داسي وويل "نؤتها اجرها مرتين" داسي يې نه وويل "يضاعف لها الاجر" لکه په مقابل کي د يضاعف لها العذاب ضعفين. لدې سببه چي اصل تضعيف الاجر له خواصو څخه د زوجاتو مبارکاتو نه دى. بلکې هر څوک چي عمل صالح وکړي من الرجال والنساء لهذه الامة المرحومة يضاعف له اجره کما ورد الحسنة بعشر امثالها، نو خداى ﷻ عبارت د اجر ددوى په نؤتها اجرها مرتين سره وکړى چي تفسير يې د مخه آنفًا تېر سو، يعني مرةً على نفس الطاعة ومرةً طلب آه، او دا په نورو ښځو کي د مسلمانانو نسته کما لايخفى بخلاف يضاعف لها العذاب آه، ولي په هغه کي نوري ښځي د مسلمانانو نه دي ورسره شريکي کما هو الظاهر لمن تأمل.

يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِّنَ النِّسَآءِ

اى ازواجو (مطهراتو) د نبي ﷺ نه ده له تاسي څخه هره يوه، لکه د نورو عامو مؤمنانو د ښځو، قال ابن عباس ﷺ معنى الآية ليس قدركن عندي مثل قدر غيركم من النساء الصالحات انتن اكرم علي وثوابكن اعظم لدي.

درويش وايي: وذالک ببركة صحبتهن مع الرسول الله ﷺ ليلاً ونهارًا.

فائده: اصل د احد وحد ؤ په معنى د واحد دى، بيا لفظ د احد په نفي عام کي مستعملېږي چي مذكر او مؤنث او واحد او كثير پکښي برابر دي.

درويش وايي: چي په تفضيل کي د بيوې ښځي پر نورو ټولو ښځو مختلف آيتونه او حديثونه راغلي دي، كهذه الآية تدل على تفضيل نساء النبي ﷺ على سائر النساء المؤمنات، وقوله تعالى في حق ابنة عمران ان الله اصطفاک وطهرک واصطفاک على نساء العالمين، تدل على افضليتها من جميع النساء، وروى الترمذي عن انس ﷺ ان النبي ﷺ قال حسبک من النساء العالمين مريم بنت عمران وخديجة بنت خويلد وفاطمة بنت محمد ﷺ، وآسية امرئة فرعون، او په بخاري او مسلم کي په روايت د عائشة ﷺ له فاطمه ﷺ څخه قالت قال رسول الله ﷺ يا فاطمة الاترضين ان تكوني سيدة نساء اهل الجنة او نساء المؤمنين، وفي رواية اخرى چي ماته ملكه راغله او زېرى يې راباندي وکړى بان فاطمة سيدة نساء اهل الجنة وان الحسن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والحسين سيدا شباب اهل الجنة، و ورد في حديث صحيح فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الاطعمة، والجمع بينهما باعتبار الاعتبارات، مثلاً اعتبار الجزئية لرسول اللهﷺ في فاطمة واعتبار الزوجية لرسول اللهﷺ في مجموع نساء النبيﷺ واعتبار غاية حب رسول اللهﷺ اياها في عائشة رض واعتبار كونها امًا للبني بنفخ جبرئيل في جيبها لكه مريم بنت عمران ام عيسى ؑ وغيرها من الاعتبارات رضى الله تعالى عنهن جميعًا، هذا ماعندي في الجمع فتامل هداك الله تعالى.

إِنِ ٱتَّقَيۡتُنَّۚ فَلَا تَخۡضَعۡنَ بِٱلۡقَوۡلِ

هذا شرط لنفي المثلية و فضلهن.

يوه سه: چي ځواب د شرط محذوف دي دل عليه المذكور يعني لستن كاحد من النساء، او مفعول د اتقيتن محذوف دى اى ان تقيتن مخالفة حكم الله تعالى ورضاء رسول اللهﷺ، والمراد ان دمتن على اتقاء ذالک، مثال يې دادى لكه يو سړى چي بل متقي سړي ته ووايي اتق الله اى دم على التقوٰى، والحاصل چي تاسي نساء الرسولﷺ ميل و زينت ته د دنيا مه كوئ لكه نوري ښځي چي يې كوي لبعده من مقامكن.

يوه سه: چي كلمه د فا لپاره د سببيت ده يعني اذا ثبت فضلكن على سائر النساء مع شرط التقوٰى، نو بايد ستاسي څخه خو داسي كار صادر نسي چي منافي د تقوٰى سره وي چي په نرمي او په پسته خوله د نرو سره خبري كوي، دليل د نهي دادى چي يوه ښځه د بيگانه نر سره ليني خبري كوي د نر په زړه كي طمعه د زنى پيدا كېږي.

يوه سه: چي الجزري رح په نهايه كي وايي چي عليه الصلوٰة والسلام نهي كړې دي چي نر دي د غير سره د مايني نرمي خبري نه كوي چي بيا د هغې په زړه كي طمع پيدا كېږي، او په نهايه كي داسي راغلي دي چي يو سړى وُ په زمانه كي د عمر رض تېرېدى چي يوه نر او يوې ښځي نرمي نرمي خبري سره كولې، نو دې سړي د هغه نر سره چي نرمي نرمي خبري يې د ښځي سره كولې په يو شي يې پر سر وواهه چي سر يې مات سو، نو هغه سر ماتي سړي عمر رض ته شكايت وكړى، عمر رض يې د سر ماتېدو شكايت نه واورېدى په سبب د هغه سرگوشي خبرو دده د بيگانه ښځي سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

بوه سه: چي "فيطمع" منصوب دی په ځواب کي د نهي په ان مقدره بعد الفاء، والتقدير فان يطمع. ترجمه: نو طمع د حرام پيدا کېږي و هغه چاته چي په زړه کي يې مرض وي يعني النفاق يا حب الفجور وان كان مؤمنًا.

فائده: طمع يې مقيد کړه په الذي آه سره، ولي چي مؤمن کامل چي زړه يې مطمئن بالايمان وي لا يطمع فيما حرم الله تعالى يعني زنٰى، والذي في قلبه شائبة النفاق يطمع فيما حرمه الله، په فقهه شريفه کي وايي چي ښځي ته مستحب ده چي د بېگانه سړي سره چي خبري کوي په دلاورۍ او په غلظت دي خبري ورسره کوي لقطع الاطماع.

"وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا" او دوی دي د نرو سره داسي خبري کوي چي حسن وي او د ريب او شک او طمع څخه خلاصي وي، يو نابغه شاعر په مدح کي د يوې پاکي ښځي وايي:

سقط الضيف ولم ترد اسقاطه ..... فتناولته واتقتنا باليد

ترجمه: ولوېدی پوړنۍ يعني د يوې ښځي له سر څخه، او د دې اراده د اسقاط نه وه چي په قصد يې مخ ښکاره کاوه، بلکي باد ځني ايله کړی، نو دې پوړنۍ ته ورحمله کړه او زموږ څخه يې مخ په لاس پټ کړی يعني له ډېري حياء څخه يې مخ په لاس پټ کړی.

وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ

بوه سه: چي اصل د قرن اقررن ؤ، حركت د اولي راء يې قاف ته نقل کړی بيا التقاء د دوو ساکنينو راغله يعني الرائين، نو راء اولی يې حذف کړه او همزه وصل يې هم حذف کړی للاستغناء بفتح القاف فصار قرن، فونه الموجود فلن بالفارسية آرام گيريد در خانهای خود، په يو صحيح روايت کي راغلي دي چي سودة بنت زمعة ﷺ من الازواج المطهرة دې گام نه دی اړولی له دروازې څخه د خپلي حجرې لا لصلوة ولا لحج ولا عمرة، نو چا چي ورته وويل چي ته ولي حج يا عمرې ته نه ځې يا لمانځه ته ولي نه ورځې؟ دې په ورته وويل چي موږ ته داسي خطاب سوی دی "وقرن في بيوتكن" حتى چي جنازه د دې يې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

راوه ایستل له حجرې ښځه په زمانه کې د خلافت د عمر بن الخطاب ﷺ، ولذا ورد في الحديث النبوي "خير مساجد النساء قعر بيوتهن..... شاعر وايي:
زبیگانه گان چشم زن کور باد ...... چو بیرون شد از خانه در گور باد
درویش وايي: چې مراد له قرار ښځه في البيوت عدم الخروج لقصد المعصية اويا اظهار زينتها الخفية للرجال، كما يدل عليه قوله تعالى، يعني مطلق خروج د يو كار لپاره ورته روا دى.

وَلَا تَبَرَّجْنَ

دا عطف تفسيري دى د قرن او تاكيد معنوي دى.

فائده: په دې آيت كې نهي له خروج ښځه مطلقًا مراد نه دى وان كان للصلوة والحج والعمرة او للحاجة الانسانية او للتعليم في الحجاب لكه چې ددې گمان كړى دى الذين في قلوبهم مرض اى الروافض، چې ددوى د دغه په سبب طعن وايي پر صديقة الكبرى ام المؤمنين عائشة ﷺ بنت الصديق الاكبر ابى بكر ﷺ حبيبة رسول الله ﷺ من حيث انها خرجت من المدينة المنورة الى مكة وكان خروجها الى مكة للحج وغير هذا من القبائح التي نسبوها اى هذه الفرقة الملعونة الى عائشة ﷺ، وروى عن انس ﷺ دى وايي چې مؤمنات ښځې و عليه الصلوة والسلام ته راغلې او داسې يې وويل: يا رسول الله ذهب الرجال بالفضل والجهاد في سبيل الله فهل لنا عمل ندرك به فضل المجاهدين في سبيل الله؟ فقال عليه الصلوة والسلام من قعدت في بيتها (يعني له كوره نه ووتل، پرته له تېر وو كارو ښځه) فانها تدرك عمل المجاهدين في سبيل الله، بلكې په روح المعاني كې وايي چې كاهې حرام گرځي خروج ددې بل قد يكون كبيرة كخروجهن لزيارة القبور اذا عظمت مفسدته وخروجهن ولو الى المسجد، په داسې حال كې چې عطرې لكولى وي او سرخې او سفېدې يې كې وي، كه فتنه ځنې پېښه سوه واما اذا ظنت ولم يقع الفتنة فهو حرام غير كبيرة، روح المعاني وايي: ومايجوز لهن من الخروج للحج وزيارة الوالدين وعيادة المرضى من اقاربهن وتعزية الاموات من الاقارب ونحوها فانها مشروطة بشرط مذكورة في محلها.

فائده: اضافت د بيوت چې يې و ضمير ته د ازواجو مطهراتو وكړى في قوله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالى في بيوتكن، دلالت پر دې کوي چې دغه بيوت ملک د دوی دی، وقد صرح بذالک الحافظ غلام محمد الاسلمي نور الله مرقده في التحفة الاثنى عشرية. او ده ذکر کړي دي په دغه کتاب کي انه عليه الصلوة والسلام نبي کل حجرة لمن اسکن فيها من ازواج، او دی وايي چې هري يوې به د ازواجو تصرف کاوه په خپله حجره کي لکه تصرف د مالک په خپل ملک کي په حضور کي د عليه الصلوة والسلام او فقهاء وايي ان من نبي لزوجته بيتًا واقبضه اياها کان کمن وهب زوجته بيتًا وسلمه اليها، والدليل على ذالک چې هغه حجره د سيدتنا عائشة وه چې په هغه کي د آنحضرت ﷺ جسد مبارک مدفون دی، او د دې د پلار ابوبکر الصديق ﷺ جسد هم مدفون دی، څه وخت چې ابو لؤلؤ المجوسي د سهار په لمانځه کي عمر ﷺ په خنجر وواهه چې قصه يې په طول سره په کتابو کي د احاديث صحاح او په کتابو کي د تواريخو اسلاميه هم مذکوره ده، نو عمر ﷺ چې له ژوندة نا اميده سو، نو خپل زوی عبد الله يې و عائشي ته وروا ستاوه چې که ته ما ته اجازه کوې چې د خپلو خليلينو سره ښخ سم د پر به ستا احسان وي، نو که دا حجرات د نساء النبي ﷺ د بيت المال حق وای، نو عمر ولي د سيدتنا عائشة څخه اجازه غوښتل، او دا اجازه د عمر ﷺ په داسي وخت کي وه چې صحابه کرام ټول له حاضر وه او چا انکار هم نه پر وکړی حتى چې علي ﷺ هم موجود ؤ، خير عائشي ﷺ اجازه ورکړه او عمر و خپل زوی ته وويل چې زه وفات سم ما پر سرير وروا خلئ، بيا عائشه ﷺ ته ووايه چې عمر چې ستا په حجره کي د دفن اجازه غواړي که بيا هم دې منع وکړه نو زما مړی په بقيع کي دفن کړئ، عبد الله بن عمر ﷺ هم همداسي وکړه او عائشي ﷺ بيا هم په خلوص قلب سره اجازه ورکړه حتى دفن مع خليله.

درويش وايي: چې دا ټوله عبارت د روح المعاني د هغه عربي عبارت ژباړه ده چې ده ذکر کړی دی او نور تفصيل يې هم کړی دی والله اعلم.

تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى

دا عبارت مفعول مطلق دی، ای تبرجًا مثل تبرج الجاهلية الاولى (موږ تقدير د لفظ د مثل وکړی له دې سببه چې عين تفرج د جاهلية الاولى وروسته تر اسلام ممکن نه دی لمرور زمان الجاهلية الاولى فافهم)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي جاهليت اولى كفر او شرک دى قبل الاسلام، والجاهلية الثانية فسق دى بعد الاسلام، او شعبي رحمه الله وايي چي جاهليت ثانيه مابين عيسى ومحمد عليهما السلام چي هغه دا ؤ چي ښځو به فقط د ملغلرو قميص جوړ کړی ؤ او دوه جانبه به يې هم نه ګنډی چي هر شی به يې ترې ښکاره کېدی.

درويش وايي: چي د تبرج الجاهلية الاولى قسم قسم تفسيرونه علماء كرامو د تفسير القرآن نقل کړي دي منها مامر ومنها ما روى عن مجاهد وقتادة وابن ابى نجيح رحمهم الله چي د جاهلية اولى تګ د ښځي په خيال سره، او ستر ګي مړې مړې اړول او نروته په اشاره د ستر ګو کتل، او مقاتل رحمه الله وايي چي جاهلية الاولى دا ؤ چي ښځي به پورنۍ پر سر واچاوه او پرځان به يې نه راپېچی، نو د غاړي غاړ ګی، غوږوالي او غاړه به يې ټوله ښکاره وه، او مبرد رحمه الله وايي چي ښځو به هغه ځايونه چي ستر به يې پر دې لازم ؤ لڅ يې ساتی من وجهها وجسدها او سره د هغه تر ستر ګو به يې په نرو پسي کتل، او ابو عبيده رحمه الله وايي چي هغه ځايونه به يې لڅول چي د نرو شهوت را جلبوي، او بعض وايي چي د بروج معنى قصر ده يعني د خپل قصر څخه نروته ګوري.

تنبيه: د جاهلية اولى زمانه کوم وخت وه؟ ابن جرير، ابن ابى حاتم، الحاكم او بيهقي رحمهم الله له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت کړی دی چي په منځ کي د نوح او ادريس عليهما السلام وه، وكان ذالک الزمان الف سنة، او ابن جرير له حکم بن عيينة رحمه الله څخه روايت کړی دی چي په منځ کي د آدم او نوح عليهما السلام اته سوه (٨٠٠) کاله وه، او ښځي د دغي زمانې ډېري بدرنګې وې او نريې ډېر ښائسته وه، او دې ښځو به نروته دعوت ورکاوه چي زما سره جماع وکړه، او مبرد وايي چي د هغې زمانې ښځو به مېړه هم درلودی او معشوق هم، نو نصف اسفل يعني فرج يې د مېړه ؤ او نصف اعلى يې د معشوق ؤ يعني مچي به يې ځني اخستلې او پر ځيګر او تيو به يې لاس ورتېراوه.

درويش وايي: چي عجب عجب تفاسير روح المعاني او مظهري او روح البيان رانقل کړي دي، زما په نېز جاهليت اولى بېحايي، سپين ستر ګي، بې ستري، په ستر ګو اشاري او دعوت ؤ و زنى ته والله اعلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِيْنَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ ط

او تاسي په ښه تعديل الاركان (كما هو معنى اقامة الصلوة) لمونځونه كوئ او زكوة وركوي، يعني كه مو د زكوة مال درلودی او فرمانبرداري كوئ د خدای يعني فيما امر به ونهی عنه او د رسول د خدای په حسن معاشرت كي او په امر ورلو كي، وذالک هو التقولى الذي هو سبب وشرط لافضليتهن على نساء العالمين.

اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ

پوه سه: چي دا كلام مستأنف عام دی لنساء النبي ﷺ وغيرهن من اولاده كفاطمة و اولادها الحسن والحسين ﷺ، ولذالک اورد الضمير المذكر تغليباً.

پوه سه: چي دا جمله تعليل ده د ماسبق يعني انما يريد الله سبحانه فيما امركن به ونهاكن عنه چي ستاسي څخه لېري كړي رجس يعني عمل د شيطان من الاثم والقبائح الشرعية والطبعية التي ليس فيها مرضات الله تعالى.

"اهل البيت" منصوب على النداء يعني يا اهل البيت.

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي مراد له اهل البيت څخه هغه كسان دي چي جمع كړي يې وي بيت النبوة رجالاً ونساءً، وروسته يې ويلي دي چي: اهل البيت متعارف في آل النبي ﷺ من بني هاشم. نو دده پر تفسير په اهل البيت كي علي والحسن والحسين وامهما فاطمة ﷺ ونساء النبي ﷺ ټول داخل دي.

او اهل تشيع وايي چي اهل البيت خاص دی په فاطمة. وعلي وابنيه الحسن والحسين ﷺ پوري، او روح المعاني وايي چي الف ولام په البيت كي لپاره د عهد دی يا عوض د مضاف اليه څخه دی ای بيت النبي ﷺ، دی وايي چي مراد له بيت څخه بيت الطين والخشب لا بيت القرابة والنسب وهو بيت السكنى لا المسجد النبوي كما قيل. دی وايي: والظاهر ان المراد به نسائه ﷺ المطهرات ﷺ، دی وايي للقرائن الدالة عليه من الآيات السابقة واللاحقة. دی وايي چي عليه الصلوة والسلام لم ليس بيت يسكنه فيه سوى سكناهن. دی وايي وروى ذالک غير واحد اخرج ابن ابي حاتم وابن عساكر من طريق عكرمة عن ابن عباس ﷺ نزلت انما يريد الله الخ في نساء النبي ﷺ خاصة. او عكرمه ﷺ وايي كه څوک غواړي زه مباهله ورسره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کوم چي دا آيت په ازواجو کي د عليه الصلوة والسلام نازل سوی دی.
او ابن جرير او ابن مردويه له عکرمهؒ چي ده وويل دا دې آيت په متعلق کي ليس بالذي تذهبون اليه (چي اذهان و هغه تک کوي کما مر من روح البيان) انما المراد بها نساء النبيﷺ، وروی ابن جرير ايضًا ان عکرمةؓ کان ينادی في السوق ان قوله تعالى انما يريد الله الآية نزل في نساء النبيﷺ.

سوال: د ازواجو مطهراتو بيوت خو ډېر وه، نو بيت يې په آيت کي ولي مفرد راوړی؟

ځواب: بيوت د ازواجو مطهراتو په اعتبار د اضافت د عليه الصلوة والسلام بيت واحد.

سوال: په دمخه آيت کي يعني وقرن في بيوتکن خو بيوت جمع راغلی ؤ، نو د هغه سبب څه دی؟

ځواب: جمع په اعتبار د ازواجو مطهراتو ده يعني دوی پکښې اوسېدې او دوی خو نهه وې.

سوال: ضمير د جمع مذکر يعني عنکم ويطهرکم د اراده سره د ازواج مطهراتوؓ سره فقط څرنګه سمون خوري؟

ځواب: روح المعاني وايي چي تذکير يې په اعتبار د لفظ د اهل دی، والعرب کثيرًا ما يستعملون صيغ المذکر في مثل ذالک نظرًا الى اللفظ کما في قوله تعالى خطابًا للسارة امرأة الخليلؑ اتعجبين من امر الله (يعني قضاء الله چي جبرئيل او دده سره چي نوري ملکي وې ودې ته يې زېری د زوی وکړی، او دې ورته وويل چي زه خو د ځواني راهسي وچه يم چي اوس مي عمر نيوي (۹۰) کاله دی، وهذا بعلي شيخًا، او دا مي مېړه دی يعني ابراهيمؑ چي سال خورده سپين ږيری دی چي عمر يې يو سل وشل (۱۲۰) کاله دی) رحمة الله وبرکاته عليکم اهل البيت انه حميد مجيد، او بعض مفسران وايي چي مراد په آيت کي له اهل البيت څخه عليه الصلوة والسلام او ازواج مطهراتؓ دواړه دي، او تذکير د ضمير يې اعتبار د تغليب د عليه الصلوة والسلام دی پر ازواجو مطهراتوؓ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي روح المعاني حسب عادته طويل كلام نور هم كړى دى، او مظهري د بري او بدي خبري كړي دي.

وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾

او تاسي يې پاكي كړلاست له نجاساتو څخه د ګنهو بالحفظ في الدنيا والمغفرة في الآخرة.

پوه سه: چي خداى ﷻ اشاره په دې آيت كي ودې ته وكړه چي دوى چي يې امر كړې يعني په اوامرو سابقه وو سره يعني وقرن في بيوتكن واقمن الصلوة الى اخيرها، او دوى يې نهي كړې يعني ولاتبرجن وغير ذالك او دوى ته يې وعده وكړه د دې لپاره چي اهل بيت د رسول د خداى نژدې نه سي و ګناه ته وليتصفوا بالتقوى، او د ذنوب لپاره يې لفظ رجس چي اصل معنى يې نجاست ده استعاره كړى او د تقوىٰ لپاره يې لفظ د طهارت، ولي آبروى د ګناه كونكي داسي ګرځي لكه بدن چي په نجاست ككړ سي، او تقوىٰ داره سړى له ګنهو څخه پاك لكه ثوب طاهر له اثر څخه د نجاست ظاهري، او هم دا سبب دى چي اثام او ارجاس مناسبت سره لري، امام اعظم رح وايي چي اوبه چي مستعملي سي لپاره د رفع د حدث او يا لپاره د ثواب لكه نفلي اودس چي ګنهو نه په رژېږي، دى وايي چي دا مستعملي اوبه نجسي دي يعني شى په مردارېږي، كه څه هم ياران وايي چي طاهري دي مطهري نه دي يعني بل شى كه بدن وي او كه ثوب نه په پاكېږي.

فائده: چونكه روافض اهل البيت حصر بولي په علي، فاطمة والحسن والحسين ﷺ كي، نو دوى په دغه آيت سره دليل وايي چي دا څلور نفره معصوم له ګناه څخه دي، نه ابوبكر او نه عمر او نه عثمان ﷺ، او دوى دا هم وايي چي خليفه بالحق بعد رسول الله ﷺ علي رض او بيا حسن رض او بيا حسين رض ثم وثم، او دوى وايي چي ابوبكر او عمر او عثمان ﷺ غصبًا خلافت د علي ﷺ څخه وګرځاوه، او دوى دا هم وايي چي اجماع د دې څلورو ثم الى اثنى عشر پوري حجت دون اجماع غيرهم من الصحابة رض والتابعين رح الى غير ذالك من خرافاتهم المذكورة في كتبهم، او دوى دا هم وايي چي د امامت يعني خلافت لپاره عصمت شرط دى، نو چونكه ابوبكر، عمر او عثمان ﷺ معصوم له ګناه څخه نه وه بالاجماع، نو دوى خلفاء نه وه؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والجواب: عن هذه الخرافات اولاً دادی چي دا آيت خو مختص په علي او فاطمة و ابينهما پوري نه دي بلکې دا آيت په حق کي د امهات المؤمنين كما يدل عليه سياق الآية لكن علي و فاطمة و ابينهما ﷺ داخل دي په حکم کي د امهات المؤمنين، وثانيًا ان الطهارة لاتدل علي العصمة لا مطابقة ولا تضمنًا ولا التزامًا.

ولي چي په آية الوضوء کي خدای پاک وايي: مَا يُرِيدُ اللهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ او دا ظاهره خبره ده او روافض هم په قائل دي چي د طهارت په او داسه عصمت نه ثابتيږي.

وثالثًا: عصمت شرط د امامت او خلافت نه بلکې دا روا ده بلکې واقع ده چي خدای پاک دي امامت غير معصوم ته ورکړي مع وجود المعصوم لکه چي خدای پاک ملک او امامت و طالوت ته ورکړی سره ددې چي نبي معصوم موجود ؤ چي اشموئيل او داؤد عليهم السلام وه، قال الله تعالى: وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ والله اعلم بالصواب.

درويش وايي: چي روح المعاني په رد کي د قول د روافضو مفصل دلائل راوړي دي وفيما ذكرنا كفاية وان شئت مزيد التفصيل فارجع الى تفسير روح المعاني ..... ع: .... آن به كه نامه را بدعاء مختصر كنم.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللهِ وَالْحِكْمَةِ

او تاسي در پياد کړئ (دا جمله عطف ده پر اطعن الله ورسوله، او د منځ جملې تولي معترضې دي لپاره د علت بيانولو) هغه شی چي ستاسي په حجرو کي تلاوت کېږي، من آيات القرآن چي دا يو نعمت عظمى دی شکر يې لازم دی "والحكمة" چي احاديث نبويه ځني مراد دي چي وحي غير متلو يې بولي، او مقاتل رحمه الله يې داسي تفسير کړی دی چي مراد له حکمت ځنځه احكام القرآن ومواعظه دي، او بيضاوي وايي يعني اذكرن الكتاب الجامع بين الامرين وهو تذكير النعمة عليهن، حيث

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جعلهن من اهل بيت النبوة ومهبط الوحي، او تاسي په سترګو ليدل چي ګاهي چي به عليه الصلوة والسلام ته وحي راتلې د سلسلة الجرس په ډول على ما في البخاري، د عليه الصلوة والسلام صورت به په ربړيدو سو او پر مخ به يې لګه ملغلري داسي خولې جاري سوې، چي دا دې په ليدلو سره قوة د ايمان او حرص پر طاعت او باعثه کول ستاسي پر عمل کولو په امر د خداى ﷻ او رسول د خداى او انتهاء مانهى الله ورسوله عنه وتاسي فائده او متيقن ګرځي دى.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

په تحقيق خداى پاک پر تاسي مهربان دى چي تاسي ته وعظ کوي او تعليم: ماينفعكن درته کوي، او خبر دى په هر هغه شي چي مناسب وي د نبوت سره دداو په دې هم خبر دى چي کومي ښځي صالح او مناسبي دي چي دده مبارک اهل بيت وګرځي، کريمه: اَلطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ.

بغوي رح وايي چي ازواجو د نبي ﷺ ده ته وويل يا رسول الله ذكر الله الرجال في القرآن ولم النساء بخير، نو په موږ کي يو د خير کار نسته چي موږ په هغه سره ذکر سو، او موږ پر دې ډيريږو چي زموږ طاعت لکه چي خداى ﷻ نه دي قبول کړي، فانزل الله تعالى هذه الآية.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

بې شکه هغه نران او ښځي چي د خداى ﷻ او د رسول د حکم فرمانبرداره وي او خپل د کار تفويض يې و خداى ﷻ ته کړى وي او توکل يې پر خداى ﷻ وي، او هغه مؤمن نران وي او که مؤمني ښځي چي تصديق يې پر ماجاء به رسول الله ﷺ کړى وي او خلق ددى له شره څخه په امن کي وي که نر وي او که ښځي.

وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ

، او چي دوام پر طاعت د خداى ﷻ کوي که نر وي او که ښځي، او هغه خلک چي په قول او عمل کي صادق وي يعني په قول کي دروغ نه وايي او په عمل کي نفاق نه لري که نر وي او که ښځي، چي صبر يې کړى وي خداى ﷻ ته په مصائبو او امراضو کي يعني جزع او فزع نه کوي (چي دې ته صبر په شي کي وايي يعني لفظ د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صبر متعدي په فاء سره سي يعني الصبر في الشئ) او عمل په طاعت د خداى ﷻ كوي كه څه هم طاعات شاقه وي (دې ته په عربي صبر على الشئ يعني چي لفظ متعدي په كلمه د على سي يعني الصبر على الشئ) او د معاصيو او اتباع الشهوات څخه يې صبر كړى وي (چي دې ته صبر عن الشئ وايي يعني كلمه د صبر متعدي په عن سره سي چي صبر عن الشئ يې بولي) كه نر وي او كه ښځي.

وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ

او چي تواضع او كميني لري تكبر او خودبيني نه لري كه نر وي او كه ښځي، او صدقه كوونكي وي يعني كه يې مال در لودى د هغه مال څخه تصدق فرضًا ونفلًا ابتغاء مرضات الله كه نر وي او كه ښځي.

وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ

او چي روژې نسي كه فرضي وي او كه نفلي، كه نر وي او كه ښځي، او هغه څوك چي ساتي خپل اعضاء مخصوصه يعني مابين الفخذين له زنى څخه، نو كه نر وي او كه ښځي.

وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا

يعني چي ذكر د خداى ﷻ كوي په زړو او په ژبو سره ډېر، كه نران وي او كه ښځي، قال البغوي رحمه الله قال مجاهد رحمه الله لايكون من الذاكرين الله كثيرًا حتى يذكر الله قائمًا وقاعدًا ومضطجعًا يعني خداى ﷻ يې قلبًا يا لسانًا په ياد وي.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله چي ځان لوى صوفي بولي وايي دا آيت په مرتبه د فناء القلب واستغراق القلب في الذكر وحصول الحضور الدائم پيدا كېږي انتهى، پر دې تفسير ډېر مسلمانان او مسلمات ښځي د ذاكرين كثيرًا والذاكرات كثيرًا خارج كړځي، والحق ما قال البغوي رحمه الله من صلى الصلوات الخمس فهو داخل في الذاكرين الله كثيرًا والذاكرات.

وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

خداى ﷻ اراسته كړې ده دوى لره بخښنه د بعض صدر منهم من الذنوب. او لوى ثواب پر طاعت د دوى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: خدای جل جلاله په دې آيت کې نران او ښځې دواړه په اوصاف مذکوره وو کې ذکر کړې دي او په اعد الله لهم ضمير د مذکر راوړی فقط، يعني داسې يې نه دي ويل اد عد الله لهم ولهن مغفرة آه، حکمت يې څه دی؟

ځواب: دا آيت مبني پر تغليب د ذکور دی پر اناثو، والتغليب باب واسع في لسان العرب کما يقال للوالد وللوالدة، والدين بالتذکير، وللشمس والقمر، قمرين، وللاب والام الابوين، ولايخفی السر في التغليب في الامثلة المذکورة. اما الاول فلتضيل المذکر على الانثى، واما الثاني فلان القمر مذکر والشمس مؤنث سماعي وکذا الثالث.

درويش وايي: چې عليه الصلوة والسلام د جاهليت په وخت کې يعني چې دی نبي نه ؤ زيد بن حارثه يې د عکاظ په بازار کې رانيولی ؤ او بيا يې ازاد کړی ؤ او خپل زوی يې ګرځولی ؤ کمامر، دا زيد په رنګ تور ؤ او پزه يې هم پيټه وه، نو عليه الصلوة والسلام چې زينب بنت جحش بن رباب الاسدي چې د عليه الصلوة والسلام د عمه لور وه يعني اميمة بنت عبد المطلب، مرکه وکړه يعني لپاره د زيد بن حارثه اول د دې يعني د زينب خيال دا سو چې عليه الصلوة والسلام مې د ځان لپاره غواړي، نو راضي سوه، وروسته چې ور معلومه سوه چې د زيد بن حارثه لپاره يې مرکه راته کړې ده، او زينب ډېره ښائسته ښځه وه ابا يې وکړه او د دې ورور عبد الله بن جحش هم منع وکړه، او دې و عليه الصلوة والسلام ته وويل چې زه ستا د عمه لور يم او د لوړ خاندانه ځځه د قريش يم، زه په نکاح د زيد بن حارثه چې ستا ازاده شده مريی دی او په رنګ هم تور دی څرنګه راضي سم، نو دا آيت نازل سو.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَّلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗٓ أَمْرًا

نه ښايي مؤمن لره چې مراد ځني عبد الله بن جحش دی، او نه مؤمنې لره چې مراد ځني زينب بنت جحش ده، چې فيصله او حکم وکړي خدای او رسول د خدای د يو کار چې مراد ځني نکاح د زينب مع زيد بن حارثه.

پوهسه: چې قضی خو عليه الصلوة والسلام کړې وه او ذکر د نوم د الله تعظيم ده حکم د عليه الصلوة والسلام ده للتنبيه على ان قضائه ؐ قضاء الله ﷻ کما ان طاعة رسول الله ﷺ طاعة الله ﷻ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ط

چي دوی لره دي اختيار وي په خپلو كارو كي يعني چي څرنګه چي د دوی زړه وغواړي هغسي به كوي بل يجب عليهم ما امر الله ورسوله به، بلكي پر دوی واجب ده چي خپل اختيار دي تابع د اختيار د خدای او د رسول وګرځوي.

فائده: جمع د ضمير د لهم اول، لوقوع المؤمن والمؤمنة چي دواړه لفظه نكره په سياق كي د نفي واقع سوي كما هو القانون من ان النكرة اذا وقعت في سياق النفي تعم، او جمع د ضمير د لهم ثاني كه څه مراد ځني خدای او رسول دي بلكي يوازي رسول كمامر لپاره د تعظيم ده.

فائده: قراء د كوفي يكون په ياء وايي كه څه هم فاعل يعني الخيرة چي مؤنث دی د جهته د فصل په لهم سره بينهما او نور قراء تكون په تاء وايي الفوقانية لاجل تانيث الخيرة.

فائده: خيرة او اختيار په يوه معنی دي.

مسئله: د دې څخه دا معلومه سوه چي امر مطلق لپاره د وجوب دي.

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

كه څوک عصيان وكړي له امر څخه د خدای او د رسول دده ويعمل برايه، او په كشف الاسرار كي وايي ومن يعص الله يعني خالف القرآن ورسوله فخالف السنة آه.

درويش وايي: چي دا تفسير كه څه هم صحيح في نفسه دی لكن د دې مقام سره مناسب نه دی فافهم.

"فقد ضل ضلالاً مبينًا" نو هغه ګمراه سو په ضلال ښكاره سره، نو كه عصيان پر طريقه د رد او انكار وُ نو ضلال يې ضلال د كفر دی او كه عصيان يې د فعل څخه وُ مع قبول الامر واعتقاد الوجوب نو ضلال يې د فسق دی، بغوي رح وايي چي دا آيت چي نازل سو او زينب بنت جحش او د دې ورور عبدالله بن جحش وا وريدی رضيا بذالک، نو زينب او د دې ورور اختيار وعليه الصلوة والسلام ته وسپاره، نو عليه الصلوة والسلام يې د زينب نكاح د زيد رض سره وتړل فدخل بها او عليه الصلوة والسلام مهر او نفقة (۱۰) ديناره او شپيته (۶۰) درهمه او يو لوی پوړنی او يو قميص او پای جامه او يو د كور پوړنی، او پنځوس مده غنم او د ېرش كاسې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خورما وروا ستول، ډېره زمانه زينب په نکاح کي د زيد بن حارثه پاته وه لکن عيال نه سو ځني پيدا، او صحيح داده چي يو زوی اسامة بن زيد ځني پيدا سو، يوه ورځ رسول الله ﷺ د يو کار لپاره د زيد بن حارثه کورته ورغلی ؤ، نو سترګي يې پر زينب ولګېدلې چي پوړنی يې پر سر او قميص يې اغوستی ؤ، وکانت بيضاً جميلة من اتم نساء قريش، فوقعت في نفسه واعجب حسنها نو على الفور عليه الصلوة والسلام داسي وويل سبحان الله مقلب القلوب، او بيرته ووتی زيد چي کورته راغلی مايني يې د عليه الصلوة والسلام د راتګ او د عليه الصلوة والسلام د قول قصه ورته وکړه، نو زيد ﷺ پوه سو چي د عليه الصلوة والسلام زينب خوښه سوې ده، نو خدای ﷻ على الفور د زيد په زړه کي نفرت د زينب پيدا کړی، او زيد عليه الصلوة والسلام ته دستي راغلی چي زه زينب طلاقوم، رسول الله ﷺ ورته وويل چي ولي يې طلاقوې څه عيب دي پکښي وليدی، زيد ورته وويل لا والله مارئيت منها شيئًا الا خيرًا لکن پر ما ځان کنجوي او ترفع کوي چي زه قريشه يم او ته مريی وې، او په ژبه مي هم زهيروې او په خوله مي هم ډېر نه کوي، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل امسک عليک زوجک واتق الله في امرها (خپله ماينه دي وساته او طلاق مه ورکوه او د خدای څخه وبېرېږه په کار د طلاق ددې) رواه ابن جرير عن ابي زيد، فانزل الله في ذالک.

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِيٓ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ

يعني واذکر هغه چي تا وويل و هغه چاته چي خدای ﷻ احسان کړی دی د هغه سره چي هدايت يې د اسلام ورته کړی دی او ستا مصاحبت يې ورنصيب کړی دی او ستا په زړه کي محبت او رحمت دده سره پيدا کړي حتی په تبنی ستا سرشال سو ''وانعمت عليه'' او تاهم احسان ورسره وکړی بالانفاق والاعتاق واداء مهر زوجته ونفقتها کمامر عنقريب.

درويش وايي: چي حاکم ؒ د انس ؓ څخه روايت کړی دی چي زيد بن حارثه ؓ شکايت وکړی من زينب بنت جحش، نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل امسک عليک اهلک. فقير وايي چي دا روايت ډېر زيبا دی تر روايت د ابن جرير د ابی زيد څخه چي عنقريب تېر سو کما لايخفى على من تأمل في شانه ﷺ فتدبر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ

او تا هم احسان ورسره کړی دی بالانفاق والاعتاق، واداء مهر زوجته ونفقتها كما مر عنقريب "امسک علیک زوجک" يعني زينب بنت جحش، او د خدای ﷻ څخه وبېرېږئ في امرها يعني مه يې طلاقوه فان الطلاق من ابغض المباحات.

وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ

پوهه: چي امسک علیک آه مقولة ده تقول وجملة تخفي في نفسک آه معطوف دی پر تقول باندي، والمعنى تا پټ ساتلی دی په زړه کي هغه شی چي خدای ﷻ به يې ښکاره کړي يعني که زينب زيد بن حارثه رض طلاقه کړي زه به يې نکاح کړم.

او ته بېرېږې له خلکو څخه چي دوی به پر ما ملامتيا وايي (او يا به دا وايي چي محمد د زوی ماينه په نکاح کړه، او يا به دا وايي چي ده زيد بن حارثه امر کړی چي ماينه دي طلاقه کړه "وتخش الناس" عطف دی على تخفي)

درويش وايي: چي هغه تفسير چي قتاده رح کړی دی چي د عليه الصلوة والسلام دا خوښه وه چي زيد يې طلاقه کړي انتهى د شان عالي سره د عليه الصلوة والسلام مناسب نه دی يعني چي په خوله دي ورته وايي مه يې طلاقوه او په زړه کي يې دا خوښه وي چي طلاقه يې کړي كما لا يخفى على المتأمل.

بغوي رح وايي چي سفيان بن عيينة د علي بن زيد بن جدعان څخه روايت کړی دی چي زما څخه سوال وکړي علي بن الحسين زين العابدين رض چي الحسن څرنګه بيان کوي په تفسير کي د دې آيت وتخفي في نفسک الخ، ده راته وويل چي الحسن وايي چي زين بن الحارثة رض و عليه الصلوة والسلام ته راغلی، فقال يا نبي الله اني اريد ان افارق زينب، نو عليه الصلوة والسلام ته دې خبري خوند ورکړی او داسي يې ورته وويل امسک عليک زوجک واتق الله، علي بن الحسين رض ورته وويل چي داغسي نه ده لکه الحسن چي وايي بلکي خدای پاک عليه الصلوة والسلام د مخه خبر کړی ؤ چي زينب بنت جحش ستا د ازواجو څخه ګرځي او دا هم خدای پاک ورته وايي چي زيد به يې ژر طلاقه کړي، نو عليه الصلوة والسلام چي زيد ته وويل امسک آه، خدای پاک وده ته عتاب ورکړی، او دا يې ورته وويل چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تا ولي ورته وويل امسک عليک آه، او سره ددې چي ما خوته خبر کړي چي زينب به ستا د ازواجو ګرځي، وهذا هو الاليق والاولى بحال الانبياء عليهم السلام او هم دا توجيه برابره د قرآن د آيت سره لان الله تعالى اعلم ان يبدي ويظهر ما اخفاه ولم يظهر الله غير تزويجها، فقال زوجناکها، نو که ما اخفى رسول الله ﷺ محبتها او نکاحها لو طلقها زيد لکان يظهر الله ذالک.

سوال: رسول الله ﷺ چي خدای ﷻ خبر کړی ؤ چي زينب به ستا له ازواجو څخه ګرځي، نو ده دا خبره ولي پټول؟

ځواب: استحياءً ان يقول يعني لزيد التي تحتک وفي نکاحک ستکون امرئتي، قال البغوي رحمه الله ذالک توجيه حسن.

درويش وايي: چي واليق بحال سيد البشر ﷺ، نو هغه خبره چي مظهري کړې ده وان کان القول الاخر وهو انه ﷺ اخفى محبتها او نکاحها لو طلقها زيد لايقدح في حال الانبياء لان العبد غير ملوم على مايقع في قلبه فان مثل هذه الاشياء مالم يقصد لا اثم فيه لان الود وميل النفس الى شيئ من طبع البشر انتهى ليس بشئ، ولي دا دوه شيان که څه هم زما ؤستا لپاره اثم نه دي لکن داسي وينا په شان کي د سيد نوع البشر ﷺ بې حيايي ده، قال الله تعالى: مازاغ البصر وما طغى ولقد رئى من آيات ربه الکبرى، او سره ددې چي مظهري په تفسر کي د والذاکرين کثيرًا الخ داسي عبارت راوړی دی: قلت وذالک لايتصور الا بعد فناء القلب واستغراق القلب وحصول الحضور الدائم انتهى.

درويش وايي: چي دا به نو څوک وي خير البشر ﷺ په درجه اعلى کي دی او سره ددې احوالو يعني فناء القلب به څرنګه محبت او وداد د زوجة الغير يا حب د طلاق د هغې به په مبارک زړه کي چي له انوارو څخه د توحيد ډک وي ور وګرځي؟.

درويش وايي: چي روح المعاني د غه قصه چي عليه الصلوة والسلام د زيد بن حارثه رضي الله عنه کور ته ورغلی زينب رضي الله عنها يې وليدل داسي وويل: سبحان خالق النور تبارک الله احسن الخالقين، نو عليه الصلوة والسلام بيرته ولاړی او زيد بن حارثه چي راغلی ماينې يې دا قصه ورته وکړه، زيد ورته وويل لعلک وقعت في قلب رسول الله ﷺ الى اخيره کما مر. فقال صاحب روح المعاني مما لايخفى على المتتبع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني بطلانه، وفي شرح المواقف ان هذه القصة مما يجب صيانة النبي ﷺ عليه من مثله انتهى، وقال القاضي عياض رح في كتابه الشفا، لاتسترب (ته شک مه کوه) في تنزيه النبي ﷺ عن هذا الظاهر انه يأمر زيد بامساكها وهو يجب تطليقه اياها كما ذكره جماعة من المفسرين الى اخير ما قاله القاضي، په پای کې روح المعاني وايي ما ذكرناه عن زين العابدين رض، چې دمخه فقير ذكر كړه.

درويش وايي: چې تاريخ اسلامي خبري كوي چې زيد بن حارثه ازاد شده سړی د عليه الصلوة والسلام ؤ او دی اول سړی دی له موالي څخه چې ايمان يې راوړی دی، وكان رسول الله ﷺ يحبه ويحب ابنه اسامة بن زيد، زيد بن حارثه رض په غزاء كې د بدر شامل ؤ او په غزاء كې د خندق هم موجود ؤ، او په غزاء كې د حديبيه هم حاضر ؤ، او عليه الصلوة والسلام زيد بن حارثه رض خليفه وګرځاوه پر مدينه باندې چې عليه الصلوة والسلام غزاء ته د بني المصطلق روان سو، او زيد بن حارثه رض يې په اوو (۷) سراياوو كې امير تاكلی دی.

خپل ځان ته نصيحت: عبيده ډېر احتياط كوه چې په دې درياب كې د قصې د زيد بن حارثه رض او د زينب رض او بيا په نكاح كې د عليه الصلوة والسلام د دې راتګ ډېري كښتې د آب بازانو غرقي سوي دي، او په جناب كې د خير البشر ﷺ ډېر له ادبه او احترام څخه كار اخله.... بيت:

از خدا خواهم توفيق ادب..... بی ادب محروم گشت از فضل رب
دا تفسير دی چې پاتېږي وه دنيا ته..... د ادب لاربه معلومه سي هر چاته

وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰىهُ ؕ

دا جمله حال ده له فاعل څخه د تخشٰى يعني والحال چې خدای ډېر حق دار دی دې چې ته ځني وبېرېږې.

پوښتنه: چې عمر، او ابن مسعود او عائشه رض وايي ما نزلت على رسول الله ﷺ آية هي اشد من هذه الآية، او مسروق وايي چې عائشه رض وويل كه يو شی د وحي څخه عليه الصلوة والسلام پټولای دا آيت به يې پټ كړی وای، وتخفى في نفسك الى اخيرها، بغوي رح وايي چې د دې آيت مراد دا نه دی چې عليه الصلوة والسلام نو دمخه د خدای ﷻ څخه نه بېرېدی، ولې چې په صحيح حديث كې راغلي دي چې

عليه الصلوة والسلام وويل ''اني اخشاكم واتقاكم'' بلكې تېوله انبياء كرام عليهم السلام
په شان كې ددوى خداى جل جلاله يخشونه ولايخشون احدًا الا الله، لكن لما ذكر الخشية
من الناس ذكر ان الله احق بالخشية في عموم الاحوال وفي جميع الاشياء وفي جميع
الازمان، بعض مفسرين وايي چې ظاهره داده چې اهل جاهليت تزويج د مايني د
متبنٰى حرام ګڼلو. نو خداى جل جلاله وحې وكړې و عليه الصلوة والسلام ته چې زيد چې
ستا متبنٰى دى ماينه زينب په نكاح كړه، چې زيد طلاقه كړه، لكن عليه الصلوة
والسلام ودې كار ته تلوار ونه كړې، يعني چې زيد ورته وويل چې زينب پر ما ترفع
كوي په سبب ددې چې دا قريشه ده او زه ازاد شده مريى يم، نو زه يې طلاقوم كه يې
مبادرة كولاى ورته ويلي به يې واى چې ستا خوښه ده لكن دې كار ته څند وركړه،
امسك عليك زوجك واتق الله مخافة طعن الاعداء، نو خداى جل جلاله عتاب په دغه
ورته وكړې، وتخشى الناس، وهذا توجيه وجيه فافهم.

فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا

قال قتاده رحمه الله اى طلقها.

پوه سه: چې اصل د وطر حاجت د وقضى الحاجة كناية عن الطلاق كما قال
الفقهاء، اذا قال الرجل لزوجته لاحاجة لي فيك فهو طلاق كناية، او مبرد وايي
چې وطر محبت او شهوت ته وايي، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چې تفسير د حاجت په
دې جماع ده فالمعنى انه (يعني زيد) لم يبق له بها (اى زينب) حاجة الجماع
فطلقها، او په بحر كې وايي نقلاً عن البعض انه رضي الله عنه لم يمكن من الاستمتاع بها،
وروى ابو عصمة نوح بن ابى مريم رفعه اليها (اى الى زينب رضي الله عنها) دا وايي چې ما
زيد له ځانه نه منع كاوه يعني عن الجماع غير ان الله عزوجل منعني منه (يعني خداى
زه منع كړم دده څخه يعني دده له وطي څخه) نو پر دې تقدير د پر زېبا تفسير د
قضاء الوطر په طلاق سره يعني بالكناية، لكن په آيت كې تقدير ستده. فلما قضى
زيد منها وطرًا اى طلقها كمامر وانقضت عدتها وهذا هو المقدر، زيد رضي الله عنه وايي
چې د زينب عده چې تېره سوه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لزيد رضي الله عنه اذهب فاذكرها علي
(يعني وروسته په طور د مركې زما د خوا) زيد رضي الله عنه راهي سو حتى چې زينب رضي الله عنها ته
ورغلى په داسې حال كې چې دې اوړه خميرول، زيد رضي الله عنه وايي چې ما چې زينب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ولیدل حین علمت ان رسول اللهﷺ ذکرها عظمت ای زینب في صدري زما په زړه کي نو ما شاوروه کړ څخول او شا ته روان سوم او دي ته مي وویل یا زینب ارسلني رسول اللهﷺ تا غواړي، زینب راته وویل چي زه نه ورځم تر څو چي د خدای امر نه وي سوی، نو دا پر لمانځه ودرېدل نو دا آیت نازل سو: فلما قضٰی زید منها وطرًا الی اخیر الآیة، هذا ماذکره البغوي رحمه الله، نو زینب د علیه الصلوة والسلام کورته ورغله.

وفي التفسیر الحسیني: سید عالم بعد از نزول آیت بخانه زینب آمد بی دستوری یعني عادت مردم که خطبهٔ باشد وعقد نکاح زینب گفت بی خطبه بی گواه، آنحضرت فرمود الله المزوج و جبرئیل الشاهد کما یدل علیه قوله.

زَوَّجْنٰكَهَا لِكَيْ لَا يَكُوْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ حَرَجٌ

موږ په نکاح درکړه تاته دا یعني زینب رضي الله عنها، یعني ددې لپاره ماتاته تزویج د زینب در وکړی چي دا په دمخه کي ماینه د زید بن حارثه رضي الله عنه وه چي ستا متبنّٰی ؤ، چي پر مؤمنانو تنګي رانسي.

تاریخ د نکاح د زینب رضي الله عنها د ذوالقعدة میاشت وه، څلورم کال د هجرت ؤ پر صحیح روایت او د زینب عمر پنځه دېرش (۳۵) کاله ؤ، له دې کبله له حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي زینب به فخر کاوه پر نورو ازواجو مطهراتو د علیه الصلوة والسلام او دې به ویل چي ستاسي تزویج کونکي ستاسي اقارب وه وزوجني الله من فوق سبع سمٰوات، انس رضي الله عنه وایي چي رسول کریمﷺ دومره مهماني د خلکو جوړه کړه چي خپل په مخنیو نکاحو کي یې هیڅ کله دومره مهماني نه وه جوړه کړې په طول کي د ورځي، خلک یې په ډوډی او غوښو ماړه کړه او خلکو چي به ډوډی وخوړل وتل به له حجرې څخه چي زینب هم په داغه حجره کي وه وذالک قبل نزول الحجاب، دوه کسه ناست وه وروسته تر ډوډی مجلس یې سره کاوه، نو علیه الصلوة والسلام د خوني څخه ووتی تاچي دا دوه خلک به هم پوه سي او ولاړ به سي، نو پر حجراتو د نورو ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن به ګرځېدی علیه الصلوة والسلام به دوی ته سلام وایه دوی به هم سلام وایه، ازواجو به ورته ویل کیف وجدت اهلک، انس رضي الله عنه وایي چي زما نه دي په یاد چي ما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عليه الصلوة والسلام ته وويل چي هغه دوه كسه وو تل كه بل چا عليه الصلوة والسلام خبر كړي، نو عليه الصلوة والسلام راهي سو د حجرې پر خوا. انس رضي الله عنه چي د عليه الصلوة والسلام د لسو كالو خادم ؤ وايي چي زه هم په پسې وم چي حجرې ته ورسم لكن عليه الصلوة والسلام پرده واچول بيني وبينه ونزل آية الحجاب. راوي وايي چي زينب به عليه الصلوة والسلام ته وويل چي په ما كي دري خاصيته موجود دي چي ستا په هيڅ زوجه كي نه دي موجود (۱) جدي وجدك واحد يعني عبد المطلب (۲) انكحينك الله (۳) وان السفير والشاهد جبرئيل [۴].

پوهسه: چي مراد له سفارت څخه د جبرئيل [۴] سفارت دده دی بين الله وبين رسوله ﷺ والا فالسفير بين زينب رضي الله عنها وبين رسوله ﷺ هو زيد زوجها السابق كما مر في القصة فافهم.

فِیٓ اَزۡوَاجِ اَدۡعِیَآئِهِمۡ

په مايانو كي د متبنٰى (اعياء جمع د دعی ده ای المتبنٰى) يعني چي د متبنٰى مايانه روا ده نكاح يې و مالك ته د متبنٰى كه څه هم متبنٰى دخول په كړی وي، يعني وطي يې ورسره كړي وي. لكن مايانه د زوی و پلار ته نه ده روا. له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي حكم د رسول او د امت دده سره يو دی مالم يقم دليل على تخصيص الحكم بالنبي لكه تزويج د فوق الاربعة مايانو فانه مختص برسول الله ﷺ بدليل خارجي ولايكون ولايجوز للامة ذالك.

اِذَا قَضَوۡا مِنۡهُنَّ وَطَرًا ؕ وَكَانَ اَمۡرُ اللّٰهِ مَفۡعُوۡلًا ﴿۳۷﴾

"اذا قضوا" ای الادعياء "منهن" د دې زوجاتو خپل حاجت يعني طلاقي يې كړئ، او دی امر د خدای ﷻ او قضاء دده كيدونكي لامحالة لكه تزويج د زينب رضي الله عنها زوجة متبنٰى النبي ﷺ مع رسول الله ﷺ.

مَا كَانَ عَلَى النَّبِیِّ مِنۡ حَرَجٍ فِیۡمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ ؕ

نسته پر نبي باندي تنګي په هغه شي كي چي خدای ﷻ تقسيم كړي وي او اندازه كړي يې وي من عدد النساء، وقيل معناه فيما احل الله له.

پوهسه: چي حرج اسم د كان او كلمة د من زائده ده لاستغراق النفي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ

طریقه د خدای جل جلاله ده (دا لفظ مصدر یعني مفعول مطلق د فعل محذوف دی ای سن الله سنة او یا منصوب په نزع د خافض یعني حرف کاف دی ای کسنة الله) په هغو کسانو کي چي د مخه تېر سوي دي یعني من الانبیاء الماضیین، او کلبي رح وایي چي مراد ځني داؤد ع دی حیث جمع بین زوجاته وبین المرئة التي هواها وقصة مشهورة فکذالک جمع بین محمد ﷺ و زینب رض انتهی.

درویش وایي: چي له دي توجیه څخه اباء کوي لفظ د الذین خلوا بصیغة الجمع، ولي چي داؤد علیه السلام خو یو نبي ؤ چي جمع یې وکړه، او بعض مفسرین وایي چي مراد کثرت د ازواجو دی لکه د داؤد او سلیمان علیهما السلام.

وَكَانَ أَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا ۝

او ده قضاء الهي کېدونکي لامحالة.

فائده: مقدورًا صفت دی د قدرًا للتاکید و المبالغة ولهذا قلت في الترجمة لامحالة او دا توصیف لپاره د مبالغې دی په عربي ژبه کي مشهور دی نحو ظل ظلیل وداهیة دهیًا ولیل اللئیل، قانون هذه المبالغة، له یو لفظ څخه چي مشتق جوړ سي او بیرته هغه لفظ په موصوف سي فائده یې مبالغه ده، ومن هذا القبیل قولهم في شدة المعرکة حجرًا محجورًا فلیکتب هذه الفائدة بمداد الذهب علی قرطاس الاذهان.

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللّٰهَ

هغه کسان چي رسوي یعني تر خلکو پوري رسالات د خدای ج (یعني لکه ته یا رسول الله ﷺ چي له خدایه بېرېږې فیما امرک الله به ونهاک عنه)

پوه سه: چي دا موصول صفت دی د "للذین خلوا من قبل" یا اصح منصوب دی په حذف د اعني، یا مرفوع دی یعني هم الذین.

وَكَفَىٰ بِاللّٰهِ حَسِيبًا ۝

با زائده ده لان کفی متعدي بنفسه او فائده یې تاکید دی او حسیبًا فعیل دی په معنی د فاعل ای محاسبًا فینبغي ان لایخشی الا منه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي په اسئله مقحمة کي (چي نوم د يو تفسير دی) دا سوال کړه سوی دی ولايخشون احدًا الا الله چي ددې صحت به څرنګه توجيه سي؟ سره ددې چي د موسیٰ ﷺ لګره چي په کوه طور کي مار سوه يعني په ابتداء کي د رسالت دده، دی څني وبېربدی حتی چي خدای ﷻ ورته وويل لاتخف آه، وقال يعقوب ﷺ اني اخاف ان ياكله الذئب، کذالک خاف نبينا ﷺ حتی قيل له (والله يعصمک من الناس) والجواب عنه چي د آيت معنی داده چي دوی عقيده نه لري چي يو شی د مخلوقاتو څخه به استقلالاً يعني له مشيت او ارادې د خدای ﷻ استقلالاً ضرر ورسوي چي دوی چي پر دې علم لري چي کارونه ټول په قضاء د خدای ﷻ دي. نو مراد په آيت کي له خوف څخه خوف د عقيدې دی او د علم او يقين د لاخوف البشرية الذي من خواص البشرية ونتائج الحيوانية فافهم.

فائده: درویش وايي چي مسواک وهل، عطر لګول، نکاح کول وغيرها من السنن الانبياء عليهم السلام دی، او مورِ داسي عبادت نه لرو چي له زمانې څخه د آدم دي مشروع نه وي تر اخيره پوري د زمانې ثم تستمر في الجنة الا الايمان والنکاح.

مسئله: مؤمن بايد سعي وکړي چي ډېره ښائسته ماينه په نکاح کړي تاچي د نورو ښځو کتل بالشهوة والفرج بالزنی محفوظ وي ... شيخ سعدي رح وايي:

زن خـوب فـرمان بر فارسا ...... کند مـرد درويش را بادشاه

کراخانه آباد وهمخوا به دوست ...... خدا را برحمت نظر سوی اوست

چو مستور باشد زن خوب روی ...... بديدار او در بهشت است شوی

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ

يعنی ليس محمد ﷺ ابا لزيد بن حارثه رض حتی يحرم عليه نکاح زوجته زينب رض.

سوال: د رسول الله ﷺ د يوه زوی نوم قاسم د بل داطيب او د بل دا طاهرؤ چي دا درې سره له بطن مبارک څخه د خديجة الکبري رض وه، او بل ابراهيمؤ چي له بطن څخه د مارية قبطيه ؤ؟

ځواب: رجل هغه چا ته وايي چي د بلوغ و سرحد ته رسېدلی وي او دا معدوده زامن خو د عليه الصلوة والسلام په زمانه کي د طفوليت وفات سوي دي، رجوليت وخت ته نه دي رسېدلي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: امام حسن او امام حسين رض خو هم عليه الصلوة والسلام خپل زامن بللي دي، ولي عليه الصلوة والسلام د حسن رض په باره کې وويل ابني هذا سيد آه او دا دوه خو زماني ته د رجوليت رسېدلي دي؟

ځواب: اطلاق د زوی پر لمسي خو مجاز دی، والمراد في الآية الابن حقيقية.

وَلٰكِنْ رَّسُوْلَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيّٖنَ

او هر رسول که څه هم اب د امت دی لکن لا من حيث النسب حتى يحرم عليه مايحرم بالنسب بل هو اب من حيث الشفقة والرحمة والشفاعة.

فائده: په اسلام کې د مؤمن دا شرط نه دی چې سړي ته به د عليه الصلوة والسلام اب وُ جد معلوم وي مثلاً محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم الخ، بل يشرط معرفة اسمه الشريف المشهور وهو محمد مصطفى ﷺ لا يشترط اسمائه الاخر، لکه حامد، احمد، محمود، بشير، نذير وغيرها حتى قيل ان لرسول الله ﷺ الف اسم کما ان له تعالى مجده الف اسم.

فائده: لفظ محمد څلور حرف دي لکه د لفظ الله چې څلور حرفه دي يعني چې په دواړو کې مدغم و مدغم فيه پر يوه حرف حساب سي.

فائده: مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ دوولس (۱۲) حروف دي لکه لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ چې دوولس حروف دي، او داغه رنګه ابوبکر الصديق، عمر بن الخطاب، عثمان بن عفان او علي بن ابي طالب، ټوله دوولس حرفه دي، رضی الله تعالى عن مسما تلک الاسماء الشريفة، وقد جاء في الحديث من ولد له ولدًا فسماه محمدًا حبًا لي وتبركًا باسمي کان هو و مولوده في الجنة، ومن کان امرئته حاملاً مېړه يې قصد وکړي که ماته خدای ﷺ زوی راکړی نوم به يې محمد ايږدم رزقه الله غلامًا، او داغه رنګه که د چا عيال نه پائيدی او قصد يې وکړی که ماته خدای زوی راکړی نوم به يې محمد ايږدم ور وه به پاتېږي.

درويش وايي: چې په دې ټولو فوائدو کې حسن العقيدة او تبرک باسمه الشريف شرط دی ..... ع:.. تا صدف قانع نشد پر درنشد ... مصرع:...

دا باران چې پر همه وُ ځکو اوري ... مشرف يې کړی ذات د کېميا ولي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهنه: چي (وخاتم النبيين) عاصم ؒ يې په زور د تا وايي وهو آلة الختم چي په پښتو يې مهر بولي. والمعنى كان ﷺ آخرهم الذي ختموا به، او په فارسي يې ترجمه مهر پيغمبران يعني بدو مهر كرده شد در نبوت، وپيغمبران را بدو ختم كرده اند. او نور قاريان يې په كسره د تاء وايي على صيغة اسم الفاعل اى فاعل الختم وبالفارسية مهر كننده پيغمبران است، والمآل واحد.

درويش وايي: چي دا حكمت د خداى ﷻ چي عليه الصلوة والسلام ته د خداى ﷻ ابن بالغ وروسته تر ده نه پرېښو، ولي كه داسي خداى ﷻ كړي واى، نو زوى د ده به هم نبي واى لان اولاد الرسل يرثون النبوة قبله (يعني د مخه تر عليه الصلوة والسلام) من آبائهم فلم يكن رسول الله ﷺ خاتم النبيين.

سوال: په اخيره زمانه كي عيسىٰ ؑ له اسمانه راكښته كېږي، او هغه نبي دى نو د عليه الصلوة والسلام وه خاتميت ته تاوان نه دى؟

ځواب: يا! ولي چي معنى د آيت داده چي تر عليه الصلوة والسلام وروسته څوک نه نبي كېږي، او عيسىٰ ؑ خو تر ده مبارک د مخه نبي وُ، او بل ځواب دادى چي عيسىٰ ؑ چي نازل سي حكم به تولو په شريعت د عليه الصلوة والسلام كوي او لمونځ وكعبه ته كوي، فكانه بعض من امته فلايكون اليه وحي ولا نصب احكام بل يكون خليفة رسول الله ﷺ.

وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ۟

او دى خداى ؒ په هر شي ښه خبر، يعني خداى ؒ علم لري چي په كوم نبي سره لائق دى ختم النبوة، په حديث كي د بخاري او مسلم راغلي دي چي په اصطلاح د محدثينو يې متفق عليه حديث بولي، قال ابو هريرة ؓ قال رسول الله ﷺ مثلي ومثل الانبياء (زما حال او د نورو انبياؤ حال) كمثل قصر احسن بنيانه الا موضع لبنة (لكه حال د هغې بنگلې چي پر ډېر ښه ډول جوړه سوې وي مگر نه د يوې خښتي ځاى خالي پاته وي) فانا سدرت موضع اللبنة (او هغه د يوې خښتي ځاى بند كړي يعني د نبوت كوټې تكميله سوه په ما سره) ختم بي البنيان وختم بي الرسل (رسولان پر ما ختم سوه) ابن كثير په تفسير كي د دې آيت وايي هي نص في ان لانبي بعده واذا كان لانبي بعده فلا رسول بعده بالطريق الاولى لان مقام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الرسالة اخص من مقام النبوة، ولي چي هر رسول نبي دی ولاينعكس كلية
وبذالك وردت الآحاديث المتواترة المعنى، نو هر څوک چي دعوه د نبوت وكړي
سواء كان في زمانه ﷺ كالاسود العنسي باليمن الذي قتله فيروز الديلمي رضي الله عنه في
اخير حياته ﷺ، ومسيلمة الكذاب باليمامة الذي قتله الوحشي قاتل حمزة رضي الله عنه
(بعد ما اسلم الوحشي في زمن النبي ﷺ) او بعد زمانه لكه غلام محمد قادياني
منحوس في ديار هند ثم وثم فكلهم ضال مضل كذاب افاك كه څه هم بعض
خوارق د هغه پر لاس ښكاره سوي وي بالسحر، لكه سحره د فرعون.

درويش وايي: چي په بحر الكلام كي وايي، چي يو صنف د روافضو وايي چي
مخكه هيڅ د نبي څخه نه ده خلاصه. دی وايي چي نبوت د عليه الصلوة والسلام
ميراث سو و علي رضي الله عنه و اولاده ته الى يوم القيامة. دوی وايي چي څوک چي د علي
او دده اولاد اطاعت نه كوي هغه كافر دی، او اهل السنة والجماعة وايي لانبي
بعد نبينا ﷺ لقوله تعالى ولكن رسول الله وخاتم النبيين. وفي الحديث المتواتر
معنى لانبي بعدي كه څوک وروسته تر عليه الصلوة والسلام نبوت باقي دی او يا
پكښي شک وي فقد كفر لانه انكر نص القرآن والآحاديث المتواترة معنًى.

فائده: په زمانه كي د امام اعظم سراج الامة ابو حنيفة رحمه الله يو چا دعوه د نبوت
كړې وه، او دې مدعي النبوة وويل چي تاسي ماته مهلت راكړئ چي دلائل او
علامات د خپل نبوت دروښيم، نو امام اعظم رحمه الله وويل كه چا د دغه مدعي
النبوة څخه طلب د علامې وكړی هغه سړی هم كافر دی، په دليل ددې چي دده
شک دی په قرآن كي او په احاديث متواتره كي، كذا في مناقب امام الاعظم رحمه الله وفي
فتاوى الاشباه والنظائر في كتاب السير كه څوک په دې نه وُ خبر چي محمد عليه
الصلوة والسلام اخير الانبياء دی فليس بمسلم لانه من ضروريات الدين المبين
والجهل له في دار الاسلام ليس له عذره.

درويش وايي: چي روح المعاني او روح البيان په اثبات كي د ختم النبوة پر
عليه الصلوة والسلام الى يوم القيامة دبري اوږدې خبري كړي دي فقير خپل حال
داسي بيانه وي كه څوک د ختم النبوة پر خلاف خبري كوي زه څندي ولاړيږم او
خبري ته يې غوږ هم نه نيسم او دلائل هم نه ورسره وايم لانه من ضروريات الدين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مثلا که څوک د دې څخه منکر سي چي واحد نصف الاثنین نه دی، یا ثلثة تاک یا اربعة زوج نه دی و امثالها من الضروریات لاینبغي الاصغاء الی کلامه والجلوس معه فافهم هداک الله الی خیرات الامور و ایای ایضا.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾

ای هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی ذکر کوي د خدای جل شانه ذکر ډېر، ابن عباس رضي الله عنهما وایي چي نه دی فرض کړی خدای پر بنده ګانو یو فرض د فرائضو څخه مګر هغه ته یې حد معلوم ابښتی دی ینتهي الیه ولم یعذر احدا في ترکه کا الصلوٰة والصیام وغیرها، الا مغلوبا علی عقله الا الذکر فامر به في الاحوال کلها یعني قیاما وقعودا وعلی جنوبهم وقال اذکروا الله ذکرا کثیرا یعني باللیل والنهار في البحر والبر والصحة والمرض والسر والعلانیة وقال مجاهد رحمه الله الذکر الکثیر ان لاینساه ابدا.

پوه سه: چي ذکر د خدای عام که په تهلیل سره وي یعني لا اله الا الله که په تحمید سره وي نحو الحمد لله علی کل حال او که په تکبیر سره وي نحو الله اکبر په حدیث صحیح کي راغلي دي چي زړونه یعني د مؤمنانو زنګ کوي لکه او سپنه قیل یا رسول الله فما جلائها صاف ده زنګه څخه بې څه وي قال ﷺ تلاوة کتاب الله یعني القرآن وکثرة ذکره تا باین مرتبه برسد..... بیت:

درهیچ مکان نیم از فکرت خالی .... درهیچ زمان نیم ز ذکرت خالی

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾

پوه سه: چي مراد له تسبیح څخه لمونځ دی سماها تسبیحًا لاشمالها علی التسبیح "بکرة" په اول کي د ورځي چي صلوٰة الصبح دی "واصیلا" یعني وروسته تر زوال الشمس چي صلوٰة الظهر، عصر، ماښام او ماخستن دی، دا تفسیر د کلبي رحمه الله دی، او مجاهد رحمه الله وایي چي قولوا سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولاحول ولاقوة الا بالله العلي العظیم، یعني دغه ذکر په اول کي د ورځي او مازدیګر کوي، نو د تسبیح په ذکر سره یې و نورو اخواتو ته اشاره وکړه.

فائده: د دې کلماتو په ویلو کي طاهر او محدث او جنب برابر دي یعني په نفس جواز کي که څه هم اول افضل دی. او بعض مفسرین وایي چي د بکرة څخه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سهار لمونځ او د اصیلا ځخه د ماز دیګر لمونځ مراد دی په دلیل د هغه حدیث چي روایت یې ابوهریره رضي الله عنه کړی دی چي رسول الله ﷺ وویل: یتعاقبون فیکم ملائکة باللیل وملائکة بالنهار (په نوبت راځي ملکي یعني کراماً کاتبین یو د په شپه او یو د په ورځ کي) ویجتمعون في صلوة الفجر وصلوة العصر (بیا پورته کیږي هغه ملکي چي ستاسي سره یې شپه تېره کړې وه، نو خدای ﷻ پوښتنه ځني کوي (وهو اعلم بهم) کیف ترکتم عبادي فیقولون یعني ملکي د شپې او د ورځي دواړې ډلې ورته وایي، ترکناهم وهم یصلون وآتیناهم وهم یصلون.

درویش وایي: چي په مجمع البیان د الواحدي څخه بسنده الی الضحاک بن مزاحم عن ابن عباس رضي الله عنه، دی وایي چي جبرئیل علیه الصلوة والسلام ته راغلی فقال یا محمد قل سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولاحول ولاقوة الا بالله عدد ماعلم وزنة ما علم وملئ ماعلم، جبرئیل ورته وویل چي څوک چي دا کلمات وایي شپږ کرامته و هغه ته ورکول کیږي (۱) کتب من الذاکرین الله کثیراً (۲) وکان افضل من ذکره باللیل والنهار (۳) دا کلمات ګرځي درختي ده ته په جنت کي (۴) ګنهونه د هغه داسي ځني توییږي لکه د وچي درختي پلګونه (۵) وینظر الله تعالی یعني ینظر الرحمة (۶) ومن نظر الله الیه لم یعذبه.

هُوَ الَّذِیْ یُصَلِّیْ عَلَیْکُمْ وَمَلٰٓئِکَتُهٗ

بوه سه: چي اکثره مفسرین وایي چي الصلوة من الله الرحمة علی المؤمنین ومن الملائکة الاستغفار لهم ای طلب المغفرة لهم من الله، وقیل الصلوة من الله علی العبد شائع کولي دی د ذکر جمیل ده په بندګانو کي. وقیل الثنا علیه یعني في محضر الملائکة.

سوال: د صلوة لفظ چي مشترک دی په منځ کي د مغفرت او رحمت د خدای ﷻ، او په منځ کي د دعاء او استغفار د ملکو د خو او په کتابو کي د اصول الفقه وایي چي استعمال د لفظ مشترک دی په اکثر کي تر معنی واحدي ته دی روا فکیف یصح اسناد یصلی المشترک في هذه الآیة الی الله والی الملائکة؟

ځواب: بعض اهل اللغة عموم د مشترک روا بولي، فعلی هذا لا عاتبة ولا اشکال في استعمال لفظ الصلوة في المعنیین یعني صلوة الله وصلوة الملائکة.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

واما عند من لم يجوز عموم المشترك واستعمال لفظ الصلوة في المعنيين ههنا مبني على عموم المجاز يعني ارادة المعنى المجازي العام للمعنيين المذكورين وهو الاعتناء بما فيه خيرهم وصلاح امرهم فاعتناء الله المغفرة والرحمة، واعتناء الملائكة طلب المغفرة وطلب ما فيه خيرهم فافهم.

وعبارة القاموس هكذا، (۱) الصلوة الدعاء (۲) والرحمة (۳) والاستغفار (۴) وحسن الثناء من الله تعالى على رسوله (۵) وعبادة فيها ركوع وسجود انتهى.

لِيُخْرِجَكُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ إِلَى النُّوْرِ ۚ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ رَحِيْمًا ﴿۴۳﴾

چي تاسي وباسي په رحمت د خداى ج او په دعاء د ملكو، له تاريكيو څخه د كفر او ګنهو، واطلاق الظلمات على الكفر والمعاصي اطلاق مجازي.

پوښتنه: مؤمنان خو له ظلمات څخه د كفر و نور ته د ايمان وتلي دي فما معنى قوله ليخرجكم؟

ځواب: معنا د مضارع ههنا يديم اخراجكم.

"الى النور" اى نور الايمان والطاعة وهذا الاطلاق ايضًا مجازي.

پوښتنه: څه حكمت الهي دى چي ظلمات يې په صيغه د جمع راوړى او نور يې په صيغه د مفرد راوړى؟

ځواب: انواع د كفر ډېري دي من الدهرية والمجوسية والشرك واليهودية والنصرانية وغيرها او ايمان يو دى.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهٗ سَلٰمٌ ۚ

او دى خداى ج پر مؤمنانو مهربان، ولي چي خداى اعلاء د قدر ددوى كړي ده، او صلاح د امر ددوى يې كړي ده، او په دعاء كي يې ودوى ته ملائكة المقربين شامل كړي دي.

پوهه: چي دا جمله معطوفه ده پر صله د الذي سابق چي يصلي ؤ، والتقدير الذي يصلي عليكم والذي كان بالمؤمنين رحيمًا.

"تحيتهم" من اضافة المصدر الى المفعول يعني تحيت منه تعالى "يوم يلقونه" چي دوى ملاقي كيږي د خداى جل جلاله سره يعني عند الموت، او الخروج من القبور او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عند دخول الجنة (وهذا هو الاولی۔ کریمه: سلام قولاً من رب رحیم او عند رؤیتهم الله تعالی) ''سلام'' ای یسلمهم الله علیهم تحیة ویسلمهم الله من جمع المکاره. او المراد تسلیم الملائکة بشارة لهم بالجنة وتکرمة لهم. کریمه: والملائکة یدخلون علیهم من کل باب سلام علیکم. روی چي خدای پاک وایي سلام یاعبادي انا عنکم راض فهل انتم راضون، نو دوی ټول په یوه اواز ورته وایي یا ربنا انا راضون کل الرضا او داسي هم روایت راغلی دی ان الله تعالی یقول السلام علیکم مرحبًا بعبادي الذین ارضوني في دار الدنیا باتباع امري، واما عند الموت کما روی عن ابن مسعود رضی الله عنه قال اذا جاء ملک الموت بقبض روح المؤمن قال ربک یقرئک السلام، واما عند الخروج عن القبور فالملائکة یبشرونهم بالجنة ویسلمونهم.

وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

او اراسته کړی دی خدای جل جلاله دوی لره ثواب عظیم چي جنت دی، او رضوان د خدای ج او رؤیة د خدای ج دی عند اهل السنة والجماعة، دون المعتزلة لانهم کانوا في الدنیا منکرون عن هذه النعمة العظمی یعني رؤیة الله فیکونون محرومون عنها في العقبی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾

ای نبي (ﷺ) په تحقیق موږ ته استولی یې شاهد لپاره د امت مصدقًا لهم په هغه وخت کي چي ستا امت شاهدي اداء کړي د رسولانو لپاره د دوی پر امتو چي هغه د تبلیغ څخه منکر سي د خپلو رسولانو او زه ستاسي د تزکیه شاهد ګرځم، بخاري، ترمذي، نسائي او ابن ماجه له ابو سعید الخدري رضی الله عنه څخه روایت کړی دی قال رسول الله ﷺ یدعی نوح ع (راوه به بلل سي نوح ع) یوم القیامة فیقال هل بلغت تا تبلیغ خپل امت ته کړی ؤ؟ فیقول نعم، بیا راوبلل سي امت د ده، ورته وویل سي چي تاسي ته نوح ع تبلیغ کړی ؤ. دوی ووایي ما آتانا من نذیر ما آتانا احد. فیقال یعني نوح ع ته من یشهد لک بالتبلیغ فیقول محمد (ﷺ) وامته الی اخیر الحدیث، او په باره کي د احادیث کثیره شهیره مذکوره في کتب صحاح.

سوال: دا شاهدي خو په ورځ د قیامت ده، نو اوس څرنګه خطاب و علیه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام ته په شاهدًا صحيح دی؟

ځواب: ودې ته حال مقدره وايي، يعني دا ستا شاهدي مقدر په دربار کې د خدای ج نحو قوله تعالى لاهل الجنة فادخلوها خالدين فيها ابدًا لان الخلود لايكون وقت الدخول بل بعده فالمعنى مقدرين خلود کم فيها.

"ومبشرًا" زيرې کونکی و مؤمنانو ته بالجنة "ونذيرًا" بيرونکی لمن کذب الرسل بالنار.

سوال: انذار خو تر تبشير د مخه دی. نو له څه جهت او حکمت لپاره يې مبشرًا د مخه کړی؟

ځواب: لتقدم شرف اهل البشارة.

پوښتنه: نذيرًا چې صيغه د مبالغې ده د څه حکمت لپاره راوړل سوه مع ان المناسب لعطفه على مبشرًا ان يقال ههنا منذرًا؟

ځواب: انذار عام دی ټولو کافرانو ته چې تعداد يې ډېر دی بلکې بعض عصاتو ته د مؤمنانو هم متوجه دی، نو ځکه يې په انذار کې صيغه د مبالغې راوړه، او بل ځواب د تقديم د بشارت پر انذار دادی چې مقصود اصلي خو بشارت دی لانه ﷺ رحمة للعالمين دی.

وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُّنِيرًا ﴿٤٦﴾

او بلونکی و خدای ﷻ ته ای الى توحيده وطاعته والى جنته ولقائه، په اجازه او توفيق د خدای ﷻ، او څراغ دی روښانه کونکی.

فائده: د بإذنه د قيد فائده داده چې د کفار ابًا عن جد و اسلام ته امر صعب دی غاية العصوبة چې نسي کېدای بې توفيقه او کومکه د خدای ﷻ، وجه العصوبة چې دعوت و خدای ﷻ ته بالمعنى المذکور صرف الوجوه ای وجوه الکفار عن سمت الخلق الى الخلاق وادخال قلادة غير معهودة في الاعناق، او ددې عصوبت له جهته خدای پاک خپل حبيب ته داسې وايي: انک لاتهدی من احببت ولکن الله يهدي من يشاء آه.

سوال: د اذن معنی خو فقط اجازه ده تا ولې توثيق ورسره ذکر کړی، او بعض مفسرين د اذن معنی په تسهيل ولې کوي؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: د اذن معنی خو فقط اجازه ده تا ولي توفيق ورسره ذکر کړی، او بعض مفسرين د اذن معنی په تسهيل ولي کوي؟

ځواب: له دې سببه چي حقيقت د اذن چي فقط اجازه ده، هغه خو د انا ارسلناك او د داعياً الى الله څخه وفهمېده، نو باذنه ته څه ضرورت ؤ، نو له دې سببه فقير د اجازه سره توفيق ورزيات کړی، او له هم دې سببه بعضې مفسرينو يې په تسهيل ترجمه کړې ده فافهم.

پوهه: چي اطلاق د ځراغ پر ذات انور د عليه الصلوة والسلام له دې سببه وکړل سو چي لکه په ځراغ سره چي هغه د ستر کو څخه پټ شيان په ظلمة الليل کي پيدا کېږي او د نفع او د ضرر شی پېژندل کېږي. دغه رنګه په ذات انور سره د عليه الصلوة والسلام په ظلمة الکفر مفيد شی چي توحيد دی او ضررمند شی چي شرک دی سره جلا کېږي. نو دا اطلاق تشبيه بليغ ده غاية البلاغة، والحاصل چي عليه الصلوة والسلام به ژبه سره داعي الى الله ؤ او په زړه او په قالب لکه ځراغ ؤ چي مؤمنان په انوارو سره دده منور کرځېدل کالعالم يتنور بالنور الشمس والبيت يتنور بنور السراج، هم دا سبب دی چي اختصت الصحابة ﷺ بمزيد الفضل والعلم على الناس، ولي هغه علوم چي له مشکوة څخه د ژبې مبارکي دده که څه هم صحابه وغيرهم سره برابر دي. بلکې ورد في الحديث الصحيح بلغوا عني ولو کلمة فان رب مبلغ (على صيغة اسم المفعول) اوعى من سامع، واما التنور بانواره فانه وان کان حاصلاً للناس بتوسط اصحابه واصحاب اصحابه وهلم الى يوم القيامة لکن ليس الشاهد فيه کالغائب، والله اعلم .... بيت:

چراغ روشن از نور خدايی ..... جهان را داده از ظلمت رهائی
ازو جانرا بدانش آشنائيست ..... وزو چشم جهانرا روشنائيست
درګنج معافی بر کشاده ..... وزان صاحب دلان را مايه داده
تو مهر منيری همه اختراند ..... تو سلطان ملکی همه لشکراند

وفي القصيدة البردة المعروف في مدح سيد البرية:

فانه شمس فضل وهم کواکبها ..... يظهرون انوارها للناس في الظلم

له عطاء بن يسار ﷺ څخه روايت دی چي زه د عبد الله بن عمرو بن العاص ﷺ سره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ملاقي سوم (چي يو مؤمن عالم بالتوراتؤ) ما ورته وويل: اخبرني عن صفت رسول الله ﷺ في التورات؟ قال: اجل! والله انه لموصوف ببعض صفته في القرآن يعني يا ايها النبى انا ارسلناك شاهدًا ومبشرًا ونذيرًا، تر دې ځايه پورې په تورات کې هم سته چي بعض د ما في القرآن دي، او دا وروسته صفات په تورات کې زائد راغلي دي: وحرزًا للاميين (ساتونکی د اميانو چي عرب دي له شرک او ضلال څخه) انت عبدي سميتک المتوکل (ته زما مخصوص بنده يې، ما ته مسمیٰ کړی يې المتوكل يعني متوكل على الله خاصةً) ليس بفظ ولا غليظ ولا سخاب (نه يې بد اخلاقه سخت دل، نه په زوره ناري وهې په بازارو کي لکه بدوي خلک) ولا يدفع بالسيئة السيئة (او دا بنده نه دفع کوي بد د چا په بد سره دده له خوا) ولکن يغفر ويعفو (وبدي کونکي ته بخښنه کوي او عفوه ورته کوي) لن يقبضه الله (خدای ج دی نه وفات کوي) حتى يقيم الملة العوجا (تر هغو پورې چي پر لار برابر نه کړي هغه کوږ ملت يعني شرک العرب) بان يقولوا لا اله الا الله ويفتح اعينًا عميًا (چي په لا اله الا الله سره بناء نه کړي ړندي ستر کې) واذنًا صما (او هغه غوږونه چي کاڼه وه) وقلوبًا غلفًا (او هغه زړونه چي په پوښ کي د شرک وه) رواه البخاري وكذا الدارمي عن عطاء بن سلام نحوه.

البيهقي رح په دلائل النبوة کي د ربيع بن انس رض څخه روايت کړی دی چي دا آيت نازل سو: ما ادرى مايفعل بى ولا بكم، وروسته دا آيت نازل سو: ليغفرلک الله ماتقدم من ذنبک وما تأخر، قال رجال من المؤمنين، هنيئًا يا رسول الله (ستا خو دي دا آيت مبارک وي) قد علمنا ما يفعل بک فما يفعل بنا فنزلت هذه الآية.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُم مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾

زيری وکړه و مؤمنانو ته چي په تحقيق تاسي لره ستا د خدای ﷻ له خوا لوی فضل. قال انس رض الفضل الكبير الجنة، وهذه الجملة معطوفة على قوله انا ارسلناک من قبيل عطف القصة على القصة فلا يرد ان المعطوف عليه جملة خبرية وهذه الآية انشائية، والنحاة يمنعون هذا العطف فافهم، روح البيان وايي چي د فضل کبير نسبت و مؤمنانو ته د نورو امتو دی په رتبه او شرف کي، کريمه: كنتم خير امة اخرجت للناس الى اخير الآية، يا ستاسي د اعمال حسنهؤ اجر او ثواب بالا دی تر اجرت د اعمال حسنه د نورو امتو کما روى ان الحسنة الواحدة في الامم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

السابقة كانت اجرها بواحدة وفي هذه الامة بعشر امثالها الى سبعمائة الى ما شاء الله، وهذا فضل من الله يؤتيه من يشاء.

درويش وايي: چي دا فضل د اجور ددې امت پر نورو امتو تابع دی د فضل د رسول الله ﷺ پر ټولو انبياء كرامو عليهم السلام. والله اعلم.

وَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَدَعْ اَذٰىهُمْ

ته په خلوه مه کوه د کافرانو يعني من اهل مكة (يعني دوی تاته وايي چي رجوع و دين ته د اباء وکړه) او نه په خولو د منافقانو يعني من اهل المدينة. والمعنى دم يعني همېشه توب وکړه على ذالک او په تفسير ارشاد کي وايي چي دا آيت نهي دی عليه الصلوة والسلام لره له غوړه مالی څخه د كافرانو في امر الدعوة ولين الجانب في التبليغ والمسامحة في الانذار، نو پر دې تفسير كنايه ده عن ما ذكر بالنهي عن طاعتهم مبالغة في الزجر فافهم.

پوه سه: چي اضافت د اذا ودوی ته اضافت د مصدر دی و فاعل ته، كما يدل عليه تفسير ابن عباس رض وقتادة رح حيث قال يعني اصبر على ايذاهم اياک (ولي چي په دې صبر کي خدای ج اجر عظيم او درجات عاليات درکوي) فلا تبال بايذائهم اياک، او زجاج رح وايي: لاتجادلهم ولاتقصد الى ايذائهم. يعني لاتؤذهم فح ـ الاضافة اضافة المصدر الى المفعول.

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ۝

او تكيه او اعتماد پر خدای ج وکړه. ولي چي خدای ستا كافي دی. او كافي دی خدای ج اذا جعلت الله موكولا اليه، نو خدای ج ستا كفايت کوي او ستا حاجت و غير ته خپل نه پرېږدي. له ابن مسعود رض څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام يو مال د غنيمت پر خلګو ووېشه، يو سړي له انصارو څخه وويل ان هذه لقسمة ما اريد بها وجه الله (دا سړی صرف په قوم انصار وُ لكن منافق وُ، واظنه عبدالله بن ابي) يو چا دا خبره و عليه الصلوة والسلام ته ورسول، فاحمر وجهه يعني مخ مبارک يې له درده سور سو، بيا يې داسي وويل: رحمه الله اخي موسى لقد اوذي باكثر من هذا فصبر ..... بيت:

صد هزاران كيميا حق آفريد ..... كيمياى همچو صبر آدم نديد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: چي توكل على الله بخلوص القلب ينجو المؤمن من البلاء العظيم.

حکایت: راوي وايي چي حجاج بن يوسف (چي په ظلم کي په ټوله اسلامي نړۍ کي ضرب المثل دی) يوه ورځ چي دی هم د كعبة الله په طواف بخت ؤ د يو سړي څخه چي حول البيت يې تلبيه ډېر په بلند اواز ويل، حجاج بن يوسف وخپلو حاضرينو ته وويل: عَلَيَّ بِالرّجل هغه سړی چي تلبيه يې په زوره ويل ماته يې راولئ، سړی چي راوستل سو حجاج ورته وويل: من انت؟ ته څوک يې؟ قال من المسلمين، حجاج ورته وويل ما د اسلام پوښتنه نه ده در څخه کړې، هغه سړي ورته وويل چي نو د څه شي پوښتنه دي کوله، حجاج ورته وويل عن بلدک، سړي ورته وويل من اهل اليمن، حجاج ورته وويل چي محمد بن يوسف (د حجاج ورور ؤ او د يمن والي ؤ) څرنګه ؤ په يمن کي، هغه سړي ورته وويل عظيمًا جسيمًا (ډېر لوی جسم يې ؤ) لباسًا (ښه فاخره کالي يې اغوستي وه) رکابًا (پر ښوو ښوو آسانو به سپرېدی) خراجًا ولاجًا (په فخر به راوتی او په کبر به کور ته داخلېدی) حجاج بن يوسف ورته وويل چي د دې پوښتنه مي هم نه ده در څخه کړې، بلکي د رعايتو سره په ګذاره څرنګه ؤ؟ هغه سړي ورته وويل ظلومًا (ډېر لوی ظالم ؤ) مطيعًا للمخلوق عاصيًا للخالق (د مخلوق فرمانبردار ؤ او د خالق عاصي ؤ) نو حجاج بن يوسف ورته وويل: ته دې خبرو څه شي دلاوره کړی يې او ته خبر نه يې چي محمد بن يوسف زما ورور دی، هغه سړي ورته وويل چي ستا څه خيال دی چي قرابت د محمد بن يوسف به وتاته اعزوي زما تر محبت د خدای ج سره، وانا وافد بيته ومصدق نبيه، فسكت الحجاج وانصرف الرجل، سړی څني راهي سو بېله اجازې د حجاج، کريمه: ومن يتوكل على الله فهو حسبه.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نَكَحۡتُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ ثُمَّ طَلَّقۡتُمُوهُنَّ

ای هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی، تاسي په نکاح کړئ مؤمنات ښځي.

پوښتنه: په آيت کي تخصيص د مؤمناتو ولي وکړل سو، او سره د دې چي نکاح د کتابياتو خو هم روا ده ای اليهوديات والنصرانيات، او حکم د هغو په طلاق قبل الدخول مثل حکم المؤمنات دی؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: تخصیص د مؤمناتو چې یې وکړی له دې سببه چې لائق د حال سره د مؤمن ان ینکح المؤمنة ویحترز عن نکاح الکتابیة.

"ثم طلقتموهن" "بغوي رح وایي چې په دې آیت دلیل دی چې طلاق قبل النکاح نه واقع کیږي لان رتب في هذه الآیة الطلاق علی النکاح حتی اذا قال لاجنبیة، یعني یو بیګانه ښځې ته یې وویل چې في الحالة دده په نکاح کې نه وه، اذا نکحتک فانت طالق، وروسته یې په نکاح کړه لایقع الطلاق، وهو قول علي و ابن عباس و معاذ بن جبل و جابر بن عبد الله و عائشة رضي الله عنها، وبه قال سعید بن المسیب وعکرمة وعطاء وسلیمان بن یسار و مجاهد و الشعبي و قتادة رحمهم الله واکثر اهل العلم، وبه قال الشافعي رح، وروی عن ابن مسعود رض انه یقع الطلاق وهو قول ابراهیم النخعي و اصحاب الرای اعني ابا حنیفة و اصحابه رحمهم الله، انتهی قول البغوي رح.

درویش وایي: چې بغوي رح خو شافعي المذهب دی، نو دی که امام اعظم و اصحابه اصحاب الرائ بولي خو عجب نه دی لکن مظهري رح، ته خو ځان حنفي المذهب بولې، دا څرنګه دا لفظ یعني اصحاب الرائ ووایه؟! له بغوي رح څخه دا لفظ خو د توهین دی خود دی په ځای کې فقط ویلي وای، وهو مذهب ابو حنیفة واصحابه بحذف لفظ التوهین من عبارت البغوي رح.

پوښتنه: دا لفظ ولي د توهین دی؟

ځواب: اصحاب ظواهر الحدیث او وهابیان او سلفیان وایي چې ابو حنیفة رح فقط په قیاس او رای سره عمل کوي ، احادیثو ته نه ګوري، زه درویش وایم: وقد کذبوا دوی دروغ وایي، ولې د امام اعظم رح خبره په صحیح ثبوت رسېدلې ده: که تاسي ته صحیح حدیث ورسېدی چې زما قول ځنې مخالف ؤ هغه حدیث زما مذهب دی، زما قول په حش (یعني په کچره) کې وغورځوئ.

درویش وایي: چې ولله الحمد و المنة په حنیفي المذهب علماؤ کې داسې کسان شته چې مذهب د امام اعظم رح یې په صحیح احادیثو سره ثابت کړی دی او مخالفینو ته یې ځواب ددوی د احادیثو په نورو احادیثو سره ورکړی دی، لکه فقیه ابو جعفر الطحاوي رح په شرح د معاني الآثار چې دا مشهور خبره ده چې فقیه ابو جعفر الطحاوي رح اعلم الناس دی بمذهب ابی حنیفة واصحابه رح، یا لکه کمال الدین ابن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الهمام شارح الهداية په فتح القدير كي چي دى په احاديثو صحيحه وو سره اسناد د خپل مذهب ثابتوي. يا ملا علي القاري رح په شرح كي د مشكوة وغيرهم عليهم الرحمة.

درويش وايي: چي مورږ د هيڅ امام صاحب المذهب من الائمة الاربعة توهين نه كوو، حاش لله، وروسته مظهري هغه احاديث راوړي دي چي دال پر مذهب د امام شافعي رح دي بقوله احدها آه، وثانيها آه، وثالثها آه، ورابعها آه، وخامسها آه، وسادسها آه، په اخير كي يې په ډېرو مختصرو الفاظو توجيه د مذهب د ابو حنيفه رح كړې ده، بقوله وجه قول ابى حنيفة رح الى اخيره.

مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ

پوه سه: چي مساس دلته كنايه ده له جماع څخه.

فائده: حكم د خلوة صحيحه حكم د جماع دى، په نېز د ابى حنيفة رح خلوة صحيحه دا دى چي مېړه او مايېنه دروازې په ځان پسي وتړي او دوه په دوه سي، او مانع د وطي نه په مېړه كي او نه په مايېنه كي، موانع د وطي درې دي:

(۱) حسي دي لكه ناجوړي، داسي ناجوړي چي مانع د وطي وي كه په نر كي وي او كه په ښځه كي، او يا رتق وي په ښځه كي يعني ځاى د وطي د ښځي بند وي چي ذكر نسي ور داخلېداى.

(۲) موانع شرعي: كصوم رمضان دون الصوم التطوع والقضاء والنذر والكفارة في الصحيح لعدم وجوب الكفارة بالافساد كاحرام فرض او نفل لان الجماع مع الافساد يبطل النسك ويوجب دمًا مع القضاء.

(۳) مانع طبعي: كالحيض والنفاس، ولي طبع سليم نفرت كوي له وطي څخه په ځاى كي د وينو چي فرج دى، نو په داسي ځاى كي مېړه او مايېنه سره داخل سي چي د غيرهما څخه خالي وي حتى كه په سترګو ړوند وي هغه ددوى په وطي پوهېږي، وحتى النائم، ولي نائم خو ممكنه ده چي ددوى د وطي په حال كي دي راويښ سي، نو دا احتمال هم مانع د وطي دى بحيث امنًا من اطلاع غيرهما عليها بدون اذنهما لزم على الزوج تمام المهر لان هذه الخلوة وطي حكمًا، والعدة تجب مع المانع احتياطًا لتوهم شغل الرحم بماء الرجل ولانها اى العدة حق الشرع والولد.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: فرضي لمونځ مانع دی لکه فرضي روژه، وفيه تطر لان الصوم الفرض ممتد الى الليل بخلاف الفرض من الصلوة لانه يمكن اداء الصلوة المفروض ثم الوطي كما لايخفى.

فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا

نو حق نه لرئ تاسي نر يعني مړونه پر دغو ماينو چي تاسي جماع يا خلوة صحيحة نه وي ورسره کړي د عدت معنی داده چي دا به بل مېړه نه کوي "تعتدونها" چي تاسي يې عدد پوره کوئ يا په حيضو سره چي درې حيضه دي او يا په مياشتو کي که آيسه وه.

فائده: وهذا حكم مجمع عليه للامة المرحومة.

فائده: لکم يې وو ايه ددې لپاره چي دلالت وکړي چي عدة حق د نر ده لانها لصيانة الماء و وجود الشک في النسب والنسب للرجال، له دې سببه امام اعظم ابو حنيفه رح وايي چي که د اهل ذمة دا مذهب وي چي عده نسته فلا عدة عليها، واما اذا كان مذهبهم وجوب العدة فيجب عليها العدة.

مسئله: که حربي ښځه دار الاسلام ته مسلمانه راغله فلا عدة عليها، وانقطع نكاح الحربية المسلمة مع الحربي في دار الحرب، نو دې ښځي ته روا دی چي على الفور بل مېړه وکړي، لان الحربي كالجماد حتى كان محلاً للتملک لکه چي په غزاء کي ونيول سي، مګر دې حربيه مسلمه ته نكاح نه ده روا که حامله وه يعني په رحم کي يې ولد وي، ولي چي دا ولد ثابت النسب دی له حربي څخه، والنكاح يفضي الى الجماع فيكون كافاضة الماء على زرع الغير وهو لايجوز كما في كتب الفقه الشريف.

فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾

نو متعه ورکړي يعني يو جوړ کالي (ابن عباس رض وايي چي وجوب د متعه هلته دی چي په نكاح کي يې دې ته ولور نه وي ټاکلی، او که يې ولور ټاکلی وي، نو نيم د ولور به ورکوي متعه وجوباً نسته او نه استحباباً ويرجع الى مذهب ابن عباس رض قول قتادة رح او بعض اهل علم وايي چي په صورت کي د ولور مسمی کولو نصف المهر ورکول وجوباً دی او متعه هم مستحب ده)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"وسرحوهن سراحًا جميلاً" له كوره يې وباسئ هرچېرې چې ځي او هر څه چې كوي، يعني كه مهره كوي مهره دې وكړي او كه دمور او پلار كره ځي هلته دې ولاړه سي، ولې چې ستا د عدت حق په دې پورې نه دی مربوط.

پوه سه: چې د سراح جميل معنی داده چې ضرر مه ور رسوه لكه چې مهره ورته نه ورکوې او وايې چې بل مهره به نه كوې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِنَّآ أَحۡلَلۡنَا لَكَ أَزۡوَٰجَكَ ٱلَّٰتِيٓ ءَاتَيۡتَ أُجُورَهُنَّ

ای نبي موږ تاته حلالې ګرځولې دي هغه مابينې ستا چې تا ورکړي وي مهرونه ددوی، سمي المهر اجرًا لان المهر اجر على البضع.

فائده: قيد د آتيت آه مبني پر عادت د عليه الصلوة والسلام دی، ولې دده عادت مبارک داؤ چې مهر هرڅه چې به ؤ معجله يې ورکاوه، او يا دا بيان د افضل دی يعني افضله داده چې ولور دمخه ورکړي چې د ښځې زړه مطمئن سي، نو مفهوم مخالف نه لري اجماعًا يعني كه مهر دمخه ورنه كړي نو نه دي حلالې.

وَمَا مَلَكَتۡ يَمِينُكَ مِمَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَيۡكَ

او داغه رنګه درته روا دي چې ملک يمين کې ستا وي يعني مينځه "مما افاء الله عليک" يعني رد الله عليک من الكفار، چې ته يې په سبي راولې او ته يې مالک وګرځې مثل صفيه وجويرية.

فائده: دا قيد هم مفهوم مخالف نه لري يعني دی په سبي سره مالک ګرځي، ولې چې ماريه ام ابراهيم په سبي د عليه الصلوة والسلام مينځه نه وه ګرځېدلې بلكې مقوقس امير القبط بمصر هديه ورته راستولې وه.

وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّٰتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَٰلَٰتِكَ

او لوڼې د اکا ستا او د عمه ګانو ستا.

پوه سه: چې مراد له اکا او عمه څخه متعارف اکا او عمه نه دي بلكې مراد ښځې د قريشو دي چې له لېږي نسب څخه د عليه الصلوة والسلام يا اكاګان يا عمه ګاني ګرځي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"وبنات خالک آه" دلته هم مراد ځني مطلق ښځي دي د بني زهره ؤ، چي د علیه الصلوة والسلام ماماګان او خالي ګاني وي.

الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ

هغه چي ستا سره يې هجرت کړی وي.

پوهه: چي مراد له معیت ځخه موافقت دی په نفس هجرت کي لا المعیة بحسب الزمان، کما قال الله تعالی حکایةً عن قول بلقیس: اسلمت مع سلیمان ای وافقت مع سلیمان في الاسلام، بغوي وايي چي د هغه چا د ښځو ځخه چي هجرت يې نه وي کړی د هغو نکاح نه ده روا، دلیل يې هغه حدیث دی چي ترمذي روایت کړی دی او حسن يې هم بللی دی او حاکم يې هم روایت کړی دی او صحیح يې هم بللی دی په روایت د سدي له ابی صالح هغه له ابن عباس ځخه عن ام هاني بنت ابی طالب چي مرکه وکړه ماته رسول الله ﷺ، دې ورته وویل چي ماته کوچني یتیمان پاته دي، او علیه الصلوة والسلام زما دا عذر ومانه. ځو زمانه وروسته چي زما زامن لویان سوه یعني وروسته تر فتح د مکې ام هاني وايي چي ما ځان و علیه الصلوة والسلام ته پیش کړی فقال اما الآن فلا، ان الله انزل علي یا ایها النبي الی قوله التي هاجرن معک، او ام هاني له مهاجراتو ځخه نه وه بلکې د طلقاؤ ځخه یعني رسول الله ﷺ چي فتح مکه وکړه خلګو ته يې وویل انتم الطلقاء، بغوي وايي چي ثم نسخ شرط الهجرة في تحلیل النکاح والله اعلم.

او بعض مفسران وايي چي مراد له هجرت ځخه هجرت متعارفه نه دی بلکي مراد ځني نفس اسلام دی، اسلمن معک.

درويش وايي: چي اول دا تفسير مخالف دی له قصې سره د ام هاني کما مر عنقریب او پر تقدیر د صحت فائده يې داده چي علیه الصلوة والسلام ته نکاح د غیر المسلمة من الیهودیة والنصرانیة نه وه روا، والله اعلم.

وَامْرَأَةً مُّؤْمِنَةً إِن وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَن يَسْتَنكِحَهَا

دا منصوب دی عطف دی پر مفعول د احللنالک، والمعنی واحللنا لک ایضا امرئة مؤمنة یعني هره ښځه چي وي من النساء المؤمنات، له قید ځخه د مؤمنات مشرکات، یهودیات، نصرانیات تولي ووتلې که ځه هم ځان هبه کړي و رسول الله ﷺ ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: د مخه تو له خطابات خو وه عليه الصلوة والسلام ته وه، نو په اظهار کي د لفظ د نبي څه حکمت دی، يعني داسي به کافي نه واى ان وهبت نفسها لک؟

ځواب: په دې اظهار کي فائده او حکمت دا دی چي دا حکم مخصوص دی په نبي ﷺ پوري يعني بل چا ته نکاح بېله ولوره نه ده روا لشرف نبوته.

پوښتنه: چي هبه دې ته وايي چي يو سړی خپل ملک وبل ته ورکړي بغير عوض مالي.

سوال: حُره ښځه خو نه هبه قبلوي او نه بيع او نه شراء، اذ ليست بمملوكة لاحد فما معنى وهبت نفسها؟

ځواب: هو! لکن دلته معنا داده چي خپل بضع يعني عضو مخصوص بل چا ته ورکړي بلا مهر په هر عبارت چي وي من الهبة والصدقة والتمليک والبيع والنکاح والتزويج، او معنى د ان داده چي که داسي پېښه سي نو حکم يې دا دی.

"ان اراد النبي ان يستنکحها" که اراده وه د نبي چي په نکاح يې کړي.

درويش وايي: چي دا شرط دی يعني ان اراد النبي آه د شرط اول يعني ان وهبت آه، ولي په نفس هبه سره خو ښځه نه حلالېږي بلکې اراده د نکاح د عليه الصلوة والسلام يې شرط دی، ولي چي د ښځي هبه لکه ايجاب دی په بيع کي او طلب د نکاح د عليه الصلوة والسلام لکه قبول دی په بيع کي والاستنکاح طلب النکاح والرغبة فيه.

خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

يعني دا هبه د ښځي خپل د بضع بلا مهر خالص تا لره دی ماسوی د مؤمنانو چي هغو ته نکاح بې ولوره نه ده روا بلکې پر هغو مهر لازم دی بالوطي و الموت نو که مهر مسمٰی ؤ هغه تو له واجب دی په وطي سره يا په موت د مېړه او که مهر مسمٰی نه ؤ نو مهر مثل لازم دی.

درويش وايي: چي ابن سعد رحمه الله له عکرمه رضي الله عنه څخه روايت کړی دی في تفسير قوله تعالى وان امرئة مؤمنة آه، نازل سوی دی په ام الدوسية (يعني چي د دوس د قبيلي وه) چي نوم يې عزيه بنت جابر بن حکيم الدوسي ؤ، دې خپل ځان يعني په نکاح د عليه الصلوة والسلام ته هبه کړی، يعني بلا مهر وکانت جميلة او دا په رنګه ښائسته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وه عليه الصلوة والسلام قبوله كره، فقالت عائشةؓ ما في امرئة حين هب نفسها لرجل خير قالت ام شريك فانا تلک (دا خوزه يم) فسماها مؤمنة فقال وان امرئة مؤمنة وهبت آه، فلما نزلت هذه الآية قالت عائشةؓ ان الله يسرع لک في هواک، وقوله تعالى خالصة لک من دون المؤمنين يدل على ان النكاح بدون المهر من خصائصه ﷺ، وهو المراد بقوله تعالى ان وهبت نفسها للنبي، يعني ان زوجت نفسها بغير مهر كما ان الزيادة على الاربع من النساء من خواصه ﷺ او بعض مفسرين وايي چي نكاح په لفظ د هبه د خصائصو څخه د عليه الصلوة والسلام ؤ ولا يجوز لغيره، وهو قول سعيد بن المسيب والزهري ومجاهد وعطاء وبه قال ربيعة ومالک والشافعي عليهم الرحمة، وقال امام الائمة ابو حنيفةؒ انعقاد د نكاح په لفظ د هبة له خواصو څخه د عليه الصلوة والسلام نه دی، بل يجوز نكاح كل احد بلفظ الهبة والبيع والصدقة والتمليک وكل لفظ يدل على تمليک العين مؤبداً، ولا يجوز بلفظ الاجارة والاعارة لعدم التمليک المؤبد فيها، او امام كرخيؒ وايي چي په دغو دوو لفظو هم نكاح روا ده، ولي په دغو دوو لفظو سره ثابت تمليک د منفعة دی وذالک في النكاح ايضًا يعني منفعة البضع والله اعلم.

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ

"فرضنا" اى اوجبنا على المؤمنين، په باره كي ددوی د زوجاتو، يعني من شرائط النكاح يعني بحضور الشاهدين، ووجوب القسم عند تعدد الازواج والمهر بالوطي چي مهر مسمى نه وي، او بل دا چي تر څلور بالا دوی ته روا نه دي.

بوه سه: چي "وما ملكت ايمانهم" عطف دی على ازواجهم اى في ما ملكت ايمانهم چي مينځيانې دي چي يا به يې رانسي وغيره من الاحكام، مثلاً چي مينځه به داسي وي چي و مالک ته يې وطي روا وي، كالكتابية دون المجوسية والوثنية يعني بت پرسته، او استبراء د رحم به يې كوي، يعني يو حيض به وطي نه ورسره كوي چي د كافر څخه حامله نه وي، يعني د حربي څخه چي دا مينځه د هغه ماينه وه او په سبي ئي راوستل سول، يا مثلاً په مينځيانو كي خاص عدد نه دی شرط، او بل دا چي مينځياني حق د قسم هم نه لري.

بوه سه: چي "قد علمنا" څخه تر دې ځايه پوري جمله معترضه وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لِكَيْلَا يَكُوْنَ عَلَيْكَ حَرَجٌ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝

"لكيلا يكون عليك من حرج" متعلق بقوله خالصة، او دى خداى ﷻ بخښونکى د هغه فعل چي سړى چاره نه ځني لري، او مهربانه دى په ځاى کي د حرج لان الحرج مدفوع في الدين، بغوي رح وايي چي په دې کي اختلاف دى چي د عليه الصلوة والسلام په نكاح كي داسي ښځه وه چي ځان يې بدون المهر و عليه الصلوة والسلام ته هبه کړى وي، ابن عباس رض او مجاهد رح وايي: لم تكن عنده امرئة الا بعقد نكاح او ملك يمين.

سوال: د هغه آيت څه معنى ده: وان امرئة وهبت آه؟

ځواب: هغه آيت خو پر طريقه د شرط او جزاء راغلى دى، د جمله شرطيه خو تحقق د مقدم او تالي نه دى شرط بلکي امکان يې هم نه دى شرط نحو ان كان زيد حمارًا كان ناهقًا، نور تو له مفسرين پر دې مسلک دي چي عليه الصلوة والسلام داسي کور والا درلودل چي ځان يې بې ولوره و عليه الصلوة والسلام ته هبه کړى ؤ، قال الشعبي رح هي زينب بنت خزيمة الانصارية چي ام المساكين يې لقب ؤ، او قتاده رح وايي چي دا ښځه ميمونة بنت الحارث رض وه، او علي بن الحسين رض، والضحاک رح او مقاتل رح وايي هي ام شريک بنت جابر من بني اسد، او عروة بن الزبير رح وايي ي خوله بنت حكيم من بني سليم.

درويش وايي: چي جمع ددې رواياتو چا نه ده کړې.

تُرْجِيْ مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِيْٓ اِلَيْكَ مَنْ تَشَآءُ ؕ

پوه سه: چي "ترجى" نافع او حمزه او كسائي او ابو جعفر رحمهم الله په ياى ساكنه وايي او نور قاريان يې په همزه مضمومه وايي، ترجئ، والمعنى واحد لان الياء بدل من الهمزة والارجاء هو التاخير وترک الهمزة لغة فيه كذا في القاموس، او په كشف الاسرار کي وايي الارجاء تاخير المرئة من غير طلاق، والمعنى تؤخر من تشاء من ازواج وتترک مفاجعتها من غير نظر الى نوبة وقسم وعدل.

ترجمه: تاخير وکړه يا رجوع وکړه، چي ستا خوښه وي له زوجاتو څخه "وتؤوى" الايواء الانضمام والمضاجعة يعني ته ضموې و ځان ته هغه څوک چي

Maktaba Tul Ishaat.com		Scanned by CamScanner

ستا خوښه وي من غير التفات الى نوبة وقسمة، يعني فالاختيار بيديک في الصحبة بمن شئت منهن ولو اياما زائدة على النوبة وكذا في تركها، او بحر العلوم يې داسې ترجمه کړې ده چې ته طلاق ورکوې من تشاء منهن وتمسک من تشاء منهن.
درويش وايي: چې په شان نزول کې ددې آيت اختلاف دی، بغوي رح وايي چې اشهر د اقاويل دا دی چې آيت په قسم کې نازل سوی دی، ولې تسويه په قسم کې واجب وه پر عليه الصلوة والسلام، نو دا آيت چې نازل سو وجوب يې منسوخ سو او اختيار د قسم و عليه الصلوة والسلام ته ورکړه سو او ابن زيد هم داغسې وايي واختاره روح البيان چې زوجاتو د عليه الصلوة والسلام پر ده راجمع سوې او له ده څخه يې زيادت د نفقې او د ښايو د زينت وکړی، نو عليه الصلوة والسلام له دوی څخه گوښه نشيني مختاره کړه يوه مياشت حتی چې آيت التخيير نازل سو، نو عليه الصلوة والسلام خدای ﷻ امر کړی چې دوی ته اختيار ورکړه په منځ کې د دنيا او آخرت، نو که چا زينت د دنيا مختاره کړی د هغې لاره ورايله کړه يعني طلاقه يې کړه، او که چا خدای او رسول مختاره کړه هغه درسره وساته چې دوی به امهات المؤمنين وي فلا ينکحهن ابداً، يعني که څه هم عليه الصلوة والسلام وفات سي او بل دا ورته ووايه چې ځان ته ضموم هغه چې زما خوښه وي ويرجی من اشاء منهن فيرضين به قسم لهن اولم يقسم، يا تفضيل ورکړم بعض ته پر بعض په نفقه کې، نو زوجات مطهرات په دغه راضي سوې او پر دغه شرط دوی عليه الصلوة والسلام مختار کړی.
درويش وايي: چې بعض مفسرين وايي چې دا له خصائصو څخه د عليه الصلوة والسلام دي، والحق چې د امت په باره کې هم داغسې ده چې يو سړی ډېرې زوجات لري يعني چې اکثره يې څلور دي، هغه سړی و خپلو ماينو ته دا ويلای سي چې که څوک د حقوق د نکاح من النفقة والتسوية في القسم غواړي فتعالين امتعکن واسرحکن سراحاً جميلاً، او که څوک غواړي چې زما په نکاح کې پاته سي بلا مطالبة النفقة مني على ان آوی الی من اشاء منکن وارجی من اشاء منکن سوا اقسم لکن او لم اقسم او اقسم بعض دون بعض، نو که ماينو و دغه سړي ته وويل چې موږ تا مختاره کوو او تر خپل حق په نفقه او قسم کې بېزاره يو، نو ددې سړي غاړې نه دي بندي يفعل کيف يشاء، بغوي رح وايي چې يو څوک له ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن څخه له قسم څخه عليه الصلوة والسلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

خارج کړی دی او که څرنګه؟ بعض مفسرین وایي چي علیه الصلوٰة و السلام سره ددې اختیاره چي خدای ج ورته ورکړی یسوی بینهن ویقسم علی السواء الاسودة رض چي سپین سرې وه او علیه الصلوٰة و السلام یې اراده د طلاق درلوده، سوده بنت زمعه رض چي خبره سوه، نو علیه الصلوٰة و السلام ته یې وویل چي ته ما مه طلاقوه زه به خپل نوبت د عائشې رض ته وبخښم. زما غرض فقط دادی چي په ورځ د قیامت ستا د منکوحاتو په جمله کي حشر سم. او بعض مفسرین وایي چي علیه الصلوٰة و السلام بعض د ازواجو مطهراتو له قسم ویستلي وې لکه (۱) ام حبیبة (۲) سودة (۳) صفیه (۴) میمونة (۵) جویریة رض، او عائشه، حفصه، زینب او ام سلمة رض و ځان ته ضم کړې، ددې څلورو تر منځ قسم علی السواء ؤ، او هغه نوري پنځه یقسم لهن ما یشاء.

وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۚ

او که ته طلب وکړې او اراده وکړې چي ځان ته ضم کړې هغه کوروالا چي د قسم څخه دي خارجه کړې وه، پر تا هیڅ ګناه نسته في شيئ من ذالک.

ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۚ

دا تفویض د اختیار و تاته له جانبه څخه د خدای ج، یعني دا امر د تفویض و تاته نژدې دی تا چي د دوی سترګې به خونکې وي چي کنایه ده له خوشالۍ څخه، او غم به نه کوي او ټولي به راضي وي په هغه شي چي ورکوې یې دوی ته، نو که چیري ته و ځان ته ضم کړې بعض من عزلت ستا تفضل او احسان به یې بولي، او که عزل کړې هغه به دې پوهیږي چي دا حکم خو د خدای ﷻ دی هغه به هم ستا تفضل او احسان بولي چي په نکاح کي دي پرې ایښي دي، سره ددې چي ته حاجت نه لرې فافهم.

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ۝

او الله به پوهیږي په هغه څه چي ستاسي په زړونو کي دي (بعض مفسرین وایي چي په دې کي وعید دی و هغو کوروالو ته د علیه الصلوٰة و السلام چي په مشیت د رسول الله ﷺ نه وې راضي، او بعض وایي چي خدای ﷻ خبر دی چي ستاسي میل او محبت د بعض مایئنو سره سته لکن تاته چي موږ اختیار درکړی لپاره د آسانۍ پر تا په میل او محبت کي بعض النساء دون بعض)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

"وكان الله عليمًا" او دى الله تعالى دانا، يعني خداى ؑ عالم دى بما في الصدور "حليمًا" بردبار دى، لايعاجل بالعقوبة للعاصي، نو د خداى ﷻ په حلم دي څوک مغروره نه سي چي دا حلم د خداى ؑ امهال دى اهمال نه دى.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنۢ بَعۡدُ وَلَآ اَنۡ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنۡ اَزۡوَاجٍ

نه دي روا تاته ښځي يعني ماينې وروسته تر دې ورځي حتى که يوه د موجوده ماينو څخه دي مړه سي، او نه ده تاته روا چي ته بدله کړې بله ښځه په عوض کي د موجوده ښځو يعني چي يوه طلاقه کړې او په عوض کي د هغې بله ښځه وکړې.

يوه سه: چي الف ولام د جنس دى جمعيت يې باطل دى، يعني جنس ښځه که يوه وي او که دوې وي.

وَلَوۡ اَعۡجَبَكَ حُسۡنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتۡ يَمِيۡنُكَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيۡءٍ رَّقِيۡبًا

او که څه هم تاته خوند درکوي حسن د هغو، مګر چي ستا په ملک يمين کي وي يعني مينځياني.

فائده: اصل د تبدل تتبدل ؤ يوه تاء يې له مضارع څخه د باب تفعل حذف کړه کما هو القانون في باب التفعل، او کلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي ده، مفسرين وايي چي رسول الله ﷺ چي ازواج مطهرات ته اختيار ورکړى په مفارقت له ده څخه او په بقاء کي دد نکاح، او دوى بالاتفاق خداى او رسول مختاره کړه، نو خداى ﷻ ددوى دا اختيار مقبول وګرځاوه، او حرامي يې وګرځولې پر عليه الصلوة والسلام باندي نکاح د ماسوى ددوى، او عليه الصلوة والسلام يې نهي کړى له طلاق څخه ددوى او په عوض کي د بلي ماينه کولو، وهذا قول ابن عباس وقتادة رضي الله عنهما، واختاره صاحب روح البيان، وروى ابو داؤد في ناسخه وابن مردوية والبيهقي في سننه عن انس ﷺ لما خيرهن فاخترن الله ورسوله قصره عليهن، فقال سبحانه لايحل لک النساء من بعد، وروى ابن مردوية عن ابن عباس ﷺ چي ددي آيت په تفسير کي يې وويل چي خداى عليه الصلوة والسلام بند کړى پر دغو ښځو چي دى يې مختاره کړى لکه دا ښځي يعني ازواج الرسول ﷺ پر عليه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

الصلوة والسلام بندي وي يعني چي وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام هيڅ چاته يې نكاح نه وه روا، وسماهن امهات المؤمنين باعتبار حرمة نكاحهن على احد من امته، او بعض مفسرينو د بعد مضاف اليه داسي مقدر كړى دى اى من بعد اختيارهن الله تعالى ورسوله، قال الامام في التفسير الكبير وهذا الحذف هو الاولى لكونه ادل على ان التحريم كان كرامة لهن وشكرًا على حسن صنيعهم، او بحر العلوم له ابن عباس او له قتاده ﷺ څخه نقل كړى دى چي ازواج مطهراتو ته چي خيار وركړل سو او دوى خداى او رسول مختاره كړه، خداى ﷻ دوى ته دا عوض وركړى چي حرامي يې وګرځولې غير د دوى او يا تبديل د دوى ونسخ سبحانه وتعالى ما اباحه الله له قبل من التوسعة في جميع النساء، وحكى عن مجاهد ﷺ وابن جبير ﷺ ان المعنى من بعد اباحة النساء على العموم، وقيل من بعد التسع على ان المعنى ان هذا العدد مع قطع النظر عن خصوصية المعدود.

درويش وايي: وهذا قول ضعيف لان اختيار الله ورسوله صدر عن النساء المخصوصة ﷺ، بخاري او مسلم له انس ﷺ څخه روايت كړى دى چي څه وخت چي عليه الصلوة والسلام زينب بنت جحش ﷺ په نكاح كړه يعني را واده يې كړه، نو خلكو ته يې مهماني جوړه كړه او په ډوډى او غوښو يې فوجًا فوجًا ماړه كړه، نو هر چا چي به ډوډى وخوړله هغه به ولاړېدى، اخير څو نفره په حجره كي پاته سوه چي مجلس يې شروع كړى، نو عليه الصلوة والسلام به ځان وه ولاړي ته جوړاوه يعني چي دوى وپوهېږي ولاړ به سي، خو دوى نه ولاړېدل، نو عليه الصلوة والسلام وويل چي دوى په اشاره نه پوهېږي نو په خپله ولاړ سو، نو بعض د ده مبارك په ولاړېدلو سره ولاړ سوه، دري نفره پاته سوه، نو د عليه الصلوة والسلام دا خيال سو چي ټول به ولاړ سوي وي، نو دى چي كوټې ته ورغلى هغه دري كسه ناست وه بيرته وګرځېدى، هغه دري كسه پوه سوه او ولاړ سوه، انس ﷺ وايي چي ورغلم عليه الصلوة والسلام مي خبر كړى چي هغه دري كسه ولاړه، نو عليه الصلوة والسلام چي خوني ته داخل سو انس ﷺ وايي چي ما هم وغوښتل چي خوني ته ورسره داخل سم عليه الصلوة والسلام پرده الله يعني د خوني پر دروازې يعني زه يې ګويا اشارةً له دخول څخه منع كړم، فانزل الله تعالى:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ

ای هغه کسانو چې ایمان یې راوړی دی تاسې مه داخلېږئ و خونو ته د نبي[۴].

بوه سه: چې ابن شهاب رح له انس رض څخه روایت کړی دی چې زه د لسو کالو وم چې علیه الصلوٰة والسلام مدینې منورې ته تشریف راوړی، نو زما مور او پلار زه باعثه کولم چې ته به د علیه الصلوٰة والسلام خدمت کوې، نو لس کاله یې ما خدمت وکړی، نو علیه الصلوٰة والسلام چې وفات کېدی زه د شلو (۲۰) کالو وم دی وایي چې زه اعلم الناس یم په شان سره د حجاب او ستر، حین نزل یعني هغه وخت نازل سو د حجاب آیت چې علیه الصلوٰة والسلام د زینب رض په حجره ننوتی او زما او خپل تر منځ یې پرده واچول، آیت د حجاب هم نازل سو.

سوال: هغه درو کسانو چې مجلس یې کاوه علیه الصلوٰة والسلام به ورته ویلي وای چې ډوډی مو وخوړله نو ولاړ سئ؟

خواب: رسول الله ﷺ کثیر الحیاء ؤ.

إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ

"الا" استثناء مفرغ ده منصوب علی الظرفیة ده یعني لاتدخلوا في وقت من الاوقات الا وقت ان یؤذن لکم "الی طعام" و ډوډی ته، دا متعلق دی په یؤذن پورې، په دې کې اشاره ودې ته ده چې دخول د طعام لپاره دې بېله دعوته د علیه الصلوٰة والسلام څوک نه کوي "غیر ناظرین اناه" ای غیر منتظرین تر وخته د پختیا د طعام.

بوه سه: چې دا آیت خاص په هغه پورې دی چې د طعام لپاره ورسي.

بوه سه: چې غیر ناظرین حال دی له فاعل څخه د لاتدخلوا، نو استثناء پر ظرف او حال دواړو واقع ده کانه قیل لاتدخلوا بیوت النبي الا حال الاذن والدعوت ولاتدخلوا الا غیر ناظرین اناه، یعني چې ورتګ د یو کار لپاره وي وروسته مجلس پسې او ږدسي تر وخته د ډوډی د پخېدلو.

وَلَٰكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا

لکن که دعوت درکړل سو د ډوډی خوړلو لپاره کما في متبنی رسول الله ﷺ بزینب بنت جحش رض. نو چې ډوډی مو وخوړله نو سره پراګنده سئ هورې درنګ مه کوئ.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا آیت کمامر مخصوص په داخلېدلو پورې د دوه دی لپاره یعني د رنګ مه کوئ په کور کې د علیه الصلوة والسلام وروسته تر دوه دی خوړلو، او که دخول بالاذن د طعام لپاره نه وُ بلکې د مشورې لپاره وُ پر ېبو امر مهم هغه تر دې آیت نه دی لاندې. یعني که هر څو مره مکث وکړئ د مهم د مشورې تر پایه رسېدلو پورې ما مور په فانتشروا سره نه دی.

وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ

پوه سه: چې د استیناس معنی الفت گرفتن او حدیث نفس خبرو ته وایي که دلږ وي او که ډېرې. معنی د آیت داده فارسي: ونه شنید آرام گرفته گان برای سخن بایکدیگر. پښتو ترجمه: مه کښېنئ په ارام صرف د خبرو لپاره یو د بل سره لکه دمخه چې تېره سوه چې په مبتنی کې د علیه الصلوة والسلام د زینب سره درې کسه په حجره کې د خبرو لپاره ناست وه.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ

بېشکه چې دا مکث او د رنګ د خبرو لپاره ازار رسېدې علیه الصلوة والسلام ته، ولې چې ددوی حجره تنګوي پر علیه الصلوة والسلام او پر اهل دده چې په موجوده حال کې زینب رض وه چې هغه په داغه حجره کې ناسته وه، قبل الحجاب او دا خبرې ددوی په عین حال اشتغال په ما لایعني پورې دی، او دی له تاسي څخه شرمېږي چې په خوله درته ووایي ووځئ.

وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ

"والله لایستحي آه" عطف دی پر ماقبل والمعنی انه تعالی لایترک تادیبکم فان التادیب حق.

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ

چې تاسي سوال کوئ یعني غواړئ له نساء څخه د علیه الصلوة والسلام "متاعا" ای شیئا ینتفع به استعارة یې غواړئ چې دې ته ماعون وایي لکه یو کاسه، یا کوزه یا سترخوان وغیرها او یا رد د عاریت ورته کوئ، نو تاسي سوال ځني کوئ د هغه متاع د پردې د دباندې خوا څخه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: د نساء لفظ خو د مخه نه دی تېر سوی، نو څرنګه ضمیر د هن دوی ته راجع سو؟

ځواب: له بیوت النبي څخه دوی و فهمېدې، ولي چي په بیوت النبي کي خو نساء النبي وې، نو مرجع الضمیر حکمًا مذکور دی.

پوه سه: چي دا جمله یعني واذا سئلتموهن آه عطف علی قوله لاتدخلوا بیوت النبي آه، بغوي رح وایي چي وروسته تر نزول د آیة الحجاب او ددې آیت لم یکن لاحد ان ینظر لامرئة من نساء النبي ﷺ که یې مخ پټ وي او که لڅ، بلکې من وراء الحجاب به یې خبري ورسره کولې.

ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوْبِكُمْ وَقُلُوْبِهِنَّ ؕ

"ذالکم" ای السوال من وراء الحجاب ډېر ښه پاکونکی دی د زړو ستاسي او د دوی د شیطاني وسوسو څخه.

درویش وایي: چي لوی باعث پر حجاب د ازواجو مطهراتو ﷺ عمر بن الخطاب ﷺ و کما اخرج البخاري وابن جریر وابن مردویة عن انس رض قال قال عمر بن الخطاب رض یا رسول الله یدخل علیک البر و الفاجر فلو امرت امهات المؤمنین بالحجاب وکان رض حریصًا علی حجابهن او دا حرص دده حبًا لرسول الله ﷺ و، په حدیث کي راغلي دي چي عمر رض یو وخت په مسجد نبوي کي تېرېدی په مسجد کي ازواج مطهرات رض د نورو ښځو سره په لڅ مخ ناستي وې، نو عمر رض و ازواجو مطهراتو ته وویل چي مخان پټ کړئ فان لکن علی سائر النساء فضلاً کما ان لزوجکن یعني رسول الله ﷺ علی الرجال فضل. فقال زینب رض انک یا ابن الخطاب ته غیرت کوې پر موږ باندي یعني چي څوک ستاسي مخ ونه ویني، والوحي ینزل في بیوتنا، اخرج ابن ابی حاتم عن ابن زید ان رجلاً یقول، چي که چېري علیه الصلوة والسلام وفات سو زه به فلاني ښځه دده په نکاح کوم، قال سفیان ذکر انها عائشة رض، او له سدي رح څخه روایت دی انه بلغنا موږ ته دا خبره رسېدلې ده چي طلحة بن عبید الله وویل چي محمد موږ منع کوي د خپل د اکاد لڼو څخه یعني چي بې حجابه خبري نه ورسره کوي، ویتزوج نسائنا من بورنا، یعني که موږ مړه سو دی زموږ ښځي په نکاح کوي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لان حدث حدث، نو که یو نوی کار پیښ سو یعنی علیه الصلوٰة والسلام وفات سو، لنتزوجن نسائه من بعده، نو پر هر شان نزول دا آیت نازل: وماکان لکم الآیة. او په بعض روایاتو کې چې ابن سعد یې روایت کړی دی چې دا آیت په طلحة بن عبید الله رضی الله عنه کې نازل سوی دی چې ده به ویل که علیه الصلوٰة والسلام وفات سو زه عائشه رضی الله عنها په نکاح کوم. او له ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې یو سړی بعض ازواجو ته د علیه الصلوٰة والسلام ورغلی، نو ده د هغې سره بې حجابه خبري کولې او هغه سړی د دې رضی الله عنها د اکازوی ؤ، نو علیه الصلوٰة والسلام و هغه سړي ته وویل لاتقومن هذا المقام بعد یومک، دې سړي ورته وویل یا رسول الله انها ابنت عمي والله ما قلت لها منکرًا ولا قالت لي. قال قد عرفت ذالک لکن لیس احد اغیر من الله وانه لیس احد اغیر مني، هغه سړی ولاړی لکن دا خبره یې وکړه چې رسول الله ﷺ ما د خپل اکاد لور له خبرو څخه منع کوي، نو که علیه الصلوٰة والسلام وفات سو زه به دا غه زما د اکا لور چې د علیه الصلوٰة والسلام اوس مایندہ ده په نکاح کوم به یې، فانزل الله تعالی هذه الآیة. ابن عباس رضی الله عنه وایي چې دغه سړي وروسته تر دې ناوړي خبري یو مریی ازاد کړی او لس اوښان یې في سبیل الله خلګو ته ورکړه او پر خپلو پښو حج ته ولاړی دا ټوله کارونه یې وکړه لپاره د توبې د خپلې هغې خبري څخه.

بغوي رحمه الله وایي چې معمر د زهري رحمه الله څخه روایت کړی دی چې العالیة بنت ظبیان چې علیه الصلوٰة والسلام طلاقه کړې وه د یو سړي سره یې نکاح وکړه و ولدت له وذالک قبل تحریم ازواج النبي ﷺ علی الناس.

فائده: دا حکم د عدم صحت د نکاح د زوجاتو د رسول کریم ﷺ مخصوص په هغه ښځه پوري دی چې علیه الصلوٰة والسلام دخول په کړی وي.

درویش وایي: چې ټوله ورځ د یکشنبې چې دا مقام ما نوشته کاوه په اضطراب او شک کې وم چې طلحة بن عبید الله رضی الله عنه خو یو د عشره مبشره بالجنة دی، او بل د احد په غزاء کې چې مسلمانان سره متفرق سوه او د علیه الصلوٰة والسلام سره صرف دوولس کسه پاته سوه یو په هغو کې طلحة بن عبید الله رضی الله عنه ؤ چې پر علیه الصلوٰة والسلام محبوب ؤ یعني پر علیه الصلوٰة والسلام یې ځان نسکور کړی ؤ چې پر علیه الصلوٰة والسلام به هر څه د کفارو د تورو یا د غشو وارونه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

رالله طلحة بن عبيد الله رضی پر خپل بدن د عليه الصلوة والسلام ځخه کړخول چي په
دي دروان کي د طلحة بن عبيد الله رضی بدن څو ځايه زخمي سو او يو لاس يې هم شل
سو او عليه الصلوة والسلام دده په شان کي داسي ويل: قد اوجب طلحة (طلحه
ځان ته جنت واجب کړی) نو زه حيران وم چي طلحة بن عبيد الله رضی به څرنګه ويل چي
که عليه الصلوة والسلام وفات سو زه عائشه رضی په نکاح کوم او دا خبره روح
المعاني، روح البيان او مظهري هم راوړې ده، بالآخير گفته اند که:

هر که جوينده بود ..... يا بنده بود

د دوشنبې په ورځ چي له جامع مسجد ځخه راغلم د حافظ جلال الدين
السيوطي رح دا قول مي پيدا کړی چي دا طلحه بل سړی دی، طلحة بن عبيد الله
المشهور نه دی، وقد کنت في وفقة شديدة عن صحت هذا الخبر (يعني د طلحة بن
عبيد الله رضی په خبر کي) لان احد العشرة المبشرين بالجنة اجل مقامًا ان يصدر منه
القول المذکور حتى رئيت في کتابه اى کتاب الحافظ جلال الدين السيوطي رح ان
طلحة القائل للقول المذکور رجل آخر، لکن وافقه في اسمه وفي اسم ابيه ونسبته
فحمدت الله ﷻ على ان خلص قلبي عن الاضطراب والشک في صحة الخبر
المذکور کما في انسان العيون.

درويش هم په خپل وار وايي الحمد لله چي زما د زړه اضطراب او شک هم
خدای ج زائل کړی او دا شک او اضطراب زما د تفسير د مطالعه کونکو د زړو ځخه
به هم ووځي ان شاء الله تعالى، او د حاسدينو پر خلو مهر آهني ولګيږي چي عبيد الله
پر طلحة بن عبيد الله ﷺ ځونه دروا غ ويلي دي. او هم پر نورو مفسرينو چي دا
حکايت د طلحة بن عبيد الله رضی قلم زد کړی دی، ژبه د اعتراض به يې بنده سي.

درويش وايي: وهؤلاء التسع التي مات رسول الله ﷺ عنهن وترکهن قد
نظمهن بعض الشعراء:

توفى رسول الله عن تسع نسوة .... اليهن تعزى المکرمات وتنسب
فعائشة ميمونة وصفية وحفصة .... تتلوهن هند وزينب
جويرية مع رملة وسودة .... ثلاث وست ذکرهن ليعذب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَن تَنكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِن بَعْدِهِ أَبَدًا

نه دی صحیح او روا چي تاسي به ازار ورسوئ و رسول اللهﷺ ته یعني نه په خوله او نه په فعل او نه په اشاره، او نه دا صحیح او روا ده چي تاسي به په نکاح کوئ ازواج د ده وروسته تر وفات دده تر ابده پوري. لانهن امهات جمیع المؤمنین الی یوم القیامة.

إِنَّ ذَٰلِكُمْ كَانَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٣﴾

دا نکاح د ازواجو دده دی عند الله په نېز د خدای ؒ گناه ده لویه. مظهري وایي وجاز ان یکون ذالک لاجل ان النبيﷺ حي في قبره المبارک، ولذالک لم یورث. او ازواج کونډیاني نه دي، عن ابی هریرة ؓ قال قال رسول اللهﷺ من صلی علي عند قبري سمعته (که چا درود ووایه پر ما بندي زما د قبره سره زه یې اورم) ومن صلی علي نائبًا (یعني د لېري ځایه) ابلغته (ماته را رسول کېږي یعني ملائکه یې را رسوي) رواه البیهقي في شعب الایمان.

إِن تُبْدُوا شَيْئًا أَوْ تُخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

که تاسي ښکاره کړئ یو شی یعني من اذی النبيﷺ او من نکاح ازواجه "او تخفوه" یا یې په زړه کي پټ وساتئ (قال البغوي ؒ نزلت فیمن من اضمر نکاح عائشة ؓ بعد رسول اللهﷺ) نو په تحقیق خدای ؒ په هغه خبر دی فیجازیکم علیه، بغوي او روح المعاني او روح البیان وایي چي څه وخت چي آیت د حجاب نازل سو او خبري د ازواج المطهرات سره من وراء الحجاب وګرځېدلې، نو پلرو، ورونو او زامنو د ازواج المطهرات وویل چي موږ به هم خبري ددوی سره وراء الحجاب کوو؟ نو دا آیت نازل سو.

لَّا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ أَخَوَاتِهِنَّ

ګناه نسته پر دوی په ترک د حجاب د پلرو سره ددوی او د زامنو سره ددوی او نه ورونو سره ددوی او نه د زامنو سره د ورنو ددوی چي وراره یې بولي او نه په زامنو کي د خوندو ددوی چي خوریی یې بولي، وروی ذالک عن قتادة ؒ او مجاهد ؒ وایي چي مراد دادی چي لاجناح علیهن چي پورني یې نه وي پر سر د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغو کسانو د ملاقات په وخت کې او ښکاره کول د زينت ودغو کسانو ته.

درویش وايي: چي که څه هم دا مسئله خو صحيح ده لکن تفسير ددې آيت په دغه سره کول له سياق څخه د کلام مخالف دی لان سوق الکلام في التکلم معهن من وراء الحجاب، روح المعاني وايي چي په حکم کې د مذکورينو دی هر ذی رحم محرم على التابيد که د نسب د لارې وي او که د رضاع د لارې على ما روى ابن سعد عن الزهري رح.

سوال: اکا او ماما يې نه کړی ذکر؟

ځواب: لانهما بمنزلة الوالدين يعني العم بمنزلة الاب والخال بمنزلة الام، او يا يې نه کړه ذکر اغناء عنهما بذکر ابنائهما، روى البخاري عن عروة بن الزبير رض ان عائشة رض استأذن عليها افلح اخ ابى القعيس بعد ما انزل الحجاب، ما ورته وويل چي زه تر هغو اجازه نه درکوم چي د عليه الصلوة والسلام سره مشوره نه وي کړې فان اخاه ابو القعيس ليس هو ارضعني يعني دده ورور خو ماته شيدې نه دي راکړي، د ابى القيس مايني ماته شيدې راکړي دي، فدخل على النبي ﷺ ما ورته وويل چي افلح ورور د ابى القعيس زما څخه اجازه وغوښتل فابيت ان اذن له حتى استأذنک فقال النبي ﷺ تأذنين عمک ما عليه الصلوة والسلام ته وويل يا رسول الله ان الرجل ليس هو ارضعني لکن ارضعتني امرئة ابى القعيس، فقال ﷺ اذني له فانه عمک تربت يمينک (دا يو لفظ دی چي عرب يې په وخت کې د غضب استعمالوي حقيقت يې مراد نه دی بلکې کنايه ده له ذلت څخه.

وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ ۗ وَاتَّقِينَ اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

نه له ښځو څخه ددوی دي حجاب کوي يعني مؤمنات، يعني يوه مسلمه بلې مسلمې ته بيله حجابه کتلای سي، سوى ما بين السرة والرکبة، او نه دي حجاب کوي د هغه مريي او مينځي څخه چي د ازواج مطهراتو په ملک يمين کي وي لکن فقهاء وايي چي د مريي څخه به حجاب کوي نه د مينځي څخه که څه هم يهوديه يا نصرانيه وي، په تحقيق خدای پاک قادر دی پر هر شي د افعال د عبادو حاضر يعلم عالم نو هر چاته به جزاء د خپل عمل ورکوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: ابو حنيفة رحمه الله سرة يعني نو عورت بولي كشف يې روا نه دى.

درويش وايي: چي ددې په رڼا کي کتابيات يعني يهوديات او نصرانيات تر ډيري د دخول عليهن اجازه نه ورکوي. او يا مراد د نسائهن څخه مسلمات او کتابيات دواړه مراد دي.

سوال: نو د اضافت معنى څه ده يعني نسائهن، يعني که د کتابيات څخه حجاب نه وي لازم؟

ځواب: د اضافت معنى صرف اشتراک دى په جنسية کي د انوثة، نو پر دې تقدير دخول د کتابياتو پر مسلماتو بيله حجابه روا دى، بدليل ان النساء الكوافر من اليهوديات والنصرانيات وغيرهن يدخلن على نساء النبي ﷺ، نو ازواج مطهراتو ستر نه ځني کاوه، وهو قول ابى حنيفة، ومالک واحمد رحمهم الله كذا في روح البيان.

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَٰٓئِكَتَهُۥ يُصَلُّونَ عَلَى ٱلنَّبِيِّ ۚ

په تحقيق خداى جل جلاله او ملکي د خداى جل جلاله درود وايي پر نبي ﷺ.

درويش وايي: چي قديمًا او حديثًا د علماء اختلاف دى په صلوة کي د خداى او د ملکو پر نبي ﷺ على اقوال، فقيل هي اى الصلوة من الله عزوجل ثنائه عليه في مجمع الملائكة وتعظيمه تعالى اياه، رواه البخاري عن ابى العالية وغيره عن الربيع عن انس رض وجرى عليه الحليمي في شعب الايمان وتعظيمه تعالى في الدنيا باعلاء ذكره واظهار دينه وابقاء العمل بشريعته حتى عند نزول عيسى ع من السماء، وفي الآخرة بتشفيعه في امته واجزال اجره ومثوبته الاولين والآخرين وتشريفه بالمقام المحمود كما جاء في الحديث الصحيح وتقديمه على كافة المقربين.

پوښتنه: پر دې تفسير به عطف د آله و اصحابه څرنګه صحيح سي لانه لايتصور الامور المذكورة والفضائل الجليلة في آله واصحابه كما لايخفى؟

ځواب: دا عطف منافي د دغو تشريفاتو سره نه دى لان تعظيم كل احد بحسب مايليق به او صلوة د ملائکة دعا ده د عليه الصلوة والسلام لپاره كما رواه عبد بن حميد وابن ابى حاتم عن ابى العالية، وقيل الصلوة منه تعالى رحمة الله عزوجل ونقله الترمذي عن الثوري وغير واحد من اهل العلم ونقل عن ابى العالية ايضًا والضحاک وجرى عليه المبرد وابن الاعرابي والامام الماوردي رحمهم الله.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي دا تفسير د وړاندي تفسير سره سمون لري که څه هم په حسب د ظاهر تفسير اول اجمع من هذا التفسير، ووجه الجمع چي مراد د رحمة څخه د خداى ﷻ د عليه الصلوة والسلام رحمت خاصعة د خداى ج دى، والرحمة الخاصة يشتمل ردائها على الامور المذكورة في التفسير الاول فافهم.

سوال: په حديث شريف کي راغلي دي چي دا آيت چي نازل سو، اصحاب الكرام ﷺ د كيفيت پوښتنه وکړه له کيفيت څخه د صلوة الله ﷺ، نو که صحابة ﷺ يې مغايره د دې صلوة چي په دې آيت کي او د رحمت تر منځ نه واى فهمولاى ماسألوا عن كيفيتها مع كونهم علموا الدعاء بالرحمة في التشهد.

ځواب: دوى چي په دې پوه سوه چي په دې آيت کي مراد رحمت خاصه دى، نو ځکه يې سوال د كيفيت وکړى تا چه علم احاته وکړي پر مراد مخصوص په دې آيت کي.

پوښتنه: د صلوة الله معنى تاسي واورېده او د صلوة الملائكة معنى موهم واورېده، نو له دې څخه دا ثابته سوه چي صلوة لفظ مشترک دى بين المعنيين واستعمال اللفظ المشترک بين المعنيين لايجوز في المعنيين عند كثير من العلماء كالحنفية رحمه، د دې پوښتنې په ځواب کي بعض علماء وايي چي په آيت کي محذوف سته، والتقدير ان الله يصلي وملائكته يصلون على النبي، فيراد بكل لفظ صلوة معناه في صلوة الله ومعناه في صلوة الملائكة، وقال صدر الشريعة رحمه چي په آيت کي له صلوة څخه معنى حقيقي مراد ده وهو الدعاء، والمعنى والله اعلم ان الله تعالى يدعو ذاته ج والملائكة يدعون بايصال الخير اليه ج ويرد عليه ان ذالک اى الدعاء محال وذالک في حقه تعالى لان الدعاء طلب شيئ د بله څخه وتفسير الدعاء بالرحمة خلاف الاجماع، الا ان يقال مراده صدر الشريعة رحمه ارادة د رحمت له دعاء څخه مجازا لاان الدعاء بعينه الرحمة فافهم، والصحيح ما قال بعض المحققين ان المراد بالصلوة في الآية معنى مجازي عام شامل لصلوة الله وصلوة الملائكة چي دې ته په عرف کي عموم مجاز وايي، وهذا المعنى المجازي العام كما في البيضاوي وروح المعاني وغيرهما هؤلاء د غه ذوات چي خداى ج او ملكي اعتنا كوي بما فيه خيره، فالمعنى للآية ان الله وملائكته يعتنون بامر النبي ﷺ وكل واحد من المعنيين المذكورين للصلوة من الله ومن الملائكة فرد حقيقي لهذا المعنى المجازي العام كما لايخفى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي وهذا بذل مجهود الفقير في تفسير هذه الآية المتلوة والله اعلم بمراده في كتابه وما علينا الا بذل المجهود.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

اى هغه كسانو چي ايمان يې راوړى دى تاسي هم د عاء وكړئ و عليه الصلوة والسلام ته په نزول د رحمت خاصه پرده او اسلام، يعني سلام د تحية وو اياست پر ده، يعني قولوا السلام عليک ايها النبي ورحمة الله وبركاته.

درويش وايي: چي په دا سي هيڅ عبادت موږ نه يو امر سوي چي د هغه عبادت نسبت دى اولاً خداى ﷺ و ځان ته وكړى او ثانيًا دې و ملكو ته كړى وي، او ثالثًا دې موږ په امر كړي يو بېله درود د عليه الصلوة والسلام حيث قال النبي ﷺ ان الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين صلوا عليه وسلموا تسليمًا ومن ذالک يظهر شرف الصلوة والسلام على النبي ﷺ.

فائده: دا آيت دلالت كوي پر وجوب د صلوة او د سلام في الجملة ولو في العمر مرة لان الامر المطلق عن القرائن يدل على الوجوب على ما قال به الاصليون يعني علماء علم الاصول وبه قال ابو حنيفة رح ومالک رح واختاره الفقيه ابو جعفر الطحاوي رح في شرح معاني الآثار، وقال ابن الهمام في فتح القدير موجب الامر القاطع (اى المجرد عن القرائن) الافتراض في العمر مرة لان الامر لايقتضي التكرار كما ثبت في الاصول وقلنا به، وقيل يجب في كل صلوة بعد التشهد في القعدة الآخيرة، وبه قال احمد والشافعي رح وفي كتاب رحمة الامة في اختلاف الائمة الصلوة على النبي ﷺ في التشهد الآخير عند ابي حنيفة ومالک رح سنة، وعند الشافعي رح فرض، وقال احمد رح في اشهر روايته يبطل الصلوة بتركها، وقيل يجب الصلوة كلما جرى ذكره ﷺ سواء كان باسمه العلم يعني محمد و احمد او بصفة الخاصة كالنبي والرسول وبه قال الامام الكرخي رح.

فائده: لايكفى في الصلوة عليه عند ذكره ﷺ الاكتفاء بالاشارة اليه نحو: با صلعم بل لابد ان يقول ﷺ.

درويش وايي: چي په صحيح حديث كي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل چي څوک چي درود ووايي پر ما په يو كتاب كي هغه ته ملكي دعاء كوي ما دام اسمي في ذالک الكتاب، فقير وايي: الحمد لله والمنة د تفسير ايوبي د ليكلو

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په اوريدو کي ما هيڅ ځاى چي د نبي کريمﷺ ذکر د اسم جليل راغلى وي يا په وصف جميل ما پوره درود نه دى پرې ايښى، دا ما فقير لره د خوشالى ځاى دى، دلائل وجوب الصلوة والسلام كلما جرى ذكرهﷺ.

(١) له ابو هريرهؓ څخه روايت دى: رغم انف رجل (پزه دې په خاورو وي، کنايه ده له ذلت څخه) ذكرت عنده فلم يصل علي، ورغم انف رجل دخل عليه رمضان ثم انسلخ قبل ان يغفرله (يعني رمضان يې په لهو ولعب پر تېره سي نه په عبادت، ورغم انف رجل ادرک عنده ابواه الكبر او احدهما فلم يدخلاه الجنة يعني په حسن خدمت د دوى او په دعاوو سره د دوى، رواه الترمذي وغيره.

(٢) حديث جابر بن سمرةؓ قال قال رسول اللهﷺ من ذكرت عنده فلم يصلي علي فدخل النار (٣) حديث ابن عباسؓ مرفوعًا آتاني جبرئيل من ذكرت عنده فلم يصل عليک فدخل النار فابعده الله‌ﷻ (٤) عن عليؓ قال رسول اللهﷺ البخيل من ذكرت عنده فلم يصل علي، رواه الترمذي (٥) عن الحسين بن عليؓ من ذكرت عنده فخطئ الصلوة علي خطئ طريق الجنة (٦) قال رسول اللهﷺ من صلى علي واحدة صلى الله عليه عشرًا، كذا في الحصن الحصين.

فائده: له كعب بن عجرةؓ څخه روايت دى چي مونږ سوال وكړى د رسول اللهﷺ څخه، فقلنا يا رسول الله كيف الصلوة عليكم اهل البيت فان الله قد علمنا كيف نسلم عليک (يعني السلام عليک يا رسول الله) عليه الصلوة والسلام وويل قولوا: اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ. (متفق عليه) (٧) وعن انسؓ قال رسول اللهﷺ من صلى علي صلوة واحدة، صلى الله عليه عشر صلوات وحطت عنه عشر خطيات ورفعت له عشر درجات، رواه احمد والبخاري في الادب المفرد والنسائي وغيرهم.

(٨) عن ابن مسعودؓ قال قال رسول اللهﷺ اولى الناس بي يوم القيامة (اى اقربهم) اكثرهم صلوة، رواه الترمذي (٩) وعن ابن مسعودؓ قال قال رسول اللهﷺ ان لله ملائكة سياحين في الارض (يعني په ځمكه كي گرځي) يبلغني عن امتي السلام (١٠) عن ابي هريرةؓ قال قال رسول اللهﷺ ما من احد يسلم علي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(ای عند قبري) الا رد الله علي روحي حتى ارد عليه السلام، رواه ابو داؤد.

(۱۱) لـه ابی طلحة ﷺ څخه روایت دی چي رسول اللهﷺ یوه ورځ مسجد ته راغلی او په مخ مبارک کي یې اثار د خوشالی معلومېدل، او وه یې ویل چي جبرئیل ماته راغلی او وه یې ویل چي ستا رب وایي، اما یرضیک یا محمد ان لا یصلي علیک احد من امتک الا صلیت علیه عشرًا ولا یسلم علیک احد من امتک الا صلیت علیه عشرًا، رواه النسائي.

درويش وايي: چي د درود ويلو پر عليه الصلوة والسلام فائدې روح البيان په اوراقو کي بيان کړي دي، وبالجملة الا ايها الاخوان صلوا وسلموا على المصطفى في كل وقت وساعة، فان الصلوة الهاشمي محمد ؑ، نجى من الاهوال يوم القيامة.. وبالفارسية:

يا سيد الانام درود وسلام تـو .... ورد زبان ما است مه وسال وصبح وشام
نزديک ما چه تحفه فرستيم ما زدور .... در دست ما همين صلاتست والسلام

مسئله: هل يجوز الصلوة والسلام على غير الانبياء؟ والصحيح انه يجوز تبعًا ويكره استقلالاً، مثلاً يجوز ان يقول الرجل الصلوة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله واصحابه وابی حنيفة واتباعه، دليل دد مسئلي دادی چي صلوة والسلام خاصه د انبياء ده في عرف الشريعة كما ان عزوجل خاصه د خدای ج ده فيكره ان يقال محمد ﷺ مع كونه عزيزًا جليلاً فافهم.

اِنَّ الَّذِيْنَ يُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ

په تحقیق هغه کسان چي بد نسبت کوي و خدای ج ته (داسي ترجمه یې نه ده چي خدای ج ته ازار رسوي لان ذالک غير ممکن) بغوي رح وايي چي ابن عباس ﷺ وايي چي دا کسان یهود او نصارٰی دي او مشرکان دي، اما اليهود دوی دا بد نسبت و خدای ج ته کوي عزير ابن الله بولي، يا وايي يد الله مغلولة، يا وايي ان الله فقير ونحن اغنياء كما ورد ذالک كله في مواضع من القرآن العزيز واما النصاری، دوی وايي چي المسيح ابن الله وثالث ثلثة كما ورد في القرآن الكريم في موضعه، واما المشركون دوی وايي چي ملائکه بنات الله دي، والاصنام شركائه، عن ابی هريرة ﷺ قال قال رسول الله ﷺ قال الله تعالی كذبني آدم ولم يكن له ذالک (ماته نسبت کوي د کذب اولاد د آدم (يعني بعضهم) او دوی ته دا نه ښايېدل، وشتمني (او ماته ښکنځل کوي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني بعض بني آدم ولم يكن له) اما تكذيبه اياى فقوله لن يعيدني كما بداني (ما نسي راكړ ځولاى خداى ج يعني په ورځ د قيامت مي نسي ژوندى كولاى لكه ابتداءً چې يې زه پيدا كړى يم، يعني خلق ابتدائي مني او خلق انتهائي نه مني) وليس اول الخلق باهون علي من اعادته، واما شتمه اياي فقوله تخذ الله ولدا وانا الاحد الصمد الذي لم الد ولم اولد ولم يكن لي كفوًا احد. رواه البخاري، وقيل معنى الاذى مخالفة امر الله وارتكاب معاصيه من الكفر وغيره.

پوه سه: چې د ''ورسوله'' فعل محذوف دى، والتقدير يؤذون رسوله.

سوال: ولې يې نه عطف كوي پر اسم الله باندي د حذف د فعل څه ضرورت دى؟

ځواب: په يؤذون الله كي خو اذى حقيقي نه وه ممكنه كما مر، او په رسول كي خو اذى حقيقي ممكنه ده واللفظ الواحد لايكون مجازًا وحقيقةً كما ثبت في محله قال ابن عباس رض چې اذى د رسول داده چې د احد په غزاء كي دده مبارك مخ كفارو ټپي كړى او يو غاښ مبارك يې هم ورمات كړى، او بعض مفسرين وايي چې اذى د رسول الله ﷺ دا وه چې دى بې ساحر، شاعر، كاهن، مجنون او معلم به يې باله. كما قالوا في القرآن علمه بشر. او ابن ابى حاتم رح له ابن عباس رض څخه دا روايت كړى دى چې عليه الصلوة والسلام حين اتخذ صفية بنت حيى يعني په نكاح يې كړه دوى طعن پر وايه او جوير عن الضحاك عن ابن عباس رض څخه دا روايت هم كړى دى چې عبد الله بن ابى رئيس المنافقين او دده ولي عائشة الصديقة الطيبة رض په زني متهمه كړه وقصته مشهورة وفي موضعها مذكورة او نور هر قول او فعل چې عليه الصلوة والسلام په ازار يږي.

لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِيْنًا ﴿۵۷﴾

خداى ج د لوى رحمت څخه دوى لېري كړي دي په دنيا او آخرت كي، او آراسته كړى يې دى دوى له عذاب دردناك يعني في الآخرة او عذاب د سپكاوي.

مسئله متفقة عليها: كه چا طعن ووايه په شخص كي د عليه الصلوة والسلام يا په دين كي يا په نسب كي يا په يو صفت كي د صفاتو دده او بوجه من وجوه الشين (اى العيب) صراحةً او كنايةً او تعريضًا او اشارةً كفر، ولعنه الله في الدنيا والآخرة واعد له عذاب جهنم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مسئله: د داسي چا توبه قبلېږي او که نه، ابن همام رح وايي من ابغض رسول الله ﷺ بقلبه كان مرتدًا فالسباب بالطريق الاولى، ويقتل عندنا حدًا فلا تقبل توبته في اسقاط القتل، قالوا هذا مذهب اهل كوفة و مالك رح ونقل عن ابي بكر الصديق رضی الله عنه، او دا هم فرق نه لري چي دا سړی تائب بنفسه راسي يعني په جرم اقرار وکړي بيا وايي زما توبه ده، او يا نور خلک دده پر جرم شاهدي اداء کړي، بخلاف غيره من موجبات الكفر فان الانكار فيها توبة ولا تعمل الشهادة عليه مع التوبة.

مسئله: که يو مسلمان سب و عليه الصلوة والسلام ته وکړي (اعاذنا الله منه) په حال کي د سکر (نشې) نو که يې سکر په يو سبب مخطور سره وُ مثلاً شراب يې څيښلي وه په خپل اختيار بېله اکراه د چا له خوا، نو علماء رح وايي چي مرتد واجب القتل دی حدًا، او که سکر يې بې سببه مخطور شرعًا وُ لکه ماء الشعير چي يې څيښلي وي يا مکره وُ پر سب النبي ﷺ نو حکم يې حکم د لېوني دی، يعني واجب القتل نه دی، قال الخطابي رح ولا يحكم بارتداد من اتى بكلمة الكفر في حالة السكر في غير سباب النبي ﷺ اعاذنا الله بفضله وكرمه من هذه الجريمة.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا

او هغه کسان چي زهيروي مسلمانان که نروي او که ښځي بېله داسي کاره چي دوی دې کسب کړی وي، مثلاً ورته وايي ته ميراث خورېې يا زکوة خورېې الى غير ذالک.

فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ۝

نو دوی پر ځان واخستی بهتان او ګناه ښکاره.

فائده: نکرة راوړل د بهتان او اثم لپاره د تفخيم دی، قال مقاتل رح نزلت في شان علي كرم الله وجهه چي منافقانو به دی زهيراوه او داسي خبري به يې ورته کولې چي هيڅ خبر به نه وُ پکښې، وقيل نزلت في شان عائشة رضی الله عنها لکن علماء د تفسير وايي چي عبرت عموم لره د لفظ دی خصوص لره مورد نه دی، بلکې هر څوک چي مؤمن او مؤمنه وي زهيروي يې بغير ما اكتسبوا د دې آيت تر حکم لاندي دی، عن ابي هريرة رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده، يعني چي نه يې په خوله ازاروي او نه په لاس، والمؤمن من آمنه الناس على دمائهم واموالهم.

پوښته: چي په دې حديث کي مراد د مسلم او مؤمن څخه کامل مسلم او کامل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مؤمن مراد دی، یعني دا مراد نه دی چي که دا کارونه مسلمان وکړي نو کافر دی، رواه الترمذي والنسائي، واخرج ابن جوير عن الضحاک عن ابن عباس انزلت هذه الآية في عبد الله بن ابی رئیس المنافقين وناس معه قذفوا عائشة فخطب النبي ﷺ وقال من يعذرني (چي زما سره مرسته وکړي) من رجل يؤذوني ويجمع في بيته من يؤذوني الى اخير الحديث الطويل، فنزلت هذه الآية، واخرج غير واحد عن قتادة، قال ﷺ اياكم واذى المؤمن فان الله يحوطه ويغضب له.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ وَبَنَاتِكَ

ای نبي ﷺ ووايه خپل ازواجو ته چي امهات المؤمنين دي چي ازواج د عليه الصلوة والسلام په وخت د وفات د عليه الصلوة والسلام نهه وې، عائشة وحفصة وام حبيبة وام سلمة وسودة وزينب وميمونة وصفية وجويرية.

"وبناتک" او خپلو لوڼو ته چي تعداد يې اته (۸) ؤ، څلور صلبة لوڼې ولدتها خديجة وهي زينب ورقية وام كلثوم وفاطمة چي دا شپږ مياشتي وروسته تر وفات د عليه الصلوة والسلام وفات سوه، او څلور يې ربائب وې، ربائب جمع د ربيبة ده چي د ماينې لور ته د بل مېړه ښځه وايي، چي دا څلور سره ام سلمة لوڼې د دمخه مېړه ښځه وې، وهي برة وسلمة وعمرة ودرة.

وَنِسَآءِ ٱلْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَٰبِيبِهِنَّ

او د مسلمانانو وښځو ته "يدنين" امر غائب دی په حذف د لام ای ليدنين چي دوی دي راځروي بعض د پوړنيانو جمع د جلباب ده چي ملحفة يې هم بولي چي لوی پوړنی دی چي پر قميص او پر خمار چي کوچنی پوړني ته وايي پر سر کوي، والمعنى دوی دي پټوي مخان خپل او بدنونه خپل يعني وقت خروجهن من بيوتهن لحاجة ولايخرجن مشكوفات الوجوه لكه مينځياني تا زانيان ودوی ته تعرض ونه کړي ظنا منهم انهم چي مينځياني دي، ولي چي د هغو زنا کارانو مينځياني په کار وي.

مسئله: يوه ستر که کې بې ښکاره وه د لاري د ليدلو لپاره روا ده.

درويش وايي: چي په اوسني زمانه کي داسي نازک کوچني پوړنان سته چي که ښځه تر له مخ په هغه پوړني پټ کړي لا رويني، روی البخاري عن عائشة چي سوده بعد ما ضرب الحجاب د قضاء حاجت لپاره ووتل او سوده ډېره غټه ښځه وه په بدن كي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

چي هر سري سره له حجابه پېژندل، عمر بن الخطاب رض وليدل، فقال يا سودة اما والله ما تخفين علينا كيف تخرجين، سوده بېرته كور ته راغله، او عائشه وايي چي عليه الصلوة والسلام زما په حجره كي د ماخستن ډوډۍ يې خوړل او د عليه الصلوة والسلام هډوكى په لاس كي ؤ يعني غوښې يې ځني خوړلې، نو سوده چي راغله ټول سورة حال د عمر بن الخطاب يې و عليه الصلوة والسلام ته بيان كړى فاوحى الله اليه وان العرق في يده ما وضعه، نو دا ايت نازل سو يا ايها النبي قل الآية، نو عليه الصلوة والسلام وويل قد اذن لكن لحاجتكن يعني متجلببات. قال ابن عباس وابو عبيدة امر نساء المؤمنين ان يغطين رؤسهن و وجوههن بالجلابيب الا عينا واحدة ليعلم انهن حرائر.

ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُّعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۝

اى ما ذكر من التغطي "ادنى" اى اقرب چي دوى دي وپېژندل سي او له مينځيانو څخه به يې تميز وسي چي هغه مواضع د تعرض د زانيانو وي، نو دوى يعني حرائر به نه زهيرول كېږي له فجارو او زناتو له خوا څخه بالتعرض لهن "وكان الله" يعني د مخه چي دوى به لغ مخي كرځېدې او مهربان دى چي مصالح د عبادو خصوصاً د مؤمنانو په نظر كي لري.

درويش وايي: چي نساء د زمان حاضر چي بازار ته ځي كالي د زينت واغوندي او شونډان هم سره كړي او عطر هم ولګوي، او په پښو پاى زيب هم واغوندي، او په هر بنه ځوان پسي ستر ګه وړي او هر بنه ځوان په دې پسي ستر ګه وړي. سعدي شيرازي قدس سره وايي يعني د دې زمانې په ښځو كي:

چو زن راه بازار گيرد بزن ..... وگرنه تو درخانه بنشين چو زن
زبيگانگان چشم زن كور باد ..... چو بيرون شد از خانه درگور باد

عارف جامي قدس سره څه بنه زيبا بيتونه ويلي دي:

چو مرد از زن بخوش خويى كشد باد ..... زخوش خويى بيدبوى كند كار
مكن بر كار زن چندان صبورى ..... كه افتد رخنه در صد غيورى

لَئِنْ لَّمْ يَنْتَهِ الْمُنٰفِقُوْنَ وَالَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ

كه چېرې منع نه سي منافقان له خپل نفاق څخه يا له تعرض څخه و ښځو ته خصوصاً الحرائر، او هغه كسان چي په زړو كي يې ايمان ضعيف وي يا ميل و فجور ته.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ

اى الذين يوقعون في المدينة الرجفة اى الرزلة والاضطراب الشديد كالزلزلة الحقيقية، دا آيت په شان کي د هغو منافقانو نازل سوی دی چي بعض وخت چي به آنحضرت ﷺ کوچني کوچني فوجونه چي په عربي يې سرايا بولي واستول منافقانو به په مديني کي د درواغو اوازي گډي کړې چي هغه سرېي قد قتلوا او انهزموا، يا به يې ويل چي پر مدينه به عنقريب حمله وکړل سي، وامثال ذالک يا د کاذبه فاحشه واورته به يې لمن وهل كما في شان الطيبة الحبيبة لرسول الله ﷺ سيدتنا عائشة رضي الله عنها الى غير ذالک من الاخبار الكاذبة المحزنة للمؤمنين اهل المدينة.

لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾

زه به تا مسلط کړم پر دوی او امر به درکړم په قتال ددوی يا له مديني څخه د شړلو ددوی به امر درکړم، نو وروسته به دوی ستا همسايه نه سي پاته په مدينه کي، الا زمانًا قليلًا، نو ظرف دی او جوارًا قليلًا نو مفعول مطلق دی يعني چي يا به فراره کېږي يا به قتل کېږي په دواړه صورتو کي جواريې قطع کېږي.

فائده: هذا جواب لقسم محذوف في قوله لئن لفظًا وللقسم والشرط معًا من حيث المعنى فافهم.

پوه سه: چي جلا کېدل له وطن څخه بالاضطرار د لوی مصائبو څخه ؤ نو يې خکه عطف يې په ثم سره وکړی.

مَلْعُونِينَ ۖ أَيْنَمَا ثُقِفُوا أُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾

"ملعونين" (منصوب دی على الحالية اى حال کونهم مبعودين عن رحمته العامة يا منصوب على الذم والشتم اى اذم واشتم) هر چېري چي دوی پيدا کړه سوه ودي نيول سي او ودي وژل سي په قتل.

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۖ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

عادت د خدای ﷻ دی په تېرو امتو کي چي هغه کسان دي قتل کېږي چي د نفاق لار چلوي د انبياء علیهم السلام او سعي کوي چي په زړو کي د مسلمانانو خوف او اضطراف پيدا کړي ونحوه، او نه به کړې اى مخاطب غير معين عادت لره د خدای

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تبديل لانه تعالى لايبدل سنته وغير الله لايقدر على تبديلها.

پوه سه: چې "سنة الله آه" مصدر مؤكد دى د ماقبل والنصب بفعل محذوف اى سن الله ذالك سنة.

پوښتنه: د دې آيتو حکم يعني اخذوا وقتلوا تقتيلاً پر منافقينو د مدينې جاري سوى او که څرنګه؟

ځواب: روح المعاني وايي اخرج ابن ابى حاتم له ابى حاتم رح څخه انه قال في تفسير هذه الآيات چې نفاق درې قسمه ؤ (۱) يو نفاق لکه نفاق د عبد الله بن ابى بن سلول واتباعه كانوا وجوهًا من وجوه الانصار (دوى مخور کسان وه د انصارو) دوى شرميدل ان ياتوا بالزنا دوى په دغه سره خپل ځانونه ساتل وهم المنافقون في الآية (۲) او بل نفاق ؤ د هغو کسانو چې په زړو کې يې مرض ؤ وهم منافقون ان تيسر لهم الزناء فعلوه وان لم يتيسر پسې ګرځېدل نه، او نه يې اهتمام په امر سره د زناء کاوه (۳) او بل نفاق د المرجفون في المدينة دا داسې منافقان وه چې په زوره به يې د ښځو سره زناء کول هر ځاى چې به پر غالب سو زناء به يې ورسره وکړه، د دې اخير قسم منافقينو خداى پاک وايي: لنغرينك بهم، چې ملعونين هم دوى دي چې په اخير کې د آيت اينما ثقفوا يعني دغه کسان چې به زوره به يې د ښځو سره زناء کول اخذوا وقتلوا تقتيلاً، وروسته السدي رح وايي ان الحكم في هؤلاء المكابرين في الزناء غير دى له حكم څخه د زناء په رضاء د ښځې يعني الجلد او الرجم بلکې مکابرين د زناء حکم دا دى ان يؤخذوا فتضرب اعناقهم سنة الله في الذين خلوا يعني د امم ماضيه ؤ د مکابرين في الزناء هم حکم دا غه ؤ چې اخذوا وقتلوا تقتيلاً په پاى کې سدي رح وايي چې که په زور د ښځې سره زناء کوله هغې بغاري چغاري وهلې او اخير به دى پر غالبه سو زناء به يې ورسره وکړه، نو هغه مکابر بالزناء د ښځې قريب قتل کړى، نه يې قصاص حق دى او نه يې ديت سنته لانه بكابر انتهى قول السدي رح او په تفسير بحر العلوم کې وايي الظاهر ان المنافقين يعني جميع من ذكر في الآية انتهوا عما كانوا يؤذون به الرسول ﷺ والمؤمنين او ځانونه ټولو پټ کړه وكفوا عن افعالهم خوفًا من ان يقع بهم ما وقع القسم الاخير من جانب الله به وهو الاعزاء والاجلاء والقتل وحكى ذالک عن الجبايي، انتهى قول البحر.

درويش وايي: قد نقلت قول هؤلاء السادات من المفسرين فخذ ما صفى ودع ما كدر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يَسْئَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ

سوال کوي ستا څخه خلک يعني کفار د مکې د قيام قيامت په باره کې ای عن وقت قيامها، دا سوال که کفارو د مکې کاوه غرض يې استهزاء وه، ولي چې دوی خو قيامت نه مانه. او که يهودانو د مدينې دا سوال کاوه غرض يې امتحان ؤ د عليه الصلوة والسلام چې دی به يې گوندې تعين وکړي، نو به يې موږ ملزم او ملامت کړو چې د قيام القيامة تعين نه په تورات کې سته نه په يو کتاب کې د کتب الهية ؤ.

قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَمَا يُدْرِيْكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُوْنُ قَرِيْبًا ﴿۶۳﴾

ته ورته ووايه علم د قيام القيامة على التعيين په نېز د خدای ﷻ دی لم يطلع عليها احدًا من الانبياء والملائكة المقربين، او څه شی تاته علم يا محمد (ﷺ) درکړی دی اذا لم يطلع احدًا من خلقه، نو هيڅ څوک له مخلوق څخه خدای پاک په قيامت على التعيين نه دی خبر کړی نو تاته به له کومې خوا دا علم حاصل وي "لعل الساعة تكون قريبًا" شايد قيامت به شيئًا قريبًا، نو کان ناقصه دی، او يا معنی تكون في زمان قريب، نو کان تامه دی ای توجد قريبًا.

سوال: ضمير د قريبًا خو ساعت ته راجع دی، نو د تذکير سبب يې څه دی؟

ځواب: ساعة په تاويل د يوم مذکر دی.

سوال: له نزول څخه د قرآن په سوو کلونه تېر سوه او قيامت نه سو پيدا فما معنی قربها؟

ځواب: كل ما هو آتٍ فهو قريب.

فائده: په دې آيت کې تهديد دی د مستعجلينو چې کفار د مکې وه او اسکات دی د متعنتو چې يهودان وه.

اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكٰفِرِيْنَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيْرًا ﴿۶۴﴾

په تحقيق خدای ج نازل کړی لعنت پر کافرانو او آراسته کړی يې دی دوی ته اور چې شديدې لمبې وهي، همېشه به وي.

خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُوْنَ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۶۵﴾

("خالدين" حال مقدره دی له ضمير څخه د لهم) تل تر تله چې د وتلو لاره يې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بنده ده، دوی نسي پیدا کولای يو دوست چي په شفاعت دي دوی له او ترڅخه وساتي "ولانصيرا" او نه يو مرسته کونکی چي په کومک دي او له دوی څخه دفع کړي.

يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ

"يوم تقلب" ظرف دی لقوله لايجدون او يا منصوب په اذکر مقدر سره دی چي اړول، من جهة الى جهة او من حال الى حال لشدة الاحتراق.

سوال: تخصيص د وجوه يې ولي وکړی او سره ددې چي د ابدانو ددوی هم دغه حال دی؟

ځواب: وجه د تخصيص يې داده چي مخان اکرم د مواضع د بدن دي.

يَقُولُونَ يٰلَيْتَنَآ أَطَعْنَا اللّٰهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَا ۝

دوی وايي "يقولون" مستانفه جواب د سوال مقدره ده چي مايقولون في هذه الحال الشديدة "يليتنا" يعني يا قوم ليتنا (او بعض مفسرين وايي چي کلمه د يا لپاره د تنبيه ده) که موږ اطاعت کړی وای په دنيا کي د خدای ﷻ او موږ فرمانبرداري کړې وای په دنيا کي د رسول، نو موږ به له دې عذاب څخه خلاصون پيدا کړی وای.

فائده: الف د رسولاً زائد دی لپاره د رعايت د فواصلو د آياتو.

وَقَالُوا رَبَّنَآ إِنَّآ أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَآءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ۝

او دوی وايي ای زموږ ربه، موږ متابعت کړی ؤ يعني په دنيا کي د سردارانو او مشرانو زموږ چي دوی دا طريقه د کفر راته وضع کړې وه، نو دوی ورکه کړه له موږ څخه حق لاره چي توحيد او ايمان وه.

پوه سه: چي الف د سبيلاً هم زائد دی کما مر.

رَبَّنَآ آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ۝

ای ربه زموږ ورکړې دوی ته يعني سادة و الکبراء دوه چنده د عذاب زموږ لانهم ضلوا واضلوا، او لعنت پر دوی نازل کړې لوی.

يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسٰى

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی وي تاسي مه ګرځئ لکه هغه کسان چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ازاراوه يې موسیٰ علیه السلام، يعني تاسي خپل رسول مه ازاروئ لکه يهودانو چې موسیٰ علیه السلام ازار کړی ؤ چې ددوی نبي ؤ، قصه ددې ازار د موسیٰ علیه السلام چې له ابو هريره رض څخه روايت دی قال قال رسول الله ﷺ، موسیٰ ؑ رجل حيائًا کريمًا (يعني حياناکه او سترناکه) لايری من جلده شيئًا (يعني ښېله لاسو او پښو ظهرًا او بطنًا، نو بني اسرائيلو به ويل چې موسیٰ علیه السلام چې دا دومره ځان او بدن پټ ساتي يا يې په بدن کي پيس سته او يا چوره دی او يا بل کوم آفت پکښې دی.

فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوْا

نو خدای پاک دده برائة ظاهر کړی له هغه عيبه چې بني اسرائيلو پر ده وايه، هغه داسي چې موسیٰ علیه السلام يوه ورځ په يو خالي ځای کي يعني چې څوک نه ؤ په وياله کي غسل کاوه، و د وياله پر غاړه يوه ډبره پرته وه کالي يې پر کښېښوول او لغ وياله ته ورشوه سو، له غسل څخه چې فارغه سو کالي يې را اخستل چې وايې غوندي ډبري سره د کالو ميدان کړه، موسیٰ علیه السلام لغ پيغ پسي روان ؤ او دا ناره يې وهلې ثوبي ثوبي يا حجر، زما کالي راوړه ای ډبري حتی چې ډبري ځان ورساوه يو مجلس ته د بني اسرائيلو او موسیٰ ؑ عريان په پسې ؤ، نو دوی د موسیٰ ؑ ټوله بدن وليدی احسن ما خلق الله تعالی.

نو دی بري کړی الله ؑ له هغه څه چې دوی به ويل، او ډبره هم ودرېدل موسیٰ ؑ چې خپل کالي واغوستل پر ډبره يې له ډېره درده لکړه راوګرځول درې څلور واره يې ډبره په ووهل فوالله ان بالحجر لبقی اثر ضرب موسیٰ ؑ ثلاثًا او اربعًا او خمسًا چې په پښتو يې تغمې بولي، فذالک مراد قوله تعالی: يا ايها الذين لاتكونوا الی اخير الآية، رواه البخاري والترمذي واحمد وابن جرير وغيرهم رح، وقال ابو العالية في شان نزول هذه الآية چې قارون چې لوی سرمايه داره سړی ؤ من قوم موسیٰ او موسیٰ ؑ طلب د زکوة څخني وکړی او د قارون زکوة تر اندازې ډېر ؤ نه يې زړه کېدی نو اخير قارون د موسیٰ ؑ د بدنامی خبره په بني اسرائيلو کي وکړه او يوه فاحشه ښځه يې مزدوره کړه چې موسیٰ ؑ چې په يوم العيد کي وعظ کوي د زنی پر بيان چې راسي ته يې متهم په زنا سره وګرځوه خپل د ځان سره فبرئه الله من ذالک واهلک قارون وقد قصته بالتفصيل التام في تفسير سورة القصص، او

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بعض مفسرین وايي چي ازار د بني اسرائیلو و موسٰی ؑ ته داؤ چي هارون چي په تیه کي وفات سو او موسٰی ؑ یوازي دده د دفن کار وکړی بني اسرائیلو موسٰی د هارون ؑ قاتل وباله فامر الله الملائكة حتى مروا بجنازة هارون على بني اسرائيل، نو بني اسرائیل پوه سوه چي موسٰی نه دی وژلی فبرئه مما قالوا والله اعلم.

درویش وايي: چي جمع دد ې روایاتو چا نه ده کړې او نه د جمع لار ورته سته.

وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾

او وُ موسٰی ؑ په نېز د خدای کریمًا ذا جاه، ځکه یې له تهمته د بني اسرائیلو خلاص کړی، ابن عباس ؓ وايي كان عند الله بحيث لا يسئال شيئًا الا اعطاه وكذا قال الحسن ؒ، وقيل كان مجيبًا مقبولاً.

درویش وايي: ومآل الكل يرجع الى شيئ واحد تدبر.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾

ای هغه کسانو چي ایمان یې راوړی دی له خدایه وبېرېږئ (في اتيان او امره والانتهاء عن مناهيه عمومًا خصوصًا فيما يؤذي به رسول الله ﷺ) "وقولوا آه" قال ابن عباس ؓ سديدًا وقال قتادة عدلاً وقال الحسن ؒ صدقًا، وقيل قاصدًا الى الحق ومآل الكل واحد يعنى صدقًا غير كذب ولا مجازفة (یعني په ګمان او اټکل سره) وقيل المراد منه نهى الناس عما قالوا في نكاح زينب كما مر، وقیل مراد نهي دی له حدیث څخه د افک په باره کي د عائشه صدیقه ؓ، وقال عكرمه ؓ هو قول لا اله الا الله وفي القلب من هذا التفسير شئ لان المخاطب الذين آمنوا والايمان هو قول لا اله الا الله فتفسير التقوى به امر بالحاصل چي علماء یې تحصيل الحاصل بولي او وايي وهو محال.

درویش وايي: چي قول د ژبي کار دی ژبه که څه هم جرم یې صغیر دی لکن امره عظيم، يتعلق به الاسلام والكفر والمعاصي الكبيرة الكثيرة لا تتعلق مثلها بعضو من الاعضاء الظاهرة كالكذب والبهتان والغيبة وايذاء الرسول ﷺ والخداع مع الناس في المعاملات.

حکایت: يعقوب بن اسحاق ؒ چي مشهور په ابن السكيت دی او له اکابرو څخه د علماؤ د عربیت دی، او دی معلم او استاذ الادب د دوو زامنو د متوکل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

على الله الخليفة ؤ يوه ورځ دی د المتوكل سره ناست ؤ چي د متوكل دوه زامن يعني المعتبر بالله والمؤيد بالله د غه مجلس ته ورغله، نو متوكل وابن السكيت ته وويل چي پر تا زما دا دوه زامن ګران دي که الحسن والحسين يعني ابنی فاطمة وعلي رض، ابن السكيت ورته وويل والله ان قنبرًا خادم علي رضي الله عنه خير منك ومن ابنيك متوكل ته ډېر درد ورغلی او پر حاضر باشو يې امر وکړی چي ژبه د ابن السكيت تر څټ ورباسئ ففعلوا فمات ابن السكيت، والعجب ان ابن السكيت رح د متوكل و دوو زامنو ته دا دوه بيته ويلي وه:

يصاب الفتى من عثرة بلسانه .... وليس يصاب المرء من عثرة الرجل

فعثرته في القول تذهب راسه .... وعثرة في الرجل تبرء في مهلة

يعني کله يې پښه وښويږي مثلاً ماته سي هغه به بيرته جوړه سي په مرور د زمانې.

يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ

يعني د قول سديد په سبب ستاسي عملونه به خدای صالح او مقبول وګرځوي مجزوم في جواب الامر يعني قولوا قولاً سديدًا، او خدای ج په سبب د قول سديد ستاسي ګناهونه به در وبخښي، دا هم مجزوم په جواب کي د امر.

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

که څوک اطاعت وکړي د خدای ج او د رسول د خدای، نو بری پيدا کړی پر ټولو خيراتو، ولي په دنيا کي بې عيش او ژوند حميد وي او په آخرت کي به يې خدای بعث کړي سعيدًا، رښتيا هم دا لويه کاميابي ده، رزقنا الله ج بمحض فضله هذا الفوز العظيم ويوفقنا لموجبات هذا الفوز العظيم آمين.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ۖ

د مفرداتو د آيت ترجمه: مراد له امانت څخه ابن عباس رض وايي چي طاعت او فرائض دي التي فرض ها الله على عباده چي دا امانت خدای پيش کړی پر اسمانو او ځمکه يعني پر ذواتو ددوی په خطاب لفظي سره چي که چا ادا د دغه امانت وکړه زه به ثواب ورکوم او که يې ضائع کړه زه به عذاب ورکوم، او بعض مفسرين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وايي چي عرض پر ذواتو د اسمانو او ځمکي مراد نه دی بلکې مراد عرض پر اهل السموات والارض دی کما في قوله تعالی واسئل القرية ای اهل القرية.

درويش وايي: چي ابن مسعود رضی الله عنه او مجاهد او ابو العالية رحمه الله او زيد بن اسلم او عبد الله بن عمرو بن العاص او الضحاک رحمهم الله، د امانت نوري ترجمې کړې دي يعني هر يوه جلا ترجمه کړې ده، ټوله ودې ته دي چي مراد له امانت څخه تکليفات شرعيه دي کما قال ابن عباس رضی الله عنه فتفسير ابن عباس رضی الله عنه اجمع التفاسير دی او اسمانونه او ځمکو اباء او منع وکړه له قبول څخه د هغو اماناتو يعني اسمانو او ځمکو وويل يا رب نحن مسخرات لامرک لا نريد ثوابًا ولاعقابًا، دا خبره چي يې وکړه له جهته د خوف او خشيت وتعظيمًا لامر الدين ان لايتادی حقه.

سوال: دوی څرنګه منع او اباء وکړه له قبول څخه د امانت بعد عرضه تعالی قبولها عليهن.

ځواب: دا عرض پر دوی اختياري ؤ لا الزامًا، يعني هرو مرو به يې قبلوئ والا لکان الابا معصية منهن، يعني که يې حمل الزام وای د خدای ﷻ له خوا څخه يا دوی امتناع نسوای کولای، والقرينة علی ذالک يعني عرض الزامًا نه ؤ وقوله تعالی واشفقن منها دوی وېرېدل چي اداء د دوی به موږ وکړای سو که نه، ولي که الزام وای يا د دوی بېري فائده نه کول په منع او اباء کي د دوی، بغوي رحمه الله وايي چي عرض د امانت پر ذواتو د اسمانو په قول لفظي قول د ابن عباس رضی الله عنه دی وجماعة واکثر السلف رحمه الله، او بعض مفسرين وايي چي مراد له عرض څخه خطاب لفظي دی او مراد له سمٰوات او ارض او جبال اهل د دوی کما في قوله تعالی واسئل القرية ای اهل القرية، او بعض اهل تفسير وايي چي مراد له سمٰوات او ارض او جبال څخه ذوات د دوی دي او مراد له عرض څخه اختبار الامانة بالاضافة الی استعدادهن، او مراد له اباء څخه اباء طبعي ده يعني په دوی کي استعداد او لياقت د قبول د امانت نه ؤ لکونها جمادات او مراد د حملها الانسان قابليت او استعداد د انسان دی لحمل الامانة، او مراد من كون الانسان ظلومًا چي په ده کي قوت غضبيه او قوة شهويه سته چي بې مغلوب الحال وګرځوی او په اداء کي د امانة چي مراد ځني طاعات او ايمان دی قصور واقع سي، او قاضي بيضاوي وايي چي دا آيت تقرير دی د وعد سابق بتعظيم الطاعة وسماها امانة

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

من حيث انها اى الطاعة واجبة الاداء دی کالامانات. والمعنى انها (ای الامانة چي مراد ځني طاعات دي کمامر) لعظم شانها بحيث لو عرضت على الاجرام العظام وكانت ذات شعور وادارک وای (درویش وايي: چي له لفظ څخه د بیضاوي دا معلومه سوه چي دا آيت مبني پر مجاز دی او تمثيل دی، او دا مبني پر دې دی چي خطاب د جماداتو سره بعيد دی) لابت حملها واشفقن منها ومن حملها، وحملها الانسان مع ضعف بنيته ورخاوة قوته لاجرم فان الراعي بها والقائم بحقوقها بخير الدارين لکه هغه قول د خدای ﷻ لو انزلنا هذا القرآن على جبل لرئيته خاشعًا متصدعًا من خشية الله وتلك الامثال نضربها للناس لعلهم يتفكرون، چي له دې آیت څخه صراحةً معلومېږي چي دا تمثيل دی، اذ قال وتلك الامثال آه نو قاضي بيضاوي دا مانحن فيه آيت هم د قسم څخه د تمثيل بولي کمامر، والحاصل چي قول د هغه چا چي په لفظ کي د سمٰوات مجاز وايي، يعني چي مراد ځني اهل السمٰوات دي او قول د هغه چا چي عرض او خطاب ته مجاز وايي يعني پر تمثيل حمل کوي دواړه مبني پر دې دي چي د جماداتو يعني سمٰوات ونحوها خطاب کول بعيد دی.

درویش وايي: چي بعض مفسرين په دفع ددې استبعاد داسي وايي چي دغه اجرام عظيمه يعني السمٰوات والارض والجبال چي خدای ﷻ پيدا کړه په وخت کي د عرض دامانت يې فهم ورکړی او دا يې ورته وويل: اني فرضت فريضة وخلقت جنة لمن اطاعني (يعني اداء تلک الفرائض) ونارًا لمن عصاني (يعني دغه فرائض پر ځای نه کړي غرض دادی چي تاسي به تحمل کوئ هغو اجرامو په زبان قال په قدرت د خدای ﷻ) ورته وويل نحن مسخرات على ما خلقتنا (يعني د هغه حکمت او فائدې چي تا مونږ پيدا کړي يو په هغو کي ستا مسخر يو) لا نتحمل فريضة ولا نبغي ثوابًا، ولما خلق عرض عليه مثل ذالک ادم ؑ قبول کې د امانت.

إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ۝٧٢

يعني ظالم پر خپل ځان ؤ چي دومره درووند بار يې قبول کړی او ناخبره ؤ د وخامت د عاقبت يې، او بعض سادات د مفسرينو وايي په دفع کې د استبعاد مذکور چي جمادات ټول که څه هم غير عاقل دی نسبت ومونږ ته (يعني زمونږ په خبرو نه پوهېږي) لکنها بالنسبة الى الله تعالى عاقلة خاضعة مطيعة ساجدة له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تعالى، ولهذا في القرآن شواهد، قال الله تعالى للسمٰوات والارض (ائتيا طوعًا او كرهًا قالتا آتينا طائعين، وقال الله تعالى وان من الحجارة لما يتفجر منه الانهار، وان منها لما يهبط من خشية الله، وقال الله تعالى الم تر ان الله يسجد من في السمٰوات ومن في الارض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب.

درويش وايي: چي وجه د استدلال په دې آيت سره داده چي په دې د آيت كلمه د من چي په اتفاق د نحاتو د ذوى العقول لپاره په ټولو مذكوره شيانو كي استعمال كړې ده، نو معلومه سوه چي دا شيان نسبت و خداى ته ذوى العقول دي كه چېري د من السمٰوات ومن في الارض څخه ذوى العقول مراد وي او معطوف پر هغو يعني الشمس والقمر آه غير ذوى العقول واى نسبت و خداى ﷻ، نو بايد كلمه د ما چي عامه ده ذوى العقول او غير ذوى العقول په اول كي د آيت بې راوړې واى فافهم فانه دقيق.

درويش وايي: چي روح البيان په دې باب كي چي آيت مذكوره من اولها الى اخيرها پر حقيقت محمول دى ډېري اوږدې خبري په اوراقو كړي دي ان شئت فارجع اليه لان ساحة التفسير الايوبي ضيقة جدًا، والعذر عند كرام الناس مقبول، حاصل دادى چي بغوي والمظهري وصاحب روح البيان پر حمل د آيت پر حقيقت داده دى او صاحب روح المعاني هم ډېر طويل بيان كړى دى لكن په اول كي د كلام يې ويلي دي بطريق التمثيل آه وروسته تر څو كرخو يې ويلي دي، ان تلك الامانة في عظم الشان بحيث لو كلفت بها تلك الاجرام النظام وكانت ذات شعور وادراك لابين قبولها آه. ددې عبارت څخه هم دا معلومېږي چي دى آيت محمول پر تمثيل بولي چي دا لفظ يې ووايه وروسته تر كلمې د لو وكانت ذات شعور، والعلم عند الله وليس للفقير في هذا الكلام الطويل الا النقل.

لِّيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ

تا چي په عذاب كړي (يعني عاقبة الامر به خداى ﷻ په عذاب كړي) منافقين او منافقاتې يعني د دوى نران او ښځي او د مشركان نر او ښځي.

پوه سه: چي دا لام لام عاقبة دى كما في قول القائل لدوا للموت وابنوا للخراب، يعني عاقبت د زېږېدو مرګ دى، دا معنى نه ده چي غرض د زېږېدو مرګ او عاقبت د كوټې جوړولو يا د سراى وغيره خراب دى، دا معنى نه ده چي غرض د باني خراب دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زوی کافرؤ، نو همیشه به لقمان نصیحت ورته کاوه حتی اسلم، وعلی تقدیر کون ابنه غیر مشرک. المراد بالنهي الدوام على عدم الاشراک فیما بقي من الاوقات.

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

په تحقیق شرک لوی ظلم دی، دا علت دی د نهي عن الشرک، وتحقیق ذالک ان الظلم هو وضع الشيئ في غیر موضعه، او دا ښکاره خبره ده چي معبودیت چي خاصه مختصه د خدای ﷻ ده په بتانو کي ایښول لوی ظلم دی فافهم... بیت:

الحمد لله لا شریک له....... ومن اباها فنفسه ظلما

هر که در دریا وحدت غرقه باشد جان او
جوهر فرد حقیقت یافت از جانان او

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ

امر کړی دی موږ هر انسان ته چي د مور او پلار سره احسان کوئ (فاللام للجنس او الاستغراق لان ما لهما واحد کما ثبت في محله) او شکریې وایاست او اطاعت یې کوئ (یعني في ماسوی الشرک والمعاصي لانه لا طاعة للمخلوق في معصیة الخالق.

پوه سه: چي دا جمله معترضه ده په قصه کي د لقمان.

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ

دی په حمل کي وړی دی مور.

فائده: دا جمله معترضه په معترضه کي ده تاکید د وصیت په حق کي د مور.

وفي الحدیث المتفق علیه عن ابی هریرة ﷺ ده وویل ده وویل چي یو سړي وویل وآنحضرت ﷺ ته یا رسول الله څوک ډېر حقدار دی په ښه صحبت چي زه یې ورسره وکړم؟ قال ﷺ امک قال الرجل ثم من؟ قال امک ثم امک ثم اباک.

فائده: د دې حدیث له نکته نګاه څخه معلومه سوه چي د مور درې حقه د حسن صحبت دي او د پلار یو، دلیل یې دا دی چي مور اولاً زوی نهه (۹) میاشتي على الاغلب په خپله ښېټه کي ساتلی دی چي ډېر مشقت وړ مور، وروسته په وخت کي د زېږېدلو او په جلاوالي کي د حمل پر دې ډېر تکلیف تېرېږي، بیا وروسته د رضاع په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُورَةُ سَبَإٍ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ أَرْبَعٌ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ وَخَمْسُوْنَ اٰيَةً وَسِتُّ رُكُوْعَاتٍ

بوه سه: چي مكي والى ددې سورت مروي دى د رئيس المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنه و قتادة رحمه الله، او په تحرير كي وايي چي دا سورت مكية دى بالاجماع لكن مع هذا ابن عطية رحمه الله وايي الا قوله ويرى الذين اوتوا العلم آه فانه مدنية.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

ملكًا و خلقًا و عبيدًا، نو له هم دې سببه خداى جل جلاله مستحق د حمد دى من جميع العباد سرًا و جهرًا دون غير فالحمد لغيره تعالى راجع اليه تعالى بالآخرة لانه المعطي للمحمود عليه لكل عباده.

وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْاٰخِرَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيْمُ الْخَبِيْرُ ۝

او ده لره دى خاص حمد د آخرت په ورځ (ولي معطي د نعمتو د آخرت خداى ج دى چي د مجازي حمد ځاى هم نه پاتېږي كما في الدنيا لپاره د تنبيه پر حصر د حمد په خداى ج پوري، جار و مجرور يې دمخه كړه يعني له چي دال پر حصر دى) او خداى جل جلاله حكمت والا او باريك بين دى، چي امور د دين اسلام يې نازل كړي دي چي سراپا حكمت او مصلحت دي د دنيا، دين او آخرت، او خداى ج خبر دى په ټولو شيانو لكه په ظاهره امورو.

فائده: حمد د آخرت د اهل الجنة له خوا ښځه دى كما حكى الله عنهم وقالوا الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا ان هدانا الله، وايضًا حكى الله عنهم وقالوا الحمد لله الذي صدقنا وعده، وايضًا الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ

خداى ج خبر دى چي داخلېږي په مځكه كي لكه اوبه د بارانو چي په اعماقو كي د مځكو داخلېږي، يا اموات چي و قبورو ته داخلېږي يا هغه شيان چي په اعماقو كي د مځكي قدرتي داخل داخل پيدا سوي وي لكه خزاني د سرو زرو او سپينو زرو او كبريت يا مس يا وسپنه چي په غرو كي د مځكي موجود دي الى غير ذالك.

بوه سه: چي "يعلم" استيناف دى لپاره د دليل د حكم مذكور قبلها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ

او پر هغو شیانو هم علم لري چي له مځکي څخه راوځي لکه اوبه د څاهانو او د کاریزو او په اوسني زمانه کي اوبه د برمو (یا نباتات یا درختي میوه داري وغیرها یا فلذات یعني قیمتي شیان چي د مځکي څخه راوځي یا مړي چي له قبورو څخه راوځي په ورځ د قیامت) او په هغو شیانو خبر دی چي نازلیږي له اسمان څخه چي بارانونه او واوري او ژلۍ دي یا تکي دي یا ملائیکي دي چي د مځکي پر اوضاع کمارل سوي دي، والکتب السماویة النازلة علی الانبیاء علیهم السلام والمقادیر کما في لیلة النصف من شعبان وانواع البرکات واقسام البلیات کالاحجار النازلة علی قوم لوط وغیرها.

وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ۝

او هغه چي پورته کیږي د اسمان پر خوا من الملائکة وارواح العباد المؤمنین واعمال العباد ودعوات المؤمنین والمؤمنات، او خدای جل جلاله مهربان ذات دی چي نازلوي مایحتاج الیه عباده او بخښونکی دی د هغه کسانو چي شکر کوي د نعمت د خدای ج تقصیر نه کوي مع کثرتها.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ

او وایي هغه کسان چي کافران دي چي پر موږ نه راځي قیامت ای البعث بعد الموت.

فائده: په ارشاد کي وایي چي ددوی مراد د متکلم مع الغیر څخه یوازي خپل ځانونه او معاصرین ددوی نه دي بلکې مراد يې ټوله نوع د بشر ده.

قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ

ته ووایه هو! رد دی ددوی د کلام او اثبات دی د هغه شي چي دوی نفي څني کوي، ته ورته ووایه داغسي نه ده بلکې راځي (په لباب کي وایي چي ابو سفیان بلات و عزی سوګند خورد که بعث ونشور نیست حق تعالی فرمود که ای حبیب من تو هم سوګند بخورید "وربي" الواو للقسم یعني بحق افرید ګار من که بزودی) یعني د برژر به راځي قیامت، وهو تاکید لماقبله یعني قل بلی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي عالم الغيب يا صفت دى د ربي او يا بدل دى.

بوه سه: چي په عالم الغيب كي تاكيد دى د لتأتينكم فان عظم به المقسم به چي عالم الغيب دى دلالت كوي پر قوت د مقسم عليه، وفيه اشارة ان الساعة من الغيب وعلم الغيب مختص به تعالى ويكفى لاثباته شهادة الله باتيانها، كريمه: قل اى الشيئ اكبر شهادة قل الله.

لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ

''لايعزب'' كسائي يې په كسره د زاء وايي يعني لايعزِب، او نور قاريان يې په ضمه د زاء وايي والمعنى واحد اى لايغيب ''عنه'' اى عن علمه تعالى، په قدر د ثقل د يو كوچني مېږي چي كائن وي په اسمانو او مځكه كي في شيئ الازمنة الماضية او الاستقبالية او الحالية، او بعض مفسران يې داسي ترجمه كوي لايعزب منه مثقال ذرة موجودة في الزمان الحالي كائن في السمٰوات والارض ليس بشيئ، ولي چي دا جمله تاكيد د عالم الغيب لپاره ده، وعلم الغيب ليس مخصوصًا بزمان دون زمان كما هو المشرب الاعذب لاهل السنة والجماعة. بيت:

برو علم يک زره پوشيده نيست ..... که پيدا و پنهان به علمش يکی است

وَلَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿۳﴾

او نه كوچني تر ذره او نه لوى تر ذره.

سوال: ذالک خو اشاره و ذرة ته ده او هغه مؤنث دى، نو په ذالک څرنګه اشاره ورته وسوه يعني تلک يې نه وو وايه؟

ځواب: ذرة خو مؤنث غير حقيقي دى اشاره په مذكر او مؤنث دواړو ورته روا ده كما ثبت في محله.

بوه سه: چي د كتاب مبين معنى روح البيان په لوح محفوظ سره كړي ده وعلى هذا يشكل امر الاستثناء لان الاستثناء بعد النفي اثبات فيكون المعنى لايعزب مثقال ذرة ولا اصغر منه ولا اكبر ولكن يعزب عنه في كتاب مبين، وهذا معنى فاسد.

درويش وايي: چي سراج بلقيني رح وايي چي ولا اصغر ولا اكبر عطف سي پر ماقبل چي استثناء دي د محذوف څخه وي، والتقدير ولا شيئ الا في كتاب مبين، ده

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

برخه اخلي، مثلاً که مقتدی د مسجد چي دی یعني شاګرد یې امام ؤ هغه مقتدی د شاګرد د استاذ په عداوت کي ؤ، شاګرد هم د خپل استاذ په عداوت کي لپاره د مراعات د مقتدي چي ته ده تنخوا یا زکوة مثلاً ورکوي سرګرم کوشان وي.

مسئله: په حدیث شریف کي راغلي دي چي که د چا مور او پلار مړه وه په داسي حال کي چي د هغه سړي څخه ازار وه او دی ژوندی ؤ فلیستغفرلهما ویتصدق لهما (یعني طلب د بخښي دي کوي د مور او پلار لپاره او خیرات دي پسي کوي) حتی یکتب باراً لوالدیه، ومن زار قبر ابویه او احدهما في کل جمعة او احدهما کان باراً (یعني اذا کان یمکن للولد زیارتهما في کل جمعة)

وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا

او که کوشش وکړي او طلب وکړي له تا څخه مور او پلار تا چي ته شریک کړه ایها المؤمن یعني په عبادت کي هغه شی چي عبارت له بتانو څخه دی وغیر ذالک من الملائکة والشمس والقمر چي تا لره نشته ای مؤمنه په شرک د هغو د خدای ﷻ سره علم. نو په دې باره کي د مور او پلار په خوله مه کوه، ولي حق د خدای ﷻ غالب دی پر حق د هر چا، کما ورد في الحدیث قال رسول الله ﷺ لاطاعة للمخلوق في معصیة الخالق، رواه احمد والحاکم في المستدرک عن عمران والحکم بن عمرو الغفاري او په بخاري او مسلم او په سنن ابی داؤد والنسائي عن علي رضی الله عنه نحوه.

والحاصل: ته ای مؤمنه څرنګه به د مور او پلار په خوله کوې په هغه شي کي یعني الشرک چي تا ته یې بطلان په دلائلو قاطعه وو سره ثابت دی.

وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا

او ته ای مؤمنه ژوند کوه او ګذاره کوه د دغه مور او پلار سره چي دوی تا ته دعوت د شرک درکوي په دنیا کي هغه چي معروف په شرع کي وي یعني شرع او عقل سلیم یې قبلوي.

مسئله: له دې آیت څخه دا معلومه سوه چي پر مؤمن واجب ده نفقه د مور او پلار چي فقیران وي که څه هم کافران وي، وجاء في حدیث اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها چي زما مور مدیني ته راغله او دا مشرکه وه په هغه زمانه کي چي د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المحفوظ ای المظهر لکل شیئ وانما کتب علی عادة المخاطبين لا مخافة النسيان وليعلم انه لم يقع خلل وان اتى عليه الدهر وهذه الجملة مؤكدة لنفي العزوب انتهى بعبارته، ددې عبارت حاصل دادی چې نه غائبيږي له علمه څخه د خدای ﷻ کذا وکذا خو بيا سره د هغه خدای ﷻ په لوح محفوظ کي مسطور او وليکل سوه لکه د خلکو چي عادت دی چي یو شی که څه هم دده علم پر وي خو بیاهم په یو خط کي وليکي چي نبايده هېر مي نسي، په خدای پاک کي که څه هم هېره متصور نه ده لکن پر عادت د خلکو په لوح مفحوظ کي مثبت او مسطور وګرځول فافهم هداک الله ﷻ.

درويش وايي: چي اخفش چي د بصرې د نحاتو ناموړی سړی دی او له کوفيانو څخه فراء چي الا په معنی د الواو دی فتقدير الكلام كانه قيل لا يعزب عنه ذالک ای مثقال ذرة الى قوله ولا اكبر وعند ذالک قد تم الكلام وهو في كتاب (دا معنی د الا په دې توجیه کي هم علماؤ ډېري خبري کړي دي او په دې توجيه راضي دي، السراج البلقيني ﷺ.

لِّيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ؕ

چي خدای ﷻ جزاء يعني ثواب ورکړي وهغو کسانو ته چي ایمان يې راوړی وي او خصلات صالحات يې هم کړي وي.

بوه سه: چي دا جمله علت ده لقوله لتأتينكم او بیان دی د باعث پر اتيان د يوم القيامة.

اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝

دغو کسانو لره بخښنه ده د بعض تقصيراتو چي په اداء د حقوقو د عبوديت ددوی څخه واقع سوي وي (ولي اداء د ټولو حقوقو د عبوديت متعذر بل غير ممکن) او رزق دی حسن په جنت دار السرور کي چي نه به تعب پکښې وي په عوض کي د ما اتوا به من الحسنات وتفضلاً من الله ﷻ.

وَالَّذِيْنَ سَعَوْ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ

او هغه کسان چي دوی کوشش کاوه زموږ په آیاتو کي د قرآن چي باطل يې کړي او د خلکو رغبت له هغو څخه مصروف کړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهـه: چي ''والذين سعوا'' موصول عطف دى پر موصول اول، او دا موصول لكه موصول اول مفعول دى د ليجزي و التقدير ليجزي الذين، چي دوى كوشش كاوه.

پوهـه: چي ''معاجزين'' حال مقدره دى لـه ضمير څخـه د ''سعوا'' اى مقدرين عجزنا يعني چي موږ به عاجزه كړي له عقاب څخه، ولي چي د دوى عقيده خو داوه چي لا بعث ولا عقاب.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝

دغو كسانو لره دى من رجز، قتادةؒ وايي چي رجز سوء العذاب ته وايي، نو كلمه د من بيانيه ده.

پوهـه: چي د اليم معنى ذو الم اى مؤلم پر صيغه د اسم فاعل له بابه د افعال.

فائده: ابن كثير، حفص او يعقوبؒ ''اليم'' په رفع سره وايي، صفت د عذاب يې بولي، او نور قراء يې په جر وايي، صفت يې بولي د رجز.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ

او پوهيږي هغه خلك چي علم وركړل سوى دى، چي مؤمنان د اهل كتاب دي لكه عبد الله بن سلام او دده ملګري او د اكا زامنؓ، او قتادهؒ وايي چي مراد له اتوا العلم څخه اصحاب د رسول اللهﷺ دي ومن تبعهم باحسان الى يوم القيامة، والمعنى يعلم هؤلاء وقت مجئ الساعة انه الحق عيانًا كما علموه في الدنيا بالبراهين الدالة المذكورة في القرآن.

فائده: لفظ د يرى محلاً منصوب دى عطف دى پر يجزي يعني تر لام جاره لاندي چي كلمه د ان ورسره مقدره ده لان الحروف الجارة لا تدخل على الفعل المضارع بدون تقدير ان كما تقرر في النحو، فالتقدير ولان يعلم.

الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ الْحَقَّ

هغه كتاب چي نازل كړل سو وتاته له جانبه د رب ستا.

پوهـه: چي موصول سره د صله مفعول دى د يرى، لفظ د هو مبتداء ده او الحق يې خبر دى او جمله منصوب محلاً ده، دوهم مفعول د يرى دى.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: جمله د يرئ چي يې راوړه غرض يې استشهاد دی پر هغه کسانو چي سعوا في آياتنا الخ چي جاهلان او مشرکان د مکې وه.

وَيَهْدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ ⑥

او هدايت دی و لاري ته د غالب خدای ﷻ فيما اراد چي محمود دی يعني يحمده الناس، والمراد به الاسلام.

پوهسه: ضمير په "يهدي" کي يا راجع دی و لفظ الله ته او يا ما انزل اليک چي قرآن دی، او يهدي عطف دی پر الحق، والتقدير هو الحق وهو يهدي آه.

سوال: الحق خو مفرد دی او يهدي خو جمله ده، فکيف العطف؟

ځواب: محل د اعراب چي وي عطف روا دی.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

او وايي هغه کسان چي کفر يې اختيار کړی دی، دا جمله عطف ده پر قال الذين کفروا السابق، او د منځ جملې يې ټولي معترضات وې.

پوهسه: چي مراد د الذين کفروا څخه کفار د قريش دي او دوی يو و بل ته خطاب کاوه پر طريقه د تعجب او استهزاء.

سوال: چي دا "قال الذين کفروا" عطف سي پر "قال الذين کفروا" کمامر، نو د ضمير راوړل په اخصر نه وای، يعني وقالوا؟

ځواب: تصريح په کفروا چي يې وکړه او عطف د مظهر په ځای کي د مضمر چي يې وکړی لپاره د بيان د مناط د حکم د دوی د خبرو يعني هل ندلکم آه، يعني ددې خبرو د دوی کفر معلوم سي يعني چي صراحةً دا معلومه سي.

هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ

آيا دلالت کنيم و نشان دهم شمارا بر شخص، په پښتو: تاسي ته درو ښيو داسي سړی.

پوهسه: چي مراد له رجل څخه د دوی محمد ﷺ و. او تعبير دده مبارک څخه چي په رجل سره يې وکړی د باب څخه د تجاهل د عارف دی، يعني دوی ځانونه داسي واچول چي په عليه الصلوة والسلام ماسوی له دې څخه چي رجل دی بل څه نه پېژنو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او سره د دي چي قبل دعوی الرسالة قریشو و علیه الصلوة و السلام ته امین مکة وایه:
ولیس قولک من هذا بضائره .... العرب تعرف من انکرت و العجم

يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ

"ینبئکم" صفت د رجل دی ای یخبرکم باعجب العجائب.

پوه سه: چي لفظ د کل منصوب دی علی المصدریة لاضافته الی المصدر المیمي چي ممزق دی، و المعنی چي تاسي مړه سئ او اجساد مو پاره پاره سي په کامل تمزق سره یعني حتی صرتم ترابا.

إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۝۷

جمله د انکم آه منصوب ده په تقدیر د قول یعني یقول انکم لفي خلق جدید یعني متصرون في خلق جدید، وبالفارسیة: درآفرینش نو خواهد بود وزنده خواهد شد، په پښتو: تاسي به په نیوي پیدائښت کي راسئ یعني ژوندي به سئ.

أَفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَم بِهِ جِنَّةٌ ۗ

پوه سه: چي دلته دوه همزه وه اول همزه د استفام ؤ دوهم همزه د وصل ؤ، نو همزه د وصل حذف سو چي دده استغنا راغله په همزه د استفهام.

سوال: همزه د وصل که څه هم له لفظ څخه حذف سي لکن په خط کي خو باقي وي؟

ځواب: د خط څخه حذف په خلاف د قیاس دی تبعًا لرسم المصحف العثماني.

پوښتنه: یو همزه چي ویل کېږي په تلفظ کي نو څوک څه پوهېږي چي دا جمله استفهامیه ده او که خبریه؟

ځواب: چونکه دا همزه په فتح ویل کېږي، نو که همزه د وصل وای په کسره به ویل کېدای، نو معلومه سوه چي باقي همزه د استفهام دي، نو التباس د خبر او استفهام دفع سو، بخلاف اذا کان همزة الوصل مفتوحة لکه همزه د لفظ الله چي همزه د استفهام پر داخله سي نحو ءالله امرک بهذا کما وقع في الحدیث الصحیح الطویل للبخاري وغیره، یا الذکر چي همزه د استفهام پر داخل سي نحو ءالذکر کما وقع في القرآن العزیز، یا الئن چي همزه د استفهام پر داخل سي نحو ءالئن فان هناک لاتحذف

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

همزة الوصل بل تبدل الفا ويمد ۱۲، لانه لو حذف همزة الوصل ويبقى همزة الاستفهام وقع الالتباس بين الخبر والاستفهام، ولي دواړه مفتوح دي، نو يو حذف سي، نو څوک څه پوهېږي چي دا جمله خبريه ده او که استفهاميه انشائيه ده.

پوه سه: چي كذبًا مفعول مطلق دی د افترى لان الافتراء نوع من الكذب وهو الكذب عن تعمد.

ترجمة الآية: آيا ده يعني محمد (ﷺ) په قصد تړلي دي پر خدای ج دروغ يعني په دې خبر کي د بعث بعد الموت ولو صار الميت ترابًا، يا دده سره جنون او لېونتوب سته چي په وهم کي يو خبر ورسي هغه تر خوله راباسي.

درويش وايي: چي ابو عمر الجاحظ المعتزلي وايي چي دد دې آيت څخه دا معلومه سوه چي د صدق او كذب تر منځ واسطه سته يعني داسي كلام به وي چي نه به صادق وي او نه به كاذب وي، دی وايي چي كافرانو د قريشو چي اهل لسان العربية وه اخبار د عليه الصلوة والسلام بالبعث بعد الموت حصر كړی په افتراء على الله او په كلام د من به جنون، نو دوی په ام به جنة سره دا مراد نه دی ام صدق لانه بعيد بمراحل عن اعتقادهم، نو كلام د من به جنة نه صادق دی او نه كاذب، ولي چي دده په عقيده افتراء په معنى د مطلق كذب ده، نو څرنګه د ام به جنة څخه چي مقابل د افتراء دی كذب مراد وي؟ والجواب عنه: افتراء چي په معنى د مطلق كذب نه ده بلكي الكذب عمدًا ده كمامر، نو د كفارو په عقيده كي خو اخبار د عليه الصلوة والسلام بالعبث والنشور كاذب خو دی. لكن ترديد يې په دې وكړی چي دروغ دي په قصد وايي او كه بې اختياره لكه خبر من به جنون، نو دا حصر دی د خبر كاذب ددوی په خيال في نوعيه وهو الكذب عمدًا او خطاء نو كلام من به جنة واسطه نه ده بين الكذب المطلق والصدق فافهم فانه دقيق كذا في المطول وروح المعاني والمظهري، قال الله تعالى جوابًا لكلامهم.

بَلِ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلٰلِ الْبَعِيْدِ ۝۸

كلمه د بل اضراب دی ددوی له قول څخه يعني لم يفتر وليس به جنة بلكي هغه كسان چي ايمان پر آخرت نه لري چي هغه مشتمل پر بعث بعد الموت او پر عذاب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

په عذاب کې دي يعني په آخرت کې او په لويه ګمراهۍ کې دي او لېرې والي کې دي له حق څخه په دنيا کې.

فائده: توصيف د ضلال چې يې وکړې په بعيد سره مجازًا دی لان الاصل ان العبد عن الحق في الدنيا صفت د ضال دی فيکون کقولهم مبالغة شعر شاعر، وروسته خدای پاک شروع وکړه په دليل کې د صدق د عليه الصلوة والسلام في الاخبار عن البعث والنشور والعذاب لمن انکر ذالک فقال:

اَفَلَمۡ يَرَوۡا اِلٰى مَا بَيۡنَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ مِّنَ السَّمَآءِ وَالۡاَرۡضِ ؕ

آيا دوی نه ګوري (الاستفهام للانکار ونفي النفي اثبات يعني ويني، او هم لپاره د توبيخ ددوی دی وکلمة الفاء للعطف علی مقدر کما هو القانون وقد مر ذالک مرارًا، تقديره ههنا اعموا فلم يروا، آيا دوی ړانده دي فلم ينظروا) ای الی ما احاط بجوانبهم يعني چې د مخ په خوا کې چې د مابين ايديهم ترجمه ده او د شا په خوا کې چې د ما خلفهم معنی ده. والمراد الاحاطة بجميع جوانبهم. له اسمان او مځکې څخه يعني دغه شيان چې په مشاهده کې حاضر دي چې اسمان او مځکه ده.

پوه سه: چې من السماء والارض بيان دی د ما بين ايديهم آه، يعني دغه شيان تو له پر قدرت تامه د صانع مختار او پر کمال قدرت دده تقاضا لري چې بعث بعد الموت هم د خدای ج د قدرت له دائرې څخه خارج نه دی، نو تاسي څرنګه حکم په استحاله کوئ ... بيت:

برګ درختان سبز درنظر هوشيار ..... هر ورقی دفتريست معرفت کردګار

فکيف بالسماء والارض، او څرنګه مخبر په بعث بعد الموت سره چې رسول الله ﷺ دی تاسي يې تکذيب کوئ يا څرنګه حکم د جنون پر کوئ او سره ددې چې مخبر مذکور ﷺ په کامل صفاتو د کمال من العقل الکامل والصدق المعروف تاسي يې پيژني حتی چې تاسي به دی د مخه تر دعوی د نبوت آمين مکه باله. نو دا ستاسي خبري نه دي مګر ضلال بعيد من الحق، نو دا جمله دليل ده لقوله تعالی بل الذين لايؤمنون الآية، وروسته تر بيان د ضلال ددوی خدای ج دوی بېروي في ما هم عليه من الضلال المبين بقوله:

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنْ نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ

که زمونږ اراده وي پر موجب د جناياتو ددوی، نو په مځکه به يې ننباسو يعني لکه قارون په وخت کي د موسى ؑ، وبالفارسية: فرو بريم ايشان به زمين. يا به موږ را ايله کړو ټوټې د وريځي پر دوی.

پوه سه: چي كسف لكه قطع لفظًا ومعنًى جمع د كسفة ده لكه قطعة، په مفرداتو كي وايي چي د كسفة معنى قطعة ده يا د وريځي يا د پنبهٔ ونحوها من الاجسام المتخللة. ومعنى كسف من السماء اسقاط قطع من النار، په صورت كي د وريځي كما وقع لاصحاب الايكة وهو قوم شعيب ؑ چي دوی ښه درختي او باغونه درلوده، چونکه د شعيب ؑ د توحيد دعوت يې نه ومانه، نو اولاً خدای ﷻ پر دوی سخته ګرمي مسلطه کړه چي دوی د ګرمی له کبله په غارو او زېر زمين ننوتل. وروسته خدای ﷻ ښه وريځ پيدا کړه دوی له غارو ځخه راووتل او داسي يې وويل هذا عارض ممطرنا، نو د اور باران شروع سو، ټول يې وسوځل. او بعض مفسرين وايي چي مراد له كسف من السماء ځخه ټوټې د ډبرو دي له جانبه ځخه د اسمان لکه پر قوم لوط وه اوربدلي. حاصل د كلام الهي دادی چي قريش سره د ليدو د آياتو بيناتو پر صدق د دعوی د رسالت مآب محمد المصطفى ﷺ او په صدق كي د دې خبري دده چي بعث بعد الموت راتلونکی دی. دوی زما د قدرت د دائري ځخه د عذاب نه سي وتلای. ولي چي شاوخوا اسمان پر راګرځېدلی دی هر ځای چي دوی وي مقهور او مغلوب زما د قدرت دي. او ددوی کړه وړه مستحق د دې دي چي يا يې په مځکه کي خسف کړم لکه قارون يا د ډبرو باران پر وکړم لکه قوم لوط يا د اور باران پر وکړم لکه قوم د شعيب ؑ.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝٩

په تحقيق په دغه کي چي دوی يې وينې من السماء والارض، دلالت واضحه دی پر قدرت د خدای ﷻ او پر جواز د بعث بعد الموت وجواز تعذيب من كفر بالنار. هر بنده لره چي رجوع و خدای ﷻ ته وکړي. يعني په زړه سالم سره من وساوس الشيطان الرجيم وتقليدًا الآباء. ابراهيم بن ادهم قدس سره وايي اذا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صدق العبد في توبته صار منيبًا لان الانابة ثاني درجة التوبة، او ابو سعيد القرشي رح وايي چي منيب هغه څوک دی چي راجع سي د هر هغه شي چي دی مشغوله کوي له خدای ج څخه و خدای ج ته، وقال بعضهم الانابة رجوع منه تعالى اليه ای من غضبه وعقابه الى رحمته وغفرانه.

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ مِنَّا فَضْلًا

كلمة اللام مؤطئة لقسم محذوف ای والله په تحقيق موږ ورکړی ؤ وه داوُد ع ته زموږ له خوا فضيلت ای على كثير من عباده المؤمنين على قياس قوله تعالى حكاية عن سليمان ع الحمد لله الذي فضلنا على كثير من عباده المؤمنين.

فضائل داوُد ﷺ (۱) النبوة (۲) الكتاب يعني الزبور (۳) سلطنت (۴) حسن الصوت (۵) نرم والی د اوسپني په لاس کي دده (۶) صنعت د زغري وغير ذالک.

بوه سه: چي فضلًا مفعول به دی د آتينا او منا په تقدير د كائنًا حال مقدم دی له فضلًا څخه.

فائده: فضلًا يې ووايه له دې جهته چي دا ټوله مذكوره شيان فضل د خدای ج دي يعني احسان اذ لا وجوب على الله تعالى.

يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ

دا بدل دی له فضلًا څخه يا له آتينا څخه په تقدير د قلنا يا جبال.

بوه سه: چي اوب رجوع ته وايي. يعني تسبيح وايا ست سره د داوُد ع هر وخت چي دی رجوع و تسبيح ته وکړي. او بعض مفسرين وايي چي د اياب معنى تسبيح ده يقال اوب اذا سبح فان المسبح يرجع الى الله معرضًا عن غيره، او وهب بن منبه رح وايي ژاړي سره د داوُد رح يعني چي دی ژاړي تاسي هم ژاړئ.

فائده: په قدرت د خدای ج د برو د غرو به هم هغسي تسبيح ويله لكه داوُد ع چي به ويله. او دا معجزه د داوُد ع په حديث صحيح کي راغلی دی چي څو دانو سنګريزو په لاس کي د عليه الصلوة والسلام تسبيح وويل چي حاضرينو واورېدل يا چي عليه الصلوة والسلام هغه شګي په لاس کي د ابوبكر رض هوري يې هم تسبيح ويله وفي رواية ثم في يد عمر رض.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: نداء و شي ته فرع د فهم د هغه د والجبال جمادات؟

خواب: روح المعاني وايي لايبعد اى عن قدرته تعالى انه تعالى خلق فيها اى الجبال الفهم اولاً ثم ناداها كما ينادى اولوا الفهم وامرها اى الجبال بقوله اوبي معه وكذا قال بعض اجلة المفسرين انه سبحانه تعالى نزل الجبال منزلة العقلاء الذين اذا امرهم الله اطاعوا واذعنوا واذا دعاهم سمعوا واجابوا اشعاراً ودلالة على عزة الربوبية وكبرياء اللوهية، بانه ما من حيوان وجماد الا وهو منقاد لمشيته تعالى غير ممتنع عن ارادته تعالى.

درويش وايي: چي بعض مفسران چي د عقل صرف په كړى كي بند دي وايي چي داؤد؏ چي به تسبيح په زوره ويل له غرو څخه به ازانګه اوريدل كېدل، او چي ده به ژړل له غره څخه به ازانګه د ژړا اوريدل كېدل، انتهى.

وفيه نظر لان الصدى (اى ازانګه) ليس بصوت الجبال حقيقة بلكې له آثارو څخه د صوت د متكلم دى، كما ثبت بالبرهان، او بل سوال دا پر وارد دى چي صدا يعني آزانګه اختصاص په داؤد پوري نه لري بلكې هر انسان چي په زوره نعره وكړي په غره كي ازانګه اوري يعني مثل صوته.

درويش وايي: چي روح البيان وايي چي د اوب معنى سير بالنهار هم راغلې ده، نو ده ويلي دي چي غرو ته خداى ﷻ امر وكړى ؤ چي تاسي روان او سئ هره خواته چي داؤد؏ يې وغواړي آه، روح المعاني دا توجيه رد كړې ده چي غرونه خو اوتاد د مځكي دي ولم ينقل سيرها مع داؤد ؑ او غيره، كريمه: وجعلنا الجبال اوتاداً.

درويش وايي: چي د غه رنګه په حديث صحيح كي راغلي دي چي مځكه چي د اوبو پر مخ كښېښو ول سوه حركت يې كاوه نو خداى پاک جبال ثوابت پر پيدا كړه نو مځكه ودريدل.

پوه سه: چي ''والطير'' معطوف على الجبال، او مرغانو ته هم دا امر ؤ اوبى مع داؤد؏، روح البيان وايي چي والطير منصوب دى عطف دى پر فضلاً، والمعنى وآتينا داؤد الطير اى سخرنا له الطير چي دده د تسبيح سره به دوى هم تسبيح ويله او مظهري وايي چي الطير معطوف دى پر جبال، والمعنى يا جبال اوبي مع الطير، او نصب يې بنا عطفاً على محل الجبال چي منادى د يا مفعول معه والتقدير يا جبال

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اوبي مع الطير او بعض قراءيې په رفع سره وايي حملاً على لفظ الجبال.

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ ⑩

او موږ نرمه کړ څولې وه ده ته اوسپنه حتى اوسپنه به په لاس کي دده لکه موم داسي وه يا لکه خمير اوره هر شى چي به يې ځني جوړاوه نه اورته حاجت ؤ او نه ضرب ته د سندان ضرورت ؤ، بغوي وايي چي ددې سبب داؤ چي داؤد ؑ چي مملکت د بني اسرائيلو په لاس کي واخستى، نو عادت دده داؤ چي خلکو ته راوتى د شپې په غير د لباس شاهي چي په عربي يې متنكر بولي. نو ده چي به داسي سړى وليدى چي دى به يې نه پيژندى، نو داؤد ؑ به ور نژدې سو چي سړيه ته د داؤد ؑ چي سلطنت د بني اسرائيلو په قدرت كي لري څه خيال لرې، نو هر سړي به يې مدح کوله او دده د سلطنت به يې ډيره مننه کول يعني چي ډيره ښه حكمراني کوي، اخيراً يوه ملكه خداى پاك په صورت د سړي په مخه وروستل، داؤد ؑ حسب العادة د هغې ملكې څخه چي پر صورت د سړي وه پوښتنه وكړه چي د داؤد په سلطنت او حكمرانى كي ستا څه عقيده ده؟ ملكې ورته وويل نعم الرجل هو لولا خصلة فيه، يعني ښه سړى دى داؤد كه يو خوى نه واى پكښي! قال داؤد ؑ وماهي؟ هغه خوى څه شى دى يا عبد الله؟ ملكي ورته وويل چي انه يأكل ويطعم عياله من بيت المال، نو داؤد ؑ پوه سو چي دا خبره خو معقوله خبره ده نو د خداى ؐ څخه يې سوال وكړى چي ما ته داسي سبب را برابر كړې چي په هغه زه مستغني وګرځم د بيت المال له خوركه څخه او په هغه سبب زه او عيال زما به د عمل اليد خورک کولای، نو خداى ؐ ورته نرمه کړه اوسپنه او ده ته يې تعليم د صنعة اللبوس وكړى يعني د زغرو جوړېدل.

تاريخ وايي: چي اول صانع د زغرو داؤد دى، نو ده چي به يوه زغره جوړه كړه په څلور زره روپۍ يې خرڅوله، نو له هغو رپو څخه به يې د عيال نفقه وركوله. او چي تر نفقه دده او عيال به بالا سوه هغه به يې فقراء او مساكينو ته وركوله، او بعض اهل تاريخ وايي چي داؤد ؑ به هره ورځ يوه يوه زغره جوړول او په شپږ زره درهم به يې خرڅول دوه زره درهمه به يې په عيال خرڅول او څلور زره بې په فقراؤ او مساكينو خرڅول، په حديث شريف كي چي روايت يې مقدام بن معديكرب كړى دى قال قال رسول الله ﷺ ما اكل احد طعامًا قط خيرًا من ان يأكل من عمل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يديه وان نبي الله داؤد ؑ كان يأكل من عمل يده، رواه البخاري واحمد.

أَنِ اعْمَلْ سٰبِغٰتٍ

پوه سه: چي كلمه د ان مصدريه ده والفعل مقدر اى امرناه بعمل "سٰبِغٰتٍ" اى دروعًا كوامل واسعات طوال يجرها لابسها على الارض وقدر في السرد، او ته اندازه لګوه په جوړولو كي د زغرو.

پوه سه: چي سرد ګنډل دي د پوست د يو شي لپاره لكه سړى چي د ګيډړو پوستونه سره ګنډي او چپنه ځني جوړوي، بيا دا لفظ استعماره سو د ودلو د زغرو لپاره.

فائده: اندازه د زغرو د جوړولو داده چي الغي د زغري به سره مناسب وي او مېخونه بې پر اندازه د الغو وي يعني نه به يې مېخونه ډېر نري وي چي بيا زغره كښته ځړېږي نه به ډېر پنډ وي چي بيا الغي ماتوي، وهذا معنى قوله وقدر في السرد.

وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾

تاسي عمل كوئ اى داؤد ؑ واهله "صالحًا" اى عملاً خالصًا لوجه الله تعالى چي صالح د قبول په دربار كي د خداى ج وي.

فائده: دا لفظ يا منصوب دى مفعول به دى او يا مفعول مطلق دى كما لايخفى "اني بما تعملون بصير" والمعنى اني بما تعملونه كه ما موصوله او عائد يې محذوف سي او يا بعملكم كه كلمه د ما مصدريه سي، والمعنى فأجازيكم به عن ابى هريرة رض ان الله طيب لا يقبل الا طيبًا.

فائده: په دې آيت كي يعني واعملوا آه. او په يو بل آيت كي يا ايها الرسل كلوا من الطيبٰت واعملوا صالحًا. خداى ﷻ مؤمنان او رسولان په يوه دول سره امر كړي دي يعني لكه مؤمنان چي مامور دي په اعملوا صالحًا سره اني بما تعملون بصير، دغه رنګه رسولان يې په ورته امر مأمور كړه.

فائده: شيخ سعدي رح وايي:

بيا موز پرورده را دست رنج .... وګر دست داری چو قارون ګنج
بپايان رسد كيسهٔ سيم وزر .... نګردد تهی كسهٔ پيشه ور

فائده: اهل الله وايي چي خاصيت د نامه ده "بصير" داده چي سړي ته خداى ج

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

توفيق ورکوي د اعمالو د خير کي يو سړي د مخه تر لمانځه د جمعې يا بصير (۱۰۰) واره همېشه وايي فتح الله بصيرته و وفقه لصالح القول والعمل وان كان الانسان لايخلوا عن خطاء

وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَّرَوَاحُهَا شَهْرٌ

او د سليمان ؑ لپاره مو هواء مسخره کړه "غدوها شهر" يعني جريها بالغدو يعني من الصباح تر زوال پورې د يوې مياشتې مزل وُ پر مځکه للراکب المسرع "ورواحها شهر" يعني وروسته تر زوال تر غروب الشمس د يوې مياشتې للجواد المسرع قال الحسن رح، دی به سهار له دمشق څخه راهي سو غرمه به يې په اصطخر کي تېر وله وبينهما شهر، بيا له اصطخر څخه روان سو شپې ته به بابل ته ورسېدی وبينهما شهر، او بعض وايي چي د نهار نهاري يعني د ورځي د ځابنت ډوډۍ به يې په ري کي وکړی چي د ايران په سرزمين کي دی، او د ماښام ډوډۍ به يې په سمرقند کي خوړله.

وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ

عطف على سخرنا لسليمان الريح، يعني خدای ج جاري کړي وه د ميسو چي ويلي به وه له معدن څخه، نو دا ميس به داسي رابهېدل لکه اوبه چي د يوې غټې چينې څخه راوځي، بغوي رح وايي چي اهل تفسير وايي چي د ميسو چينه درې شبانه روزه جاري وه من اليمن كجرى الماء وكانت باليمن، دی وايي چي خلگ نفع په ميسو په ټنې زمانه کي اخلي هغه ميس دي چي په زمانه کي د سليمان ؑ راوتلي وه.

درويش وايي: چي په ټوله نړۍ کي د ميسو ډېر غټ او کوچني ډېکونه او غټې و کوچنۍ کډوې سته، غرض دا چي د ميسو غير متناهي لوښي سته، نو دا عقل نه قبلوي چي د ټولي نړۍ د ميسو لوښي دي د هغو ميسو څخه وي، وقد مضى زمان سليمان ؑ الى الآن الوف من السنوات، البته که مراد دا وي چي په يمن کي ميسي لوښي د هغو درو ورځو د ميسو څخه دي، نو امکانات يې سته فافهم.

درويش وايي: چي په غرو کي د نړۍ معدنيان د ميسو سته چي خلگ يې راباسي که څه هم رابهېږي خو نه لانه كان معجزة لسليمان ؑ، درحديث صحيح آمده که رسول الله ﷺ جعفر رضی الله عنه بيک غزا فرستاد و امارت جيش باو داد ولواى اسلام

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بدست او بود كفار حلمه كردند ويک دستش بيند اختند، جعفر رضي الله عنه لوا اسلام بدست ديگر گرفت وكفار يک حمله ديگر آوردند وديگر دستش بيند اختند، پس ازان (٧٩) زخم بر بدن مبارک وى كفار زند تا شهيد شد، او را بخواب ديدند وبه او درخواب گفتند ما فعل الله بيديک؟ گفت عوضني الله من اليدين جناحين اطير بهما في الجنة حيث اشاء مع جبرئيل وميكائيل.

درويش وايي: چي له دې سببه ده ته جعفر طيار وايي، اسماء بنت عميس رضي الله عنها وايي چي يو وخت رسول الله ﷺ ولاړ ؤ چي نا ببره يې وعليكم السلام ووايه، اسماء بنت عميس رضي الله عنها وايي چي ما ورته وويل چي چاته دې سلام ووايه يا رسول الله ﷺ زه خو څوک نه وينم چي تا ته دې السلام عليكم ويلى وي؟ رسول الله ﷺ وويل چي جعفر بن ابى طالب ؤ چي د جبرئيل او ميكائيل په همراهي په هوا تېرېده ماته يې السلام عليكم ووايه، ما يې ځواب ورکړى.

وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ

او بعض د پېرانانو دي چي كار به يې كاوه په حضور كي د سليمان عليه السلام.

يوه سه: چي پر تقدير ددې چي الريح مرفوع سي كما مر وجهه، نو موصول سره د صلې يعني من يعمل آه مبتداء ده خبر يې محذوف دى اى مسخرة او من الجن حال دى د ضمير مستكن په يعمل چي راجع ومن ته دى، نو دا عطف د جمله اسمية دى پر جمله اسمية باندي، او پر هغه تقدير چي الريح منصوب وويل سي، نو دا موصول سره د صلې يعني من يعمل آه معطوف دى پر الريح باندي او من الجن يې حال مقدم دى، والتقدير وسخرنا له من يعمل بين يديه حال كونهم من الجن "باذن ربه" اى بامره وحكمه تعالى او يا بارادته تعالى وتسخيره، او حرف جر متعلق دى په يعمل پوري.

وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾

كه بد چا اعراض او عدول وكړى له جنياتو څخه زموږ له امر څخه (يعني چي موږ دوى امر كړه چي د سليمان عليه السلام اطاعت به كوئ) نو موږ به وڅكو يعني وبه رسوو له عذاب څخه د اور په آخرت كي كما قال اكثر المفسرين وروى ذالک عن ابن عباس رضي الله عنهما، او بعض مفسرين وايي چي مراد له عذاب السعير څخه عذاب د اور دى په دنيا كي، له

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سدي رح څخه روايت دی چي د سليمان علیه السلام يو ه ملکه وه چي په لاس کي يې د اور ذُره وه، نو هر جني چي به د سليمان ع نافرماني وکړه ملکي به هغه پيري په هغه دره ووا هه چي جني به ملکه نه ليدل نو په اور به وسو او هلاک به سو او د نورو به عبرت سو.

سوال: جنيات خو له اوره پيدا دي، نو په اور څرنګه سوځي؟

ځواب: جني خو خالص اور نه دی بلکې غالب د عناصرو پکښې اور دی لکه د آدم ع او دده د اولاد غالب عنصر خاوره ده، نو دا سوال نه وارد يږي چي بني آدم چي د خاورو په خښته ټوک وهي ګاهي ځني هلاک سي فافهم.

درويش وايي: چي مظهري رح وايي چي که خدای ﷻ اراده لري له جنياتو څخه عمل د سليمان ع لپاره نو بيا څرنګه جنيات تخلف کولای سي له امر څخه د خدای ج چي مراد ځني اراده ده، نو تخلف د مراد د ارادې څخه د خدای ج خو محال دی کما ثبت في محله، وروسته مظهري رح دوه داسي ځوابونه ورکړي دي چي عقل سليم اباء ځني کوي.

درويش وايي: چي مظهري رح په خپل ځان دا سوال پيدا کړی دی چي تفسير د امريې په اراده سره وکړی، او بل مفسر تفسير د امر في قوله عن امرنا په اراده سره نه دی کړی، وهذا روح المعاني يقول ای ومن يعدل منهم عما امرناه به من اطاعة سليمان آه، وهذا روح البيان يقول ومن يعدل من الجن ويعمل عما امرناه به من طاعة سليمان ع ويعصه، او دا خو اظهر من الشمس خبره ده چي له امر څخه د خدای ج مخالفت او سرغړونه خو ممکنه نه ده بلکې واقع ده، کما في الکفار والعصاة فتدبر، او فقير په خپل وار هم ورته تفسير کړی دی.

يَعْمَلُونَ لَهُۥ مَا يَشَآءُ مِن مَّحَٰرِيبَ

دوی جوړول يعني جنياتو د سليمان ع لپاره چي د سليمان ع به خوښ وه "من محاريب" جمع د محراب ده او صيغه د منتهی الجموع ده، نو غير منصرف ده، ولي چي صيغه د منتهی الجموع قائم د دوو سببو ده د عدم انصراف کما ثبت في النحو، نو له دې سببه سره د دخول د حرف جر مفتوح ويل کېږي.

يو ه سه: چي "يعملونه له" جمله استينافيه ده او يا حال ده له فاعل څخه د يعمل قوله تعالی ومن الجن من يعمل آه، په قاموس کي وايي چي المحراب الغرفة ای لوړه خونه، وصدر البيت واکرم مواضعه ومقام الامام من المسجد،

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

والموضع الذي يتفرد فيه الملك عن الناس انتهى، په مفرداتو کې وايي چې مقام د امام ته چې محراب وايي لانه موضع محاربة الشيطان والهوى.

فائده: په دې آيت کې له محاريب څخه مراد محکمه کلاوي دي او رفيع القدر مساجد دي او استوګن ځايونه شريفه دي، بغوي رح وايي چې جنياتو د سليمان ؑ لپاره بيت المقدس جوړ کړی دی، د بيت المقدس ابتدائي بنا خو داؤد ؑ کړې وه يو قامت دېوالونه چې يې پورته کړه وحي ورته راغلې چې د بيت المقدس اتمام د بناء ستا پر لاس زما مقدر نه ده لکن دا بناء چې پای ته رسوي ستا زوی به وي چې نوم به يې سليمان وي، نو د داؤد ؑ عمر چې (۱۴۰) کاله سو او امارات د مرګ ورته معلومي سوې، نو سليمان ؑ يې خپل جای نشين او خليفه وګرځاوه، نو سليمان ؑ چې اراده د بيت المقدس وکړه نو جنيات او شيطانان يې جمع کړه او پر دوی يې کارونه تقسيم کړه، نو هري طائفې ته د دوی يې هغه عمل وسپاری چې په هغه کې صلاحيت د هغه عمل ؤ، نو بعض جنيات او شيطانان يې په دې سره مأمور کړه چې تاسي سپين سنګ مرمر له خپلو معادينو څخه راوکاږئ، اول يې د بيت المقدس د ښار په بناء شروع وکړه په رخام او سنګ مرمر سره، د ښار دېوال يې دوولس حصې کړې پر هره حصه يې يو قوم د بني اسرائيلو موظف کړی چې بني اسرائيل هم دوولس سبط وه، د بيت المقدس د ښار بناء چې په لوړه سطح پای ته ورسېدل، نو بيا يې د مسجد په بناء پيل وکړی او شيطانان يې ډله ډله وګرځول، يوه ډله يې پر استخراج د سرو زرو، سپينو زرو او د ياقوتو د خپلو معادنو څخه وګمارل، او داغه رنګه د صافو ملغلرو له درياب څخه، او بل ګروپ يې پر جواهراتو او قيمتي ډبرو موظف کړی له خپلو معادينو څخه، او بله ډله يې وټاکل چې تاسي به مشک او عنبر راوړئ او نور قسم قسم خوشبويه مواد د خپلو ځايو څخه دا شيان تو له تکميل سوه چې شمېر او مقدار يې خدای ج ته معلوم دی، او سليمان ؑ ورو سته بنايان او معمار باشان حاضر کړه هغو امر وکړی چې دا غټې ډبري دي وتراشل سي او تختې تختې دي وګرځول سي او د جواهراتو دي هم اصلاح وکړي او ملغلرو او ياقوت ته دي سوري ورکړي، نو د مسجد د دېوال بناء يې رخام، ابيض، اصفر او اخضر وګرځوله، او ميلان يې د صافو سرو او سپينو زرو او بام يې په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تختو د جواهراتو قيمتي ؤ جوړ ؤ، او د ډولونه يې ښائسته کړي وه په ملغلرو او په ياقوت وسائر الجواهرات او مخکه د مسجد اقصیٰ په تختو د فيروزو وه. حاصل دا دی چې په ټوله نړۍ کې يو ځو مره خوبصورت او ښائسته او روښانه او قشنګ د بيت المقدس تر مسجد نه وه چې په تاريکه شپه کې داسي بريښيدله لکه سپوږمۍ د څورلسم. تاريخ وايي چې سليمان؈ چې فارغه سو له بناء څخه د مسجد د بيت المقدس، نو سليمان؈ علماؤ ته د بني اسرائيلو مهماني جوړه کړه او په ضمن کې د مهمانۍ يې ورته وويل چې دا مسجد ما د خدای ﷻ لپاره جوړ کړی او هر شی چې په دې مسجد کې دي هغه خالصةً لله دي، او د غه ورځ د فراغ ده له مسجد څخه د بيت المقدس دوی د اختر په توګه ولمانځل.

تاريخ قديم خبري کوي چې ولادت باسعادت د سليمان؈ د غزې په ښار کې ؤ او ده ته مملکت د پلار ورسېدی چې عمر يې دوولس (۱۲) کاله ؤ په څلور کاله کې د سلطنت چې د موسیٰ؈ تر وفات وروسته (۵۳۹) کاله تېر سوي وه ده په عمارت د بيت المقدس لاس پوري کړی، او له خدای ﷻ څخه يې د دې خواست وکړی چې (۱) زما حکم اجتهادي ستا د حکم سره برابر وګرځوه (۲) ماته داسي سلطنت راکړه چې تر ما وروسته يې وچا ته ور نه کړې (۳) دې مسجد ته چې څوک راسي لايريد الا الصلوة فيه ته يې له مسجد څخه داسي وباسې د ګناه څخه پاک لکه هغه ورځ چې مور زېږولی ؤ، په حديث کې خو راغلي دي چې د سليمان؈ اول دوه سواله خو يقيناً قبول دي او زه اميد لرم چې درېيم سوال به يې هم خدای ﷻ قبول کړی وي.

تاريخ وايي: چې سليمان؈ په مسجد کې د بيت المقدس زر (۱۰۰۰) قاريان د بني اسرائيلو مقرر کړه، پينځه سوه (۵۰۰) د ورځي او پينځه سوه د شپې، نو يو ساعت د ورځي يا د شپې به خالي له قرائت او عبادت څخه د خدای ﷻ نه تېرېدی او بيت المقدس پر دغه شان او شوکت پاته ؤ (۴۵۳) کاله حتی خرېته بخت نصر بابلي وقصته طويلة کما ذکرنا قبله. تاريخ قديم وايي چې دا فراغ د سليمان؈ له بيت المقدس او د هبوط د آدم؈ له اسمانو څخه (۴۴۱۴) کاله تېر سوي وه، والفاصل بين عمارة سليمان؈ لبيت المقدس والهجرة النبوية المحمدية ﷺ تر منځ (۱۸۰۲) کاله وه. تاريخ وايي چې شيطانانو و سليمان؈ ته عجائبي محکمه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

کلا وي جوړ کړي وي په يمن کي په ډېرو .... بيت:

نه بر باد رفتي سرير سليمان عليه السلام .... بآخر نديدی که برباد رفت

مسئلة شرعية في تزيين المساجد:

پوښتنه: آيا د مسجد ښائسته کول روا دی په سرو يا په سپينو زرو ونحوهما من الجواهر واللؤلؤ؟

الجواب: قال بعضهم مكروه لان فيه اضاعة المال، وقال ابن عباس رضي الله عنه په خطاب کي ومسلمانانو ته لتزخرفنها كما زخرفت اليهود والنصارى، تاسي به ښائسته کوئ مساجد لکه يهود او نصاری، وجه الكراهة ان في تزيين المساجد مشابهة لليهود والنصارى، وفي الحديث الصحيح ان من اشراط الساعة ان تزيين المساجد الحديث، وقال بعضهم هو قربة لما فيه من تزيين المساجد، وقصة سليمان عليه السلام يؤيد هذا القول، قال صاحب الهداية وهذا اذا فعل من مال نفسه واما المتولى فيفعل من مال الوقف مايرجع الى احكام البنا دون مايرجع الى النقش حتى لو فعل يضمن من مال نفسه، او ابن الهمام په فتح القدير کي وايي: لاشک ان الدفع الى الفقير اولى من تزيين المساجد وعند اكثر علمائنا لابأس بأن ينقش المسجد بالجص والساج وماء الذهب، وقوله لابأس به يشير الى انه لايؤجر به لكن لا يأثم به قال ابن الهمام محل الكراهة التكلف بدقائق النقوش ونحوه خصوصًا المحراب او التزيين مع ترك الصلوة واللغط فيه (يعني بي فائدې خبري) والجلوس لحديث الدنيا ورفع الاصوات.

درويش وايي: چي مظهري پر خلاف د صاحب الهداية چي په اتفاق د اهل مذهب ودرجي ته د اجتهاد رسيدلی دی او پر خلاف د اکثرو علماؤ چي مظهري په خپله اقرار په کړی دی کمامر خپل خلاف ظاهر کړی دی، واما حديث انه لايؤجر به په تفسير کي د لابأس به چي مظهري راوړی دی.

درويش وايي: انه لا يعلم الغيب الا الله يعني چي د دې مزين المسجد نيت په جص او په ساج او په ماء الذهب سره څه دی، خدای ج په خبر دی، وفي الحديث المشهور انما الاعمال بالنيات آه، نو له دې څخه دا معلومېږي چي نيت په دې باره کي ډېر کار فرما دی والله اعلم.

بناء على هذا د فقير شخصي رايه داده چي يو سړی د ختهو يو عادي مسجد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جوړ کړي او نیت یې رضا الهي نه وي بلکې ریاء وسمعه وي هغه ته خدای ج ثواب نه ورکوي، او که یو بنده د خدای ج د رضا لپاره او لپاره د تعظیم د شعائر الله که دېوال او سقف د یو مسجد یو د سرو زرو او بل د سپینو زرو وي او مځکه یې په ډېرو قیمتي قالینو فرش کړې وي او ډېر قیمتي څراغان پکښې ځوړند کړي وي او پرته د دقیقه نقوشو نور ټوله همه وهمه زیب او زینت پکښې وي ان شاء الله العزیز العلیم بنیات العباد خدای ﷻ به په جنت کې داغسې زیبا او قشنګ قصر ورکړي بلکې اعلی قدرًا منه والله علی کل شیئ قدیر وبالاجابة جدیر. انما الاعمال بالنیات وانما لامرءٍ ما نوی، الحدیث رواه البخاري في اول صحیحه.

درویش وایي: چې په اوسني حالت کې چې څوک بناء د حرمینو شریفینو ملاحظه کړي چې څومره په اعلی سطح تمبې دي او په منقش د ول یې بام مسطح دی او مځکه یې په څرنګه سنګ مرمر فرش ده او پر فرش سربېره څومره قیمتي قالینو نه اوار دي، او په حدیث شریف کې چې راغلي وه: لتزخرفنها ای المساجد آه کما مر تشبیهه والله اعلم په دې کې ده چې یهود او نصاری ګرجې او عبادت خانې صرف او صرف د سیل لپاره جوړې سوي دي له عبادته خالي دي او د تورات یا د انجیل چې د دوی کتابونه دي له قرائت څخه هم خالي دي، او په هغه بل حدیث کې چې راغلي وه ان من اشراط الساعة تزیین المساجد، والله اعلم هغه تزیین دی چې فقط ظاهري تزیین وي او له عبادته خالي وي چې تزیین معنوي او حقیقي د مساجدو دی، دا وه د فقیر شخصي رایه، حاسدان چې هرڅه وایي دوی دي وایي.

وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ

پوه سه: چې تماثیل جمع د تمثال ده وهو الصورة علی مثال الغیر قال الضحاک کانت صور حیوانات، روح المعاني، وقال الزمخشري کانت صور الملائکة والانبیاء والصلحاء چې په مساجدو کې دوی درولي وه یا به د میسو وه یا به د ژړو وه یا به د سنګ مرمر وه یا به د ښیښې وه تاچې خلک یې ووینې، نو دوی هم هغسې عبادت وکړي لکه د هغو، وکان الصور في ذالک الشرع جائزًا، کما قال الضحاک وابو العالیة رح انتهی قول الزمخشري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او روح البيان هم اول داغسي تفسير كړى دى، او ده دا هم زياته كړې ده چې حرمت د تصاويرو شرع جديد ده، دى وايي چې وكان اتخاذ الصور كان قبل هذه الامة المرحومة مباحًا وانما حرم على هذه الامة لان قوم رسولنا ﷺ يعبدون التماثيل اى الاصنام على صورة الانسان وغيره من ذوى الارواح فنهى عن الاشتغال بالتصوير، وفي الحديث الصحيح: من صور صورة (اى من ذى روح لا الشجر والحجر كما يدل ما بعد الحديث) فان الله تعالى معذبه حتى ينفخ فيه الروح (خداى ج دى په عذابوي دى تر هغو چې دى روح پكښې پوه كي) وليس بنافخ فيه ابدًا، انتهى قول روح البيان.

درويش وايي: چې حكيم الترمذي په نوادر الاصول كي له ابن عباس رض څخه روايت كړى دى چې ده ددې آيت په تفسير كي داسي وويل، چې سليمان ع د ميسو د انسانانو تصاوير جوړ كړي وه او خداى ج ته يې خواست وكړى چې په دې كي روح پيدا كړې، نو دوى به په جنګ او خدمت كي تر انسانانو اقوى وي، نو خداى پاک خواست قبول كړى او روحان يې پكښې پوه كړل او هغه به دده خدمت كاوه، دى وايي چې اسفنديار روئين تن له بقاياؤ څخه د هغو دى، او دا قول قرطبي هم په خپل تفسير كي راوړى دى، لكن نسبت يې وابن عباس رض ته نه دى كړى، انتهى قول الحكيم الترمذي بزيادة قول القرطبي من تفسيره من عند هذا الفقير، روح المعاني وايي: وهذا من عجب العجاب ولا ينبغي اعتقاد صحته ونقله من رئيس المفسرين عبد الله بن عباس رضي الله عنهما، وما هو الا حديث خرافة انتهى قول روح المعاني.

درويش وايي: چې مظهري رح ددې ټولو رواياتو پر سر منكر دى، او دى وايي چې تماثيل ذوى روح شيانو په هيڅ امت كي نه دي روا سوي، بلكي دى وايي چې په قرآن كي چې تماثيل په قصه كي د سليمان ع راغلي دي مراد ځني تماثيل د غير ذى الروح دي، دى وايي ولهذا قال ابن عباس ع فان كنت لابد فاعلا فاصنع الشجر وما لا روح فيه (كالمنارة والمسجد وغير ذالک).

درويش وايي: چې روح البيان او ابو العالية والضحاک چې داسي ويلي دي بالاتفاق چې اتخاذ التماثيل په مخني شرائعو كي روا وه كه څه هم د ذى روح وي بلكي د انسان وي، زموږ په شرع كي حرام سوه يعني منسوخ سوه، مظهري دا ټول په دې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عبارت سره رد کړي دي: وهو خبر (یعني دا مذکور په قصه کې د سلیمان^ع خو اخبار دی) والخبر لایقبل النسخ (یعني نسخ خو د انشاء کېږي چې امر وي یا نهي) انتهی قول المظهري رح. د فقیر نقل وظیفه ده، انصاف ستاسي په لاس دی. د فقه شریفي بعض ضروري او عام النفع احکام دا دي، مکروه ده چې فوق الرأس د لمونځ کونکي او یا د مخ وخواته او یا پر برابر دي یو تمثال وي، او اشد کراهةً چې امام المصلی دي ثم فوق رأسه ثم علی یمینه ثم علی یساره ثم خلفه. وقیل لو کان خلفه لایکره لانه لایشبه عبادة الصنم، وفیه اهانته ولو کان تحت قدمیه لایکره لکن وجود د تمثال په خونه کې مکروه دی، ولې په خونه کې عبادة کېږي او ځای د عبادت باید له داسي شي څخه پاک وي چې مانع د دخول د ملکو وي او مستحب دی، فقهاء وایي چې دا کراهت هلته دی چې تمثال لوی وي، پر داسي ډول چې کتونکي ته نه ښکاره کېږي په اول وار بېله فکر وهلو او که تمثال صغیر وجداً چې تمییز د اعضاؤ یې نسوای کېدای هغه مکروه نه دی، فان الصغیر جداً لایعبد، او که یې سر پرې ؤ بیا کراهت نه لري.

سوال: د هر سړي په جیب کې لوټونه سته، نو دا به کراهت نه وي او سره دد ې چې پر هر لوټ باندي د باچا د هغه ملک بت سته؟

ځواب: هغه خو پوره تمثال نه دی، فقهاء وایي چې تمثال که تر داسي ځایه پوري ؤ چې پر هغه ځای انسان پرې کړې حیوة یې ممکن نه وي، نو هغه مکروه نه دی، او پر لوټو چې تمثال د بادشاه موجود دی تر داسي ځایه پوري دی چې پر هغه ځایه ژوندی پرې کړې امکان د حیوة یې نسته. البته که د تمثال صرف پښې پرې وې نور بدن یې پوره ؤ هغه مکروه دی. ولې د سړي چې پښې پرې سي امکان د حیوة یې سته کما لایخفی، وقس علیه مقطوع الیدین. او که په پړش کې تصویرونه موجود وه پر هغه فرش لمونځ روا دی چې پر بت مسجده نه کوي. ولې چې په فرش اهانت دی د تمثال.

درویش وایي: چې دا ؤ مشت نمونه خروار د بیان د فقهاؤ رح په باره کې د تمثال.

"وَجِفَانٍ" جمع د جفنة ده په معنی د کاسې چې خلق ډوډی پکښې خوري، بعض اهل لغت وایي مطلقاً یعني که لوی وي او که کوچنی، او بعض اهل اللغة وایي چې جفنة اعظم القصاع ته وایي، او وروسته لفظ د قصعة دی وهي ما تشبع

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مما فيها من عشرة نفر، وروسته بیا لفظ د صحفة دی وهي ماتشبع الخمسة، وروسته بیا لفظ د وهي ما تشبع الاثنين والثلاثة، وروسته بیا لفظ د صحیفة دی وهي ماتشبع واحد، والظاهر چي مراد له جفنة څخه مطلق دی ليفيد قوله تعالى.

كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَّاسِيَاتٍ

''كالجواب'' جمع د جابية ده چي لوی حوض ته وايي. فالمعنى كالحياض العظام. راوي وايي چي فراخي د جفانو د سليمان دا اندازه وه چي پر يوه جفنه يې زرو کسانو خورک کاوه. روح البيان وايي (والله اعلم) چي د سليمان؈ په مطبخ هره ورځ دوولس زره پسونه حلالېدل او زر غوايي ذبح کېدل دوولس زره نان بايان وه او دوولس زره اصلاح کونکي د اوړو وه او د وړولو د ډوډی. په دغو جفنو کي لکثرة القوم. راوي وايي چي عبد الله بن جدعان چي له رئيسانو څخه د قريشو ؤ او د عائشة الصديقة د اكا زوی ؤ، دومره لويه جفنه يې وه چي پر اوښ سپور سړي به هم خورک ځني کولای سوای، او ډېر خلګ به ددې جفنه و سايې ته ناست وه، راوي وايي چي يوه ورځ يو کوچنی ودغه جفنه ته ولوېدی پکښي غرق سو.

يوه سه: چي ''قدور'' جمع د اقدر ده وهو مايطبخ فيه اللحم وغيره چي په پښتو يې کټو يا دېګ بولي که د خاورو څخه وي او که د ډبري څخه او که د ميسو څخه وغيره څخه وي ''راسيات'' پر خپل ځای ثابتي وي له يوه ځايه بل ځای ته نسي نقل کېدای، لثقلها وعظمتها، ښتې يې ورکړي وي چي نه له ځايه ښوريدې نه را کښته کېدلې او نه به معطل وي يعني چي غوښي وغيره پکښي پخېدلې او دې کټو ته چي ښوروا يا غوښي به يې ځني راکښلې پر زينو به ورختله، دا کټو په يمن کي له غرو څخه شيطانانو سليمان؈ ته جوړ کړی ؤ، وقيل کن يعني دا کټوي لکه مناسب غرونه.

اِعْمَلُوْٓا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا

''واعملوا'' په تقدير د قول ای قلنا لسليمان؈ واتباعه. دا جمله مستأنفه ده: او عمل کوئ ای آل د داوٗد چي مراد ځني سليمان دی شکرًا.

نکته: شکرًا يې نکره راوړی لپاره د تقليل، ولي چي کثير شکر موافق له نعمتو سره خارج عن طاقة البشر بل عن طوق کل مخلوق من الجن والملائکة..... بیت:

عطایست هر موی رابرتنم ... چگونه به هر موی شکری منم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي شكرًا منصوب على العلية يعني عمل خالص د شكر الهي لپاره پر نعم جليله ؤ د خداى ج كوي لا لاجل الرجاء او الخوف، او يا مفعول مطلق دى د اعملوا لان الشكر نوع من العمل، او بعض علماء وايي چي اعملوا په معنى د اشكروا دى، نو شكرًا ايي مفعول مطلق دى لا لبيان النوع، او بعض مفسران وايي چي شكرًا حال دى په تأويل د اسم الفاعل اى اعملوا شاكرين لله، لان الشكر يعم فعل القلب و الجوارح، او يا منصوب دى صفت د مصدر محذوف دى اى اعملوا عملاً شكرًا.

درويش وايي: چي پر هر تقدير ابن ابى الدنيا او البيهقي په شعب الايمان كي له ابن مسعود رض څخه روايت كړيدى چي دا امر الهي يعني اعملوا آل داؤد شكرًا چي سليمان ع واتباعه المؤمنين ته وويل سوه، نو داسي يو ساعت پر قوم د داؤد ع نه دى راغلى مگر څوك پر لمانځه ولاړ وه، او په يوه روايت كي راغلي دي كان مصلى آل داؤد لم يخل من قائم يصلى ليلاً ولا نهارًا، او خلگ به فوج فوج په نوبت سره مصلى داؤد ته راتله و كان سليمان يأكل خبز الشعير بلا ادام (لكه بنوروا) دون الشبع او مساكينو ته يې د غنمو د اوړو ډوډى وركوله، او له ده څخه چا پوښتنه وكړه چي ته ولي اوربشينه ډوډى په ډك نس نه خوري؟ ده په ځواب كي ورته وويل چي بيا مي وږي خلگ هېريږي.

وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾

درويش وايي: چي چونكه الشكور صيغه د مبالغې ده يعني الشكر بلسانه وجوارحه في اكثر الاوقات بلا فتور فيه، ځكه خداى ج وويل قليل من عبادي الشكور.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ

پس هغه وخت چي موږ حكم وكړى پر سليمان ع د مرگ.

درويش وايي: چي قصه د موت د سليمان ع الى اخيرها ټولو مفسرينو په تفصيل سره بيان كړي ده صرف په عبارتو كي لږ تفاوت او فرق سته، يعني روح المعاني او روح البيان تفسير مظهري حتى مولوي معنوي جلال الدين الرومي رح په ښو موزونو بيتو سره راوړي ده چي د ټولو پښتو ژباړه داده، بغوي رح وايي چي اهل العلم باحوال سليمان ع چي د سليمان ع عادت داؤ ځان يې ساتى په مسجد كي د بيت المقدس يعني لپاره د عبادت كاهي يو كال كاهي دوه كال كاهي يوه مياشت كاهي دوې

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

میاشتي کاهي اقل من ذالک کاهي اکثر دوه دی او وبه هورې وروړل کېدل، نو په دغه کال چي دده اجل را نژدې سو، هره ورځ دده په محراب کي د بیت المقدس به یوه درخته شنه وه سلیمان به د هغې درختي څخه پوښتنه کول چي ستا نوم څه شي دی؟ هغې درختي به په کلام فصیح په قدرت د خدای ج خپل نوم وروښو، بیا به سلیمان ع ورته وویل لای شيئ انت یعني په تاکي څه حکمت د خدای ج سته او نفع یا ضرر دي څه دی، هغې درختي به خپل ټول حال ورته بیان کړی، نو که هغه درخته د شنوایي قابله وه د هغې درختي نهال به یې په خارج کي د مسجد شین کړی، او که کوم وابنه یا درخته به د دوا لپاره وه هغه بې نوشته کړه تم وتم حتی چي یوه ورځ یوه نابلده درخته په محراب کي ولیدل. سلیمان ع ورته وویل چي ستا نوم څه دی هغې ورته وویل خروبة، سلیمان ع ورته وویل چي حکمت په تاکي څه دی هغې ورته وویل خراب ستا د مسجد دی، فقال لها ما کان الله لتخربه چي زما مسجد دي خدای ج خراب کړي چي زه ژوندی یم یعني سلیمان ع په دې پوه سو چي زما د مرګ وخت رانژدې سو، نو هغه درخته یې د محراب څخه وکښله په یو باغ کي یې شنه کړه، ددې لپاره چي دا درخته چي خزان ته نژدې کېږي هغو مره زما اجل رانژدې کېږي لکن سلیمان ع خدای ج ته خواست وکړی چي زما د مرګ نښه له جنیاتو څخه پټه وساتې حتی چي انسانان په دې پوه سي چي جن لا یعلمون الغیب، چي دمخه به پیریانو وه انسانانو ته ویل چي موږ به غیب سره خبر یو متی شاء ویعلمون ما في علم الله من الحوادث او عزرائیل ع ته ده وویل چي زما د مرګ وخت چي رانژدې سي ما به خبروې، نو اخیر عزرائیل ورته راغلی ورته وه یې ویل قد بقي من عمرک الی موتک ساعة نو سلیمان ع شیطانان راوغوښته چي ما ته د ښیښې خونه جوړه کړئ او د محراب پر برابر یې یو سوری د مخ له خوا او بل د شا له خوا ورکړی چي زه تر معلو مېږم، بیا سلیمان ع محراب ته داخل سو، نو پر لمانځه ودرېدی او پر لکړه یې تکیه وکړه نو په ولاړه یې عزرائیل ع روح واخستی او وفات سو، او جنیات په خپلو سختو کارو چي دده په ژوند کي به یې کول بخت ؤ، نو جنیانو چي به تر هغه سوري ورته وکتل دی به پر لمانځه په خیال ورغلی جنیاتو به طول قیام دده بد کار نه بولی چي سلیمان ع ولي نه وځي، ولي طول صلوة د سلیمان ع کاهي کاهي دوی ته معلوم ؤ، نو اوس یې هم هغه خیال ؤ حتی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

جنیاتو یو کال پوره وروسته تر وفات د سلیمانؑ په خپل شاقه اعمالو بخت وه، تر هغه وخته چي خدای پاک وایي:

مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ

نښوونه ونه کړه دوی ته، پر مرګ د سلیمانؑ مګر هغې دابه چي نوم یې ارضة ده چي په پښتو یې وینه بولي او په فارسي یې دیوک بولي او په اردو یې دیمک بولي، وهي دابة صغيرة تأكل الخشب والكتب وغير ذالک مضرة غاية الضرر للبيوت التي بنيت سقوفها على الخشب یعني چي بام یې پر لرګو او تیرانو بناوي او هغه کتابونه هم خوري چي پر مځکه پراته وي یا په یو دربند کي پراته وي.

یوه سه: چي ارض مصدر دی د ارضت الخشبة بالبناء للمفعول اى اكلها ارضة (وينه) فهو من اضافة الشئ الى فعله (يعني دابة الارض) لكدبقرت الحرث.

تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ

چي وخوړل دابة الارض لکړه د سلیمانؑ، نو تأكل حال دی د دابة الارض څخه او منسأت لکړي ته وایي من نسئات الغنم اى زجرتها و سقتها بالعصاء "فلما خر تبينت الجن" هغه وخت چي سلیمانؑ پر مځکه ولوېدی میټا پېرانانو ته دا معلومه سوه.

اَنْ لَّوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوْا فِي الْعَذَابِ الْمُهِيْنِ ﴿١٤﴾

"ان مخفف" د مثقل دی اسم یې ضمير شان محذوف دی ای انه، که دوی په پټ شي خبر وای لکه مرګ د سلیمانؑ دوی به درنګ نه وای کړی په عذاب اهانت درلوونکی مسخرين لسليمانؑ وهو ميت ويظنونه حيًا.

درویش وایي: چي زمانه د موت سلیمان او د جنتیاتو په خپلو سختو کارو بخت وایي، یو کال وروسته دوی ته دا څرنګه معلومه سوه چي یو کال کېږي چي سلیمانؑ مړ دی؟

ځواب: دوی یو ښه او روغ لکړي ته دوه درې وینه ور اېله کړه هغو چي هره اندازه لکړه خوړلې ده له هغه څخه یې حساب وکړی، نو لکړه د سلیمانؑ په یوه کال کي وینو خوړلې وه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوهه: چي ان لو كانوا آه بدل اشتمال دی د الجن څخه، والتقدير فلما خر ميتًا تبين ان لو كانوا يعلمون الغيب يعني ظهر عدم علم الجن بالغيب على الناس، ولي چي پېرانانو خو به پخوا و انسانانو ته ويل چي موږ په غيب خبر يو و يؤيد هذا لتأويل قراءة عبدالله بن مسعود و عبدالله بن عباس رض، تبينت الانس (اى علمت) ان لو كانوا (اى الجن) يعلمون الغيب ما لبثوا في العذاب المهين.

درويش وايي: چي چا معنی د آيت داسي کړې ده علمت الجن ان لو كانوا يعلمون الغيب آه، دا توجيه ډېره بعيده ده، ولي چي جن خو د مخه پر خپل جهل علم درلود یعني چي موږ په غيب نه یو خبر بلکې دوی د علم غيب دعوی په نېږد انسانانو کوله، روح البيان د آيت معنی پر بعيد ډول کړې ده لكن په تصحيح د هغې ترجمې ډېر تكليف کړی دی فارجع اليه، البغوي رح وايي چي تاريخ قديم داسي وايي چي د سليمان ټوله عمر (۵۳) کاله ؤ، او مدت د سلطنت (۴۰) کاله ؤ او دی په عمر کي د ديارلس کلنۍ سلطنت ته ورسېدی او د بيت المقدس په تعمير څلور کاله د سلطنت چي تېر سوه شروع وکړه... بيت:

همه ملک و دولت پذیر و زوال .... بجز ملک فرمان دهی لایزال

نه دیدی که بر باد رفتی سریر سلیمان.... باخر نه دیدی که بر باد رفت

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ

ای والله چي ؤ سبا لره په ځای کي د اوسېدو د دوی دلالت ؤ پر کمال قدرت زموږ او پر وجوب د شکر د دوی موږ لره.

پوهه: چي بعض قراء د سبأ په زور د همزه وايي بې تنوينه لانه غير منصرف باعتبار العلمية التانيث لانه صار اسمًا للقبيلة او نور قراء يې په جر وايي سره د تنوينه لانه منصرف لان سبا كان اسم رجل ففيه علمية فقط، بغوي رح وايي: روى ابو سبرة النخعي عن ذروة بن مسك، قال قال رجل يا رسول الله ﷺ اخبرني عن سبا كان رجلاً او امرئة، يا نوم د ځکي ؤ؟ قال رسول الله ﷺ كان رجلاً من العرب چي ده لس زامن وه چي شپږ د يمن پر خوا ولاړه او څلور يې د شام پر لور ولاړه، هغه چي د يمن پر لور ولاړه (يعني اوس د هغه اولاد و نه قبيله ځني جوړه سوې ده)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

(۱) الكندة (اسم قبيلة) (۲) والاشعريون (نوم د قبيلې دی) (۳) ازد (دا هم قبيله ده) (۴) مدجح (دا هم قبيله ده) (۵) انمار (چي اوس قبيله ده) (۶) حمير (چي د قبيلې نوم دی) يو سړي پوښتنه ځني وكړه چي انمار څوک ؤ؟ عليه الصلوة والسلام ورته وويل الذين منهم خشعم وبجيلة. او هغه څلور چي شام ته ولاړه (۱) عاملة (چي اوس نوم د قبيلې دی) (۲) جذام (چي هغه هم اوس قبيله ده) (۳) لخم (چي دا هم قبيله ده) (۴) وغسان (چي دا هم اوس د قبيلې نوم دی) كذا اخرج احمد وغيره، او له ابن عباس رض څخه روايت دی چي مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته دی سبا بن يشجب بن يعرب بن قحطان دي. او په شرح كي د قصيدة د عبد الحميد بن عبدون لعبد الملک بن عبد الله بن بدرون وايي چي د دوی اصل نوم ولي سبا دی راوي وايي چي: سبا بن يشجب اول له ملكو څخه د يمن دی اصل نوم يې عبد الشمس ؤ وانما سمى سبا لانه اول من سبى السبى يعني مينځيانې يې په جنګ كي له طرف مقابل څخه راوستلې. سلطنت يې (۴۸۴) كاله وكړی.

يوه سه: چي كه له سبا څخه هغه رجل مراد وي كما مر فالكلام على حذف مضاف اى لقد كان في اولاد سبا او كه قبيله ځني مراد سي نو حذف ته د مضاف ضرورت نسته.

جَنَّتٰنِ عَنْ يَّمِيْنٍ وَّشِمَالٍ ۬ۥ

يوه سه: چي مراد له جنتانو څخه دوه شخصي باغونه دي كما يدل عليه ما بعده او د اعراب له لاري جنتان يا خبر د مبتداء محذوفي دي، تقدير الاية جنتان او يا بدل دي له آيت څخه والمآل واحد "عن يمين" يعني جماعةٌ عن يمين البلد "وشمال" او جماعتٌ پر طرف د شمال البلد، او بعض مفسرين يې معنى داسي كوي چي هر سړي لره دوه باغونه وه يو د كور پر راسته طرف ؤ او يو پر چپه طرف. دده مسكن غرض دادی چي اهل سبا ته خدای ج د پر نعمتونه وركړي وه.

كُلُوْا مِنْ رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوْا لَهٗ ؕ

خورک كوئ له رزق څخه د خدای ج عبارت دی له ميوو څخه د جنتانو، او شكر د خدای ج وباياست پر دغه رزق او نعمت باندي يعني اعملوا بطاعته لانهم قالوا النعمة

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

صید والشکر قید کریمه: لئن شکرتم لازیدنکم وان کفرتم ان عذابی لشدید.

سوال: د کلوا امر دوی ته چا کاوه؟

ځواب: عبارت په تقدیر د قول دی ای قال لهم نبیهم کلوا الخ، او په تفسیر مجمع البیان کي نقلاً عن الغیر وایي چي د اهل سبا دیارلس وطنونه او ښارونه وه، او په هر وطن کي نبي ؤ یدعوهم الی الله ﷻ یقول کلوا آه، روح المعاني، روح البیان، امام رازي، تفسیر خازن او مظهري علیهم السلام وایي چي قول دوی ته په لسان قال نه دی بلکې په لسان حال دی یعني دل الحال علی انهم احقاء بان یقال لهم ذالک.

بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَّرَبٌّ غَفُوْرٌ۝

"بلدة طیبة" دا بیان د موجب د شکر ویلو و العبارة بتقدیر المبتداء یعني بلدکم هذا بلدة طیبة ای کثیر الثمر چي شوره مځکه هیڅ نه وه پکښې، سدي او مقاتل رح وایي چي ښځي به پر سر ټوکري راوا خستل او په دې جنتو کي به تېربدل ټوکری به یې د قسم قسم فواکهؤ او مېوو ډکه سوه بېله دې چي دې په لاس یو درخته مسه کړې وي، ابن زید رح وایي چي د اهل سبا په وطنو کي نه غوماشي، نه شپږه او نه کیکه او نه لړم او نه مارحتی چي د خارج سړی چي به راغلی د دوی وطن ته او په کالو کي به یې شپږي وې هغه به ټولي مړې سوې و ذالک لطیب الهواء.

"وَرَبٌّ غَفُوْرٌ" قال مقاتل رح رب غفور للذنوب ان شکرتم فیما رزقکم، وهب بن منبه رح وایي چي خدای ج و اهل سبا ته دیارلس نبیان ور واستول چي دعوت د خدای ج ته ور کړي او نعمتونه د خدای ج یې دوی ته ذکر کړه او د خدای ج له عذابه یې وېرول یعني کفرتم نعمه.

فَأَعْرَضُوْا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ

"فاعرضوا" دوی د انبیاء علیهم السلام خبره ونه منل او د دوی تکذیب یې وکړی او ویې ویل ما نعرف نعمة الله علینا، او انبیاؤ ته یې وویل چي تاسي رب ته ښتاسي وواياست چي دا نعمتونه که ده موږ ته راکړي دي خپل نعمتونه دي پر موږ بند کړي که یې طاقت لري (نو موږ مسلط کړی پر دوی یعني اهل سبا باندي سیل العرم.)

درویش وایي: چي دا نقل که صحیح وي نو دوی مشرکان نه وه بلکې دهري

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المذهب خلگ وه چي د صانع اکبر څخه منکر وه، والله اعلم.

یوه سه: چي عرم مشتق دی یعني ماخوذ دی من عرم الرجل اذا ساء خلقه وصعب، او له دې سببه یې ابن عباس رضی الله عنه تفسیر په شدید سره کړی دی. او اضافت د سیل وعزم مثلثة الراء اضافت وموصوف ته یعني سیل چي سخت ؤ.

درویش وایي: چي د سیل لفظ مشترک دی د عربي او د پښتو. او بعض نحات وایي چي اضافت د موصوف وصفت ته روا نه دی، هغه تأویل داسي کوي ای سیل الامر العرم یعني سخت، او یا یې معنی داده سیل المطر الشدید یعني معنی د عرم المطر الشدید ده، فالاضافة علی ظاهرها. بعض مفسرین وایي چي دا باران د متعارف باران څخه مخالف ؤ یعني سرې اوبه وې لکه ویني ارسل الله علیهم من حیث شاء. او بعض مفسرین وایي چي رم د یوې شېلې نوم دی چي په منځ کي د اهل سبا تېره سوې وه، او بعض مفسرین وایي چي عرم بند ته وایي چي په عربي یې مسناة بولي لکه په افغانستان کي د دالې بند یا د هلمند د ګرشک بند او بعض مفسرین وایي چي عرم جراز ذکر یعني د یو نوع د صحرایي مږکانو نوم دی چي په پښتو یې خانې بولي. فاضافة سیل الی العرم ته پر دې تقدیر لپاره د ادنی ملابست دی، یعني هغه سیل چي بند د هغه موږکانو سوری کړی.

درویش وایي: چي د دې موږکانو په باره کي روح البیان ډېري عجبې او غریبې قصې کړي دي، والله اعلم، کریمه: ولایعلم جنود ربک الاهو، او د دې بند په باره کي اختلاف دی چي باني د دې بند څوک ؤ، امام سهیلي وایي چي باني د دې بند سبا بن یشجب ؤ، والصحیح عند الفقیر قول البغوي رحمه الله قال قال ابن عباس وابن وهب وغیرهما چي دا عرم او په بل نامه سد بلقیس جوړ کړی ؤ، سبب د جوړېدلو یې دا ؤ چي د اهل سبا تر منځ به همېشه جنګ ؤ پر اوبو د دې شېلې، نو دوی امر وکړی چي دا شیله دي بنده سي په عرم چي مسنات یې په لغت د حمیر بولي. نو د دوو غرو منځ یې په ډبرو او لوک بند کړی یعني د غرو تر سرو پوري او دې بند ته یې درې دروازې ورکړې یوه لوړه او یوه په منځ کي او یوه کښته، او د سد کښته یې لویه برکه یعني کاسه جوړه کړه و هغې برکه ته یې دوولس ځایونه د اوبو ورتللو ورکړه پر عدد د دوولس ولو چي برکه ته راغلي وې، نو خلګ اوبو ته د باغو لپاره یا د زراعت لپاره ا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوه نو د برکه دروازې به يې خلاصي کړې او چي ضرورت به يې دفع سو د برکه دروازې به يې بندي کړې، چي بارانو نه به په يمن کي شروع سوه او ټولي شېلې د يمن او په سد کي به ټولي او به جمع سوې، نو لوړه دروازه د سد به يې خلاصه کړه و برکه ته، نو اهل سبا به له دغو اوبو څخه کار اخستی يعني مځکي به يې په خړوبه کولې باغونه به يې په اوبول چي د اعلی حصه د سد اوبه خلاصي سوې، د دوهمي دروازې اوبه به يې خلاصي کړې اهل سبا به کار څني اخستی، او چي د هغې دا به هم خلاصي سوې د کښته دروازې د سد اوبه به يې خلاصي کړې د هغې په اوبه به يې ګزاره کول، مطلب دادی چي د کښتني دروازې اوبه به لا نه وې خلاصي سوي د نوي کال د بارانو وخت به را ورسېدی، بيا به دوی سد کراز کراز بند او هتر اعلی دروازې پوري، نو ټول کال به اهل سبا له اوبو څخه مستغني وه او جنګ او قتل و قتال پر اوبو دفع سو، تر ډېري مدې دا سد محکم ولاړ ؤ او برکه به ډکه وه او ويالې به جاري وې او باغونه او کښتونه د اهل سبا به سرسبز او شاداب وه، فلما طغوا و کفروا کما مر سلط علی سدهم بسبب الجرز فنقب السد من اسفله.

سوال: يوه بري موږک څرنګه دا دومره بند سوری کړی چي دومره اوبه تر را وتلې چي اهل سبا يې غرق کړه؟

ځواب: جزر خو اسم جنس دی، ډېر ورته موږکان به وه چي په مختلفو ځايو کي د سد غاري وکړي چي تر هر غار د سد اوبه را بهېدلې، ځکه روح البيان صيغه د جمع راوړې ده، جرزانا، القصه سد له يخه څخه مات سو اوبه پر سبا و الورا ايله سوې ډېر باغونه د دوی بلکې ټوله يې ويران کړه، او ډېر خلک په دې طوفان کي مړه سوه.

درويش وايي: چي مظهري رح سره د دې چي په احاديثو ناموړی محقق دی په دې ځای کي له وهب رح څخه داسي روايت کړی دی چي نه يې عقل او نه يې نقل موافقت ور سره کړی او سند هم نه لري، او په عين حال کي اثبات د علم الغيب دی وکاهنانو ته د کافرانو، نو فقير له هغه نقله ډډه و کړه و ان شئت مصداق ما قلنا فطالع ص ۲۰ جزء و من يقنت سورة السبا.

وَبَدَّلْنٰهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَيْ اُكُلٍ خَمْطٍ

او موږ بدل کړی دوی ته يعني اهل سبا ته په هغه دوو جماعتو د باغو د دوی چي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دمخه ذکر په عن یمین وعن شمال سره تېر سو دوه جماعته د باغو یعني عن یمین و عن شمال چي هغه درلونکې د رزق او مېوو وه (نو اکل په معنی ماکول، د خمط معنی توروه او ترخه، په قاموس کي وايي الاکل بالضم والضمتین الثمر والرزق وایضًا قال صاحب القاموس من الخمط الحامض او المر (یعني یا توروه یا ترخه)

درویش وايي: چي دددې آیت څخه دا معلومېږي چي بعض اهل سبا ددې بند د نړېدو وروسته ژوندي پاته سوي وه تاچي مرجع د ضمیر د بدلنٰهم وګرځي.

وَّاَثْلٍ وَّشَیْءٍ مِّنْ سِدْرٍ قَلِیْلٍ۝

''واثل'' یو قسم دی د غزو او شین غزیانو علی مانقله ابو حنیفة اللغوي في کتاب النبات، قال الاظهري چي سدر دوه قسم دی یو سدر هغه دی چي نفع نه پر اخستل کېږي او مېوه یې ترخه ده خورک نه ده، او نه یې په بلګو وېره او سرپرېوله کېږي چي هغه ته ضال وايي، او بل سدر هغه دی چي په باغو کي د اوبو په ذریعه شنه کېږي چي د عناب د درختي مشابه او مېوې ته یې په عربي نبق وايي او په پښتو بېرې ورته وايي چي په پاکستان کي د هغو درختي ډېري دي او خوړل کېږي که څه هم چندان خوند نه لري. نو بلګو نه یې وچ کړي او میده یې کړي او اوبو ته یې واچوي ځګ کوي سر او وېره په پرېوله کېږي، او دا هغه قسم دی چي د فقه شریفي په کتابو کي وايي چي مړي ته غسل په سدر ورکړئ، په دې کي اختلاف دی چي په دې آیت کي کوم قسم د سدر مراد دی، فقیل چي مراد دوهم قسم دی لان ثمره مما یطیب اکله لکن قلیل یې موصوف کړی فیما بدلو به لانه لو کثر کان نعمت لانقمة ای عذاب.

نکته: دا سدر قلیل یې ولي وکړی تذکیرًا للنعم الزائلة لتکون حسرة علیهم، تاچي ددوی لپاره غم سي په دې معنی چي هغه بنه انګور او انار او مڼې وغیر ذالک مو په سدر بدل سو چي نسبت و پخوانیو مېوو ته هیڅ ارښت نه لري او په عین حال کي هغه سدر هم لږ دی، او بعض وايي چي مراد قسم اول د سدر دی حتمًا لانه انسب بمقام التعذیب لهم ویرد علیه فح ۰ ای وجه في وصفه بالقلیل لان الکثیر منه انسب بمقام التعذیب لهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ذٰلِكَ جَزَيْنٰهُمْ بِمَا كَفَرُوْا ۖ وَهَلْ نُجٰزِيْٓ اِلَّا الْكَفُوْرَ ﴿۱۷﴾

دغه "ذالک" مرفوع المحل مبتداء ده او وروسته جمله يې خبر ده والمعنی دا عقاب او تبديل چې پر اهل سبا مسلط سو موږ دوی ته جزاء او عذاب ورکړی په سبب د کفران د نعمت د خدای ؓ او يا په سبب د کفر د دوی برسل الله کمامر.

پوه سه: چې "وهل نجازی آه" استفهام انکاري دی، ولهذا صح الاستثناء منه، ترجمه: موږ جزاء او عقاب نه ورکوو يعني داسي جزاء شديد لکه اهل سبا ته چې مو ورکړه کمامر تفصيله الا المبالغ في الکفر لکه اهل سبا (نو کفور صيغهء مبالغې ده) يا مبالغ په کفران کي د نعمت د خدای ﷻ.

فائده: نو پر دې حصر دا سوال نه وارديږي چې مؤمن عاصي ته خو هم ګاهي جزاء د عصيان دده ورکول کيږي په دنيا کي، وجه عدم الورود چې د مؤمن جزاء خو شديد نه ده لکه د اهل سبا وغيرهم من المشرکين والکافرين المنکرين من التوحيد والرسل، والبعث بعد الموت بلکې د مؤمن جزاء د عصيان جزاء ګاهي ناجوړي وي ګاهي مسکنت وي حتی چې ځوزيږي په پښه جګ سي يا غځار سي وغير ذالک.

پوه سه: چې بعض قراء لفظ د نجازی په نون د متکلم وايي او په کسره د زاء چې مبني للفاعل سي او کفور پر دې تقدير منصوب دی علی المفعولية، او بعض قراء دا لفظ په ياء تحتانية وفتح الزاء يعني په صيغه د غائب او بنا للمفعول نو پر دې تقدير لفظ د کفور مرفوع دی چې قائم مقام د فاعل چې نحات يې مفعول مالم يسم فاعله يې بولي.

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا

او موږ وګرځول ("وجعلنا" عطف دی علی بدلنا) په منځ کي د دوی ای اهل سبا، او په منځ کي د هغو قريو چې موږ برکت پيدا کړی ؤ يعني ډکي ډکي ويالي درلودې او ميوه داره درختي يې درلودې او فراخي د رزق يې درلوده وهي قری الشام.

پوښتنه: جعل مذکور في هذه الآية کان سابقًا علی التبديل المذکور فکيف ذکره بعد التبديل؟

ځواب: علماء النحو وايي چې کلمه د واو لپاره د مطلق جمع دی بين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المعطوف علیه بلا ملاحظة الترتیب کما في العطف بالفاء او التراخي کما في العطف بکلمة ثم، مثلاً چي یو څوک ووایي جائني زید وعمرو او عمرو دمخه راغلی وي تر زید دا ترکیب صحیح دی فکذا فیما نحن فیه فافهم.

قُرًى ظَاهِرَةً وَّقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ؕ

قریه وي سره ښکاره یعني سره نژدې وي مور اندازه کړې وُ یعني اسان کړی مو وُ په دې قریو کي تګ راتګ د خلګو یعني چي سهار به راهي سوه له یوې قریې څخه ماښام به هغه بلې قریې ته رسېدل، او ګاهي به یې غرمه په بلې قریې کي تېره کړه او دوی یعني مسافرو ته به حاجت د زاد او راحلې نه وُ یعني له سبا څخه تر شام پوري، بعض راویان وایي چي له سبا څخه تر شام پوري لوی او کوچنی قریې (۱۷۰۰) متصلي وې.

سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَأَيَّامًا آمِنِينَ ⑱

په حذف د قول ای قلنا بلسان المقال یعني علی لسان نبي من الانبیاء یا په لسان د حال تا چي تګ کوي په دې قریو کي (ولي دوی ته سیر ممکن سو پر مذکور دول ګویا دوی ته وویل سول چي سیروا) یعني که د شپې تګ کوئ او که د ورځي، آمنین حال دی له فاعل څخه د سیروا یعني په امن به یاست له دښمنه څخه او له راه زنه څخه او له لوږې او تندي څخه او نه به د درندګانو بېره درسره وي کما هو الظاهر لمن لاحظ حال القری المتقاربة جداً

درویش وایي: چي نعمت د خدای ﷻ که څه هم ډېر اعلی وي لکن چي دوام داره سي د خلګو په زړو د نعمت ملال پیدا سي او تر هغه ډېر بېکاره نعمت د خدای ﷻ څخه وغواړي لکه بني اسرائیلو ته چي په تیه کي من او سلوی مزه داره خواره بې طلب او تعب ورته را روان وه او حساب د آخرت یې هم نه وُ، لکن دوی د خدای ﷻ څخه پیاز، اوږه او دال وغوښتل چي هم تر من او سلوی بېکاره نعمت وُ او هم طلب او تعب غوښتل او هم حساب د آخرت ورسره وُ، لکه په سورة البقرة کي یې تفصیل او بیان تېر سو چي دې ته په عربي بطر وایي یعني ناشکري د نعمت او طغیان. داغه رنګه اهل سبا ته دا نعمت د قری قریبه او آساني د سفر تر شام پوري آمنین کما مر بیانه لکن دوی د دې ناشکري وکړه او طغیان یې وکړی کما حکی الله عن حالهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَقَالُوا رَبَّنَا بٰعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا

"فقالوا" عطف على جعلنا "ربنا" بحذف حرف نداء يعني يا ربنا "بٰعِد" ابن كثير او ابو عمرو او هشام دا لفظ "بَعِّدْ" په تشديد د عين وايي يعني له باب څخه د تفعيل سي، او باقي قراء يې په الف سره وايي، يعني له باب څخه د مفاعلې سي، والمآل واحد "بين اسفارنا" لېري والى راولې په منځ کې زموږ له سبا څخه وشام ته يعني دا قرى متظاهره له منځ څخه لېري کړې حتى چې آسانو او اوښانو او زاد او نفقې وړلو ته ضرورت پيدا کړو او زموږ او د فقراء فرق راسي او په تجاراتو کې به مو ربح او ګټه ډېره سي، ولې فقراء په سبب د عدم قدورت پردې د تجارت څخه لاس واخلي تجارت به يوازي موږ ته پاته سي او پر اوښانو به سپاره يو فخر به پر خلکو کوو او زموږ جاه و جلال به خلکو ته معلومه سي، حاصل د سوال ددوى دادى چې په منځ کې زموږ اهل سبا او د شام تر منځ دښتونه او بيابانونه دي پيدا سي، نو دا خواست ددوى خداى ج ژر قبول کړى.

وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ

او ظلم وکړى دوى پر خپلو ځانو بالبطر والطغيان عطف على قالوا، موږ دوى وګرځول خبري او قصې د خلکو لپاره چې خلک ددوى بيان کوي تعجبًا او ضرب المثل وګرځېده اهل سبا، خلک وايي چې فلانى قوم سره تيت په تيت سو لکه اهل سبا.

او سره متفرق کړه موږ دوى يعني اهل سبا په کامل تفريق سره (ممزق مصدر ميمي دى او نصب د لفظ د کل بناء على انه مفعول مطلق دى) الشعبي رح وايي چې قرى ددوى خداى ج غرقي کړې او له منځه ولاړې، وتفرقوا اهل سباق البلاد، دغسان قبيله و شام ته ولاړه او د ازد قوم وعمان ته مهاجر سوه او د خزاعة قبيله عربستان ته فراره سوه او آل خزيمه عراق ته بار سوه او اوس او خزرج يثرب ته کډه سوه (يثرب د مدينې منورې د جاهليت د وخت نوم دى).

إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

په تحقيق په دې مذکوره قصه کې د اهل سبا دلالات او عبرتونه دي د هر هغه چا لپاره چې صبر کوي پر طاعاتو د خداى ج (که صبر متعدي په کلمه د على سي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اى الصبر على الشئ اى على طاعة الله) او صبر کوي له معاصیو څخه (که لفظ د متعدي په عن سره وکرځي اى الصبر عن المعاصي) او صبر په بلایا او په امراض او په مسکنت او غیر ذالک کوي (که لفظ د صبر متعدي په کلمه د في سي اى الصبر في البلايا والامراض وغير ذالک "شكورًا" چي د نعمتو د خداى ج شکر وايي، قال مقاتل يعني مؤمني هذه الامة چي صبور دى پر بلا او شكور للنعماء.

درويش وايي: چي امت ددې امت مرحومه بايد صبور او شكور وي، دائمًا لان الدنيا دار البلاء حتى چي نعمت هم بلاء ده چي د بنده امتحان په کيږي چي شكر وايي او که نه فموته بلاء وحياته بلاء، کريمه: خلق الموت والحيوٰة ليبلوكم ايكم احسن عملاً.

فائده عجيبه: هر مصيبت او غم چي مؤمن ته پيښ سي په هغه سره ګنهونه تويږي نو له دې سببه د مصيبت شكر ويل هم لازم دى، فيلزم اجتماع الضدين اى الشكر والصبر في شيئ واحد باعتبارين دغه رنګه توفيق د صبر په مصيبت کي د خداى پاک نعمت دى شكر يې لازم دى، و ورد في الحديث الصحيح الذي رواه البيهقي في شعب الايمان قال رسول الله ﷺ الايمان نصفان فنصف في الصبر ونصف في الشكر، نو ددې حديث په رڼا کي مؤمن کامل هغه څوک دى چي دواړه نصف د ايمان محفوظ ساتي ابدًا ودائمًا، اللهم وفقني لذالک النعمة العظمى والنقبة العليا بجاه نبيک المجتبى ﷺ دائمًا ابدًا ... بيت:

اى روزګار عافيت شکرت نه ګفتم لاجرم
دستي که در اغوش بود اکنون بدندان ميګرم
صبر آرد آرزو رانى شتاب .... صبر کن والله اعلم بالصواب

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيْسُ ظَنَّهٗ

لام موطئه د قسم دى اى وجده صادقًا ومتحققًا فيهم "ابليس ظنه" حيث طرد ربه بعدم السجود لآدم واهله او مهلت يې ورکړى الى يوم يبعثون، نو ده داسي وويل فبعزتک لاغوينهم اجمعين، ولا تجد اكثرهم شاكرين.

درويش وايي: چي له آيتو څخه داسي فهمېږي چي ضمير د عليهم راجع دى تولو انسانانو ته كذا قال مجاهد رح، وقيل على اهل سبا اى على الكفار منهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وایي: الاول یطابق سیاق الآیة فیما بعد، والثاني یوافق السباق القریب والاول اوجه والیق.

پوښتنه: منشاء د ظن ده ابلیس په اولاد کي د آدم څه وه چي ده وویل لاغوینهم اجمعین؟

ځواب: ابلیس چي آدم علیه السلام سره د شرافت چي ټولو ملکو ده ته سجده وکړه د ابلیس وسوسه د شجرة الخلد چي ابلیس په دغه نامه ورته معرفي کړه وه یې مثل او د غنم یا د انځر داني یې وخوړلې. نو ابلیس په هغه مخنۍ خبره کي چي لاغوینهم آه، قیاس د فرع یې پر اصل وکړی او قیاس د ولد یې پر والد وکړی، او بعض مفسرین وایي چي سبب د ظن دده دا ؤ چي په بني آدم کي ابلیس قوت غضبیه او قوت شهویه احساس کړي چي دا دوه قوته منشاء د ټولو سیئاتو دي، نو ده لاغوینهم آه وویل، او بعض وایي چي ابلیس له خبرو څخه د ملکو چي خدای ج ورته وویل اني جاعل في الارض خلیفة دوی ورته وویل اتجعل فیها من یفسد فیها الخ. او بعض مفسرین وایي چي ابلیس بني آدم پر خپل ځان قیاس کړی چي دی هغه باغي شخص ؤ چي د خدای امر یې نه ومانه. نو بني آدم یې هم پر خپل خرینه اندازه کي خیرن ولیدی ....بیت:

اذا ساء فعل المرء ساءت ظنونه ..... وصدق ما یعتاده من توهم

یوه سه: چي قراء د بصري لفظ د صدق په تخفیف د دال وایي، نو پر دې قرائت نصب د ظنه بنا دی پر اسقاط د حرف جر، والاصل صدق في ظنه ای وجد ظنه مصیبًا في الواقع. نو صدق پر دې تقدیر په معنی د اصاب دی مجازًا.

فَاتَّبَعُوْهُ اِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۲۰﴾

نو بني آدم د ابلیس متابعت وکړی مګر نه یوې ډلې د مؤمنانو.

درویش وایي: چي "اتبعوه" مرفوع ضمیر یا و اهل سبا ته راجع دی یا ناس کلهم ته. سدي رح له ابن عباس رض څخه روایت کړی دی چي مؤمنان ټوله متابعت د ابلیس یې نه دی کړی په اصل دین کي کما قال الله ج ان عبادي لیس لک علیهم سلطان یعني المؤمنین، نو پر دې روایت کلمه د من لپاره د بیان ده لا للتبعیض. او بعض مفسرین وایي چي مراد د متابعت مطلق متابعت دی نو کلمه د من لپاره د تبعیض ده، یعني المؤمنین في اصول الدین و فروعه بخلاف العصاة فانهم اتبعوه في ارتکاب المعاصي فافهم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِم مِّن سُلْطَٰنٍ

او نه ؤ ابليس لره پر دوى يعني بني آدم يعني قدرت، کلمه د من زائده ده لاستغراق النفي، نو من سلطان اسم د کان دی، والظرف المستقر يعني له خبره ای كائنًا له، وعليه متعلق بالظرف، والمعنى لم يكن له قدرة ان يوسوسهم ويعدهم ويمنيهم الا بتسليطنا اياه عليهم، شيخ سعدي قدس سره وايي:

نه ابليس در حق ما صغه زد .... کز اينان نيايد بجز کار بد
فغان از بديها که در نفس ما است .... که ترسم شور ظن ابليس است
چو ملعون پسند آمدش قهر ما .... عذابش بر انداخت از بهر ما
کجا سر بر اريم ازين عار و ننگ .... که با او بصلحم و با حق بجنگ
نظر دوست نادر کند سوی تو .... چو در روی دشمن بود روی تو
ندانی که کمتر نهد دوست پای .... چو بينند که دشمن بود در سرای

إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ

يعني ما تسلط د وسوسو وه ابليس ته پر بني آدم نه دی ورکړی، مگر ددې لپاره مي ورکړی دی چې مونږ سره جلا کړو هغه کسان چې ايمان يې پر آخرت وي د هغو کسانو چې هغه په شک کي وي د آخرت د ورځي يعني بعث بعد الموت څخه په شک کي وي باضلال ابليس، نو چي دا دوه قسمه سره جلا سي نو به هر قسم ته خپله جزاء مناسب ورکړي بالجنة والنار.

سوال: په قرآن کي عبارت لنعلم راغلی ؤ تا يې ترجمه په جلا کېدو وکړه باعث ددې څه ؤ؟

ځواب: د علم صله من نه راځي بلکې د تميز صله من راځي چې معنا يې جلا والی ده، نو که من نه وای په قرآن کي، نو به ما د علم اصلي معنی بيان کړې وای لکن چونکه په ممن راغلی دی، نو يې ځکه ترجمه په جلاوالي فقير وکړه چې عربي تعبيريې دا دی نُمَيِّزَ کَ مِنْ.

پوښتنه: دا تميز خو په ازل کي خدای پاک ته حاصل ؤ، نو امتحان ته يې څه ضرورت ؤ؟

Maktaba Tul Ishaat.com　Scanned by CamScanner

ځواب: نعم لکن ددې امتحان څخه غرض امتياز دی د دغو دوو ډلو عند الناس لئلا يکون للفريق الثاني حق الاعتراض عند الله في يوم القيامة، نو دا آيت من قبيل قوله تعالى دی: لئلا يکون للناس حجة بعد الرسل يعني عذر الجهل.

درويش وايي: چي مظهري رحمه الله سوال د حدوث د علم د خدای ﷻ کړی دی او بیا يې د هغه جواب د حکمتو او د منطقو پر ډول ورکړی دی چي عوام خو څه کوې عصري ملايان هم نه په پوهيږي الا المرتاض بالعلوم الحکمية والعقلية که د چا زما خبره زړه ته نه لوېږي د مظهري د تفسير (۲۴) ص جزء (۲۲) سورة السبا دي مطالعه کړي، ولله در صاحب روح المعاني چي ډېر په مختصره توګه د فقير و جواب ته ورته جواب راوړی دی والله الحمد.

وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾

او ستا خدای ﷻ يا محمد (ﷺ) پر هر شي که مؤمن وي او که کافر وي او که علوي وي او که سفلي وي، حفيظ يعني نګهبان رقيب او محافظ غير غافل عن شيئ فيجازی کلا موافق عمله.

فائده: حفيظ يا مبالغه ده د حافظ يا په معنی د محافظ دی لکه جليس او مجالس وخليط و مخالط او رضيع او مراضع.

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ

ته ورته ووايه يعني کفارو د مکې چي تاسي راوبولئ يعني دعوت ورکړئ هغه شيانو ته چي تاسي دا زعم لري چي آلهة دي يعني بتان ستاسي.

پوښتنه: زعمتم خو متعدي و دوه مفعوله ته دی هغه مفعولان په دې آيت کي څه شی دی؟

ځواب: مفعولان يې دواړه په نيز د جمهور محذوف دی چي وهم آلهة دی، والتقدير زعمتموهم الهة، نو ضمير مفعول اول دی او آلهة مفعول ثاني دی، مفعو اول يې حذف کړی تخفيفًا لان الموصول والصلة يعني الذين زعمتم لکه يوم اسم دی فهناک طول يقتضی التخفيف او مفعول ثاني چي حذف لان صفته اعنی قوله تعالى: "مِنْ دُونِ اللّٰهِ" سدت مسده يعني من دون الله صفت د الهة دی چي مفعول

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ثاني دی نو دا صفت په ځای کي د مفعول ثاني ودرېدی، حاصل د آیت دا دی چي تاسي خپل خدایان چي بتان دي په یو مهم کي ستاسي من جلب نفع او دفع ضرر چي دوی جلب د نفع تاسي ته یا د دفع د ضرر ستاسي څخه کولای سي.

سوال: د امر الهي یعني قل ادعوا الذين آه. څه فائده لري خدای ج او رسول خوښه خبر دي چي دا بتان جمادات دي لاتنفع ولاتضر؟

ځواب، دا امر د توبیخ او تعجیز لپاره دی، په یوه روایت کي راغلي دي چي دا آیت هغه وخت نازل سو چي پر کفارو د مکې سخت قحط (وچ کالي) او لوږه په ښیرا د علیه الصلوة والسلام خدای ﷻ مسلط کړي وه.

فائده: د دې آیت مضمون و قیاس استثنائي ته راجع دی چي استثناء د نقیض د تالي یې نتیجه نقیض د مقدم ورکوي، د منطقو په کتابو کي وايي چي قیاس استثنائي یوه مقدمه شرطیه غواړي او یوه مقدمه استثنائیه غواړي، نو په دې آیت کي قل ادعوا الذين آه اشاره و مقدمه شرطیه ته ده، تقدیره ان صح دعواكم بانهم الهة يستجيبون لكم اذ دعوتموهم، وقوله تعالى.

لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ

"لایملکون" جمله مستانفه پر استثناء د نقیض د تالي دلالت کوي یعني دغه بتان د هیڅ شي طاقت نه لري نه د جلب د نفع او نه دفع د ضرر، نو نتیجه یې نقیض د مقدم ده یعني فلیسوا آلهة "مثقال ذرة" یعني په وزن د یوې ذرې (ذره ډېره کوچني مېږي ته وايي یعني مِنْ خَيْرٍ اَوْ شَرٍّ)

بوه سه: چي ذکر د اسمانو او مځکي یا صرف د عموم عرفي لپاره دی او یا د دې لپاره دی چي د مشرکانو بعض خدایان سماوي وه لکه بعض مشرکانو به د ملکو عبادت کاوه او بعضو به د سترو عبادت کاوه او بعض آلهة ارضیه وه لکه بتان.

دریش وايي: چي مثال د دې قیاس استثنائي دا دی د معقولو په کتابو کي وايي لو كان زيد حمارًا لكان ناهقًا لكنه ليس بناهق ينتج فليس بحمار.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِن شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ۝٢٢

او نشته بتانو ته (يعني د مشركانو) په خلق د اسمانو او ځمکي شراكت د خدای ج سره. او نشته خدای ج لره "منهم" ای من شركائكم، يو كومكي چي په خلق او په تدبير د اسمانو او ځمکي د خدای ج سره کومک وکړي.

پوهه: چي کلمه د من زائده ده لاستغراق النفي او دا جمله عطف ده پر لايملكون.

وَلَا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ عِندَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ

او فائده نه کوي شفاعت په نېز د خدای ج هيڅ چا ته مګر نه هغه چاته چي خدای ج اجازه ورکړي يعني که شافع وي لکه انبيا عليهم السلام وغيرهم، په شفاعت کولو کي د خدای ج اجازه، او که مشفوع وي لکه يو عاصي هم د خدای ج اجازه شرط ده چي د دغه عاصي شفاعت دي وکړل سي.

پوهه: چي دا آيت رد دی د هغه قول د مشرکانو پر سبيل د تنزل يعني چي موږ دا ومنو چي په خلق کي د اسمانو او ځمکي ملائکه يا زموږ اصنام هيڅ برخه نه لري د خدای سره لکنهم يشفعون لنا عنده تعالى فقال الله جل جلاله في جوابهم لاتنفع شفاعة احد لاحد الا لمن اذن له. او ددوی بتان خو اهل د شفاعت نه دي تاچي خدای ج دي اجازه ورکړي لكونها جمادات، او د کافر په باره کي هيڅ چاته اجازه د شفاعت نه ورکوي په سبب د طغيان او کفر ددوی، که څه هم زوی د کافر نبي وي کابراهيم ع لآذر، او يا که څه هم پلار د کافر نبي وي لکه نوح ع د کنعان لپاره، والحاصل چي انه لايؤذون للانبياء عليهم السلام والملائكة الا في شفاعة المؤمنين من كانوا.

حَتَّىٰ إِذَا فُزِّعَ عَن قُلُوبِهِمْ

تر هغه وخته پوري چي ېېره زائل کړل سي له زړونو څخه ددوی.

پوهه: چي تفزيع چي مصدر دی د فزع له اضداد څخه دی يعني پر دوه ضده يې اطلاق کېږي يعني ېېرول د چا او ېېره زائلول د چا وبالفارسية بترسانيدن واندوه وابردن دا دوهم چي دلته مراد دی متعدي په عن سره کېږي، فالتفزيع في الآية ازالة الفزع كالتمريض بمعنى ازالة المرض، والفزع انقباض ونفار يعترى الانسان من الشيئ المخيف.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: ابن عامر او يعقوب رحمه الله دا لفظ فَزَّعَ وايي په لفظ د ماضي معلوم، نو ضمير مستتر يې راجع و خداى ته دى يعني بيره زائل كړي خداى ج، او باقي قراء رحمه الله فُزِّعَ پر صيغه د مبني للمفعول وايي كما في المصحف العثماني، نو جار او مجرور يې قائم مقام د فاعل دي، او ضمير د قلوبهم راجع دى وشافعينو او مشفوعينو دواړو ته.

سوال: شافعين او مشفوعين كله په ماقبل كي ذكر سول؟

خواب: د هغه آيت څخه وفهمېد لاتنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له، ولي چي له دې آيت څخه دا معلومېږي چي په ورځ قيامت شافعين او مشفوعين سته.

فائده: په لفظ كي حتى چي لپاره د انتهاء الغاية دى د مفسرينو عظيم اختلاف دى چي غاية د څه شي ده حتى ورقي په ډكي كړي دي، او د عربي ډېر زيبا او بلاغت آميزه الفاظ يې استعمال كړي دي لكن تر ټولو دا توجيه زيبا ده چي په روح المعاني په ضمن كي د نورو معنا وو راوړي او هم روح البيان او هم مظهري چي حاصل يې دادى چي حتى غاية ده لپاره جمله مفهومة مما سبق اعنى قوله تعالى لاتنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له، ولي چي له هغه آيت څخه دا وفهمېده چي شفاعت كونكي من الانبياء عليهم السلام وغيرهم من الصلحاء والملائكة الكرام او هغه كسان چي ددوى د شفاعت طمع لري چي په عربي يې مشفوع لهم بولي منتظر وه اذن ته د مولى اعلا ربهم الاعلى جل سلطانه وكثرت رحمته وي او دواړي ډلې خائفين وي چي موږ ته به اذن شفاعت راكړي او يا زموږ د شفاعت كولو به شافعانو ته اجازه وركړي او كه څرنګه حتى دا بيره زائل سي لكه د تفزيع چي معنى وه كمامر.

قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ

دوى يو د بله سره وايي چي بشارت باسعادت له جناب څخه د رب العزة په شفاعت كولو كي اعلان سي، څه وويل رب ستاسي يعني په باره كي د شفاعت.

قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

يعني يو ويل ته سره وايي "الحق" منصوب دى په فعل مقدر سره يعني قال ربنا الحق وهو الاذن بالشفاعة للسادات الشافعين عليهم السلام لمن هو اهلها من عصات المؤمنين. يعني هغه ذات متصف دى په علو او كبرياء سره چي نه ملك مقرب او نه نبي مرسل دده په جناب والا كي بې اجازې خبره كولاى سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: الشیخ السهروردي رح وايي چي دغه آيت قالوا ما ذا قال ربكم قالوا الحق وهو العلي الكبير، كه پرچا د خلكو ډېر پوروڼه باندي وي او دغه آيت ورد وګرځوي خدای ﷻ به يې پوروڼه اداء كړي او رزق به يې فراخه كړي، او كه يو سړی د خپلي رتبې او چوكۍ څخه معزول سوی وي اووه ورځي هره ورځ زر واره ووايي او روژه يې هم نيولې وي په دې اووه ورځي، خدای ﷻ به يې خپلي رتبې ته ورسوي كه بادشاه وي انتهى.

درويش وايي: چي كاروڼه د رب العزت ؑ په همت پوري د بنده مربوط او عالي الهمت مؤمن د خدای ؑ خوښ دی، امير المؤمنين علي رضي الله عنه وايي: علو الهمة من الايمان، قال الصائب:

چون بسير لامكان خود ميروم از خويشتن
همچو همت تو سنی درزير زين ما داريم ما

مرزا غالب وايي:
همت بلند دار كه نزد خدا و خلق .... باشد بقدر همت تو اعتبار تو

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ

ته ورته ووايه مشركانو ته چي څوک رزق دركوي تاسي ته د اسمانو له جانبه څخه چي مراد ځني بارانونه دي (چي د هغو بارانو په وياړ ستاسي رودونه، كاسي او زخيرې د اوبو ډكي سي او وياله مو بهېږي چي دا اوبه ستاسي د ارتزاقي موادو سبب ګرځي) او له مځكي څخه څوک رزق دركوي يعني چي له مځكي څخه داني د رزق ستاسي راشنې سي.

پوه سه: چي استفهام د كلمه د من تقريري دی يعني باعث كول د مخاطب پر اقرار په دې سره چي دوی ووايي چي دا ټول كاروڼه خدای ؑ كوي، حتی كه داغسي ووايي نو په توره د ملامتيا به يې سروڼه غوټ سي چي تاسي سره ددې اقراره بتان ولي د خدای ؑ سره شريكان بولئ، لعلهم يرجعون عن الشرك.

قُلِ اللّٰهُ ۙ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى أَوْ فِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾

پوه سه: چي لفظ الله مرفوع دی، فاعل د فعل محذوف دی ای يربكم الله اذ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لاجواب غيره يعني سکوت او توقف په دې اقرار کې وکړئ له دې سببه چې پر موږ عجولانه توره د الزام پر سرو خورو، لکن سره د توقف زړونه داغه اقرار کوي يرزقنا الله "وانا واياکم" او موږ مؤمنان موحدان او يا تاسي مشرکان بالله يا پر هدايت يو او يا په ګمراهۍ ظاهره کې يو.

درویش وایي: چې دا آيت مبني پر شک نه دی بلکې دا د حسن مناظره پر قانون مبني دی چې صراحةً يې نسبت د ضلال ودوی ته نه وکړی تا چې وینه ددوی په جوش رانه سي چې ماته ته ګمراه وايې. البته پر قانون د لف ونشر مرتب يې اشاره اثبات د هدايت ځان ته وکړه او نسبت د ضلال يې ودوی ته وکړی، وحاصل المناظرة چې توحيد نفي د اشراک دی فهو نقيضه، والضلال نفي الهداية فهو نقيضه ومن البدهيات عند جميع العقلاء ان ارتفاع النقيضين وکذا اجتماعها محال، او په دمخه آيت کې دا ثابته سوه چې خدای ج دی چې رزق د اسمانو او د مځکي څخه ورکوي لاغيره وهو عقيدة الموحدين فهم على هدى لا الضلال لاستحالة اجتماع النقيضين والمشرک في ضلال مبين لا الهداية لاستحالة الاجتماع کمامر.

پوښتنه: د هدايت په جانب حرف على راوړی او د ضلال په طرف کې حرف جر في رواړه، سبب يې څه دی؟

ځواب: اشاره ودې ته ده صاحب الهدىٰ لکه پر آس سپور شخص دی چې هر خواته يې راهي کوي ورسره ځي، او صاحب الضلال ګويا په تاريکيو کې د کفر ډوب دی لايدري اين يتوجه، فافهم.

فائده: وانا واياکم آه منصوب محلاً دي عطف دي پر لفظ الله، والتقدير وقل انا او اياکم آه.

درویش وایي: چې ددې آيت داسي مثال دی چې د دوو کسانو پر يوه مځکه مثلاً سره خصومت وي يو وايي زما ده بل وايي زما ده، نو چې پر حق وي هغه و خپل مخاصم ته داسي ووايي چې خدای ج خبر دی په ما او تاکي خو يو صادق دی او بل دروغ وايي. نو که مخاطب منصف وي چې ورورو زه کاذب يم ته صادق مځکه ستا ده، لکن داسي انصاف داره سړي په دا وسنۍ زمانه کې عنقا د مغرب دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

قُل لَّا تُسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۲۵﴾

ته ودوی ته ووايي چي له تاسي څخه سوال نه کېږي د هغو ګناه چي موږ کړي وي او نه له موږ څخه سوال کېږي ستاسي د عمل (نو پر دې ترجمه کلمه د ما په عما تعملون کي مصدريه ده، او که چېري ما موصوله وي نو عائد يې محذوف دی والتقدير عما تعملونه) ددې آيت مقصود اظهار ددې دی چي موږ چي تاسي په توحيد او ترک د اشراک امر کوو صرف او صرف خير خواهي ستاسي ده ورنه فلا ضرة لأحد من غيره. فائده ددې اظهار حث (باعثه کول دي ددوی) او ترغيب ددوی پر امر ای التوحيد وترک الشرک.

فائده: ځان ته يې نسبت د اجرام وکړی او مخاطب ته يې نسبت د عمل وکړی رعايت د حسن ادب او اظهار د خير خواهی. ددوی سره نه تعصب او تعنت (يعني د تاسي سره ضديت ساتل)

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿۲۶﴾

ته ودوی ته ووايي چي جمع به کړي بيننا يعني وبينکم، زموږ رب د قيامت په ورځ بيا به خدای فيصله وکړي زموږ او ستاسي تر منځ په حق سره (يعني هر څوک چي مستحق د يو ځای ؤ وهغه ته به يې داخل کړي، نو که څوک پر حق ؤ داخل به يې کړي و جنت ته او چي پر باطل ؤ يدخله النار) او خدای ج فيصله کونکی دی په قضايا، مغلقه ؤ کي، او ښه خبر دی په حال زما او ستاسي.

فائده: خاصيت د اسم الفتاح تحصيل د علم او معرفت دی که څوک دا اسم مبارک هميشه ورد وګرځوي يعرف الله حق معرفته على الوجه الذي يليق به. او په شمس المعارف کي وايي که چا ته يو مبهم کار پېښ سي دا اسم مبارک دي يو څو ورځي ورد وګرځوي ان شاء الله تعالى هغه به دفع سي.

قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُم بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا

بوه سه: چي رؤية دلته په معنی د علم دی چي دوه مفعوله غواړي لکه رئيت ای علمت زيدًا عالمًا، نو چي باب ته د افعال نقل سي لکه په دې آيت کي بيا درې مفعوله غواړي، نو په دې آيت کي ضمير د متکلم په اروني کي مفعول اول دی، او الذين

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني موصول سره د صلې مفعول ثاني د اروني دی او شركاء يې مفعول ثالث دی. والمعنى تاسي ايها المشركون ما خبر كړئ په هغه شيانو (يعني ستاسي بتان) چې تاسي دوی ګرځولي دي د خدای ﷻ سره شريکان په استحقاق کې د عبادت. يعني ما په دې پوه کړئ چې په څه صفت سره دا بتان تاسي د خدای ج شريکان بولئ. يعني دا بتانو خلق د يو شي کړی دی يا يې کولای سي او يا رزق وچا ته ورکولای سي. يا چاته ضرر رسولای سي که يې عبادت ونه کړئ يا چاته نفع رسولای سي چې عبادت يې وکړي، او د شريک د خدای بايد دا کارونه په طاقت کې وي.

فائده: په دې آيت کې پوښتنه ده ددوی له شبهت څخه يعني تاسي ته څه شبه پيښه ده ددوی په شراکت کې د خدای ج سره په دې کې تبکيت دی ددوی.

پوه سه: چې "كلا" حرف ردع دی يعني داغسي نه ده چې دا بتان دي شريكان د خدای ج مع ظهور عدم المشاركة مع الله في شيئ من الصفات المذكورة.

بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۲۷﴾

بلکې مستحق د عبادت نه دی مګر الله ج چې عزيز دی يعني دارا د عزت او غلبه ظاهره دی او مالک او ورکونکی د حکمت بالغه دی، لاشريک في شيئ من الصفات الجميلة والجلالية.

پوښتنه: په ترجمه کې د آيت حصر دی چې مګر يې معنا وه د څه شي څخه مستفاد سو؟

ځواب: له دې څخه چې ضمير د هو راجع دی و مستحق للعبادة ته نو ګويا د آيت تعبير داسي دی المستحق للعبادة الله، نو مبتداء او خبر چې دواړه معرفه وي دال پر حصر دي كما ثبت في كتب العربية.

فائده: العزيز و الحكيم صفتان دي د لفظ الله، او خبران آخران دي د لفظ الله، او که داسي توجيه وکړل سي چې هو ضمير شان وي او لفظ الله مبتداء وي او العزيز والحكيم صفتان د لفظ الله وي او خبر د مبتداء محذوف وي اى متوحد لاستحقاق العبادة او جمله ټوله خبر د ضمير شان وي، نو دلالت پر حصر يې ظاهر دی، والحاصل چې بتان چې په ادنی درجه کې د ټولو موجوداتو او ممکناتو قرار لري څرنګه مشرکان دوی شريک د خدای بولي په استحقاق کې د عبادت.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: العزيز الحكيم كه څوک ځلوښت ورځي او هره ورځ ځلوښت واره وظيفه وګرځوي خداى ﷻ به دده سره کومک وکړي او خداى ج به عزت ورکړي چي محتاج به نه وي د هيڅ بنده او مخلوق، او په اربعين ادريسيه (چي د وظائفو يو کتاب دى) داسي راغلي دي يا عزيز المنيع الغالب على امره فلا شيئ يعادله شيخ سهروردي رح وايي چي که چا دا ورد اووه ورځي پرله پسي ووايه هره ورځ زر واره خداى ج به يې دښمن هلاک کړي (لکن درويش وايي چي په مقابل کي د مؤمن دښمن دى مؤمن نه وايي)

وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ

يوه سه: چي كافة صفت د مصدر محذوف دى اى ارسالة كافة يعني عامة شاملة (نو تا د كافة لپاره د تانيث ده ولي چي موصوف يې ارسالة مؤنث دى) نو پر دې تقدير للناس متعلق په كافة سره دى.

يوه سه: چي د كف اصل معنى منع ده نو چي د عليه الصلوة والسلام رسالت عام سي، نو خلګ يې منع کړه له دې څخه چي يو دي څني ووځي، او روح المعاني او مظهري دا احتمال هم راوړى دى چي كافة دي حال وي د مخاطب چي عليه الصلوة والسلام ځي مراد دى، نو پر دې تقدير كلمه د تاء په كافة کي لپاره د مبالغې ده لعدم التانيث في ضمير المخاطب كما قالوا في تاء علامة، نو معنى د آيت داده وما ارسلناك الا جامعًا لهم اى للناس في ابلاغ دين الاسلام يعني لكل الناس من العرب والعجم والاسود والاحمر.

درويش وايي: چي ددې تقديرو په معنى کي که څه هم فرق سته لکن حاصل يې يو دى چي عموم د رسالت د عليه الصلوة والسلام دى و عموم اهل الاديان كلهم ته لنسخ جميع الاديان برسالته عليه الصلوة والسلام، يعني داسي نه ده لکه يهودان او نصارى چي وايي چي محمد ﷺ نبي خاص للعرب، له جابر رض څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وويل چي ماته پنځه شيان خداى ﷻ راکړي دي چي هيڅ نبي ته يې تر ما د مخه نه دي ورکړي (۱) نصرت بالرعب مسيرة شهر (ماته کومک راکړل سوى دى د خداى ﷻ له خوا په بېره سره يعني چي دښمن کافر زما څخه بېرېږي د يوې مياشتي پر مسافت.

سوال: كفار مكه چي د مدينې څخه يې يوه مياشت مسافت نه دى په بدر او په

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

احد او په خندق یا حنین وغیرها چې کفار پر نهایت لږ مسافت تر میاشتې وه، نو کدوی ببرېدای، نو ولې جنګ ته راتله؟

ځواب: و جنګ ته راتلل ددې دلیل نه دی چې ددوی په زړو کې رعب نه ؤ.

درویش وایي: چې ددې ژوندی مثال د افغانستان جنګ دی چې امریکایان او انګریزان او نور دولتونه ورسره ملګري دي، او بې وزلي او بیچاره او بې عصري وسلو طالبان ورسره په جنګ بخت دي چې تخمینًا یې نهه کاله پوره سوه، نو دا طالبان ددې سرو کفارو څخه نه ببرېږي مګر بیا یې هم و جنګ ته دوام ورکړی دی، او بل ځواب دادی چې امریکایان اوس هم په افغانستان کې مرعوب دي، ولې دوی چې له یوه ځایه بل ځای ته ځي په کاروان ځي، یو یا دوه ټانګه یا نور یو او دوه موټره ددوی سفر نه سي کولای کما دل علیه التجربة الصادقة فافهم.

(۲) جعلت لي الارض مسجدًا (یعني لي ولامتي الى یوم القیامة، یعني ځمکه ځای د لمانځه) فاینما رجل ادرکته الصلوة (یعني وخت د لمانځه پر راغلی هوري دي خپل لمونځ وکړي، یعني داسي نه ده لکه یهود او نصاری ؤ چې بې له مخصوص عبادتګاه ددوی لمونځ نه ؤ روا) وطهورًا (یعني پاکه خاوره چې قائم مقام د اوبو ده) في التیمم بها عند عدم الماء (۳) واحلت لي الغنائم ولم یحل لاحد من قبلي یعني د نورو امتو مسلمانانو چې به غنیمت لاست ته راوړی له اسمان څخه به اور نازل سو ټوله به یې وسو دوی ته یې نفع اخستل نه وه روا (۴) واعطیت الشفاعة (ماته راکړل سوی دی شفاعت یعني الشفاعة العظمی (۵) وکان یبعث النبي الى قومه خاصة وبعثت الى الناس عامة. (متفق علیه)

درویش وایي: چې په دې حدیث کې مسجدًا وطهورًا پر یوه حساب دي، نو خواص شپږ نه کرځي فافهم.

درویش وایي: چې په روایت کې د ابو هریرهؓ داسي راغلي دي فضلت على الانبیاء بست چې په هغه حدیث کې یې یو (۱) جوامع الکلم راوړی دی (د جوامع الکلم معنی داده چې لفظ قلیل دي معنی یې جزیل ده (۲) نصرت بالرعب (د میاشتې د مسافت قید نسته ورسره) (۳) واحلت لي الغنائم کمامر (۴) وجعلت لي الارض مسجدًا وطهورًا کمامر بدون زیادة فایما رجل آه (۵) وارسلت الى الخلق

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

كافة (۶) وختم بي النبيون، او يا د كافة معنى پر تقدير د حاليت له ضمير څخه چې ته به منع كوې خلګ له كفر څخه په دنيا كې او د وقوع في النار كې په ورځ د قيامت.

بَشِيْرًا وَّنَذِيْرًا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿۲۸﴾

زيرى كونكى مسلمانانو ته په جنت سره، او ېرونكى د كفارو په اورسره، لكن ډېر خلګ چې كافران دي په دې نه پوهېږي چې ستا بشارت او انذار پر ځاى او حق دى بلكې دوى ستا خبرې پر تعصب او عناد حمل كوي.

پوه سه: چې دا دوه لفظه حال دي له كاف څخه د خطاب، مترادفان دي د كافة على تقدير كونه حالاً كمامر.

درويش وايي: چې كه څه هم بشارت تر انذار وروسته دي په وجود كې لكن له سببه د شرف د اهل البشارة چې مؤمنان دي بشيراً يې دمخه كړى تر نذيراً، وانما قلت كه څه هم بشارت آه لانهم قالوا ان التحلية بالحاء المهملة بعد التخلية بالخاء المعجمة فتدبر.

وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۲۹﴾

او وايي كفار د مكې له سببه د نهايت جهل ددوى او د استهزاء په لهجه او د استبعاد پر معيار، كله به وي دا مبشر به يعني الجنة يا منذر عنه يعني النار، او يا هذا اشاره و بعيد ته ده يعني يجمع بيننا ربنا ثم يفتح بيننا يعني داده جمع موعود به كله وي، كه تاسې ياست رښتيا ويونكي، والمخاطب هو الرسول ﷺ والمؤمنون.

پوه سه: چې جزاء د ان كنتم صادقين محذوف ده دل عليه ماقبله يعني فانبؤنا عن وقته.

قُلْ لَّكُمْ مِّيْعَادُ يَوْمٍ لَّا تَسْتَاْخِرُوْنَ عَنْهُ سَاعَةً وَّلَا تَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۳۰﴾

ته ورته ووايه چې تاسې لره وعده ده يوې ورځې ده (نو ميعاد مصدر ميمي دى) لاتستأخرون آه" جمله صفت د يوماً ده، والمعنى چې تاسې نه وروسته كېږئ تر هغې ورځې او نه دمخه كېږئ، اكثره د مفسرينو وايي چې مراد له دې يوم څخه ورځ د قيامت ده يعني كه قريب ته اشاره وي په هذا الوعد سره او كه بعيد ته كمامر، او الضحاك رح وايي چې مراد ځني موت دى لاتقدمون ولاتستأخرون بان يزاد في اجالكم او ينقص آه.

درويش وايي: چې د الضحاك رح پر تقرير يعني چې ميعاد موت ځني مراد سي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اشاره په هذا الوعد کي چي کفارو به ویل نه قریب ته صحیح کیږي او نه بعید ته الا ان یقال انه قد ورد في الحديث النبوي ﷺ من مات فقد قامت قيامته فتدبر غاية التدبر.

پوه سه: چي قل لکم میعاد الآیة، ځواب د تهدید دی و کافرانو ته مطابق د هغه سره چي دوی به پر طریقه د استهزاء او انکار ویله متی هذا الوعد الآیة.

پوښتنه: استخار یعني ځنډول د هغې ورځي خو عقلاً ممکنه ده مثلاً یوم الوعد دی د یکشنبې ورځ وي د دوشنبې ته دي وځنډول سي لکنه غیر ممکن شرعًا لان القرآن اخبر به ای بعد الاستیخار، والاستقدام غیر ممکن عقلاً فلا فائدة في نفي ذالک، ولي چي مثلاً یوم موعود د دوشنبې ورځ وه، نو دوشنبې چي راغله ویک شنبې ته استقدام ځرنګه امکان پذیر دی، ولي چي یکشنبې خو تېره سوه د زماني اجزاء خو بیرته نه راګرځي لان جمیع ذوی العقول متفق على ان الزمان غیر قار الذات؟

ځواب: ذکر د عدم استقدام لپاره مبالغې دی په نفي کي د عدم الاستیخار یعني الاستیخار کالاستقدام الغیر الممکن عقلاً في عدم الوقوع فافهم هداک الله تعالی.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن نُّؤْمِنَ بِهَٰذَا الْقُرْآنِ وَلَا بِالَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ

او وویل هغه کسانو چي کفر یې اختیار کړی ؤ یعني مشرکی قریش هرګز موږ ایمان نه راوړو پر دې قرآن یعني النازل علی محمد (ﷺ) او نه پر هغو کتابو چي تر قرآن دمخه تېر سوي دي لکه تورات د موسیٰ او انجیل د عیسیٰ ؑ بلکې تول هغه کتابو نه چي قائل په بعث بعد الموت سره وي لان المشرکین کانوا منکرین للبعث بعد الموت.

پوه سه: چي دا خبره مشرکانو د مکې هغه وخت وکړه چي علیه الصلوٰة والسلام هنوز لا هجرت نه ؤ کړی، نو مشرکان د مکې یو استازی ور واستاوه مدینې منورې ته چي د اهل کتاب څخه دي پوښتنه وکړي چي تاسي د محمد (ﷺ) په باره کي څه عقیده لرئ؟ هغو ورته وویل چي هو! دی رسول دی او موږ یې نعت په خپلو کتابو کي لیدلی دی، نو دا خبره چي کافرانو د قریشو واورېدل نو بې وویل لن نؤمن الآیة، او بعض مفسران وایي چي مراد د بین یدیه قیامت او جنت او اور دی، یعني چي محمد ﷺ وایي چي دا شیان په مخ کي دي زما او ستا.

فائده: هذه الجملة معطوفة على قوله تعالى ويقولون متى هذا الوعد.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ

الخطاب الى محمد (ﷺ) او لکل مخاطب قابل للرؤية والمفعول محذوف والتقدير ولو ترى الظالمين "اذ الظالمون" هغه کسان چي ظلم يې کاوه پر ځپلو ځانو په انکار سره د بعث بعد الموت.

پوه سه: چي جواب د لو محذوف دی ای لرئيت امرًا فضيًا يقصر العبارة عن بيانه وتصويره.

سوال: د مخه وويل سوه چي مفعول د ترى محذوف دی چي تقدير يې داسي دئ ولو ترى الظالمين نو په آيت کي په ځای کي د اسم ظاهر ضمير راوړه، يعني اذهم به مناسب نه وای؟

ځواب: لا ولي چي هغه مفعول خو مقدر دئ او مقدر ته خو ضمير نه سي راجع کېدای.

سوال: لو شرطي خو پر ماضي داخلېږي دلته يې پر مضارع داخل کړی دی حکمت يې څه دی؟

ځواب: اشاره ودې ته ده چي مستقبل په امور کي د خدای ج لکه ماضي دی في تحقق الوقوع قطعًا او يا ددې لپاره مضارع راوړه چي استحضار ددې امر باطل ومخاطب ته وکړي اذ المضارع هـ للحال.

مَوْقُوفُونَ عِندَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ ٱلْقَوْلَ

"موقوفون" ای محبوسون، په نېز د خدای ﷻ يعني للحساب واقامة الحجة يعني يو له بله خبري سره کوي او بحث او سوال و جواب سره وايي.

پوه سه: چي دا جمله حال ده له ضمير څخه د موقوفون، او يا خبر بعد الخبر ده الظالمون، والتقدير اذ الظالمون موقوفون ويرجع بعضهم آه.

يَقُولُ ٱلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟

دا جمله بيان دی د يرجع بعضهم آه، او مراد د الذين استضعفوا څخه تابعان دي. او د الذين استکبروا څخه رئيسان د کافرانو دي، يعني وبه وايي تابعان وهغو کسانو ته چي متکبران ددوی وه يعني رئيسان.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

لَوْلَآ اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِيْنَ ﴿۳۱﴾

كه تاسي نه واى چي موږ مو له ايمان راوړلو څخه بالله ورسوله منع كولو، نو هر آئينه موږ به واى ايمان به مو پر خداى او رسول راوړى واى، مطلب دادى چي تاسي موږ په دې عذاب كي د ورځي د قيامت واقع كړو.

قَالَ الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْٓا اَنَحْنُ صَدَدْنٰكُمْ

وه به وايي هغه كسان چي متكبران وه و مستضعفينو ته يعني په جواب كي د اتباع، آيا موږ منع كړي واست تاسي، والاستفهام للانكار يعني موږ خو تاسي نه واست منع كړي.

عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَآءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۳۲﴾

له هدايت او له قبول څخه د اسلام وروسته تر دې چي دعوت د دين د اسلام او د توحيد تاسي ته راغلى په دعوت د نبي او قرآن، بلكي تاسي په خپله مجرم ياست چي تقليد زموږ مو مختاره كړى بېله دليله، او متابعت د رسول مؤيد بالمعجزات مو پرېښو.

قانون: همزه د استفهام چي پر اسم داخله سي مثل انا قلت هذا معنى يې داده چي دا خبره خو ما نه ده كړې بلكې دا بل چا كړې وه، وفي الآية حيث دخل همزة الاستفهام الانكاري على ضمير نحن هم هغه قانون جاري دى يعني منع له هدى څخه ستاسي خو موږ نه ده كړې بلكې تاسي په خپل اختيار كړې ده كما قال الله تعالى بل كنتم مجرمين فافهم.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا لِلَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ

او وه به وايي هغه كسان چي مستضعفين وه (يعني د رد لپاره د جواب سابق د مستكبرينو انحن الى قوله بل كنتم مجرمين) و مستكبرينو ته، يعني وه به وايي اتباع و رؤساء متبوعينو ته، ومعنى د قول د اتباع داده چي موږ صد له هدى څخه په خپل خوښه نه دى كړى "بل مكر آه" بلكې موږ صد چي كړى دى ستاسي د مكر په سبب ليلاً ونهاراً.

درويش وايي: چي اصل فاعل د مصدر چي مكر دى او مفعول د هغه متروك دى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

او اضافت د مصدر و ظرف ته سوی ده مجازًا و اصل الکلام ای مکرکم ایانا في اللیل والنهار چي تاسي به زموږ سره مکر کاوه د شپې او د ورځي چي خبردار چي ایمان رانه وړئ او د رسول خبره ونه منئ، فائده د ذکر د لیل او نهار داده چي تاسي رئیسانو به علی الاستمرار صد زموږ کاوه له قبول څخه د هدایت او د ایمان.

درویش وایي: چي مظهري په نقل له غیر څخه داسي وايي: وقیل عنوا بمکر اللیل والنهار طول السلامة وطول الامل فهما صدنا انتهی، وهذا لیس بشئ اذ السباق (بالباء الموحدة) والسیاق (بالیاء التحتانیة) بین الاتباع والمتبوعین وفیما نقل تسلیم للتابعین ان صددنا عن الهدی لیس منکم ایها المتبوعین بل باغترارنا بطول السلامة وطول الامل فتدبر.

اِذْ تَاْمُرُوْنَنَآ اَنْ نَّكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗٓ اَنْدَادًا ۭ

اذ بدل دی من اللیل والنهار چي تاسي به موږ امر کولو په دې سره چي موږ کفر وکړو په خدای ج سره یعني په توحید د خدای ج. او موږ وګرځوو خدای ج لره امثال په عبادت کي، چي بتان دي.

وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ ۭ

او دواړو ډلو اتباع او متبوعینو پټه ساتل پښېماني پر ضلال او اضلال او هري ډلي خپل پښېماني پټه ساتل له بلې ډلې څخه له جهته د پېغور د بلي ډلي له خوا څخه.

وَجَعَلْنَا الْاَغْلٰلَ فِيْٓ اَعْنَاقِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ

"وجعلنا" عطف دی د رؤا العذاب او تعبیر په ماضي مع هذا الامر في المستقبل یعني یوم القیامة لتحقق وقوعها حتمًا کمامر في امثاله.

پوه سه: چي اغلال جمع د غُل ده بضم الغین المعجمة وهو الطوق من الحدید.

ترجمه: موږ ګرځولي دي طوقونه په غاړو کي د هغه کسانو چي په دنیا کي يې کفر مختاره کړی و.

سوال: في اعناقهم چي ویل سوي وای اخصر به نه وای لسبق المرجع؟

ځواب: هو! لکن په اظهار کي اعلان د ذم ددوی دی، او بل اشاره و سبب ته د جعل الاغلال في اعناقهم ده.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا جعل الاغلال في اعناقهم ددې لپاره دی چې په دغه طوق کې به
څنځير د او سپنې بند کړي او کافر لکه سپی په هغه څنځير اور ته کشوي.

هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

الاستفهام انکاري، يعني جزاء نه ورکړل کيږي مګر (بحذف المضاف بعد
حرف الاستفهام ای الا جزاء ما کانوا يعملون ای في الدنيا).

درويش وايي: چې قهستاني رح وايي چې غل طوق دی د او سپنې چې د سړي
لاس تر ژنه ورلاندي کړي وروسته دغه طوق پر لاس سربېره وروتړي تاچې دا سړی
سرهم نسي ښورولای، وهو معتاد في الظلمة في قديم الزمان في الدنيا.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ

موږ نه دی استولی په يو وطن کې (يعني له قريه څخه مراد متعارفه معنی نه د
يعني مقابل البلد بلکې مطلق ځای د اقامت د خلکو که بلد وي او که قريه متعارفه
وي) "من نذير" يو بېرونکی د خلکو له عذاب څخه د خدای ج که ايمان را نه وړي،
کلمه د من زائده ده لپاره د استغراق د نفي، روح المعاني وايي چې دا آيت لپاره د
تسلي د عليه الصلوة والسلام دی چې ده ته د قوم قريشو له خوا خصوصًا المترفين
منهم ډېر ازار ورسېدی، وحاصل التسلية چې ازار د رسولانو د مترفينو د خوا څخه
عادت قديمه دی، وقالوا البلية اذا عمت هانت، په پښتو کې وايي د عالمه سره غم
نه دی غم، ابن المنذر او ابن ابی حاتم په سند صحيح سره له ابی رزين رض څخه روايت
کړی دی چې په مکه مکرمه کې دوه کسه وه چې په تجارت سره شريکان وه، هغه يو
په مکه کې پاته سو او هغه بل شام ته ولاړی، په دې شپو او ورځو کې رسول الله ﷺ
ته نبوت ورکړل سو، نو مکې وال شريک و شامي شريک ته دا حال د نبوت د عليه
الصلوة والسلام ورواستاوه، شامي شريک ورته نوشته کړه چې د دغه مدعي
النبوة متابعت چا کړی هم دی او که څرنګه، مکې وال ورته نوشته کړه چې چا يې
متابعت نه دی کړی مګر يو څو ارزال يعني خوارانو مسکينانو خلکو يې متابعت
کړی دی، د قريشو څخه يې هيڅ چا متابعت نه دی کړی، نو شامي تجارت په شام
کې متوقف کړی او د مکې پر خوا راستون سو، نو مکې ته چې راورسېدی د مکې

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

وال سره یې ولیدل او ورته وه یې ویل چې دغه مدعي النبوة ته ما وروله چې زه یې وویnم، دا شامي شریک بعض کتابونه ویلي وه، نو علیه الصلوٰة والسلام ته ورغلی او ورته وه یې ویل چې ته خلک و څه شي ته رابولې؟ علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل الی کذا وکذا (یعني مثلاً الی التوحید والی عقیدة بعث بعد الموت الی غیر ذالک) نو سړي ورته وویل اشهد انک رسول الله، علیه الصلوٰة والسلام ورته وویل: ما علمک بذالک؟ هغه ورته وویل لم یبعث نبي الا اتبعه رزالة الناس ومساکینهم وما ارسلنا في قریة من نذیر کما مر تفسیره.

إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا ۙ

دا جمله حال ده په تقدیر د "قد" له "نذیر" څخه، کما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً یعني الا وقد قال مترفوها، یعني متنعمین او شتمني والا د هغې قریې، وجه د قول مترفوا د قریې داده چې د مترفین حال یعني غنی ددوی باعث پر تکذیب د رسول ده یعني في الاغلب للتکبر والمفاخرة بزخارف الدنیا والانهماک في الشهوات والاستهانة بالفقراء التابعین للرسول لکه چې وروسته آیت دلالت پر کوي.

نکته: فقیر د في الاغلب قید ددې لپاره ووایه چې په مکه کې ابوبکر الصدیق ﷛ د شتمنو خلکو څخه د مکې ؤ، راویان وایي چې ده په هغه وخت کې څلوېښت زره (۴۰۰۰۰) درهمه درلوده، چې د هغه ډېره لویه سرمایه د تجارت وه، لکن ده بې طلبه د معجزې د علیه الصلوٰة والسلام او بې چون و چرا وویل: اشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله، څکه یې د صدیق اکبر نوم په ټوله امت محمدي کې وګاټه.

إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ كَافِرُونَ ۝

موږ په هغه شي چې تاسي په راستول سوي یاست په هغه (یعني علی زعمکم) کافران یو یعني منکران یو.

یوه سه: چې روح البیان او مظهري په دې ځای کې یو نهایت مجمله خبره کړې ده یعني من مقابلة الجمع بالجمع، ددې خبرې توضیح داده چې جمع اول الرسل دی المدلول علیه بقوله تعالی بما ارسلتم، والجمع الثاني کافرون ده یعني فقد کفر کل مترف برسوله وخاطبه بمثل ما في الآیة یعني (بما ارسلتم الآیة)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾

دوی وويل موږ ډېر يو ازروی مال و اولاد تر تاسي "قالوا" الضمير راجع الى المترفين، والمفضل عليه محذوف يعني منكم ايها الرسل "وما نحن بمعذبين" يعني في القيامة لكه تاسي چي موږ به ېېروئ، يا له دي سببه موږ معذبين نه يو چي قيامت بعث بعد الموت نسته كما هو عقيدتهم، او يا له دي سببه چي موږ پر خدای ج ګران يو، نو كه قيامت وي هم على الفرض والتقدير، نو خدای ج زموږ سپكاوی په دوږخ سره نه كوي كما في الدنيا.

فائده: اموالاً و اولاداً تمييز د نسبت څخه د اكثر ونحن ته، حاصل ددوی د كلام دادی كه نبوت امكان پذير وي نو موږ تر تاسي اولى يو په دغه منصب سره په دليل ددې چي موږ پر خدای ج ګران يو او د خدای ج دوستان يو، ولي موږ ته يې اموال او اولاد په كثرت راكړي دي نه تاسي ته ايها الرسل.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

ووايه يا محمد (ﷺ) په رد كي ددې ګمان او قياس ددوی، چي رب زما وركوي رزق يعني په كثرت سره و هغه چا ته چي اراده يې سي (لپاره د امتحان د بنده چي شكر يې وايي او كه نه) "ويقدر" ضمير د يقدر و رزق ته راجع دی، يعني تنګوي رزق و من يشاء ته ابتلاءً لصبره على الرزق الضيق.

درويش وايي: چي حاصل د رد د كافرانو د قول او زعم دادی چي فراخي د رزق په دنيا كي دليل د تكريم عند الله نه ده، او نه هم ضيق الرزق په دنيا كي علامه د توهين او سپكاوي ده په نېزد د خدای ج لان الدنيا دار الابتلاء لا دار الجزاء، نو څكه احوال او صفات د خلكو په دنيا كي مختلف دي فمنهم مؤمن ومنهم كافر ومنهم عالم ومنهم جاهل الى غير ذالک ... بيت:

بر فلک برتر بود اسرار او .... شئًا لله شئًا لله كار او

وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

لكن اكثره خلک يعني كفار په حكمت د خدای ﷻ په توسيع كي د رزق پر بعض كسانو او په تضييق كي پر بعض كسانو نه پوهېږي چي حكمت ابتلاء د رب

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

العزت ده. بلكې ددوى دا زعم فاسد دى چي كثرة الاولاد و الاموال علامه د كرامت عند الله ده وبالعكس قلة المال والمنال والاولاد دليل د اهانت دى عند الله. په حديث شريف كي راغلي دي الدنيا عرض حاضر ياكل منها البر والفاجر والآخرة وعد صادق يحكم فيها ملك قاهر.... بيت:

اديم زمين سفره عام اوست.... بدين خوان يغما چه دشمن چه دوست

نفس را بدخو نباز و نعمت دنيا مكن.... آب و نان سير كامل ميكند مزدور را

وَمَآ أَمْوَالُكُمْ وَلَآ أَوْلَادُكُم بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰٓ

پوه سه: چي دا كلام مستأنف دى له جانبه څخه د خداى ﷻ لپاره د تحقيق د حق مبالغة في رد قول الكفرة ونحن اكثر اموالاً و اولاداً. اى ما جماعت اموالكم و اولادكم ايها الناس "بالتي" تا د التي په تاويل د اموالكم و اولادكم په جماعت سره كما اشرنا اليه. نحات وايي چي جمع مكسر چي دلته اموالكم و اولادكم ده كه عقلاء وي او كه د غير عقلاوي سره برابر دي په حكم كي د تانيث بتاويل الجماعة. او بعض مفسرين وايي چي موصوف د التي الخصله دى اى بالخصلة التي "تقربكم عندنا زلفى" چي تاسي دي په نېز زموږ په نزدې والي.

پوه سه: چي زلفى منصوب دى تقديراً يعني مفعول مطلق دى د تقربكم. الزلفى والزلفة والقربى والقربة بمعنى واحد.

سوال: تقربكم خو له بابه د تفعيل دى. او زلفى مصدر مجرد دى. نو څرنګه يې انبتكم مفعول مطلق كېداى سي؟

ځواب: نحات د بصرې دا روا بولي نحو: انبتكم من الارض نباتا. او اهل كوفه نحات وايي: چي وروسته تر فعل مزيد فعل مجرد محذوف، نو دا مجرد مصدر د فعل محذوف مفعول مطلق دى. والتقدير تقربكم فقربكم زلفى. او اخفش رح وايي چي زلفى اسم مصدر دى كانه قال بالتي تقربكم عندنا تقريبا فافهم.

إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا

مګر نه هغه څوک چي ايمان يې راوړى وي او عمل صالح يې هم كړي وي.

پوه سه: چي ظاهره داده چي دا استثناء منقطع ده يعني لكن من آمن وعمل صالحا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يعني فايمانه وعمله يقربه عني، كذا قال ابن عباس رضي الله عنه، او دا هم ممكنه ده چي استثناء دي متصل وي له مفعول څخه د يقربكم، والمعنى ان الاموال والاولاد لايقرب الى الله احد الا المؤمن الصالح يعني ينفق ماله في سبيل الله ويعلم اولاده الخير او باعث کوي يې پر صلاح، او دا هم احتمال راوړل سوی دی چي استثناء دي متصله وي د اموالکم او اولادکم څخه بحذف المضاف ومن آمن ته، والتقدير الا اولاد من آمن واولاده فانها تقربه الى الله، ولي چي غالبًا چي مؤمن صالح به مال په لار کي د خير صرفوي او اولاد به پر خير باعثه کوي، او دغه اموال او اولاد به دی و خدای ﷻ ته نژدي کړي.

فَأُولَٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَآءُ ٱلضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا۟ وَهُمْ فِى ٱلْغُرُفَٰتِ ءَامِنُونَ ۝

پوه سه: چي کلمه د فاء لپاره د ترتب پر ماقبل او لفظ د اولئک مبتداء ده جزاء په رفع سره يې خبر دی، مضاف و ضعف ته دی من قبيل اضافة المصدر الى المفعول او کلمه د با په بما عملوا کي سببيه ده او کلمه د ما يا مصدريه يا موصوله ده، والحاصل ان الله يضعف جزاء حسناتهم فيجزون بالحسنة الواحدة عشرًا بالغًا الى سبعمائة الى ما شاء الله، وذالک التفاوت بحسب تفاوت الاخلاص في العمل والوقت والمحل وغيرها من موجبات الزيادة على العشرة فتدبر "وهم في الغرفت آمنون" او دوی به په لوړو درجو کي د جنت په امن اوسيږي.

پوه سه: چي حمزه رحمه الله له قراء سبعه ؤ څخه غرفة مفرد وايي بارادة الجنس يشمل الواحد والكثير، او نور قاريان يې په جمع سره وايي، وهذه القرئة واضح والغرف المنازل الرفيعة من الجنة جمع د غرفة ده چي په عربي يې البيت فوق البيت بولي او په پښتو يې بالا خانه بولي.

فائده: د آمنون پر ځای لمن ده ای من جميع الآفات کالموت والهرم والمرض والعدو والخوف والحزن والجوع والعطش الى غير ذالک.

درویش وايي: چي پښتانه وايي چي دنيا يو خوب او خيال دی، دا يوه ډېره زيبا او په زړه پوري خبره د اولياء الله ده، ابراهيم بن ادهم رحمه الله يو سړي ته وويل چي يو درهم په خوب کي ستا خوښ دی او که يو دينار په ويښه؟ (درهم د سپينو زرو روپۍ ده او دينار د سرو زرو روپۍ) هغه سړي ورته وويل چي دينار مي خوښ دی په ويښه، ابراهيم رحمه الله

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ورته وويل كذبت، ولې چې دا دنيا نعمتونه او جاه و جلال لکه درهم چې څوک په خوب کې خوښ لري په دې معنى چې د خوب په حالت کې که څه هم سړى په درهم خوشاله وي لکن چونکه خوب خو دوام نه لري چې راويښ سي درهم نه وي، او هغه شى چې ته محبت ورسره لرې په دينا کې يعني من طاعات الله واذكار وغير ذالک چې په آخرت کې ثواب ورکول کېږي چې د آخرت ژوند حيات حقيقي او دائم دى لکه په ويښه دينار دى، فافهم هداک الله تعالى، ددې حکايت مطابق يو د پښتو شاعر وايي:

په تصور مې ځان باچا کړى .... سر مې راپورته کړى ملنګ د دنيا ومه

وَالَّذِيْنَ يَسْعَوْنَ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُوْنَ ﴿۳۸﴾

او هغه څوک چې کوشش کوي په ابطال د آياتو زموږ (بحذف المضاف يعني لفظ ابطال) يعني چې دوى زما عجز فرض کړي چې عذاب به نه کړي را، هم دغه کسان په عذاب کې به حاضر کړل سي يعني عذاب النار في يوم القيامة ويحتمل عذاب الدنيا كالمشركين في يوم بدر.

پوه سه: چې له آيتو څخه آيات قرآنيه مراد دي او کوشش کونکى په ابطال کې کې تول کفرة فجرة دي من المشركين واليهود والنصارى وغير هؤلاء.

قُلْ اِنَّ رَبِّيْ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ

ته ووايه يا محمد (ﷺ) و کافرانو ته د مکې بلکې عموماً خلګو ته چې رب زما فراخه کوي رزق و هغه چا ته چې دده اراده وي د بندګانو څخه دده او تنګوي رزق و من يشاء ته، نو ضمير د له راجع دى و من يشاء ته.

پوښتنه: دا آيت خو دمخه قريباً ذکر سو نو دا اوس ذکر به يې تکرار نه وي؟

ځواب: مظهري ؒ ددې پوښتنې په ځواب کې وايي چې دا آيت د توسيع او د تنګى نسبت و شخص واحد ته دى په دوه وخته وما سبق في شخصين فلا تكرار انتهى، او روح البيان هم بعينه دغه ځواب راوړى دى او روح المعاني هم دغه ځواب خو راوړى دى.

درويش وايي: چې پر دغه توجيه د عدم تکرار څه قرينه ده چې په دې آيت کې توسيع او تضييق مراد دى نظر و شخص واحد ته په دوه وخته کې او په آيت سابق کې نظر وه دوه شخص ته مراد ده؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

والجواب: قرينه يې داده چې په آيت کې ''له'' چې راجع و من ته دی او په سابق آيت کې ''له'' نه دی راوړی، نو دا وفهمېدل چې په سابق آيت کې توسيع او تضييق وه يو من ته نه دی او د 'له' چې ضمير راوړی راجع و من مذکور سابقًا ته دی دا ښکاره کوي چې توسيع او تضييق نسبت و يوه من ته دي ولا يتصور ذالک الا في وقتين فافهم وتدبر غاية التدبير.

فقير وايي: چې د عدم تکرار وجه السيد محمود الآلوسي رح ډېره په زړه پوري راوړې ده، حيث قال في تفسير الآيت الثانية اى يوسعه سبحانه عليه تارةً ويضيقه عليه اخرى فلا تخشوا الفقر (اى المؤمنون) وانفقوا في سبيل الله وتقربوا اليه بأموالكم وانفسكم فمساق الآية للوعظ للمؤمنين والحث على التقرب اليه تعالى بالانفاق بخلاف مساق نظيرها المتقدم فانه للرد على الكفرة فلا تكرار اذًا.

درويش وايي: چې حاسد چې فقط کتاب فروش وي دی په دقيق عبارت څه پوهېږي، اخير دا نعره وکړي چې عبيد الله سارق دی، ومن غاية جهله لايفرق بين النقل والسرقة ولا يعلم ان مبنى الدين المبين على النقل من لدن رسول اللهﷺ الى الوقت الحاضر، وايضًا کتب التفاسير والفقه بل کتب جميع العلوم مملوة من النقل.

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ شَیْءٍ فَهُوَ یُخْلِفُهٗ ۚ وَهُوَ خَیْرُ الرّٰزِقِیْنَ ۝

هغه شی چې تاسي يې نفقه کړئ يعني في سبيل الله کالجهاد، ولو شيًا قليلاً، خدای ج خلف او عوض ورکوي يا ژر يعني په دې دنيا کې کالغنيمة او يا يې ذخيره ګرځوي د قيامت د ورځې لپاره، والحاصل فما لکم لاتنفعون اموالکم في سبيل الله.

پوه سه: چې کلمه د ما شرطيه ده په محل کې د نصب ده او من شيء بيان دی، او جواب د شرط يې ''فهو آه'' دی، او تقديم د مسند اليه يعني ''فهو'' پر مسند فعلی يعنی ''يخلفه'' لپاره د حصر دی او تاکيد کما تقرر في کتب النحو.

خدای ج بهترين د رزق ورکونکو دی، ولې انسانان که و چاته رزق ورکوي هغه صرف او صرف واسطه دي په رسولو کې د رزق د خدای ﷻ و خلکو ته، واطلاق الرازق على غيره تعالى انما هو بالمجاز والرازق الحقيقي هو اللهﷻ.

سوال: پر دې تقدير خو په لفظ کې د الرازقين جمع په منځ کې د حقيقت او مجاز لازمېږي، وقد منعه الاصوليون جميعًا؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: په الرازقين کي مراد عموم مجاز دی يعني مراد معنی مجازي عامه للحقيقة والمجاز السابق يعني الموصليين للنفع، فتدبر.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ أَهَٰٓؤُلَآءِ إِيَّاكُمْ كَانُوا۟ يَعْبُدُونَ

او هغه ورځ چي حشر سي دوی ټوله يعني المتبوعين والتابعين، وبعبارة اخرٰی المستکبرين والضعفاء.

پوهسه: چي يوم منصوب دی په اذکر مقدر سره، او ضمير د يحشرهم راجع و خدای ﷻ ته دی "ثم يقول" ای الرب تبارک وتعالیٰ، عطف دی پر يحشرهم چي صيغه د غائب وه کماهو قرائة اکثر القراء، او بعض قراء يې په نون سره وايي يعني نقول "للملائکة" و ملائکو ته يعني دا هغه کافران دي چي عبادت د ملکو به يې کاوه او دا به يې هم ويل چي ملائکه بنات الله دي؟ "اياکم کانوا يعبدون" ستاسي دوی وه چي عبادت يې کاوه يعني په دنيا کي.

پوښتنه: د ملکو څخه ددې سوال څه فائده ده، ولي خدای ﷻ ته خو په علم ازلي دا معلومه وه چي ملائکه ددوی په عبادت نه وې راضي؟

ځواب: دا سوال د عابدانو څخه د ملکو د ذليل کېدو لپاره دی، او سرزنش د هغو دی او عابدان د ملکو نا اميده کول دي له شفاعت څخه د ملکو لکه دوی چي به دا زعم کاوه.

پوښتنه: مشرکانو خو بعض د لمر او د سپوږمۍ عبادت کاوه، او بعضو د مطلق ستورو عبادت کاوه او بعضو د بتانو عبادت، نو تخصيص د ملکو د څه حکمت لپاره وکړل سو؟

ځواب: تخصيص د ملکو يو ددې لپاره دی چي ملائکه اشرف د معبوداتو د مشرکانو دي، او بله وجه يې داده چي ملائکه قابل د سوال او ځواب دي کما سيئاتي بخلاف سائر معبودات المشرکين کما ذکرنا هغه خو قابل د سوال او جواب نه دي، او بله وجه يې داده چي اصل او مبدء د ټولو عباداتو د مشرکانو عبادت د ملکو دی.

قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِم

وويل ملکو پاکي ده تا لره (سبحان مصدر د افعل محذوف دی ای تنزهک

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

تنزيها (كماهو معنى د سبحانک تسبيحًا ده) عن الشرک والشريک) ته يا الله زموږ ولي او دوست يې نه دوی يعني مشركان، يعني لا موالات بيننا وبينهم، ددې ويلو څخه د ملكو غرض دا ؤ چې موږ په عبادت ددوی راضي نه ؤ لانا نعلم ان معبودنا انت بلا شريک فكيف نرضى بجعل المشركين ايانا شريگا لک.

بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ ۚ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿۴۱﴾

بلكې دوی عبادت د شيطانانو كاوه، يعني شيطانانو و دوی ته عبادت كول د ملكو ښائسته كړی ؤ، او دا به يې دوی ته وسوسه وراچول چې كه تاسي عبادت د ملكو وكړئ دوی به ستاسي شفاعت وكړي و خدای ج ته، او بعض مفسران په نقل د مظهري وايي چې شيطانانو به دوی ته ځانونه متمثل ښكاره كړي وه او دوی ته به يې ويل يعني په خيال كي به يې دا وراچول چې موږ ملكي يو فيعبدنهم، نو پر دې تقدير عبارت د شيطانانو على الحقيقة دی "اكثرهم بهم مؤمنون" ای اكثر الناس چې مشركان دي پر جن به يې ايمان ؤ.

فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَّفْعًا وَلَا ضَرًّا ۖ

نو نن ورځ يعني په ورځ د قيامت مالک نه دي بعض خلک من الملائكة والجن والانس نور بعضو لره نفع نسي رسولای يعني يا دي ثواب وركړي يا دې شفاعت وكړي او نه ضرر ور رسولای سي او نه عذاب وركولای سي، كريمه: لمن الملک اليوم لله الواحد القهار.

وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿۴۲﴾

او موږ به و وايو هغه كسانو ته يعني مشركينو ته چې ظلم يې كړی ؤ په دنيا كي يعني چې عبادت چې حق د خدای ج ؤ بې ځايه يې كړی ؤ چې بتان وه وغيرها كما هو معنى الظلم، نو تاسي برداشتوئ عذاب د اور يعني په جهنم كي هسي اور چې تاسي يې تكذيب كاوه يعني في الدنيا.

بوه سه: چې جمله د نقول عطف ده پر لايملک.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ

او هغه وخت چي تلاوت وکړل سي پر دوی يعني مشرکين د اهل مکه آياتونه زموږ يعني آيات القرآن العزيز "بينات" چي واضحات الدلالات دي پر خپلو معانيو، يعني دا تلاوت د آيات د قرآن پر ژبه د رسول کريم ﷺ وي.

قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَن يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ

دوی وايي نه دی (اشاره و عليه الصلوة والسلام ته کوي) يعني محمد ﷺ مګر يو سړی دی چي تاسي منع کوي د هغو خدايانو څخه چي ستاسي آباء يې عبادت کاوه، مراد څني بتان دي.

وَقَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُّفْتَرًى

او دوی وايي يعني د قرآن په باره کي نه دی دا قرآن مګر درواغ دی يعني د واقع سره برابر نه دی چي عليه الصلوة والسلام په درواغو په خدای پوري تړلی دی، يعني دی وايي چي دا د خدای کلام دی او د خدای کلام هم نه دی.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿۴۳﴾

او وايي دغه کسان چي کافران دي يعني کفار مکة و هغه حق ته (چي مراد څني امر د نبوت د عليه الصلوة والسلام يا مراد دين د اسلام دی يا قرآن دی) هغه وخت چي دوی ته راغلی (يعني په اول وهلت کي د راتګ بيله فکر او غور کولو) نه دی دا مګر نه دی ښکاره سحر يعنون چي سحريت يې ظاهر هم دی.

پوه سه: چي اول حکم ددوی يعني الا افک په اعتبار د معنی د قرآن دی، او دوهم حکم ددوی يعني الا سحر مبين په اعتبار د لفظ او اعجاز د قرآن دی، غرض ددوی دا ؤ چي موږ چي مثل يې نسو جوړولای کريمه: ان کنتم في ريب مما نزلنا علی عبدنا فأتوا بسورة من مثله، دا عليه الصلوة والسلام پر موږ سحر وکړی چي له ايتان څخه د مثل د سورة يې موږ عاجزه وګرځولو.

درويش وايي: چي دا تولي خبري چي يې کولې عناداً او تکبراً يې کولې، ولي هغه د دوو مشر عتبة بن ربيعة به ويل ماهو شعر ولا کهانة ولاسحر.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: دا فعل چي خدای ﷻ مکرر راوړی یعني قالوا ما هذا، وقال الذين كفروا والتصريح بلفظ الكفر په دې انکار عظیم د دوی پر انکار او تعجیب عظیم دی من كفرهم فتدبر.

وَمَآ اٰتَيۡنٰهُمۡ مِّنۡ كُتُبٍ يَّدۡرُسُوۡنَهَا وَمَآ اَرۡسَلۡنَاۤ اِلَيۡهِمۡ قَبۡلَكَ مِنۡ نَّذِيۡرٍؕ

موږ دوی ته نه دي ورکړي یعني کفار مکې ته یعني داسي کتابونه چي په هغو کتابو کي دي دليل وي پر صحت د دوی د شرک، چي دوی دي درس کوي، او موږ نه دی استولی دوی ته تر تا دمخه یو بیرونکی یعني چي دوی ته یې دعوت ورکړی وای د توحید او دوی یې بېرولي وای پر ترک د ايمان، والحاصل چي دوی نو د څه د رکه دعوی د حقیقت د شرک کوي. او دا قرآن افک مفتری بولي او یا یې سحر بولي او علیه الصلوة والسلام ته نسبت د کذب کوي.

فائده: دا وروسته آیتونه د خدای پاک له خوا تهدید دي کفارو ته د مکې.

وَكَذَّبَ الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبۡلِهِمۡ ۙ

او تکذیب کړی دی تر دوی دمخه امتو د رسولانو چي عاد وه او ثمود وه او قوم ابراهیم وه او قوم لوط وه او اصحاب مدین وه او اصحاب ایکة وه.

پوه سه: چي دا جمله عطف ده على قال الذين كفروا باندي.

وَمَا بَلَغُوۡا مِعۡشَارَ مَاۤ اٰتَيۡنٰهُمۡ فَكَذَّبُوۡا رُسُلِىۡ ۖ فَكَيۡفَ كَانَ نَكِيۡرِ

او نه وه رسېدلي کفار د مکې و لسمي حصې ته د اما اعطينا الامم الماضية یعني د نعمتو څخه او عدد ته د هغو او طول عمر ته د هغو، دا هر امت چي ذکر سول د خپل خپل رسول تکذیب یې وکړی، نو ما هغه امم تولهٔ که څه هم تر کفار د مکې بالاوه هلاک کړه، نو څرنګه ؤ زما انکار پر هغو.

فائده: تنوين په نکير کي عوض دی د مضاف اليه څخه ای کيف کان انکاري عليهم بالعقوبة والاهلاک بصغيرهم وكبيرهم.

پوه سه: چي د کیف جواب محذوف دی ای واقع موقعه یعني ما ظلمناهم ولكن كانوا انفسهم يظلمون.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي دا بيان د اهلاک د امم ماضيهٔ چي دوی تکذيب د خپلو رسولانو وکړی بېرول دي د کفارو د مکې چي تاسي چي تکذيب وکړی د خپل رسول محمد (ﷺ) تاسي ته به هم ورته عذاب د امم ماضيهٔ راسي ... بيت:

پند گير از مصائب ديگران ..... تا نگيرند ديگران زتو پند

سوال: كذب دوه ځايه په دې آيت کي راغلی يعني وكذب الذين آه فكذبوا رسلي آه، نو به تکرار نه وي؟

ځواب: صيغه د تفعيل په اول و كذب الذين لپاره د تكثير ده او په كذبوا کي لپاره د تعديه ورسلي ته والمكذب فيهما واحد، والمعنى انهم اكثروا التكذيب، نو د دوی طبع وګرځېدل حتی چي دلاوره سوه على تكذيب الرسل يعني هر چا ته به يې ويل چي دروغ مه واياست چي دا وينا د دوی عادت وګرځېدی حتی رسولانو ته يې هم وويل چي دروغ مه واياست، او بل ځواب دادی چي اول كذبوا مطلق دی يعني مقيد په مفعول پوري نه دی، ولي منزل منزلة اللازم دی، او دويم مقيد په مفعول سره چي رسلي دی، نو دويم كذبوا تفصيل دی د اجمال د اول كذبوا، نو ځکه يې عطف بالفاء پر وکړی، او مصنف د بحر المواج وايي چي ضمير د فكذبوا رسلي راجع دی د کفارو ته د مکې، عطف دی پر ما بلغوا، فلا تكرار ايضًا ولي د دمخه د وكذب الذين من قبلهم څخه خو کفار د امم ماضيهٔ مراد وه فافهم.

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُم بِوَاحِدَةٍ أَن تَقُومُوا لِلَّهِ

ووايه يا محمد (ﷺ) و کفارو ته مکې، زه و تاسي ته وعظ او نصيحت کوم "بواحدة" اي بخصلة واحدة يعني په يوه خوی سره چي هغه مادل عليه قوله "ان تقوموا لله".

پوه سه: چي مراد له قيام څخه متعارف معنا نه ده يعني ضد الجلوس والرقود بلکې مراد ځني قصد مصمم دی په يو کار کي او قصد کول دي و هغه کار ته كما في قوله تعالى: ان تقوموا لليتامى بالقسط، ومعنى "لله" داده چي دا نتصاب ستاسي به خاصةً لله وي او تعصب او عناد او تقليد الاباء به نه وي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوْا

يعني دوه دوه يا يو يو (ولي چي اذدحام وي خاطر او فكر مشوش كرځي، دا دوه لفظه حال دي له فاعل څخه د تقوموا) وروسته به غور او فكر وكړئ په حال كي د محمد ﷺ يعني له ابتداء څخه د بلوغ الى وقت دعوى النبوة، يعني چي دى ليونى ؤ يا ساحر ؤ يا شاعر ؤ يا كاهن ؤ، بلكې قريشو به محمد ﷺ امين مكة باله. دا جمله عطف ده پر تقوموا.

الاعراب: ان تقوموا په تأويل د مصدر يا مجرور محلاً دى بدل دى د واحدة څخه يا يې عطف بيان دى د واحدة يا مرفوع محلاً ده په حذف د هو چي مبتداء ده او يا منصوب محلاً ده په تقدير د اعني چي فعل او فاعل دي.

مَا بِصَاحِبِكُمْ مِّنْ جِنَّةٍ

نسته په صاحب كي ستاسي، يعني نفسه المباركة ﷺ هيڅ نوع د جنون، كلمه د من لپاره د استغراق د نفي دى.

پوه سه: چي دا جمله استيناف دى مسوق له جانبه څخه د خداى ج لپاره د تنبيه پر فائده د فكر او د نظر او تأمل. حاصل ددې استيناف دادى چي داسي لويه دعوى كول يعني الرسالة من الله چي تر دې دعوى لاندي ملك الدنيا و الآخرة ده يا به مجنون كوي چي هغه په رسوايي سره باك نه كوي چي څوك مطالبه د برهان ځني وكړي وظهور عجزه. او يا به يې هغه سړى كوي چي مؤيد من عند الله او په نبوت سره ښائسته وي او كه څوك دليل او برهان ځني وغواړي دى ډاډه وي چي د فضيحة سره نه مخامخ كېږم، او كفارو ته د مكې دا معلومه وه چي انه ﷺ كما مر ارجح الناس عقلاً واصدقهم قولاً واذكاهم نفساً وافضلهم علماً واحسنهم اخلاقاً وعلماً، او ټوله كمالات بشريه په ده كي موجود دي: ... ع:

آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

نو بايد چي مكې وال يې تصديق د نبوت وكړي او سره د مذكوره حالاتو ظاهرونكى دى د معجزاتو باهراتو هم دى.

نكته: تعبير يې د عليه الصلوة والسلام په صاحب سره وكړى، ددې لپاره چي دده

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

مبارک حالات تر نورو خلکو تاسي مکې والو ته ښه معلوم دي، لانه نشا، بين اظهركم كمامر سابقًا، او بل دليل د صحت د دعوى د نبوت دادى چي دومره لويه دعوه چي څوک کوي يا به يې لپاره د جلب د نفع کوي، هغه په عليه الصلوة والسلام کي نسته، حيث يقول كريمه: ماسألتكم من اجر فهو لكم، او يا به يې دفع د ضرر کوي هغه خو هم په دې دعوه کي متصور نه دی، ولي چي په دې دعوىٰ کي عداوت د قوم اهل مکه بلکې د ټوله عرب بلکې د ټولې دنيا والو موجود دی، نتيجه دادهٔ چي دعوىٰ نفع يا دفع د ضرر في غير هذه الدنيا متوقع ده، نو اصل غرض دده هغه ده.

إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُم بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝

نه دی دی (ﷺ) مگر بېرونکی تاسي لره چي شرک مو مذهب گرځولی دی له حضور څخه د عذاب سخت، يعني كه له شرک څخه بېزاره نه سئ او توحيد ته غاړه نه کښېږدئ، چي مراد له عذاب شديد څخه عذاب دی په ورځ کي د قيامت چي ستاسي په مخ کي دی، له ابن عباس رض څخه روايت چي دا آيت چي نازل سو "وانذر عشيرتک الاقربين" نو عليه الصلوة والسلام سهار وختي د صفا و غره ته وختي نو يې نعره وکړه يا بني مهر يا بني عدي (الى غير ذالک) و کوچني کوچني قباٸيلو ته د قريشو حتى چي د ټولو قباٸلو يو سړی يا دوه راغله چي سره جمع سوه، نو رسول الله ﷺ ورته وويل چي تاسي راته ووایاست چي که زه خبر درکړم چي ددې خوا څخه يو لښکر را روان دی چي ستاسي د غارت اراده لري يعني حمله وکړي، تاسي يې زما سره منئ؛ ټولو ورته وويل ما جربنا عليک الا صدقًا (مونږ نه دی تجربه کړی پر تا باندي مگر رشتيا، يعني نو دا خبره ستا منو) نو عليه الصلوة والسلام ورته وويل فاني نذير لكم من بين يدي عذاب شديد، فقال ابو لهب تبًا لک ساٸر اليوم (هلاک دي وي تا لره ټوله عمر) الهذا جمعتنا فانزل تبت يدا ابى لهب الى اخير السورة. بخاري.

قُلْ مَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ

هغه چي زه سوال وکړم له تاسي څخه د مزدورۍ (يعني پر تبليغ د رسالت) په هغه کي ستاسي غرض دادی چي لا اسئلكم شيئًا، لکه يو سړی چي بل چاته ووايي "ان اعطيتني شيئًا فخذه، وانت تعلم انه لا يعطيک شيئًا" نو پر دې تقدير كلمه د

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

ما شرطيه ده مفعول د سألتكم ده، وهذا التقدير مروي عن قتادة، او بعض مفسرين وايي چي كلمه د ما موصوله ده او عائد يې محذوف دی او كلمه د من بيان د شي او فهو لكم خبر دی د ما موصوله، پر خبر يې فاء داخله كړه لتضمن كلمة ما للشرط والتقدير على هذا التقرير اى الذي (معنی د ما موصوله ده) سألتموه (دا ضمير عائد محذوف دی) فهو لكم اى ثمرته تعود اليكم، نو دا و هغه آيت ته اشاره ده لا اسئلكم عليه اجرًا الا المودة في القربٰى، نو د فهو لكم معنی داده چي قربٰى زما قربٰى ستاسي ده، قال ابن عباس.

إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

نه دی زما اجر او ثواب په تبليغ كي د رسالت مگر پر خدای ﷻ، يعني في غير هذه الدنيا وهو العقبٰى، او خدای ﷻ پر هر شي حاضر دی يعني عالم دی فيجازي كل واحد على اعتقاده وعمله، شيخ سعدي قدس سره السامي چه خوش گفته درباب اخذ الاجرة على التبليغ والتعليم:

زيان ميكند مرد تفسير دان ..... كه علم و ادب ميفروشد به نان

كجا عقل يا شرع فتوی دهد .... كه اهل خرد دين بدنيا دهد

سوال: على خو كلمه د الزام ده او سره ددي پر خدای شی واجب نسته؟

ځواب: معنی يې داده تفضلاً منه بناء على وعده بذلك، نو دا كلمه د الزام مثل ما ورد في الحديث المتفق عليه قال رسول الله ﷺ يا معاذ هل تدري ما حق الله على عباده وما حق العباد على الله (اى تفضلاً بناء على وعده) قلت الله ورسوله اعلم قال: حق الله على العباد (اى لزومًا واجبًا) ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئًا وحق العباد على الله (اى تفضلاً) على ان لايعذب من لا يشرك به شيئًا.

درويش وايي: د اخير ددې حديث شرح وبيان طويل مذكور في شروح البخاري ومسلم.

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

پوه سه: چي قذف رمی دی من بعيد بنحو الحجارة او السهم نو استعارة لمعنی الالقاء والباء للتعدية، والمراد بالحق الوحي اى يلقى الوحي وينزله على من اختاره من

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

عباده، اهل الله وايي چي اجتبأ د خداى ؒ ليس لعلة والاصطفاء ليس بحيلة، او يا مراد رمي دى اى يرمي بالحق على الباطل فيدمغه (د باطل سر ورمات كړئ) او يا معنى داده چي حق چي دين د اسلام دى و اطرافو ته د مځكي غورځوي يعني رسوي، نو پر دي تقدير دا آيت وعده ده چي اسلام به د ټولي نړۍ اقطارو ته ورسيږي، په حديث شريف كي چي روايت يې احمد ؒ كړى دى عن المقداد ؓ دى وايي چي ما واورېدل د رسول الله ﷺ څخه انه لايبقى على ظهر الارض بيت مدر (د خاورو كور) ولا وبر (نه د اوبڼ د وړيو) الا ادخله الله كلمة الاسلام الى اخير الحديث. وايي چي بيت مدر او وبر چي په حديث شريف كي راغله د عصر نبوي پر رواج چي بيوت اكثر يا د مدر وه يا د وبر وه، ورنه اسلام به داخلېږي په بيوت كي هم چي په ګچو يا د او سپني په ګاډرانو او يا په سيخ او كانكرېټ الى غير ذالک جوړ سوي وي، كما هو المروج في الزمان الحاضر (۱۴۳۱) "علام الغيوب" دى ډېر زيات خبر دى په ډېرو غيبو شيانو يعني له مخلوق څخه.

فائده: علام كه په رفع سره وي كما في المصاحف المطبوعة، نو صفت دى د ربي چي اسم د انّ ؤ لكن حملاً على محله، يا بدل دى د يقذف د ضمير مستتر څخه چي راجع و ربي ته دى، يا خبر ثاني د ان دى او يا خبر د مبتداء محذوفي دى اى هو علام الغيوب، اهل تجربه علماء وايي چي علام الغيوب چي څوک ورد وګرځوي او په شبانه روز كي يې پنځه سوه (۵۰۰) واره وايي سره د يا نداء يعني يا علام الغيوب علمني، قوت ه حافظه به يې قوي سي او هېره به يې زائله سي، والله على كل شيئ قدير.

قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿۴۹﴾

ته ووايه يا محمد (ﷺ) چي راغلى حق يعني القرآن والاسلام والتوحيد، او نه به سي ښكاره باطل چي شرک يعني د باطل روح قبض سو.

درويش وايي: چي مراد عند اكثر المفسرين له عدم ظهور څخه د شرک او بېرته راګرځېدلو څخه د هغه په مكه معظمه كي دى كما يدل عليه الحديث المروي عن ابن مسعود ؓ چي رسول الله ﷺ داخل سو مكې ته يعني في عام فتحها، او پر شاو خوا د كعبې مباركې (۳۶۰) بتان موجود وه، نو د عليه الصلوة والسلام په لاس كي لكړه وه يعني يو لرګى ؤ، بت به يې په واهه و يقول: جاء الحق ومايبدئ الباطل وما يعيد، وجاء مثله في موضع آخر من القرآن قال عز من قائل: بل يقذف بالحق على الباطل

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فيدمغه فاذا هو زاهق، اى ذاهب، البغوي رح. وايي چي كفارو د مكې و عليه الصلوة والسلام ته وويل: انک قد ضللت حتى تركت دين ابائک، فانزل الله ﷻ هذه الآية.

قُلْ إِن ضَلَلْتُ فَإِنَّمَآ أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِى

ته وو ايه يا محمد (ﷺ) دوى ته، يعني دغه دين چي عبارت له توحيد څخه دى چي ما خپل دين گرځولى دى كه گمراهي وي لكه تاسي چي وايااست. يعني وبال ددې ضلال خو ماته راجع دى، نو زه به څرنگه پېرزوينه د وبال پر ځان كوم سره ددې چي لېونى نه يم او ماته يوه دنياېي نفع هم نسته پكښې.

وَإِنِ ٱهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِىٓ إِلَىَّ رَبِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾

او كه زه پر هدايت يم په دغه دين كي، نو دا هدايت له جانبه څخه د خداى ج بالوحي الي، ولي تاسي اهل مكه ته زه معلوم يم چي امي يم، نه په دې ښار كي د مكې ما له يو چا څخه يو شى ليكلى دى او نه مې قرائت پر يو چا ويلى دى، نو چي دا اهتداء په وحي الهي ده زما د ځان له خوا نه ده، نو پر تاسي اهل مكه دا واجبه ده چي زما متابعت به كوئ فتهتدوا كما اهتديت، والحاصل ان هذا استدلال على النبوة.

په تحقيق خداى ﷻ اوريدونكى دى د اقوالو د خلكو او نژدې دى خلكو ته (نه په مكان كي) بلكې په قدرت او علم پر هر ضال او مهتد كي كه څه هم ضال خپل ضلال پټ ساتي ... ابيات:

دوست نزديكتر زمن بمن است .... وين عجبتر كه من ازو دوام
چه كنم با كه تـوان گفت كه او ..... در كنار من و من ازو مهجورم
ع :..... نعره كمتر زن كه نزديكست يار

وهذه الآية اشارة الى احال اهل الشهود فانهم يراعون الادب في كل حال مع الرب ج. نو نعرې نه وهي كما لايصح القريب القريب.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ فَزِعُوا۟ فَلَا فَوْتَ

"ولوترى" ايها المخاطب الصالح للخطاب "اذ فزعوا" يعني وقت فزع الكفار فقيل عند الموت، وقال قتادة رح عند البعث، وجواب لو محذوف يعني لرئيت امرًا فظيعًا "فلا فوت" يعني لهم يعني فلا يفوتون الله، يعني نه په تېښته او نه په ورکره

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د فديه د ځان د خوا چي ځان دي له عذابه په وساتي او نه په قلعه کي د حفاظت.

﴿وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ﴾

او دوی به ونيول سي لپاره د عذاب له نژدې ځايه څخه، قيل من ظهر الارض الى بطنها يعني القبر او من موقف الحساب الى النار.

﴿وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ﴾

او وويل دوی چي مونږ ايمان راوړی دی ای بمحمد ﷺ انه رسول الله.

يوه سه: چي دا اقرار ددوی هغه وخت دی چي سكرات الموت پر ده راسي او ملائكة الموت مع المسوح فيه نار، دوی ووينې او يا عند البعث من القبور اذا عاينوا العذاب. او يا چي دوږخ ته داخلېږي.

تفريع: بعض مفسرين چي په يوم البدر سره تفسير كوي بعيد دی. ولي چي په يوم البدر كي خو دوی امنا به نه وايه حتى چي د ابن مسعود رضی الله عنه څخه روايت دی چي زه په قتلي ؤ كي د بدر گرځېدم پر ابو جهل پېښ سوم چي مړ نه ؤ، نو تر ږيري مي ونيوی او داسي مي ورته وويل الحمد لله الذي اخزاک يا عدو الله. ده راته وويل بما اخذ انى الله هل زاد على رجل قتله قومه. يعني آمنا بمحمد ﷺ يې نه وويل بلې خپل كبر يې ښكاره كړی.

﴿وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ﴾

يوه سه: چي تناوش اخذ الشيئ من مكان قريب، والمعنى اني لهم ان يتحركوا ويطلبوا الايمان والتوبة "من مكان بعيد" د لېري ځای څخه، ولي چي تناول د ايمان او توبه په وخت كي د تكليف بالايمان ؤ في الدنيا بالاختيار وقد بعد ذالک الوقت.

يوه سه: چي ددې ايمان او توبې د كافرانو مثال چي يو سړی چي يو شی چي دده څخه په مقدار د يوه زراع لېري وي نو دی خو هغه شی په اساني سره را اخستلای سي، اما چي هغه شی چي يو فرسخ مثلاً لېري وي، نو د هغه را اخستل وده ته محال دی كذالک الكفار حين كانوا في الدنيا ودوی ته ايمان او توبه ډېره نژدې وه، اما چي دوی په سكرات كي سوه يا له قبرو څخه بعث سي بيا نو تناول د ايمان بمحمد (ﷺ) او توبه له شرک څخه ډېره لېري سوه، چي دوی ته يې تناول ممكن نه دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ

او حال دا دی چي دوی کړی ؤ کفر د مخه تر دې.

پوه سه: چي د (به) ضمیر یا راجع دی خدای ته چي د هغه د مخه تېر سو ځو واره، علام الغیوب سمیع قریب الا علی الله ان ربي یا محمد ﷺ ته راجع دی، چي ذکر یې په دې قول کې تېر سو ما بصاحبکم او یا و قرآن ته المذکور بقوله جاء الحق او یا وعذاب المفهوم من قوله واخذوا.

پوه سه: چي وقد کفروا حال دی له فاعل څخه د قالوا او د من قبل معنی داده قبل ذالک الوقت یعني في اوان التکلیف.

وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

او دوی ویشتل کوي له لېرې ځای څخه. مجاهد رح وایي چي دوی ویشتی محمد ﷺ په داسې شي سره چي دوی علم نه پر درلودی، یقولون، مفتر، شاعر، کاهن، مجنون، ساحر، کذاب وهذا تکلم بالغیب، او قتاده رح وایي چي په حال کي د اخرت دوی ویشتل کول په غیب سره بمجرد الظن الباطل حیث یقولون لا بعث بعد الموت ولا حساب ولا جنة ولا نارًا.

پوه سه: چي دا آیت تمثیل دی د دوی د حال په حال سره د هغه چا چي دی ښکار کوي او غشی ولي و داسې شي ته چي ویني یې نه له ډېره ځایه څخه چي هیڅ امکان د رسېدو د غشي و هغه صید ته نه وي.

فائده: ویقذفون، عطف دی علی قوله وقد کفروا به.

سوال: [illegible] خو مضارع ده او قد کفروا خو ماضي ده فکیف حال العطف؟

ځواب: یقذفون حکایت د حال ماضیه دی یعني یقذفون که څه هم په معنی کي د ماضي ده لکن چونکه دا یو حال عجیب ؤ، نو یې حاضر فرض کړی، تعبیر یې په مضارع په معنی د حال ښني وکړی، وبیانه مفصلاً في کتب النحو، چي د ایمان وخت چي دنیا وه پر تا تېره سوه کافر اوس ایمان غواړي احمق.

این خیال است و محال است و جنون

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ

پوه سه: چي حيل فعل مجهول دی نحو قيل او مفعول مالم يسم فاعله يې بينهم دی چي ظرف دی.

سوال: مفعول مالم يسم فاعله خو مرفوع وي، او بينهم خو منصوب دی؟

ځواب: هو! لکن چونکه د بين غالب استعمال په ظرفيت کي دی چي نصب غواړي، دلته که څه هم فاعل د فعل مجهول دی چي بايد مرفوع وای، لکن دی يې پر خپل غالب حال چي نصب دی پرېښو، او بعض نحات وايي چي حيل مسند و خپل مصدر ته دی ای وقع الحيلولة.

درويش وايي: چي دا دواړه احتماله په هغه محاوره کي جاري دي وقد حيل بين العير والنزوان.

ترجمة الآية: حائل او واقع کړل سو په منځ کي د کافرانو او د هغه شي چي ددوی اشتهاء ورته کېږي يعني ايمان د تني ورځي به موږ ته فائده وکړي او يا نجات له اوره څخه به پيدا کړو يا به مو خدای ج دنيا ته بيرته واستوي موږ به ايمان راوړو، يأكل مايشتهيه الطبع من الماكولات والمشروبات وغيرها التي كانت ميسرة لهم في الدنيا.

كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِّن قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّرِيبٍ ﴿٥٤﴾

لکه چي داغسي فعل کړل سوی وُ په اشباهو سره ددوی يعني كفار الامم الماضية دمخه تر کفارو د مکې، چي هغه هم په شک کي وه د بعث بعد الموت بلکې منکر وه. يا له نزول څخه د عذاب په شک کي وه لکه کفار مکه "مريب" چي دوی يې په تردد کي واقع کړي وه.

درويش وايي: چي الحمدلله والمنة والتوفيق والصلوة والسلام عليه الصلوة والسلام خير البرية وآله وصحبه البررة چي تفسير د سورة سبا پر نهه بجې د دوشنبې د ورځي اته ويشت د شهر شعبان سنه (۱۴۳۱) هجري قمري وپای ته ورسېدی. وروسته به تفسير د سورة الملائكة شروع سي ان شاء الله العزيز.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سُوْرَةُ فَاطِرٍ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسٌ وَّاَرْبَعُوْنَ اٰيَةً وَّخَمْسُ رُكُوْعَاتٍ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سورة الملائكة، روح المعاني په اصل نوم سورة فاطر ياد كړى دى او سورة الملائكة يې وروسته ذكر كړى دى، او دا سورة ټوله مكي دى كما روى عن ابن عباس وقتادة وغيرهما، او ټوله مفسرين وايي چې آيتونه يې پنځه څلوېښت دي او روح البيان وايي چې بعض قراء يې آيتونه شپږ څلوېښت بولي.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

ټوله ثناء او صفت خاص خداى ﷻ لره دى (نو الف لام لپاره د استغراق دى كما هو مذهب اهل السنة) او يا جنس ثناء و صفت خداى ﷻ لره دى كما هو مذهب المعتزلة.

درويش وايي: قال في المطول وومآلهما واحد چې دى خالق د اسمانو او مځكې دى بېله مثال سابق.

پوهه: چې فاطر صفت د الله تعالى دى.

سوال: د فاطر اضافت خو معمول ته لفظي ده يعني تعريف نه فائده كوي كما تقرر في النحو نو دى خو نكره دى، نو څرنګه صفت د الله واقع كېداى سي چې معرفة دى؟

ځواب: اضافت د صفاتو و معمول ته هلته لفظي دى چې صفت په معنى د حال يا استقبال وي كما تقرر في النحو دلته خو فاطر په معنى د ماضي دى نو اضافت يې معنوي دى وهي يفيد التعريف كما في كتب النحو او څوک چې دا اضافت لفظي بولي جعل فاطر بدلاً عن الاسم الجليل، وفي روح البيان وهو قليل في المشتق.

جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا

ګرځونكى دى خداى ﷻ ملكو لره رسولان يعني وسائط بين الله وانبيائه والصالحين من عباده چې بندګانو ته رسالات د خداى ﷻ رسوي يعني يا په ذريعه د وحي كما للانبياء او الالهام او الرؤيا الصالحة كما للصالحين من عباده، او يا معنى داده چې دوى رسوي اثار د صنع د خداى ﷻ كالامطار و الثلوج والرياح وغيرها من امور العالم وهم الملائكة الموكلون بامور العالم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: اضافت د "جاعل" و ملکو ته لفظیه دی یعني اضافت د صفت و معمول ته ولي چي جاعلاً عمل کړی دی په رسلاً کي نصب یې ورکړی دی وقد تقرر في النحو چي اعمال د جاعلاً په مفعول ثاني کي چي رسلاً دی نه دی روا بیله اعمال په مفعول اول کي چي الملائکة دی، نو جاعل دلته په معنی د حال دی یا د استقبال دی الی محمد ﷺ في الحال والی خواص امته في الاستقبال کما عرفت من معنی الرسالة بحیث یشمل الرؤیاء الصالحة والالهامات، نو پر دې تقدیر چي دا اضافت لفظیه سي مفید د تعریف نه سي. نو جاعل صفت د الله نه دی بلکې بدل یې دی، روح البیان وایي چي مراد له ملکو څخه جبرئیل او میکائیل او اسرافیل او عزرائیل والحفظة الکرام الکاتبین ونحوهم. بعض مفسرین وایي چي اسرافیل هیڅ نبي نه راغلی بیله محمد ﷺ، او په انسان العیون کي وایي چي اسرافیل و علیه الصلوة والسلام ته شپږ میاشتي د مخه تر نبوت دده راتلی چي علیه الصلوة والسلام به یې اواز اورېدی او شخص دده به یې نه لیدی.

اُولِیۡۤ اَجۡنِحَةٍ مَّثۡنٰی وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ؕ

چي خاوندا کي دغه ملائکه د وزرو.

فائده: اولی جمع د ذو ده خلاف اللفظ، او اولی اجنحة بدل دی له الملائکة څخه په قول د مظهري، او روح البیان وایي صفت دی د رسلاً.

فائده: تر الف وروسته یې واو لیکلی دی په حال کي د نصب او جر تاچي التباس په الی حرف جر سره رانه سي، او په حال کي د رفع یې هم په واو سره ولیکی حملاً علیها، روح البیان "مثنی" لفظ یې مفرد دی او معنی یې مکرره ده ای اثنین اثنین "وثلث ورباع" درې درې او څلور څلور، قتاده او مقاتل رح وایي چي معنی یې داده چي بعض ملکي دوه وزرونه لري او بعض درې او بعض څلور.

فائده: دا مثنی وثلث ورباع لپاره د حصر نه دي یعني چي وزرونه د ملکو په دغو درو کي حصر دي ولدفع توهم الحصر. قال الله تعالی:

یَزِیۡدُ فِی الۡخَلۡقِ مَا یَشَآءُ ؕ

خدای ﷻ زیاتوي په خلق د وزرو د ملکو هغه قدر چي د خدای ﷻ ورته مشیت او اراده سي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بوه سه: چي مثنی وثلث ورباع په محل کي د جر دي صفات دي د اجنحة ؤ.

بوه سه: چي يزيد في الخلق آه يوازي په زيادت د وزرو د ملکو خاص نه دی بلکې و زيادت ته د نور مخلوق هم شامل دی، روی مسلم في الصحيح عن ابن مسعود رض في تفسير قوله تعالی لقد رئی من آيات ربه الکبریٰ چي د معراج په قصه کي راغلی دی قال رئی (يعني رسول الله ﷺ) جبرئيل في صورة له ستمائة جناح ينتشر من ريشه الدر والياقوت.

بوه سه: چي جمله د يزيد في الخلق آه جمله مستانفه ده او ردت لپاره د دلالت پر دې چي دا تفاوت د ملکو په وزرو کي يا نور زيادات په خلق کي دا صرف او صرف په مشيت پوري د خدای ﷻ مربوط دی لحکمة لا امر يستند عنه ذواتهم.

فائده: پوه سه! چي دا آيت شامل دی زياداتو لره د صور او معاني کملاحة الوجه وحسن الصوت وسماحة النفس وزيادة العقل والفهم وغير ذالک، او هغه چي بعض مفسرين لکه ابن شهاب چي وايي چي مراد ددوی زيادة الخلق حسن الصوت دی، يا قتادة رح وايي چي ملاحة د سترګو مراد دی، او بعض وايي زيادت د عقل او فهم مراد دی کل ذالک عن سبيل التمثيل لا علی سبيل الحصر والتعيين کذا في روح المعاني و روح البيان وقد اورد في ذالک بيانًا طويلاً والمظهري وغير ذالک فافهم.

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①

په تحقيق خدای ج پر هر شي قادر دی هذه الآية بمنزلة الدليل على الاستيناف المذكور كما لا يخفى.

مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَّحْمَةٍ

هغه چي ورکړی دی خدای ج و خلګو ته ''من رحمة'' ای نعمة دينية کالايمان والعلم والنبوة وتوفيق الحسنات او دنيوية کالمطر والرزق والامن والصحة والجاه والجلال والمال والولد.

درويش وايي: چي تول مفسرين پر دې متفق دي چي په دې کي مجاز دی، ولي چي اصل معنی د فتح خلاصول دي د مغلق شي لکه يو مرغه چي په قفس کي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

بندي وي پند يعني دروازه ورخلاصه کړل سي نو مرغه و خپل سر ته ايله سي والاطلاق كناية عن الاعطاء كما قيل اطلق السلطان الجند ارزاقهم (ورکړې باچاه و لښکريانو ته تنخاوي ددوی) فالفتح مجاز عن الارسال بعلاقة السببية، فان فتح المغلق سبب لاطلاق مافيه وارساله. حاصل د کلام دادی چي دا ارزاق د عبادو گويا بند وه په قفس کي د مشيت د خدای او خدای دروازه ورخلاصه کړه حتی چي بندګانو ته ورسېدی وهذا هو معنى الاعطاء فافهم.

فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۖ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ

نو منع کونکی نسته د هغه نعمت چي له چا څخه يې بند کړي او يمنع من اعطائها او هغه رحمت چي منع کي خدای له چا څخه د هغه رحمت او نعمت اله کونکی نسته.

سوال: په اول کي ضمير مؤنث راوړی يعني لها، او وروسته يې ضمير مذکر راوړی يعني له حکمت يې څه دی؟

ځواب: د موصول اول يعني ما بفتح الله بيان خدای ﷻ په رحمت سره وکړی، نو يې مراعات د لفظ د رحمت په ضمير مؤنث راوړی، او دوهم موصول يعني مايمسک عام دی رحمت او غضب دواړو ته شامل دی په مراعات د لفظ ما ضمير مذکر يې راوړی فافهم.

درويش وايي: چي په دې آيت کي فتح تر امساک دمخه راوړه اشاره د هغه حديث قدسي ته ده ان رحمتي سبقت غضبي او کما قال فتدبر "من بعده" ای من بعد امساکه تعالی.

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

او خدای غالب دی پر ما يشاء چي څوک مانع د مشيت دده نسي کړ ځدای "الحکيم" چي د حکمت او فائدې له داثرې څخه وتلي عبث کار و ته نه کوي، بخاري او مسلم له مغيره بن شعبة څخه روايت کړی دی چي رسول الله ﷺ به وروسته تر لمانځه دا ورد وايه: لا اله الا الله وحده لاشريک له، له الملک وله الحمد. وهو علی کل شيئ قدير. لامانع لما اعطيت ولا معطي لما ملعت ولا ينفع ذا الجد منک الجد (او فائده نه کوي خاوند تمد غنٰی ستا له عذابه څخه غنٰی دده)

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي ابن المنذر له عامر بن عبد قيس رض څخه روايت کړی دی چي څلور آياته د کتاب چي زه ووايم زه باک نه کوم ما اصبح علي وامسیٰ، هغه دغه آيتونه دي (۱) مايفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها وما يمسک فلا مرسل له من بعده (کمامر آنفًا) (۲) وان يمسسک الله بضر فلا کاشف له الا هو وان يروک بخير فلا راد لفضله (ترجمه يې ظاهره ده) (۳) وسيجعل الله بعد عسر يسرًا (۴) وما من دابة في الارض الا على الله رزقها، روح المعاني وايي وبعد مابين الله سبحانه انه الموجد للملک والملکوت (ای العالم السفلي والعالم العلوي) والمتصرف فيهما على الاطلاق (يعني بېله شريکه) امر الناس قاطبة (ټوله) او يا اهل مکه کما روى عن ابن عباس رض واختاره الطيبي بشکر نعمه عزوجل انتهی.

درویش وايي: چي ورته شان نزول مظهري او روح البيان هم بيان کړی دی فقال:

يَأَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ

ای ټولو خلکو يا ای اهل مکه تاسي يې ياد کړئ نعمت د خدای ج (مراد له ذکر څخه د نعمت شکر د نعمت يعني چونکه نعمت صرف او خاص زما د خوا دی بېله شراکته د چا نو تاسي بايد خاص زما شکر وواياست چي اشاره و توحيد ته ده او کفران زما د نعمت ونه کړئ چي زما سره په معبوديت کي بل څوک شريک کړئ).

پوه سه: چي نعمت خاصه د اهل مکه اوسېدل ددوی دي په حرم کي ومنع الغارات منهم او نعم عامه د خدای ج دي جعل الارض کمهد (لکه زانګو د طفل) ورفع السماء بلا عمد (بېله ميلانو) وخلقکم وزاد في الخلق مايشاء وفتح ابواب الرزق ولا ممسک له په راتلونکي آيت کي خدای ج له دې څخه کوي چي بل چا لره دي زما په صنع کي مدخل وي حتى يستحق الاشراک به.

درویش وايي: چي له معاذ رض څخه مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته روايت راغلی دی چي عليه الصلوة والسلام وويل: لايزال (همېشه) يد الله مبسوطة على هذه الامة (بسط اليد کنايه ده د رزق کثير څخه) مالم يرفق خيارهم بشرارهم (چي نرمي او غوړه مالي نه کوي خيارهم ددې امت د بدو خلکو ددې امت يعني ګناه کاران ددې امت) ويعظم برهم فاجرهم (او تعظيم نه کوي ښه ددې امت د فاجر د امت) ويعن قرائهم امرائهم على معصية الله (مرسته نه کوي قراء يعني علماء د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

امت د امراء د امت پر معصیت د خدای) فاذا فعلوا ذالک نزع الله یده عنهم (چي دوی دغه مذکوره کارونه وکړي خدای خپل لاس ځني کش کړي.

بوه سه: چي نزع الید کنایه ده له تنګي څخه د رزق انتهی.

حکایت: له شیخ ابو یعقوب رح څخه روایت دی چي زه یو وخت په حرم محترم کي وم او ډېر ورځي سوم چي لس ورځي مي د خورک هیڅ شی نه ؤ خوړلی، نو په بدن کي مي ضعف محسوس کړی، نو نفس مي راته وویل چي ته یوې شېلې ته د مکې ووځه شاید چي یو خوارکي شی به پیدا کړې، نو ووتم په شېله کي یو شلغم چا غورځولی ؤ هغه مي راواخستی، څرنګه چي ما یې په خورک شروع کول یو سړی راغلی ماته کښېنستی او دسترخوان یې پېچلی زما و مخ ته کښېښو وقال هذه لک. ما ورته وویل چي څرنګه دي زما تخصیص وکړی؟ ده راته وویل چي موږ (یعني په کښتۍ کي سپاره خلک) د لسو ورځو رایسته په دریاب کي ؤ حتی چي کښتۍ د غرق په حالت کي سوه، نو هر چا د کښتۍ د سواریانو پر ځان نذر کښېښو چي که موږ سالم له کښتۍ څخه ووتلو زه به فلانی شی خیراتوم، نو ما پر ځان دا نذر وکړی ان خلصني الله عن الغرق زه به دغه شی (اشاره یې و سترخوان ته وکړ) خیراتوم پر اول سړي چي سترګي مي پر ولګېږي د مجاورینو څخه د حرم، نو دادی پر تا مي اولاً سترګي ولګېدې. ما ورته وویل چي ته دسترخوان خلاص کړه، ده چي سترخوان خلاص کړی په سترخوان کي غوړه ډوډۍ وه او بادام وه د پوسته را ایستلي او د جوز مغزونه او کوره وه. نو شیخ یعقوب رح وایي چي ما یو مټ د هر شي واخستی هغه سړي ته مي وویل رد بالباقي الی صبیانک هدیة مني الیهم. شیخ قدس سره وایي چي ما باره پر خپل ځان منت وکړی چي رزق په تا پسي را راوان ؤ د لسو ورځو رایسته تا یې په شېله کي طلب کاوه، صائب چي یو نامورړی شاعر دی وایي:

صائب فریب نعمت الوان نمی خوریم .... روزئ خود زخوان کرم میخوریم ما
کشاده عقدهٔ روزی بدست تقدیر است .... مکن ز رزق شکایت ازین و آن زنهار

ومن یتوکل علی الله فهو حسبه:

آنان که زره وار بصورت محقر اند .... فرد از خیال وناز بفردوس ننگرند

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ ؕ

آیا سته یو خالق غیر د الله ج څخه چي تاسي ته دي رزق درکړي له اسمان څخه په اوربشت سره یا د مځکي په نباتاتو سره، والاستفهام للانکار یعني نسته خالق غیر الله.

پوهه: چي من اول زائد دی، ولي استفهام لپاره د انکار دی په معنی د نفي او وروسته تر نفي من زائد راځي لپاره د استغراق د نفي کما هو القانون النحوي.

فائده: حمزه او کسائي رح لفظ د غیر په جر سره وایي نظرًا الی لفظ خالق لانه مجرور لفظًا، او نور قراء یې په رفع سره وایي حملاً علی محل خالق، ولي چي خالق مبتداء مرفوع محلاً او غیر الله یې خبر دی، او یا خالق مبتداء ده محذوف الخبر. تقدیره هل لکم (هذا هو الخبر المحذوف) من خالق غیر الله، او پر دې تقدیر غیر الله صفت د خالق دی.

سوال: غیر الله خو مضاف دی و معرفې ته او خالق خو نکره دی فکیف یصح التوصیف؟

ځواب: نحات وایي چي لفظ د غیر متوغل في الابهام په اضافت و معرفې ته نه معرفه کېږي حتی یصح هذا الترکیب هل جائک رجل غیر زید، او جمله د یرزقکم آه کلام ابتداء دی لامحل له من الاعراب روح المعاني، او مظهري دا احتمال راوړی دی چي د یرزقکم جمله په محل کي د جر ده حملاً علی اللفظ یا په محل کي د رفع حملاً علی المعنی صفت د خالق وي آه، روح المعاني هغه په ډېر بسط سره رد کړې ده فارجع الی هذین التفسیرین مع التدبر الخالي من التعصب.

لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ ۝

نسته معبود بالحق بیله ده. نو له دې سببه ایها المشرکون تاسي مصرف له توحید څخه د معبود بالحق الی المعبودات بالباطلة او سره ددې چي تاسي په دې سره اقرار کوئ چي خالق د سمٰوات والارض بلکي د انس او جن وغیرهم او رازق د تولو هم دی دی وبس.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

﴿وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ﴾

که کفار مکه ستا تکذیب کوي په دعوه کي د توحید د معبود او بعث بعد الموت او ثواب و عقاب، په تحقیق سره تکذیب کړل سوی دی د ډېرو رسولانو د خپلو قومو له خوا تر تا دمخه.

یوه سه: چي ان شرطي دی او اصل جزاء یې محذوف ده یعني فلا تحزن ته غم مه کوه لان البلیة اذا عمت هانت، پښتانه وايي: د عالم سره غم نه غم، او یا یې جزاء داده فتاس (ته اقتداء وکړه بمن کان قبلک چي هغه هم د تکذیب د قوم سره دست ګرېوان وه پر ځای د جزاء دا قول دی (فقد کذبت آه) دا اقامت سبب دی په ځای کي د مسبب.

فائده: رسل چي یې نکره راوړی یو لپاره د تکثیر یعني رسل ذو عدد کثیر او بل لپاره د تعظیم یعني رسل اصحاب معجزات باهرات او ذو اعمار طوال او یا اولی العزم رسولان وه، ددې دواړو فائده زیادت تسلي د علیه الصلوة والسلام وه او باعثه کول دده پر صبر کما صبروا.

﴿وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤﴾﴾

یوه سه: چي تقدیم د او مجرور لپاره د حصر دی یعني لا الی غیره او ترجع مشتق د رجع په معنی د رد چي متعدي دی لا من الرجوع چي لازمي دی والا لایصح صیغة المجهول منه کما لایخفی. حاصل د آیت دادی چي تا ته به خدای؀ پر صبر ثواب په آخرت کي درکړي او نصرت پر اعداء په دنیا کي او کفارو ته به خدای؀ په دې دنیا کي عذاب د قتل او نهب الاموال او استرقاق النساء والذریات په دنیا کي یا اعطاء الجزیة عن ید وهم صاغرون کما هو شان اهل الذمة. او په آخرت کي به عذاب النار ورکړي.

یوه سه: چي بعض قراء ترجع پر صیغه د معلوم وایي یعني بفتح التاء وکسر الجیم نو پر دې تقدیر مشتق د رجوع څخه دی چي لازمي دی.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾

ای خلکو په تحقیق سره وعده ده بالبعث بعد الموت والجزاء "حق" یعني ثابت ده لامحالة، نو تاسي دې نه خطا باسي ژوند د دنیا یعني شغل په لذائذو او په زخاف کي د دنیا له طلب څخه د آخرت، والسعي لها.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾

چي تاسي ته مهلت درکړي او حلم کوي د تاسي په تعجيل سره عذاب تاسي ته درنه کړي ''الغرور'' يعني الشيطان چي تاسي ته وايي چي نه بعث بعد الموت سته او نه عذاب، ويقول لکم ان هي ال الحيوات الدنيا، او يا مسلمانانو ته تمنّی د مغفرت مع المعاصي په زړو کي وراچوي، ولي دا که څه هم احتمال خو لري، ولي چي مرتکب د کبيره ګناه که څه هم بې توبې مړ سي مغفرت يې محتمل او ممکن دی لکن پر دې احتمال تکيه کول ددې سره مشابهت لري چي يو سړی زهر قاتل خوري پر دې احتمال چي ترياق (چي د زهر دواده) پيدا سي.

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ

په تحقيق شيطان ستاسي دښمن دی د لوی نيکه له وخته څخه (يعني آدم[ع] او عداوت يې عام دی او قديم دی حيث قال فبعزتک لاغوينهم اجمعين) تاسي هم دښمن و بولئ دی يعني يقين پر عداوت دده وکړئ او د قبول د وسوسو دده پر حذر اوسه: از بزرگی پرسيدند که چگونه شيطان دشمن گيريم؟ گفت از پی ارزو رويد وتابع هوای نفس مشويد، وهرچه کنيد بايد موافق شرع شريف باشد و مخالف صبح باشد آه فلايکفی العداوة باللسان فقط بل يجب ان يکون بالقلب و الجوارح مثل الصلوات الخمس جميعًا، علماء[رح] وايي لايقوی المرء عليه ای علی الشيطان الا بعداوة الذکر، وتلاوت القرآن والاستعاذه بالله العظيم من اعوذ بالله العظيم من الشيطان الرجيم. د مثال په توګه که پر سړي د شپانه سپی حمله وکړي، دفع يې ډېره مشکله ده مګر په دې سره چي شپانه ته ورناري کړې چي سپی راڅخه ګوره. هغه يې صرف په يوه ږغ يعني چيغه دفع کولای سي، او بل سبب د دفع د شيطان دادی چي د سړي په زړه کي چي شرع خلاف وسوسه پيدا سوه د خدای[ج] وطاعت ته رجوع علی رغم انف الشيطان وبالله التوفيق.

إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾

شيطان خامخا بولي خپله ډله يعني د انسانانو څخه د معاصيو ته او اتباع ته هوا او خواهشاتو نفسانيه ؤ، تاچي وګرځي اتباع دده ملازمين د اور، دادی

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

خدای پاک حال د موافقینو د شیطان بیانوي (حرف جر متعلق دی په یدعوا پوري د اثبات د عداوت دده)

الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ

هغه کسان چي کفر و کړي یعني په خدای ج شریک یعني باثبات الشریک له بمتابعة الشیطان، دوی لره دی عذاب سخت یعني بالنار، اوس خدای پاک حال د مخالفینو د شیطان بیانوي په راتلونکي آیت سره.

درویش وايي: چي په دې عنایت سره د دې آیت د ماقبل سره ربط پیدا سو.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾

او هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي پر خدای ج یعني بتوحیده او عمل د خصلاتو صالحاتو هم کوي یعني وخالفوا الشیطان في الشرک والمعاصي، دوی لره بخښنه یعني د بعض ګنهو که له دوی څخه سرزرد سوی وي او مزدوري یعني ثواب دی لوی.

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا ۖ

آیا هغه څوک چي ده ته بښائسته کړل سوی وي، والمزین هو الشیطان بد عمل دده نو دده په زړو کي عمل بد ښه ایسي یعني دی وایي چي زه ښه عمل کوم.

پوه سه: چي "فرا ه" عطف دی پر زین، د هغه تقریر او اثبات دی یعني خدای ﷻ بنو یولي وي او عقل یې مغلوب وي او هوی نفساني یې غالبه وي، او د شیطان وسوسه ورسره ملګرې وي، نو امر سیئ حسن ورته ښکاریږي او باطل حق ورته بریښي کمن هداه الله الی الحق ولم یجد الشیطان الیه سبیلاً حتی عرف الحق من الباطل والحسن من الاعمال من قبیحها.

فائده: جواب د استفهام في القرآن محذوف دی وهو ما ذکرنا ای کمن هداه الله فحذف الجواب لدلالة قوله تعالی.

فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۖ

په تحقیق خدای ج ګمراه کوي هغه څوک چي اراده یې ورته وسي او هدایت ورکوي هغه چاته چي اراده یې وسي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يوه سه: چي همزه په افمن زين كي لپاره د انكار دى او فاء لپاره د عطف ده پر مقدر باندي، تقديره اتطمع ان تهتدى كل رجل. نو گمراه د خداى د مهدي د خداى سره برابر وي لاتطمع ذالک فان الله يضل من يشاء ويهدي من يشاء.

فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرٰتٍ

''تذهب نفسک'' يعني لاتهلک نفسک ''عليهم'' اى على ضلالهم ''حسرات'' مفعول له دى او منصوب على العلية دى اى للحسرات على غيهم وضلالهم.

يوه سه: چي حسرت شدة الحزن دى على مافات يعني سخت غم دى پر هغه چي دلاسه يې ووځي لکه د سړي زوى چي مړ سي.

فائده: حسرات يې په صيغه د جمع راوړه لپاره د دلالت چي پر رسول كريم ﷺ ډېر غمونه كوڼه وه په سبب د احوال د قوم چي دوى به ايمان نه راوړى او ورځ په ورځ به يې بد عملونه ډېرېدله. بغوي رح وايي قال ابن عباس رض چي دا آيت په شان كي د ابو جهل او د مشركانو د مكې نازل سوى دى، او په يوه بل روايت كي د ابن عباس رض داسي راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام چي خداى ج ته خواست وكړى چي خدايه ته عزت و دين ته خپل وركړې په ابو جهل بن هشام يا په عمر بن الخطاب. فهدى الله ﷻ عمر رض واضل اباجهل يعني پر ضلال يې پرېښو ففيهما نزلت هذه الآية يعني فان الله يضل من يشاء آه. او سعيد بن جبير رح وايي چي دا آيت په اهل الاهواء او البدع كي نازل سوى دى لکه معتزله، شيعه، خوارج، روافض وغيرهم من فرق الضلال انتهٰى.

درويش وايي: چي دا شان نزول ضعيف دى ولي چي اهل الاهواء والبدع كما ذكرنا په وخت د نزول د قرآن نه وي موجودي.

إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌۢ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾

په تحقيق خداى ج خبر دى په مايصنعون يعني په عملو د قريشو د مكې نو خداى ج به هر چا ته جزاء د خپل عمل وركړې.

وَاللّٰهُ الَّذِىٓ أَرْسَلَ الرِّيٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا

عطف دى على ان وعد الله حق. والمعنى وعد الله بالبعث حق وهذه الآية الى

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اخیرها کما سیاتي دلیل دی حقیقة البعث، او خدای ﷻ هغه ذات مقتدر دی چي را استولي یې دي بادونه یعني پیدا کړي یې دي.

بوه سه: چي لفظ الله مبتداء ده الذي سره د صله یې خبر دی.

فائده: ریاح جمع د ریح ده، ریح څلور قسمه دی، جنوبي مقابل یې شمالي او شرقي چي دې درو ته ریاح الرحمة وایي چي اوربښت په دوی پورې مربوط دی. واما الدبور چي مقابل د شرقي دی چي په پښتو یې د کښې باد بولي فریح العذاب کما ورد في الحدیث الصحیح نصرت بالصباح واهلکت عاد بالدبور "فتثیر سحابًا" راپورته کوي وریځ.

سوال: ارسل ماضي صیغه وه، نو څرنګه مضارع چي فتثیر پر عطف کړه؟

ځواب: علماء وایي چي د استحضار د حالت ماضیه عجیبه دی والمراد یهیجه وتنشره لانزال المطر.

فَسُقْنٰهُ اِلٰى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاؕ

نو دا وریځ موږ روانه کړو فیه التفات من الغیبة الی التکلم ویو وطن ته (له بلد څخه متعارفه معنی ده چي مقابل د قریه مراد نه ده)

بوه سه: چي موت د مځکي دادی چي نباتات نه وي باندي "فاحیینا به الارض" نو ژوندی کړو موږ په باران سره مځکه.

سوال: د مطر ذکر خو دمخه نه دی راغلی، نو څرنګه یې د به ضمیر ورته راجع کړی؟

ځواب: ذکر سحاب لکه د مطر دی لان المقصود من السحاب المطر دی، او یا ضمیر راجع دی وسحاب ته لانه سبب سبب الاحیاء وهو المطر، نو موږ ژوندی کړو په هغه مطر سره مځکه یعني سرسبزه او شاداب وګرځي مځکه په نباتاتو سره وذلک حیوة الارض "بعد موتها" وروسته تر مرګ د دې یعني چي سپیره وي نباتات نه وي باندي.

كَذٰلِكَ النُّشُوْرُ۝

داغه رنګه یعني لکه احیاء د نباتاتو بعد الیبس "النشور" یعني بعث الاموات من القبور، ولي چي احیاء الاموات من القبور او اخراج النباتات من الارض په مقدوریه کي فرق نه سره لري.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: په نباتاتو کي مواد يعني تخمونه مختلف سته او د امواتو خو يو د انسانيت تخم دى؟

ځواب: دا خو سبب د فرق په مقدوريت کي نه دى يعني چي احياء الموتى دي محال وي او احياء النباتات دي ممکن محسوس وي کما يزعمه المشرکون، او عجيبه خو هم دا ده چي نباتات او مړي په کيفيت د احيا هم سره برابر دي، يعني لکه چي احياء د نباتاتو په باران سره کېږي د مړو ژوندي کول هم په باران سره دى. وقد روى مسلم عن عبد الله بن عمرو رض بالسند المتصل في کيفية البعث حيث قال ثم يرسل الله مطرًا کانه الطل فينبت اجساد الناس الى اخير الحديث (طل شبنم ته وايي) او په بل حديث کي چي روايت يې ابو الشيخ کړى دى چي وروسته تر نفخه اولى د اسرافيل داسي خته او به لکه نطفه د انسانانو پر ځمکه باران غوندي اوري ثلوېښت ورځي، نو په هغه باران سره انسانان ټول له ځمکي څخه راووځي لکن روحان نه وي پکښي؛ بيا روحان د مؤمنانو له جنت څخه او روحان د کافرانو له اوره څخه راوباسي په صور کي د اسرافيل يې کښېږدي، او خداى ﷻ اسرافيل[۴] ته امر وکړي چي پوه يې کړه، هغه چي يې پوه کړي ټول له روحان راووځي او هر روح خپل بدن ته ورځي ولا يدخل روح من الارواح في غير بدنه في الدنيا.

درويش وايي: وقد جاء في الصحيحين وغيرهما احاديث اخر في باب البعث بعد الموت وبيان کلها ينجر الى الاطناب على السامعين.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا

که څوک اراده لري چي عزت دي پيدا کړي يعني في الدارين.

پوهنه: چي عزت يو لفظ مشترک دى تقريبًا په ډېرو ژبو کي او هر قوم يې په معنى پوهېږي يعني شرف او منعه يعني مدافعين مشتق دى له دې محاورې څخه ارض عزاز اى صلبة واللام فيه للجنس، والمعنى که څوک غواړي چي عزت د ځان لپاره پيدا کړي نو طلب دي د خداى ﷻ څخه کوي او د عزت طلب له خداى ﷻ څخه په طاعت پوري مربوط ده والعزة لله ملکًا وخلقًا، ددې مثال داسي دى لکه يو څوک چي ووايي من يطلب العلم فان العلم عند العلماء يعني فلطلبه من العلماء.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي په دې آيت كي رد دى پر مشركينو چي دوى طلب د عزت په عبادت د بتانو كي باله، كريمه: واتخذوا من دون الله آلهة ليكونوا لهم عزا، فاجاب منهم كلا يعني داغسي نه ده، ورد على المنافقين ايضًا چي دوى طلب د عزت له مشركانو څخه د مكې او يا د يهودانو څخه د مدينې، قال الله تعالى ايبتغون (الضمير راجع الى المنافقين) عندهم (الضمير راجع الى الطائفتين من الكفرة) فان العزة لله جميعًا، په مجمع البيان كي وايي چي روايت كړى دى انس رضي الله عنه له نبي كريم قال ان ربكم يقول كل يوم انا العزيز فمن اراد عز الدارين فليطع العزيز لانه تعالى مالكلها ومعطيها لمن شاء خصوصًا المطيعين، او فراء نحوي رحمه الله وايي: مَنْ كَانَ يُرِيْدُ اَنْ يَعْلَمَ لِمَنِ الْعِزَّةِ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيْعًا.

درويش وايي: چي روح المعاني او مظهري دواړو د فراء رحمه الله قول را نقل كړى دى لكن هيڅ رد يې نه دى پر كړى، او روح المعاني او مظهري دواړو هغه دمخه چي تېر سو هغه تفسير يې ظاهر بللى دى والله اعلم. مفسرين رحمه الله وايي چي په دې راتلونكي آيت كي خداى پاک دا بيان كوي چي ان ما يطلب به العزة انما هو التوحيد العمل الصالح.

اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهٗ

يعني خاص و خداى جل جلاله ته پورته كېږي، مراد د پورته كېدو څخه القبول عندالله مجازًا دى قاله قتاده رحمه الله، او يا مراد صعود د كرام كاتبينو صحيفه د كلماتو طيبه وو كلم طيبه، داغه دى سبحان والحمدلله والله اكبر وتبارك الله چي دا اشاره و توحيد ته ده.

پوه سه: چي ويدل على هذا حديث د ابن مسعود رضي الله عنه الذي رواه البغوي رحمه الله والحاكم قال ما من عبد يقول خمس كلمات سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر وتبارک الله الا اخذهن ملک فجعلها تحت جناحة، والمعنى والله اعلم كتبها ملک من الكرام الكاتبين على صحيفة وجعل الصحيفة تحت جناحه ثم صعد بهن فلا يمر على جمع من الملائكة الا استغفروا القائلهن حتى يجيئ بها الى العرش، ففي العبارة مجاز.

فائده: شراح د كافيه وايي چي بعض نحات وايي كلم جمع د كلمة ده لكن

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محققين د شراح د كافيه لكه شيخ رضي او جامي رحمهما الله وايي چي جمع نه ده بلكې يا اسم جنس دی يا اسم جمع لكه قوم او رهط، او دليل يې هم دغه آيت ګرځولی دی يعني كه كلم جمع وای نو صفت بې مؤنث يعني الطيبة وای، او جانب مقابل وايي چي دا آيت په تاويل د بعض الكلم الطيب دی يعني الطيب صفة د كلم نه دی بلكې د بعض محذوف صفت دی فتدبر.

پوه سه: چي كلبي او مقاتل رحمهما الله وايي چي ضمير مستتر په يرفعه كي راجع دی و كلم ته او منصوب ضمير يې و عمل ته راجع دی، والمعنى ان العمل لايقبل الا ان يكون صادرًا عن التوحيد لكه كلمات خمسه چي اشاره و توحيد ته ده كمامر من قبل، او سفيان بن عيينة رحمه الله وايي چي ضمير مستكن راجع دی و خدای تعالى ته، ای ان العمل الصالح ای ماكان خالصًا لوجه الله او رياء او سمعه په ګډه نه وي يرفعه الله ای يقبله فان الاخلاص سبب لقبول الاقوال والاعمال، والمختار عند المظهري ان الضمير المستكن راجع الى العمل الصالح لقربه والمنصوب الى الكلم.

درويش وايي: الى ههنا قول ابن عباس رضي الله عنه وسعيد بن جبير وعكرمة واكثر المفسرين رحمهم الله، او الحسن او قتادة رحمهما الله وايي چي الكلم الطيب ذكر الله يعني ای ذكر كان مامر من قوله سبحان الله الى اخيره او غير ذالک مثل يا الله يا رحمٰن يا رحيم الى غير ذالک والعمل الصالح اداء الفريضة كالصلوة والصوم وغيرهما فمن ذكر الله بای ذكر كان ولم يؤد الفريضة اية فريضة كانت لم يقبل ذكره ورد كلامه على عمله، دوی وايي وليس الايمان بالتمنى والتجلى لكن ما وقر في القلوب (چي په زړو كي يې قرار نيولی وي يعني منافق نه وي) وصدقه الاعمال (او اعمال چي اداء د فريضه ده هغه د زړه د ايمان تصديق كوي) فمن قال حسنًا (يعني الكلم الطيب چي دمخه يې بيان تېر سو سبحان الله آه) وعمل غير صالح مثلاً زنی، درواغ وغير ذالک رد الله عليه قوله چي كلم طيب وي، دوی وايي ومن قال حسنًا يعني الكلم الطيب وعمل صالحًا لكه لمونځ، روژه وغير ذالک يرفعه (ای العمل الصالح القول) دليل يې هم دوی په دې آيت اليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفعه (يعني بارجاع الضمير المستتر في يرفعه الى العمل، والضمير المنصوب الى القول، دوی وايي چي په حديث شريف كي راغلي دي لايقبل قولاً الا بالعمل ولا قولاً و عملاً الا بنية آه.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درویش وايي: چي ددې قول د الحسن او قتاده رح حاصل دادی چي کلم طيب چي بيان يې نژدې تېر سو چي هره يوه متضمن ايمان لره وه پر ذات د خدای ج او توحيد د خدای ج دا بيله عمل صالح اعتبار نه لري، نو بناءً على ما ذكر من تفسير قول الحسن وقتاده رح مظهري او ابن عطية رح داسي سوال پر کړی دی چي څرنګه کېدای سي چي ايمان دي بې عمل صالح اعتبار او فائده نه لري، وقد قال رسول الله ﷺ من شهد ان لا اله الا الله وحده لاشريک له وان محمداً عبده ورسوله وان عيسیٰ عبده ورسوله وابن امته وكلمة القاها الى مريم وروح منه وان الجنة حق والنار حق ادخله الجنة على ما كان من عمل رواه الشيخان عن عبادة بن الصامت رض بل المراد من الآية ان القول الطيب اذا كان معه عمل صالح يرفع شان القول الطيب ويزيد في ثوابه، وهذا لاشک فيه ولي چي ثواب د قول طيب من المؤمن الصالح المطيع لله زيات دی تر ثواب د هغه قول طيب د هغه چا چي مطيع لله نه وي په عمل صالح کي، او د حديث مذکور معنی داده: لايقبل قولاً الا بعمل يعني قول المنافق بلاعمل الطيب والجوارح لايعتد به. ولي منافق خو هم لمونځ هم روژه نيول ظاهراً وكذا القول المقرون بالعمل كقول المنافق المقرون بالعمل لايعتد بها اى بالقول والعمل الا بنية اى باعتقاد واخلاص من القلب، وما قيل ان معنى الآية العمل صالح يرفع القائل الى درجته فنداء من بعيد لان الكلام في الكلم الطيب والعمل الصالح فاين ذكر القائل حتى يكون مرجع الضمير المنصوب والله اعلم بالصواب.

درویش وايي: چي وهذا تفسير الآية حسب الطاقة والله الموفق والمعين.

وَالَّذِيْنَ يَمْكُرُوْنَ السَّيِّاٰتِ

پوښتنه: يمكرون خو لازمي دی ليس بمعتد الى مفعول به، نو دلته سيئات څرنګه مفعول به راغلی دی؟

ځواب: سيئات مفعول به نه دی بلکي مفعول مطلق دی بتقدير الموصوف يمكرون المكرات السيئات، ابو العالية وايي چي ځني مراد په دې آيت کي مکرات سيئات د قريشو د دار الندوة په محفل کي چي دوی مکرات په باره کي د عليه الصلوة والسلام تر بحث لاندي نيولي ؤ كمامر في سورة البقرة في تفسير قوله تعالى واذ

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

يمكر بک الذين كفروا (۱) ليثبتوک چي تا بندي کړي (۲) او يقتلونک يا دي مړ کړي (۳) او يخرجوک يا دي له مکې څخه وباسي. او کلبي رح وايي چي معنی ددې آيت داده والذين يعملون السيئات، وقال مقاتل رح ..... هم اهل الرياء في الاعمال.

درويش وايي: والكل صحيح والاول هو الاولى و يقتضيه ما بعده.

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولَٰئِكَ هُوَ يَبُورُ ⑩

"لهم عذاب شديد" دا جمله خبر د موصول ده او دوی لره دی سخت عذاب وهو النار. او چم د کفارو د مکې چي په اخير مشوره پر قتل اجتماعي د عليه الصلوة والسلام وکړه کمامر، د هو ضمير راجع دی و خدای ج ته يعني خدای ج به يې باطل کړي ولي چي عليه الصلوة والسلام ته يې امر د هجرت ورکړی او خدای پاک عليه الصلوة والسلام د خپل يار غار سره يعني ابوبکر الصديق رض روغ رمټ مديني منورې ته ورسول.

درويش وايي: چي ددې آيت تطبيق پر تفسير د الکلبي رح يا د شهر بن حوشب د آيت سابق په ډېر تکليف سره کېږي کما لايخفی، قال ابو يزيد البسطامي قدس سره السامي گفت شبيی خانه تاريک من روشن گشت گفتم شيطان باشد من ازان عزيز تر ام وبلند همت که اورا درمن طمع افتد، واگر از نزديک تست بگذار تامن از سرای خدمت برائ کرامت روم.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ

خدای ج تاسي انسانان پيدا کړي ياست، هذا معطوف علی قوله تعالی والله ارسل آه، او دا هم دليل د قدرت الهي پر بعث بعد الموت کل المعطو عليه، ولي چي بدء الخلق خو اهون اعادة نه دی "من تراب" له خاورو څخه يعني په اعتبار د اصل چي آدم ع. بيا يې پيدا کړی له نطفې څخه يعني اصل قريب صو نطفه ده. باعتبار الاغلب، فلا يرد السوال بعيسیٰ ع.

ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ

بيا يې کړځولي ياست صنف صنف ای ذکرانا واناثا. او حمل نه اخلي يوه ښځه (کلمه د من لپاره د استغراق د نفي ده) او نه يې وضع کوي يعني نه لنګېږي

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

مګر نه متلبس په علم سره د خداى ؐ يعني خداى ؐ په دواړو حالاتو كي د حمل او د وضع علم درباندي لري.

وَمَا يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِۦٓ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ

او نه اوږدېږي عمر اى مايمد ويطول في عمره او نه كمېږي له عمر څخه د يو چا "الا في كتاب" يعني كل ذالک مكتوب في كتاب يعني اللوح المحفوظ او في صحائف الكرام الكاتبين، سعيد بن جبير رض وايي: مكتوب في ام الكتاب ان فلان عمره كذا سنة ثم يكتب اسفل من ذالک، يعني د عمر تر نوشتې لاندي، ذهب يوم ذهب يومان ذهب ثلثة ايام حتى ينقضي عمره، وقيل معناه لايزداد في عمر احد (يعني تر هغه مكتوب في اللوح المحفوظ) ولاينقص او نه تر مكتوب كمېږي الا في كتاب اى اللوح المحفوظ (يعني كه زيادت او كه نقصان هغه هوري په لوح محفوظ كي نوشته) يعني په لوح محفوظ كي نوشته وي چي عمر د فلاني اوويا كاله دى يا هغه بعض حسنات وكړي عمر يې زيات نوشته سي، يا بعض سيئات وكړي عمر يې كم سي فكل ذالک مكتوبة في اللوح المحفوظ ويؤيد ذالک قوله عليه الصلوة والسلام لايرد القضاء الا الدعاء ولايزيد في العمر الا البر، رواه الترمذي عن سلمان الفارسي رضي الله عنه.

سوال: په ما يعمر من معمر كي خو تحصيل د حاصل دى ولي چي دى چي معمر دى نو تعمير يې څرنګه كېږي؟

ځواب: له معمر څخه مراد من احد دى معمر يې په اعتبار د ما يؤل اليه بولي نو قوله تعالى اني اعصر خمرًا، اى اعصر عنبًا يؤل الى الخمر كذا ههنا ما يعمر من احد يؤل الى المعمر، په روح المعاني كي وايي وقيل الزيادة والنقصان في عمر واحد باعتبار اسباب مختلفة في لوح محفوظ مثل ان يكتب في ان حج فلان فعمره ستون والا فاربعون فاذا حج فقد بلغ ستين، نو عمر يې دراز سو، واذا لم يحج فلا يجاوز الاربعين فقد نقص من عمره الذي هو الغاية وهي ستون سنة وكذا ان تصدق او وصل الرحم فعمره ستون والا فاربعون واليه اشار عليه الصلوة والسلام بقوله الصدقة والصلة تعمران الديار وتزيدان في الاعمار، وايضًا جاء في الحديث ان المرء ليصل

Maktaba Tul Ishaat.com Scanned by CamScanner

رحمه وما بقی من عمره الا ثلاثة ایام، نو خدای ﷻ یې اجل وغځوي دېرش کاله نور وانه لیقطع الرحم وقد بقی من عمره (۳۰) فیرده الله الی ثلثة ایام، وفي الحدیث بر الوالدین یزید في العمر والکذب ینقص الرزق والدعاء یرد القضاء انتهی قول رد المحتار. او بعض علماء وایي چي زیادت د عمر صرفول دي في الطاعات ومرضات الله ونقصان صرف في المعاصي، قال الحافظ الشیرازي رح:

فدای دوست نکردیم عمرو مال دریغ .... که کار عــشق زما این قدرنمی آید
اوقــات خوش آن که بایار بسر رفت.... باقی همه بی حاصلی وبی خبری بود

إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

یعني دا کتابة الآجال والاعمال وخدای ﷻ ته اسانه دی.

پوښتنه: دا احادیث مذکوره ددې تقاضا نه کوي چي افعال مذکوره في الاحادیث المذکور د خدای ﷻ و تقدیر ته تغییر رسوي، وهو محال؟

ځواب: یا! تغییر وتقدیر ته نه لازمېږي لانه کتب في اللوح المحفوظ تقدیر تعالی ایضًا معلقًا سواء کان في زیادة العمر او في نقصانه کما مر لان ما لایجوز تغییره من القضاء الالهي هو القضاء المبرم ای القاطع بدون التعلیق بشئ وکذا لایغیر ما في علمه الازلي.

سوال: بعض جهال وایي چي ددې په رڼا کي دا لازمېږي چي انسان لره دوه اجله سته لکه معتزله چي وایي؟

ځواب: اهل السنة والجماعة چي تعدد د اجل روا نه بولي کما ورد في القرآن الکریم: اذا جاء اجلهم لا یستأخرون ساعة ولایستقدمون، هغه تعدد د اجل دی په قضاء مبرم کي وهذه الآحادیث لاتقتضیه فافهم هداک الله.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ۖ

او نه دي سره برابر دا دوه رودونه.

پوښتنه: چي بحر هر فراخ ځای ته چي ډېر اوبه پکښي جمع وي که جاري وي لکه دجله، فرات، نیل مبارک، هلمند وغیر ذالک او که ولاړي وي لکه بحر محیط د دالي کاسه الی غیر ذالک او هم دا سبب دی چي جامع عالم ته بحر وایي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: هذا څو اسم اشاره مشار اليه څه دی في القرآن؟

ځواب: هذا دلته په معنی د احدهما دی.

هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَآئِغٌ شَرَابُهٗ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ

د یوه دریاب اوبه شیریني خوږې دي او د بل یې خوږې وي.

پوهه: چي فرات مشتق له فرط څخه دی وهو الکسر نو ډېري شیریني اوبو ته چي فرات وايي لانه يکسر العطش "سائغ شرابه" چي تر ستوني په اساني سره تېرېږي اوبه، ولي چي په تجربه سره ثابته ده چي خوږو شیانو ته که اوبه وي او که بل شی ستوني فراخه کېږي، وبالعکس ترخه یا خوا کړځن شي ته ستوني تنګېږي دا طبع انساني ده، وبالفارسية: گوارنده په پښتو وايي دارو درمان.

فائده: جمله د هذا فرات سره د خپل مقابل يعني وهذا ملح اجاج صفت دی د البحران.

سوال: البحران معرفه دی باللام او جمله خو په حکم کي د نکرې ده کما تقرر في کتب النحو، توصيف د معرفې يې په نکره سره مما يمنعه النحات؟

ځواب: الف ولام په البحران کي لپاره د عهد ذهني دی لعدم صحة الجنس والاستغراق والعهد الخارجي ههنا كما لايخفى على المتبحر في علم النحو، او نحات وايي چي معرفه په لام ذهني سره په حکم کي نکرة دی فصح التوصيف وقد مثلوا لهذا التركيب بقول الشاعر چي د ځان مدح کوي په حلم سره .... شعر:

ولقد امر على اللئيم يسبنى .... فمضيت ثم قلت لايعنيني

يعني جمله د يسبنى صفت ده واللئيم چي معرفه باللام دی.

"وهذا ملح اجاج" اى الآخر فلا يرد سوال المذكور في هذا عزب او بل دریاب ملح اوبه يې تروې دي اجاج شديد الملوحة يعني ډېري تروې.

فائده: دا آيت قرآني مثل دی د مؤمن يعني هذا عزب آه او د کافر يعني هذا ملح آه. دا بيان د قدرت د خدای ﷻ دی چي خوږې او تروې اوبه ماهيت يې يو دی او په خواصو کي سره جلا دي، داغه رنګه مؤمن او کافر په نوع انساني کي شريکان دي. لکن د خواصو يې د اسمان او ځمکي فرق دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا

او د هر يوه څخه تاسي خورئ غوښي تازه چي مراد څني ماهي دی لا جميع دواب البحر كالضفدع والسرطان حتى الانسان البحري.

بوه سه: چي مضاف اليه د كل محذوف دی ای كل واحد من البحرين.

بوه سه: چي د ماهي ټولي انواع حلالي دي.

فائده: دا جمله استطرادًا ذكره په تمثيل د مؤمن او كافر دخل نه لري صرف صفت د بحرينو ده، وما فيهما من النعم. او بعض مفسرين وايي چي ذكر ددې جملې استطرادي نه دی بلكې لپاره د تمام د تمثيل د مؤمن او كافر يې راوړه په دې معنی چي مؤمن او كافر كه څه هم په بعض خواصو او فوائدو كي سره شريكان دي لكه نطق، كتابت، تجارت، نجاري، بنايي الى غير ذالک لكن په مقصود بالذات كي نه دي سره شريكان، ولي چي مقصود له خلق څخه د انسان معرفت د الوهيت بالحق د خدای ج وعبادته على سبيل التوحيد، قال الله ﷻ ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون، دا مقصود بالذات من خلق الانسان په مؤمن كي سته او په كافر كي نسته، لكه او به د بحرين چي په بعض خواصو كي سره شريكان دي، حيث قال ﷻ ومن كل تاكلون لحمًا طريًا، لكن په اصل مقصود كي چي شرب د حيواناتو او انسانانو دی نه دي سره شريكاني.

فائده: لحم يې په طري سره موصوف كړی لپاره د تنبيه پر دې چي د ماهي غوښي به سرې ژر خوري ولي چي د ماهي غوښي لطيفي دي ډېر ژر خرابيږي.

مسئلة شرعية: امام مالک او الثوري رح په دغه آيت دليل وايي چي كه چا قسم واخستی چي زه غوښي نه خورم او د ماهي غوښي يې و خوړلې په قسم كي حانث دی، ولي چي خدای ج اطلاق د لحم پر كړی دی، او نور امامان وايي چي مبنی د ايمانو پر عرف ده او په عرف كي د ماهي غوښو ته غوښي يا په عربي لحم نه وايي. دليل يې دادی چي كه يو سړي بل ته وويل چي ماته له بازاره غوښي راوړه كه يې د ماهي غوښي ورته راوړې هغه غوښي پر راوړونكي تاوان دي لانه فعل خلاف امر الآمر.

بوه سه: چي روح المعاني ددې غوښو د ماهي او عدم حنث الحالف من اكل اللحم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

باكل لحم السمک، يو ډېر زيبا مثال ويلی دی، وايي چي كه چا قسم واخستی والله لا ير كب دابة، نو پر كافر سپور سو نه دی حانث، او سره ددې چي اطلاق د دابة پر كافر په قرآن كي راغلی دی حيث قال ﷻ: ان شر الدواب عند الله الذين كفروا.

پوښتنه: خدای پاک ماهي ته غوښي وويلې مع انه حيوان يعني داسي يې ونه ويل ومن كل تخرجون سمكا، يعني نورو حيوانانو ته صرف غوښه نه ويل كېږي مثلاً غويي غوښه نه بولي وهكذا الابل والضان والمعز؟

ځواب: ددې لپاره يې تعبير په لحم سره ځني وكړی په سمک يې تعبير ونه كړی چي تنبيه پر دې راسي چي د ماهي غير له غوښو چي د خوراک لپاره دي بله فائده نسته پكښې بخلاف الحيوانات المذكورة مثلاً في الابل فوائد جمة غير اكل لحمها كالركوب و وبرها وغيرهما وكذا البواقي من الحيوانات المذكورة، لكن روح المعاني وايي دعوى انحصار الانتفاع بالسمک في اكل اللحم لا اظنها تامة انتهى لعل مراده ان السمک فيه فوائد سوى فائدة اللحم لان السماک الكبار له هډوكي څخه يې عجيب آلات خلک جوړوي ويخرج من بطن بعضها اللؤلؤ الثمينة ويوجد في بعضها من الاحجار الثمينة من احجار البحر كما يشهد به التجارب.

وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۚ

تاسي راباسئ (لكن د توره دريابه نه د عذب شېرين دريابه) زيور وهي اللؤلؤ والمرجان چي تاسي يې اغوندئ يا ښځي يا نر.

پوه سه: چي تستخرجون عطف دی پر تأكلون بدون لحاظ الجار والمجرور المتعلق بتأكلون، او د لباس څخه متعارفه معنى مراد نه ده، مثلاً غاړكۍ په عرف كي لباس نه بولي او ګوتمۍ چي لؤلؤ يا مرجان غمی پكښې وي هم يې په عرف كي لباس نه بولي.

سوال: زيورات خو عموماً ښځي اغوندي او د تلبسون خطاب و نر ته وسو؟

ځواب: بعض ښځي طبيعت والا نر هم ځيني زيور اغوندي كه څه هم اغلب يې ښځي اغوندي. او بل ځواب دادی چي ښځه چي زر او زيور په لاس يا پښو يا په غاړه كړي د ازواج يعني مړو لپاره ځانونه ښائسته كوي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ

ته وينې ايها المخاطب الغير المعين (عطف على من كل تأكلون) الفلک فيه اى في كل واحد من البحرين العزب و الملح.

درويش وايي: چي د فلک لفظ مفرد او جمع دواړه دی فرق يې اعتباري دی كه مفرد وي ضمه د فاء يې لکه ضمه د قفل ده او که جمع وي ضمه يې لکه ضمه د اسد جمع اسد ده، فرق د مفرد او جمع يې چي په قرآن مجيد كي واقع سي په قرائنو سره كېږي مثلاً ضمير مذكر ورته راجع كېږي يا مؤنث صفت يا خبر مذكر دی يا مؤنث وهكذا په دې ځای كي خو جمع دی بقرينة لفظ مواخر "مواخر" جمع د ماخرة ده على وزن فاعلة مشتق ده له محر څخه چي معنی يې شق يعني څيرل ده يعني دا كښتياني چي په درياب كي رواني وي او اوبه د درياب څيري ځوک د يوې خوا ځوک د بلې خوا.

لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

تاچي تاسي طلب وكړئ له رزق څخه د خدای ج په ذريعه د تجارت د بحر په كښتيو كي، لعل په معنی د لام كی دی ای لكی تشكر الله.

بوه سه: چي لعلكم عطف دی پر لتبتغوا.

سوال: معطوف عليه مصدر په لام د جر ده او معطوف په حرف ترجي سره؟

ځواب: دمخه مو ووېل چي لعل په معنی د لام كی دی، فالتقدير ولتشكروا.

يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ

داخلوي خدای ج ساعات د شپې په ورځ كي (يعني شپه كوتاه او ورځ اوږده كړي لكه په دوبي كي، دا آيت متصل دی په هغه آيت پوري والله خلقكم من تراب الى قوله على الله يسير، په دې معنی چي دواړه بيان د عظيم قدرت د خدای ج دي او جمله د ما يستوي آه جمله معترضه ده) او داخلوي ساعات د ورځي په شپه كي لكه په ژمي كي چي شپه اوږده کېږي او ورځ لنډېږي.

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى

او مسخر يې كړځولي دي لمر او سپوږمۍ (په دې معنی چي هر يو خپل شبانه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

روزي رفتار كوي طلوعًا و غروبًا الى ماشاء الله) هر يو د لمر او سپوږمۍ. (نو تنوين عوض د مضاف اليه دی) تګ کي يعني په اسمان کي د معين وخت لپاره، چي يا يوه دوره ده يا تر منتهیٰ پوري يا د قيامت تر وروځي چي دا نظام شمسي او قمري په هغه ورځ ختم کړځي.

يوه سه: چي كل يجري د بيان د تسخير الهي دی.

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ

ځوک چي مذکوره کارونه کوي هغه الله دی "ذالكم الله" مبتداء او خبر دی "ربكم" خبر بعد الخبر دی "له الملک" خبر آخر دی چي دې ته اخبار مترادفه وايي. او هغه شيان چي تاسي يې عبادت کوئ، ماسوی له خدايه.

يوه سه: چي عائد و موصول ته عائد محذوف دی ای تدعونها "من دونه" حال دی له ضمير ځخه د تدعون يعني كائنة من دونه تعالى.

مَا يَمْلِكُوْنَ مِنْ قِطْمِيْرٍ ﴿۱۳﴾

نه دي مالکان دوی د يو اد ني شي چي قطمير يې بولي چي د خورما پر مند کي هغه سپين نازک خور دی، نو دوی چي نه دي مالکان د دې حقير جسم، نو د لوی اجسامو څه به څرنګه مالکان وي، مطلب دا دی چي ستاسي معبودان بتان دومره بې قدرته دي نو تاسي يې عبادت ولي کوئ.

اِنْ تَدْعُوْهُمْ لَا يَسْمَعُوْا دُعَآءَكُمْ ۚ وَلَوْ سَمِعُوْا مَا اسْتَجَابُوْا لَكُمْ ۗ

"ان تدعوهم" که تاسي دوی وبولئ د حاجت روايي لپاره يعني په مهم کار کي دوی نه اوري ستاسي دغه دعاء او بلنه لكونها جمادات فضلاً عن قضاء الحاجات، او که دوی وه هم اوري على فرض المحال بيا ستاسي پوره کول د حاجت نسي کولای لعدم قدرتهم على الانتفاع.

سوال: د عيسیٰ او عزير او د ملكو خو هم بعض خلكو عبادت كاوه، نو هغه حاجت روايي نسي كولای؟

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ځواب: هغه له دوی څخه يعني د عبادت کونکو او د هغو له عبادت څخه بېزاره دي.

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُوْنَ بِشِرْكِكُمْ ؕ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيْرٍ ﴿۱۴﴾

او په ورځ د قيامت دغه ستاسي معبودان منکره سي ستاسي له عبادت څخه او وايي به ماکنتم ايانا تعبدون، تاسي زموږ عبادت نه دی کړی بلکه عبادت د شيطان مو کړی دی، او تا به په حقيقت حال دمشرکانو او ددوئ د معبودانو خبر نه کړي، يعني هغه مخبر په مثل د عالم خبير چي خدای فانه تعالي خبير بکل شئ ازلا و ابدا.

پوښتنه: دا بې ځايه ده او دا دنيا د معبودانو 'ماکنتم ايانا تعبدون، په بتانو کي څرنګه متصور ده ولي بتان خو جمادات دي، نو دوی څرنګه دا نطق کولای سي ماکنتم ايانا آه؟

ځواب: خدای ﷻ يې پر خبرو راولي دغه جمادات والله علي کل شئ قدير لپاره د رسوايي د عابدانو چي دوئ به ددغو بتانو عبادت کاوه په اميد د شفاعت هغه دوئ ته مصيبت سو.

فائده: مخاطب په آيت کي رسول الله دی.... بيت:

بر احوال نابوده علمش خبير........ بر اسرا ناګفته لطفش خبير

سوال: په دې آيتو کي معبوداتو، جماداتو به مشرکانو ضماېر د عقلاؤ راجع کړي دي حکمت يې څه دی؟

جواب: دا ضمائر پر زعم د عابدانو بتانو ته راجع کړل سوي دي، ولي چي عابدانو د خپل معبودات ذي قدرت ذي علم به بلل لغاية جهلهم و غباوتهم.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ ۚ

ای خلکو تاسي محتاج ياست و خدای ﷻ ته.

پوه سه: چي خطاب عام دی مسلمانانو کافرانو دواړو ته، يعني هميشه په پيدا ئښت کي او په بقاکي د ژوند په هغو شيانو کي چي ژوند په هغو مربوط من الغذاء وصحت الجسد الي غير ذلک و في النجات من النار او په ثواب درکولو کښي په جنت سره.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوښتنه: تخصيص دفقر په انسان سره وکړئ، او سره ددې چې نور حيوانات خو هم خداى ﷻ ته محتاج دي؟.

جواب: نعم چي نور حيوانات هم خداى ج ته محتاجه دي ليكن دهغو احتياج نظر و احتياج ته د انسان لكه چي نه وي محتاجه، ولي چي انسان خو ذوي العقول دى د ذوي العقولو احتياجونه ډېر دي، نظر وغير ذوي العقول مثلا انسانان كوټيو، بنګلو، ورجو، غوښو او قالين موټران الي غير ذلک ته احتياج لري، ايت كريمه: (وخلق الانسان ضعيفا) او ده ضعيف احتياجات ډېر وي تر قوي.

سوال: جنيات خو هم ذوي العقول دي، بايد دهغو احتياجات هم ډېر واى؟.

جواب: جنات په ملبس او مطعم كي او په مسكن كي دونه احتياج نه لري لكه انسان.

وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ﴿١٥﴾

پوه سه: چي تعريف د النبي دپاره عهد خارجي دى اى المعروف بالاستغناء على الاخلاق و الانعام العام علي الموجودات، چي محمود في ذاته مستحق الحمد من جميع خلقه.

اِنْ يَّشَاْ يُذْهِبْكُمْ وَيَاْتِ بِخَلْقٍ جَدِيْدٍ ﴿١٦﴾

كه د خداى خوښه سي تاسي به بوزي پر شاهراه د عدم، دا دليل ددې دى، چي خداى غني دى، د مخلوقه څخه، او را به ولي يعني پيدا به كړي ستاسي په بدل نور نوى مخلوق د انسانانو په ځاى يعني هغه به تر ډېر فرمان برداره به وي تر تاسي.

وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ ﴿١٧﴾

او نه دى دغه تبديل ستاسي په نورو انسانانو و خداى ج ته ګران كار.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى

او نسي ورلاى يو نفس ګناه كار (نو تانيث د وازرة په سبب ددې دى چي موصوف يې نفس دى چي مؤنث سماعي دى، او وزر په لغت كي ثقل ته وايي، مراد ځني په آيت كي ګناه ده) ګناه د بل نفس ګناه كار.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

سوال: په يو بل آيت کي راغلي دي وليحملن اثقالهم واثقالاً مع اثقالهم؟

ځواب: دا آيت په شان کي د هغو کسانو دی چي هم په خپل ګمراه او ضال وي او نور کسان يې هم ګمراهان کړي وي چي داسي سړي ته ضال مضل وايي، نو دا کسان به حمل کوي اثقال د اضلال د نورو کسانو سره ثقل د ضلال خپل، وليس شيئ منها اوزار غيرهم كذا في روح المعاني.

پوښتنه: مسلم د ابو موسیٰ الاشعري ﷺ څخه روايت کړی دی چي مرفوع و عليه الصلوة والسلام ته دی انه يجيئ يوم القيامة ناس من المسلمين بذنوب امثال الجبال يغفرها لهم ويضعها على اليهود والنصارى (نو په دې حديث کي خو اثقال د مؤمنانو پر يهودانو او نصارى واچول سول) او دغه رنګه په بل حديث کي راغلي دي چي ورځ چي د قيامت سي خدای ج وهر مسلمان ته (يعني چي ګناه كار وي) يو يهودي يا نصراني په لاس ورکړي او ورته ووايي هذا فداک من النار ستا فديه له اور څخه ده، نو ددې په مقتضیٰ خو هم ګناه وزر د مسلمان پر يهودي او نصراني واچول سو، وامثال ذالک؟

ځواب: ددې احاديثو ځواب دادی چي يهودانو يا نصارى ؤ يوه طريقه وضع کړې وه چي مسلمان هم پر هغه طريقه ولاړ سي، نو خدای ﷻ هغه مسلمان وبخښي او دده ګناه پر هغه يهودي او نصراني واچوي چي هغه طريقه سيئه يې وضع کړې وه نو پر يهودي يا نصراني باندي وزر د تسبب ولوېدی. فهذه الاحاديث امثال قوله عليه الصلوة والسلام من سن في الاسلام سنة سيئة فله وزرها ووزر من عمل بها الى يوم القيامة انتهى باختصار.

وَإِن تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ

او كه وبولي يو نفس مثقله يعني په خپلو ګنهو سره درونډ وي، يو بل څوک "الى حملها" چي ته دا زما درونډ د ګناه پېټی راسره يوسه "لايحمل منه شئ" يعني نفس دا خواست د هغه نفس مثقله نه ورسره مني نو په دې آيت کي يې نفي ددې وکړې چي د يوه نفس ګناه دي بل نفس ورسره يوسي يعني هغه اول نفس دي د ګناه معاف سي لکه چي خدای ج نفي کړي دي چي يو پر نفس دي بل نفس په ګناه بار کړي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

که څه هم وي هغه نفس چې دته دعوت د حمل ورکړي يعني د ګناه د حمل "ذا قربٰى" خاوند د قرابت له ابن عباس رض څخه بغوي رح روايت کړي دى يلقى الاب والام ابنهما فيقول اى احدهما يا بني احمل عني بعض ذنوبي زوي يې ورته وايي لا استطيع په وسه مې نه ده پوره حسبي ما علي يعني پر ما په خپل د ګناه دروند بار پروت دى، او دغه رنګه يو سړى خپله ماينه ټينګه کړي چې زه ستا ميړه وم په دنيا کې او په عين حال کې ورته وايي چې ته خو پر ما ډېره مهربانه او زه ډېر درباندې ګران وم نو ته يو مثقال ذرة ستا له حسناتو څخه راکړه شايد چې زه به له اوره په خلاص سم، ماينه يې ورته وايي چې دا خو تا ډېر لږ شى طلب کړى زما څخه لکن درکړه مې په وس نه ده پوره، ولې زه په خپله دغه قدر ته محتاجه يم... ابيات:

هيچ رحمی نه برادر به برادر دارد .... هيچ خيری نه پدر را به پسر می آيد
دختران از پهلوی مادر بکنند قصد فرار ....دوستی از همه خويش بسری آيد

إِنَّمَا تُنذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ

اخفش يې معنى داسې کړې ده انما تنفع بانذارک، هغه کسان چې دوى بېرېږي له خداى ج څخه په غيب سره چې خداى ج يې نه دى ليدلى او يا معنى داده غائبين من عذابه ج يعني چې د خداى ج عذاب يې نه وي ليدلى يعني په دنيا کې بېرېږي، او يا معنى داده چې په غياب کې له خلکو څخه يعني رياء کار نه وي په خپلو خلوتو يعني داسې نه وي لکه يو شاعر چې وايي:

واعظان که اين جلوه در منبر و محراب ميکنند
چون بخلوت ميروند کاری ديگران ميکنند

"واقاموا الصلوة" او دوى پر ښه وجهه اداء کوي لمونځ يعني پنځه وخته.

پوهنه: چې په يخشون ربهم آه کې اشاره و اجتناب ته د معاصي وکړه او په اقاموا الصلوة کې اشاره و دې ته وکړه چې واجبات د دين ټولو له پر ځاى کوي، ولې صلوة عماد الدين دى. قال رسول الله ﷺ الصلوة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومن هدمها فقد هم الدين، او دا دوى له بېرې د خداى ج نو دوى ستا په انذار سره نفع اخلي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فائده: په اوله جمله کي يې فعل مضارع راوړه او په دوهمه جمله کي يې ماضي چي دواړي په سبب د عطف د يوه موصول صله دي اشاره ودې ته ده چي دوی مستمر دي پر ښو کارو في جميع الازمنة كما قال المظهري، وفيه نظر لان الدال على الاستمرار هو المضارع دون الماضي كما تقرر في النحو فافهم، والحق ما في كشف الاسرار غاير بين الفعلين لان اوقات الخشية دائمة (يعني ځکه يې مضارع راوړه چي دال پر استمرار ده کمامر آنفًا) و اوقات الصلوة معينة منقفية (يعني له دې جهته په لمانځه کي صيغه د ماضي ذکر کړه الدالة على الانقضاء فافهم ايها المطالع للتفسير الايوبي، وخذ ما صفا ودع ما كدر.

وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿١٨﴾

څوک چي له خيري څخه د مصائبو ځان پاک ساتي، نو دی ځان پاک نه ساتي مگر د خپلي فائدې او نفعي لپاره، او خدای ج ته ده رجوع د خلکو يعني بالبعث بعد الموت فيجازيهم على التزكية وغير ذالک.

فائده: جمله د من تزکی آه جمله معترضه ده لپاره د تاکيد د امر د خشية.

وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمٰتُ وَلَا النُّوْرُ ﴿٢٠﴾

نه دی برابر ړوند (له لاري څخه د خدای ج اى الكافر والجاهل) او ليدونکی (اى المؤمن او العالم) او نه تاريکه (اى الكفر) او نور (اى الايمان)

فائده: ظلمات يې جمع راوړه او نور يې مفرد لان انواع الكفر كثيرة من الشرک والدهرية واليهودية والنصرانية وغيرهما، والايمان نوع واحد.

وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُوْرُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِى الْاَحْيَآءُ وَلَا الْاَمْوَاتُ ؕ

او نه سايه (چي مراد ځني جنت يا ثواب دی) او نه ګرمي (چي مراد ځني دوږخ او عذاب دی) او نه دي سره برابر ژوندي او مړي، دا مثال دی د مؤمنانو او کافرانو، او بعض وايي مثال دی د علماء او جهال.

فائده: دا تمثيل ابلغ دی تر دمخه تمثيلاتو، ولي چي د حي او ميت په منځ کي ډېر بعد دی تر نورو مثالو، له دې سببه يې لام مکرر راوړی په ولا الاموات کي.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿۲۲﴾

په تحقيق خداى ج اوروداى سي په هغه چي اراده يې ورته وسي د هدايت (نو هغه په قرآني آيتو كي ښه غور او فكر كوئ او نصائحو ته د قرآن په دقيقه توګه غوړ نسئ، نو حاصل د معنى يسمع يهديه) او ته نه يې يا محمد ﷺ اوروونكى د هغه چا چي په قبرو كي وي.

پوه سه: چي د من في القبور څخه مراد مصرين على الكفر دي لكه ابوجهل وغيره، نو دوى يې مشابه كړه د مړو سره، په دې كي عليه الصلوة والسلام ته نا اميدي او اقناط كلي وركوي ددوى له ايمان څخه.

درويش وايي: چي وما انت بمسمع بناء پر عرف عام ده يعني مړي خبري نه اوري.

درويش وايي: چي مسئله د سماع الموتى على الحقيقة ډېره پېچيده او مختلف فيها مسئله ده، له دې ځايه او د وما انت بمسمع آه تعلق وركول لكه بعض مفسرينو چي تعلق وركړى زما په عقيده دا مسئله له دې ځاى سره تعلق نه لري، او بله خبره داده چي مسمع چي اسم فاعل له بابه د افعال دى مجرد د هغه چي سماع ده په هغه معنى مراد ده لكه يسمع چي مضارع له بابه د افعال ده له مجرد څخه چي سماع د هدايت مراد ده، نو په مسمع كي چي هم هدايت مراد دى، نو ددې آيت معنى راجع كېږي و هغه آيت ته انك لاتهتدي من احببت ولكن الله يهدي من يشاء نو د سماع الموتى سره څه تعلق لري، ولله در المظهري رح چي سره ددې چي د احاديث نبويه لوى بحر دى په مسئله احاديث د سماع صرف نظر ګرځولى، او روح المعاني هم دلته د سماع الموتى د مسئلې حواله و بل ځاى ته د خپل تفسير كړې ده.

إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿۲۳﴾

نه يې ته يا محمد ﷺ مګر نه بېرونكى د كفارو په دوږخ سره يعني هدايت ددوى پر تا نه دى لازم.

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ط

په تحقيق موږ ته استولى يې يعني رسول مو ګرځولى يې په حق سره چي ته

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

زیری ورکونکی یې مؤمنانو ته بالجنة والثواب او بیرونکی یې کفارو لره په دوزخ او عقاب حق سره.

پوه سه: چې بالحق یا حال دی له فاعل څخه د ارسلناک ای محقین ستا په ارسال کې، یا حال دی له ضمیر منصوب څخه چې علیه الصلوة والسلام یې مخاطب دی ای محقًا، یا بالحق صفت د مصدر محذوف دی ای ارسالاً متلبسًا بالحق، والمآل واحد بالتلازم بین هذه التراجم.

وَإِنْ مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

او نسته یو امت له امم سابقه وُ څخه مګر تیر سوی دی په هغه امت کې بیرونکی ددوی یا نبي بعد نبي کانبیاء بني اسرائیل چې تعداد یې څلور زره ته بالغ وُ، او یا قائم مقام د نبي لکه علماء کاملین د امت د علیه الصلوة والسلام کما قال علیه الصلوة والسلام: علماء امتي کانبیاء بني اسرائیل في اجراء وضیفة الانذار.

پوښتنه: په دې وروستني آیت کې یې یوازې نذیر راوړی له دې سببه چې په انذار هر سړی پوهیږي چې بشارت ورسره ملګری دی لکه چې په مخکني آیت کې چې تیر سو.

سوال: لکه انذار چې قرینه د بشارت ده داغه رنګه بشارت خو هم قرینه د انذار ده، نو ولي اکتفاء بالبشارة ونه کړه په دې وروستني آیت کې؟

ځواب: لان دفع د ضرر چې په انذار پوري مربوط ده اهم ده تر نفع چې په بشارت پوري مربوط ده، ولان التخلیة بالخاء المعجمة اقدم واهم من التحلیة بالحاء المهملة فافهم، بیا خدای ج لپاره د تسلي د خپل حبیب ﷺ وایي:

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

او که تکذیب وکړي کفار د مکې ستا یعني چې ته رسول الله نه یې.

پوه سه: چې جزاء د شرط محذوف ده په قرینه د مابعد آیت ای لاتهتم بتکذیبک واصبر علی اذاهم کما صبر من قبلک من الانبیاء، گفته اند: صبر اگرچه تلخست لکن بر شیرین دارد، والعاقبة للمتقین بشارت شیرین دارد.

جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ

چې راتګ کړی وُ دوی ته رسولانو ددوی دا جمله حال ده له فاعل څخه د کذب

Maktaba Tul Ishaat.com   Scanned by CamScanner

په تقدير د قد كما هو القانون النحوي في الماضي الواقع حالاً "بالبينٰت" په ښكاره معجزاتو سره چې دلالت پر صدق ددوى يې كاوه په دعوه كي د نبوت "وبالزبر" جمع د زبور ده يعني صحيفه لكه صحف د ابراهيم؏، او په كتاب روښانه سره لكه تورات د موسیٰ؏ او انجيل د عيسیٰ؏.

سوال: هر رسول خو زبر او كتاب منير نه درلودى؟

ځواب: نعم! دلته مراد تفصيل او تقسيم دى المعلوم لكل احد.

ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيْرِ ﴿۲۶﴾

ثم لپاره د تراخي دى يعني وروسته تر كلو كلو د جريان د تبليغاتو د رسولانو ما ونيول هغه كسان چي كفر ته يې دوام وركړى ؤ.

پوه سه: چي كسره د راء عوض او دال پر ياء محذوفه ده والاصل نكيري ؤ، نو ځرنګه ؤ زما انكار پر دوى بنزول العذاب پر دوى، استفهام لپاره د تقرير دى اى هو اقع موقعه اللائق بهم.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرٰتٍ مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا ۭ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌۢ

ته نه وينې ايها المخاطب الغير المعين چي خداى ج نازل كړي دي له اسمان ځخه او به چي باران دى "فاخرجنا" نو را ايستلي دي مونږ (فيه التفات من الغيبة الى التكلم) په هغو ابو سره ميوې چي مختلف رنګونه د هغو ميوو دي.

فائده: الوان كه څه هم جمع د لون ده لكن مراد ځني عام معنى ده اى اجناسها، مثلاً انګور يو جنس دى، خورما بل جنس دى وهكذا واصنافها لكه سپين كشمش، نعل، كلمك، آيته وغيرها د انګورو صنفونه دي، او برني خومرا او عجوه خورما وغيرهما صنفونه د خورما دي وهكذا كل جنس من اجناس الثمرات لها اصناف وانواع، يا يې رنګ جلا وي، تور، سپين، سور، ژړ، شين او نور رنګونه د ميوو.

پوه سه: چي اولاً جدد جمع د جدة ده په معنى د طريقې، او ابو الفضل وايي چي جدة په لارو كي هغې لاري ته وايي چي رنګ يې له رنګ ځخه د نژدې لارې مخالف وي، دى وايي ومنه جدة الحمار لخط الذي في وسط ظهر الحمار والوحش.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وثانیًا: حمل د جدد پر جبال نه دی صحیح لان الجبال لیس نفس الطریق، نو بعض مفسرین ذو ورسره محذوف بولي ای ذو جدد، او بعض یې حمل مبالغة بولي.

ثالثًا: من الجبال جدد جمله اسمیه ده حال ده له فاعل څخه د اخرجنا ای اخرجنا حال کون من الجبال جدد، نو اتیتک والشمس طالعة، والمعنی په غرو کې لاري او لیکې سته.

بِيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾

"بیض و حمر" جمع د ابیض او د احمر ده، سپین او سور چې رنګونه سره مختلف وي په شدة او ضعف سره، او غتې ډبرې دي چې تکې توري دي، عطف دی پر بیض، والتقدیر جدد بیض وحمر وسود غرابیب نو غرابیب تاکید دی د سود چې مضمر دی او وروسته بیان دی محذوف، ولې غرابیب خو تاکید دی، تاکید خو باید تر مؤکد وروسته وي، نو دا مذکور سود مؤکد نه دی بلکې بیان د مؤکد دی.

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ

"ومن الناس" عطف دی علی ومن الجبال، او د خلکو څخه او د ما یدب علی الارض یعني پر مځکه چې حرکت کوي هر حیوان چې دا معنی د دابة ده او انعام چې اوښان، غوایې، پسونه او بزوته وایي یعني د انسانانو او د دوابو او د انعامو رنګونه هم سره مخالف دي چې دوه شخصه د هري نوع څخه چې وي په یوه رنګ چې هیڅ تفاوت دې نه وي نه پیدا کیږي.

سوال: د الوانه ضمیر یې مذکر راوړی په دې سبب چې راجع وبعض ته دی چې معنی من ده په من الناس کې.

كَذَٰلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

"کذالک" صفت د مصدر محذوف دی ای اختلافًا مثل اختلاف الثمار والجبال.

پوه سه: چې دا آیت تکملة د هغه آیت انما تنذر الذین ربهم بالغیب په دې معنی تکمله ده چې تعیین د من یخشاه ﷻ من الناس په دې آیت کې کوي یعني انما یخشاه ج بالغیب هغه کسان چې علم لري پر خدای ج په صفات جمیله ؤ سره او په صفاتو جلیله ؤ سره او په افعال محکمه ؤ سره د خدای ج کما مر نبذ منها من ابتداء السورة الی ههنا.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي په دې آيت کي له علماء څخه رسمي په صرف نامه د عالم نه دي مراد، بلکې هغه علماء کامل چي اثار د خشية پکښې ظاهر وي او عامل په خپل علم سره وي ... ع: نه هر که سر بتراشد قلندري داند

اکثر د تي زماني علماء طلاب الدنيا دي علم واسطه د زکوة او صدقه وغيره ته گرځوي، او قال و حال يې سره برابر نه وي ... بيت:

واعظان که اين جلوه در منبر و محراب ميکنند
چون بخلوت ميروند کاري ديگران ميکنند

حافظ شيرازي رحمه الله وايي:

بر زبانت يا صمد پيدا و در دل يا صنم .. اى بباطن کافر ظاهر مسلماني چه سود

بوه سه: چي قرائت متواتره د دې آيت په نصب سره د اسم جليل دی بناءً على انه مفعول يخشى او په رفع سره د العلماء بناء على انه فاعل يخشى، لکن مع هذا عمر بن عبدالعزيز وابن سيرين، او بعض علماء يې نسبت و امام الائمة ابو حنيفة رحمه الله ته هم کړی دی (وعندي تلک النسبة ليست مطابقة لروات قرائته والله اعلم)

البته: که يو وخت امام ابو حنيفة رحمه الله دا قرائت پر وجه د جواز ويلى وي امکان لري، يعني په رفع د اسم جليل بناءً على انه فاعل يخشى او په نصب د العلماء بناءً على انه مفعول يخشى، لکن په مخکي بيان سوي ترجمه د يخشى نه ده مراد، بلکې عبدالله بن عمرو رضي الله عنه ترجمه د يخشى په يختار سره کړې ده اى انما يختار الله من عباده العلماء، وهذا معنى صحيح، او روح البيان وايي چي خشيت استعاره د تعظيم فالمعنى انما يعظمهم (اى العلماء) الله من جميع عباده انتهى.

درويش وايي: وفي قلبي من هذا المعنى اضطراب والله اعلم بالصواب.

بوه سه: چي څوک چي فکر ووهي په خلق کي د خداى ج کما مر بيانه من اول السورة الى ههنا واستدل به على ذاته وصفاته وافعاله والائه هم العلماء حقًا وهم المرادون في هذه الآية لا کعلماء اليهود والنصارى، ولي که څه علم درلودی لکن دوی تجاهل اختيار کړی ؤ لاجل حفظ رياستهم على عوامهم وحفظ ماکلهم، شيخ اجل عارف کامل شهاب الدين السهروردي رحمه الله وايي چي په دې آيت دليل دی پر دې چي من لاخشية له فليس بعالم، حاصل د دې آيت دا دی چي کمال خشية د خداى ج څخه خاصه د انبياء عليهم السلام ده ثم الاولياء الکمل رحمهم الله ثم الامثل فالامثل.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

په تحقيق خدای[٣] غالب دی څوک مانع دده د مشيت نسي کېدای او بخښونکی د ګنهو دی د بندګانو بتوبة يقينًا بلا وجوب عليه وبدون التوبة احتمالاً لكمال الرحمة.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَٰبَ اللَّهِ

په تحقيق هغه کسان چي دائمًا کتاب الله وايي.

فائده: فقير قيد د دائمًا ووايه له دې سببه چي يتلون مضارع ده پر استمرار دلالت کوي په ځای کي د مدح كما ههنا يا په مقام کي د ذم كما في قوله تعالى ويقولون (اى الكفار) متى هذا الوعد (اى وعد نزول العذاب) ان كنتم صادقين.

پوه سه: چي له تلاوت څخه مراد تلاوت مجرده نه دی بلکې تلاوت مع العمل بما فيه، ولي چي په دې آيت کي يتلون عنوان ددوی د مدح وګرځېدی عنوان د مدح تلاوت مع العمل دی وبس، او يا مراد جنس کتب الله كالتورات والانجيل وغيرهما، نو په دې کي مدح د علماء د تورات مع العمل دی وبس، او يا مراد جنس کتب الله كالتورات والانجيل وغيرهما، نو په دې کي مدح د علماء د تورات او انجيل دی چي تحريف د خپلو يې نه وکړی.

پوه سه: چي له يتلون څخه مراد علماء د قرآن دي لا القراء المجردين عن فهم معانيه.

وَأَقَامُوا الصَّلَوٰةَ

"واقاموا الصلوة" او دوام پر لمونځو کوي سره د مراعات د حقوق د لمانځه كتعديل الاركان چي د ډېرو عوامو په لمونځو چي يوازي يې ګذاري د تعديل الاركان هيڅ نمونه نه وي پکښې هم دغه يعني مراعات معنى د اقامة الصلوة چي په قرآن مبارک کي ذکر کېږي که په صيغه د فعل ماضي وي كما ههنا او يا په لفظ مضارع وي لکه و يقيمون الصلوة په بل ځای کي د قرآن يا په صيغه د اسم فاعل له بابه د افعال لکه والمقيمين الصلوة الآية، او يو مجرد دی يعني قيام الصلوة هغه عام مطلق اداء ته د لمانځه وايي ځکه قيام په ټوله قرآن کي يو ځای په حال کي د منافقانو ذکر سوی دی، کريمه: واذا قاموا الى الصلوة قاموا كسالى الى اخير الآية.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾

او دوی انفاق کوي د هغو اموالو څخه چي دوی ته په رزق ور کړي دي په پټه او په علانيه يعني ښکاره، يعني څرنګه چي پر لاس ورغلی که سر وي او که علن وي، او بعض مفسرين وايي چي سر په نفلي انفاقو کي افضل لانه ابعد من الرياء والعلانية په فرضي انفاق چي زکوة دی افضل دی تا چي بل غني به هم اقتداء پسي وکړي او دی به تهمت د بخل بالزکات خلاص سي "يرجون تجارة لن تبور" دی اميد کوي د پيدا کولو د ثواب في الانفاق چي هرګز نه هلاکيږي او دا تجارت يې د خسران سره نه مخامخ کيږي "يرجون" خبر د ان دی، لن تبور صفت د تجارت دی.

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

"ليوفيهم" متعلق دی په لن تبور پوري، والمعنى يرجون تجارة نافعة ليوفيهم بانفاقها "اجورهم" يعني ثواب اعمالهم.

درویش وایي: چي که څه هم مظهري قوله تعالى ليوفيهم يوازي په انفاق المال کرځول ده لکن د فقير په نيز په ټولو عبادات مذکوره في هذه الآية پوري مربوط ده يعني من قوله تعالى ان الذين يتلون كتاب الله الى قوله ليوفيهم كما لايخفى على اللبيب الفاضل "ويزيدهم من فضله" او خدای ﷻ ورزياتوي له فضل څخه زائد تر اجور د اعمالو ددوی يعني بالحسنة الواحدة عشرة امثالها الى سبعمائة الى ما لايتناهي.

درویش وایي: چي له ابن مسعود رض څخه په صحيح سند روايت راغلی دی په تفسير کي ددې آيت قال قال رسول الله ﷺ يوفيهم اجورهم يدخلهم الجنة ويزيدهم من فضله الشفاعة لمن وجب له النار (اى بسبب العصيان دون الكفر، لان الكافر لاشفاعة له بالاجماع) "انه غفور شكور" خدای پاک بخښونکی دی د بعض نواقصو په بعض عبداتو کي او شکور دی ددوی د طاعاتو و قال ابن عباس رض غفور يغفر العظيم من ذنوبهم ويشكر القليل من اعمالهم اى يجازي هم عليه.

وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

: هغه چي وحي کړي دي وتاته يا محمد ﷺ يعني من القرآن الكريم، نو کلمه د

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

من لپاره د بيان ده يا د تبعيض ده "هو الحق" ثابت من جانب الله دی "مصدقًا لمابين يديه" تصديق کونکی دی د ټوله ماتقدمه من الكتب السماوية.

پوه سه: چي مصدقًا حال مؤكدة دی لان حقية القرآن يستلزم موافقة سائر الكتب الالهية في العقائد والقصص والاخبار واصول الاحكام.

إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾

په تحقيق خدای ج په خپلو بندګانو خبر دی او دانا دی ای عالم بظواهرها و بوطنها، نتيجه يې داده چي خدای ج په دې هم خبر دی چي په تاکي يا محمد ﷺ استعداد کامل د قبول د وحي موجود دی، نو ځکه يې تاته کتاب معجز درواستاوه.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا

پوه سه: چي ارث دې ته وايي چي يو شی نقل سي له يو چا څخه و بل ته بېله شراء او بېله هبه او هغه بل سړی مالک وګرځي په سبب د قرابت بينهما، ومعنى الآية موږ نقل کړی دغه کتاب چي قرآن دی له تا څخه يا محمد ﷺ، يعني د ميراث اصلي معنى چي بيان سوه مراد نه ده بلکې مراد نقل دی، "الذين اصطفينا من عبادنا" هغه کسان چي مختار کړي و موږ ته زموږ په بندګانو کي.

پوه سه: چي کلمه د من بيان ده موصول ظرف مستقر ده حال د ضمير منصوب څخه ای کائنين من عبادنا او اضافت د عبادو د خپل ځان لپاره د تشريف ده او عائد و موصول محذوف دی ای الذين اطفيناهم (دا هغه عائد محذوف دی) من عبادنا، والمراد بالموصول علماء امة محمد ﷺ من الصحابة والتابعين رض ومن بعدهم الى يوم القيامة، او يا مراد ټوله امت دی من الخواص والعوام كذا قال ابن عباس رض، ومعنا اصطفائهم ان الله اصطفيناهم على سائر الامم وجعل امته ۴ امتًا وسطًا ليكونوا شهداء على الناس، او بل کرامت يې دادی چي ددوی نسبت کېږي و سيد الانبياء ﷺ ته كما قال الشاعر:

طوبیٰ لنا معشر الاسلام ان لنا .... من العناية ركنا غير منهدم
لـما دعـا الله داعينا لطاعته .... باكرم الرسل كنا اكرم الامم

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ

پوه سه: چي ضمير د منهم راجع دى و موصول سابق ته او فاء لپاره د تفصيل ده، والمراد بالظالم لنفسه من قصر في العمل بالكتاب واسرف على نفسه او پر هغه چاهم صادق دى چي ظلم پر بل وكړي لانه بذالک ظالم لنفسه.

فائده: ظلم که څه هم متعدي بنفسه دى لكن لپاره د تقوية العمل يې لام ورسره راوړى.

وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرٰتِ بِإِذْنِ اللّٰهِ

او بعض ميانه رو دي يعني ګاهي عمل بالقرآن كوي او ګاهي مخالفت كوي، او بعض ددوى متقدم وي و ثواب ته د خداى ؓ وجنته په سبب د اعمال صالحه ؤ، او بعض مفسرين يې داسي ترجمه كوي چي سابق پر ظالم لنفسه او پر مقتصد يې په درجاتو كي په سبب د خير د كارو "باذن الله" يعني په توفيق د خداى ؓ.

پوه سه: چي باذن الله يې ددې لپاره ووايه چي دې رتبې ته رسېدل صعب دى بې توفيقه نسي كېداى.

پوه سه: چي تفسير و ته ددې درو ډلو د امت د عليه الصلوة والسلام بما ذكرنا اشاره كوي كلام د الحسن رحمه الله كما روى عنه الظالم لنفسه من خفت حسناته والمقصد من استوت حسناته وسيئاته والسابق من رجحت وكثرت حسناته.

درويش وايي: چي د دغو درو طائفو بېخي ډېر تفسيرونه سته، ان شئت فارجع الى روح المعاني، البغوي رحمه الله د ابي عثمان الهندي رحمه الله څخه روايت كړى دى قال سمعت عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ سابقنا سابق (اى الى الجنة بغير حساب) ومقتصدنا ناج (له عذابه خلاص دي) وظالمنا مغفور له، البغوي رحمه الله په خپل سند سره له ابي ثابت رضي الله عنه څخه روايت كړى دى چي يو ناولده سړى مسجد نبوي ته داخل سو او داسي دعا يې وكړه اللهم ارحم غربتي (ته وكړې زما پر غربت يعني ناولدتيا) وآنس وحشتي (او دفع كړې زما وحشت) وسق الي جليسًا صالحًا) ماته راولېږ يو سړى چي راسره كښېني چي صالح هم وي يعني چي زما وحشت او ديغت په دفع سي) نو ابو الدرداء رضي الله عنه ورته ووېل: ان كنت صادقًا لانا اسعدبک منک، رسول الله ﷺ دغه آيت تلاوت وكړى: منهم ظالم الآية، فقال ؑ اما السابق فيدخل الجنة بلا حساب واما

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

المقتصد فيحاسب حسابًا يسرًا واما الظالم لنفسه په يو مقام كي د حساب يې بند كړی ترو ختـه پوري چي دته هم (دقت او غم) پيښ سي ثم يدخله الجنة ثم قرء هذه الآية الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور) او په بل روايت د احمد او د ابن جرير وغيرهما داسي راغلی دی، فاما الذين ظلموا فاؤلئک يحبسون (يعني عن دخول الجنة) وطول المحشر (په اوږدو كي د محشر د ورځي وروسته خدای ۴ تلافي ددوی په رحمت سره يعني اجازه د دخول د جنت ورکړي فهم الذين يقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن ان ربنا لغفور شكور.

درويش وايي: چي له دې حديث څخه دا معلومه سوه چي د الذين ظلموا څخه عصات المؤمنين مراد دي، د ابو موسی الاشعري رض روايت دی قال قال رسول الله ﷺ يبعث العباد يوم القيامة ثم يميز العلماء (بيا علماء ځني جلا کړي، نو خدای ﷻ دوی ته وايي) ای دلي د علماؤ اني لم اضع علمي فيكم (ما نه ؤ ايښی علم چي زما صفت دی په تاسي كي) الا لعلمي بكم (مګر هغه وخت چي زه په تاسي خبروم، يعني تاسي وظيفه د علم ساتلای سئ) او ما خپل علم تاسي ته نه ؤ ورکړی چي تاسي په عذاب کړم يعني دوږخ ورکړم، انطلقوا فقد غفرت (ځئ جنت ته ما تاسي بخښلي ياست) اللهم اجعلني منهم برحمته.

ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ۝

دا توريث يا اصطفا چي په دمخه آيتو كي ذكر سوه فضل دی لوی، يعني د رب ۴ له خوا څخه پر امت مرحومه د نبي چي بالمؤمنين رؤف رحيم ﷺ کما وصفه بذالک في القرآن العزيز، كريمه: لقد جائكم رسول من انفسكم الى قوله بالمؤمنين رؤف رحيم.

جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَّ لُؤْلُؤًا ۚ

جنتونه دي د اوسېدو (خبر د مبتداء محذوفي دی ای هو يعني الفضل الكبير جنت عدن يا مبتداء او خبر يې محذوف دی، والتقدير جنات عدن لهم (هذا هو الخبر المحذوف) "يدخلونها" دوی داخلېږي وهغو جنتو ته، دا جمله صفت ده د جنات عدن "يحلون فيها" دوی ته زېور ورکول کېږي په جنتو كي، دا جمله صفت بعد صفت ده يا خبر بعد الخبر ده، د جنات يا جمله مستانفه ده استينافًا

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

نحويًا، ويحتمل الاستيناف البياني ايضًا فتامل جدًا.

پوه سه: چي اساور جمع د اسورة ده او هغه د سوار چي په پښتو يې بنګړي بولي او په فارسي يې دست برنجن او په اردو يې كنگهن بولي "من ذهب" د سرو زرو او د ملغلرو.

پوه سه: چي لؤلؤا په نصب سره عطف پر محل د اساور لا على لفظه او محلاً خو اساور منصوب مفعول دى د يحلون، حاصل دادى چي يو بنګړى به د سرو زرو وريه لاس كړل سي او په اصطلاح د پښتنو لاس بندى به يې د ملغلرو وي.

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ

او كالي د دوى به په جنت كي له وريښمو څخه جوړه كپړه يې بولي په اردو، لته يې بولي په پښتو، دا جمله عطف ده پر يحلون او على جنات عدن يا حال ده له فاعل څخه د يحلون، عن ابى سعيد الخدري ﵁ ان النبي ﷺ تلا قوله تعالى جنات عدن يدخلونها تر پايه پوري، نو بيا وويل: ان عليهم اى اهل الجنة التيجان (جمع تاج چي خلګ يې پر سر ايږدي) چي هغه ادنى ملغلره يې روښانه كوي ما بين المشرق والمغرب، رواه الترمذي. قال القرطبي قال المفسرون ليس احد من اهل الجنة الا في يده ثلاثة اسورة، سوار من فضة وسوار من الذهب وسوار من لؤلؤ، وعن ابى هريرة ﵁ ان رسول الله ﷺ قال يبلغ الحلية من المؤمن حيث يبلغ الوضوء (له دې حلية څخه مراد والله اعلم سپين والى د مخ، د لاسو، د پښو تر هغه ځايه چي متوضي تر هغه ځايه په او داسه كي پرېولي وي) متفق عليه.

وعن عمر ﵁ قال قال رسول الله ﷺ من لبس الحرير (يعني من الرجال ولي ښځو ته لبس الحرير روا دى) في الدنيا لم يلبث في الآخرة، متفق عليه، وعن حذيفة ﵁ قال سمعت رسول الله ﷺ لاتلبسوا الحرير ولا الديباج ولاتشربوا في آنية الذهب والفضة ولا تاكلوا في صحافها (الضمير راجع الى الفضة لان الرائج في الكفرة صحاف الفضة) فانها لهم (اى الكفرة في الدنيا ولكم في الآخرة، متفق عليه)

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ

او وايي به جنتيان يعني تو له كما يدل عليه الاحاديث حمد دي وي خداى ﷻ لره هغه خداى ﷻ چي زموږ څخه دفع كړي حزن يعني غم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

درويش وايي: چي ددې آيت ويل هلته دوی کوي چي له قبرو څخه راووځي، لحديث ابن عمرؓ قال قال رسول الله ﷺ ليس على اهل لا اله الا الله وحشة في الموت ولا في القبور ولا في النشور كاني انظر اليهم (لکه زه چي دوی ته گورم) عند النفخة (ای نفخة اسرافيل الثانية) ينفضون رؤسهم من التراب (چي دوی پاکوي سرونه خپل د قبر له خاورو څخه) يقولون الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن، وقال ابن عباسؓ حزن النار (ولي چي ملکي پر دوی زيری کوي په وخت د راوتلو له قبرو څخه پان لاخوف عليكم ولا انتم تحزنون) او قتادهؒ وايي حزن الموت، وقال عكرمةؒ خوف الذنوب خوف رد الطاعات، وقيل او دا ټوله روايات مربوط دي په بشارت پوري د ملكو فافهم.

إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِن فَضْلِهِ

بېشکه رب زموږ يعني غفور دی د هغه کسانو چي ظلم يې پر خپلو ځانو کاوه او شکور للمقتصدين والسابقين، چي موږ يې داخل کړه و سرای ته د اوسېدو چي جنت دی.

پوه سه: چي مقامة مصدر ميمي دی ای دار الاقامة "من فضله" ای من احسانه وكرمه اذ لا واجب على الله شيئ، د عبدالله بن ابی اوفیٰ او په صحيح روايت ثابته ده، دی وايي چي يو سړی و عليه الصلوة والسلام ته راغلی وه يې ويل يا رسول الله ﷺ ان النوم مما يقر الله به اعيننا في الدنيا (يعني په خوب زموږ سترگي خدای خونکي کوي، کنايه ده له راحت څخه په دې دنيا کي) فهل في الجنة من نوم؟ قال لا، ان النوم شريك الموت (يعني لکه په مرگ چي حواس ټوله بېکاره کېږي، او د سړي يو منبه او احساس سلبېږي داغه رنګه په خوب کي هم) وليس في الجنة موت، هغه سړي ورته وويل فما راحتهم نو راحت د جنتيانو په څه شي کي دی؟ دا خبره د سائل عليه الصلوة والسلام ته ډېره غټه خبره معلومه سوه، يعني له سببه د فهم د سائل چي د آخرت او جنت حال يې پر دنيا قياس کړی، نو ځکه يې ورته وويل ليس فيها لغوب كل امرهم راحة كما قال الله حكاية عن اهل الجنة.

لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

موږ ته نه رسېږي په جنت کي د صرف مس په توګه ستړيا، او موږ نه مسه کوي په جنت کي چي ضعف ته د تعب وايي:

درويش وايي: چي په جنت کي چي نه تعب او نه کلال سته چي راحت ته څه

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ضرورت پيدا ښي لکه هغه سړي چي د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وکړه فما راحتهم، ولي چي دا خو داسي لغوه پوښتنه ده لکه يو سړی چي د بل سړي څخه پوښتنه وکړي چي د خوشحالی په حالت کي خوشحالي په څه شي سره ده.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا

او هغه کسان چي د کفر لاره يې خپله کړې وي دوی لره دی اور د دوږخ يعني ابدًا، والذين آه عطف ده پر ثم اورثناه آه. قضا او حکم د مړيني نه پر کېږي يعني د رب العزة له خوا چي دوي دي مړه سي يعني د اور له سوځېدلو څخه به بېغمه سوي وای، بخاري او مسلم روايت کړی دی له ابن عمر رض څخه قال قال رسول الله ﷺ اذا صار اهل الجنة الجنة چي ولاړ سي اهل جنت و جنت ته و اهل النار الى النار جيئ بالموت، مرګ راولي او په منځ کي د جنت او دوږخ يې ودروي او ذبح يې کړي وروسته منادي ناري کړي يا اهل الجنة لاموت ويا اهل النار لاموت فيزداد اهل الجنة فرحًا يعني بالخلود في الجنة الى فرحهم يعني د مخه هم خوشاله وه په نداء يې نوره خوشالي زياته سي، ويزداد اهل النار حزنًا على حزنهم يعني د دوږخيانو غم زيات سي، ولي د تاييد في النار نداء يې واورېدل.

پوښتنه: موت خو معنی د جسم نه دی يعني د حيوان په شکل چي ذبح دي سي؟

ځواب: نعم! منم چي موت معنی د حيوان نه دی لکن د دې حديث شريف معنی داده والله اعلم چي خدای ج يې په شکل د يو غټ پسه راولي کما جاء في حديث اخر للبخاري او د کبش په صورت په موت سره يې معرفي کړی و جنتيانو ته او د دوږخيانو او ذبح يې کړي يعني هغه منادی يې ذبح کړي دا کار صرف د ډېري خوشالی د مؤمنانو او د غم د کافرانو د غم ډېرېدو لپاره.

وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُم مِّنْ عَذَابِهَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾

او نه سپکول کېږي له دوی څخه بعض له عذاب څخه د اور بلکي كلما نضجت جلودهم بدلوا بجلود غيرها ليذوقوا العذاب الآية، داغه رنګه مونږ جزاء ورکوو يعني مثل الجزاء المذكور مونږ جزاء ورکوو هر کافر بالله ته.

سوال: کفور خو صيغه د مبالغې ده نو آيا معنی يې داده چي د ډېر سخت کافر

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

دغه جزاء ده يعني چي كفر يې كمزوري وي لكه كفر د مشركانو چي سخت دی تر كفر د يهودانو او د يهودانو نظر و كفر ته د مشركانو كمزوري هغه ته مذكوره عذاب او جزاء نشته؟

ځواب: يا دا يې معنی نه ده بلكې كفر په لغت كي ناشكرۍ ته وايي، نو كافران ټوله مع تفاوت درجات كفرهم سخت او ډېر ناشكره دي، ولې چي ټولو د منعم حقيقي ﷻ شكر نه وكړی، نو كفار ټوله په ناشكرۍ اعظم درجة دي تر هغه چا چي د منعم مجازي شكر نه كړي اداء كه يو سړی چي د يو سړي سره ښه وكړي يعني يو نعمت وركړي او هغه يې شكر نه كړی اداء.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

او دوی بغاري او چغې په شدت سره وهي په اور كي لكه چي معنی د صراخ ده، دا جمله عطف ده پر ولهم نار جهنم يا حال ده له ضمير مجرور څخه په لهم كي "ربنا اخرجنا" بحذف حرف النداء يعني يا ربنا موږ وباسه يعني له اور څخه موږ عمل صالح كوو يعني ايمان به راوړو او د ايمان په مقتضٰى به ښه عملونه كوو.

پوه سه: چي ددوی مراد خروج دی و دنيا ته كما جاء صراحة في موضع آخر "غير الذي كنا نعمل".

پوه سه: چي غير الذي بدل دی د عملاً صالحًا څخه، روح المعاني وايي چي ربنا الى اخيره منصوب وي په اضمار د قول يعني و يقولون په عطف پر يصطرخون باندي، او يا بېله واو يعني يقولون چي تفسير سي د ماقبل.

فائده: دوی چي تقييد د عمل صالح په دې سره وكړي چي غير الذي كنا نعمل لپاره د اعتراف په دې سره چي هغه موږ چي عمل صالح باله په دنيا كي يعني الشرك والكفر هغه خو نن ناصالح ثابت سو، نو چي بيرته موږ دنيا ته رد كړي موږ به غير د هغه عمل وكړو يعني ايمان به راوړو، او يا دا خبره ددوی اظهار د تحسر او ندامت دی پر ما فعلوا في الدنيا لكن دا ندامت او تحسر فائده نه كوي دوی ته سعدي شيرازي رح وايي:

تو پيش از عقوبت دری عفو كوب .... كه سودی نه دارد فغان زير چوب

ولهذا قال الله ﷻ في جوابهم:

Maktaba Tul Ishaat.com　　Scanned by CamScanner

اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَّا يَتَذَكَّرُ فِيْهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ النَّذِيْرُ

فائده: الهمزة للانكار دخلت على حرف النفي، ونفي النفي اثبات يعني دغومره عمر مي درکړی ؤ، والواو للعطف على مقدار تقديره الم نترکم في دار التکليف ولم يعمرکم ما يتذکر اى عمرًا يتذکر چي پند واخلئ په هغه عمر کي من تذکر چي مؤمنان څندي مراد دی يعني تاسي کافرانو ته مي دغومره عمر درکړی ؤ په دنيا کي لکه مؤمنانو ته چي مي ورکړی ؤ هغو پند واخستی او ايمان يي راوړی او تاسي تر پايه پوري پر شرک او کفر باندي ډاډه واست. البغوي رح وايي چي قتاده، عطاء او کلبي رح وايي چي عمر د تذکر اتلس کاله دی، او حسن رح وايي عمر د تذکر څلوېښت کاله دی او ابن عباس رض وايي چي عمر د تذکر شپېته کاله دی او د علي رض څخه هم شپېته کاله مروي دی، لحديث ابی هريرة رض عن النبي ﷺ قال اعذر الله الى امرئی اخر اجله حتى بلغ (۶۰) سنة، رواه البخاري، او له ابن عباس رض څخه روايت دی ان النبي ﷺ قال اذا کان يوم القيامة قيل اين ابناء الستين وهو العمر الذي قال الله تعالى اولم نعمرکم مايتذکر فيه من تذکر.

پوهنه: چي معنی د حديث چي انفًا تېر سو اعذر الله الى امرء اخر اجله حتى بلغ ستين سنة سلب الله کل عذر لکل امرئي اخر اجله حتى بلغ (۶۰) سنة، ولي چي د عليه الصلوة والسلام د امتيانو عمرونه غالبًا کم دي، لما رواه الترمذي عن ابی هريرة رض وابو يعلى في مسنده عن انس رض کلاهما عن النبي ﷺ قال اعمار امتي مابين ستين الى سبعين واقلهم من يجوز ذالک.

درويش وايي: چي د اقل له جملي څخه يو زه يم چي عمر مي اوس په اووه نيوي (۹۷) کاله کي داخل دی والله اعلم ای وقت يجئ اجلي.

مسئله: بعد البلوغ في دار الاسلام هيڅ عذر معقول چا لره نسته په ترک کي د فرائضو من الصلوة والصوم خصوصًا الايمان بالله، نو د هغه کافر عذر دفع دی چي زه خو کما قال رسول الله ﷺ و شپېتو کالو ته نه يم رسېدلی "وجائکم النذير" او تاسي ته درغلي ؤ بېرونکي د يوم الحساب او يوم العقاب څخه يعني د هغه د قول قبلولو نه وکړه والمراد بالنذير محمد ﷺ پر قول د ابن ابی حاتم او ابن جرير عن زيد رح وهو قول اکثر المفسرين رح، وقيل المراد بالنذير القرآن، ددې قولينو معنی داده چي نذير

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محمد ﷺ او قرآن دي ددې امت لپاره وغيرهما من الانبياء والكتب لغير هذه الامة، وقيل چي مراد له نذير څخه عقل سالم دی يعني چي باوله نه وي، او دا رايه د بعض متكلمينو ده چي مجرد عقل كافي دی لوجوب الايمان بالله حتى چي دوی وايي چي هغه سړی كافر دی چي په لويو غرونو كي اوسيږي چي عاقل سي بلوغ ته ورسيږي ولم يبلغه دعوة نبي، د تحفه نصائح هم دغه مذهب مختار دی حيث يقول:

گر انبياء هم نامدی نی شرع بودی درجهان
واجب شدی برهمه گان ايمان به خالق مقتدر

وقال عكرمه وسفيان بن عيينة و وكيع رح المراد بالنذير الشيب يعني سپين ږيرتوب، له ابن عباس رض څخه روايت دی الشيب بريد الموت، وقيل النذير موت الاقارب والاقران (يعني همزولي)

فَذُوقُوا فَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ نَّصِيْرٍ ﴿۳۷﴾

نو وڅكئ اى العذاب، نو نسته د ظالمانو لپاره كوم مرسته كونكی، من زائد دی لپاره د استغراق د نفي، يعني نسته ظالمانو يعني كافرانو لره هيڅ كومكي.

اِنَّ اللّٰهَ عٰلِمُ غَيْبِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۳۸﴾

خدای ج خبر دی په پټو شيانو د اسمانو لكه ملكي صورها ومقرها ووظيفتها او په غيب سره د مځكي من الخزائن والمعادن يعني لايخفى على الله شيئ، په تحقيق خدای ج خبر دی په هغه شي سره چي په زړو كي دی، نو چي په اخفى من الكل يعني ما في الصدور چي خبر دی نو په نورو شيانو په طريق اولى خبر دی يو محقق وايي:

از خلائق روحهای پاک هست .... روحهائ شره اگل ناک هست
واجبست اظهار اين ملک وپناه .... همچنان اظهار گندم هازکاه

فائده: مراد له غيب څخه غيب دی د بشر او د ملكو او د جن څخه والا فليس مصداق الغيب في علمه تعالى، والمراد من هذه الآية انه لايخفى على الله خافيه دا جمله مستانفه ده، وروسته آيت ددې جملې.

هُوَ الَّذِيْ جَعَلَكُمْ خَلٰۗىِٕفَ فِي الْاَرْضِ ۭ

خدای ج هغه ذات مقتدر دی چي تاسي يعني عمومي انسانان بعض خليفه گان

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د نورو کرځولي دي، نو پر دې تقدیر مخاطب په ضمیر د کم تېوله انسانان دي، او یا
معنی داده چي امت د یو نبي خلیفه یعني وروسته امت د بل نبي پیدا کړي یاست
تاچي د مخني امت څخه وروستني امت پند واخلي..... بیت:

پند گیر از مصائب دیگران..... تا نگیرند دیگران زتو پند

بوه سه: چي خلائف جمع د خلیفه ده او خلفاء جمع د خلیف ده ولا فرق في المعنی فافهم.

فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۖ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ إِلَّا مَقْتًا ۖ

که چا کفر وکړی ستاسي څخه پر هغه د هغه د کفر عذاب دی او نه زیاتوي کافرانو ته
کفر د دوی یعني هر څو چي دوام پر کفر کوي په دربار کي د رب د دوی مگر غضب شدید.

وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

او نه زیاتوي کافرانو ته کفر د دوی مگر نه تاوان یعني په آخرت کي.

سوال: لفظ د الکافرین یې د مقتًا سره هم راوړی او د خسارًا سره هم، یعني
داسي نه وویل سول ولایزید الکافرین کفرهم الا مقتًا وخسارًا مع انه اخصر؟

ځواب: اشاره ودې ته ده چي کفر مقتضي د هر یوه د مقت او خسار دی
استقلالاً یعني یو د بل تبع نه دي، نو باید عاقل له کفر څخه ډېر اجتناب وکړي.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ

و وایه یا محمد (ﷺ) وکفارو ته د مکې تاسي خبر را کړئ ستاسي د شریکانو
چي تاسي یې عبادت کوئ ماسوی له خدای ؟ څخه یعني چي دا بتان زموږ
مستحق د عبادت دي من دون الله.

فائده: اضافت د شرکاؤ یې و دوی ته وکړی له دې کبله چي دوی شرکاء د
خدای ؟ بولي یعني شرکاء یعني بتان خو دعوی د شراکت نه لري بلکې د غه بتان به
په ورځ د قیامت ستاسي څخه بیزاري ښکاره کړي.

أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ

"اروني" تاکید د اول دی لانه بمعنی اخبروني، څه شي دوی پیدا کړي دي
(مفعول ثان دی من ارئیتم محمول دی پر شرکاء چي مفعول اول دی) "من الارض"

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

ای من اجزاء الارض من الارض بیان دی د ما یعني استقلالاً ستاسي بتانو څه شی پیدا کړي دي اجزاء د مځکي حتی چي تاسي دعوی د استحقاق د عبادت کوئ.

پوه سه: چي ام منقطعه دی په معنی د بل للانتقال و الهمزة للاستفهام.

پوه سه: چي بل لپاره د اضراب او انتقال د خلق د بعض اجزاء د مځکي استقلالاً او همزه یې لپاره د استفهام له شراکت څخه د بتانو په خلق د اسمانو حتی یستحقون دعوی الوهیتهم لان الا له لابد انیکون خالقًا لشئ ما استقلالاً او شریکًا لله تعالی في خلق شيئ ما ولیس في اصنامکم شیئ من ذالک فدعوی الوهیتهم باطل وکذب بواح.

اَمْ اٰتَيْنٰهُمْ كِتٰبًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِّنْهُ

"ام" بل ء "آتیناهم" مقاتل رح وایي ء اعطینا کفار مکة "کتابًا" یعني چي په هغه کتاب کي ددوی شرکاء وي "فهم" جواب د شرط محذوف دی یعني ان کان الامر کذالک که په کتاب کي ددوی شرکاء موجود وي، نو کفار مکة "علی بینة" ای کائنون علی بینة یعني علی حجة واضحة "منه" د هغه کتاب څخه.

پوه سه: چي ام په دې آیت کي هم منقطعه دی په معنی د بل للاضراب او همزه لپاره د استفهام انکاري دی.

بَلْ اِنْ يَّعِدُ الظّٰلِمُوْنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُوْرًا ۝

بلکې وعده نه کوي بعض ظالمان یعني مشرکان د بعض نورو سره مګر غرور یعني غولول یعني په ناحقه خطایستل، والحاصل انه لیس عندهم علم علی شرکهم او نه کتاب سته چي دوی په هغه سره دلیل ووایي بلکې غایة الامر ددوی دا دی چي مشران ددوی چي اسلاف ددوی وه خپل اتباع ته د دروغو وعدې ورکوي بیله کوم سنده او دوی ته وایي هؤلاء شفعائنا عند الله یا ورته وایي چي زموږ تېر سوي نیکه ګان تر موږ هوښیاران وه هغو د دغو خدایانو عبادت کاوه لکه پښتانه چي یو غلط شی رواجه وي وایي: څه دي کول چي پلار و نیکه دي کول.

اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُوْلَا ۚ

په تحقیق خدای ج منع کړي په خپل قدرت کامله سره اسمانونه او مځکه چي له خپل ځای څخه زائل سي، په دلیل ددې چي ممکن شی لکه په ابتداء کي چي موجد

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

محتاجه دي په حال کي د بقاء. هم لابد له من علة تحفظه يا معنی د ان تزولا داده
کراهة ان تزولا او لئلا تزولا ومآل الکل واحد.

وَلَئِنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهٖ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا

روح المعاني يې داسي ترجمه کړي ده ای ان اشرفتا علی الزوال (که دوی نژدې
سي و زوال ته علی سبيل الفرض والتقدير، او بعض مفسران يې داسي ترجمه کوي
لزالتا وذالک اشارة الی مايقع يوم القيامة من طی السموات، کريمه: يوم تطوی
السماء کطی السجيل للکتب. الآية ونسف الجبال، او مظهري رح يې داسي ترجمه
کړې ده ای ان لم يوجد من الله سبحانه افاضت الوجود آه، وهذا ليس بشيئ لان
الکلام في الزوال بعد اضافة الوجود کما يدل عليه السياق.

فائده: کلمه د لام په لئن کي موطئه ده قسم ده "ان امسکهما" نسي منع
کولای اسمانونه او مځکه يعني له زوال څخه.

"من بعده" ای بعد الله ای سواه او بعد الزوال يعني ضمير راجع دی و مصدر
ته د زالتا "انه کان حليما غفورا" يعني په سبب د حلم يې کفارو ته مهلت ورکړی
دی ولم يستعجل في عقوبتهم وبغفرانه غفر المسلمين معاصيهم ولو لا امهاله
وغفرانه لم يمسک السموات والارض فيسقط السماء عليهم وينخسف الارض
بهم ای بالمسلمين په سبب د ګنهو د دوی.

پوه سه: چي ابن ابی حاتم له ابن ابی هلال رض څخه روايت کړی دی چي ماته
رسېدلې ده دا خبره چي قريش به د مخه تر بعثت د رسول الله ﷺ ويل: که خدای
موږ ته نبي را استولی وای زموږ له قوم څخه نه به وای يو امت له امتو څخه ډېر
فرمانبرداره د خدای ﷻ يعني د امر او نهي د خدای. او نه به وای يو امت د امتو
اورېدونکی او قبلونکی د خپل تر موږ يعني د خپل قوم د نبي به مو هره خبره
اورېدلای او په ميدان د عمل به مو پياده کولای. او نه به هيڅ تمسک په خپل
کتاب ډېر وای زموږ تر تمسک، نو خدای ﷻ دا آيت نازل کړی.

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ

او دوی يعني قريش المفهوم مما سبق قسم اخستی و.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي جهد ایمانهم مفعول مطلق د اقسموا ولي چي قسم او یمین سره یو شی دي نحو قعدت جلوسًا ای اقسموا اقسامًا بلیغةً، او بغوي رح ددې آیت شان نزول داسي بیان کړی دی چي قریشو ته دا خبره ورسېدل قبل مبعث النبي ﷺ ان اهل الکتاب کذبوا رسلهم فقالوا لعل الله الیهود والنصاری اتت رسلهم بالبینات ای المعجزات فاقسموا. فقیر وایي اول شان نزول مفصل دی د بغوي رح تر شان نزول.

لَىِٕنْ جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ لَّيَكُوْنُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ ۚ

لام موطئه د قسم دی که چېري موږ ته راغلی وای بېرونکی له عذاب څخه د خدای ج یعني رسول، حتمًا به موږ وای پر ډېر لوی هدایت.

پوه سه: چي لیکونن ځواب د قسم محذوف لفظًا او جواب د شرط هم دی معنًی وهو کثیر في القرآن العزیز "من احدی الامم" یعني د مخه تر امتو، ددوی مطلب دا ؤ چي که هر څوک له امم سابقهؤ څخه پر هدایت وي موږ به تر هغو اهدی وای.

سوال: ضمیر د اقسموا خو و قریشو ته راجع دی کمامر، نو قریش خو داسي نه وه ویلي جائهم او داسي یې هم نه وه ویلي لیکونن بلکې هغو داسي ویلي وه لئن جائنا نذیر لاکونن یعني په ضمیر د متکلم نه ضمیر د غائب؟

ځواب: نعم! لکن خدای ج حکایت د قول ددوی وکړی بالمعنی فافهم.

پوه سه: چي احدٰی په معنی د واحدة ده، نو سوال دا پیدا کېږي چي ددوی فقط تر یوه امت ځان اهدی باله واجاب عنه السید الآلوسي رح بقوله والظاهر انها (ای واحدة) عامة وان کانت نکرة في الاثبات (یعني قانون خو دادی چي نکره په نفي کي عامېږي نه په اثبات کي) لاقتضاء المقام العموم (یعني فخر د قریشو په خپلو ځانو دلالت کوي پر عموم یعني تر هر واحدة امت)

فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيْرٌ مَّا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ۙ ۝٤٢

نو چي راغلی مکې والو ته (هغه مکې وال چي تاسي ددوی قسمونه واورېدل) بېرونکی د خدای جل جلاله له خوا څخه چي ددوی د شرط سره برابر هم ؤ چي دوی به ویل کمامر چي قریش به وي یعني محمدًا ﷺ، نه کړه زیات راتګ د هغه دوی مګر نه نفرت او لېرېوالی له حق څخه چي ایمان دی.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

اسْتِكْبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ ۚ

كبرًا عن الايمان في ارض مكة.

يوه سه: چي استكبارًا بدل دی د نفورًا څخه او يا يې مفعول له دی يا يې حال دی ''ومكر السيئ'' ای العمل القبيح چي د هغه نبي ﷺ په باره کي کفارو د مکې په دار الندوة کي غونډه وکړه ان يثبتوه (يا به يې بندي کوو په يوه خونه کي) او يخرجوه (يا به يې له مکې څخه وباسو) يا به يې قتل کړو، او کلبي رح وايي چي مکر السيئ د دوی اجتماع وه پر شرک او ثبات پر شرک.

فائده: اصل الكلام ومكروا المكر السيئ وروسته فعل يې حذف کړی.

وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ

او احاطه او حلول نه کوي مکر پر مکر سيئ هغه چا چي د مکر سيئ د عذاب اهل او مستحق وي، وهم کفار قريش چي په بدر کي يې پر دوی احاطه وکړه چي (۷۰) کسه يې په ميدان جنګ کي ووژل سول او (۷۰) ژوندي بنديان سول، او باقي يې د هزيمت په طور د مکې پر خوا وتښتېدل، وقال ابن عباس رض لايحيق عاقبة الشرک الا بمن اشرک يعني وبال شرکهم راجع اليهم.

فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ ۚ فَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ۖ

دوی يعني اهل مکه انتظار نه وي مگر سنت او طريقت ته د خدای ج په اولينو کفارو کي چي هغه سنت استيصال ؤ، نسي پيدا کولای سنت لره د خدای ج تبديلي يعني سنت الله لاتبدل ولا يتغير فلم يبق لاهل مکة الا من سنة العذاب سنة بلکي د دوی څخه يې واخسته د فتح د مکې په کال.

وَلَن تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ۝

بان ينقله من المکذبين الی زعمهم.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ

او اهل مکه سير او سفر نه کوي په ځمکه کي چي وګوري چي څرنګه حال او اخير کار د هغو چي تر کفار مکه د مخه اباد وه، والمعنی کفار مکه چي شام، عراق او يمن ته سفر کوئ اثار د ماضيينو کفارو ويني لکه آثار د قوم لوط او د ثمود او عاديانو ويني.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

پوه سه: چي فينظروا مجزوم دی په لم سره عطفًا على يسير.

وَكَانُوٓا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً ۚ

''وكانوا آه'' حال دی په تقدير د قد كما هو القانون في الفعل الماضي الواقع حالاً، او وه هغه كفار ماضيه سخت تر تر اهل مكه ''فوق'' په قوت كي ومع ذالک قد اهلکهم اللہ ولم يغن عنهم قوتهم واموالهم شيئًا، نو ولې دا اهل مكة لايعتبرون بذالک.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِن شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ ۚ

او نه دی خدای [ج] عاجزه د يو شي يعني دده له عذاب څخه دي فوت سي، نه په اسمانو كي او نه په مځكه كي، دا دواړه ظرف مستقر دي صفت د شيئ دي اى كائنًا ذالک الشيئ في السمٰوات آه.

پوه سه: چي كلمه د من زائده ده او شيئ مرفوع محلاً دی فاعل د يعجز دی.

إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

په تحقيق سره دی خدای [ج] خبر په ټولو شيانو وبما يستحقها او قادر دی پر هر شي چي اراده ورته وکړي.

پوه سه: چي تر دې ځايه خدای پاک بيان کړی حال د اهل مكه چي كفر ددوی متقضٰی د استيصال ددوی ؤ كماهو سنت الله فيمن كانوا قبلهم وقد كانوا اشد منهم قوة په دې وروسته آيت كي خدای ﷻ سبب د امهال د دوی بيانوي.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَابَّةٍ

كه چېري خدای [ج] ونسي خلک يعني په سبب د كفر او معاصيو، نو بې نه وای پرې ايښې پر شا د مځکي يوه دابة.

سوال: كفر او معاصي خو د انسانانو څخه صادرېږي او دواب خو عام دی لان معناها كل ما يدب على الارض، نو د نورو دوابو د عدم ترک علی ظهر الارض سبب څه دی، ولې چي نور دواب خو مكلف نه دي؟

ځواب: مقصود بالذات د مځکي په پيدا اېښت انسانان او نور ټوله دواب تبع ددوی دي يعني د انسانانو چي متبوع ولاړی له ظهر څخه د مځکي نو تابع به يې هم ورسره ځي، او مظهري [رح] وايي چي له دابې څخه دابة عاصيه مراد ده چي انسانان دي لا مطلق الدواب والله اعلم.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

وَلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّىۚ

لکن ځنډوي خدای[ج] مواخذه ددوی په عذاب سره تر يو اجل مسمٰی او معين وخت پوري، ددوی مواخذه چي يا ما بعد الموت دی يا ورځ د قيامت ده.

فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيْرًا۠

هغه وخت چي راسي اجل د مواخذه ددوی نو خدای[ج] دي په بندګانو سره خپل دانا او خبر فيجازيهم علی حسب اعمالهم الحسنة والسيئة.

درويش وايي: الحمد لله والمنة تفسير د سورة الملائکة چي په مشهور نامه سورة فاطر دی، د تفسير ايوبي پر اته بجې د ورځي د يکشنبې پر نهه د رمضان المبارک سنه (۱۴۳۱) هـ پای ته ورسېدی، وصلی الله تعالی علی سيدنا محمد وعلی آله واصحابه اجمعين بصد نياز او عجز التجاء بدرګاه قاضي الحاجات:

خدايه ستا د نعمتو د کلياتو حساب او تعداد عاصي ته نه دی معلوم فضلاً عن جزئياتها، او درويش اوس په دې طمعه دی چي زما عمره سره د صحت او عافيت دومره را زيات کړه چي د تفسير د باقي اجزاؤ څخه د قرآن عزيز هم فارغ سم، يعني په توفيق ستا تفسير ايوبي پايه تکميل ته ورسېږي، زما د عمر د سرمايې ګټه به هم همدغه تفسير وي، انک يا الله علی کل شيئ قدير وبالاجابة جدير ...... ع: ... من نيز حاضر ميشوم تفسير قرآن دربغل

له ناظرينو څخه خواست: څرنګه چي د سورة فاطر وروسته سورت يٰسٓ شريف شروع کېږي نو چونکه سورة يٰسٓ لږ په دوه ويشتم جزء کي دی او نور په درويشتم جزء کي دی، نو ځکه مونږ د سورت يٰسٓ ... ځای کېدو په خاطر پنځلسم جلد تفسير له سورت يٰسٓ څخه شروع کړی تاچي سورت يٰسٓ مکمل په يوه جلد کي راسي، تاچي د ويونکو لپاره اساني وي، سبب د اساني دادی چي د تفسير ايوبي ويونکی د سورت يٰسٓ په زده کړه کي څورلسم او پنځلسم جلد ته محتاج ونه ګرځي بلکې د پنځلسم جزء په ويلو سره د څورلسم جزء څخه مستغني وي.

تمت الجزء ۲۲ بالخير

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner

د تفسیر ایوبي څوارلسم ټوک د مضامینو فهرست

شمبر	سرلیک	مخ
۱	سریزه	۳
۲	فقیر وایي	۵
۳	حکایت	۶
۴	ولذکر الله اکبر	۹
۵	پټه ناڅه فائده	۱۹
۶	حکایت	۲۷
۷	د سورة الروم پیل	۴۰
۸	فائده مهمه	۴۴
۹	درویش وایي	۵۴
۱۰	فصل في فضائل التسبیح	۵۶
۱۱	فطرت الله آه	۶۹
۱۲	حکایت	۸۷
۱۳	پوښتنه او ځواب	۹۵
۱۴	وان کانوا من قبل ان ینزل	۱۰۰
۱۵	درویش وایي	۱۰۳
۱۶	د سورت لقمان پیل	۱۱۳
۱۷	تنبیه درویش وایي	۱۱۶
۱۸	سوال او ځواب	۱۲۰
۱۹	دلقمان حکیم حکمتونه	۱۲۸
۲۰	حکایت عجیبه	۱۳۴
۲۱	مسئله شرعیه	۱۳۹
۲۲	الم تروا ان الله سخر لکم	۱۴۸
۲۳	د سورة السجدة پیل	۱۶۷

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

مخ	سرلیک	شمیر
۱۷۲	درویش وايي	۲۴
۱۹۷	فاعرض وانتظر انهم منتظرون	۲۵
۱۹۹	د سورة الاحزاب پیل	۲۶
۲۰۶	درویش وايي	۲۷
۲۱۵	د غزوه خندق پېښه	۲۸
۲۱۸	د خندق نقشه	۲۹
۲۱۹	واقعه	۳۰
۲۲۸	تنبیه	۳۱
۲۴۴	پوښتنه او ځواب	۳۲
۲۴۹	درویش وايي	۳۳
۲۵۸	د من یقنت (۲۲) پارې پیل	۳۴
۲۸۲	مَاكَانَ مُحَمَّدٌ اَبَا اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ	۳۵
۲۹۴	يَاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنٰتِ	۳۶
۳۰۰	درویش وايي	۳۷
۳۱۵	سوال او ځواب	۳۸
۳۳۴	د سورت سبأ پیل	۳۹
۳۴۷	تاریخ وايي	۴۰
۳۵۱	یعملون له مایشآء من محاریب	۴۱
۳۵۴	مسئله شرعیه في تزیین المساجد	۴۲
۳۵۹	درویش وايي	۴۳
۳۸۲	وما ارسلنٰك الا كآفة للناس	۴۴
۴۰۰	قل انما اعظكم بواحدة	۴۵
۴۰۹	د سورت فاطر پیل	۴۶
۴۱۴	حکایت	۴۷
۴۵۲	پوه سه	۴۸
۴۶۰	له ناظرینو څخه خواست	۴۹

Scanned by CamScanner

تفسیر ایوبي حنفي۱۴ ټوک

د نصیراحمد احمدي لخوا

سکین او pdf سو.

تاریخ. ۲۲-۱۰-۱۳۹۸

واتساپ 0749849569

د دعا محتاج احمدي!

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

د سرور کائنات فخر موجودات سردار کل عالم حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ او د هغه د اصحاب کرامو رضي الله عنهم د مکمل تاریخ او ژوندانه په اړه د حضرت مولانا شیخ الحدیث محمد یوسف بن محمد الیاس الکاندهلوي رحمة الله تعالی علیهما په زړه پوري مکمل او مدلل کتاب په خوږه کندهاري پښتو سره چهاپ سوی دی، د شائقینو لپاره تحفه بې بها ده

حياة الصحابة

تأليف

محمد يوسف بن محمد الياس الكاندهلوي

تحقيق

وليد بن محمد بن سلامة

پښتو ژباړه

فضل الحق حقانی

غفرله ربه الباری

الناشر

مكتبة القراءة والتجويد

کاسي روډ کوټه بلوچستان

Maktaba Tul Ishaat.com

Scanned by CamScanner

د حکیم الامت حضرت مولانا محمد اشرف علي تهانوي رحمه الله په زړه پوره او هر دل عزیز کتاب بهشتي زېور، خوږه کندهاري پښتو ژمونږ د ادارې له خوا چهاپ ته تیار دی، له تېروتنو څخه پاک او په ښه خط سره لیکل سوی، ډېر ژر به شائقینو ته وړاندې سي ان شاء الله تعالی.

بهشتي زيور

مکمل مدلل

ښه کاغذ، ښه چهاپ، ښه جلد

پښتو ژباړه

فضل الحق حقاني
غفرله ربه الباري

الناشر

مکتبة القراءة والتجوید
کاسي روډ کوټه بلوچستان

تفسیر ایوبي حنفي د نصیراحمد احمدي لخوا سکین او pdf سو.

Maktaba Tul Ishaat.com
Scanned by CamScanner